Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

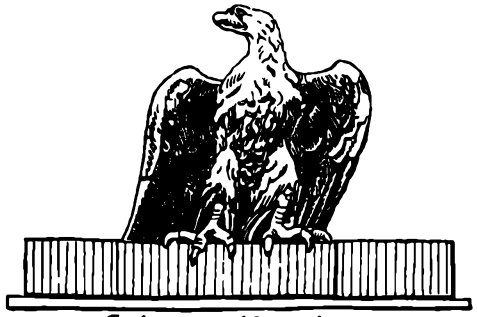

Coelestem adspicit lucem.

KØBENHAVNS

BIND I-XIV

Udgivet af Københavns Universitet

ved 500 års jubilæet

Hovedredaktion

Svend Ellehøj under medvirken af

Leif Grane · Knud Waaben

Johannes C. Melchior

Povl Johs. Jensen

Mogens Pihl · Torben Wolff

G·E·C GADS FORLAG

KØBENHAVN

UNIVERSITET 1479-1979

BIND IX

Det filosofiske Fakultet

2. del

Redaktion

Povl Johs. Jensen

G·E·C GADS FORLAG
KØBENHAVN 1979

UNIVERSITET 1479-1979

BIND IX

Det filosofiske Fakultet

2. del

Redaktion

Povl Johs. Jensen

G·E·C GADS FORLAG
KØBENHAVN 1979

KØBENHAVNS UNIVERSITET 1479-1979 · BIND IX
© 1979 by Københavns Universitet
I kommission hos G·E·C Gads Forlag

I Almindelig historie 1479-1788
II Almindelig historie 1788-1936
III Almindelig historie 1936-1979. Befolkning. Foreninger
IV Gods. Bygninger. Biblioteker
V Det teologiske Fakultet
VI Det rets- og statsvidenskabelige Fakultet
VII Det lægevidenskabelige Fakultet, 1979
VIII Det filosofiske Fakultet 1
IX Det filosofiske Fakultet 2
X Det filosofiske Fakultet 3
XI Det filosofiske Fakultet 4
XII Det matematisk-naturvidenskabelige Fakultet 1
XIII Det matematisk-naturvidenskabelige Fakultet 2
XIV Universitets- og videnskabshistorisk bibliografi

Om tegningerne på titelbladene:

Ørnen, der fra portalen på Københavns Universitets hovedbygning skuer mod det himmelske lys, blev opsat efter forslag af professor i teologi M. H. Hohlenberg, som i ørnens høje flugt og skarpe blik, der tåler og stræber imod solens lys, så et symbol på tanken og granskningen. For at angive betydningen af det usædvanlige universitetssymbol affattede han den ledsagende indskrift. Træsnit efter original blok. KU.

Københavns Universitets ældste segl, der kun kendes fra et brev af 8. juni 1531, viser Skt. Peder med nøgle og bog under en gotisk baldakin. Omskriften lyder: s(igillum) v(n)iuersitatis studii haffnensis. Tegning af Th. Bergh i Henry Petersen: Danske gejstlige Sigiller fra Middelalderen, 1886. Naturlig størrelse.

ISBN 87-87848-02-3

Trykt af Bianco Lunos Bogtrykkeri A/S
Reproarbejdet udført af F. Hendriksens Eftf.

Forord

Da Det filosofiske Fakultet i 1970 lagde en plan for beskrivelsen af de fag, der hører under dette fakultet, viste det sig, at man ønskede stoffet behandlet af så få forfattere som muligt. De tider var forbi, da en enkelt person på kompetent vis i en smuk litterær helhed kunde skildre samtlige filosofiske fags historie. Ved universitetets 450 års jubilæum skrev den klassiske filolog professor William Norvin om det middelalderlige universitet, og han alene var også forfatter af de følgende bind om universitetets historie i reformationens og ortodoksiens tidsalder; desværre nåede han som bekendt ikke at fuldføre dette afsnit, der skulde markere 400 året for universitetets genoprettelse i 1537, idet skildringen af undervisningen og det videnskabelige liv mangler. I vore dage tør ingen tænke sig én forfatter skrive blot et enkelt fakultets historie. Fagspecialiseringen er nu drevet så vidt, at det er umuligt. Men man forestillede sig som sagt i 1970, at man kunde inddele i større fagområder. Det var f.eks. ikke helt umuligt, at dansk og nordisk filologi kunde behandles af professor Johs. Brøndum-Nielsen – men han var allerede 88 år gammel, og området blev delt imellem tre forfattere. På samme måde ønskedes den sammenlignende sprogvidenskab og de moderne europæiske sprog behandlede under et, men det endte med, at otte forfattere blev impliceret.

Behandlingen af de filosofiske fag er altså blevet temmelig broget, noget, der afspejler, at Det filosofiske Fakultet ikke mere har et vist åndeligt fællespræg. Man vil se, at der er lagt forskellig vægt på fagenes internationale placering, der er ikke taget samme hensyn til det videnskabelige liv i Danmark uden for Københavns Universitet, og ikke mindst i skildringen af den aktuelle situation er der store divergenser. Heller ikke har det været let at nå frem til en helt rimelig fordeling på fagene af det sidetal, der stod til rådighed.

Men efter en periode af fortvivlelse mener redaktionen at kunne lægge værket frem i den skikkelse, det nu har. I langt den længste del af universitetets historie er det enkelte personligheder, der har præget det og givet fagene deres udformning, og derfor er det måske ikke helt urimeligt, at det i et slags analogi hermed er en række bidrag hvert med sit særpræg, der publiceres i disse bind. I al fald viser de her skitserede vanskeligheder ved at give en sammenhængende historisk fremstilling nogle af de problemer, der i dag kendetegner Det filosofiske Fakultets fagområde.

Det filosofiske Fakultet er behandlet i fire af jubilæumsskriftets bind. I det første af disse, hele værkets bind VIII, skildres – efter en almindelig historisk indledning om fakultetet – den klassiske og den orientalske filologi. I bind IX

omhandles nordisk filologi, eskimologi, almindelig litteraturvidenskab, de moderne europæiske sprog, almindelig sprogvidenskab og teater- og filmvidenskab. I bind X filosofi, psykologi og pædagogik, historie og samfundsfag. Og endelig i bind XI en række fag, hvis systematiske stilling ikke er ganske klar: religionshistorie, folkeminder, etnologi, arkæologi, kunsthistorie og musikvidenskab.

Til udgivelsen af værket har Københavns Universitet modtaget støtte fra Amagerbanken, Andelsbanken, Arbejdernes Landsbank, Bikuben, Danmarks Nationalbank, Den danske Bank, Handelsbanken, Privatbanken og Sparekassen SDS samt fra Reinh. W. Jorck og Hustrus Fond. Registrering af arkivalier og billedmateriale er udført med støtte fra Carlsbergfondet, Ny Carlsbergfondet og Statens humanistiske og samfundsvidenskabelige Forskningsråd. Til fremskaffelse af billedmateriale til det foreliggende bind er beredvillig hjælp ydet af Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab, Det nationalhistoriske Museum på Frederiksborg, Håndskriftsamlingen og Kort- og Billedsamlingen på Det kgl. Bibliotek, Nationalmuseet, Universitetsbibliotekets 1. afdeling og en række universitetsinstitutter.

De nævnte institutioner og en lang række unævnte enkeltpersoner, som har vist projektet velvilje, bringer værkets redaktion sin ærbødige tak.

Haastrup og København i september 1979.

Redaktionen

Indhold

Dansk og nordisk litteraturhistorie. *Af Mogens Brøndsted* 1
Nordisk filologi 1
Fra renæssance til barok 2
Æstetisk smagskritik 6
Rahbek og Nyerup 8
Nationallitteratur og nordisk romantik 13
Baggesen – Oehlenschläger – Heiberg 13
Chr. Molbech 19
N. M. Petersen 23
Carsten Hauch 27
Svend Grundtvig 32
Striden om Brandes 34
Rosenberg og Paludan 43
De brede synteser 49
Valdemar Vedel 49
Vilhelm Andersen 51
De skarpe analyser 57
Hans Brix 57
Paul V. Rubow 60
En dialektiker og en klassicist 64
Ejnar Thomsen 64
F. J. Billeskov Jansen 69
Fagets nye forgreninger 72
Stilistik og retorik 72
Svensk og norsk 74
Oluf Friis 74
Sven Møller Kristensen 76
Fra nykritik til fagkritik og fagkrise 78
Aage Henriksen 82
Thomas Bredsdorff og de nye fagudvidelser 84
Etablering uden for Københavns Universitet 88
Oversigt 90

Dansk sprog. *Af Niels Åge Nielsen* 93
Den lærde tid 93
Peder Syv 94
Holbergtiden 98
Høysgaard 99
Før og efter Rask 102
Rasmus Rask 104
N. M. Petersen 106
Lyngby 110
Fra Wimmer til Brøndum-Nielsen 113

Dahlerup ... 117
Brøndum-Nielsen ... 119
Inden for og uden for Lingvistkredsen ... 123
Navneforskning ... 127
Folkemål ... 129
Dansk i dag ... 133
Institutterne ... 135
Faget uden for Københavns Universitet ... 141

Norrøn filologi. *Af Hans Bekker-Nielsen* ... 145
Antikvariske studier ... 146
Árni Magnússon ... 147
Den Arnamagnæanske Samling ... 148
Nordisk ånd ... 150
Den Arnamagnæanske Kommission ... 151
Rasmus Rask ... 152
National rejsning og nordiske studier ... 157
Nordiske sprog ... 158
Norrøn filologi ... 162
Fra nordisk til norrøn filologi ... 163
Islandsk sprog og litteratur ... 166
Færøsk filologi ... 168
Arnamagnæanske aktiviteter ... 170
Norrøn filologi og vestnordisk i dag ... 172

Eskimologi. *Af Robert Petersen* ... 177
Eskimologiens udvikling i Danmark ... 177
Grønlandsk (eskimoisk) filologi får en lærestol ... 180
Eskimoisk filologi og etnologi ... 184
Eskimologiens ydre kontakter før 1970 ... 187
Eskimologi i kulturændringernes tid ... 188
Eskimologiens relation til tilgrænsende fag ... 191
Eskimologiens anvendelse uden for Københavns Universitet ... 192

Æstetik og almindelig litteraturvidenskab. *Af Mogens Brøndsted* ... 195
Fra senrenæssance til klassicisme ... 195
Den smagende æstetik ... 198
Schlegel og Baden ... 198
Æstetikfaget etableres ... 200
Fra romantik til naturalisme ... 205
Oehlenschläger ... 205
Sibbern og Heiberg ... 207
Georg Brandes ... 209
Paludan, Wilkens og Lange ... 213
Nye strømninger efter 1900 ... 215
Kulturtypologi ... 215
Stilens og genrens æstetik ... 220

Konstantisme og sociologisme ... 222
Strukturalisme og marxisme ... 224
Faget uden for København ... 228

Romansk sprog og litteratur. *Af Poul Høybye og Ebbe Spang-Hanssen* ... 231
De første lærere ... 231
Den romanske filologis begyndelse ... 238
Romanisterne ... 241
Romansk Institut ... 259
Instituttets ydre historie ... 259
Instituttets undervisning ... 260
Instituttets forskning ... 262
Instituttets relationer til anden romansk forskning i Danmark ... 265

Engelsk sprog og litteratur. *Af Jørgen Erik Nielsen* ... 267
Den første lærestol i engelsk ... 268
Oldengelske studier i København ... 270
Igen undervisning i engelsk – skoleembedseksamen indføres ... 272
Det første ordinære professorat ... 276
Faget i vækst – to nye lærestole ... 279
Skiftende eksamensordninger ... 283
Flere lærere af forskellige kategorier ... 284
Efterkrigstiden – faget i voldsom vækst ... 288
Engelsk Institut ... 291
Sammenfatning og udblik ... 294

Germansk filologi. *Af Steffen Steffensen og Karl Hyldgaard-Jensen* ... 297
Præliminarier. Undervisningen begynder ... 298
Fagets videnskabelige grundlæggere i Danmark ... 301
Tradition og fornyelse ... 307
Institut for germansk filologi ... 318
Germansk filologi uden for murene ... 322

Slavisk filologi. *Af Carl Stief* ... 325
Disciplinens definition ... 325
Før slavisk filologi blev universitetsfag ... 326
De første danske slavister ... 330
Fra Vilhelm Thomsen til Karlgren ... 333
Vilhelm Thomsen, Karl Verner og Holger Pedersen ... 333
Thor Lange og Åge Meyer Benedictsen ... 335
Rożniecki ... 336
Anton Karlgren ... 339
Slavister i Århus ... 342
Ad. Stender-Petersen, hans elever og efterfølgere ... 342
Fra perifert fag til »mindre« sprogfag ... 345
Lærerne ved Slavisk Institut og deres arbejder ... 348

Sammenlignende sprogvidenskab og almen lingvistik. *Af Jens Juhl Jensen* 353
Den sammenlignende sprogvidenskabs grundlæggelse (1800-tallets begyndelse) 355
Sprogsammenligningens klassiske periode (1850-1900) 362
Indoeuropæistikkens revision (1900-1950) 368
Den almene lingvistiks gennembrud 372
Den nuværende situation 378
Faget 378
Studiet 379
Instituttet 382

Anvendt og mætematisk lingvistik. *Af Henning Spang-Hanssen* 385
Anvendt sprogforskning som tradition 385
Anvendt lingvistik får navn 388
Matematisk lingvistik 391
Sproglaboratorium og institut 394
IAML på Amager 397

Fonetik. *Af Eli Fischer-Jørgensen* 401
Isolerede forløbere (1500-1800) 401
Langsom vækst (1800-1875) 405
Den klassiske fonetik (1875-1930) 407
Konsolidering og ekspansion (1930-1978) 411
Fonetik som selvstændigt universitetsfag 411
Forskningen 414

Teater- og filmvidenskab. *Af Mogens Brøndsted* 421
Teatervidenskab 421
Fagets etablering 422
Den kroghske æra 423
Det holmske intermezzo 425
Kela Kvam 426
Århus 428
Filmvidenskab 428

Personregister 431

Dansk og nordisk litteraturhistorie

Af Mogens Brøndsted

NORDISK FILOLOGI

Fagbetegnelsen Nordisk filologi er dannet som et modstykke til Klassisk filologi. Det indebærer at sprogstudiet foruden at være mål i sig selv tillige opfattes som et middel til at udforske sprogområdets kultur og litteratur fra de ældste tider. Dette brede kulturhistoriske aspekt var med til at begrunde fagets etablering ved universitetet.

Men det varede længe. Fjernere sprog var mere nærliggende som studieobjekter end ens eget og de nærmeste naboers. Og dansk og nordisk litteratur blev varetaget sammen med den udenlandske under lærestolene i æstetik og »litterærhistorie«. Der skulle nationale og skandinavistiske strømninger til, for at fagområdet kunne få sin selvstændige profil; og det skete ikke før omkring 1840, da den politiske situation lagde op dertil. Den faglige begrundelse lå imidlertid i, at den sammenlignende sprogvidenskab efterhånden gjorde det muligt at klarlægge modersmålets historie og forhold til nabosprogene. I 1827 foranledigede Rasmus Rask, at »Samfundet til den danske Litteraturs Fremme« udsatte en sproghistorisk prisopgave – i sig selv et vidnesbyrd om anskuelsen af sprogets sammenhæng med litteraturen. Opgaven lød: »Hvorledes har af det fælles Modersprog, det Islandske, Skriftsproget uddannet sig i de tre nordiske Riger?« Rask tilskyndede sin nære ven fra skoletiden N. M. Petersen til at besvare den, og resultatet blev den første fællesnordiske sproghistorie. Men N. M. Petersens interesser gik videre, til oldhistorie og kulturhistorie, sagnoverleveringen og sagalitteraturen. Samtidig drøftede man på universitetet det ønskelige i at få en lærestol i »de nordiske Sprog og Dialekter . . . hvis Studium er saa vigtigt for Modersmaalet«. Man fandt udvej ved til gengæld at inddrage det ene litterære professorat. I forbindelse med normalreglementet 1844 blev da embedet oprettet som professorat i de nordiske sprog, men tillige omfattende litterære forelæsninger. N. M. Petersen, som havde et stilfærdigt registratorhverv ved Gehejmearkivet, var selvskrevet til stillingen, men måtte presses dertil – direktionen erklærede at den ellers ikke ville blive besat. Det nordiske var hans hjertesag, og han føjede sig gudhengivent og bestred det store fagområde fra 1845 til kort før sin død 1862. Ved en fælles plakat af 1848 blev der indrettet magisterkonferens for de nye lærestole, herunder nordisk filologi.

Under sådanne fødselsveer blev faget institueret. Og snart faldt det fra hinanden, da det med forskningens udvikling blev uoverkommeligt for en enkelt. Embedets centrale studiefelt forblev det danske sprog og dets historie. Den nationale litteraturhistorie blev atter henskudt til den almene under det æstetiske professorat. Den gammelnordiske og islandske filologi var allerede udskilt som docentur 1848 og fik selvstændigt professorat 50 år senere. Og i 1908 skete det samme for specialfaget dansk litteratur.

Disse særfelter havde imidlertid været dyrket gennem flere hundrede år, ikke alene uden for men inden for universitetet selv – af lærere i andre fag, studenter samt en enkelt pedel. De tre vigtigste områder, som i vort århundrede er blevet markeret med egne lærestole: dansk sprog – dansk (nordisk) litteratur – norrøn og vestnordisk filologi, er derfor behandlet separat i det følgende.

Interessen blev fra først af vakt gennem senrenæssancens nationale bestræbelser, herunder genoplivelsen af oldnorden. Det var i den lærde, antikvariske tidsalder, 1600-tallet med dets iver for at registrere og systematisere. Man måtte have *orden* på sproget: dets bøjning og udtale, retskrivning og stilformer. Og man ønskede rede på litteraturens genrer og produkter, på metrikkens principper. Det hele skulle være som et velindrettet kunstkammer med manende fortidsminder og anvisning på tingenes røgt og pleje. Denne normative tendens fortsatte i oplysningens 1700-tal, indtil mere historiske synsmåder og forståelsesformer brød igennem. Den oldnordiske inspiration for nationalromantikken i 1800-tallet betød en ny æra; siden kom den positivistiske stofindsamling og mere nøgterne udforskning. Men med fagområdets indtrængen i skoleinstitutionen fik det en national dannelsesfunktion. At beherske sprogets virkemidler, kende folkets nordiske fortid og klassiske digtning blev repræsentativt for borgerskabet, og en egentlig »værdifri« eller rent neutral videnskab om disse emner har sjældent været praktiseret. Det er baggrunden for de nyeste tiders kritik af fagets traditioner, og med de ændrede sociale normer og vurderingssæt bliver det videreført på delvis andre præmisser.

FRA RENÆSSANCE TIL BAROK

Studiet af den nationale litteratur er som så meget andet en arv fra antikken. Men da denne arv blev genvakt af renæssancen, kom den antikke litteratur til at skygge for den hjemlige. Studieobjektet blev de klassiske autorer, som skulle forklares og kommenteres med oplysninger om deres levned og skrifter. Ved denne forklarende gennemgang kom man uundgåeligt ind på tekstkriti-

ske problemer på grund af overleveringen. Og i forbindelse med den æstetiske vurdering fik man støtte af den klassiske poetik, normerne for genre og stil, sådan som de var udformet fra Aristoteles og Horats til Vida og Scaliger. Der var således tre vigtige områder af litteraturstudiet, som blev grundlagt i den klassiske filologi: tekstetableringen, interpretationen og vurderingen. Men netop den normative indstilling til digtningen og opfattelsen af de klassiske værker som mønstre, *exemplaria,* bevirkede i praksis, at universitetsundervisningen kom til at lægge vægten på stilistik og retorik. Navnlig gjaldt det om at beherske latinens finesser, dette var jo det akademiske fællessprog. Helt siden universitetets genåbning 1539 var der derfor professorater i romersk veltalenhed og poesi, og det er ad denne vej der åbnes mulighed for beskæftigelsen med nyere litteratur, herunder også lejlighedsvis fædrelandets egne ydelser inden for latindigtningen eller på nationalsproget. Flere af professorerne forfattede desuden selv digte på latin og dansk, ikke mindst regensprovsterne som i tidsrummet 1636-1684 var professores poeseos.[1]

Kun en enkelt af tidens universitetslærere har imidlertid på tryk behandlet sit eget lands litteratur. Det er den navnkundige polyhistor *Ole Borch,* som i 1660 af Frederik III blev beskikket som professor ordinarius i filologi, »fornemmelig humaniora et poetica«, samt extraordinarius i kemi og botanik. Af de mange fag havde han tidligst yndet og dyrket digtekunsten, lige fra skoletiden i Ribe, og hans første større arbejde med den forjættende titel »Parnasset i en nøddeskal« er en vejledning i at skrive latinske vers. Med bedre ret kunne de syv dissertationer *De poetis* hedde sådan, som han i 1683 udgav i Frankfurt. Det er en almen litteraturhistorie en miniature, hvis sidste afsnit om Danmark blev oversat i udtog af Rahbek (i indledningen til slutbindet af hans og Nyerups »Bidrag til den danske Digtekunst«, ndf. s. 11). Mest omtale får vore latinpoeter, vel af hensyn til det udenlandske publikum; om modersmållitteraturen hedder det at den endnu »stammede« hos Peder Laale, Anders Sørensen Vedel o.a., indtil Arrebo med oversættelsen af Davids Psalter hævede Danmarks digtekunst så højt, at den i behag og ynde kan måle sig med et hvilket som helst europæisk sprogs. Det er senrenæssancens metriske reform Borch fremhæver, som fagmand i latinsk prosodi, og samtidens metrikere og grammatikere fra Ravn til Syv anføres foruden selve digterne med korte hædrende ord.

En sådan registrering efter kronologi eller genrer er betegnende for litteraturhistoriens første fase. Det er efter denne den har fået navn, *historia litteraria,* egentlig en benævnelse for lærdomshistorien, dvs. udviklingen af

1. J. Paludan: *Fremmed Indflydelse paa den danske Nationallitteratur* I. *Renaissancebevægelsen,* 1887, s. 448-51.

Fig. 1. Ole Borch (1626-1690). Filolog, læge, kemiker, botaniker. Maleri af Johan Jepsen 1691. KU.

litteratura i betydningen boglig videnskab. Som i andre lande praktiseres den både som behandling af poesihistorie og som fortegnelse over forfattere i videre forstand. Det var endnu ikke noget akademisk fag, og de tidligste forsøg blev gjort uden for universitetet og hovedstaden. De kom fra præstegårdene og latinskolerne, der siden reformationen var humanismens rugekasser. Den som historiker virksomme præst i Herfølge *Claus Lyschander* samlede materialer til det første danske forfatterleksikon, *Scriptores Danici* o. 1610 (udgivet af Rørdam i hans biografi af Lyschander 1868). Rektoren i Næstved *Peder Syv* afsluttede sine filologiske *Betænkninger over det cimbriske Sprog* 1663 med et oversigtskapitel »Om poeteri hos de Cimbrer«; ligesom Borch opdeler han litteraturens historie i aldre (ætates) og behandler først det ældste poeteri, dvs. Edda- og skjaldedigtningen, derefter det mellemste, middelalderen, hvor han især viser sans for folkevisernes værdi, selv om de jo ikke svarede til hans tids metriske idealer. Han udsendte også senere, som præst i Hellested, Vedels Hundredvisebog forøget med hundrede ældre og nyere viser; den længere afstand fra middelalderen ytrer sig både i en større filologisk respekt for teksterne og i tilføjelsen af ordforklaringer. Ved sin død 1702 efterlod den flittige Syv sig bl.a. en omfangsrig ræsonnerende bibliografi, *Danske Boglade.* Den var påbegyndt af Ribe-teologen *Peder Terpager,* men blev udvidet af Syv til også at omfatte utrykte skrifter, oversættelser samt

udenlandsk litteratur vedrørende Danmark (eksempelvis Shakespeares Hamlet!). En latinsk forfatterregistrant i lighed med Lyschanders udarbejdede rektoren i Frederiksborg *Albert Bartholin, De scriptis Danorum;* den blev udgivet posthumt 1666 af hans broder, anatomen Thomas Bartholin, med suppleringer fra Syvs oversigt over den ældre litteratur i Betænkningerne. Formodentlig på Fyn affattede avisredaktøren *Poul Pedersen* ca. 1695 en utrykt fortale til sin versificerede roman *Don Pedro.*[2] Her foretager han – efter tysk forlæg – en fugleflugt gennem verdenslitteraturen fra og med Mosebøgerne, men lander ligesom Borch i hjemlandet, hvor han mønstrer poeterne fra oldtid til nutid med Arrebo som vendepunkt, der »brød isen og banede vejen til den danske digtekunsts vældekilde«. Poul Pedersen er dog mere panegyrisk end karakteriserende: Arrebo er Danmarks Bartas, Kingo »vores danske Homerus«, Dorthe Engelbrektsdatter bliver den danske Sapfo og hans fynske ven Jens Sehested intet mindre end en dansk Pindar. Denne pynt med antikke etiketter stammer fra renæssancehumanismen og florerer endnu hos Rahbek.

Nærmere universitetet kommer vi med *Albert Thura,* en ældre broder af den bekendte arkitekt. Som alumne på Borchs kollegium skrev han disputationer om dansk lærdomshistorie, og de vigtigste samlede han 1723 under titlen *Idea historiæ litterariæ Danorum.* De skal give en »ide« dvs. et forestillingsbillede om de lærde institutioner og de filologiske studieretninger, herunder også fag- og skønlitterære forfattere. Siden som præst i Lejrskov supplerede han med en oversigt over danske forfatterinder (*Gynæceum Daniæ litteratum,* 1732), en første opdyrkning af det felt der nu kaldes kvindelitteratur.

Men det gik langsomt med fagets indpas på selve universitetet. Efter Borchs død var hans trefoldige lærestol bortfaldet, ligesom regensprovsternes forpligtelse til at holde litterære forelæsninger var ophørt. Måske har man følt det som en mangel. I 1720 havde Ludvig Holberg overtaget professoratet i romersk litteratur eller veltalenhed, men efter en students vidnesbyrd at dømme var det ingen succes, og veltalende var den nye professor just ikke. Men han var ej heller nogen lærdomspedant, og i »Peder Paars« havde han året forinden parodieret de klassiske tekstudgiveres fodnotekommentarer. Digtet forargede historici litterarii som Hans Gram og Frederik Rostgaard; den sidstnævnte var ikke blot højtstående embedsmand (samt ejer af Anholt, hvor det famøse epos foregik), men tillige litterær samler og udgiver, bl.a. af en antologi af danske latindigtere og en fortegnelse over Bordings digte, vor første forfatterbibliografi. Rostgaard har næppe været tilfreds med litteraturens stilling ved universitetet, og i 1721 blev en protege af ham, magister

2. Paludan: anf. arb., s. 282, 293. Først trykt i sin helhed i Georg Christensens udgave af romanen 1937.

Edvard Londemann designeret til et professorat i poesi og filosofi. Seks år efter blev der en stilling ledig til ham som »ordinarius i metafysik og poesi samt designatus i teologi«; dog allerede 1732 drog han til Norge for at gøre gejstlig karriere. Ifølge lektionskatalogen læste han over nyere litteratur, idet han ville »forøge Borchs dissertationer over nyere poeter med et stort supplement«, men om det har været danske poeter er uvist. I 1744 blev flensborgeren *O. H. Moller* designeret som ordinær professor i »Historia litteraria«, vel som belønning fordi han samme år fik udgivet sin faders lærdomsværk *Cimbria litterata* med fortale af Gram; det er et forfatterleksikon i tre imposante bind for Slesvigholsten og Sønderjylland med en enestående fylde af oplysninger. Han udnævntes i 1747, men synes ikke at have holdt forelæsninger, og et par år efter overtog han rektoratet i sin fødeby, som også faderen havde beklædt.

Den første, der udtrykkelig annoncerer forelæsninger over dansk litteratur, er barokpoeten *C. F. Wadskiær,* som i 1751 overtog Londemanns vakante embede. Han havde været historieprofessor ved Sorø Akademi, men fået afsked; nu lønnede det sig at han havde skrevet hyldestkvad til universitetspatronen grev Holstein, ligesom Londemann på vers havde opvartet Rostgaard. Wadskiærs hovedkvalifikation til det poetiske professorat bestod i hans digte, men de var gerne forsynet med monstrøse noter, der bevidnede hans kulturhistoriske og æstetiske belæsthed. Som professor forelæste han over Horats' »Ars poetica« ligesom Holberg samt over Aristoteles', Vidas og Boileaus poetikker. Men desuden holdt han privattimer med kritisk gennemgang af dansk poesi efter Rostgaards utrykte samlinger, under benyttelse af Ravns og Judichærs verslærer. I 1765 opterede han til Holbergs elokvensprofessorat og sad heri til sin død 1779. For æstetikkens nyere retninger har han næppe haft sans, han var vor litterære baroks sidste store gevækst.

ÆSTETISK SMAGSKRITIK

I afsnittet om Æstetik og almindelig litteraturvidenskab (s. 198) er det beskrevet hvorledes de æstetiske idealer forandredes i Wadskiærs embedstid. Samtidig med at borgerkulturen konsoliderede sig, blev smagen forfinet og mådeholden; litteraturen var et middel til åndsdannelse og gode sæder, og dens kendere kunne gennem skønsom kritik direkte vejlede dens udøvere. Denne forbindelse af kritik og videnskab markeres allerede i navnet på det uden for universitetet etablerede »Selskab til de skønne og nyttige videnskabers forfremmelse«, som udgav litterære afhandlinger såvel som digtninge i den nye smag. Wadskiærs efterfølger *Jacob Baden* blev samtidig med sin tiltræden 1780 sekretær i selskabet, og trods sit latinske fagområde fortsatte

ALBERTI THURA;
LAURENTII FIL.
IDEA
HISTORIÆ LITTERARIÆ
DANORUM,
IN
DUAS PARTES DIVISA,
QUARUM PRIOR
DANORUM LINGUAM, SCHOLAS, GYMNASIA, ACADEMIAS, COLLEGIA ACADEMICA, HONORES ACADEMICOS, PROFESSORES, STUDIOSOS, BIBLIOTHECAS, BIBLIOTHECARIOS, TYPOGRAPHEA ET BIBLIOPOLIA
BREVITER RECENSET;
POSTERIOR
STUDIORUM IN DANIA PER DUO FERE
SECULA POSTERIORA ORIGINEM, PROGRESSUM ET FATA COMPLECTITUR
UNA CUM
INDICE PERSONARUM AC RERUM.

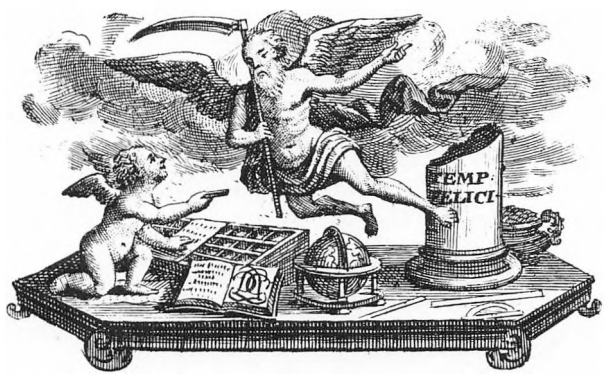

HAMBURGI,
Sumtibus THEODORI CHRISTOPHORI
FELGINERI, A. MDCCXXIII.

Fig. 2. Titelblad til det første oversigtsværk over den danske litterære verden, forfattet 1723 af den unge teolog Albert Thura (1700-1740). Første del omhandler de lærde skoler og akademier, biblioteker, bogtrykkerier og boghandlere; anden del studiernes oprettelse og udvikling gennem henved 200 år. I den allegoriske vignet bliver bogtrykkerkunstens genius modstillet dødens engel; på den knækkede søjle står brudstykker af de latinske ord for »tiden« og »lykken«. Forrest en opslået bog med monogram og en globus. Naturlig størrelse.

han sin forgængers tradition med at gennemgå dansk versekunst og stillære; han forelæste endda som den første over modersmålets grammatik med vægt på litteratursproget. Som praktisk kritiker nøjedes han ikke med at bedømme de til selskabet indsendte skrifter, men lod sine tilhørere fremkomme med litterære forsøg, som han da behandlede i timerne. Et af de anonyme bidrag – en fortsættelse af Richardsons populære roman om Grandison, der beretter heltindens videre skæbne – var uden professorens vidende forfattet af hans frue Charlotte. Man kan med Vilh. Andersens udtryk sige at han takserede den danske litteratur på roden.[3]

Rahbek og Nyerup

Også da æstetikken i 1790 fik en egentlig lærestol takket være den nye universitetspatron (s. 201), blev dens indehaver *Knud Lyne Rahbek* en praktisk taksator mere end teoretiker. Og som en følge af tidens patriotiske strømninger kom vor egen litteratur med som et naturligt genstandsområde og efterhånden også forskningsfelt. Ligesom Baden havde indsmuglet dansk sprog i sit latinske professorat, således lempede nu Rahbek den danske digtning ind i sit æstetiske. Han begyndte ganske vist pligtskyldigst med at udlægge Horats' Ars poetica og gennemgå Eschenburgs nylig udkomne håndbog i litterær teori. Men han indflettede stadig konkrete eksempler fra hjemlig eller fremmed poesi, sidstnævnte som regel oversat af ham selv på danske vers (som han siden udgav og derigennem så at sige indlemmede i vor egen lyrik). Og snart gik han over til kun at læse over nyere dansk-norsk litteratur – Ewalds »Rolf Krage«, Nordal Bruns »Zarine« og »Einar Tambeskælver« – ja helt nyudkomne værker som Samsøes tragedie »Dyveke« fra 1796. Han lod endda tilhørerne stemme om hvad de ønskede at få gennemgået; de valgte bl.a. P. A. Heibergs satiriske skuespil »Hofsorgen«, som teaterchefen havde returneret ulæst fordi han opfattede titlen som Hofsnogen. Heiberg selv var smigret over interessen, men tvivlede på at et så aktuelt stykke kunne behandles objektivt: »Dine tilhørere må være partiske enten for eller imod mig«, skrev han til Rahbek.[4] Intet under at folk strømmede til, så at han kunne have over 100 i sit auditorium. Dertil kom at han på sin vennesæle måde snakkede med alle uden mindste professorhovmod; han havde gjort sig til vane at komme et kvarter før timerne og gå i den åbne studiegård for at besvare spørgsmål og give oplysninger og råd. En af de

3. *Tider og Typer, Erasmus* II, 1909, s. 206.
4. Hans Kyrre: *Knud Lyne Rahbek, Kamma Rahbek og Livet paa Bakkehuset,* 1914, s. 180.

Fig. 3. Knud Lyne Rahbek (1760-1830) kan på sine ældre dage have taget sig således ud ved katedret, skødesløst improviserende. Tegning fra 1826 af den norske maler J. C. Dahl, gengivet i xylografi af F. Hendriksen 1884. KB. Billedsamlingen.

mange unge, han derved hurtigt blev ven og dusbroder med, var den tyveårige Henrich Steffens, som i sine erindringer har sat ham et æreminde:

»Når man borttænker sig alt det snævre og indskrænkede, så kunne man vel kalde ham senior for en ungdommelig forening, der munter, undertiden overmodig og uden at tage hensyn til forhold, men tillige, beskæftiget med det højeste og ædleste, med egne opgaver, var flittig og arbejdede møjsommelig. Ved siden af det forstenede universitet og de gamle, mest jammerlige professorer dannede der sig et virksomt og oplivende princip. Hans foredrag var behagelige, men endnu i en meget højere grad var hans omgang oplivende. Han var ikke blot den fjerntstående lærer, han var og den fortrolige ven, som man uden sky kunne meddele endog sine dårskaber og sine tvivl. Han hjalp, hvor der behøvedes hjælp, han reddede, hvor nøden trykkede, og hans undervisning viste sig aldrig i doktrinens stive form, der ofte afskrækker og avler modstand; det var meget mere det venlige råd, der uden nogen stiv abstrakt form fremgik hjælperigt og naturligt af den nærmeste, subjektiveste trang, hævede nøden, løste forviklingen og således, advarende for fremtiden, fra det tilsyneladende indskrænkede standpunkt, blev desto mere indtrængende og erholdt en højere og almindeligere betydning.«[5]

5. *Hvad jeg oplevede* II, 1840, s. 77. Sml. Kyrre: anf.arb., s. 177.

Rahbek var endnu mere end Baden optaget af fagets menneskelige og opdragende side; man har kaldt den nyhumanismen i modsætning til den eksklusivt erudite gammelhumanisme. Nogle år efter hans tiltræden gjorde hertugen af Augustenborg ham til sekretær ved kommissionen for universitetet og de lærde skoler; hans opgave var formelt at fordanske hvad den tysksprogede hertug forelagde som formand, men begge var lige interesserede i at få dansk sprog og litteratur ind i den højere undervisning. Altså en fortsættelse af Guldbergs linje (s. 199). Det fremgår både af hertugens udførlige idéprogram for skolevæsenet, som Rahbek bragte i sit tidsskrift Minerva 1795, og af anonymt indsendte forslag til kommissionen som han optog og kommenterede sammesteds.

Han havde også den tilfredsstillelse året efter at få en fagkollega i et såkaldt overtalligt professorat. Det var hans gode ven Rasmus Nyerup, og af de to i forening blev den danske litteraturs historie for første gang gennemgået i forelæsninger. Men unægtelig forsømte han derved sit nominelle fagområde æstetikken, og for de mere teoretisk og filosofisk anlagte studenter lod hans undervisning meget tilbage at ønske. Hvor stor påskønnelse han end nød af andre tilhørere, kunne han føle sig ilde over for sådanne bedrevidende ynglinge, »peblinge der hverken ville eller kunne lære noget og dog tyktes dem meget klogere end vor fader Abraham«. For den nyeste æstetiske retning i 1790'erne, der udgik fra Kants »Kritik der Urteilskraft«, følte han sig ganske fremmed, og i et nystartet tidsskrift rykkede unge kantianere som A. S. Ørsted frem med skarpe angreb på hans eklekticisme. Det endte med at han i 1799 benyttede en reprimande fra kancelliet – i anledning af en politisk oversigtsartikel i Minerva – som påskud for at forlade universitetet.

Han blev herefter i en årrække lærer ved en pædagogisk anstalt, hvor »vindene fra Königsberg-Kanten« ikke var nået hen. Nu kunne han udmønte ideerne om dansk litteraturlæsning i den højere skole, og han udgav en *Dansk Læsebog og Exempelsamling til de forandrede lærde Skolers Brug* (2 bd., 1799-1804). Den rummer tekstprøver fra Holberg til P. A. Heiberg, ordnet genrevis efter tyske forbilleder. Der er altså endnu ikke tale om en antologi beregnet for litteraturhistorisk undervisning; læsningen skulle tjene til at opøve den stilistiske og litterære smag. Hertil svarer hans lærebog *Om den danske Stil* (1802), der er en normativ stilistik.

Han fortsatte også at røgte sit kære nationalfag som privatdocent, gennem fællesforelæsningerne med *Rasmus Nyerup* (1798 ff). Denne var egentlig biblioteksmand og boghistoriker, men fik derudover til opgave – ligesom bibliotekarerne i de svenske universitetsbyer – at forelæse over litteraturens historie. Det nye overtallige professorat lød på »litterairhistorie«, og heri indgik både den antikke og den almene, men hovedsagelig viede han sig den

hjemlige, som endnu manglede grundigere udforskning. Af hans og Rahbeks forelæsningsrækker fremgik Nordens første større litteraturhistoriske fremstilling, beskedent kaldt *Bidrag til den danske Digtekunsts Historie* (4 bd., 1800-1808) og omfattende tiden fra Peder Laale til mærkeåret 1759, da det smagende Selskab blev stiftet. Dette historiske skel mærkes også mellem de to forfattere, endda typografisk markeret: først anfører Nyerup hver enkelt digters vita, refererer hans værker og redegør for bibliografiske data, derpå – efter en tyk streg – træder Rahbek til som den »æstetiske undersøger«, der vurderer kritisk og uddyber »min forgængers« karakteristikker. Det er dog ingen ensidig måling med Rahbektidens smag; efter mønster af Wartons engelske litteraturhistorie, der oftere bliver nævnt, anlægges historiske betragtninger, ikke alene for at veje nye stilværdier i de skiftende epoker, men også omvendt for at undgå »at man i at bedømme ældre digtere af deres nu i daglig tale ubrugelige ord og ordføjninger forledes til at finde poetisk diktion og kraft der, hvor der for deres samtidige var jævn hverdagsprosa«. Det er en nøgtern bemærkning på et tidspunkt da den gryende romantik ophøjede sproget i folkeviserne og Vedels krønike til poetisk norm for flere generationer. I øvrigt udskydes folkeviserne, hvoraf man hverken kender digtere eller samtidige udgaver, til særlig behandling; det bliver altså i hovedsagen navngivne poeter der passerer revy, idet titlens »digtekunst« er forstået som versekunst (Holberg figurerer kun kort med »Peder Paars«). Til gengæld indføjes så udførlige verseprøver, at store parter af værket falder fra hinanden som et florilegium. I fortalen til sidste bind giver Rahbek en sammenbindende oversigt over ældre danske poetikker fra Syv til Reenberg, herunder Borchs førnævnte dissertation.

Firebindsværket blev senere fortsat med yderligere to dele, først om digtekunsten under Frederik V (1819, med en indledning om Christian VI's for digtningen »mørke« pietistregime); endelig om Christian VII's tid, dvs. til o. 1785 (1828). Forelæsningerne om århundredets sidste fjerdedel nåede forfatterne ikke at bearbejde til trykning. Men allerede under udsendelsen af de første dele var de i fuld gang med at udfylde de ældre huller deri. Nyerup havde tidligere som forelæsningsprogram beskrevet den norrøne olddigtning (*Udsigt over Nordens ældste Poesi,* 1798), og et bind af sin historisk-statistiske skildring af tilstanden i Danmark-Norge (1804) viede han middelalderens litteratur, herunder de islandske sagaer. Rahbek fik foranstaltet en udgave af Holbergs skrifter (21 bd., 1804-14, uden epistlerne, men med en oversættelse af levnedsbrevene); den udførlige kommentar med kildesteder til komedierne voksede ud til trebindsværket *Om Ludvig Holberg som Lystspildigter og om hans Lystspil* (1815-17). Det er vor første litterære monografi, grundlæggende ved sine dramaturgiske og komparative analyser og sin skat af opførelsestraditio-

Fig. 4. Rasmus Nyerup (1759-1829). Træsnit af J. F. Rosenstand efter pastel af C. Hornemann 1827 i Universitetsbiblioteket. KB. Billedsamlingen.

ner. I fællesskab besørgede de to venner den lovede udgivelse af folkeviserne, som bød på ganske særlige problemer. Nyerup lagde for med en viseprøve, ledsaget af en opfordring til læserne om at indsende bevarede melodier. Tillige tog han kontakt med viseudgivere i andre lande, Afzelius i Sverige og Grimm i Tyskland. Som tekstgrundlag anvendtes Syvs visebog, forbedret og suppleret med utrykte opskrifter samt enkelte almueoptegnelser. Forsynet med nyerupsk bibliografi og rahbeksk æstetiserende efterskrift udkom *Udvalgte danske Viser fra Middelalderen* i fem bind, trods krig og nødår (1812-14); udgaven blev hverken tilfredsstillende for den kritiske videnskab eller de folkelige brugere, men romantikkens digtere tog den til deres hjerte. Varigere værd har Nyerups fortsættelse med viser fra 16.-18. århundrede (2 bd., 1821), og et pionerarbejde er hans gennemgang af de gamle folkebøger (*Almindelig Morskabslæsning i Danmark og Norge,* 1816). Nyerup var selv bondesøn og kendte almuens lekture ud og ind, og i sine boghistoriske kortlægninger forsmåede han ikke triviallitteraturen. Også folkets ordsprog havde af samme grund hans interesse, og hans sidste udgivelse blev Peder Laales samling med inddragelse af udenlandsk ordsprogslitteratur (1828). Kronen på hans samlerflid er det almene *Litteraturlexikon for Danmark, Norge og Island,* som han

trods blindhed på det ene øje fik tilvejebragt i samarbejde med en nordmand (1818-20).

De to litterater lignede hinanden i sind, jævne og uegennyttige, nøjsomme og arbejdsomme. Nyerup bevarede sit fynske livsmod, mens Rahbeks sørgmod tiltog efterhånden som hans digtervenner døde omkring ham; han satte dem en rad gravmæler i form af mindeudgaver. Siden 1816 var han og Nyerup på ny professorkolleger, idet Rahbek, der jævnlig havde privatforelæst trods elendig økonomi, opnåede en overtallig lærestol i æstetik; denne gang med særlig vægt på dansk sprog og litteratur, hvad der bedre passede ham. Betydelige forelæsere var ingen af dem – Nyerup havde få tilhørere og befandt sig bedst mellem bibliotekshylderne, mens Rahbek foretrak et formløst vennelag. Men de bevarede evnen til at omgås de unge, Nyerup i Baggesens forrige funktion som regensprovst. Rahbek meldte sig som den første professor ind i den nystiftede Studenterforening og blev dens første æresmedlem. Han fulgte utrættet med i dagens litteratur; hans sidste forelæsninger behandlede en netop udkommet tragedie af Hauch, den »kostelige hauchske History Tiberius«, og de lykkedes efter hans egen mening langt over forventning.[6] Skuespilgenren havde hans hjerte, og som dramaanalytiker, teaterkritiker og scenehistoriker har han gjort sin vigtigste indsats. Havde teatervidenskab udgjort et universitetsfag på hans tid, ville det have været hans selvskrevne domæne. Og tilsvarende havde biblioteks- og bogkundskab været Nyerups.

NATIONALLITTERATUR OG NORDISK ROMANTIK

Baggesen – Oehlenschläger – Heiberg

De to fælles lærestole lød som nævnt på æstetik eller litterærhistorie. Dansk litteratur som officielt universitetsfag blev ejendommeligt nok først etableret uden for det egentlige kongerige, nemlig i Kiel. Her havde siden 1781 eksisteret et docentur i dansk sprog og ret, et led i bestræbelserne for at udbrede monarkiets sprog og kultur i hertugdømmerne. Med Napoleonstidens nationale samling blev stillingen løftet til et professorat i dansk sprog og litteratur, idet den samtidig blev brugt som et middel til at kalde digteren *Jens Baggesen* hjem fra Paris til fædrelandet. Han havde i sin tid været udset af Augustenborghertugen til professor i æstetik, men blev udkonkurreret af Rahbek og senere ansat som regensprovst, hvortil hørte funktionen at holde litterære forelæsninger (s. 204). Desuden havde han tilknytning til Kiel, hvor

6. *Erindringer* V, 1829, s. 104.

kronprins Frederik havde mødt ham i 1806 og foreslået den ustadige skribent at forblive hjemme. Kaldelsen kom i 1810 gennem ministeren grev Schimmelmann, og i den kgl. udnævnelse lagdes vægten ikke mindst på *sproget* »som et af de naturligste og sikreste midler til at grundfæste og vedligeholde nationalenheden«.[7] Den første forelæsningsrække han holdt (på tysk), i øvrigt under stor offentlig opmærksomhed, baserer de nationale litteraturer på sprogenes ånd, og han foretager en jævnføring af den nordiske digtning med den tyske. Ligesom den islandske oldpoesi er ældre end den germanske (delvis endog end den græske – han anser dele af Eddaen for 3000 år gammel!), således er Danmarks og Sveriges litteratur forud for Tysklands, hvis sproglige enhed først skabes af Luther. Men under latinens herredømme i middelalderen måtte selv den danske og svenske muse tie, – med Baggesen er vi nået forbi latinhumanismen til romantikkens dyrkelse af folkesproget. Hans mundtlige foredrag kunne stige til eksalterede højder, og engang blev han heftig syg midt under en lektion. Gennem nogle semestre annoncerede han forelæsninger og privattimer over dansk sprog og litteraturhistorie; men han trivedes ikke i det »halvrussiske« dvs. barbariske Kiel og søgte snart tilbage til hovedstaden. Han aspirerede til et københavnsk professorat i filosofi, som imidlertid til hans harme blev givet til den meget yngre Sibbern (s. 207).

Baggesens virke blev et kort gæstespil, men har dog historisk betydning ved at foregribe den faglige enhed af nationalsproget og nationallitteraturen, som først blev programmatisk gennemført af Chr. Molbech og N. M. Petersen. Kielerstillingen reduceredes efter hans afgang 1814 til et sproglektorat, selv om efterfølgerne fra J. L. Heiberg til Molbech d.y. (s. 28) lagde vægt på litteraturformidlingen.

Samtidig med Baggesens udnævnelse blev Rahbeks embede – der havde stået ledigt siden 1799, og som han måske hellere havde ønsket – besat med hans antagonist *Adam Oehlenschläger.* Det var en anerkendelse af nationalskjalden, som heri også kom til at virke mere for den danske litteratur end for det akademiske fag.

Under sin store stipendierejse havde den unge Oehlenschläger naturligt nok bekymret sig for sit udkomme efter hjemkomsten; hans venner havde virket for at skaffe ham et professorat, der blev ledigt ved Kunstakademiet, og han sendte fra udlandet en ansøgning til kongen. Da sagen stødte på vanskeligheder, fik grev Schimmelmann udvirket hos Augustenborgeren, at han ansattes i Rahbeks stilling uden ansøgning. Forpligtelsen er formuleret

7. *Jens Baggesens Biographie* IV, 1856, s. 45. I Tillæg smst. s. 86-112 og i *Fragmente* 1855 er aftrykt nogle af hans tyske forelæsninger. Sml. Harald Skalberg: *Aktstykker angaaende Det danske Docentur ved Kiels Universitet,* Danske Magazin 6. rk. VI, 1933, s. 51.

sådan, at han »ved offentligt mundtligt foredrag skal bidrage til almensmag for litteratur og kunst«.[8] Hans eneste akademiske merit var en ti år gammel prisafhandling, der gik ind for brugen af nordisk mytologi i poesien (trykt i Minerva 1801). I øvrigt var han digter som Wadskiær og Baggesen, men havde fremfor disse forklaret og forsvaret sin digtning ud fra faste æstetiske principper (i de modne og myndige fortaler til de digteriske samlinger 1805 og 1807 og i svaret på Abrahamsons anmeldelse). Universitetsdirektionen anførte som motivering »hans æstetiske arbejders udmærkede, i og uden for fædrelandet erkendte værd, den af samme fremlysende sjældne åndsdannelse, hans nøjere bekendtskab med hovedværkerne i den nye skønne litteratur, hans smag og talent for et værdigt og ædelt foredrag«. Oehlenschläger var taknemlig over påskønnelsen, men ville blot gardere sig mod at få sin inspiration stækket af lærdommens mure. Ved takkeaudiensen spurgte han kongen om han måtte være professor om vinteren og poet om sommeren – dvs. slippe for at forelæse i sommersemestret – og fik et venia regis til at sætte i lektionskatalogen.

Som første emne valgte han to af sine yndlingsdigtere, Ewald og Schiller. Stedet var Elers kollegium, det samme hvor Steffens havde holdt sine navnkundige filosofiske forelæsninger i 1802, og der blev som dengang fuldt hus. Interessen var så stor, at han gentog sine foredrag i private lokaler – mod entré! – for et »æret publikum af begge køn«.[9] Han påtænkte også at udgive forelæsningerne, men frygtede at folk skulle udeblive i forventning om at kunne læse dem. Først efter hans død blev de optaget af hans søn i et supplement til hans skrifter (1854, med indføjelse af en afhandling om Ewald fra Athene 1813 til erstatning for den tabte indledning).

Til Ewalds digtning havde Oehlenschläger et dybt personligt forhold. Allerede i debutdigtene havde han hyldet sin forgænger som følelsens »hellige« sanger (»Den frembrydende Vaar«). Det glødende gemyt blandt koldsindige omgivelser har han i et andet ungdomsdigt sammenlignet med en forkrøblet rose på lyngheden; det var måske under indtryk af et besøg hos Ørstederne i Rudkøbing, hvor han på sit kammer havde opdaget hans tilstøvede buste, som man sagde forestillede Voltaire (»Gipsbilledet« i »Langelandsreise«). Samtidig med forelæsningerne er mindedigtene »Evalds Grav« og »Mine Mestere«, hvor Oehlenschläger nævner ham som eneste

8. *Breve fra og til Adam Oehlenschläger 1809-1829* IV, 1, 1958, s. 42. Sml. Oehlenschläger: *Erindringer* III, 1850, s. 6. Stillingen var ekstraordinær, men blev ordinær 1827 og normeret 1836.

9. *Breve* anf. st., s. 105 (med anførelse af tilhørerlisterne), sml. 53-56, 88 og *Erindringer* anf. st., s. 16. Til de egentlige universitetsforelæsninger kom først damer 1847. Om hans foredragskunst sml. I. Lindenborg i *Retorikstudier* I, 1977, s. 38.

dansker blandt sine høje mønstre fra Homer til Goethe og Schiller. Men han er ikke ukritisk. Han bestemmer hans egenart ud fra den schillerske distinktion mellem naive og sentimentale digtere, således at Ewald henføres til den sidste, subjektive type (mens han selv følte sig mere som den første, objektive). Heraf følger at han er størst i lyrikken, men har vanskeligere ved at objektivere personerne i dramatikken. Oehlenschläger er så fjernt fra sin regelsprængende romantiske ungdom, at han i dramaopfattelsen bygger troligt på Aristoteles og Lessing. Ud fra teorier om komediegenren kommer han således til at »De brutale Klappere« er »et klassisk og fuldkomment værk«, mens »Harlekin Patriot« er en blot dialogisk satire. Men inden for tragedierne går hans hovedindvending på den stive anvendelse af skæbnebegrebet i »Balders Død« såvel som i Schillers »Die Braut von Messina«. Han har i den forbindelse oplysende bemærkninger om sin egen »Baldur hin Gode«, ligesom han sammenstiller skudscenerne i »Wilhelm Tell« og »Palnatoke«. Det er især som digter han udfører sin kritik, hvad der også mærkes på den rundmundede billedblomstrende stil.

Da hans konkurrent Baggesen vendte hjem fra sit Kielerprofessorat, blev denne uakademiske undervisning, der delvis bestod af højtlæsning, netop et af angrebspunkterne under den lange og berygtede fejde mellem de to digterprofessorer. Oehlenschläger var såkaldt kakkelovnsstudent, dvs. privat indskrevet til artium på universitetet, hvor han kun en kort tid havde læst jura; nu kaldte Baggesen ham kakkelovnsprofessor og appellerede til de studerende imod »en i akademisk betydning ustuderet lærer«.[10] Studenterne sluttede imidlertid op om Skjoldungedigteren, og tolv af dem opfordrede Baggesen til offentligt på latin at forsvare de kritiske grundsætninger, hvorudfra han dømte, og vise de kundskaber han gav sig ud for at besidde. Baggesen parerede med en spøg, men affæren delte offentligheden i to stridende lejre. Oehlenschläger afgav en harmfuld »Erklæring til Publikum«, og først med Baggesens afrejse 1820 døde striden hen.

Baggesens egentlige ærinde var dog ikke at fælde sin modpart som universitetslærer, men som digter. Han søgte at nedvurdere hans værker – især de svagere af dem – ud fra fransk-klassiske læresætninger, som han knap selv fulgte i sine digtninge. Efter hans bortgang fik Oehlenschläger en ny og sværere bevæbnet kritiker: J. L. Heiberg. Dennes hegelske principper gav ham yderligere afsmag for systematisk æstetik, og i sine forelæsninger foretrak han at behandle, og oplæse, konkrete værker. De hjemlige digtere han i årenes løb gennemgik foruden Ewald, var Holberg, Wessel, Thaarup (hvorom et

10. Sml. Kr. Arentzen: *Baggesen og Oehlenschläger* VII, 1877, s. 74, Møller Kristensen: *Digteren og samfundet* I, 1942, s. 37.

Fig. 5. Adam Oehlenschläger (1779-1850). Tegning af den svenske forfatterinde Fredrika Bremer, som besøgte ham på Fasangården i hans sidste leveår (1849) og fandt ham »rask og livskraftig«. KB. Billedsamlingen.

anerkendende stykke i hans tidsskrift Prometheus), Falsen og P. A. Heiberg; desuden hans gamle modstander Baggesen – i tiåret for hans død – samt ikke mindst ham selv, idet han foredrog og kommenterede sine tragedier og episke digte. Sin målsætning som lærer har han formuleret i en *Indledningstale til Forelæsninger over Poesien* 1828:[11]

»Intet er lettere end at opstille en række vilkårlige regler for kunstværker og at fordre dem iagttagne; de er snart lærte, og staven er let brudt over de værker som ikke har hyldet slige befalinger. Men dermed er intet vundet; kun tabt. Smagen dannes ikke ved et system af abstraktioner, men ved et langt, fortroligt kendskab til de udmærkede værker selv. Og så hører der endnu til, at man må have naturlig medfødt smag. Thi det går smagsfølelsen som andre naturevner: den kan modnes og uddannes hvor den er; men ved blot læsning får ingen smag, som ikke havde anlægget dertil i forvejen, sålidt som en født stivbenet nogen sinde lærer at danse med gratie, eller en døv at røres ved musikken.

Men skønt nu de virkelige kunstnere og kunstdommere er sjældne, så er derimod antallet så meget større af varme hjerter, sunde gode hoveder,

11. Kjøbenhavnsposten 1829, optrykt i *Digterværker og Prosaiske Skrifter* XXV (Supplement I), 1854, s. 190.

redelige sjæle, som trænger til en højere åndelig nydelse og til en venlig anvisning af den ældre, erfarnere. Det er for *dem* jeg taler! Det er for Eder, gode, varme ufordærvede ynglinge, som kommer mig i møde, som ønsker at jeg skal meddele Eder mine meninger om skønne digterværker, og at jeg skal gøre Eder bekendt med de bedste deraf. Jeg taler ikke for manden i faget; han behøver ikke min undervisning, han kan lede sig selv. Skænker han mig undertiden sin opmærksomhed, lykkes det mig stundom at ytre en tanke som var ham ny, en anskuelse som han ikke selv havde: desbedre! det glæder mig, og jeg takker ham for hans opmærksomhed. Men det er ikke mit egentlige hverv at tale til ham. Det er min pligt som lærer ved Højskolen at kaste sædekorn i disse unge hjerter, der åbner sig for min røst, og som endnu kender lidet til min videnskab.«

At han først og fremmest følte sig som digter, var både en styrke og en begrænsning. For universitetsdirektionen at se mest det sidste; det var den en torn i øjet at han mente sig berettiget til kun at forelæse hvert andet semester, og da han opnåede rejseorlov 1816, motiverede den Rahbeks genansættelse ud fra visse mangler ved den Oehlenschlägerske undervisning:

»Denne talentfulde mand erkender i sin produktionskraft som digter sit højeste kald, og kun forsåvidt hans forretninger som universitetslærer ikke dermed kolliderer, tror han at være disse opmærksomhed skyldig. Derfor har også hans virksomhed som universitetslærer . . . indskrænket sig alene på vintersemestret og i dette alene på foredrag af afhandlinger over det æstetiske fags specielleste genstande, der netop lå i hans nærmeste synskreds og egentligst gavnede de få, der kan have anlæg til poesi . . . Direktionen skal ikke nægte, at af de digte han imidlertid har udarbejdet, er der mange som beriger den danske litteratur og gør hans digtertalent ære. Men for at vejlede den akademiske ungdom i almindelighed til de æstetikkens grundsætninger og til den rigtighed og sirlighed i sprog, som for tilkommende embedsmænd, hver i sin kreds, er gavnlig og ønskelig, formener direktionen at mere systematiske og mindre afbrudte forelæsninger ved universitetet, professor Oehlenschlägers derfor ikke overflødige, kan behøves.«[12]

Der peges altså på hensynet til det nyttige for embedsstudierne, forsåvidt i fundatsens ånd. Men Oehlenschläger blev tillige trængt fra en modsat kant, og hertil hentyder utvivlsomt de polemiske ytringer i indledningstalen mod teoretikerne. Han var netop på dette tidspunkt blevet angrebet af *J. L. Heiberg* i anledning af sin seneste historietragedie »Væringerne i Miklagaard«; ud fra

12. *Breve* anf. st., s. 208. Et af direktionens medlemmer, overbibliotekar Moldenhawer, mente at »auch der meist genialische Kopf nicht zum Lehrer der academischen Jugend tauglich sei, wenn er nicht selbst durch gründliche Schul- und academische Studien vorbereitet worden sei« (smst. s. 144).

en hegelsk opfattelse af dramagenren frakendte Heiberg ham egentligt dramatisk talent. Det var et hårdt stød, der gik imod hans egen schillerske selvforståelse (som »naivt« objektiverende digter), hvorudfra han efter sin lyriske åres udtørring satte ind på at skrive for Det kgl. Teater. I sit gensvar søgte han at vise en inkonsekvens hos Heiberg, når denne indrømmede hans storhed som lyrisk og episk digter; for Oehlenschläger består det dramatiske just i »en forbindelse af det episke og det lyriske«. Men for Heiberg er det ingen umiddelbar forbindelse, derimod en højere enhed i filosofisk forstand. Forskellen markerer overgangen til en spekulativ æstetik, der allerede blev forberedt i Rahbeks første professortid; ligesom han blev klemt af kantianismen, blev Oehlenschläger det nu af hegelianismen.

Hans nye antagonist var også mere akademiker end han selv, dr. phil. på en litterær afhandling og forfatter af universitetslærebøger som tidligere lektor i Kiel (i Baggesens stilling). I forbindelse med sin ansættelse som teaterdigter fik han professortitel, [13] men den medførte ingen tilknytning til universitetet. Derimod blev han i 1830'erne lærer ved Den militære Højskole i logik og skønlitteratur, og som undervisningsprogram publicerede han en *Udsigt over den danske skjønne Litteratur* (1831). Her er på en måde logikken og litteraturhistorien gået op i en højere enhed, idet den sidste bedømmes efter den første. Således kaldes det »unaturligt« at man skrev prosodier og poetikker i 16.-17. århundrede, inden man endnu havde poesi, ligesom oprettelsen af Det smagende Selskab var »urimelig«, da man ikke kan forbedre smagen før der er poetiske genstande at øve kritikken på, og disse ikke fremkaldes ved at udsætte præmier. Selve den historiske udvikling får en anmærkning for at have frembragt et umiddelbart geni som Oehlenschläger efter et reflekterende som Holbergs, mens det logisk betragtet burde have været omvendt (§ 215 anm. 3), ligesom Holberg kom for tidligt som komediedigter, eftersom »den komiske digtekunst forudsætter de andre digtarter« (§ 210 anm. 1). Heibergs ahistoriske og systemdyrkende retning, som en overgang var toneangivende i den litterære kritik, blev dog kun en skarp parentes i fagets egen historie.

Chr. Molbech

Man kan undre sig over at Heiberg ikke søgte ind ved universitetet, da der blev vakancer ved Nyerups og Rahbeks død. Måske har hans hegelske forkyndelse ikke huet direktionen, eller han har været afskrækket ved

13. M. Borup: *Johan Ludvig Heiberg* II, 1948, s. 149. Smst. s. 17 anføres som et ubekræftet forlydende, at han i 1832 skulle have ansøgt om et æstetisk professorat ved universitetet.

Fig. 6. Chr. Molbech (1783-1857). Tegning formentlig af Johan Fr. Damm. Frederiksborg.

arbejdsforpligtelsen og vidende om at Oehlenschlägers særordning med halv undervisning ikke kunne gentages. Nu blev Rahbeks overtallige stilling inddraget, og Nyerups blev 1829 besat med den 46-årige førstesekretær ved Det kgl. Bibliotek *Christian Molbech* – der i øvrigt hellere havde ønsket et af Nyerups andre embeder, sinecureposten som regensprovst eller bestillingen som universitetsbibliotekar. Det var denne gang statsministeren Ove Malling der afgjorde sagen; da Molbech henviste til at der allerede var en professor i faget, nemlig Rasmus Rask (som 1825 havde fået et overtalligt professorat i litteraturhistorie med særligt hensyn til asiatisk), svarede Malling at universitetet godt kunne behøve to. [14] Oehlenschläger er åbenbart ikke blevet erindret i den forbindelse. Molbechs ulyst skyldtes dels at aflønningen kun var to tredjedele af de lavest normerede professorers – det var jo ikke eksamensfag – og dels at han var uvant med at forelæse. Dertil kom at han følte sig mere som historiker og filolog end som litteraturforsker. Til gengæld kunne han vælge sine emner uafhængigt af curriculum og pensumfordringer, og derfor læste han ofte over dansk sprog (grammatik og stilistik), som var en udækket disciplin, og især over sit yndlingsfag historie. Men som sin forgænger var han ingen tiltrækkende foredragsholder og måtte nøjes med et fåtal tilhørere. Kun når han gennemgik den nyeste litteratur – Oehlenschläger eller Paludan-

14. M. Borup: *Christian Molbech,* 1954, s. 179, sml. 193. Heri både kapitler om Molbech som universitetslærer og som litteraturhistoriker.

Müller – fik han søgning. Han prøvede gentagne gange at opnå lempelser i undervisningspligten med henvisning til sine forskningsopgaver, og da han til sidst som i sin tid Oehlenschläger appellerede til majestæten, lykkedes det ham i 1846 at blive fritaget for at holde andre forelæsninger end dem hvortil han måtte føle »kald og anledning«. De følgende års lektionskataloger anfører da også alskens påskud til at hans timer indstilles eller erstattes med privat studievejledning.

Molbechs arbejdssteder var skrivepulten og biblioteket, han var utrættelig produktiv og belæst på mange felter. Han havde ingen embedseksamen, men virkede litterært som kritiker, udgiver og tidsskriftredaktør. Som titulær professor havde han allerede 1822 annonceret privatforelæsninger over dansk sprogs og litteraturs historie, men da kun få tilhørere meldte sig, blev de aflyst, og i stedet udgav han indledningsforelæsningen under titlen *Indledning til Forelæsninger over det danske Sprogs og den danske National-Litteraturs Historie.* Han sammenkæder heri på god romantisk vis sproget med nationaliteten og folkets selvbevidsthed, i modsætning til kunstige statsdannelser; tilsvarende afhænger litteraturen af en national selvagtelse, og han går i rette med ungdommens ukendskab til vor ældre litteratur. Han forsøger også at definere begrebet nationallitteratur som de værker på modersmålet der udtrykker forfatterens eller folkets ånd, dvs. fremfor alt de poetiske, historiske og filosofiske. Af sine strandede forelæsninger lod han desuden trykke et afsnit om folkeviserne (*Nogle Bemærkninger om vore gamle danske Folkeviser,* i Det skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter 1823); det er bl.a. bemærkelsesværdigt ved – i modsætning til almindelig romantisk teori – at anse dem for digtet af enkeltforfattere. – Til faget havde han yderligere bidraget med en mindeafhandling om Baggesen (Nordisk Tidsskrift 1827), en slags afbigt fordi han som tidsskriftredaktør under den baggesenske fejde havde optaget et uhørt skarpt angreb på denne digter, Peder Hjorts »Tolv Paragrapher«. Både til folkevisen og til Baggesen anlagde han en mere kritisk holdning, da han senere vendte tilbage til disse emner.

Lærestolen omfattede imidlertid verdenslitteratur, og i sin første forelæsningsserie begyndte han helt fra grunden med Orienten og Grækenland. Allerede den næste er på hjemlig bane og fortsætter de nyerup-rahbekske bidrag med en oversigt over de seneste 50 års skønlitteratur (*Forelæsninger over den nyere danske Poesie,* 2 bd., 1832). Fremstillingen er mere organisk sammenhængende end hos de to ældre forfattere, Molbech kunne forbinde Nyerups bogkundskab med Rahbeks smagskritik. Hovedfigurerne er Ewald, Baggesen og Oehlenschläger, der ses som en stedse rigere udfoldelse af digtekunstens muligheder; Oehlenschläger selv bliver vurderet højest i sine nordisk-episke værker. Synspunktet videreførtes ved digterkongens død i

Studier over Oehlenschlägers Poesie og Digterværker (1850, bygget på forelæsninger fra 40'erne), hvor de kriterier der udgør hans storhed bestemmes som oprindelighed og nationalitet. En yngre samtidig hvis digtning Molbech beundrede var Paludan-Müller; derom forelæste han 1851, selv om han fandt det »voveligt« og digteren selv betragtede det som en »vivisektion«.[15] Den centrale genstand blev selvsagt Adam Homo, der klassificeredes som didaktisk-satirisk, men i øvrigt ikke undergik dybere dissektion. Til gengæld var der lange abstrakt-æstetiske diskurser, uagtet de tålmodige tilhørere for størstedelen var damer.

Fagets almendannende karakter fik understregning gennem en plan om et litteraturudvalg, som Molbech havde lagt allerede inden sin professortid, til afløsning af Rahbeks læsebog fra århundredskiftet. *Dansk poetisk Anthologie* skulle omfatte den bedste seriøse poesi siden Tullin, men blev som så mange af Molbechs projekter ufuldført (3 bd., 1830-40; en udlovet prosaantologi udkom aldrig). Værket har imidlertid kildeværdi ved de biografiske indledninger om de enkelte digtere, hvortil han for de nulevende havde indhentet oplysninger fra dem selv. Og for et hovednavns vedkommende gav materialet anledning til at fremstillingen udvidedes til vor første egentlige digterbiografi, *Johannes Evalds Levnet,* udkommet i 50-året for hans død (1831). Det er ikke blot et højstemt æreminde og en varmtskreven karakteristik af digterpersonligheden, men også en videnskabeligt dokumenteret levnedsskildring, hvor oplysningerne er suppleret med mundtlige vidnesbyrd, og et tillæg bringer utrykte digte og aktstykker. – Da han tyve år senere påtog sig et lignende hverv, at forfatte Schack Staffeldts biografi til en udgave af hans skrifter, blev resultatet derimod skæmmet af kritisk vrangvilje. Staffeldt opfyldte ikke som Ewald og Oehlenschläger det molbechske danskhedsideal, hans tvesind og tvesprogethed gjorde ham suspekt ligesom Baggesen, og de mange germanismer stødte an mod normen for korrekt stil. At Molbechs ånd trods hans forfatterskabs bredde har en vis snæverhed, viste sig også i hans praktiske kritikergerning, hvor både Ingemann og H. C. Andersen blev korrekset. Det sidste har kostet ham dyrt, idet eftertiden gerne har set hans litterære virke med Andersens fjendske øjne.

Det skal sluttelig anføres at han udvidede den faglige horisont ved som den første at forelæse over svensk – såvel som engelsk – litteratur. Som ung havde han berejst og beskrevet Sverige, og i et tillæg til sin rejseskildring gav han den tidligste udførligere oversigt over den svenske litteraturhistorie (*Kort Udsigt over Epokerne i den svenske Nationallitteraturs Historie,* i 3. bd. af *Breve fra Sverrige i Aaret 1812,* 1817). Her viste han fin sans for Bellman, men tog for

15. Borup: anf. st., s. 298.

øvrigt så ensidigt parti for de romantiske Fosforister imod de ældre akademister, at det vakte protester på begge sider af Sundet. Molbechs helt var Atterbom, som i mellemtiden var blevet æstetisk professor ligesom Oehlenschläger – ikke ualmindeligt for digtere i romantikkens Europa; i denne egenskab påbegyndte han i 40'erne et nationallitterært portrætgalleri *Svenska siare och skalder,* som han tilegnede og tilsendte Molbech, hvis biografisk-psykologiske studier ikke var uden indflydelse derpå. I skandinavismens æra holdt Molbech flere forelæsningsrækker over Sveriges litteraturhistorie og planlagde også at udgive dem for svensk publikum.

Molbechs uoverskuelige produktion kunne være fordoblet om han havde fået realiseret alle sine forsætter. Da han 1839 stiftede Den danske historiske Forening, skitserede han dens omfattende arbejdsprogram, herunder en samlet dansk litteraturhistorie. I 50'erne påbegyndte han den selv – i konkurrence med en anden, som foreningen havde overdraget opgaven, nemlig professoren i nordiske sprog N. M. Petersen. Men den aldrende Molbech gav op og nåede ej heller at se den andens værk fuldendt. Han døde 1857, hvorefter hans stilling bortfaldt. Dette hang netop sammen med oprettelsen af det nordiske sprogprofessorat;[16] måske har han villet forsvare sin lærestol som den hvori der forfattedes »litterærhistorie«.

N. M. Petersen

Ligesom biblioteksmanden Molbech blev universitetslærer mere af tvang end af lyst, gjaldt det i endnu højere grad arkivaren *Niels Matthias Petersen.* Han havde ligefrem katederangst, og han var et nyetableret fags første professor, der skulle hævde de nordiske sprog over for de klassiske. Men han fattede faget i bred forstand, som antiquitates, dvs. samme enhed af sprog, historie og litteratur hvori Molbech virkede. Man kunne tilføje kulturhistorie; således kaldte han det unike tredje og sidste bind af *Danmarks Historie i Hedenold* fra hans arkivartid, og den planlagte fortsættelse om middelalderen svarede til

16. I forbindelse med indførelsen af et normalreglement 1836 var det foreslået at ophæve de to professorater i æstetik og litterærhistorie, mod at der bl.a. oprettedes en lærestol i »de nordiske sprog og dialekter, nemlig det gamle nordiske, det angelsaksiske og de ældre tyske dialekter, hvis studium er så vigtigt for modersmålet« (Aarbog f. Kbh. Univ. 1844, s. 3). Mens åbenbart litteraturhistorien blev ofret, ville man holde hånden over æstetikken; det anføres at »det ingenlunde var meningen at denne videnskab ikke skulle doceres ved universitetet, men at det i reglen måtte antages at forelæsninger over samme helst må overdrages professorerne i filosofien, uden at dog derfor universitetet udelukkes fra at tilegne sig en udmærket æstetiker når lejlighed tilbyder sig« (smst., s. 4). Filosofiprofessoren Sibbern dyrkede også æstetikken. Sagen endte med at kancelliet normerede Oehlenschlägers embede, men ikke Molbechs.

Troels-Lunds »Dagligt Liv«. Efter at han var pånødt det nye professorat – et par år senere søgte han forgæves tilbage til Gehejmearkivet – begyndte han at samle materialer til litteraturens historie for sine forelæsninger, idet han tog begrebet litteratur lige så vidt som de fordums lærdomshistorikere. Men til forskel fra disse kompilatorer havde han en forestilling om organisk helhed og indre vækst. I dybere forstand end Molbech bar han på romantikkens arv, og modsat dennes fremskridtssyn betragtede han nationens nutid som et fald fra dens fortid og så med uro og frygt på dens fremtid. Når han efterhånden følte et kald til at sammenarbejde sine stofsamlinger og tog mod opfordringen til at levere en sammenhængende litteraturhistorie, var det næppe så meget af faglig pligtfølelse som for at styrke folkets selvbevidsthed. Han skriver et sted: »Når engang litteraturens historie, ikke alene dens yderværker, men dens indre historie, bliver alles sag, så vil også den blive et væsentligt middel til at fremme folkets dannelse, ved . . . at lade det skue sig selv«.[17]

Han redegør for disse tanker i et forord til andet bind af det store værk, som skulle erstatte Rahbeks og Nyerups, og som med velberåd titelændring hedder *Bidrag til den danske Litteraturs Historie* (5 bd. med register, 1853-61; forordet noget omarbejdet i den reviderede posthume nyudgave 1867-71). Digtekunsten er nu ikke indsnævret til versdigtningen, og »litteraturen« indbefatter som nævnt faglitteratur. Men hensigten dermed er ingen antikvarisk fuldstændighedsmani. Kun ved at inddrage fagenes og videnskabernes udvikling jævnsides med den skønlitterære kan man skildre »folkets udvikling i det hele«: »Straks fra først af stillede jeg mig derfor det formål for øje, ved et tro billede af hele litteraturen at give et billede af folket.« Til en sådan integreret skildring af den samlede kulturudvikling forelå imidlertid kun ufuldstændige forarbejder, og også det nye værk måtte nøjes med at kalde sig »Bidrag«. Men i udtrykket gemmes tillige et andet og mindre beskedent sigte. Ved at vandre den hele ager rundt håber forfatteren at finde oversete aks, begravede frøkorn som atter kan spire »ved hjertets varme og åndens oplivende sol«. Med hentydning til forbilleder som Oehlenschläger og Grundtvig håber han endda at kunne indvirke på ungdommen og inspirere til ny digtning og granskning:

»Har digterens og granskerens tilbageblik på langt ældre (2. udg.: bedre) tider, på Nordens ældste (2. udg.: bedste) poesi og historie, ikke haft en stor og velgørende indflydelse på den nærværende slægt? Skulle da en fremstilling af vor egen litteraturs udvikling, hvor ringe og mangelfuld end denne litteratur kan have været, og hvor ufuldkommen end den første fremstilling

17. *Bidrag til den danske Litteraturs Historie* III, 1855-56, s. 698. Anvendt af F. Rønning som motto for afsnittet om N. M. Petersen i *Fire fynske Bøndersønner*, 2. udg. 1919, s. 117, sml. 152.

deraf må blive, ikke i mange henseender blive opvækkende for den yngre slægt, for hvem denne kundskab næsten er et ubekendt land? Skulle et overskue af det danske folks litterære (2. udg.: boglige) virksomhed, ved hvilket der tilvejebringes en forbindelse imellem hin fortid og denne nutid, blive uden indflydelse på hele folkets fremtid? Kan der ikke, selv i grus, ligge vættestene skjulte, der kan befordre en ny granskning og en ny digtning?«

Dette er altså den drivende kraft som får ham til at udholde den ofte møjsommelige vandring gennem glemte bogdynger og hobe af golde aks. Men desuden fandt han det fagligt motiveret at gå så bredt til værks fremfor at nøjes med en mere begrænset opfattelse af nationallitteraturens begreb – som eksempelvis Molbech havde brugt ordet i sin svenske oversigt. Det var i århundredets anden fjerdedel blevet debatteret i forbindelse med litteraturhistoriske håndbøger både i Frankrig (Villemain og Nisard), Tyskland (Gervinus og Hillebrand) og Sverige (Wieselgren og Lénström); [18] og N. M. Petersen tager udtrykkelig afstand fra den »franske anskuelse« hvorefter en nationallitteratur kun omfatter værker på modersmålet og først indoptager videnskaben, når denne er blevet element i den almene dannelse og populariseret uden fagterminologi. Det måtte for Danmarks vedkommende udelukke latinske storværker fra Saxo til Tycho Brahe og Niels Hemmingsen eller tysksprogede skrifter som Schlegels Der Fremde og Cramers Nordische Aufseher, og den vigtige vekselvirkning mellem fagvidenskaberne og den øvrige litteratur ville bortfalde. Målet er altså at opnå en sammenhængende enhed ved forbindelsen af det ydre, bogkundskabens data, med det indre, betragtningen af indholdet. I holdningen til stoffet tilstræber han streng objektivitet, og vurderingen deraf skal hvile på sandhedens og skønhedens evige idealer, dvs. med »ideens og formens harmoni« som målestok. Den bliver endda religiøst funderet i opfyldelsen af den guddommelige vilje.

I denne udogmatisk kristne idealisme er Petersen sin tids barn. Samtidig er han realistisk nok til at erkende målets uopnåelighed, forskerens afhængighed af individuelle skøn og tilfældige fund, når han fortaber sig i »mangfoldighedens rige«. Meget fra ældre tid kan forekomme ubetydeligt, men medtages dog fordi det betegner begyndelsen til en udvikling. Selve dispositionen volder vanskeligheder, idet de almene kulturelle og litterære perioder ikke falder sammen med faserne i videnskabshistorien, hvortil kommer at de enkelte forfattere kan have bidraget til flere fag. Der må derfor indgås kompromis mellem flerfoldige hensyn ved at kronologi og årstal-skel behandles med en vis frihed.

18. Sml. bl.a. E. Ekelund: *Litteraturforskning,* Tammerfors 1971, s. 21, G. Fredén: *Svenska vitterhetens hävdatecknare,* Stockholm 1956, s. 7, 22, K. Johannesson i *Samlaren* 1971, s. 118. P. Rubow: *Dansk Litterær Kritik,* 1921, s. 228 formoder Villemain som Petersens forbillede.

En kort »prolog« i tilslutning til forordet præsenterer periodeopdelingen efter middelalderen. Mens Nyerup-Rahbek inddelte den nyere tid efter de skiftende konger, anvender N. M. Petersen en blanding af politisk-historiske og åndshistoriske kriterier. Reformationstiden bliver kendetegnet som »en dansk episode, med latin foran sig og latin bagefter sig . . . en almueperiode, med adel foran sig og adel bagefter sig«. Dermed er de to hovedkarakteristika givet for det næste tidsrum, »adelsperioden eller den lærde periode«, som efter en overgangsfase 1560-1600 varer til enevældens indførelse. Vi bemærker at der ingen markering sker af det i ældre fremstillinger afgørende poesihistoriske skel ved Arrebos fremtræden i 1620'erne. Herefter kommer en ny overgangsfase 1660-1710, hvori borgersønnen deler lærdommen med den adelige, og hvor naturvidenskaberne trænger ortodoksien tilbage. Tillige sker de første forsøg på videnskabelig behandling af modersmålet – samtidig med »en stedse mere indtrængende indflydelse af det franske sprog«. Jordbunden er beredt for den Holbergske tidsalder (1700-1750), i hvilken gammel gudelighed og ny verdslighed, »pietisme og vid«, endnu går side om side uden afgørende livtag. Kampen udfægtes i rationalismens tidsalder (1750-1800), altimens en ny mellemklasse neutralt hylder dyden. Som en betegnende underinddeling sættes Struensees fald: først sejrer det tyske element over det franske (1750-72), dernæst besejres det af det danske. Dette udvides i Oehlenschlägers periode (1800-1850) til det nordiske inden for poesi, sprog- og oldforskning, som varsler en ny ånd og folkelighed – beseglet ved den frie forfatning, men stadig truet af politisk splid.

Således fremsætter N. M. Petersen i kort begreb sit syn på kulturudviklingen. Andetsteds har han i mørkere toner forkyndt samlingen om det nordiske som landets eneste bolværk mod indre opløsning og overmagten i syd. Han betragtede sin videnskabelige produktion som et åndeligt rustkammer for nationen. Men med sin samvittighedsfulde grundighed nåede og ønskede han ikke at føre hovedværket længere end til 1800. I dets epilog drøfter han 1814 som muligt grænseår (hertil gik den første litteraturhistoriske skolebog, af C. A. Thortsen 1839, og herfra gik Henrik Hertz' oversigt i Ugentlige Blade 1859); han anser det imidlertid for et politisk skel, intet litterært. Sit eget århundrede ser han frem til at behandle i friere form som »Bevægelser i 19. århundredes danske litteratur« el.l., men finder at Danmarks skæbne først må være afgjort. Da var han nær de 70 og overanstrengt; han bad om forelæsningsfrihed og begrundede bl.a. sin tilstand med »mangeårig bekymring over mit fædreland«. Året efter døde han, og to år senere kom afgørelsen ved Dybbøl.

I indledningen til sin epilog har han kaldt værket en mosaik, der skulle samles af en stor mængde brokker, så at resultatet er blevet mere eller mindre

udførte oversigter *til* en litteraturhistorie. En kritisk betragtning må nok give ham ret. Det er så ujævnt i proportionerne at Holberg fylder en hel bog, mens Brorson får halvanden side og Petter Dass endnu mindre; lærdomshistorien er overdimensioneret i forhold til skønlitteraturen, og den europæiske baggrund tegnes fyldigt for 18. århundrede, men savnes for de øvrige tidsrum. Dog er det fortjenstfuldt at digtningen for første gang er sat ind i brede videnskabshistoriske, politisk-historiske og kulturhistoriske rammer; der er endda sproghistoriske mosaikstumper. Og de omfangsrige ræsonnerende litteraturhenvisninger, der bygger videre på de nyerupske, har stadig værdi som kildesamlinger.

Carsten Hauch

N. M. Petersens efterfølgere i embedet var rene filologer. Faget styrkedes ved at der ud over den generelle konferensordning af 1848 året efter blev oprettet en filologisk-historisk skoleembedseksamen, hvori nordisk filologi indgik på linje med den klassiske, og hvor Petersens hjertebarn oldnordisk indførtes som prøveemne. Han drømte om at få det etableret som skolefag til afløsning af latinen, og hans nordistiske propaganda har en væsentlig andel i at det blev indført i den højere skole 1871, omend uden at latinens stilling foreløbig blev rokket. Som et anhang til fordringerne om oldnordisk i den nordisk-filologiske embedseksamen kom også for første gang et eksamenskrav i litteraturhistorie: eksaminanden »må tillige have tilegnet sig såvel et sammenhængende bekendtskab med den oldnordiske litteraturs forhold som en god kundskab til den danske litteraturs historie«.[19] Men lærestolen i litterærhistorie bortfaldt som nævnt 1857 ved Molbechs død; tilbage var lærestolen i æstetik, som efter Oehlenschläger atter blev besat med en digter, nemlig hans lærling *Carsten Hauch.*

Hauch havde længe næret ønske om en sådan stilling for at komme bort fra det isolerede Sorø, hvor han var lektor i naturfag (med en magister- og doktorgrad). Han havde også Oehlenschlägers ord for, at denne gerne så ham som sin eftermand – ja tilmed var villig til at trække sig tilbage, »hvis det blot lod sig gøre«.[20] I mellemtiden viste sig en anden mulighed, idet Heibergs efterfølger i Kiel *Christian Flor* tog sin afsked 1845 for at lede den første folkehøjskole, som han selv havde arbejdet for at få oprettet i Rødding. Flors

19. Linde: *Meddelelser angaaende Kbh. Univ. for Aarene 1849-1856,* s. 205. Placat 1848 om magisterkonferens i Goos: *Retsregler* I, 1884, s. 103.

20. Brev fra Hauch til H. C. Ørsted ca. 1844, anført i K. Galster: *Carsten Hauchs Manddom og Alderdom,* 1935, s. 128.

tyveårige lektortid havde tillige omfattet danskundervisning i Kiels højere skole, hvad der satte frugt i hans *Dansk Læsebog til Brug i de lærde Skoler* (1831, senere kaldt *Haandbog i den danske Litteratur*); modsat Rahbeks og Molbechs antologier var den historisk, lagt an på at vise prøver af sprogets og litteraturens udvikling fra oldtid til nutid – foruden at den første gang indeholdt svenske læsestykker. Med Flors håndbog og Thortsens førnævnte lærebog var grunden lagt til faget litteraturhistorie i danske højere skoler, og med Madvigs skoleordning 1850 blev det indført.[21]

Både Heiberg og Flor havde ønsket at styrke deres universitetsstilling gennem omdannelse af docenturet til et ordinært professorat; ved Hauchs tiltræden blev det omsider bevilget af Christian VIII, samtidig med at fagområdet blev udvidet til »dänische und übrige nordische Sprachkunde, Altertumswissenschaften und Literatur«. Måske ville man derigennem hindre en alt for stærk dansk-national linje i en politisk spændt tid. Hauch måtte altså studere oldnordisk og svensk, og hans første forelæsningsrække, som han lod udgive på tysk, handlede om den nordiske mytologi. Han holdt den offentligt, eftersom der ingen studenter havde meldt sig; og også siden, da han bl.a. læste over folkeviserne og Holberg, var det småt med tilslutningen. Årsagen var ikke alene indifferentisme, men især den voksende antidanskhed, som i martsdagene 1848 blev så voldsom, at Hauch skyndsomst fortrak med sin familie til Danmark. Først 1853 kunne embedet besættes på ny fra dansk side; det blev med Molbechs søn, digteren *Chr. K. F. Molbech* – atter en fredelig æstetiker, der kom ud i politisk stormvejr og blev fordrevet ved krigsudbruddet 1864.

Den hjemvendte Hauch afventede i København begivenhedernes udvikling under treårskrigen; imidlertid løstes hans problem da Oehlenschläger døde i januar 1850 og han som ventet blev udnævnt til hans efterfølger. Han var da 60 år og beklædte stillingen til sin død som 82-årig – nogen pligt til at afgå ved 70-årsalderen fandtes endnu ikke.

Den eneste yngre konkurrent, der havde været på tale, var den løfterige kritiker *P. L. Møller.* Han havde allerede 1841 vundet guldmedalje for en

21. Ifølge Bekendtgørelse af 13. maj 1850 skulle undervisningen i modersmålet også »efterhånden gøre disciplene bekendt med den danske litteraturs historie og de vigtigste værker i den danske skønne litteratur« (*Meddelelser angaaende de lærde Skoler 1857-1878,* 1883, s. 99). Ministeriet anbefalede også at der eksamineredes heri ved afgangsprøven, men nogle skoler var betænkelige derved (smst., s. 102). Timetallet i dansk blev forøget ved den Hallske skoleordning 1871 fra 13 til 17 ugentlige timer på 6 år (*Dansk Skolestat,* 1933, I, s. 165). Endelig blev dansk i 1882 gjort til eksamensfag, hvilket medførte ulemper for lærerne og var medvirkende til stiftelsen af Dansklærerforeningen 1885 (Axel Sørensen: *Dansklærerforeningen i København,* 1910, s. 3).

Fig. 7. Carsten Hauch (1790-1872). Foto ca. 1855. KB. Billedsamlingen.

afhandling om nyfransk poesi, skrevet æstetiske artikler og udgivet Blicher. Men han stødte voldsomt sammen med Søren Kierkegaard, da han i et causeri – formet som en samtale om litteratur hos Hauch i Sorø – kom med nogle skarpe udtalelser om hans seneste bog (»Skyldig? – Ikke-Skyldig?« i »Stadier paa Livets Vei«). Kierkegaard gik til modangreb ved at stemple P. L. Møller som medarbejder ved det berygtede ugeskrift Corsaren, og Møller følte sig derved så skandaliseret, at han kort efter forlod landet for at skabe sig en litterær position i det fremmede. Hvorvidt Kierkegaard selv aspirerede til Oehlenschlägers stilling – han havde disputeret og var fuldt bevandret i æstetikken – er uvist. Professorer og docenter var ham en foragtelig kategori. Han overvejede at søge præsteembede, men ansøgte i hvert fald ikke om professoratet. Derimod besvarede P. L. Møller endnu i 1857 fra Paris en prisopgave om *Det nyere Lystspil i Frankrig og Danmark* og vandt på ny guldmedalje (udgivet året efter med anførelse af Hauchs og filosofiprofessoren Sibberns bedømmelse). Han døde imidlertid før end den langt ældre Hauch og nåede aldrig at vende hjem.

Møller fremtrådte fra begyndelsen imod Heibergs spekulative formalisme

og blev vor tidligste betydelige tilhænger af den individuelt psykologiserende retning, der udgik fra Sainte-Beuve (af hvem hans *Kritiske Skizzer* 1847 har et motto). Han var som Hauch en varm forsvarer af Oehlenschläger, men kunne især ved sin franske orientering have tilført den æstetiske lærestol værdifulde fornyelser.

Hauch begyndte sin forelæsningsvirksomhed i København allerede vinteren 1848-49 med en række om de islandske sagaer, som havde været tiltænkt hans slesvigholstenske tilhørere. I sin lange professortid foredrog han i lighed med sin forgænger almen-æstetiske og litterære emner, herunder især danske; blandt de sidste var som i Kiel folkeviserne og Holberg, endvidere Ewald, Oehlenschläger og romantikken. Dele af forelæsningerne udgav han i tre bind 1855-69 (*Afhandlinger og æsthetiske Betragtninger* I-II, *Æsthetiske Afhandlinger og Recensioner*). Hans auditorium var ikke stort; at den aldrende digter dog kunne gøre indtryk på ungdommen har vi et par vidnesbyrd om. Den senere baronesse Ursula Dahlerup mindes, at hun som syttenårig hørte ham forelæse om Shakespeare:

»Mit hjerte bliver varmt, når jeg i erindringen ser Hauch stående på katedret med det åndfulde af livet hærgede ansigt, og hører ham fremsige: »Mit helved mig en himmel bliver, når din elskte hånd mig døden giver.« Jeg husker den brudte klang, han kunne give Othellos replikker – en gammel professor var det vel der talte, men også en digter med evig ungdom.«[22]

Det var en forelæsningsrække om lyrisk poesi, som trods titlen omfattede Shakespeare og Holberg, desuden Oehlenschläger og først og fremmet Goethe – en patetisk hyldest til poesiens stormænd. Den blev fulgt af den femtenårige skoledreng Georg Brandes, der benyttede dele deraf til en stileopgave om Holberg; han har givet et erindringsbillede som slutning på sin mindeartikel om digteren:[23]

»Rummet var kun sparsomt besat, en halv snes gamle damer udgjorde kærnetropperne. Man ventede. Jeg husker endnu, hvorledes det knirkede henne ved døren til venstre, en nøgle blev et urimeligt antal gange drejet frem og tilbage i låsen, og ind trådte, med gentagne dybe buk, en gammel mand med stor høflighed og værdighed i væsen, og gik stærkt haltende op på katedret. Såsnart han stod der, fæstede han sit blik ufravendt hen i retning ad vinduet, det vil sige ud i luften, og var fra nu af fuldstændig ene med sig selv. Han talte med største besvær og stammede mangfoldige gange, inden det

22. *Fra gammel Tid,* 1927, sml. Galster: anf. st., s. 183.

23. Nyt dansk Maanedsskrift 1873, *Samlede Skrifter* I, s. 424; sml. Henning Fenger: *Georg Brandes' læreår,* 1955, s. 2, 4. Stilen blev senere publiceret af Lis Jacobsen i Politikens Magasin 2. dec. 1934, sml. Elberling: *Georg Brandes,* 1937, s. 24, 113.

lykkedes ham at få en sætning formet. Hans stemme var højtidelig og enstonende. En ungdommelig tilhører gav sig til at le højt. Men lidt efter lidt begyndte ordene at strømme mere flydende over den talendes læber. Han hævede sig til begejstring, til højtidelighed, og han var så ganske henreven, så helt inde i en anden verden, at han rev en med. Hans flugt var som de fugles, der kun med stor vanskelighed formår at hæve sig op fra jorden, men som kan holde sig svævende med udbredte vinger i de højeste luftlag så længe det skal være. Han læste noget højt, ikke godt, altfor langsomt og altfor ensformigt; men han følte hvert ord han læste, så dybt at det var som om man nu først forstod betydningen af det man hørte . . . Han talte dengang om lyrisk poesi. Tankeindholdet og begrebsbestemmelserne betød vel ikke meget; men når han med en alvor som røbede den indviede, og med en begejstring som rørte stærkere fordi den udgik fra en olding, talte om digterens særegne evne til at udtrykke det som alle andre har på hjerte, men som ingen kan sige uden han, om poesiens magt til gennem en sang som Marseillaisen at drive tusinder af ellers ubetydelige mennesker til at foretrække døden for trældom og skam, da blev hans blik stift og lysende som en seers, det kraftige grå hår om den høje fantasirige pande stod som en glorie ud til siderne – og den, der var ung og modtagelig nok til at få det fulde, uforfalskede indtryk, løb, når forelæsningen var endt, ned ad trapperne og ud på torvet med en henrykkelse i sit bryst, der svarede til den som havde lyst ud af den gamle talers øje.«

Måske blev der her i den purunge nedlagt et bestemmende minde om en forelæsers muligheder for at vække og ildne. Et lignende begreb om det levende ords magt havde den unge Grundtvig fået gennem Steffens. Femten år senere stod Brandes selv på samme kateder og gjorde erfaringer herom på godt og ondt. Han blev da af den døende Hauch udpeget som arvtager, ligesom denne var blevet udpeget af Oehlenschläger. Men om noget discipelforhold kunne ikke længere være tale. Hauch var sidste repræsentant for en romantisk metafysisk æstetik med vagt idealistiske begrebsbestemmelser. Højst kan Brandes have taget indtryk af hans sympatetisk indfølende metode. Hauch opsøgte de digtere og værker som han fandt sig samstemt med, men risikerede da også at tolke sit eget syn ind deri. Det er den tragiske livsfølelse, den tunge patos, de evige modsætninger mellem værd og skæbne, ydre glimmer og indre højhed, som præger hans udlægninger såvel som hans digtninger. Selv i Holbergs Jeppe sporer han en »højere idealitet«, et vekselspil mellem trældommens og befrielsens ånd, hvorved han foregriber senere »tragiske« opfattelser af figuren. En anden foregribelse er analysen af Njals saga, hvor han påviser den dybe konsekvens mellem dens handling og karakterer; hans sans for det poetisk betydningsfulde i Historien fik ham til at betragte slægtssagaerne som kunstværker fremfor som historiske dokumenter

og placere dem højt over de romantisk yndede fornaldarsagaer. Også hans iagttagelser over brydningen mellem hedenskab og kristendom i trylleviserne (i et universitetsprogram fra 1866) peger frem mod en kommende forsknings resultater.

Svend Grundtvig

Hauch støtter sig i det sidste tilfælde til den store folkeviseudgave med indledninger og varianter, som nu var ved at afløse Nyerups gamle mangelfulde viseudvalg. Den skyldtes *Svend Grundtvig,* der som en anerkendelse herfor blev knyttet til universitetet. Men dengang han som 23-årig udkastede planen (1847), vakte den et Bråvallaslag. Den anførte som sit videnskabelige hovedformål at overgive »alt hvad af vor middelalders folkedigtning er bevaret . . . helt og holdent, rent og uforvansket i den danske læseverdens hænder«.[24] Det gik både stik imod den smagskritiske tekstredaktion og den klassiske filologis restitution af en grundtekst. Begrundelsen var den særlige mundtlige overleveringsform, der gjorde det objektivt umuligt at udskille en ægte originalvise, men bagved lå tillige romantikkens forestilling om ophavet til den anonyme folkedigtning: »Folkeindividet som sådant, ikke det enkelte menneskelige individ, er folkepoesiens digter.« At få folkeåndens frembringelser præsenteret som en rå materialesamling faldt alligevel mange for brystet, og der opstod en heftig offentlig polemik, der også måtte berøre fagets professorer. Oehlenschläger, der ikke ytrede sig, havde i 1840 foranstaltet et smagsredigeret udvalg, bl.a. med udeladelse af omkvædene hvor han skønnede dem uden værd. Molbech havde som nævnt allerede i 1820'erne beskæftiget sig med viseproblemer og fór nu ud mod den grundtvigske plan som værende »uden al kritik og under al kritik«; sin vane tro påbegyndte han i hast en konkurrerende udgave, men blev standset af et knusende modskrift fra Svend Grundtvig. Derimod viste N. M. Petersen sympati for planen, omend han ønskede viserne tilbageført til middelalderlig sprogform (som forsøgt af ham selv i en afhandling fra 1840'erne) og i øvrigt ikke delte Grundtvigs teori om deres kollektive tilblivelse. Væsentlig gennem N. M. Petersens støtte blev planen antaget af »Samfundet til den danske Litteraturs Fremme«, og i løbet af 1850'erne kom de første storbind af *Danmarks gamle Folkeviser.* Visemassen blev opdelt efter emne, således at 1. bind rummede de formentlig ældste med mytisk-heroiske motiver, 2. bind trylleviserne og 3. bind de såkaldt historiske viser; de følgende bind med

24. Erik Dal: *Nordisk folkeviseforskning siden 1800,* 1956, s. 68, sml. Carl S. Petersen i Danske Studier 1905, s. 70.

eventyr- og romanviser (senere kaldt ridderviser), skæmteviser og efterklang nåede Grundtvig ikke at færdiggøre. Hovedprincippet om at aftrykke »alt hvad der var og alt som det var« måtte af praktiske grunde modificeres; foruden visse normaliseringer skelnes inden for hver variantgruppe mellem opskrifter – dvs. primære optegnelser, såvidt muligt kronologisk ordnet – og afskrifter, der meddeles som skønsmæssigt begrænset variantapparat til hver enkelt hovedtekst. De stofmættede indledninger foran hver vise redegør for udenlandske paralleller, motivvandringer, kulturhistorisk baggrund m.m. Værket vakte snart opmærksomhed i udlandet og blev mønsterdannende. Det kan betegnes som fagets første og måske eneste internationale præstation.

Svend Grundtvig, som var uden ansættelse, stilede naturligt nok mod universitetet og tog magisterkonferens 1860 hos N. M. Petersen. At følge den op med en disputats nåede han ikke; to år efter døde hans lærer og blev efterfulgt af den hidtidige docent i oldnordisk filologi Konrad Gíslason. Samtidig blev docenturet omdøbt til nordisk filologi, hvilket gav Svend Grundtvig en chance idet man forstod filologi som medomfattende litteraturhistorie.[25] Imidlertid meldte sig en medbejler, der var filolog i snævrere forstand, *Kr. Lyngby,* og som lige kvalificerede måtte de konkurrere. Efter tre prøveforelæsninger indstillede et flertal af dommerkomiteen Lyngby og et mindretal Grundtvig, men kultusministeren D. G. Monrad besluttede at ansætte dem begge som ekstraordinære docenter (seks år senere fik de professortitel). Grundtvigs konkurrenceforelæsninger, udgivet med titlen *Udsigt over den nordiske Oldtids heroiske Digtning* (1863), omhandler et emne han var blevet fortrolig med i forbindelse med udgivelsen af de heroiske kæmpeviser. Hans behandling af heltesagnene har en lignende betydning som Hauchs af slægtssagaerne, idet han betragter dem som en selvstændig kunstform med egne digteriske love fremfor som fortegnet historie. De placerer sig både ud fra emne, tid og tankebestemmelse som mellemleddet mellem myte og historie. Men hans hævdelse af Eddadigtningens fællesnordiske oprindelse – på linje med N. M. Petersens – bragte ham i strid med de norske historikere og har ikke kunnet opretholdes.

Grundtvig definerede sit fagområde bredt som »det nordiske folks hele åndsliv«;[26] vægten lå på *folkets* anonyme digtning og sprogkunst, og ved sin systematiske indsamling og bearbejdning af allehånde folkelige overleveringer grundlagde han en ny forskningsgren, folkemindevidenskaben eller traditionsforskningen (se bd.XI).

25. Sml. Grundtvigs brev til professor Martin Hammerich, der var medlem af bedømmerkomiteen, Danske Studier 1953 s. 25. Smst. s. 16 er aftrykt hans udførlige ansøgning til ministeriet.
26. Iørn Piø i Danske Studier 1971, s. 116. Sml. s. 114 om docentkonkurrencen samt Aarb. 1857-1863, s. 157-59.

Svend Grundtvigs embede blev efter hans død 1883 ligesom N. M. Petersens varetaget af egentlige filologer og sprogmænd. Tilbage var for litteraturen kun æstetikprofessoratet, som siden Hauchs bortgang 1872 havde stået ubesat og forblev det gennem tyve år – ikke af mangel på kvalificerede folk, men fordi det var blevet den varmeste kartoffel i universitetets nyere historie. Der var i højeste grad gået politik eller kulturpolitik i sagen, efter at den unge begavelse, som Hauch havde udset til stillingen, året før hans død havde påbegyndt sine udfordrende forelæsninger som privatdocent: *Hovedstrømninger i det 19. Aarhundredes Litteratur.*

STRIDEN OM BRANDES

Den 29-årige *Georg Brandes* ville allerede med den programmatiske indledningsforelæsning stille århundredets europæiske litteratur polemisk op imod den hjemlige. Han nøjedes ikke med nøgternt at registrere som de gamle litterærhistorikere, men heller ikke med at vurdere æstetisk som smagskritikerne. Han anlagde en ideologisk målestok på den danske digtning for derigennem at indvirke på dens forløb, bringe den ud af et dødvande. Hans litterære gerning havde som N. M. Petersens et politisk sigte, nu blot ikke til forsvar for den kristelige nationalromantik, men tværtimod til angreb imod den. Imidlertid var hans felttog funderet i en tidlig og stærk kærlighed til den nationale litteratur, og ind imellem slagene kunne han levere karakteristikker af de ældre digtere præget af både pietet og samfølelse.

Brandes er formentlig den første af de her beskrevne litteraturhistorikere, som i skolen har mødt dansk litteratur som curriculum. Endnu i P. L. Møllers skoletid var det ikke indført, og Svend Grundtvig blev undervist af sin far uden om den sorte skole. Men i det v. Westenske institut fik grosserer Brandes' søn Thortsens lærebog i litteraturen før 1814 – det var i 1850'erne! – og tilsvarende uinspirerende og autoritetstro dansklærere. Den ene af dem, digteren H. P. Holst, anvendte sin egen »Dansk Læsebog« med tekststykker især fra romantikken, og herudfra læste gymnasiasten videre: først Ingemann, Oehlenschläger, Grundtvig og Poul Møller, dernæst Heiberg, Baggesen og Hertz. Han følte sig åndsbeslægtet med de sidste og opterede for deres forstandsklare, kritisk-spirituelle linje. Han blev oplært i den hegelsk-heibergske æstetik og skrev i sin studietid akademiske prisopgaver, der forekom så lovende, at han allerede da blev anset som professoremne. Efter den skyhøje magisterkonferens udså Hauch ham som sin efterfølger. Snart fandt han frem til sin særlige genre, det kritiske essay om en forfatterpersonlighed. Deri måles den ikke efter klassiske normer eller spekulative begreber.

Den forklares og forstås historisk og individuelt. Hjælpemidler hertil fik han – foruden i sin kunstnerisk bestemte indfølingsevne – ved at overgå fra den tyske filosofiske æstetik til den franske empiriske. Først benyttede han Taines synspunkter om kunstnerens dominante egenskaber og relationerne til racen (dvs. nationaliteten), miljøet og tidsmomentet, siden især Sainte-Beuves psykologisk induktive metode. I *Æsthetiske Studier* (1868) ses overgangen fra de første afsnit, som er dele af prisafhandlingerne om det tragiskes og det komiskes teori, til afsnittet »Karakteristikker« om Chr. Richardt, Paludan-Müller, Aarestrup, Hertz og Ibsen. Det er digterportrætter, eventuelt med vægten på bestemte værker, men komponeret til en helhed. I en følgende bog markeres det i titlen, *Kritiker og Portraiter* (1870); her karakteriseres bl.a. H. C. Andersen som eventyrdigter og Goldschmidt som jøde og stilist, altså efter deres fremherskende træk. I sin samtidige disputats om Taine leverer han en kritisk analyse af læremesterens grundbegreber, således at han relativerer deres gyldighed netop for at kunne stå frit over for det enkelte digtertemperament. Litteraturstudiet bliver ligesom historievidenskaben til anvendt psykologi.

Havde Brandes holdt sig til denne linje, ville han ubestridt have fået sit professorat. At han mere var en kunstnernatur end et forskergemyt, kunne næppe diskvalificere ham til Oehlenschlägers og Hauchs embede. At han modsat disse var en glimrende essayist, skulle heller ikke komme ham til skade. Men private oplevelser og en skelsættende udenlandsrejse – der endte med et besøg hos den eksilerede Ibsen – fik ham til at rette sin kritik langt videre, mod hele det hjemlige samfund, hvis konventionelle og tilbagestående præg kun altfor troligt spejledes i dets litteratur. Målestokken blev Europa, dvs. den politiske og litterære udvikling i Frankrig, Tyskland og England. Det store frisemaleri af disse »hovedstrømninger« har, som indledningsforelæsningen viser, stedse adresse til hans hjemland. Århundredets brydninger mellem revolte og reaktion anskuede han som et internationalt drama i seks akter, udspillet uden for Danmarks dør uden nævneværdige indenlandske virkninger. I vurderingen heraf ville han atter stille sig frit, dvs. uafhængigt ikke så meget af æstetiske doktriner som af moralske, religiøse og sociale konventioner. Det var hvad han mente med sine slagord om »den frie forsknings ret og den frie tankes endelige sejr«. Og det var anderledes brændbare sager end et fagligt opgør inden for æstetikken.

Det er velkendt hvilken furore hans foredrag kom til at vække. Trængslen i universitetets største auditorium, det sensationslystne publikum, talerens grimt-åndfulde hoved med den gnækkende stemme og lynsnart vekslende mimik – alt dette er ofte skildret, fra lidt senere år af Karl Gjellerup (digtet »Ave« i »Rødtjørn«), Valdemar Vedel (»Firsernes Førere«), Victoria Bene-

dictsson (»Studier och brottstycken«), Johs. V. Jensen (»Danskere«), Agnes Henningsen (»Polens Døtre«) og Henri Nathansen (»Af Hugo Davids Liv« og »Georg Brandes«).[27] Og lige så hyppigt refereret er pressens voldsomme hetz imod den provokerende doktor. Men Brandes kan ikke have gjort sig større forestillinger om hvor forkætret han ville blive, end at han nogle uger efter forelæsningernes begyndelse (november 1871) ansøgte Kultusministeriet om et ekstraordinært docentur i æstetik, subsidiært almindelig litteraturhistorie. Det var på opfordring af Hauch, der var på rekreationsrejse i Italien, og bl.a. begrundet med at der i dennes fravær ikke holdtes andre æstetiske forelæsninger. Men først og fremmest var ansøgningen motiveret med at Brandes var uden indtægter og havde afvist journalistiske tilbud, da han betragtede sig som kommende universitetslærer.[28] Sagen gik til høring i fakultetet, hvor dekanen, professor Brøchner, Brandes' filosofilærer og trofaste støtte, anbefalede ansættelsen. Men fakultetets stærke mand Madvig var betænkelig ved hvad han havde hørt om forelæsningerne, foruden at han følte sig brøstholden over at ansøgeren anså sig for »udset« til ansættelse. Dertil sluttede sig de øvrige medlemmer, og docenten i slavisk, C. W. Smith, tilføjede som den eneste, der havde overværet de famøse forelæsninger, et længere votum om alt det slemme de indeholdt. Så måtte Brøchner affatte en indstilling om, at man foretrak at afvente forelæsningsrækkens afslutning, og sagen blev stillet i bero. Herefter besluttede Brandes at lade sine forelæsninger trykke, så han ikke risikerede fordrejede referater; og han dæmpede visse af de mest yderliggående udtryk, da han nu indså sin udsatte stilling.[29] Det gjorde den heller ikke bedre, at borgerskabet efter Pariserkommunen og etableringen samme år af en dansk »International Arbejderforening« var grebet af socialistforskrækkelse. Hvortil yderligere kom at han var jøde.

Måneden efter at *Emigrantlitteraturen* var udkommet, døde Hauch i Rom (marts 1872) efter forinden skriftligt at have gentaget sin erklæring om, at Brandes burde efterfølge ham. Det var en så meget større anerkendelse som han nu var klar over den yngres radikale anskuelser. Imidlertid udvirkede Madvig hos kultusminister Hall at stillingen forblev ubesat indtil videre; til en kollega erklærede han at måtte modsætte sig »fræk og overfladisk spot, bagved hvilken jeg hverken ser alvorlig forskning eller dybere etisk følelse, uden hvilken al æstetik er tom leg«.[30] Under disse omstændigheder ville

27. Prøver på en del af skildringerne er givet hos Elberling: *Georg Brandes,* 1937, s. 128, 199, 202. Sml. Georg Brandes: *Levned* II, 1907, s. 63-67.

28. Spang-Hanssen: *Oskar Siesbye og hans Breve,* 1948, s. 29, sml. Brandes: anf. st., s. 82.

29. Et forsøg på at rekonstruere indledningsforelæsningen i forhold til den trykte form (*Emigrantlitteraturen,* 1872, s. 7-28) er gjort af Henning Fenger i *Festskrift til Paul V. Rubow,* 1956.

30. Spang-Hanssen: anf. st., s. 33. Sml. H. Fenger: *Den unge Brandes,* 1957, s. 227.

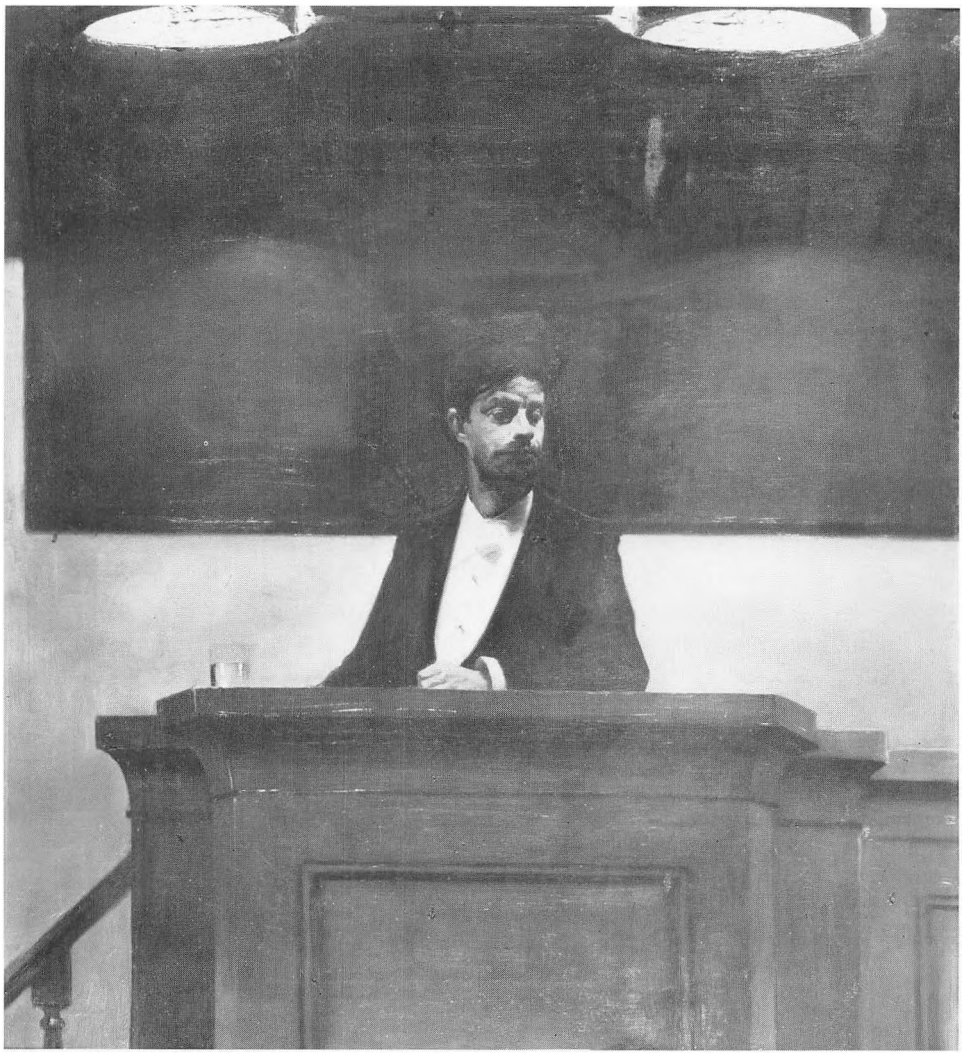

Fig. 8. Georg Brandes (1842-1927) på universitetets kateder. Maleri af H. Slott-Møller 1889. KB.

Brandes ingen ansøgning indgive og lige så lidt siden. Derimod meldte magister *Kristian Arentzen* sig som ansøger; han var adjunkt ved Metropolitanskolen og i færd med at forfatte sit omfangsrige værk om fejden mellem Baggesen og Oehlenschläger. Hverken som skribent eller fag-æstetiker tåler han sammenligning med Brandes – der kom heller ingen reaktion fra ministeriet på henvendelsen – og det samme gælder litteraten Chr. K. F. Molbech, Hauchs efterfølger i Kiel (s. 28), som Hall havde i tankerne og som han tildelte Hauchs censorembede ved Det kgl. Teater.

Brøchner tabte dog ikke troen på Brandes' chancer; efter Halls afgang mente han at stemningen i fakultetet var gunstigere, men Brandes afslog at forsøge sig for ikke som docent at stå i penibelt forhold til ældre kolleger og foresatte. Derimod søgte han i 1875 uden held et docentur i Schweiz. Samme år var der med ministeriet Estrup kommet en mere radikalsindet kultusminister J. C. H. Fischer, som nu lagde pres på universitetet, idet han erklærede at ville inddrage det æstetiske professorat hvis ikke man udtalte sig om der fandtes kvalificerede videnskabsmænd dertil, og om der eventuelt skulle afholdes konkurrence. På fakultetsmødet, der nok har været bevæget, gik et flertal (10 af 14) ind for at svare bekræftende på begge spørgsmål; men et forslag om at indstille Brandes uden konkurrence faldt forinden på én stemme (5 var for, 6 imod, og 3 stemte ikke). Derefter opgav ministeren at gøre videre ved sagen – måske efter henstilling fra højtstående modstandere, Brandes selv mente biskop Martensen, eller måske blot fordi en konkurrence ville uddybe striden. En af Brandes' velyndere, hans tidligere latinlærer Oskar Siesbye, forsøgte at formå Madvig til at påtale at ministeriet således negligerede universitetets ønske, men naturligvis forgæves.

I mellemtiden var Brøchner død, og Brandes overvejede atter at emigrere. En overgang åbnedes ham mulighed for en universitetsstilling i Wien; da dette glippede, bestemte han sig i 1877 for at søge sit udkomme som fri skribent i Tyskland, som var hans hustrus hjemland, og hvor hans læserkreds var voksende. Før sin afrejse til Berlin modtog han en sympatiadresse fra 45 ansete mænd, heraf over halvdelen universitetslærere, hvori det bl.a. hed: »Vi må dybt beklage at vejen til en lærestol ved vort universitet, som De fremfor nogen var kaldet til at beklæde, gennem denne strid er blevet spærret for Dem, og at man har kastet vrag på så sjældne evner i et lille land, hvor end ikke den mindste kraft burde lades ubenyttet.«[31] Mens hans sympatisører på Frue Plads stadig anså porten for spærret, kom det næste udspil fra de nye venstrepolitikere Berg og Hørup, der ønskede alliance med Brandesianerne. De fik i 1879 Fischer til at støtte et forslag om en finanslovbevilling til et ekstraordinært docentur. Det gik knebent igennem finansudvalget, men inden afstemningen i Folketinget fik Fischer på ny kolde fødder og overtalte Berg til at lade sagen falde.[32] Og kort efter kørte hans akademiske konkurrent Julius Paludan frem med det tunge skyts i en hel piece »Lærefriheden og Demokratiet« (1880).

For Brandes, der i det fremmede havde vundet anseelse som forfatter og foredragsholder, var det nærmest en lettelse ikke at skulle tilbage til det

31. Brandes: anf. st., s. 243. Underskriverne anført hos Alfred Ipsen: *Georg Brandes* I, 1902, s. 199.

32. Brandes: anf. st., s. 330 f, sml. s. 193, 350. Spang-Hanssen: anf. st., s. 42 f.

hjemlige kævl. Dog kom han ved flere lejligheder på besøg og forelæste; et foredrag i Studenterforeningen 1881 gav anledning til at en fraktion brød ud af den konservative forening og året efter stiftede Studentersamfundet. I en tale han holdt for begge foreninger sammenlignede han de indskrænkede studieforhold i Skandinavien med Tyskland-Østrig, hvor de studerende kunne skifte mellem 40 universiteter. Men de danske studenter »behøvede dog ikke at søge til fremmede lande for at udvikle sig; de ville have et vidtstrakt studiefelt ved at granske de forskellige lag af deres eget lands samfund. De måtte knytte bekendtskab med den tænkende arbejder og den tænkende bonde, med den intelligente kunstner og den studerende kvinde! Gennemsnitsmennesket stagnerede jo i reglen ved trediveårsalderen; derfor gjaldt det om at den studerende ungdom førte et virkeligt åndsliv«.[33]

Da han udtalte disse fremsynede ord, der delvis blev retningsgivende for det nye Studentersamfund, var han netop hjemvendt fra udlændigheden. Det skyldtes et privat initiativ, idet en ungdomsven, kunstneren Pietro Krohn, havde organiseret en anonym indsamling, der sikrede ham gage i ti år til »ved siden af de private forelæsninger, som De i de senere år jævnlig har holdt ved Københavns Universitet, at holde offentlige forelæsninger samme steds«. Forudsætningen var hans repatriering, og han tog imod tilbudet. En af universitetets fremtrædende professorer og dets nylige rektor – juristen Goos, der havde medunderskrevet adressen 1877 – offentliggjorde en artikel, hvori han nu bekendte sig som hans modstander, men dog fandt det rigtigst at denne farlige person ikke sad som martyr i udlandet, ja han mente endog at staten burde kalde ham til universitetet! Ikke desmindre valgte ministeriet et par år efter (1884) at ansætte to andre som docenter i faget, og da Goos selv blev minister, udnævnte han den ene – J. Paludan – til det omstridte professorat imod universitetets ønske. Brandes forekom altså alligevel for farlig.

I mellemtiden var fornyede forsøg gjort på at skaffe ham statsstøtte til afløsning af den private hædersgage. På foranledning af hans nære ungdomsven Julius Lange rettedes i 1890 henvendelse til regeringen og rigsdagen om at sikre ham arbejdsgrundlag, »således som en navnkundig videnskabsdyrker med beskedenhed kan kræve det, altså omtrent stillet lige med en universitetslærer«. Andragendet var motiveret med hans ubestridelige betydning for »vort åndslivs og vor litteraturs udvikling i de sidste tyve år«, uanset om man deler hans anskuelser, og underskrevet af et halvhundrede kulturpersonligheder; hertil kom et tillæg med lidt afvigende formulering, undertegnet af 16 andre. Atter denne gang var adskillige betydelige universitetsforskere med.

33. Brandes: *Levned* III, 1908, s. 58.

Forslaget affødte selvsagt en langvarig debat i Folketinget, men blev dog vedtaget, hvorimod det faldt i Landstinget. Det blev genfremsat af Hørup i næste rigsdagssamling (1892); da var imidlertid Goos blevet kultusminister, og andre modstandere kunne henvise til, at Brandes kort forinden på sin 50-årsdag havde ladet sig hylde også af socialister! Forslaget nedstemtes denne gang i begge ting.

Universitetets vægring ved at kalde ham – og hans egen vægring ved at ansøge – er også baggrunden for bestræbelser der var i gang for at skaffe ham professorat i udlandet, Lund, Kristiania eller Chicago. De løb af forskellige grunde ud i sandet. Efterhånden skete en udskiftning inden for fakultetet, og i 1897 lykkedes det Kr. Erslev, Harald Høffding og Otto Jespersen at vinde flertal for at andrage om et ekstraordinært professorat til ham i nyere litteratur – subsidiært en statsunderstøttelse til videnskabelig virksomhed. Paludan og historikeren Johs. Steenstrup ville dog kun gå ind for det sidste. På konsistoriums ønske fremskaffedes en erklæring fra Brandes om, at han var villig til at modtage et sådant professorat. Men ministeren var en konservativ teolog, og sagen kom ikke videre. Først efter systemskiftet var vejen banet. På initiativ bl.a. af Erslev henvendte et stort flertal af samtlige professorer sig 1901 til ministeriet om oprettelsen af et æresprofessorat til den snart 60-årige, dvs. uden pligter bortset fra forelæsninger. Kultusministeren J. C. Christensen svarede med at foreslå en professorløn af kommunitetet til fri videnskabelig virksomhed. Konsistoriums flertal gik med hertil som en undtagelse, der ikke måtte danne præcedens (3 ud af 15 var imod). Denne for staten billige løsning gik glat igennem i finansudvalget og på tinge.[34]

At anerkendelsen og den økonomiske sikring kom så sent, medvirkede til hans bitterhed og menneskelede. Om den universitære institution har han udtalt: »Staten beskytter i alle lande videnskaben, og den mener det i alle lande alvorligt dermed. Men det ligger i sagens natur, at den helst beskytter den videnskab, den venligsindede, neutrale, med hvilken staten og det officielle samfund er tjent. Universitetet i Danmark har på sin facade en ørn med indskrift *coelestem adspicit lucem* (den skuer mod det himmelske lys). Staten som stat foretrækker for alle andre ørne sådanne, hvis kløer er klippede og hvis vinger man har stækket«. (Tale til studenterne i Uppsala 1889.)

Universitetet søgte at plastre på de gamle sår ved at fejre både 40- og 50-årsmindet for hans revolterende forelæsninger. I 1911 var historikeren Kr. Erslev rektor, en af hans fortalere helt siden adressen i 1870'erne; Henri Nathansen har i sin Brandes-bog beskrevet festligheden i annekset og anført hædersgæstens tak:

34. Aarb. f. Kbh. Univ. 1896-97, s. 353-355, 1901-02, s. 33-34. Sml. Otto Jespersen: *En sprogmands levned,* 1938, s. 90; *Marcus Rubins brevveksling,* 1963, IV, s. 199.

»Universitetet er mig såre kært, og dengang jeg ikke fik den post jeg ønskede, gik det mig måske nær til hjerte. Men professor Erslev har jo ret i at jeg vistnok passede bedst uden for universitetet. Jeg har ingen evne til at lære fra mig, jeg har aldrig haft elever, jeg forstår ikke som professor Erslev at vække elever til selvvirksomhed. Og min metode er jo heller ikke strengt videnskabelig så lidt som mit område. Jeg bevæger mig på grænsen mellem videnskab og kunst. Det jeg kan – og det er jo ikke ret meget – har jeg udnyttet udenfor, og universitetet har for længst fået erstatning for mig i to mænd, hvoraf den ene er lærdere end jeg og den anden har fordybet sig i danskheden og er blevet almenhedens yndling. Litteraturen er derfor her i de bedste hænder.«

De sidste ord sigtede til Paludan og Vilhelm Andersen, som begge glimrede ved deres fravær. Nogen virkelig udsoning kom aldrig i stand. Det røbede sig ti år senere, da Brandes i sit firsindstyvende år holdt jubilæumsforelæsning i selve festsalen. Han havde valgt at tale om Odysseen, og højdepunktet udgjorde hans fremstilling af Odysseus' hjemkomst, hvor den gamle helt beviser sin ret med buen, sejrsvåbnet:

Å, I hunde, I tænkte jeg aldrig mer skulle vende
hjem fra Troernes land, da mit hus så grovt I forøded . . .

Brandes næsten råbte versene ud og så derpå med et hvast smil hen over det ordensbehængte publikum. Det lettede jo en gang at få sagt dem sin mening, ytrede han bagefter til sin sekretær.[35]

Alligevel kunne han til en vis grad have ret i sine ord til Erslev, at han passede bedst uden for murene. Hans temperament egnede sig næppe for fakultetsmøder og eksamensopgaver. Men han burde selv have haft lejlighed til at erfare det. At han i stedet blev holdt ude gennem en menneskealder, havde beklageligvis også andre følger end hans forbitring og martyrfølelse. Han nødedes til et brødskriveri, som udviklede hans evne til skitseagtig improvisation, men også til overfladisk hastearbejde. Havde han i en universitetsstilling kunnet forene sin fremstillingskunst med fordybet forskning, inspirere de unge til studier og ikke blot til agitation, var hans usædvanlige talent blevet frugtbargjort også for den gamle lærdomsanstalt.

Overskuer man Georg Brandes' vældige produktion, ligger dens tyngdepunkt i værkerne om udenlandsk litteratur, og herpå hviler hans internationale ry. Det var også herom han forelæste offentligt eller privat, ofte med dublering og mod entré. Bidragene til den danske litteraturhistorie var gerne lejlighedsar-

35. Gertrud Rung: *Georg Brandes i Samvær og Breve,* 1930, s. 119. Sml. Hans Brix i Gads danske Magasin 1931, s. 89.

bejde, affattet ind imellem eller farvet af de europæiske monumentalbilleder.[36] Allerede før skelåret 1871 havde han som omtalt udviklet sin teknik og metode for forfatterportrættet i fransk manér; at hans lærer Hauch kort efter døde og snart blev fulgt af flere fra den gamle digtergeneration, gav anledning til hans måske ypperste bog på feltet, *Danske Digtere* (1877). I forordet til disse »karakterbilleder«, som undertitlen lyder, sammenholder han dem med de indtil da udkomne bind af Hovedstrømningerne. Hauch, med ærekærheden som herskende evne, bliver en positiv modvægt til den skarpe afmaling af de tyske romantikere (bind 2); hertil slutter sig senere afhandlinger om Staffeldt, og mere negativt Ingemann og Oehlenschlägers Aladdin. Naturens digter Chr. Winther bliver en parallel til den engelske søskole (bind 4), ligesom det samtidige essay om Aarestrup til sensualisten Keats. Til det mellemliggende bind om reaktionen i Frankrig hører dele af Paludan-Müller-portrættet, men navnlig bogen om *Søren Kierkegaard* (1877). Ved sine eminente analyser og inddragelsen af de nyudgivne papirer indledte den Kierkegaard-studiet, omend den ikke loddede karakterens gåder til bunds. Noget lignende gælder den »litteraturpsykologiske studie« *Esaias Tegnér,* som han udsendte året efter på basis af utrykte kilder og familietraditioner. Ved sin galliske esprit og passion foregriber Tegnér-billedet romantismen i Frankrig (i Hovedstrømningernes femte bind). Men allerede med de engelske naturalister, Shelley og Byron, drejede værket mod de ånder, der var samstemt med Brandes og hans samtid; og hertil svarede i den danske og norske nutidslitteratur de forfattere han selv havde indvirket på, og som han mønstrede i *Det moderne Gjennembruds Mænd* (1883). Shelleys lyriske naturalisme får sit sidestykke hos J. P. Jacobsen, Byrons ubændige individualisme hos Drachmann. De franske realister står bagved Schandorph og Skram. Ibsen og Bjørnson er mere germanske typer, men progressive. Efter sagens natur måtte det blive foreløbige præsentationer, det var skribenter midt i deres bane, delvis endda i opbrud fra den nye skole. Men som førstehånds udkast, personlige og dog tilstræbt objektive – man sammenligne med udtalelser i brødrene Brandes' breve! – vil disse nærbilleder bevare deres dokumentariske værdi.

Sit sidste større arbejde inden for vort gebet leverede han til Holbergjubilæet det følgende år, med festforelæsningerne i bogform *Ludvig Holberg.* Det indleder rækken af heltebiografier, hvortil han ellers valgte sine genstande udenvælts. Men netop åndspersonligheden i et lille land, der ledte europæiske tanker ind i et stagneret kulturliv, kunne han føle med. Selv om fremstillingen har visse slagsider – bl.a. i opfattelsen af den franske klassicisme – rummer den mange blændende passager, især om de »uklassiske« komedier. Som

36. Sml. til det følgende Vilh. Andersen: *Georg Brandes og dansk Litteratur,* Tilskueren 1912.

hjemlig baggrund indledes med nogle ældre selvbiografier, som universitetsbibliotekaren udlånte ham (Monrad, Skaanlund m.fl.), og som han derved kunne drage frem af glemslen. Men slutningen er præget af hans voksende misantropi ved de mange brud og frafald han samtidig oplevede. Til festskriftet sluttede sig tre år senere hans indledning til jubeludgaven af komedierne, hvor konturen trækkes skarpere op af Holberg som moralisten og folkeopdrageren, som det ensomme geni over hoben. Stykket indgik sammen med øvrige portrætter fra firserne af ældre danske digtere i første del af hans *Essays* (1889). For de yngre forfattere stod han mere fremmed; halvfemsernes kuld vendte sig fra hans paroler. Kun i kortere anmeldelser fulgte han den nyudkomne litteratur, fra Helge Rode og de svenske nititalister (bl.a. hjalp han debutanten Selma Lagerlöf til anerkendelse). Men overalt mærkes det vide udsyn, den klare og levende stil, de slående pointer. Det er kritikken som højtopdreven kunstform. På rygfeltet af de *Samlede Skrifter,* hvor han ved århundredskiftet opgjorde sit bo, er med rette afbildet en kårde.

Rosenberg og Paludan

En af Georg Brandes' drabeligste modstandere på den nationalt-kristelige front var *Carl Rosenberg.* Den firskårne kæmpe kunne lignes med Thor, der slyngede sin hammer efter Brandesianismens Loke. Han var en stridsmand ikke blot for det gamle Norden, men for en ny skandinavisk union; og da han som embedsmand i Kultusministeriet fik besked om at ophøre med sine politiske artikler, valgte han at gå af og leve af sin pen. Han var dr. phil. på en afhandling om Rolandskvadet og havde skrevet om oldnordisk metrik; efter sin afsked forfattede han i 1870'erne en række folkeoplysende skrifter, det første og kendteste *Træk af Livet paa Island i Fristatstiden* i forlængelse af N. M. Petersens norrøne kulturhistorie. Men udfordringen fra Brandes' Hovedstrømninger kan have givet ham impulsen til en art genuint nordisk modstykke, det uafsluttede *Nordboernes Aandsliv fra Hedenold til vore Dage* (3 bd., 1878-85). Planen gik ud på at beskrive, »hvorledes den nordiske (»skandinaviske«) folkeånd gennem de skiftende tider har udfoldet sit særegne indhold«. Anlægget er således almenkulturelt, men med hovedvægt på kunsten og særlig litteraturen; den sidste afgrænses til nationallitteraturen i egentlig forstand, dvs. især den religiøse, filosofiske, historiske og poetiske. Definitionen minder om Molbechs fra 1822 (s. 21), men indsnævres ikke som denne til modersmållitteratur, mens den på den anden side er mindre altomfattende end N. M. Petersens. Til gengæld omspænder værket alle de nordiske folk, dvs. det islandske, norske, danske og svenske (med udtrykkelig udelukkelse af

det finske og engelske!). Det er det tidligste forsøg på en fællesnordisk litteratur- og åndshistorie, men af det ambitiøse forehavende blev kun fuldført »Hedenold«, »Den katolske tid« og behandlingen af det religiøse liv i »Det gammellutherske tidsrum« (dvs. 1520-1720). Tilbage stod de to andre hovedstrømninger – ordet bruges direkte – foruden den religiøst-kirkelige, nemlig den humanistisk-videnskabelige og den nationalt-folkelige. Rosenberg vil tolke kulturlivet som brydningen mellem kristenånden, romerånden og nordboånden, og modsat hos Brandes bliver de fremmede indvirkninger anskuet som en fare for den hjemlige »selvegne« folkeånd. En samlet vurdering er vanskelig at anlægge på denne torso, der fremstod som en sildefødning af den skandinavistiske idealisme. Fortjenstfuldt er i sig selv det tværnordiske perspektiv der vindes ved sammenstillingen af de litterære og kulturelle frembringelser i de skandinaviske lande. Bortset fra en specialundersøgelse – Fr. Bajers samtidige oversigt over Nordens politiske digtning i årene 1789-1804 – skulle sådanne internordiske fremstillinger først se lyset i næste århundrede.

Mens Rosenberg arbejdede på sit 3. bind, døde Svend Grundtvig (sommeren 1883) efter netop at have påbegyndt en forelæsningsrække om dansk litteraturs historie. Rosenberg, som var uden fast stilling, kunne ikke søge hans embede, da han ikke var filolog, men androg om et årligt honorar for at forelæse over nordisk, navnlig nyere dansk litteratur og litteraturhistorie. Ejendommeligt nok gik fakultetet imod dette andragende: en filologisk-historisk undervisning ville splitte faget i forhold til de bestående docenturer i nordisk filologi, og en æstetisk behandling deraf forekom for snæver i betragtning af, at professoratet i almen æstetik stod ubesat. Heroverfor foreslog ministeriet at lade ham forelæse for et begrænset tidsrum, honoreret af lønningen for æstetikprofessoratet, som alligevel ikke kunne besættes foreløbig. Dette gik konsistorium imod – af frygt for dels at det ville have virkning som en fast ansættelse, og dels at en sådan anvendelse af ledige lønninger skulle danne præcedens.

Få måneder efter meldte sig en anden liebhaver, idet den 40-årige dr. phil. *Julius Paludan* ansøgte om et docentur i dansk litteratur og dens historie. Han havde disputeret på en motivhistorisk undersøgelse af »Niels Klims« forudsætninger og sidestykker i europæisk litteratur; i øvrigt havde han i anonyme artikler (Nær og fjern 1877) skarpt, men sagligt angrebet Brandes' Hovedstrømninger for deres tendens og metode og senere udsendt en piece imod hans ansættelse (s. 38). Fakultetet var imidlertid stadig uvilligt til at stykke faget ud i docenturer og fandt at Paludan var »ganske fremmed for de andre sider af den nordiske filologi, under hvilken behandlingen af den danske litteratur og dens historie, i det mindste i den form hvori man nærmest

Fig. 9. Carl Rosenberg (1829-1885). Foto ca. 1876. KB. Billedsamlingen.

trængte dertil, altid havde været henlagt«. På nærmere forespørgsel fra konsistorium om behovet for litterære forelæsninger uddybede fakultetet sit standpunkt. En gennemgang af yngre dansk litteratur siden Oehlenschläger, sammenholdt med de store kulturlandes, måtte naturligt falde under den ledige æstetiske lærestol. En historisk gennemgang af ældre dansk litteratur siden middelalderen måtte forudsætte kendskab til dansk sproghistorie, ligesom docenturerne i klassiske og nyere sprog omfattede både sprog og litteratur. Et specielt docentur i dansk litteraturhistorie kunne kun forsvares udfra et undervisningsbehov – men dette var ikke til stede eftersom der fandtes trykte hjælpemidler (!) – eller hvis det gjaldt om at knytte en videnskabeligt højt kvalificeret personlighed til universitetet – men dette var altså hverken tilfældet med Rosenberg eller Paludan.

Konsistorium kunne dog ikke heri se afgørende grunde imod at beskikke en af dem som midlertidig docent (selv om man som før nævnt var principielt imod denne ansættelsesform); og ministeren Scavenius løste herpå knuden ved at ansætte dem begge for årene 1884-86, betalt af lønnen fra æstetikprofessoratet.[37] En grund for denne flothed har måske været at give to antibrandesianere mulighed for at kvalificere sig yderligere, så det fatale

37. Aarb. f. Kbh. Univ. 1883-84, s. 3-7.

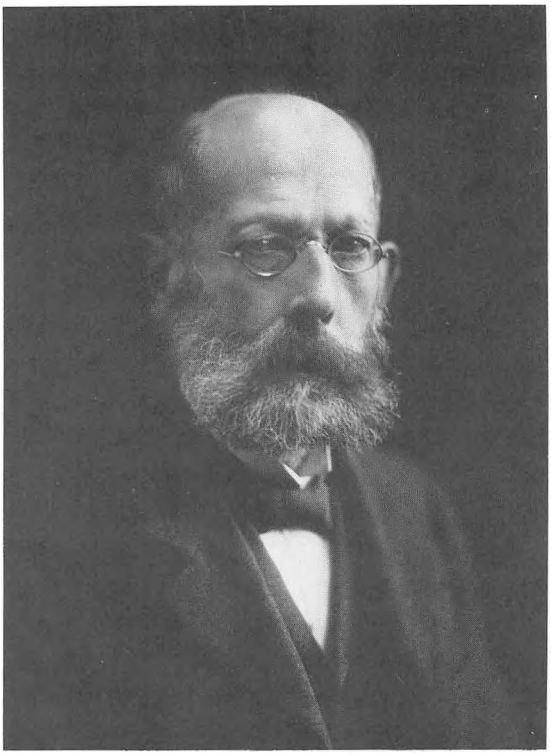

Fig. 10. Julius Paludan (1843-1926). Fr. Riise fot. ca. 1911. KU.

professorat omsider kunne blive besat. En anden baggrund kan være den nyindførte fagdelte skoleembedseksamen, hvorved man for første gang kunne blive cand. mag. med dansk som hoved- eller bifag. Den hidtidige filologisk-historiske eksamen var blevet utidssvarende i forhold til den højere skoles linjedeling, og på foranledning af en kreds af filologer udarbejdedes en ny ordning, hvorefter embedseksamen skulle sammensættes af et hovedfag og to bifag, valgt efter visse regler blandt fag svarende til gymnasiets linjer. Ved siden heraf bibeholdtes den gamle magisterkonferens, som uden nærmere eksamensfordringer kunne aflægges »i en under fakultetet hørende videnskabsgren«.[38] Derved kom danskfaget til at vikle sig ud af konferensemnet Nordisk filologi, og dansk litteraturhistorie blev en eksamensdisciplin, i hovedfaget med specifik karakterbedømmelse og fordring om særligt studium af en betydeligere forfatter fra tiden efter 1700. Alt dette kunne nok motivere ansættelse af universitetslærere i disciplinen, og modstanden herimod må være kommet fra fakultetets ældre filologer.

38. Goos: *Retsregler* I, 1884, s. 103, § 312. Om de nye skoleembedseksaminer sml. Aarb., anf. st., s. 17-55. Nærmere eksamensregler for magisterkonferens i nordisk filologi indførtes først 1895.

Rosenberg kom imidlertid kun til at virke i nogle få semestre, inden han døde 1885 i samme alder som Svend Grundtvig. Derimod fik den seje bornholmer Paludan en lang funktionstid. Han begyndte med på *sin* nøgterne og grundige måde at kortlægge litterære hovedstrømninger, dvs. europæiske åndsretningers hjemlige indvirkninger. Sådan havde han i sin disputats gransket den utopiske satiregenre i forhold til Holbergs »Niels Klim« og i Historisk Tidsskrift 1880 dramaet mellem skolekomedien og Holberg. Nu byggede han videre som en art fortsættelse af Rosenbergs standsede værk med *Fremmed Indflydelse paa den danske Nationallitteratur i det 17. og 18. Aarhundrede,* hvoraf 1. bind om renæssancebevægelsen kom 1887. Men hvor Rosenberg – og før ham N. M. Petersen – lagde vægten på den nordiske egenart og dens værdier, har Paludan blikket rettet ud mod Europa og efterviser i detaljer de mangehånde påvirkninger derfra. Det er, siger han i forordet, »ikke videnskabens mål at kildre nationalfølelsen, men at erkende sandheden, og netop for et lille land som vort, der ikke kan gå i spidsen for kulturudviklingen, men for en væsentlig del må få ideerne tilført udefra, er det visselig også i national henseende af ikke ringe betydning at komme på det rene med, hvad og hvor meget det skylder fremmed påvirkning. Thi først derved får vi også fuld klarhed over hvad der i vort åndsliv oprindelig hører os selv til, hvad vi af de almeneuropæiske kulturstrømninger har forarbejdet med så megen ejendommelighed at det er blevet vort, og hvad der endelig kun blev udvortes påklistret og derfor efter i tidernes løb at have gjort sin nytte måtte stødes ud igen.« Det er den komparative metode han vil følge ved førstehånds kildestudier; derfor harmede det ham at se Brandes praktisere den samme – den »sammenlignende litteraturbetragtning«, som åbningsforelæsningen kundgjorde – på en overfladisk og tendentiøs facon. Men Paludans omstændelige fremstilling er til gengæld kun for tålmodige fagfolk. Idet han bevidst afstår fra populariserende forsøg på at gøre den »almeninteressant«, har den kunnet bevare sin betydning som en glansløs og pålidelig materialesamling. Hans langsommelige arbejdsmåde medførte, at to af de planlagte tre følgende dele blev slået sammen og først udkom 1913 (med undertitlen *Fransk-engelsk Indflydelse paa Danmarks Litteratur i Holbergs Tidsalder*), mens det afsluttende bind om kampen mellem nationalt og fremmed i 18. århundredes anden halvdel aldrig blev færdiggjort.

Til at sinke det store opus bidrog tillige Paludans mange embedspligter, som han røgtede nidkært. I 1886 blev hans virke som docent ikke blot forlænget indtil videre, men udvidet til – sammen med professoren i nordisk filologi – at besørge eksaminationen til konferens og skoleembedseksamen, tilrettelæggelse af skriveøvelser og eksaminatorier og bedømmelse af prisopgaver og disputatser. Han søgte og fik efter nogle års forløb honorarforhøjelse,

derimod ikke sæde i fakultetet. En nynormering af lærestolene 1892 tog ministeren (Goos) som anledning til at foreslå at det ledige professorat i æstetik omsider blev besat med Paludan. Forudsætningen herfor – som også var Paludans betingelse – måtte være at faget som hidtil blev drevet med hovedvægten på gennemgangen af den danske litteraturhistorie. Men det huede ikke fakultetet, som udtalte at »selv når vægten . . . lagdes på æstetikkens historiske side, så at det æstetiske professorat væsentligt blev en lærepost i almindelig litteraturhistorie, måtte dog det litteraturstudium som denne post skulle repræsentere, ikke alene omfatte studier over litteraturens egen udviklingsgang og litteraturværkernes forhold til tidligere arbejder og deres stilling til samtidige kulturforhold i andre retninger, men også stærkt gå ud på en karakteristik og analyse af digterværkerne med hensyn til de momenter på hvilke deres blivende værd beroede, og på psykologisk udredning af værkernes sammenhæng med det menneskelige åndsliv på dettes forskellige udviklingstrin«.[39] Da Paludans produktion og undervisning ikke gik i denne retning, ønskede man i stedet at hans docentur blev forandret til et ekstraordinært professorat i dansk litteraturhistorie, som der jo havde eksisteret tidligere, beklædt af Nyerup og Molbech ved siden af æstetikprofessoratet. Ministeriet svarede hertil at dette ikke lod sig forene med den nye normeringslov, og udnævnte så Paludan til professor i æstetik, »særlig i den under dette fag indbefattede almindelige og sammenlignende litteraturhistorie samt med forpligtelse til at holde de fornødne forelæsninger over dansk litteraturhistorie for studerende der forbereder sig til skoleembedseksamen i dansk«. Dermed var det lange parløb mellem det gamle æstetikfag og det nye danskfag foreløbig endt med sejr for dette sidste, samtidig med at porten blev smækket i for den nu 50-årige Georg Brandes.

Det sidstnævnte blev noget af en Pyrrhussejr for Paludan, forsåvidt som han fra nu af kun kendtes af en større offentlighed som den, der blev professor i stedet for Brandes – af Goos' nåde, som folkeviddet sagde. »En fatal og formørkende hændelse« har sønnen Jacob Paludan kaldt det, over hvis ungdom skyggen også faldt. Men Julius Paludan forskansede sig i det felt der var blevet hans, afgrænset på den ene side mod det frie litterære essay, som Brandes mestrede, og på den anden side mod den teoretiske æstetik og poetik, som filosofidocenten Cl. Wilkens i disse år dyrkede. Til brug for sine danskstuderende forfattede Paludan litteraturhistoriske lærebøger fra middelalderen til og med Holberg, fagligt ajourførte i forhold til N. M. Petersen og med sideblik til det øvrige Norden – ikke af skandinavistisk iver, derimod fordi eksamensordningen krævede det. Det er tørre men nyttige oversigter,

39. Aarb. f. Kbh. Univ. 1891-92, s. 859, sml. til det foregående smst. 1889-90, s. 5.

med noter og henvisninger til den seneste faglitteratur; knapt og sagligt vil de placere værkerne litterært og historisk, uden nøjere forfatterkarakteristik eller indholdsanalyse. Periodeinddelingen, som sætter skel ved 1620 og 1720, er særligt begrundet i en artikel i Historisk Tidsskrift 1895. – Friere rører han sig i nogle populære afhandlinger med den betegnende titel *Mellem Semestrene* (1910, 1921); i tematiske længdesnit om natur, kærlighed og religion i digtningen når han her frem til samtidens forfattere, men røber da sine strengt konservative anskuelser.

Som underviser var han samvittighedsfuld, men lidet inspirerende; en senere efterfølger, Rubow, har givet et kuriøst øjebliksbillede af hans skoleagtige eksaminatorier (i hyldestskriftet til Vilh. Andersen, 1944). Som forskertype peger han tilbage mod de gammelhumanistiske lærdomshistorikere, ligesom en Nyerup er han rationalist og ordensmenneske. Men hans nærmeste efterfølger har også bevidnet, at han var rigere som personlighed, med en liberal menneskeforståelse og en frisk natursans samt et ikke ringe polemisk vid. Alle træk, der er foldet ud i sønnens forfatterskab.

DE BREDE SYNTESER

Valdemar Vedel

Når Paludans efterfølger *Valdemar Vedel* i sin nekrolog (i universitetets festskrift 1927) anfører som sin forgængers begrænsning, at han sjældent gjorde »noget forsøg på ved fantasiindlevelse og sympatisk selvudvidelse at nå udover den »sunde« fornufts og den »sunde« sans' rækkevidde«, er det tildels et program for Vedel selv. Han stræbte gennem smidig indføling efter at forstå og beskrive de mest forskelligartede typer af digtning og digtere.

Vedels svenskfødte mor var enke efter Hans Egede Schack, og en af hans første undersøgelser behandler romanen »Phantasterne« og dens forfatter, med støtte i familietraditioner. Samme år den fremkom (i tidsskriftet For Litteratur og Kritik 1890) disputerede han, som 25-årig cand. jur., på afhandlingen *Studier over Guldalderen i dansk Digtning* (nyudg. 1948). Den er skelsættende ikke alene ved sin titel, der hermed blåstemplede romantikken under Frederik VI, men også ved sin kulturpsykologiske metode: et markant slægtled i det hjemlige åndsliv indkredses fintmærkende, spillet mellem individualiteter og samtid, ideer og kunstformer eftergås i en detaljespækket essayistisk fremstilling, rig på »opslag« for at bruge en af hans mange svecismer. Kapitler som »Oprindelige Aarer i dansk Digtning« og »Nybrud-Slægtens Naturel« blev igangsættende for Vilhelm Andersens nationallitteræ-

Fig. 11. Valdemar Vedel (1865-1942), tegnet af Valdemar Andersen (?) som opponent ved Vilh. Andersens disputats om Guldhornene 1896. KB. Billedsamlingen.

re retning og indgik senere i antologier, ligesom hele bogen kunne opleve et tredje oplag i 1967. Men for Vedel selv var den en station på vejen mod videre gebeter. Som privatdocent forelæste han bl.a. over svensk litteratur og udgav fire år senere *Svensk Romantik,* en sympatetisk fordybelse i den mødrene litterære arv, måske ikke uden sammenhæng med halvfemsernes nordiske nyromantik. Det er linjen fra Bellman over Tegnér til Almqvist, tegnet i facetterede portrætter med tanke på dens dulgte videreliv. Som kritiker af den unge digtning var han både lydhør og ansporende, han opmuntrede en sjælfuld stemningskunst imod den dekadente naturalisme.

Hans hovedindsats kom dog til at ligge på det fagligt historiske område. Han afsøgte Nordens kulturelle forudsætninger i Italien og det øvrige Europa, såvel i kunst som i samfundsliv, selv om digtningen forblev hans centrale felt. Samtidig med at han holdt kulturhistoriske forelæsninger på Kunstakademiet, fik han 1895 efter ansøgning et midlertidigt docentur i »almindelig litteraturhistorie«, som 1911 blev ophøjet et ekstraordinært professorat. Hans begrundelse var det ønskelige i at studierne i de moderne sprog blev »suppleret med et mere almen humanistisk, litterært og kulturhistorisk element«[40] – altså egentlig ikke noget sværdslag for den komparative litteraturforskning. Sandsynligvis var denne officielle motivering en taktik til at liste faget ind ad en bagvej. I hvert fald forelæste han efterhånden

40. Aarb. f. Kbh. Univ. 1909-10, s. 969.

fortrinsvis for konferensstuderende og producerede store tværgående, kulturtypologiske undersøgelser (sml. s. 216). Hans senere bidrag til dansk litteraturhistorie er få men af karat: den lille fint analytiske Drachmann-monografi efter digterens død (1909, nyudg. 1965), et foredrag om Andersens eventyr i europæisk belysning (Tilskueren 1926) og den kyndige komparering af Molière og Holberg (i festskriftet til Baldensberger 1930).

Vilhelm Andersen

Ved Paludans afsked fra det ordinære æstetikprofessorat 1918 blev det som anført overtaget af Vedel, idet det samtidig skiftede betegnelse til »almindelig litteraturvidenskab«. Tiden var løbet fra den spekulative æstetik, og den empiriske æstetik var blevet et anliggende for psykologer eller endog fysiologer (C. Lange). Til gengæld var gøgeungen, den danske litteraturhistorie, vokset så kraftigt i reden, at Paludans undervisning ikke var tilstrækkelig til at dække behovet. I 1908 blev oprettet et ekstraordinært professorat udtrykkelig i dette fag, og dets første indehaver var *Vilhelm Andersen,* som i øvrigt ønskede lærestolen benævnt »dansk litteratur«. Efter Paludans afgang blev den gjort ordinær og benævnt »nordisk litteratur« – svarende til ordinariatet i »nordiske sprog«, men tillige som understregning af at »dens opgave bør omfatte mere end den blotte litteraturhistorie, således bl.a. fortolkningen af litteraturværkerne«.[41]

Danskfagets ekspansion hang sammen med dets styrkede stilling i gymnasiet efter loven om den højere almenskole 1903, der atter var en følge af det politiske systemskifte. De gamle sprog blev trængt tilbage til fordel for de nyere, og de nysproglige studenters krav på litterær bagage kunne som anført begrunde Vedels professorat i almindelig (dvs. især fransk-engelsk-tysk) litteraturhistorie. Gymnasiets formål blev at meddele »højere almenundervisning«, hvilket betød at vægten skulle ligge på det almendannende fremfor den speciellere forberedelse til videregående studier.[42] I denne sammenhæng kom modersmålet og dets litteratur til at stå centralt. Ved lovens forelæggelse fremhævede Venstres ordfører det betydningsfulde i at eleverne gennem de nationale sprogmindesmærker kunne følge en levende historisk udvikling, og at ungdommens dannelse blev naturlig og hjemlig i stedet for lærd og fremmed.[43]. I den nye gymnasieordning af 1906 lagdes vægten på fortolknin-

41. Smst. 1915-20 IV, s. 227.
42. *Dansk Skolestat* 1933, I, s. 169, V. Skovgaard-Petersen: *Dannelse og demokrati,* 1976, s. 243.
43. Finn Hauberg Mortensen: *Litteratur og socialisation* i Humaniora (Teori og praksis nr. 7), 1977, s. 311, 310. Sm.: *Danskfagets didaktik,* 1979, s. 168-242.

gen af vore klassiske litteraturværker, og der fremkom store skoleantologier (ved Agerskov og Rørdam, Karl Mortensen, Vagn Falkenstjerne). En sådan statslig ramme kunne Vilhelm Andersen mere end nogen anden udfylde med et pædagogisk program, funderet på autorativ forskning og talentfuld formidling.

Som præstegårdssøn og Soraner havde han i lige grad indoptaget de antikke og nationale dannelsestraditioner; ved universitetet delte han sig mellem klassisk og nordisk filologi og tog som den første skoleembedseksamen i dansk hovedfag med latin og græsk som bifag. Men hans filologiske underbund er stedse kendelig: lydhørheden for ordenes valør og stilens nuancer, for sprogtoner og ordspil. Hans første bog *Danske Studier* (1893) rummer en betydnings- og en stilhistorisk afhandling, desuden et udsnit af en ellers utrykt, voluminøs prisopgave om naturfølelsen i dansk litteratur gennem tiderne. Den havde foruden en guldmedalje indbragt ham en bebrejdelse fra rektor for at have misbrugt professorernes tid. Men fra nu af skrev han ikke så meget for professorer som for en bredere dannet almenhed, vel at mærke for at befæste dens danske dannelse i historie og kunst. En ydre tilskyndelse dertil var nordslesvigeren Langbehns omdebatterede folkeopdragelsesbog »Rembrandt als Erzieher«. Året efter valgte han at markere hundredåret for Poul Møller med at monografere denne upåagtede klassiker fra det fædrene bogskab. Ved at betone hans organiske forening af græskhed og danskhed, af idealitet og virkelighedstroskab holdt han ligesom Vedel et billede fra guldalderkulturen op for sin disharmoniske samtid. Det er derved blevet noget for harmoniseret, men den sommerlige og friskskrevne bog har som Vedels vundet mange læsere og opnået flere senere udgaver. Den fulgtes af et ypperligt kommenteret udvalg af Møllers skrifter, der siden blev indlemmet i Holbergselskabets serie af klassikerudgaver.

Han fortsatte ad det vedelske spor med disputatsen *Guldhornene* (1896), der trænger ind i den danske romantiks hjertekammer ved at anatomere Oehlenschlägers programdigt som kimen til den hele retning, indtil den borgerligt idylliske digter nogle år senere falder fra den tyske højromantik. Graden og omfanget af Oehlenschlägers tilslutning og frafald er senere blevet stærkt diskuteret, og en af Vilh. Andersens skødesynder er allerede her mærkbar: hangen til åndrig overfortolkning og ordpresning. Sin meddigtende evne lod han få frie tøjler i det statelige trebindsværk *Adam Oehlenschläger, Et Livs Poesi* (1899-1900), hvis to første dele er en art indfølende romanbiografi, mens den sidste, »Eftermæle«, gennemgår og forklarer livsværket ud fra en stemnings- og følelsespsykologi (influeret af fysiologen Carl Lange). I Oehlenschläger ser han ikke alene som i Poul Møller noget grunddansk, men noget grundmenneskeligt og elementært, den uomvendte Adam. I en epilog

søger han at hævde de oehlenschlägerske livsværdier i en nutid, der har glemt eller fornægtet dem.

Både fagligt og pædagogisk arbejder Vilh. Andersen i højere grad end Vedel med litterære idealtyper, hvor han ser nationen og tidsalderen nedfældet i individualiteterne. Og modsat Vedels bredt myldrende kulturhistoriske tværsnit ynder han de perspektiviske længdesnit, hvorved typerne står profileret mod hinanden. Allerede hans store guldmedaljeafhandling var et sådant motivisk længdeklip, og som optakt til Poul Møller-bogen fremmanede han synet af dansk åndslivs forløb som en »folkeåndens panathenæertog«. Det er en ny variation af Brandes' hovedstrømninger, nationalhistorisk oversat. Som en græsk-nordisk frise komponerede han et andet tematisk udsnit om ekstasens poesi, *Bacchustoget i Norden* (1905, genudg. 1956); med udgangspunkt i Platons Symposion og slutpunkt i Nietzsches begreb om det dionysiske følger han temaet gennem Skandinavien i et åndshistorisk causeri, der stundom bliver lige så løssluppent som sit emne. Men selve den ambitiøse plan om at skildre den hjemlige åndskultur i dens typiske faser udfoldede han i *Tider og Typer af dansk Aands Historie* (1907 ff). Af dens tre projekterede afdelinger: skolen, kirken og folket fik han fuldført den første med titelordet Humanismen. Den falder atter i tre dele, hver markeret med en europæisk fløjfigur, hvorpå følger geleddet af danske »humanister«, som på forskellig og tidstypisk måde har forholdt sig til fløjens signaler. Den latinske gammelhumanisme personificeres ved Erasmus af Rotterdam og repræsenteres herhjemme fra Saxo gennem renæssancens latinpoeter og en række kulturskribenter i 18. århundrede fra Falster og Holberg til Rahbek. Den hellenske nyhumanisme er personliggjort i Goethes Faust og blomstrer i det danske 19. århundrede hos kunstnere, digtere og filosoffer fra Thorvaldsen og Oehlenschläger til Valdemar Vedel og Johs. V. Jensen; den spirituelle fremstilling er ført op til udgivelsesåret 1916 med sidstnævntes »Introduktion til vor Tidsalder« som nyeste dokument. Først i sin høje alder fik han affattet tredje del, hvor Horats som et mødepunkt for græsk og romersk ånd skulle danne grundtype for »udfoldelsen af det humanistiske sindelag i lyrik og satire«. Til gengæld for denne afgrænsning blev stofområdet udvidet til de horatsiske spor inden for alle genrer over hele Europa (seks bind 1938-51, heraf de tre sidste om Norden). Resultatet falder kalejdoskopisk ud, idet der noget vilkårligt jongleres på en verdenslitterær boldbane med ydre reminiscenser, indre ligheder, paralleller og modstillinger, sammenligninger og associationer. Man må beklage, at værket trods eller på grund af sin bredde forblev en torso, så at humanistkulturen aldrig nåede at jævnstilles med kirken og folket.

Det er dog en magnifik præstation både i anlæg og udførelse og virkede ved fremkomsten afgørende til at kvalificere sin forfatter til et professorat. Dette

var ikke blevet bevilget efter første andragende (1905), men først i næste omgang – måske efter at fakultetet kunne henpege på »Tider og Typer« I som et betydningsfuldt værk, der vidnede om »at hans studier var slået ind i en strengere videnskabelig retning, som universitetet måtte ønske det«.[44] Vilh. Andersen havde tillige holdt vellykkede privatforelæsninger, men hovedbegrundelsen for stillingen var som anført fagets centrale plads efter den nye skolelov. De mange studerende behøvede »vejledning i indtrængende fortolkning af danske litteraturværker i et omfang som fuldt kan optage en dertil særligt ansat professor«. Den mere indgående værkanalyse var ikke Paludans sag, og Vilh. Andersen lagde sig efter et forsknings- og undervisningsprogram bygget på tekstfortolkningen. Han udviklede det i foredrag for universitets- og skolefolk og fremlagde det i en lille stofmættet bog *Dansk Litteratur* (1912, nyudg. 1933, 1970). Her sidestilles, med mange konkrete eksempler, de forskellige læsemåder med tilsvarende forskningsmetoder; efter den sympatisk indfølende følger den analytiske (den filologiske og den æstetiske) og derpå de syntetiske (den litteraturhistoriske, kulturhistoriske og psykologiske), der indsætter teksten i videre sammenhænge. Han udkaster også forslag til værklæsning og et curriculum for gymnasiet, som har præget skolernes pensumvalg op til gymnasiereformen 1971.

Sine forskninger videreførte han med tre betydelige monografier. Til Paludan-Müllers hundredårsdag 1910 kom et dybtloddende tobindsværk med nye synspunkter på digterens livshistorie og idéverden; dets kombinationer fremkaldte debat og senere nogle modskrifter om hans kristendomssyn af pastor Martensen Larsen. Til Henrik Pontoppidans tresårsdag 1917 forfattede Vilh. Andersen den første samlede motivanalyse af hans forfatterskab, ifølge sagens natur et foreløbigt signalement, men med træfsikre enkeltheder. Mere definitiv karakter har bogen om Vilhelm Topsøe (1922), den af Brandes forbigåede realist, som nu roligt og kyndigt sættes ind i dansk realismes historiegalleri. Overhovedet har Vilh. Andersen set en kulturopgave i at fremhæve kontinuitet og overgang, hvor Brandes proklamerede brud og revolte. Hans sjællandske sindighed og spillende lune har også hindret ham i at blive hverken ildfuld genidyrker eller sarkastisk menneskeforagter.

Det monumentale udtryk for hans syn på sammenhængen og variationen i Danmarks litterære og kulturelle historie er de tre bind af oversigtsværket *Illustreret dansk Litteraturhistorie* om det 18. og 19. århundrede, hvoraf det første er affattet sidst (1934, 1924). Oprindelig ville han tillige have skildret 17. århundrede, mens folkemindeforskeren Axel Olrik skulle have behandlet den ældre tid. Imidlertid døde Olrik 1917, og projektet blev af forlaget sammen-

44. Aarb. f. Kbh. Univ. 1907-08, s. 201; sml. 1905-06, s. 398-400.

koblet med et andet, en nyskrivning af P. Hansens populære bestillingsarbejde med denne titel, som var påbegyndt af bibliotekaren *Carl S. Petersen.* Det endelige firebindsværk er derved blevet noget heterogent, men hvor forskellig de to forfatteres fremstilling end kan forekomme, holder de begge en midterposition mellem P. Hansens andenhånds popularisering og Paludans lærdomstørre universitetskompendier. De vil skabe et fagligt pålideligt, men almentilgængeligt nationalværk.

Vilh. Andersen indleder sin første skrevne del om 19. århundrede med at gøre forgængeren N. M. Petersens programord til sine, hvorefter målet for en dansk litteraturhistorie er at fremme folkets dannelse ved at lade det skue sig selv (ovf. s. 22). Vægten lægges derved mere på »udtrykket af det hjemlige« end aftrykket af det fremmede, som var Brandes' og Paludans anliggende. Og ligesom hos N. M. Petersen inddrages fagvidenskabernes bidrag til den almene bevidsthed; ved begrebet nationallitteratur forstås »foruden digtningen de dele af den religiøse og filosofiske, historiske og naturvidenskabelige litteratur der ved form og indhold har folkelig betydning«. Mens P. Hansen i et tillæg lod fagmænd beskrive deres videnskabs udvikling, er disse afsnit nu integreret i åndshistoriens faser – måske værkets mest originale bedrift.

Selve faserne er for 19. århundredes vedkommende, ligesom i Richard M. Meyers fremstilling af tidsrummets tyske litteratur, markeret som decennier, med begrundelse i et generationsskifte for hvert tiende år. Inddelingen er ret håndfast administreret, så at hvert tiårs »æt« ikke alene får en fløjmand – som humanistgrupperne i »Tider og Typer« – men også et mærkeår, et løsen eller liv-ord og en signatur, foruden at den bestemmes efter herskende lokalitet, samfundsklasse og kunstgenre. Derimod er 18. århundrede, hvor kulturens signaler skiftede langsommere, opdelt i Holbergs, Ewalds og Baggesens tidsalder – hvad der dog tilslører signalskifterne omkring århundredmidten – og inden for hver er genren ophøjet til ordningsprincip (»den enhed, hvormed der i det attende århundredes litteraturhistorie må regnes, er ikke som i det nittende ætten, den samtidige generation, men arten, den fælles genre«). For begge hundredår vides horisonten ud til Norden og Europa, og efter et storstilet komparativt rundskue sluttes der af med en nordisk mandjævning af digtere, grupperet altefter om de orienterer sig mod folket eller mod den enkelte.

Man kan stille samme spørgsmål om Vilhelm Andersen selv. Han vender sig i vis måde til den brede almenhed i et sprog renset for fremmedord og fagtermer, men opererer samtidig med et storforråd af parante enkeltheder, der direkte eller indirekte citeres eller hentydes til – og hans allusioner kan, som i ordets oprindelige betydning, få karakter af spil eller leg. Disse vink til indviede, der bygger på fortrolighed både med emnet og med læseren, har ofte

Fig. 12. Vilhelm Andersen (1864-1953), lynskudt på cykel – hans foretrukne transportmiddel til og fra universitetet såvel som på litterære ekskursioner med studenterne. Amatørfoto 1931. Efter »Vilh. Andersen, Hilsener på Firsaars-Dagen«, 1944.

været igangsættende for senere forskning, enten i tilslutning eller modsigelse. Hvor omfattende end hans udstråling har været – på flere »ætter« af forskere og lærere – er hans litteraturhistorie endnu langtfra udmøntet, og hvor meget en ny tid end måtte fjerne sig fra hans »borgerlige idealisme«, vil der være utallige fund at hente i de henved tretusind tætte sider. Det er en unik forening af oversigts- og lærdomsværk, hvis fylde formentlig aldrig bliver overgået.

Også i sin mundtlige stil, hvis særegenhed er hørlig i hans skrivemåde, blandede han det akademiske og det folkelige. Hans mangeårige universitetsundervisning, der gav surdejen i hans vældige håndbog, var oratorisk velafvejet, både stofrig og pædagogisk tilrettelagt. Om »Vilhelms« inciterende evne har mange elever vidnet i hyldestskriftet til firsårsdagen; det indledes af Svend Aakjær: »Fra han kom ridende rask på cyklen, flot svingede det ene ben over saddelen, parkerede stålhesten, tog trappen i tre trin og besteg katedret med fjedrende koder, var der en oplagthed og spændstighed over ham, som virkede smittende . . « Sin ynglende viden spredte han gavmildt

også uden for auditoriet, på sine legendariske cykelekskursioner i det danske landskab. Desuden var han en søgt og beredvillig foredragsholder og taler, en national kulturprædikant og yndlingsbamse. Publikumstække havde især hans oplæsninger og enmandsteater med Holbergscener, som gjorde den spidse nordmand rund og sjællandsk. I sine senere år blev han yderligere landskendt gennem radioen, under besættelsen som en patriotisk varmekilde ikke ulig sin yngre norske fælle Francis Bull. Desværre nåede han aldrig som denne at fremtræde i fjernsyn.

Alligevel har han i sin litteraturhistories mønstring henført sig selv til halvfemsernes æt, de indadrettede og personlighedssøgende. Det fremgår også af hans mere intime skrifter – fra *Knud Sjællandsfars Tidebøger* til alderdomsbogen *Et Tiaar* – at drivfjederen til hans omfattende virke var en trang til at efterspore kilderne for hans egen humanistiske dannelse. Han gik virkelig med Erasmus' udtryk *ad fontes.* Derved kortlagde han et åndeligt landskab, som var ved at synke i glemsel; og efter at udviklingen har forladt hans klasseprægede dannelsesidealer, står hans livsværk tilbage som et forvitrende kulturhistorisk monument.

DE SKARPE ANALYSER

Hans Brix

Som tidligere nævnt blev Vilh. Andersen ordinarius ved Paludans afgang (1918). Men dennes forpligtelse til at tage sig af dansk litteratur kunne ikke vel overføres til efterfølgeren Vedel, hvis fagområde lød på almindelig litteraturhistorie. Da nationallitteraturen derved kun kom til at råde over én lærer mod de hidtidige to, søgte fakultetet om et nyt ordinært professorat, subsidiært docentur, i dansk litteratur. Man henviste til det stigende antal studenter – faget var blevet det største ved siden af engelsk – hvoraf de fleste valgte litterært speciale, endvidere til lærestoffets vækst som følge af fagets udvidelse i gymnasiet: litteraturhistorie op til 1900, norsk litteratur og statarisk gennemgang af hovedværker. Begrundelsen var altså lige så pragmatisk som den samtidige vedelske (s. 50): ikke hensynet til forskningen, men til undervisningen og skolen. Som ventelig blev der i første omgang kun bevilget et docentur, og efter de nye regler om ansættelse (anordning af 26. juni 1918) blev stillingen opslået og de indkomne ansøgninger bedømt af et sagkyndigt udvalg. Om de to ansøgere – mag. *Georg Christensen* og dr. *Hans Brix* – udtalte bedømmerne Vilh. Andersen, Vedel og Dahlerup, at de begge var kvalificerede, men Christensen fornemmelig til en mere manuduktions-

Fig. 13. Hans Brix (1870-1961). Med sin bredskyggede hat og slagfærdige replik blev han en kendt københavnerfigur også uden for universitetet. Foto fra 1920'rne. KB. Billedsamlingen.

præget midlertidig lærepost, Brix derimod til et fuldt fagdækkende docentur. Fakultetet tilsluttede sig prioriteringen, men anså dem begge for kvalificerede til et regulært docentur. Heri erklærede bedømmerne sig senere enige – man har vel ikke villet risikere at få stillingen reduceret til en løs manuduktørpost, men foretrukket en »professor til halv pris« som bagefter kunne forfremmes. Efter udnævnelsen (1919) androg fakultetet også om et ekstraordinært professorat til Brix, som kunne dokumentere at docentlønnen lå under en gymnasielærers; men først i anden omgang blev stillingen bevilget (1924).[45]

Mens den 42-årige Georg Christensen hovedsagelig var pædagog og lærebogsforfatter (med et par vigtige artikler om H. C. Andersens forhold til folkeeventyrene og Sthens til folkeviserne), var den syv år ældre Brix en udpræget forskerbegavelse. Allerede som student, med fagene dansk, fransk og latin, havde han påbegyndt metriske undersøgelser (»Om stavelsesrimet i Dansk«, Dania 1898). En læreransættelse i Odense bragte ham ind på studiet af H. C. Andersen i forbindelse med aktiviteter omkring digterens hundred-

45. Aarb. f. Kbh. Univ. 1915-20 IV, s. 255-58; 1923-24, s. 30-31.

årsdag. Resultatet blev disputatsen *H. C. Andersen og hans Eventyr* (1907, genudg. 1970), hvor dagbøger og personalhistorisk materiale anvendes til belysning og tolkning af en række eventyr. Det er et standardeksempel i vor litteraturforskning på den biografisk-genetiske metode, som både viser dens styrke og svagheder – gennem forfatterens kombinationsevne der kan friste ham til løse konstruktioner. Af hans gymnasieundervisning udsprang de fine punktanalyser af ældre dansk lyrik *Fagre Ord* (1908, genudg. 1963), *Tonen fra Himlen* (1912, genudg. 1964, om salmer) og *Vers fra gamle Dage* (1918, især om folkeviser med historisk emne). Brix er som Vilh. Andersen tekstfilolog med lydhørt sprogøre, men sigter ikke mod den afrundende helhedstolkning eller de videre synteser. Også når han skitserer en empirisk poetik (*Gudernes Tungemaal* 1911, genudg. 1962, med analyser af lyrisk, episk og dramatisk teknik) eller indkredser et forfatterskab (*Johannes Ewald* 1913, *Blicherstudier* 1916, genudg. 1967), falder hans fremstilling i en række løst forbundne observationer, der hver for sig kan være særdeles slående og velturneret.

Som universitetslærer fik han ligesom Paludan den ældre litteratur som hoveddomæne, mens Vilh. Andersen i forbindelse med sit store håndbogsværk gennemgik det 18. og 19. århundredes forfattere. Også Brix udgav en oversigt for et bredere publikum, *Danmarks Digtere* (1926, nye udgaver 1944 og 1951), men betegnende nok som »Fyrretyve Kapitler af dansk Digtekunsts Historie«. Den A. D. Jørgensenske undertitel angiver det folkelige sigte, men her er ingen godtkøbsklicheer, klassikerne bliver nænsomt fremvist med et væld af konkrete iagttagelser fra Saxo til Pontoppidan. Mere fagligt præg har hans oversigt over oldtidens og middelalderens litteratur i samleværket Nordisk Kultur (1930, udk. 1943). Den nyere og nyeste litteratur fulgte han som kvik og meget unænsom dagbladskritiker, mens han i undervisning og forskning viede sig de fjernere perioder. Dog kunne han gerne til forelæsningen medbringe en nyudkommen bog fra sit anmelderbord og lade den glimte over auditoriet. Og han krydrede sit foredrag med aktuelle improvisationer, så at lærdommen aldrig tørrede ind som hos Paludan eller gav svimmelhed som hos Vedel.

Hans produktion var fyldig i professorårene, men fik mest karakter af annotationer til ældre tekster: først Palladius og runeindskrifterne (Jellingstenen, siden med forkærlighed for talmagiske formler), derefter de middelalderlige krøniker og viser, reformationens skoledrama, renæssancens epik, barokkens lyrik og ikke mindst Holberg. Han samlede sine studier langs ad vejen i en imposant skriftserie med titlen *Analyser og Problemer* (syv bind 1933-55), en fundgrube af eksakte undersøgelser og nyvurderinger, hvis emner strækker sig op i 19. og 20. århundrede. I en veloplagt og kapriciøs stil meddeler han sine synspunkter og hypoteser, som ofte er skarpsindige,

undertiden hasarderede. Han begiver sig med lyst ud på konjekturalkritikkens gyngende gebet, og nærforbundet hermed er hans virksomhed som udgiver: af Wadskiær og H. C. Andersen, Aarestrup og Holberg. Det var ham en sport at tyde vanskelige håndskrifter og emendere gamle tekstudgaver.

Efter sin afgang 1941 fik Brix tillige tid til at samle sig om større monografiske arbejder. I *Ludvig Holbergs Komedier* (1942) sammenfattede og uddybede han sine anskuelser af Holberg, i delvis opposition til Vilh. Andersen. Han vendte sig også, modsat denne, til samtidens digtere. Det lange venskab med Kaj Munk, der fulgte af hans konsulentvirksomhed ved Det kgl. Teater, resulterede i mindebogen *Hurtig svandt den lyse Sommer!* (1945), der især har dokumentarisk værdi gennem de refererede breve og samtaler. Bogen om Munks digterfætter *Nis Petersen, Liv og Digt* (1947, forøget udg. 1948) skyldtes Brix' interesse dels for hans lyrik, som han havde samlet og udgivet efter hans død, dels for gådefulde momenter i hans livsløb. (Senere tilkom korrektioner herom i Jørgen Andersens disputats fra 1957 og broderen C. V. Garms mindebog fra 1962). Derimod var det de litterære gådeslør der tiltrak ham ved Karen Blixen, og om hendes sindrige fortællekunst og »bløde (dvs. dulgte) pointer« skrev han *Karen Blixens Eventyr* (1949), hvor reverensen sætter ekstra sving i hans præciøse pen. Sine talenter som litterærhistorisk detektiv og æstetisk finsmager udfoldede han videre i et dobbeltbind om Aarestrup (1952, inkluderende digterens breve til hustruen) samt endnu i sit 90. år om Ambrosius Stub (1960, med efterslæt om Holberg). For begge arbejder gælder dog, at senere udgivere – Friis og Kroman – har forholdt sig skeptisk til deres antagelser vedrørende digtenes tilblivelse og tekstforhold.

Brix var en munter epikuræer, der følte sig mere hjemme blandt pressens og teatrets folk end i universitetskredse. Han kunne nok inspirere de studerende – ikke mindst når han serverede »dagens digt« uden for forelæsningens emne – men kerede sig lidet om pædagogiske tilrettelægninger eller læresystemer. Han kom derfor ikke som Vilh. Andersen til at danne nogen metodisk eller ideologisk skole. Men hans detailkommentarer til danske digte er blevet flittigt udnyttet i alle skoler.

Paul V. Rubow

Med oprettelsen af Brix' embede, efter at Paludans professorat var overgået til almindelig litteraturhistorie, rådede faget dansk (nordisk) litteratur atter over to lærere. Hertil kom at den oldnordiske litteratur blev røgtet af professoren i nordisk filologi Finnur Jónsson (s. 163). Andre tilgrænsende områder var derimod udækkede; folkedigtningen kunne ingen tage sig af efter

Olriks død, og stilistikken havde ikke nogen egentlig lærestol. Efter Finnur Jónssons afsked 1928 blev hans stilling opslået, men et flertal af fakultetet androg om at den måtte erstattes af to: dels et ekstraordinært professorat i nordisk litteraturforskning med særligt hensyn til den oldnordiske litteratur samt nydansk stilistik, dels et lektorat i nordisk arkæologi. Det sidste var et allerede tidligere fremsat og stærkt begrundet ønske; for nu at få det igennem tilføjede konsistorium, at man var villig til i givet fald midlertidig at nøjes med et docentur i de førstnævnte discipliner. Således blev det da naturligvis, dog omdøbt til »nordisk sprog- og litteraturforskning«.[46]

Når fakultetet kunne foreslå et nyt professur i den lidt ejendommelige kombination af oldnordisk litteratur og nydansk stilistik, hang det sammen med at disse ønskelige discipliner netop beherskedes af en og samme forsker, som også stod anført i andragendet, og til hvem docenturet blev bevilget. Det var den 32-årige dr. phil. *Paul V. Rubow,* som for øvrigt havde figureret blandt ansøgerne til Finnur Jónssons professorat. Samtidig havde han vakt opsigt ved at udfordre en jónssonsk forskningstradition, idet han i tidsskriftartikler erklærede de islandske slægtssagaer for uhistoriske romaner efter fransk mønster; det havde været nordboernes indsats i romangenrens historie at forvandle »en romantisk hofdigtning til en realistisk farvet folkeprosa« (Tilskueren 1928, bl.a. optrykt i *Smaa kritiske Breve,* 1936). Rubows egen indsats i sagaforskningens historie var ligeledes efter fransk mønster: Bédiers behandling af det oldfranske helteepos. Den nye docent var gallernes lærling efter den germanske Rembrandtdansker Vilhelm Andersen. Han efterfulgte ham som professor allerede året efter sin udnævnelse 1929, idet Vilh. Andersen trådte tilbage som 65-årig for at hellige sig sin store litteraturhistorie. Rubow var eneste ansøger og blev indstillet af sin forgænger samt Vedel og Brix som bedømmere (1930).

Også Rubow kom fra filologien og stilhistorien, men oprindelig studerede han dansk og fransk litteratur og skrev opgave hos Vilh. Andersen om Brandes' forhold til Taine og Sainte-Beuve, et emne som han senere skulle forfølge. Samme år den blev trykt (Edda 1916), knyttedes han til den store danske ordbog og blev en af dens faste redaktører efter at have taget konferens i nordisk filologi. Forinden havde han vundet guldmedalje ved en omfattende besvarelse af prisopgaven i dette fag: »en kritisk skildring af de forsøg der i det 19. århundredes danske prosalitteratur er gjort på at efterligne ældre nordisk sprogform«. Den blev i noget ændret skikkelse udgivet 1923 med titlen *Saga og Pastiche* (optr. 1968). Både ved sine distinktioner og sin materialesamling har den haft central betydning for dansk stilforskning, og i periodiseringen blev

46. Aarb. f. Kbh. Univ. 1928-29, s. 74-81.

romantikken for første gang skarpt modstillet den yngre romantisme (hvorimod den samtidige »poetiske realisme« som tids- og stilfænomen var døbt af Vilh. Andersen i hans debutbog). Det er en anvendelse af det taineske begreb »moment«, forstået som påvirkning eller reaktion mellem perioder og enkeltforfattere, særlig inden for de litterære genrer. Selve kritikhistorien kortlagde han i sit magisterspeciale, udvidet til disputatsen *Dansk litterær Kritik i det nittende Aarhundrede indtil 1870* (1921, optr. 1970 og forkortet 1953). Hovedskikkelserne i den overlegent dygtige fremstilling er Heiberg og den unge Brandes, men en kontinuerlig udvikling eller sammenhæng opviser den ikke (som indvendt af Vedel i hans opposition, Tilskueren 1921). Undervejs medtages litteraturhistorien, litterære monografier og biografier, hvorimod en kritiker uden for lauget som Kierkegaard bliver kort spist af. – At Rubow i øvrigt var genrebevidst nok, beviste han med *H. C. Andersens Eventyr* (1927, flere senere udgaver; resumerende efterskrift i Danske Studier s.å.). Det er et lige så klassisk eksempel på genrologisk metode som Brix' disputats om samme emne på den biografiske. Først gennemgås kunsteventyrets internationale forudsætninger i folkeeventyr, fabel og parabel (derimod ikke sagn, myte og legende, som siges at være uden historie og æstetisk faste former; her som på andre punkter har folkemindeforskerne et afvigende syn). I hovedstykket, »Ide og Form«, eftersøges de kvaliteter hvorved Andersen løftede en uænset digtart til verdenssejr – modsat hans frembringelser i andre litteraturformer. Sidstedelen analyserer eventyrenes fortælleteknik og stil. Bogen er en milepæl i Andersen-forskningen, men fik også videre virkning ved at omorientere faget fra de diffuse kultur- og åndshistoriske panoramaer til en koncentration om de specifikt litterært-æstetiske kategorier, genren og stilen. En lignende sanering tilstræbte artikelsamlingen *Litterære Studier* (1928, forøget udg. 1949), hvis forord ikke blot ironiserer over udviklings- og nationalpsykologi, men også over teoretiske æstetikbegreber som humoren. At den tidligt modne Rubow selv næppe mente at udvikle sig synderligt, viser optagelsen i samlingen både af hans studenterafhandling om Brandes og af hans magisterforelæsning, en kyndig oversigt over »revisionen af 18. århundrede« i dansk og svensk litteraturvidenskab.

Det var altså med et klart profileret program han tiltrådte som universitetslærer. En konkret plan fra studietiden, som stemte med stillingsbeskrivelsen af hans docentur, var udarbejdelsen af en dansk prosahistorie (hvortil foruden prisopgaven flere artikler i den anførte samling rummede materialer). Imidlertid aktualiserede Georg Brandes' død en større behandling af hans indsats i dansk kritikhistorie. Et lille skrift fra dødsåret (*Georg Brandes og hans Lærere,* 1927) følger hans åndelige påvirkninger lige fra ungdommens filosofilærere til alderdommens heroer, fra Brøchner til Michelangelo. I

Fig. 14. Paul V. Rubow (1896-1972). Tegning af Hans Bendix 1955. Efter Hans Bendix: »Hvad jeg skrev det tegnede jeg«, 1968.

universitetets festskrift 1931, udvidet året efter under titlen *Georg Brandes' Briller,* vises den unge Brandes' fundering i hjemlige og tyske kunstanskuelser, inden han mødte de franske, som han valgte til værktøj; fremstillingen bygger på hans efterladte bogsamling, dagbøger og breve, og et udførligt afsnit er viet indflydelsen fra Kierkegaard. Det er et hovedværk i Brandes-studiet, selv om flere af resultaterne senere er modificeret (især af Henning Fenger).

Beskæftigelsen med Brandes – en søgende, passioneret ånd mere end litteraturhistoriker, en kunstnersjæl der blev kritiker – kom til at dreje Rubows interesse mod det psykologiske og endog personalhistoriske. Ligesom for Brandes selv blev de taineske redskaber afløst af Sainte-Beuves biografisk-essayistiske arbejdsform. Han slap dog ikke sin tekstfilologiske forankring (programmatisk demonstreret på udenlandsk materiale i *Den kritiske Kunst,* 1938), og monografien om Holger Drachmann (tre bind 1930-40) er sammenvævet af levnedsskildring og digtanalyser, baseret på manuskriptstudium. Men med den essayprægede og kavallermæssige skrivemåde fulgte også en personligere holdning; det kunne være en geografisk tilknytning som til Drachmanns Nordsjælland eller Paris og Rom (bidrag til *Danske i Paris* og *Rom og Danmark,* 1936-37). Han koncentrerede sig om enkeltpersoner, der som

han selv forvaltede eller videreførte store litterære traditioner: *Oehlenschlägers Arvtagere* (1947, dvs. Kr. Arentzen og Liebenberg), *Vilhelm Bergsøe og hans store Roman* (1948, med efterspøring af påvirkninger og modeller) og *Epigonerne* (1956, bl.a. om Kaalund, Ploug, Hostrup og Richardt). Og efterkrigseksistentialismens genopdagelse af Kierkegaard fik ham til med polemisk spids at fremhæve Kierkegaards forankring i samtidens københavnske åndsmiljø (*Kierkegaard og hans Samtidige, Goldschmidt og Kierkegaard, Kierkegaard og Kirken,* 1950-55). Det kunne ganske vist føre til modsatte ensidigheder, og til hans svageste arbejder hører det afsluttende skrift om *Goldschmidt og Nemesis* (1968), der er løst og vilkårligt affattet. Men også her mærkes en personlig undertone i kredsningen om skæbne og gengældelse.

Bedst kom den ældre Rubows subjektive skrivekunst til udfoldelse i de talrige essaysamlinger, dvs. udvalg af hans avisartikler gennem tidsrummet 1935-58, med mange danske temaer ind imellem de fremmedlitterære. Men da var allerede hans universitetslæretid i faget omme; ved Vedels afgang 1933 lod han sig kalde til hans efterfølger som professor i almindelig litteraturvidenskab »med hovedvægt indtil videre på de romanske litteraturer«[47] (sml. s. 220). Han opnåede derved en eksklusivere placering blandt konferens- og franskstuderende, især de mere avancerede som kunne goutere hans maliciøse ironi og diskrete pointer. De store fyldte dansk-auditorier overlod han til en uvis fremtid – og udpegningen af hans efterfølger blev en langstrakt affære, som i kraft af fagets almene referencer påkaldte megen offentlig opmærksomhed.

EN DIALEKTIKER OG EN KLASSICIST

Ejnar Thomsen

I første runde (1934) meldte sig seks ansøgere, heraf fire med doktorgrad: docent Ernst Frandsen ved det nye jyske universitet, specialist i ældre dansk lyrik; skolemanden Kjeld Galster med centrale, men fagligt svage afhandlinger om danske romantikere; gymnasieadjunkten K. F. Plesner med monografi om oplysningsskribenten J. S. Sneedorff; endelig kritikeren Frederik Schyberg med meget berømmede arbejder om amerikansk litteratur. Desuden to udlandslektorer i Sverige, Oluf Friis – som havde konkurreret sammen med Frandsen i Århus med en afhandling om Jylland i litteraturen – og Emil

47. Aarb. f. Kbh. Univ. 1933-34, s. 39. Om Rubows forfatterskab foreligger en kritikhistorisk undersøgelse af L. Rømhild: *Tradition og fantasi,* 1976.

Frederiksen, hvis væsentligste publikation var en oversigt for svenske over moderne dansk litteratur. Rubow var selv medlem af bedømmerkomiteen, som desuden bestod af fagkollegaen Brix og religionshistorikeren Vilh. Grønbech; man indstillede enstemmigt Schyberg – den yngste af ansøgerne – som »den eneste i strengeste forstand kvalificerede til en litteraturhistorisk lærestol«. Ikke mindre end fire af medansøgerne gjorde indsigelse, og i fakultetet fik indstillingen ikke det foreskrevne flertal; i stedet blev det besluttet at udskyde besættelsen af stillingen. I modstanden mod Schyberg blandede sig utvivlsomt usaglige motiver, selv om den formelt kunne begrundes med, at hans fagproduktion ikke omhandlede nordisk litteratur.

Indtil videre måtte Brix varetage det ledige embedes funktioner, men studenterne protesterede imod at det henstod ubesat, og året efter (1935) blev det opslået på ny. Denne gang indkom ikke færre end fjorten ansøgninger, heraf fire af de forrige (Frederiksen, Friis, Galster og Plesner). Et nyt og større bedømmerudvalg kom til at bestå af Brix og Brøndum-Nielsen fra faget nordisk, Carl Roos fra tysk samt de to emeriti Vilh. Andersen og Vedel. Udvalget resolverede, at otte af ansøgerne – herimellem de fire fra første runde – havde fortrin fremfor de øvrige, men var så ligestillede, at der måtte afholdes konkurrence med en bunden to måneders opgave og to bundne forelæsninger. Fakultetet opfordrede nu tillige Schyberg til at deltage, hvad han forståeligt nok frabad sig; og Galster og Plesner meddelte at de ikke ønskede at konkurrere. Efter at opgaven var stillet som »Barokken i dansk digtning«, trak også Friis og mag. Paul Læssøe-Müller sig tilbage; de resterende var herefter Emil Frederiksen, seminarieforstander Georg Christensen (som havde været ansøger sammen med Brix, ovf. s. 57), kritikeren Henning Kehler og – som løbets »sorte hest« – seminarielærer Ejnar Thomsen. Konkurrenceforelæsningerne, som afholdtes under stort tilløb og anmeldtes i aviserne omtrent som teaterforestillinger (bl.a. af Tom Kristensen i Politiken) havde til emne henholdsvis fremsættelsen af et program for fagets forskning og undervisning og en selvvalgt teksttolkning; samtlige forelæsere valgte et stykke svensk eller norsk poesi. Resultatet blev det vist også for vinderen overraskende, at et flertal af konkurrencekomiteen indstillede *Ejnar Thomsen*.[48]

Overraskende for så vidt som Thomsens begrænsede produktion, bortset fra en stofmættet lærebog om dansk litteratur efter 1870, drejede sig om engelsk litteratur; det var nogle studier over Richardson og Fielding, udsprungne af hans magisterafhandling. Ejnar Thomsen var imidlertid en fortrinlig pædagog, som uden at forenkle eller skematisere kunne levendegøre

48. Aarb. f. Kbh. Univ. 1935-36, s. 25-33.

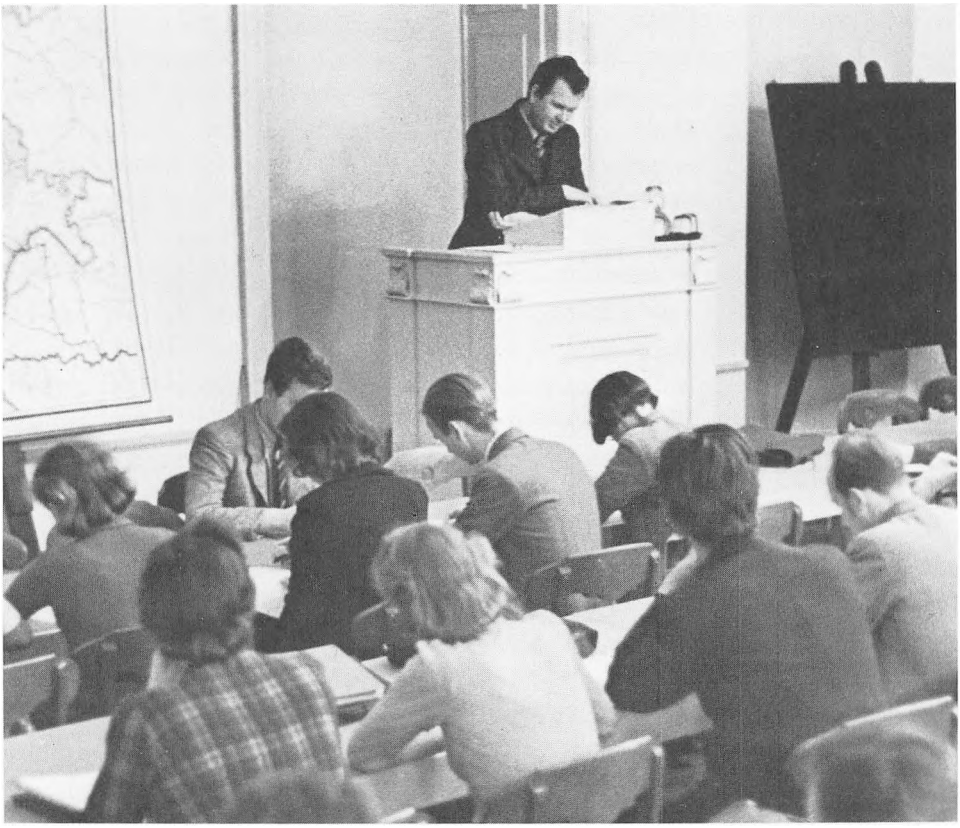

Fig. 15. Ejnar Thomsen (1897-1956) forelæser i det nyindrettede Metropolitanannex. Foto 1940. KB. Billedsamlingen.

komplicerede litterære fænomener; og barokemnet modsvarede noget i hans kontrastfyldte personlighed og kringlede udtryksmåde. Men betegnende for hans selvkritik og selvrevision publicerede han aldrig sin vinderafhandling (den er først udgivet posthumt 1971 af barokspecialisten Erik Sønderholm). Han udnyttede til gengæld dens problemstillinger i sin undervisning, og i det hele lagde han en id i at tilrettelægge studiet – fra rusøvelser til specialevejledning, fra detaljeret tekstanalyse til panoramiske forelæsningsrækker – som få eller ingen af forgængerne. Han pløjede sig igennem sit fagområde, så hans minutiøse belæsthed kunne komme studenterne til gode; sokratisk og dialektisk gennemhullede han deres skråsikre anskuelser og blev for mange af dem en uforglemmelig og menneskeligt fængslende lærer. Hans forening af ydre særheder og indre kvaliteter har en af hans elever fastholdt i dette mindebillede:

»Han havde for vane at tale skråt op i luften, som om han henvendte sig til

et bestemt punkt i loftet, og hans ornamenterede sprog var kunstfuldt ciseleret: et filigranarbejde, når han forelæste ud fra gamle stilehæfter og med en cykellygte som lampe, og hånende vittigt, varsomt og retorisk ætsende, når han improviserede ved en øvelse. Hans bøjelige lune sprang af dybe, stærke kilder og overgød materien med subtil, kalejdoskopisk ironi. Til tider var den umiddelbar som et forelsket barns løsnede latter, men som regel var det en lidt forsigtig, fravristet humor med forbeholden skepsis og en egen trodsig gratie. Han var bevidst helt ud til hændernes snurrige positioner, og han var åben og disponibel som en 17-årig, for hvem verden blotter sig og kræver at blive tilegnet i et nu og i al sin fylde.«[49]

Thomsen var frygtindgydende grundig i sit forberedelsesarbejde, og han engagerede sig yderligere for de studerende i praktisk administration (ikke mindst i eksamens- og stipendieudvalgene). Derfor forblev hans produktion sparsom, som regel igangsat ved ydre foranledning. I småstykker om Jakob Knudsen og Valdemar Rørdam mærkes hans samhu med disse patetiske idealister. Til mindebogen om Pontoppidan (1944) forfattede han en »citatmosaik«, karakteristisk både for den foruroligende tvesynede digter og for hans lydhøre læser. At problematisere og anfægte var den indre tilskyndelse til Thomsens hovedbidrag, de to universitetsfestskrifter om Oehlenschläger og Holberg. Det første (*Omkring Oehlenschlägers tyske Quijotiade,* 1950) gælder selve den Vilh. Andersenske kanonisering af det romantiske gennembrud; efter Thomsens skøn var Ørsted en vigtigere introduktør af den tyske romantik end Steffens, og til nogen dyb indoptagelse deraf hos Oehlenschläger kom det aldrig. En endnu mere underfundigt sammenstillet citatmosaik udgør Holbergskriftet *Sfinxen* (1954): modstridende udtalelser hos de betydeligste Holbergforskere og især i Holbergs egne skrifter leder til at opfatte ham som en både åbenhjertig og tilknappet »mystifax«, en paradoksdyrker med frugtbare indre spændinger. En klassicismens Ejnar Thomsen! At han selv havde en koket hang til at mystificere og raillere over det litterære lav, viser hans pseudonyme satiriske årbøger *Majkatten* (1942 ff), sprængfyldte som de er med sofistikerede parodier og allusioner for en esoterisk inderkreds.

Selv om han yndede at garnere sin stil med forbehold og overakademiske pirouetter, nærmed han sig netop i besættelsesårene et bredere publikum; han blev medredaktør af tidsskriftet *Danmark* og bidrog med mange nationallitterære artikler. Både da og siden holdt han radioforedrag, særlig om vore store salmedigtere. Han vedligeholdt forbindelsen til højskole- og seminarieverde-

49. Niels Birger Wamberg: *Streger til et Ejnar Thomsen portræt,* 1957 (benævnt efter undertitlen til Thomsens egen Holbergbog *Sfinxen*). Tilsvarende karakteristikker har Frederik Nielsen og Aage Henriksen givet i indledninger til de posthume essaysamlinger *Skribenter og Salmister* og *Digteren og Kaldet* (1957). Sml. også Erik Dal i Danske Studier 1956.

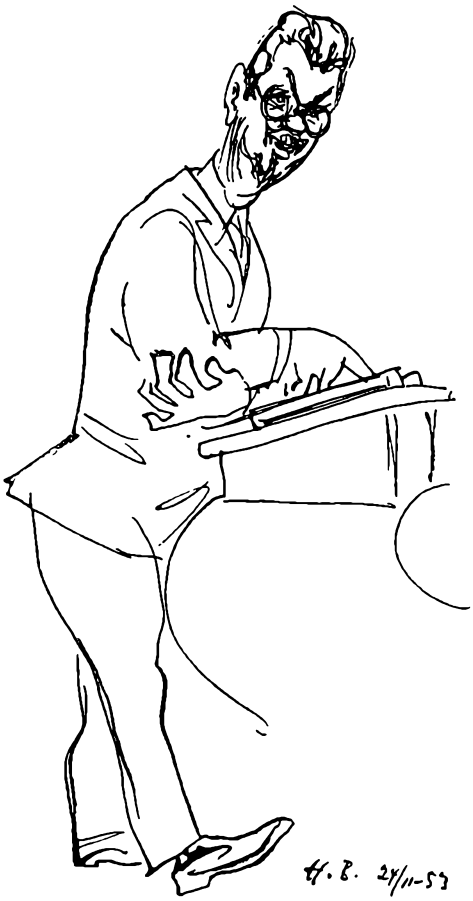

Fig. 16. Ejnar Thomsen tegnet af Hans Bendix som opponent ved Frederik Nielsens disputats om J. P. Jacobsen 1953. Efter »Streger til et Ejnar Thomsen portræt«, 1957.

nen, blev i grunden aldrig hjemmehørende blandt de indfødte academici. Men han sled sig op i universitetets tjeneste; en ungdomstuberkulose havde mærket ham – og i sin tid gjort ham til lyrisk digter – og senere vaklede hans helbred, også under indvirkning af private sorger. Han døde i sit 58. år, og et påtænkt »skrift om Holberg og det tragisk-heroiske, en studie over uforløste anlæg« blev aldrig fuldført.

Der var noget tragisk uforløst ved Ejnar Thomsens sammensatte karakter, stærke hæmninger og stærke ansatser brødes deri. Men hans modsætningsrige ånd og mangesidige virke har sat sig spor hos dem, der oplevede ham: en inspiration til utrættet tvivl og søgen, til at spørge om ikke det modsatte også kunne være sandt.

F. J. Billeskov Jansen

I Thomsens embedstid ekspanderede faget stærkt. Allerede samtidig med hans tiltræden blev der ansat en undervisningsassistent, bl.a. til at gennemgå hovedværker for forprøvekandidaterne. Det var den da 28-årige cand. mag. *F. J. Billeskov Jansen.* Fem år efter fyldte Brix halvfjerds og måtte afgå; og da hans professorat var ekstraordinært, søgte den nordiske faggruppe – dvs. professorerne Brøndum-Nielsen og Helgason foruden Brix og Thomsen – om at få det gjort ordinært. Man henviste til, at der nu var mere end 300 danskstuderende foruden over 100 konferensstuderende i nordisk filologi og sammenlignende litteratur; Thomsen måtte dublere eller endog triplere sine meget søgte laboratorieøvelser. Som et tegn på værkanalysens stigende betydning på bekostning af den hævdvundne historisk-biografiske metode ønskede man samtidig lærestolen omdøbt fra »dansk litteraturhistorie« til »dansk litteratur«. Ministeriet kunne dog kun imødekomme det sidste andragende, som ikke kostede noget, og Brix' stilling gled tilbage til at være docentur. Som ansøgere meldte sig foruden Billeskov Jansen cand. mag.'erne Oluf Friis og Alf Henriques – som begge havde søgt i 1934/35 – samt dr. phil.'erne Søren Hallar (der kort efter trak sig tilbage), Sven Møller Kristensen og Hakon Stangerup. Henriques disputerede ved samme tid på en komparativ afhandling om Shakespeare og Danmark; Stangerup havde doktoreret om romanen i det 18. århundrede og kom bl.a. med en monografi om Staffeldt – om hans energiske produktivitet ytrede Brix at »han klaprer med mit kistelåg«. Bedømmerne Brix, Thomsen og Rubow plæderede imidlertid for Billeskov Jansen, subsidiært konkurrence mellem de fem. Da fakultetet tydeligvis havde fået nok af konkurrencer, blev Billeskov Jansen udnævnt til docent (1941). Faggruppen opgav alligevel ikke forsøget på at få stillingen opnormeret; det glippede i 1944, idet andre fakultetsønsker gik forud, men lykkedes i næste omgang, efter at man atter havde peget på den store undervisningsbyrde, herunder de mange og ofte omfangsrige litterære specialer. Det anførtes tillige at Billeskov Jansen nu yderligere havde kvalificeret sig produktivt, og i 1946 blev han professor ordinarius.[50]

Billeskov Jansen kom til universitetet fra det danske lektorat ved Sorbonne, som også Rubow tidligere havde beklædt, og ligesom denne var han en gallernes lærling. Stiv latiner og dyrker af den pointerede stil og det koncinte udtryk. Hans tidligste studier faldt inden for hans franske bifag (om Corneille og Montaigne), og han begyndte ved universitetet tillige som undervisningsassistent og professorvikar i romansk. En guldmedaljeafhandling om »de

50. Aarb. f. Kbh. Univ. 1940-41, s. 83-90; 1945-46, s. 60-61.

litterære forudsætninger for Holbergs moralske skrifter« sporede ham ind på udforskningen af Holberg og hans europæiske kilder. Han disputerede 1938 på første del af værket *Holberg som Epigrammatiker og Essayist,* hvor epigrammerne både behandles genrehistorisk og ud fra en psykologisk-æstetisk typologi. Anden del om de holbergske essays bygger på prisopgaven. Det er en lærd eftervisning af Holbergs genrebestemte motivlån og arbejdsmetode; ved forsvarshandlingen optrådte Vilh. Andersen for sidste gang på universitetet og efterlyste det holbergske »humanum« bag litteraten. Billeskov Jansen fulgte sin linje op med fyldigt annoterede udgivelser af de moralske tanker, epistlerne, levnedsbrevene og en række komedier samt sluttelig et tolvbinds udvalg af hele forfatterskabet. Herved og gennem diverse specialundersøgelser har han placeret sig som Holberg-kenderen par excellence. Hans Holberg er ingen mystifax, men en herre med orden i sine tanker og i de litterære kategorier. Herudfra havde Billeskov selv som god klassicist forfattet en koncis *Poetik* (i to små bind 1941-45 og senere udgaver; også på fransk); den vil forstå ethvert digterværk ud fra dets viljebestemte motiv og realiseringen deraf i henholdsvis karakter, handling eller tanke og stemning samt domineret af en given sjælelig holdning: undren, løftelse, satire, komik etc. Dertil svarer en æstetisk kritikteori, der munder ud i en forklaring af kunstens universalværdi som det »klassiske« værks evne til at imødekomme et bestemt alderstrins grundbehov. Det var en klassifikationsmetode, der fik bedømmerudvalget til at tillægge ham »en egen kold lidenskab for systematik«. Den er dog parret med æstetisk agtsomhed, og i håndbogen *Danmarks Digtekunst* (tre af fire planlagte dele 1944-58, optrykt 1964) samler han sig om de skønlitterære genrers historie og markerer sig i forordet som »den æstetisk sindede poesihistoriker« – til forskel fra idé- eller personalhistorisk sindede, der overser den kunstneriske relevans. Nu bliver forfatterskaberne opdelt efter digtarter og retninger (en forløber herfor var Vilh. Andersens bind i hans litteraturhistorie om det genrebevidste 18. århundrede); værkerne sammenstilles efter formhistoriske kriterier og kommer hyppigt i uventet perspektiv. Således rubriceres Kierkegaards fiktionsfarvede hovedværker som »filosofiske romaner« i selskab med Hertz' »Stemninger og Tilstande« og Hauchs »Slottet ved Rhinen«. Billeskov Jansen havde ind imellem karakteriseret *Kierkegaards litterære Kunst* (1951, ny udg. 1972) og besørget et indgående kommenteret udvalg af hans skrifter (I-IV, 1950, også på svensk). Han har bidraget til efterkrigstidens Kierkegaard-renæssance og ofte forelæst i udlandet om den danske digterfilosof.

Billeskov Jansens evne til at udmønte sin lærdom for en bredere kreds blev taget i brug, da tiden syntes inde for en mere tilgængelig afløser af Carl S. Petersens og Vilh. Andersens monumentalværk. I Politikens *Dansk litteraturhi-*

Fig. 17. F. J. Billeskov Jansen (f. 1907). Elfelt fot. 1957. Videnskabernes Selskab.

storie (1964-66) var han selvskreven til at behandle 1700-tallet, men påtog sig desuden tidsrummet 1890-1920; i den nye udvidede udgave (1976-77) har han yderligere overtaget første bind, dækkende tiden til 1700. I mellemtiden havde han sammen med værkets initiativtager, Hakon Stangerup, redigeret samme forlags *Verdenslitteraturhistorie* (I-XII, 1971-74) og heri forfattet indledninger, nordiske afsnit samt et helt bind om oplysningstiden. Disse oversigter bliver naturligt nok mere traditionelle i deres blanding af idéhistorie, biografier og værkgennemgang, men er kyndigt sat sammen og spækket med konkrete og tekstnære enkeltheder. De er blevet standardfremstillinger ikke alene for studerende og så at sige tilkommet i sidste stund under tidens store drejning mod de socialhistoriske og samfundsbestemte synsvinkler.

Til Billeskov Jansens udadvendte virke hører også hans udgivelse af antologier (*Den danske Lyrik* I-IV, 1961-66; en almen antologi er foreløbig kommet i dobbeltsproget udgave i fem lande). Inden for faget har han indtaget en nøgleposition, også ved sit medlemskab af talrige udvalg og selskaber. Fagligt og undervisningsmæssigt har han ikke mindst lagt vægt på den verdenslitterære horisont; et kollokvium over modernismens forudsætnin-

ger inddrog oplæg af fagstuderende om de udenlandske strømninger og resulterede i samlebindet *Tværsnit, Europæisk modernisme efter krigen* (1965). Trods sin forankring i den ældre litteratur har han holdt sig åben og interesseret over for den nye; derimod har han ufortrøden draget i leding mod de nymarxistiske dominante litteraturteoretikere. Hans seneste arbejde, en »ledetråd« gennem Pontoppidans flertydige forfatterskab (1978), virker som et modspil mod ideologikritikkens reduktive behandling af samme forfatter.

FAGETS NYE FORGRENINGER

Stilistik og retorik

Faget havde udvidet og udviklet sig, både i genstandsområde og teori. Ved Billeskov Jansens tiltræden skiftede stillingen navn fra »dansk litteraturhistorie« til »dansk litteratur«, til fremhævelse af den værkanalytiske metode fremfor den historisk-biografiske (ovf. s. 69). Selv markerede han den rubowske linje med vægten på genre- og stilkategorier, men sigtede videre mod det konstante, det almengyldige, det ahistoriske. Kort forinden var stilstudiet etableret under faggruppen; det var især opdyrket af filologen *Harry Andersen,* som havde disputeret på en undersøgelse af Johs. V. Jensens lyrik (1936), og der indrettedes et kursus ved mag. *Ulla Albeck* (undervisningsassistent 1937, lektor 1943), som efter svensk mønster udgav en meget anvendt håndbog *Dansk Stilistik* (1939, 5. udg. 1967). Også vers- og foredragslæren vandt indpas med metrikforskeren *Arthur Arnholtz,* hvis doktorafhandling fra 1938 (*Studier i poetisk og musikalsk Rytmik* I) ville lægge en fast teoretisk basis for samspillet mellem metrum og rytme. Han blev året efter undervisningsassistent (1943 lektor) i sanghistorie samt talens og sangens æstetik og oparbejdede efterhånden en hel sektion med talelærere og kursusbøger. I 1949 blev der oprettet et ekstraordinært professorat til ham i foredragslære og metrik (ordinært fra 1968, med eget laboratorium fra 1958). Vejledning i oplæsning havde allerede længe været givet af skuespillere (Thorkild Roose 1925-30, Egill Rostrup 1931-40, ligesom senere Martin Hansen i dramalæsning 1960-75). Nu blev det mundtlige foredrag behandlet mere teoribevidst og forbundet med retorikkens klassiske tradition; siden kom Paul Diderichsens prosahistorie (s. 126) til at genoptage samme ærværdige disciplin. Den metriske analyse blev tilkoblet tekstfortolkningen, idet Arnholtz medvirkede ved eksaminationerne heri. Et samlet resultat af hans studier og undervisning er den ufuldendte *Dansk verslære* I-II (1966-72). – Han efterfulgtes i 1970 af sin elev *Jørgen Fafner,* som i 1964 havde disputeret på afhandlingen *Strofer og*

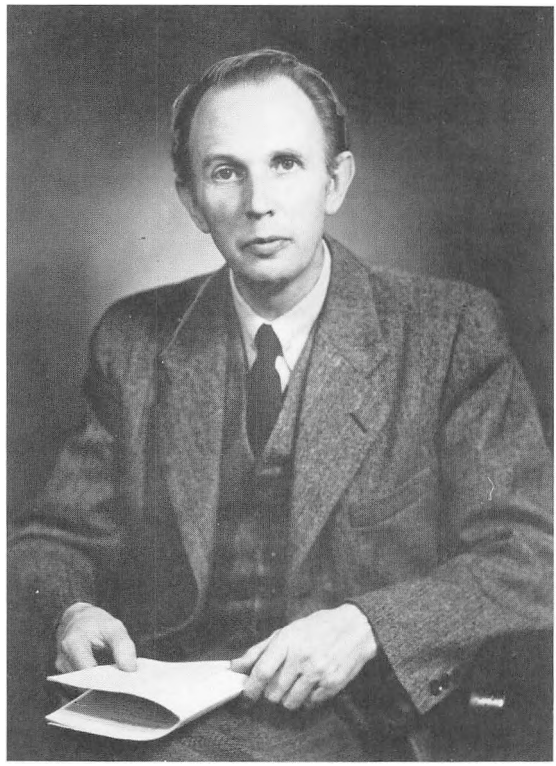

Fig. 18. Arthur Arnholtz (1901-1973). Foto 1955. KB. Billedsamlingen.

strofeformer, en teoretisk og systematisk behandling af den klassiske guldalders strofebrug. Bedømmere ved stillingsbesættelsen var foruden Arnholtz selv Billeskov Jansen og den klassiske filolog Gerhard Bendz; eneste medansøger var professoren i nordisk litteratur i Århus Aage Kabell, hvis disputats ligeledes, men på afvigende måde behandlede metriske problemer. Samtidig med Fafners tiltræden oprettedes en bifagseksamen i retorik, og som introduktion for de fagstuderende affattede han 1973 *Teoretisk retorik,* 1977 udvidet til *Retorik, klassisk og moderne.* Samme år indledte han en skriftserie fra instituttet (*Retorikstudier*) med at præsentere den nye disciplin som universitetsfag, ligesom han i sin pietetsfulde nekrolog over Arnholtz – i årsberetningen 1973-74 – havde redegjort for dets etablering. Retorik forstås herefter som »lære om talen som udtryk for det tænkte, det ønskede og det oplevede«, dvs. om forholdet mellem erkendelse og fremstilling, mundtlig såvel som skriftlig. Den afgrænser sig derved både mod den »logopædiske« talepædagogik, der navnlig behandler stemmevanskeligheder, og mod den »logæstetiske« talepleje, der dyrkedes af Modersmåls-Selskabet (stiftet 1958 med Arnholtz som hovedkraft). Faget har i 1978 6 lærere og 52 studerende; undervisningen sigter især mod at uddanne retoriklærere til seminarierne, hvor faget er gjort

obligatorisk. Instituttets hovedprojekt er en strofekatalog over alle repræsentative danske digte, ordnet efter verseformer.

Svensk og norsk

En særlig side af fagområdet var det nordiske. Ejnar Thomsens embede lød på »nordisk litteratur« (siden 1918, da Vilh. Andersen blev ordinarius); hans konkurrenceforelæsning handlede om Kellgren, og han gennemgik lejlighedsvis både svensk og norsk digtning. Men allerede fra 1916 havde universitetet haft en indfødt svensk lektor i den dansk gifte bibliotekar *Valfrid Munch-Petersen,* født *Palmgren*; talrige kuld af danskstuderende indførte hun i sit lands sprog og litteratur, ja mere end dette: i dets kultur og ånd. En frugt af hendes mangeårige virke var den store svensk-danske ordbog (1954, i samarbejde med Ellen Hartmann). Efter hendes afsked 1948, hvor hun med rette blev hyldet af Rubow, overgik stillingen i lighed med andre udenlandske lektorater til en tidsbegrænset ansættelse. Samtidig blev der på tilsvarende vilkår oprettet et lektorat i norsk sprog og litteratur; nynorsk havde hidtil været doceret af professoren i islandsk. Den første indehaver af stillingen var litteraturhistorikeren *Kristoffer Haave,* en sørlænding som senere monograferede sin landsmand Wildenvey. I 1951 blev der indrettet et lignende islandsk lektorat for en islænding. Disse lektorater har både en sproglig og en litterær side, men har ofte været beklædt af unge litterater, som på en gang har kunnet stimulere og selv stimuleres af det faglige miljø. Således bidrog den svenske lektor og poet *Sven Christer Swahn* til det førnævnte »Tværsnit« med en præsentation af modernismen i Sverige. Og senest har den norske lektor *Jørgen Haugan* vundet doktorgraden på en afhandling om *Henrik Ibsens metode,* influeret af Aage Henriksen og hans kreds.

Oluf Friis

Fagdiciplinerne øgedes, og studentertallet steg. Ved Ejnar Thomsens pludselige død i 1956 stod Billeskov Jansen ene med hovedansvaret for det store litteraturområde – som bl.a. omfattede et voksende antal speciale- og konferensstuderende. Embedet blev hurtigst muligt opslået, og som bedømmere fungerede Billeskov tillige med litteraturprofessorerne Rubow og Paul Krüger fra Århus samt som ekstramurale sagkyndige dr. Alf Henriques og overbibliotekar Topsøe-Jensen. Der var denne gang ni ansøgere, heriblandt de to tidligere nævnte Oluf Friis og Sven Møller Kristensen, hvoraf den sidste

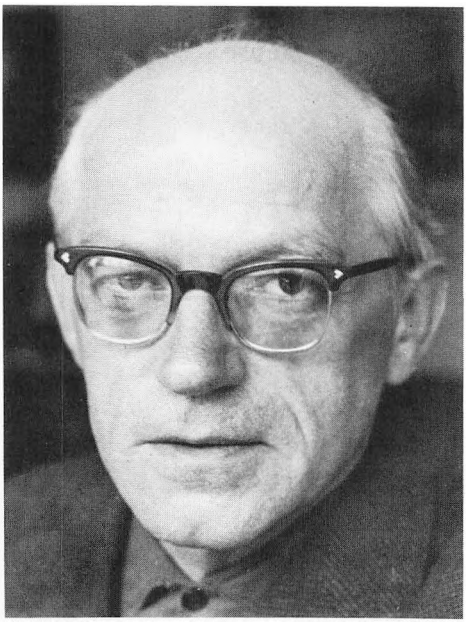

Fig. 19. Oluf Friis (1894-1979). Foto. KB. Billedsamlingen. – Fig. 20. Sven Møller Kristensen (f. 1909). Foto. KB. Billedsamlingen.

i mellemtiden havde konkurreret sig til det tilsvarende professorat i Århus. Endvidere dr. phil.'erne Aage Henriksen, Aage Kabell, William Michelsen, Frederik Nielsen og Helge Toldberg samt Mogens Brøndsted. Udvalget indstillede den ældste af ansøgerne, den da 62-årige *Oluf Friis,* begrundet med »hans studiers omfang og dybde, hans litterære indfølingsevne og metodiske sikkerhed«.[51]

»Sent men sødt« udtrykte han det selv med et bevinget ord. Det var for øvrigt hans første faste embede, idet han havde været tilknyttet Uppsala universitet og Lærerhøjskolen, men ellers levet som videnskabelig forfatter, nøjsom og uafhængig. Som forsker er han bredt favnende og støt groende – langsom men grundig. Hans indføling i guldalderlyrikken har affødt gedigne tekstudgaver af Aarestrup (1918, 1962) og Chr. Winther (1927-29, 1954); ud af den sidste groede en indtrængende både genetisk og strukturel undersøgelse af »Hjortens Flugt« (1961). Hans venskab med Johs. V. Jensen affødte den tidligste analyse af »Den lange Rejse« (1923) og i hans høje alder en omfangsrig monografi (foreløbig *Den unge Johannes V. Jensen* I-II, 1974). Om hans indlevelse i 1890'er-generationen vidner den lille fine bog om Hjortø

51. Aarb. f. Kbh. Univ. 1953-58, s. 147.

(1924) og det meget benyttede udvalg *Halvfemsernes Lyrikere* (1937, 1964). Han spænder fra den detaljerede manuskriptlæsning – han har også syslet med J. P. Jacobsens papirer – til det vide åndshistoriske perspektiv. Impulser fra middelalderforskeren W. P. Ker i London og lærdomshistorikeren Johan Nordström i Uppsala har virket ind på hans magnum opus, det aldrig videreførte første bind af *Den danske Litteraturs Historie* (1937-45, optrykt 1975; omfattende tiden til 1615). Det er den faglige afløser af Carl S. Petersens værk (s. 55), solidt funderet og med idéhistorisk udsyn. I forordet fremsætter han et program for den syntese-stræbende fremstilling af nationallitteraturen, hvor enkelthederne uden at miste deres »kunstneriske egentilværelse« ses som led i større helheder, kulturepoken, det nationale og det europæiske.

Friis' evne for den sammenfattende oversigt, som han tidligere bl.a. havde vist i et nordisk samleværk (*Vår tids kunst og diktning i Skandinavia,* 1948, om dansk litteratur efter 1900), blev også udnyttet til Politikens litteraturhistorie, hvor han tager sig af sit gamle yndlingsdomæne, romantismens tidsalder. Da var han allerede emeritus; hans afskedsforelæsning var et åndshistorisk vue over temaet »det oprejste menneske«, dvs. den frie intellektuelle, åndsmennesket, vismanden – Friis' eget ideal.

Sven Møller Kristensen

Samme år, i 1964, blev professoren i Århus *Sven Møller Kristensen* kaldet som hans efterfølger.[52] Det var en kulturradikal kritiker og litteratursociologisk forsker, hvis synspunkter foregreb en ny æra i fagets historie.

Han var imidlertid begyndt som stilforsker, ansporet af en prisopgave om prosaisten J. S. Sneedorff, som han bevarede til accessit. På samme linje ligger hans disputats om den impressionistiske prosastil, *Æstetiske studier i dansk fiktionsprosa 1870-1900* (1938, udvidet 1955 under titlen *Impressionismen i dansk prosa*), en betydningsfuld og meget benyttet analysering både af stilfænomenerne og deres psykiske baggrund. Men med tobindsværket *Digteren og samfundet i Danmark i det 19. århundrede* (1942-45, optrykt 1965) gik han helt bag om litteraturen til dens produktions- og afsætningsforhold, forfatternes og deres publikums klassefordeling, kritikkens og smagsnormernes rolle. Det er en vigtig materialeoversigt, hvis koldsindighed over for de åndelige drivkræfter (romantikken og 1890'erlyrikken som escapisme; individualismen som resultat af konkurrencesamfundet) måtte forskrække sam-

52. Aarb. f. Kbh. Univ. 1963-64, s. 113-15.

tidens idealistiske litteraturhistorikere. I forhold til senere marxistisk ideologikritik er Møller Kristensen dog moderat og flerstrenget – endda med en musisk streng (han havde sang som bifag og var fra først af musikanmelder). I populære håndbøger om nyere dansk såvel som amerikansk litteratur har han ikke ladet sin affinitet til social digtning forrykke proportionerne. Hans *Digtningens teori* (1958) er mere relativistisk og mindre systempræget end Billeskov Jansens poetik, men tager som den udgangspunkt i de »rene« æstetiske elementer og ender i biologiske alderstrins forskellige holdning til kunsten. Vægten er lagt på digterværkets totalitet af stil, komposition og livsbillede; som praktiske analyseeksempler har han i *Digtning og livssyn* (1959) valgt en gruppe centrale romaner fra Jacobsen til Branner, indledt med Paludan-Müllers »Tithon« (en konkurrenceforelæsning fra Århus). Det er omhyggelige nærtolkninger, der pædagogisk bevæger sig fra tekstelementerne til teksthelheden, som manifestation af livssynet. Møller Kristensens eget livssyn ligger bag den følgende teoribog *Vurderinger* (1961); her opstilles begrebet vækst som grundværdi ved kunstbedømmelsen, forstået som personlighedens harmoniske udvikling i kontakt med andre mennesker. Møller Kristensen er socialhumanist og vurderer hellere digtningen efter dens aktiviserende indhold end efter dens artistiske eller eksperimenterende form. Og hans faglige synsvinkel gælder mindre litteraturen som »udtryk« for samfundet end samfundets holdninger til litteraturen: om de forskellige former for accept – selvbekræftende, fornyende eller blot underholdende – handler et centralt afsnit i hans *Litteratursociologiske essays* (1970), som har virket animerende på yngre litterater. Et andet tager den negligerede triviallitteratur op til granskning. Også børnebøger har han studeret (og selv produceret). I det hele udgør litteraturens funktioner i samfundet et så omfattende forskningsfelt, at han i 1972 kunne få oprettet en afdeling for litteratursociologi under instituttet for nordisk filologi.

I egne specialundersøgelser har Møller Kristensen fulgt visse store idékomplekser i deres frembrud og modtagelse i tiden. I *Den dobbelte Eros* (1966) er det spaltningen mellem den kødelige og den åndelige kærlighed gennem perioden 1750-1870, en højinspirerende men fatal dualisme, som først betragtes som overvundet med den monistiske naturalisme. Hundredåret for dennes indvarsling med Brandes' Hovedstrømningsforedrag gav anledning til samlebindet *Den politiske Georg Brandes* (1973), hvor Møller Kristensen var medredaktør og bidrog med sin jubilæumsforelæsning om »aktivisten Georg Brandes«. Naturalismens folkelige efterbyrd med de nye hjemstavnsrealister omkring århundredskiftet er behandlet i *Den store generation* (1974), et gruppebillede suppleret med de fynske malere og Carl Nielsen.

Tematikken benævner han her, Büchner-materialistisk, »stof og kraft« og sporer den efter sin sædvane i stil og form og i livsbetragtningen. I det afsluttende udblik konstateres hverdagsrealismens senere trange kår, men også nylige tegn på at arven ikke er glemt.

Det jævne arbejdsliv er vendt tilbage som litterært stof, og Møller Kristensen har selv i forbindelse med Statens Kunststøtte draget en lanse for den genvakte arbejderlitteratur. Men over for den fremvældende teoretiske socialisme og universitetsmarxisme har han stærke forbehold – og vice versa. Han opererer med enkle og klare begreber og forbinder dem stedse med det konkrete materiale hvor teorierne skal stå deres prøve. Han ræsonnerer med common sense, nærmer sig ikke de store dybder eller lufttynde højder, men når til gengæld langt ud, også i henseende til virkningsradius. Med sin rationelle humanisme har han markeret sig stærkt i tidsdebatten, både på den litterære og den almene arena.

FRA NYKRITIK TIL FAGKRITIK OG FAGKRISE

Hovedfaserne i Møller Kristensens forfatterskab spejler en samtidig fagudvikling: fra stil- og produktionshistorie til »intern« interpretation og derfra til ideologi- og konsumtionshistorie. Den Vilh. Andersenske historisme måtte som nævnt (s. 69) allerede i 1940'erne give plads for en værkcentreret analytisme. Impulser fra den franske explication de texte og i 1950'erne navnlig den angelsaksiske New Criticism slog igennem samtidig med den modernistiske lyrik – digt og metode kaldte på hinanden. Teksterne og redskaberne blev stadig mere komplekse og raffinerede, der skulle fine kamme til at kæmme »versets løvemanke« (Sophus Claussens udtryk og titlen på den første analysebog 1960 af kritikeren *Torben Brostrøm,* der en kort tid var undervisningsassistent). Hertil kom indvirkninger fra lingvistikken, formidlet gennem Diderichsen og hans elev Erik Hansen (s. 134). De sproglige strukturer blev anskuet som forudsætning for eller analoge med de litterære, ja sprogstudiet skulle næsten legitimere sig som redskabsfag for litteraturstudiet. Efter at gymnasiet havde afskaffet både oldnordisk, sproghistorie og »modersmålskundskab«, måtte eksamensordningen af 1961 tage bestik heraf. I indledningen til Studiehåndbogen 1962 skriver Diderichsen:

»Skønt der i det nye gymnasium ikke skal gives nogen særskilt undervisning i dansk sprog, kan der ikke indføres et rent litterært danskstudium. En dansklærer må både ved undervisning i sprogrigtighed og ved fortolkning af vanskelige tekster have et sikkert kendskab til modersmålets grammatik og

fonetik, og for studiet af ældre eller dialektpræget litteratur er kendskab til gammeldansk og dialekter en uomgængelig forudsætning.«[53]

Grammatiske, stilistiske og syntaktiske iagttagelser blev en både teoretisk og pædagogisk forsvaret indfaldsvej til litteraturen; Erik Hansen døbte den »sproglig åbning« af tekstanalysen og udgav analysebøger sammen med en gruppe praktiske litteraturpædagoger, den såkaldte Københavnerskole. Ved dansklærermøder i Askov 1963, Herning 1965 og Sønderborg 1967, hvor også lærere fra universitetet deltog, drøftedes værklæsningens principper og metoder. Det teoretisk springende punkt var fiktionstekstens »autonomi«, dvs. selvgyldighed både i forhold til historiske betingelser og subjektive virkninger. I første omgang var det ikke så meget historisterne som subjektivisterne der protesterede mod en objektiv semantisk tekstopfattelse – fordi den spærrede for en eksistentiel tilegnelse og vurdering. Faggruppen selv anordnede diskussionsmøder mellem de sproglige og litterære lærere, og i forlængelse heraf afholdt det nyetablerede litteraturtidsskrift *Kritik* i januar 1968 et seminar i Slettenhus over temaet »Sprogbeskrivelse som middel til litteraturforståelse«.[54]

Det var i det begivenhedsrige anno '68, hvor det gærede på mange fronter. Den nye fælleshumanistiske studieordning havde været forhandlet med repræsentanter for Århus og Odense universiteter og forelå sammen med den ministerielle bekendtgørelse til efterårssemestret. Den løsnede forholdet til gymnasiet, for så vidt som begrebet »skoleembedseksamen« blev afskaffet, og åbnede for diverse selvvalgte variationer og kombinationer. Men med den vundne frihed blev alt problematiseret: hvad var nu begrundelsen for denne eller hin disciplin? Var studiets mange dele samfundsrelevante? Fagets skrøbelige enhed blev gennemhullet, og den begyndende demokratisering og studentermedbestemmelse fik med ungdomsoprøret et voldsomt løft. En politisk fagkritik satte ind som på de øvrige universiteter, anført af venstresocialistiske studerende for hvem danskfaget var en særlig velegnet målbane: skimlende fuld af nationaltradition og borgerdannelse, af modersmål og fædres ånd. Og ikke nok med at den klassiske digtning blev anfægtet. Selve litteraturbegrebet syntes truet med opløsning fra lingvistisk side, af den såkaldte kommunikationsteori eller pragmatik. Den var videreudviklet af den førnævnte sproglige litteraturanalyse, men inddrog efter amerikansk mønster enhver art af tekster, ja i princippet ethvert tegnsystem. For den

53. Studiehåndbog for det filosofiske fakultet VII, Nordisk filologi og dansk, 1962, s. 10, sml. 8.
54. Refereret i Kritik nr. 6. Af de forudgående møder findes referater i *Askovrapport* 1965, Meddelelser fra Dansklærerforeningen 1970, smst. 1967 og Kritik 4. Sml. Aage Jørgensens bibliografi i Dansk-noter 1978.

pragmatiske analyse er alle sproglige meddelelsesmåder lige relevante som »handlingsformer«. Annoncer og anden sagprosa vandt indpas ved siden af fiktionen, triviallitteratur ved siden af finlitteratur. Det blev hovedemne for et nyt seminar i Hanherred 1969.[55] Her deltog også en socialrevolutionær gruppe, som foregreb den såkaldte ideologikritik. For denne fremstår alt som samfundsbetinget efter Marx' lære, den kodificerede digtning er udvalgt af den herskende klasse, dens normer og idealer har ingen absolut gyldighed. Og for denne retning har kommunikationsmodellerne den særlige interesse, at de tydeliggør massemediernes mulighed for forvanskning af meddelelser og manipulation med modtagerne.

Alt dette kom til at sætte mærker i den nye eksamensordning, hvor danskfaget på linje med de øvrige humanistiske fag skulle udfylde den ministerielle bekendtgørelse. Et fællesudvalg for de tre universiteter samlede flertal for en studieplan, hvor det ældre sproglige stof var nedskåret på 1. del, og som blev gennemført i Århus og Odense. I København gik fakultetet imidlertid ind for en alternativplan uden sådan nedskæring, dog under henstilling om fornyet forhandling. Denne endte i en langt radikalere plan, idet den hidtil nødtørftigt sammenbundne førstedel afløstes af en struktur med vidtgående valgfrihed: efter et introduktionssemester skulle de studerende udvælge fem ud af et større antal linjer med visse bindinger. Den gav øget motivation ved at favorisere særinteresser, men fristede til bortvalg af gymnasievigtige discipliner som ældre litteratur og sprog, grammatik og stilhistorie, svensk og norsk m.m. Trods stærk modstand fra de øvrige universiteter, gymnasiets faglige udvalg og censorerne blev ordningen vedtaget i 1969 og sat i kraft det følgende år. Blandt de nye linjer var både pragmatisk analyse og en indføring i litteraturforskningens metoder inklusive de marxistisk-sociologiske. Samtidig blev der efter forhandling med Århus og Odense indrettet en særlig magisterkonferens i nordisk litteratur.

Mere end den pragmatiske retning blev den ideologikritiske båret frem af en kompakt studenterpolitisk bølge. Des kraftigere blev også reaktionerne. Da gymnasiebekendtgørelsen 1970 skulle revideres af et udvalg, der medomfattede universitetsrepræsentanter, blev formuleringer i revisionsforslaget heftigt angrebet og strøget, fordi de kunne praktiseres marxistisk (»i forbindelse med tekstlæsningen bør . . . de til grund liggende økonomiske, sociale og politiske forhold fremdrages«). Ved det næste dansklærermøde på Hindsgavl 1971 lød temaet »Om marxisme og litteraturundervisning«; de to progressive indledere var begge tilknyttet Københavns Universitet (*Bente Hansen* og *Jette Levy*), og

55. Sml. Henriksen og Bo Hakon Jørgensen i Kritik 12, Mogens Løj, N. E. Wille og Erik A. Nielsen i Kritik 13.

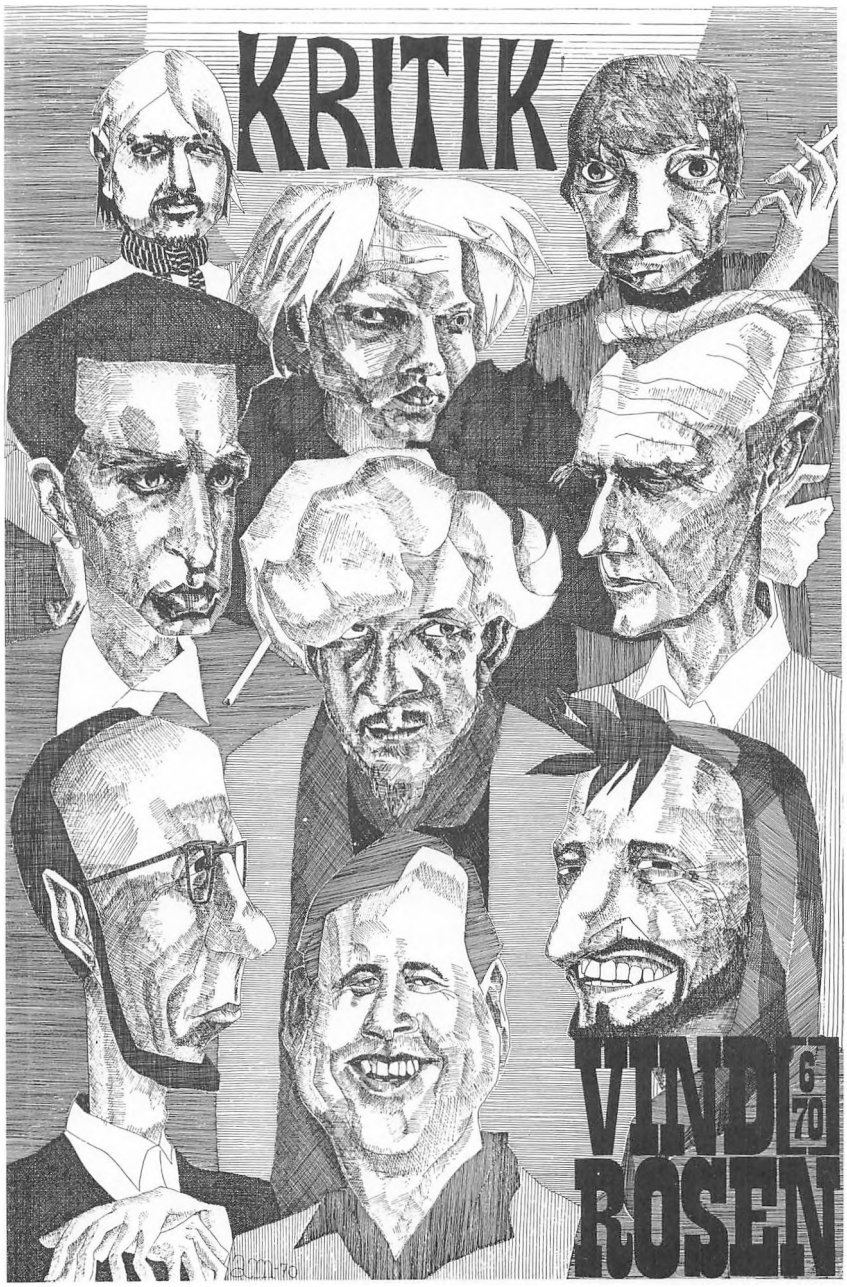

Fig. 21. Danskfaget blev efter 1968 draget ind i den litterære debat. På omslaget til et temanummer af Gyldendals litteraturtidsskrift »Vindrosen« 1970, der omhandler kritikkens grundlag, har tegneren annemarie steen petersen anbragt Aage Henriksen (f. 1921) i midten t.v. omgivet af digterne Rolf Gjedsted, Peter Laugesen og Inger Christensen foroven, Henrik Nordbrandt og Ole Wivel midterst og Per Højholt, Klaus Rifbjerg og Svend Åge Madsen forneden.

brydningerne gjaldt både teori og praksis.[56] Til Hindsgavl var også henlagt et weekendseminar, som instituttets lærere selv arrangerede i april 1973 om fagets problemer; det kom hovedsagelig til at dreje sig om kløften mellem marxister og »borgerlige« (refereret i tidsskriftet Kritik samme år og i det nystartede studenterblad Kontext). Konfrontationen mundede ud i en slags væbnet neutralitet, bl.a. fordi begge parter øjnede en fælles fjende i statens uddannelsesteknokrater.

Opløsningen af det fordums dannelsesfag var en kendsgerning. Den liberale højrefløj gik ind for pluralisme, den mere militante venstrefløj organiserede »fagkritik« gennem studiegrupper, frontdannelser og strategier. De menige studenter kunne føle sig splittede og usikre; det samme gjaldt de moderatere lærere. Studiets mangel på sammenhæng og kontinuitet blev fremhævet af en af pragmatiklærerne ved en debatuge september 1973, hvor krisen anskuedes som symptom på humaniorafagenes krise (indlæggene blev publiceret af fagrådet under titlen *Danskstudiet i samfundet, En debatbog om humanioras krise*). Som et forsøg på at modvirke atomiseringen var der i det forudgående semester indledt en såkaldt integreret undervisning med 20 sprog- og litteraturlærere over tre semestre på 1. del (rapporteret i Kritik året efter). I lighed med basisuddannelserne ved Roskilde og senere Odense universitetscenter var den organiseret i projektgrupper, som hver bearbejdede et problemkompleks inden for en fælles temaramme; rammen kunne blot ikke være tværfaglig som de andre steder, men i øvrigt var deltagernes politiske holdning en tilsvarende: ideologikritisk og socialistisk. Planen var trådt i stedet for en påtænkt 1. dels-linje i marxistisk litteratursociologi som en bestræbelse på en bredere, kollektiv »sammentænkning« af flere fagdiscipliner. Integrationen blev fortsat de følgende år med nye lærere og studenter, som et alternativ til linjeordningen. Men efterhånden er behovet vokset for en regulær revision af førstedelen, og der lægges op til nye studieordningsforhandlinger.

Aage Henriksen

Den, der stærkest har forsvaret den spiritualistiske dannelsestradition imod de nivellerende materialister, er fagets nye professor siden 1968 *Aage Henriksen.* På flere af de nævnte debatmøder og seminarer optrådte han med indlæg og modindlæg (samlet i hans essaybog *Den intellektuelle,* 1974); de ville

56. Refereret i Medd. fra Dansklærerf. 1972, 2. Det nævnte gymnasiebekendtgørelsesforslag er aftrykt smst. 1971, 2. Sml. til hele afsnittet studenterbladet *Dansk debat* nr. 71, 1978 (»Studenterne og danskstudiet 1968-1978«).

fastholde fagets centrale kærne som den enkeltes eksistentielle tilegnelse af digtningen og oplevelse af dens lidenskaber. Ved sin personlige udstråling og sine fascinerende skrifter har han formået at samle en kreds af ligesindede om denne utidssvarende forkyndelse. Han var medstifter og i begyndelsen medredaktør af kvartalsskriftet Kritik, som blev organet for hans særlige retning.

Ønsket om et ekstra professorat gik tilbage til 1964, da studenterne umiddelbart efter Sven Møller Kristensens tiltræden rettede henvendelse herom til fakultetet og blev bakket op af den nordiske faggruppe. Det lykkedes dog først tre år senere at oprette en unormeret stilling i nordisk litteratur. Der indkom syv ansøgninger: foruden Henriksens fra cand. mag. Jørgen Breitenstein og dr. phil.erne Aage Kabell, Niels Kofoed, Leif Nedergaard og Vagn Lundgaard Simonsen; endvidere fra den svenske fil. dr. Jöran Mjöberg. Bedømmere var de to hidtidige fagprofessorer Billeskov Jansen og Møller Kristensen samt universitetets professor i almen litteratur Hans Sørensen. Efter en vurdering af hver enkelt ansøger og sluttelig mandjævning mellem Kabell og Henriksen indstillede man den sidstnævnte, begrundet i hans personlige litterære engagement, præcise og åndfulde analyser og prægnante fremstilling. Også hans betydning for de studerende blev fremhævet; han havde været tilknyttet universitetet siden 1955 efter at have virket som dansk lektor i Lund.[57]

Det henriksenske budskab viser mod Kierkegaard. Hans studietid faldt samtidig med Kierkegaard-renæssancen i 1940'erne, og endnu inden sin konferens i nordisk filologi skrev han guldmedaljeafhandling om Kierkegaardstudiet i Norden (udgivet i udvidet form på engelsk af Søren Kierkegaard-selskabet 1951). Han forøgede det selv med sin disputats, udfordrende kaldt *Kierkegaards romaner* (1954, nyt oplag 1969). Den udskiller tre af de pseudonyme værker og begrebsbestemmer fiktionsfigurernes livssfære, især forholdet mellem deres »bestemmelse« og »frihed«; de ses som kunstnerisk tænkte eksistenstyper. I sin holistiske metode er afhandlingen influeret både af Billeskov Jansen og af nykritikken, men idémæssigt er Henriksen germanernes lærling, præget af den tyske idealisme. Hans næste arbejde indkredsede en digterfilosof af samme ekstraktion, den ustadige Baggesen (*Den rejsende,* 1961); og ligesom han i disputatsens slutning indfældede Thomas Mann, kom nu Goethes Wilhelm Meister til at sætte Baggesens psyke og idéverden i relief. Men hvad der dybest har indvirket på Henriksen, var den personlige oplevelse af Karen Blixen. Om hende har han skrevet med den indviedes

57. Aarb. f. Kbh. Univ. 1967-68, s. 219-29. Han blev »fungerende« fra sept. 1968 og endeligt udnævnt jan. 1969. I Slottved: *Lærestole og lærere ved Kbh. Univ.,* 1978, s. 185 er professoratet fejlagtigt benævnt »nordisk filologi«.

medviden i essaysamlingen *Det guddommelige barn* (1965) og i årbogen *Blixeniana* for 1978. Hun har fremfor alt vist ham den kunstneriske passion i erkendelseskampen om et skæbneforløb: atter kampen mellem frihed og bestemmelse, valgets gådefulde psykologi. Fra hendes internationale debutbog hentede han titlen på sit følgende skrift *Gotisk tid* (1971), men tillige fra de gamle himmelstræbende kirkerum. Kærnestykket er en dybdepsykologisk tolkning af Johannes-evangeliet som en novelle (udfordring igen!), dvs. en skæbnehistorie af Lazarus – om hvordan individualiteten gennembrydes af det overindividuelle, jeg'et af Kristus-jeg'et. Den samme lidelsesfyldte konflikt genfindes i striden mellem Baggesen og Grundtvig i 1816 og i Martin A. Hansens forfatterskab. Den udfoldede gestaltning af selvets vækststadier, individuationen, har vi i udviklingsromanen, hvis genrelove spores i en række typiske eksempler i den afsluttende studie »Kompositionens sprog«. – En grundforestilling bag sådanne episke mønstre er organicismen, som Henriksen idéhistorisk har fulgt tilbage til Goethes plantelære. Indvirkninger herfra på dansk romantik beskriver han i indledningsbindet til en *Ideologihistorie* (1975), i hvis følgende tre dele hans adepter trækker centrale idélinjer frem til 1970. Den er et led i en større plan om at skildre hele vor litteraturs historie ud fra hovedsynspunktet: »de overordnede magters indbrud i og omformning af det enkelte menneske« – slægten, kirken, samfundet og videnskaben.

Henriksen har selv med sit suggestive mæle kunnet bryde ind og omforme andre; han er blevet kaldt guru og psychagog, profet og tungetaler. Han anlægger sine dulgte sjælelige erfaringer på komplekse digtere som Sophus Claussen, Ernesto Dalgas eller Jakob Knudsen, hvis indre spændingsfelter han afsøger som en dybvandsprojektør. Men han gør det i et kierkegaardsk ærinde, for at indkredse den enkelte ånds eksistensvilkår. Derved har han dannet sin egen skole, der udgør en særsynt modvægt mod fagets socialhistoriske og marxistiske fraktioner.

Thomas Bredsdorff og de nye fagudvidelser

Fronterne blev trukket kraftigt op, da tidspunktet nærmede sig for Billeskov Jansens afgang (1977). Litteraturfagets yngre folk var produktive og indlod sig endog på at doktorere, hvad der ellers var ved at komme i miskredit som institutionelt fortidslevn eller egoistisk ambition. Pressen bragte kandestøberier om chancerne for de to »fløje« til at besætte det tredje professorat. Da stillingen blev opslået, meldte der sig ni kandidater af de forskelligste afskygninger: fra den gamle filologi til den nyeste strukturalisme, fra idéhistorie til litteratursociologi, fra kritikhistorie til børnelitteratur. Det var

dr. phil.erne Thomas Bredsdorff, Niels Kofoed, Per Stig Møller, Erik Sønderholm og Mette Winge samt lektorerne Niels Barfoed, Erik A. Nielsen, Torben Grodal og Hans Hertel, hvoraf de to første havde indleveret ufuldførte disputatser. De fleste havde i forvejen ansættelse på universitetet. Bedømmerne var fagets to øvrige professorer Sven Møller Kristensen og Aage Henriksen plus Mogens Brøndsted fra Odense Universitet, og indstillet blev det følgende år *Thomas Bredsdorff* – der ikke i udpræget grad tilhørte nogen yderfløj.

Med den 41-årige Bredsdorff rykkede en ny generation op i professorstolen. Han var opvokset med modernismen og nykritikken og debuterede med en instruktiv kortlægning af de modernistiske prosaister, *Sære fortællere* (1967, forøget billigudgave 1968). I studietiden var han imidlertid også blevet optaget af ældre perioder; han vandt sølvmedalje for en Århus-prisafhandling om Ewald og publicerede norrøne tekstanalyser, bl.a. i de studerendes festskrift til Oluf Friis, som han var med til at redigere. Herudaf voksede hans næste bog *Kaos og kærlighed* (1971, på islandsk 1974), et forsøg på at spore latente erotiske driftsmønstre bag en række islændingesagaer og forbinde dem med nedskrivningstidens samfundsmæssige kaos. – Modsat sin forgænger er han angelsaksisk orienteret, med engelsk bifag, og et studieophold i USA bragte ham på nært hold af Lovejoys idéhistoriske retning. Et opgør hermed (i Orbis Litterarum 1975) forberedte hans disputats om naturideen i Ewalds århundrede, *Digternes natur* (s.å.). Her betragtes idébegreber som forklædte vurderinger, og i 1700-tallets naturopfattelse glider landskabsbeskrivelsen til en bestemmelse af menneskets og verdens »natur«. Disse skiftende væsensbestemmelser bliver som i sagaundersøgelsen relateret til samfundsudviklingen, fremvæksten af den borgerlige liberalisme. Begge bøger er inciterende og blevet livligt omdebatteret. Bredsdorff skriver pædagogisk klart og kvikt, er også kulturrapportør i den radikale presse og afbildet bag på sin sagabog som telefonerende korrespondent.

Hans uprofessorale fremtræden har aktualiseret spørgsmålet om det berettigede i disse højtlønnede embeder, hvis leder- og ansvarsfunktion er smuldret med den nye styrelseslov. I en arbejdsløshedstid kunne det være fristende for et institut at udskifte et professorat med to lektorater, der koster det samme. Dette støder selvsagt på bevillingstekniske vanskeligheder; men da institutrådet kort efter Bredsdorffs tiltræden (1978) skulle drøfte opslaget af Møller Kristensens stilling, der ville blive ledig det følgende år, blev der uventet flertal for et studenterforslag om at søge den omdannet til en lektorstilling. Begrundelsen var ikke så meget at spare penge for staten som at tage konsekvensen af de faste læreres ligestilling og af hele den akademiske udjævning. Faget nordisk litteratur var nu blevet så stort – godt 60

videnskabelige medarbejdere og 2500 studenter! – at de tre litterære professorater stod i åbenbart misforhold dertil og måske snarere burde indholdsmæssigt opdeles, f.eks. i litteraturanalyse, litteraturhistorie og litteratursociologi. Ved det seneste stillingsopslag af Billeskov Jansens embede blev der krævet kompetence såvel i analytisk og historisk som i teoretisk litteraturbehandling; men med forskningens og genstandsområdets vækst kunne en person umuligt være ligeligt kvalificeret på alle felter. Meget vand var løbet i stranden, siden den første professor i nordisk filologi N. M. Petersen i sin produktion og undervisning omspændte både sprogets og litteraturens historie fra oldnorden til nutiden.

Den bredere studenterrekruttering og overhovedet den klassepolitiske bevidstgørelse i universitetsverdenen bevirkede her som andre steder en voldsom fagudvidelse. Litteraturvidenskaben havde længe gjort lejlighedsvis brug af sociologi, psykologi og filosofihistorie; nu meldte sig en stribe nye hjælpefag som bevidsthedssociologi, socialpsykologi, ideologihistorie, samfundshistorie og politisk økonomi i både marxistiske og borgerlige varianter. Også halvfjerdsernes kvindebevægelse måtte sætte spor i et mandsdomineret fag, hvor flertallet af studenterne var piger: en kvindedebatuge 1975 (i 100-året for kvinders adgang til universitetet) og kvindeseminarer de følgende år resulterede i basisgrupper, hvor kvindelitteraturen kunne danne studiemateriale. De studerendes litterære interesser vendte sig fra den eksklusive digtning til den klasse- eller kønstypiske litteratur; arbejder- og kvindeforfattere studeredes ivrigt, såvel som børne-, underholdnings- og undergrundslitteratur. Men også begrebet fiktionslitteratur var gået i opløsning eller trængt til side af de nye rapport- og dokumentargenrer, som ligeledes blev yndede emner for studenteropgaver og øvelser. Og selve det litterære medium – bogen med dens bog-staver, litteræ – måtte dele pladsen med andre tekniske medier: presse og radio, tv og film. Med tilhørende forskningsgrene: massekommunikation, mediesociologi, billedanalyse, filmsemiologi. Samtidig med dette mylder af forgreninger diskuterede man faglig målsætning og søgte at erstatte studiets tabte enhed med andre begreber i retning af socialisation, formidling eller bevidsthedsdannelse. Den gamle borgerlige dannelsesbevidsthed var manet i jorden eller forvist til Henriksens auditorium. Som et synligt vidnesbyrd om tekstmassens spredning i forhold til det kanoniserede skolepensum foranstaltede en gruppe blandt instituttets ældre studerende og yngre kandidater en *Antologi af nordisk litteratur* (1972 ff), hvis ikke mindre end elleve bind skulle afløse de gængse trebinds gymnasieudvalg. Her er alle teksttyper så vidt muligt repræsenteret fra oldtiden til 1973, og fyldige indledninger giver sammenlagt en hel social-materialistisk litteraturhistorie. En sådan ligger også i luften, som Sven Møller Kristensen skrev i sin

Fig. 22. Undervisningssituation på Institut for nordisk filologi, KUA, 1979. Forelæsningsformen er trådt i baggrunden og afløst af utvungen diskussion i mindre grupper, ofte på grundlag af rapporter eller andet skriftligt udarbejdet materiale. Bendt Heinemeier fot. 1979. KU.

anmeldelse (Vindrosen 1973). Flere af medarbejderne er tilknyttet et stort århusiansk projekt, der med støtte fra Statens humanistiske forskningsråd skal tilvejebringe en socialhistorisk skildring af den danske litteraturs udvikling. Fremtiden vil da vise om den kommer til at trænge fagets ældre grundbøger af Vilh. Andersen, Oluf Friis og Billeskov Jansen tilbage til N. M. Petersens brigade – eller blot vil danne et tids- og samfundsbestemt alternativ til dem.

I det københavnske »Institut for nordisk filologi« har initiativerne været opdelt på en række forskelligartede projekter og publikationer, som det fremgår af de årlige beretninger. Instituttet blev oprettet 1967 og havde skiftende tilhold i Fiolstræde, Købmagergade og Nørrevoldgade, indtil det i 1977 kunne flytte ud til Amagerkomplekset i Njalsgade tilligemed den nordiske del af Filologisk Laboratorium. I tidens løb har en lang række litteraturforskere haft tilknytning til faggruppen som stipendiater (tidligere universitetsadjunkter), doktorander, løst eller fast ansatte lærere. Af den

nuværende (1978) samlede stab på 86 – inklusive sproglige lærere – skal først anføres de ældre lektorer med doktorgrad: barokforskeren *Erik Sønderholm* (med disputats om Jacob Worm), idéhistorikeren *Leif Nedergaard* (med disputats om teodicé-problemet og monografier om Johs. V. Jensen), teaterhistorikeren *Anne E. Jensen* (med arbejder om Rahbek-tiden og disputats om det europæiske drama i Danmark 1722-1770) og kritikeren *Niels Barfoed* (med disputats om Don Juan-motivet); endvidere Grundtvig-forskeren *Flemming Lundgreen-Nielsen.* Til kredsen omkring Aage Henriksen og tidsskriftet Kritik hører *Erik A. Nielsen, Knud Wentzel, Lars Arild* og *Jan Sand Sørensen,* der alle har bidraget til den førnævnte Ideologihistorie foruden med selvstændige skrifter; endvidere *Poul Behrendt,* som har belyst bevidsthedsformernes historie ved at sammenstille Augustins Bekendelser med Goethes organismelære og Grundtvigs »Nyaarsmorgen« (*Viljens former* 1974). Mere hældning mod de sociologiske synsvinkler viser den alsidige og produktive *John Chr. Jørgensen,* der har forfattet generelle introduktioner i vurderingsteori, metodelære og forfatterskabslæsning; specielt har han studeret realismebegrebet og Panduro som dramatiker. Udpræget litteratursociolog er *Hans Hertel* med vægtige arbejder om Brandes, kritikhistorien og romangenren. Til de marxistiske ideologikritikere hører *Ebbe Sønderriis* og *Jørgen Bonde Jensen* (der begge har behandlet Villy Sørensens forfatterskab); *Ib Bondebjerg* har især skrevet om socialistisk litteratur. *J. Kr. Andersen* har givet en socialhistorisk analyse af Schacks »Phantasterne« og (sammen med Leif Emerik) søgt at følge en Aladdin-Noureddin-tradition i lykkebegrebet fra Oehlenschläger til Johs. V. Jensen. Instituttets afdeling for litteratursociologi publicerer siden 1974 opgaver og oplæg fra undervisningen i et »tidsskrift for marxistisk bevidsthedssociologi« *litteratur og samfund.* Nummer 7 tager anledning af den føromtalte kvindedebatuge (s. 86) til at redegøre for den kønspolitiske fagkritik. Socialkritisk kvindeforskning med udgangspunkt i forfatterinder fra ældre og nyere tid bliver drevet af *Pil Dahlerup, Beth Juncker, Jette Lundbo Levy* og *Anne Birgitte Richard.* Her som andre steder gøres der udstrakt brug af socialvidenskaberne og psykoanalysen. Endelig skal nævnes at specialområder som dramaturgien er dyrket af *Tage Hind* og scene- og ballethistorien af *Erik Aschengreen,* som tillige underviser på Teatervidenskabeligt Institut.

ETABLERING UDEN FOR KØBENHAVNS UNIVERSITET

Inden det gamle nationalfag, fostret og udviklet på Frue Plads, var gerådet i opløsning, havde det nået at formere sig ud over byen og landet. Siden århundredskiftet var det et kærneelement i den højere skole, og fra dennes

lærere rekrutteredes de fleste professorer, indtil universitetet fik udbygget uddannelsesmuligheder som stipendiater, licentiater, adjunkter og lektorer. Adskillige dansklærere ved gymnasier og seminarier tog sig tid til at skrive faglige afhandlinger og disputere, og flere af dem har været nævnt i det foregående som ansøgere til professoraterne. Særligt kan fremhæves *Morten Borup,* som har monograferet Heiberg, Molbech og Peder Hjort og udgivet en række vigtige brevsamlinger. Det samme gjaldt bibliotekarer, navnlig ved de videnskabelige biblioteker, der har været fagets arbejdsmark ligesom arkiverne for Danmarkshistorien og museerne for arkæologi og kunsthistorie. Det kgl. Bibliotek havde som leder *Carl S. Petersen,* der foruden at skildre den ældre danske litteratur og bogbestand (ovf. s. 55, i forening med sin medarbejder *Richard Paulli)* var virksom som udgiver; han var 1911 medstifter af »Det danske sprog- og litteraturselskab«, der har besørget en lang række klassikerudgaver. Til Kgl. Bibliotek var senere bl.a. knyttet folkeviseforskeren *Erik Dal,* der disputerede om renæssancemetrikeren Judichær, og legendeforskeren *Tue Gad.* På Universitetsbiblioteket virkede *Søren Hallar,* som indførte ordstatistik i sine undersøgelser af J. P. Jacobsen og Sophus Claussen; bibliotekets chef var den fremstående H. C. Andersen-forsker og -udgiver *H. Topsøe-Jensen.* Også Danmarks Biblioteksskole har i de seneste år fostret litterære doktorer: *Mette Winge* og *Erland Munch-Petersen,* specialister i henholdsvis børne- og triviallitteratur. Men institutionaliseret forskning og kandidatuddannelse uden for Københavns Universitet blev kun muliggjort ved de nye universiteter.

I Århus blev *Ernst Frandsen* fagets første lærer; han havde disputeret om de middelalderlige Mariaviser og ansattes 1929 som docent i dansk litteratur efter konkurrence med Oluf Friis, fra 1934 som professor. Han var især lyrikforsker med bøger om folkeviserne, salmedigteren Sthen, Ludvig Holstein og – som et hovedværk – tobindsmonografien om Sophus Claussen, hans svigerfar. Han blev efterfulgt af Sven Møller Kristensen (s. 76) og den svenske fil. dr. *Knut Ahnlund,* som har monograferet Pontoppidan og Gustav Wied. Desuden kom en af byens egne sønner, Grundtvig-forskeren *Gustav Albeck* til at bestride faget som lektor, docent og fra 1958 til 1976 professor i nordisk litteratur. Fra et professorat i nordisk filologi i München søgte *Aage Kabell* til Århus som professor 1970; han har produceret lærde værker om så forskelligartede emner som metrik og runologi, Baudelaire og Henrik Wergeland, Baldermyten og Karen Blixen.[58] – Til det nordiske litteraturprofessorat i Odense kom *Mogens Brøndsted* 1966 fra København, med arbejder bl.a. om skæbnemotivet, Goldschmidt og H. C. Andersen. – Ved de følgende

58. Sml. *Aarhus Universitet 1928-1978,* 1978, s. 242.

universitetscentrer er fag- og institutdelingen blevet noget anderledes, men uddannelsen af dansklærere har dog sikret den danske litteratur en hjørneplads i mønsteret. I Roskilde blev århusianeren *Søren Baggesen* 1973 professor i tekstvidenskab; han vandt guldmedalje om den blicherske novelle og har senere behandlet modernismens prosa. I Aalborg blev *Jørgen Holmgaard* (mag. art. fra København) professor i litteratur 1977; han har skrevet ideologikritisk om Pontoppidan og J. P. Jacobsen og redigeret analysesamlinger af samme observans. – Det skal også nævnes, at Danmarks Lærerhøjskole siden 1958 har haft professorat i dansk litteratur, indtil 1977 besat med *Frederik Nielsen,* hvis forskning er psykologisk orienteret og især drejer sig om J. P. Jacobsen, Martin A. Hansen og Nis Petersen. Han efterfulgtes 1979 af den fremtrædende kritiker *Torben Brostrøm.*

Trods fagets nationale karakter har det tillige været dyrket uden for Danmark. Navnlig om vore verdenslitterære navne som Kierkegaard og H. C. Andersen, Brandes og Grundtvig er der skrevet betydelige afhandlinger såvel i Norge og Sverige som uden for Norden. Ofte bliver der i tilknytning til danskundervisningen ved fremmede universiteter drevet litteraturforskning, uden for Skandinavien som regel i forbindelse med norsk og svensk under betegnelsen skandinavistik. Som en overvejende litterær disciplin er den etableret med egne tidsskrifter (det engelske *Scandinavica,* det amerikanske *Scandinavian Studies,* det tyske *Skandinavistik);* og på initiativ af lederen for fagets afdeling ved Cambridge universitet, *Elias Bredsdorff,* har der siden 1956 været afholdt regelmæssige internationale kongresser, institutionaliseret som IASS (International Association of Scandinavian Studies). Herigennem er frugtbare impulser blevet formidlet i begge retninger, både fra og til de mange skandinavister i Europa, USA og Australien.[59]

OVERSIGT

Kronologisk fortegnelse over lærestole med tilknytning til faget dansk (nordisk) litteraturhistorie

Det bemærkes at det særlig for den ældre tid kan bero på et skøn, hvorvidt en lærestol, der besættes efter tids vakance, skal betragtes som identisk med en tidligere eller som nyoprettet.

1. Poesi m.m.: Borch 1660-90
2. Poesi m.m.: Londemann 1727-32, Wadskiær 1751-65
3. Historia litteraria: Moller 1747-49
4. Latinsk filologi og eloquentia: Wadskiær 1765-79, Baden 1780-1803

59. Aage Jørgenen har bibliograferet de udenlandske bidrag til dansk litteraturhistorie siden 1961 (*Contributions in foreign languages to Danish literary history 1961-1970,* 1971, med supplementer i Orbis Litterarum 1972 og 1976). Siden 1967 har han redigeret en årlig fagbibliografi, *Dansk litteraturhistorisk bibliografi.*

5. Æstetik, fra 1918 alm. litteraturvidenskab: Rahbek 1790-99, Oehlenschläger 1810-50, Hauch 1851-72, Paludan (docent 1884) 1892-1918, Vedel 1918-33, Rubow 1933-66, Hans Sørensen 1966-76, Peter Madsen 1979-
6. Litterærhistorie: Nyerup 1796-1829, Molbech 1829-57
7. Æstetik, særlig dansk sprog og litteratur: Rahbek 1816-30
8. Æstetik (docentur): Rosenberg 1884-85
9. Alm. litteraturhistorie: Vedel (docent 1895) 1911-18
10. Dansk litteraturhistorie, fra 1918 nordisk litteratur: Vilh. Andersen 1908-30, Rubow (docent i nordisk sprog- og litteraturforskning 1929) 1930-33, Thomsen 1935-56, Friis 1957-64, Møller Kristensen 1964-79
11. Dansk litteraturhistorie: Brix (docent 1919) 1924-41, Billeskov Jansen (docent 1941) 1946-77, Bredsdorff 1978-
12. Nordisk litteratur: Aage Henriksen 1968-

Nye discipliner med tilknytning til faget

13. Metrik og foredragslære: Arnholtz 1949-70, Fafner 1970-
14. Operaens æstetik og historie, fra 1953 teatrets æstetik og historie: Krogh 1950-65, Holm (konstitueret) 1970-71, Kvam 1974-
15. Nordisk og germansk sagnhistorie: Lukman 1962-77
16. Nordiske folkeminder, fra 1955 Nordisk folkemindevidenskab: Axel Olrik (docent 1897) 1913-17, Bødker 1970-76

Dansk sprog

Af Niels Åge Nielsen

Historien om forholdet mellem Københavns Universitet og det danske sprog forstås bedst, når man gør sig klart, at denne høje læreanstalt ligesom dens søsterorganisationer ude i Europa i århundreder havde som mål at drive international forskning og at give sine studenter en international uddannelse, og endvidere at disse bestræbelser søgtes opretholdt gennem et fælles hjælpesprog: latin.

Denne målsætning blev fastholdt så længe, at man var nået ind i det 19. århundrede, inden modersmålet afløste latinen i universitetets taler, forelæsninger, disputatser, disputationer, eksaminationer og officielle publikationer. Vendepunktet ligger i 1830'erne, og det lader sig delvis betragte som et skifte i målsætning fra internationalisme til nationalisme og større folkelighed. Men endnu et stykke tid herefter holdt det latinske sprog stand i flere fakulteter, f.eks. var det endnu til 1840'erne eksaminationssprog hos jurister og teologer.

Det må også ses i sammenhæng med dette skifte, at der først i 1844 oprettedes en lærestol, der havde dansk sprog som emne: et ordinært professorat i de nordiske sprog, der i 1845 blev besat med Niels Matthias Petersen.

På universitetet havde beskæftigelse med dansk sprog før den tid ofte karakter af privat hobby. Det er således bemærkelsesværdigt, at det var en universitetspedel – altså en, der i vore dage ville blive betegnet som »TAP« – : Jens Pedersen Høysgaard, der midt i det 18. århundrede – på dansk – skrev de hidtil mest omfattende og originale arbejder om dansk udtale og grammatik.

Tilløbene til forskning i modersmålet begyndte altså sent på universitetet, og de forekom kun med lange mellemrum. Da de satte ind midt i det 17. århundrede havde de tydeligt nok forbindelse med den interesse for nationalsprogene, som senrenæssancen havde vakt ude i Europa (jfr. s. 2).

DEN LÆRDE TID

Rasmus Bartholin (1625-98) var søn af professor Caspar Bartholin og bror til den berømte læge, anatomiprofessor Thomas Bartholin (1616-80). Han blev student fra Herlufsholm i 1642, efter nogle års studium i København og

Leiden tog han magistergraden i København og opholdt sig derefter igen i udlandet til 1656. Hans hovedinteresse var matematik, og han vendte hjem for at tiltræde et professorat i dette fag 1. februar 1657, men blev allerede 1. august 1657 3. professor i medicin og kom i en årrække til at passe begge embeder. I 1671 blev han ordinær professor i medicin, men fra 1678 var han professor honorarius uden undervisningspligt. Hans vigtigste videnskabelige præstation er redegørelsen for dobbeltbrydningen i islandsk kalkspat (1669), der kom til at spille en så stor rolle for opfattelsen af lysets natur.

Bartholins fortjeneste af det danske sprog bygger helt på en latinsk tale *De studio linguæ danicæ,*[1] som han holdt lige hjemvendt fra udlandet i 1657, men som først blev trykt som nr. 11 af 13 artikler i bogen *De naturæ mirabilibus quæstiones academicæ* (1674), s. 146-70. En dansk gengivelse af talen foreligger i bogen Rasmus Bartholins *Tale om det danske Sprog.* Oversat fra latin af C. Behrend (1914). Med megen veltalenhed og mange henvisninger til klassiske forhold går Bartholin her ind for, at der må skabes en dansk populærvidenskabelig litteratur til brug for menigmand. Han nævner, at både håndværkere og kunstnere vil have gavn af en sådan litteratur. Og herefter hedder det i oversættelsen: »Vel er jeg ikke uvidende om, at de fleste nutildags er af den Mening, at vort Sprog ikke egner sig rigtigt til at udtrykke alt, hvad der kræves til videnskabelig Meddelelse. Men lad os, beder jeg, ikke mistvivle om vore Kræfter, førend vi har gjort et Forsøg; thi, alt vel overvejet, ved jeg, at I i alt Fald vil indrømme Sandheden af, at vi paa vort Modersmaal kan tilvejebringe det nødvendige Ordforraad baade bedre og lettere end Fremmede . . « (s. 24).

Peder Syv

Filologen *Peder Syv* (1631-1702) var født i Syv ved Roskilde som søn af en velhavende fæstebonde. Fra Roskilde latinskole kom han til universitetet i 1653, hvor han blev baccalaur året efter og senere – uvist hvornår – tog teologisk embedseksamen. I 1658 udnævntes han til rektor ved Næstved latinskole, som han bragte godt på fode i de følgende seks år. Af betydning for hans senere virke blev det, at han her fik adgang til adelsdamen Anne Gjøes righoldige danske bibliotek, det, der senere (i 1681) overgik til Karen Brahe, og endvidere, at han kom i forbindelse med sognepræsten i Ørslev ved Skelskør Hans Mikkelsen Ravn, der var stærkt optaget af de modersmålsstudier, som var et led i senrenæssancen. Peder Syv forlod nu den klassiske filologi og optog et studium af dansk sprog og litteratur.

1. *Danske Grammatikere* I, 1915, s. 1-33.

Fig. 23. Titelblad til Peder Syvs »Nogle betenkninger om det Cimbriske Sprog«, 1663. Billederne illustrerer tekstens elleve afdelinger: 1. Om Sprogene i Aldmindelighed. 2. Om det Cimbriske sprogs ypperlighed og vide udbredelse. 3. Om Sprogenes Lighed og Ulighed. 4. Om det Cimbriske sprogs uddyrkelse i aldmindelighed. 5. Om Bogstavene. 6. Om Skriverigtighed. 7. Om Fremmede Oord. 8. Om en Oordbog eller Glosebog. 9. Om Tallene. 10. Om Egne Navne. 11. Om Poeteri hoos de Cimbrer. Naturlig størrelse.

Under påvirkning af den tyske sprogmand og digter Harsdörfer udarbejdede han sin første bog: *Nogle betenkninger om det Cimbriske Sprog,* 1663, [2] der omfattede 200 sider. Ved *cimbrisk* forstod Syv dels det, man nu ville kalde *germansk,* dels *dansk.* Straks i fortalen gav han forklaringen på, hvorfor han ikke skrev om de klassiske sprog: »Men mig bør jo først at vide mit fæderneland og dets sprog nogen ære.« En sætning, som Rask i 1811 optog og satte som motto for sin første bog. I dette værk kom Syv ind på mange forskellige emner, såsom sprogsammenligning, sproghistorie, etymologi, fremmedordspåvirkning, oldnordisk og gammeldansk, det bedste danske talesprog (det fandt man på Sjælland), retskrivningsprincipper. Han fremsatte også allerede her planer om at skrive en dansk grammatik og en ordbog. Meget i Syvs sprogsyn virker nu forældet, men det har været moderne og ret avanceret, da han skrev bogen. Af og til kan en nutidig læser dog forbløffes ved at finde en formulering, der virker helt moderne: »Ordene ere regnepenge lige; som de legges og bruges / saa gelde de.« (s. 72). Det mest bemærkelsesværdige ved bogen er, at den er populært skrevet, helt igennem beregnet på at oplyse lægfolk.

I 1664 udnævntes Peder Syv til sognepræst i Hellested på Stevns, hvor han forblev til sin død. Men dog ikke som præst, for i 1683 indsendte han til kongen en højst usædvanlig ansøgning: om at blive »Philologus Regius Danicæ Lingvæ«, dvs. kongelig filolog i det danske sprog, og han nævnte som begrundelse ni værker, som han havde under udarbejdelse. Ansøgningen bevilgedes, og han fik tillige rang af provst, årpenge og andre begunstigelser.

I 1685 kunne han udsende *Den Danske Sprog-Kunst eller Grammatica,* [3] den første grammatik til det danske sprog skrevet på dansk. Bogen er ikke ret stor, kun 118 sider, og sidste halvdel er endda bare polemik mod Henrich Gerners *Orthographia Danica,* 1678-79,[4] angående retskrivningsprincipper. Så det er kun beskedent, hvad der er kommet med om bogstaverne, udtalen, ordklasserne, bøjningen og syntaksen. For at bogen skulle kunne læses af lægmænd, var hele terminologien dansk. En del af disse betegnelser havde allerede været brugt i Syvs første bog, og mange af dem har han tilfælles med Pontoppidans grammatik (1668), og de fleste var kommet for at blive i dansk skoleterminologi. Eksempler er *Navn-Ord, Bi-Ord, Tal-Ord* og *Tid-Ord* for verbum.

Syvs næste bog skulle nu være en ordbog, og den skulle tilmed indeholde etymologiske oplysninger. Ved hjælp af et materiale, som Laurids Kok lånte ham fik han også udarbejdet manuskript til bogstaverne A-J. Men formodentlig fordi Syv blev klar over, at den indflydelsesrige oversekretær Matthias

2. *Danske Grammatikere* I, 1915, s. 75-272.
3. *Danske Grammatikere* III, 1919, s. 147-250.
4. *Danske Grammatikere* III, 1919, s. 11-146.

Moth arbejdede på en stor dansk ordbog, ændrede han sine planer, og indrettede sig på at skrive en mindre, praktisk ordbog. I 1692 udsendte Syv bogstavet A af *Prøve paa en Dansk og Latinsk Ordbog,* men han fik ikke dette arbejde udgivet. Og efter hans død købte Frederik Rostgaard manuskriptet og anvendte det til sit eget ordbogsarbejde.

Et omfattende værk fra Syvs senere år er *Aldmindelige Danske Ord-Sproge og korte Lærdomme* I-II, 1682-88, der indeholdt et stort materiale af ordsprog, talemåder, mundheld, fyndsprog etc. Det blev for eftertiden hans betydningsfuldeste arbejde, fordi han med dette havde reddet vigtigt materiale fra forglemmelse.

Erik Eriksen Pontoppidan (1616-78) var fynbo og ligesom fire studerende brødre søn af en forvalter, Erik Knudsen på Brobyværk i Sønder Broby sogn; *Broby* har i latiniseret form givet navn til to slægter *Pontoppidan.* Fra Odense latinskole kom han i 1635 til universitetet, hvorfra han tog teologisk embedseksamen i 1638 og – efter rejser til Holland og Frankrig – magistergraden i 1643. Efter at han havde været præst flere steder, bl.a. i Køge, hvor han – vistnok til gensidig inspiration – kom i forbindelse med Peder Syv, blev han i 1673 udnævnt til biskop i Trondhjem.

Med hans *Grammatica Danica,* 1668,[5] fik vi for første gang en alsidig fremstilling af dansk grammatik, et omfattende værk på op mod 600 oktavsider. Sandsynligvis har bogen, der er inspireret af fremmede, bl.a. tyske forbilleder, foreligget i et første udkast omkring 1646, og der er bevaret et næsten færdigt trykmanuskript (Thott 463, 8^0), som antages at være fra ca. 1655.[6] Bogen falder i tre store kapitler med titler, hvoraf de to første er lidet dækkende: »Observationes orthographicæ« (s. 1-94), der bl.a. behandler lydenes dannelsesmåde, bogstaver og lyd, retskrivning, trykforhold. – »Observationes etymologicæ« (s. 96-367), der navnlig handler om ordklasserne og deres bøjninger. Forbavsende detaljeret er f.eks. side 364-367 om interjektioner, som kilderne jo sædvanligvis tier om. Her søger han bl.a. at beskrive, hvorledes man frembringer den lyd, der får en hest til at standse, og som man ikke rigtig kan skrive, men han prøver alligevel: *tvru.* – »Observationes syntacticæ« (s. 388-533) er naturligvis noget ufuldstændige, men indeholder et godt eksempelmateriale.

Den sproghistoriske værdi af *Grammatica Danica* ligger i det hele taget deri, at bogen er en meget stor materialesamling, der bl.a. synes at indeholde en del ægte talesprogsreplikker og -udtryk. Men endnu er værket, der er

5. *Danske Grammatikere* II, 1917, s. 1-426.

6. Jf. Johs. Brøndum-Nielsen: *Sproglig forfatterbestemmelse,* 1914, s. 142-143; *Danske Grammatikere* VI, 1929, s. 35-38.

genudgivet i *Danske Grammatikere* II, 1917, ikke blevet underkastet en grundig videnskabelig behandling.

Et andet stort arbejde af Pontoppidan er vor første rimordbog: *Vocabularium Danico-Rhytmicum,* der ikke blev udgivet, men næsten helt er bevaret i et håndskrift (Gl. kgl. Saml. 3605, 8^0).

HOLBERGTIDEN

Om *Ludvig Holbergs* (1684-1754) store betydning for det danske sprogs historie kan der ikke disputeres.[7a] Men frem for alt beror den indflydelse, han fik, på hans praksis: frembringelsen af et enormt omfattende forfatterskab på modersmålet. En gang imellem gav han sig også stunder til at teoretisere over, hvorfor han skrev, som han gjorde. Således skrev han nogle gange om det større eller mindre forbrug af fremmedord, det vil først og fremmest sige græske, latinske og franske ord. Om dette forbrug fremførte han grunde for at følge middelvejen i *Moralske Tanker,* 1744, s. 507-513. Og i *Epistlerne* skrev han i bind I (1748) i nr. 64 om de hollandske purister, som han altid havde et godt øje til, i bind IV, 1750, nr. 415 om hollandsk, tysk og dansk purisme og i bind V, 1754, handlede to epistler herom: nr. 451 kommenterede nr. 448, der var en parodi på sprogrenserdansk, som skæmtende viste, hvorledes en af hans epistler ville se ud, dersom han gik over til denne stil. Den begyndte med: »Min Herres behagelige Sendebrev af 27de Dag udi Glugmaaned, (*a*) havde jeg den anden Dag af Blidemaaned (*b*) bekommet.« Hvortil de forklarende noter: (*a*) *Januario.* og (*b*) *Februario.* – Alligevel havde han i løbet af sin lange udvikling gradvis ladet sig påvirke af puristerne.

Med hensyn til Holbergs ortografi ligger forholdet således, at denne i hans trykte værker aldeles ikke er bestemt af hans private ortografi, men tværtimod skyldes vekslende sætteres vaner, som han åbenbart kun har haft ringe indflydelse på. Alligevel handler det eneste selvstændige skrift om dansk sprog, som han har udsendt, om hans syn på vor retskrivning. Det er *Orthographiske Anmerkninger,* trykt sammen med *Metamorphosis eller Forvandlinger,* 1726.[7b] Heri erklærer han sig som modstander af det herskende anarki i dansk ortografi og som tilhænger af en autoriseret sammenslutning, der kunne give faste regler. Han er tilhænger af en enkel, rationel retskrivning, der dog ikke må bryde med traditionen. Det er ham magtpåliggende at slå fast, at de to gamle midler til markering af lang vokal: fordobling eller tilføjet *e,* stort set kan undværes. De bør kun bruges, når ord ellers ville falde sam-

7a. Jf. Peter Skautrup: *Det danske sprogs historie* II, 1953, s. 3-62.
7b. *Danske Grammatikere* IV, 1920, s. 155-184.

men, f.eks. *een* over for *en; Mood* er substantivet mod, *moed* er adjektivet (moden, fuldstændig) og *mod* er præpositionen. Videre er det praktisk at beholde forskellen mellem *Steder* og *Stæder.* Han vil også tage etymologiske hensyn: *mindste* (til *mindre*), *spænde* (til *Spand*). I øvrigt må man beundre, hvorledes han let, elegant og pædagogisk sætter sin eksempelsamling op som små artikler med overskrifter bestående af et udvalg af verslinjer fra *Metamorphosis,* hvori de behandlede ord forekommer.

Høysgaard

Jens Pedersen Høysgaard, født i Århus 1698, død i København 1773, er den mest fremragende danske sprogforsker før Rask. Han blev student i 1719 fra Århus katedralskole, tog filosofisk eksamen i 1723 og blev baccalaureus i 1727. Formodentlig har han derefter levet af sprogundervisning i København, indtil han i 1737 blev 3. pedel ved universitetet. Og afvisende tilbud om forfremmelse til 1. pedel og kun opsat på at få fred til sine sprogstudier forblev han derefter i denne stilling, til han i 1759 blev klokker og overgraver ved Trinitatis kirke og passede så dette arbejde, til han døde »af alderdom«.[8]

I sine yngre år var Høysgaard en kort tid optaget af matematik, og han udgav i 1759 en pjece på 14 sider om *Algebraisk Qvadratur eller Tydelig INTEGRAL-Regning.* I 1767 føjede han endnu 14 sider til, og meddelte, at det publicerede var nogle indfald, han havde haft for 28 år siden (dvs. ca. 1739), da hans lyst til at vide, hvad matematik var, både begyndte og endte. Resten af hans forfatterskab blev da også rent sprogligt og behandlede først og fremmest hans egen tids danske sprog.

Begyndelsen blev gjort med to pjecer, hvormed han deltog i en strid om dansk ortografi, der blev ført 1741-42 mellem hører ved Odense katedralskole Niels von Hauen og litteraten Thomas Clitau, København. Den første pjece hed *TRES FACIUNT COLLEGIUM eller Kjendelse i Sagen imellem Tvende fordum vel-meriterede og endnu efter Døden berømmelige Mænd, Om Nogle Stykker i den Danske Orthographie* etc., 1743,[9] og efter et svar fra Clitau kom den anden: *CONCORDIA RES PARVÆ CRESCUNT, eller Anden Prøve af Dansk ORTHOGRAPHIE* etc., 1743,[10] der gav den første grundige fonetiske beskrivelse af danske vokalers forhold m.h.t. kvantitet og stød, forbundet med et forslag til brug af accenter og benævnelser på 4 forskellige »toner«.

8. Jf. Henrik Bertelsen: *Jens Pedersen Høysgaard og hans Forfatterskab,* 1926. – Peter Skautrup: *Det danske sprogs historie* II, 1953, s. 13-16.
9. *Danske Grammatikere* IV, 1920, s. 185-215.
10. *Danske Grammatikere* IV, 1920, s. 217-248.

Af langt større betyding er dog den påfølgende bog *Accentuered og Raisonnered Grammatica, Som viser Det Danske Sprog i sin naturlige Skikkelse, saavelsom dets Rime-konst og Vers-regler,* 1747,[11] der er en bog på hele 210 oktavsider. I 1. dels fonetiske afsnit har han ændret noget ved sin terminologi og sine accenttegn, således at inddelingen i ordtyper nu er den følgende: (1) det kortjævne åndelav (dvs. kort vokal uden stød), der angives ved accent gravis: *Stàd, Trìn,* (2) det stødende åndelav (dvs. kort vokal + konsonant med stød), der angives ved akut accent: *Sáng, Skínd,* (3) det dobbelte åndelav (dvs. lang vokal med stød), der angives ved cirkumfleks: *Flôr, lôd,* og (4) det langjævne eller langdragede åndelav (dvs. lang vokal uden stød), angivet ved apostrof: *Fa'r, mo'r, lø'be.* Da Høysgaard brugte denne lydskrift ikke blot i sine sproglige eksempler, men gennem hele teksten – når han ellers huskede det –, har han herved givet meget fyldige opgivelser om tidens udtale, forhold, som dog endnu ikke er undersøgt samlet. – I resten af 1. del behandler han ordklasserne, bøjningen og retskrivningen, mens 2. del har en kortfattet fremstilling af syntaks, interpunktion og prosodi. Alt er meget skarpsindigt og systematisk fremstillet og inddelt i mange paragraffer med krydshenvisninger.

Som en uddybende fortsættelse af grammatikken fulgte nu Høysgaards hovedværk: *Metodisk Forsøg til en Fuldstændig Dansk Syntax,* 1752,[12] der er på næsten 400 oktavsider, og som m.h.t. paragrafinddeling fortsætter den foregående bog med paragrafnumrene 532 til 1926!

Selv om Høysgaard har haft kendskab til samtidens vigtigste fremmede grammatikker som Girard's *Les vrais principes de la langue françoise,* 1747, og Gottscheds *Grundlegung einer deutschen Sprachkunst,* 1748, er han en så uafhængig og skarpsindig sprogtænker, at han overgår dem i originalitet. Hans bog handler dog ikke om sætningslære eller sætningsanalyse, men behandler – i sit hovedparti – udelukkende forholdene mellem logisk sammenhængende ord og ordforbindelser ud fra et studium af forholdet mellem *regendum* det styrede ord, af ham kaldet *Regelordet,* og *regens,* det styrende ord, kaldet *Styre-Ordet.* Stoffet ordnes efter *regendum* i tre afsnit, eftersom dette er substantiv, adjektiv eller verbum. Og det underinddeles videre efter det logiske og psykologiske forhold mellem *regendum* og *regens.* – Til denne fremstilling er knyttet særskilte afsnit om artikler og sammensætninger, og endeligt følger et stort register over betydningen af de anvendte kunstord.

Efter at Jacob Baden havde udsendt sin *Anweisung zur dänischen Sprache,* 1767, med en ordbog, hvori der intet var om den danske udtale af ordene, genoptog og uddybede Høysgaard sit fonetiske forfatterskab *Første Anhang til den Accentuerede Grammatika, angaaende Indretningen i et orthographisk Ord-Register,*

11. *Danske Grammatikere* IV, 1920, s. 249-488.
12. *Danske Grammatikere* V, 1923, s. 1-506.

12 Stavelsers Aandelave ere fire

ikke heller det ringeste distincte skrevet enten hos nye eller gamle, hos Os eller andre. Thi alle confunderer den med Tonen, Tone-holdet og Quantitæten; endskiønt der er (som det følgende udviser) lige saa stort forskiel imellem samme tre og Aandelavene, som imellem bogstavene og dem, og imellem Aandelavene og bogstavene.

§.24. Aandelavene bestaaer da hverken i Lyd, Tone-hold eller Deslige, men ere kun nogle fære stød og aande-puft at udføre stavelserne eller deres Vocaler og øvrige Lyd mundtlig med; og maa derfore betragtes i sig selv uden al hensigt til de andre Prosodiske Egenskaber.

§.25. Disse Aandelave, eller maader at ud-aande Vocaler paa, ere i det Danske sprog fire; nemlig (1) det **Stødende**, (2) det **Kort-jævne**, (3) det **Dobelte**, og (4) det **Lang-jævne**. Hvoraf de tu sidste giør Vocalen lang, dog saa maadelig, at Bellyd ikke skal tabes; og de tu første gior Vocalen kort imod de andre at regne. Men derved betages ikke stavelsen Tone-holdet, om den ellers har noget, saa at den ikke kan hedde lang i Vers, endskiønt dens Aandelav er kort. Derfore bor nødvendig gjøres forskiel paa kort Aandelav og kort Quantitet. Thi en og den samme Vocal, e. gr., o haver udi ordet formand det Kort-jævne Aandelav med Tone-hold, men i ordet forstand har den det samme Kort-jævne Aandelav uden Tone-hold.

Det **Stødende** Aandelav ligesom stopper aanden, saaledes som i det ord Sang: Det **Kort-jævne** lader aanden fare glat igiennem, saaledes som udi det ord Stad; det **Dobelte** først stopper for aanden, og i det samme u-formerket giver den fart igien, saaledes som Flor; og det **Lang-jævne** bliver saa jævnt lang-dræget, saaledes som Bror i Steden for Broder. Her kand nu lættelig agtes, at Aandelavene er af en langt anden natur end de andre nedfølgende Prosodiske Egenskaber: thi de fire eyen-

Fig. 24. Side af Jens Pedersen Høysgaards »Accentuered og Raisonnered Grammatica«, 1747, hvor danske ord er delt i grupper efter deres fire accenter: 1. det stødende åndelag, f.eks. i Sang, 2. det kortjævne, f.eks. i Stad, 3. det dobbelte, f.eks. i Flor og 4. det langjævne, f.eks. i Bror (broder). Naturlig størrelse.

hvoraf en Prøve følger bag efter, 1769.[13] Prøven omfattede dog kun bogstavet A. Men hensigten var også blot at vise: ». . hvormegen Accentuering jeg holder for nok i en Glosebog.«

Klarhed, skarphed, grundighed var hvad Høysgaard tilstræbte, men også god pædagogisk fremstilling.

13. *Danske Grammatikere* V, 1923, s. 507-550.

Jacob Baden (1735-1804) var født i Vordingborg som søn af en rektor. Efter teologisk embedseksamen 1752 fulgte filosofiske studier i København og – under en tysklandsrejse 1756-60 – studier af de klassiske sprog, æstetik og tysk sprog (under Gellert) i Göttingen og Leipzig. I 1760 blev Baden magister i filosofi, i 1762 ansattes han som rektor ved pædagogiet i Altona, i 1766 blev han konrektor og i 1771 rektor i Helsingør. Og så kom endelig hans tilknyttelse til universitetet, idet han efter Wadskiærs død blev professor i latinsk filologi og eloquentia (1780-1803). Uden for den normale undervisning holdt han i 1782 og 1783 under stor publikumstilstrømning som den første universitetslærer offentlige forelæsninger på dansk om emnet det danske sprog. Han oplyser selv, at tilskyndelsen var kommet i 1780 fra nogle venner, der fandt, at sådanne forelæsninger »syntes at skulle blive kiærkomne paa en Tid, da vort Sprog ved Hoffets og de Lærdes fælles Bestræbelser havde naaet een af sine lykkeligste Epocher«. I omarbejdet og udvidet stand udkom *Forelæsninger over det Danske Sprog, eller Resonneret Dansk Grammatik* i 1785, en bog på 311 sider. Baden søgte heri at fremstille reglerne for den norm, der havde udviklet sig i litteratursproget fra og med J. S. Sneedorffs tidsskrift *Den patriotiske Tilskuer* 1761-63.

FØR OG EFTER RASK

Jakob Hornemann Bredsdorff (1790-1841), præstesøn fra Vester Skerninge, tog teologisk embedseksamen i 1814, men gik over til studiet af naturfagene og erhvervede her først guldmedalje og kort efter doktorgrad. I 1823 blev han lektor i mineralogi ved universitetet, 1828-41 var han lektor i mineralogi og botanik ved Sorø Akademi. Hans alsidige interesser førte ham også tidligt ind i sprogvidenskab, og hans indsats her har sikret ham en plads også i danskfagets historie: *Prøve af en efter Udtalen indrettet dansk Retskrivning,* 1817, bringer på 12 sider den første sammenhængende lydskrifttekst på dansk. Hertil kommer så den lille afhandling (24 s.): *Om Aarsagerne til Sprogenes Forandringer,* 1821, der burde have været trykt på et hovedsprog, idet dens ideer var ca. 50 år forud for sprogvidenskabens udvikling.[14]

Christian Molbechs arbejde med det danske sprog [15] begyndte i 1806 med, at han – den 23-årige biblioteksamanuensis – kom til at excerpere ord fra den skønne danske litteratur til brug for Videnskabernes Selskabs Ordbog

14. Jf. J. H. Bredsdorffs *Udvalgte Afhandlinger inden for Sprogvidenskab og Runologi,* Udgivet af Jørgen Glahder, 1933. – Jørgen Glahder i *Fra Rask til Wimmer,* 1937, s. 41-43. – Kr. Sandfeld i *Dansk biografisk Leksikon* IV, 1934, s. 54-56.

(forkortet: VSO). Og kort efter skete der det, at Nyerup – under den stadige søgen efter effektive redaktører til ordbogen – slog ned på Molbech og lod ham avancere til at redigere bogstavet K, som Nyerup selv var kørt fast i. Skønt Molbech siden ofte søgte at undslippe fra det lidet taknemlige arbejde med ordbogsredaktion til fordel for sine andre videnskabelige interesser, lod han sig længe fastholde ved VSO, selv om han en overgang af ordbogskommissionen kritiseredes for langsomhed. Han udarbejdede bogstavet M 1807-12 og P 1814-24. Den rutine, han herved erhvervede sig, kom ham dog senere til nytte i egne ordbogsarbejder. *Dansk Haand-Ordbog,* 1813, var en for offentligheden særdeles velkommen retskrivningsordbog på 563 sider, der belønnedes af Videnskabernes Selskab med dets sølvmedalje. Samme år var Molbech så dristig at love sin gode ven Jacob Deichmann, indehaveren af Gyldendals Forlag, at udarbejde en *Dansk Ordbog,* der f.eks. skulle indeholde definitioner, eksempler på ordenes brug og sammenligninger med synonymer. Som man kan forestille sig, tog dette arbejde meget længere tid end beregnet, og først i 1833 udkom denne bog i to tættrykte, dobbeltspaltede bind med 1434 sider. I sin alderdom måtte han i gang igen med en ny forøget og forbedret udgave, der dog først kunne udkomme to år efter hans død, i 1859. 2. udgave var i noget større format end 1. og rummede 1568 sider. Selv om den kendte sprogmand, overlærer F. P. J. Dahl havde ydet nogen bistand ved revisionen, er værket dog Molbechs mest varige bedrift. Det er en respektindgydende præstation, der vil bevare sin historiske værdi ved at give en enkeltmands vurdering af det danske skriftsprogs tilstand i første halvdel af det 19. århundrede. Den indeholder »hvad der hører til Sproget i den almindelige og dannede Talebrug«, er altså skrevet efter akademiprincippet. I 1865 fik den autorisation som rettesnor for dansk retskrivning.

Men Molbech var dog aldeles ikke uden interesse for udannet talebrug eller dialekter. Da han i begyndelsen af sin sproglige karriere undersøgte de resultater, der indkom til VSO efter en opfordring fra ordbogskommissionen til landets præster om at indsende dialektord, blev han klar over, at hele dette store heterogene materiale ikke egnede sig til at indgå i VSO, og han udsendte da i 1811 en pjece *Om Dialecter eller Mundarter og Samling af danske Landskabsord* med henblik på at fremskaffe mere materiale til udarbejdelse af en dansk dialektordbog. Igen fulgte der nu en lang forberedelsestid, inden 1. hefte af denne kunne udsendes i 1833. Det færdige værk: *Dansk Dialekt-Lexikon,* 1841, er på 696 sider og optager kun ord »forsaavidt som de ere fremmede for Skriftsproget og almindelig Sprogbrug«. Det må tillige tages i betragtning, at det igangsatte indsamlingsarbejde havde tilvejebragt et meget større materia-

15. Jf. Jørgen Glahder i *Fra Rask til Wimmer,* 1937, s. 34-40. – Morten Borup: *Christian Molbech,* 1954, s. 203-246.

le, som endnu i vore dage ikke er blevet publiceret. Men en svaghed ved såvel indsamling som redaktion var det, at hele arbejdet var usystematisk og dilettantisk.

Også Molbechs tredje store leksikalske arbejde var blevet forberedt gennem mange år. Det var *Dansk Glossarium* I-II, 1857-66, en ordbog til det ældre danske sprog fra det 13. til det 16. århundrede, der snart efter skulle sættes i skyggen af Otto Kalkars meget større ordbog.

Fortjenstfulde for deres tid var tillige Molbechs udgaver af nogle ældre danske tekster. Fremhæves må udgivelsen af hovedparten af et håndskrift fra slutningen af 1400-tallet, *Den ældste danske Bibeloversættelse,* 1828, og *Herr Michaels Riimværker,* 1836.

Mindre succes havde han med en ny Holbergudgave, der måtte standse efter en voldsom kritik af bind I, 1843.

Et sproghistorisk hovedværk, der længe bevarede sin værdi, var *Bidrag til en Historie og Sprogskildring af de danske Bibeloversættelser fra det XVIde Aarhundrede særdeles Christian den Tredies Bibel af 1550,* som han skrev til universitetets reformationshøjtid i 1840.

Om den mangesidede Christian Molbech kan det da siges, at han som sprogmand først og fremmest var filolog, og at han i den egenskab skrev nogle af sine vægtigste værker overhovedet: de to store ordbøger.

Rasmus Rask

Vor berømte sprogforsker *Rasmus Rask* (1787-1832) var født i Brændekilde syd for Odense, hvor hans far var skrædder, og han lærte her som barn en fynsk dialekt, der siden jævnlig beskæftigede ham.[16] Som 14-årig blev han optaget i Odense Latinskole, hvor hans flid, glimrende hukommelse og skarpe intellekt vakte beundring både i den dygtige lærerstab og hos medelever, blandt de sidste var hans trofaste ven, modersmålsforskeren, professor N. M. Petersen.

Rasks værker om emnerne islandsk og sprogvidenskab behandles andetsteds i denne fremstilling (s. 152, 356). Her skal omtales hans vigtigste arbejder om dansk sprog.[17]

16. Rasmus Rask: *De fynske Bønders Sprog,* bearbejdet og udgivet af Poul Andersen, 1938.
17. Jf. Poul Andersen i *Fra Rask til Wimmer,* 1937, s. 7-33. – Marie Bjerrum: *Rasmus Rasks afhandlinger om det danske sprog, Bidrag til forståelse af Rasks tænkning.* – Paul Diderichsen: *Rasmus Rask og den grammatiske tradition, Studier over vendepunktet i sprogvidenskabens historie,* 1960 (= Hist. Filos. Medd. Dan. Vid. Selskab 38, no. 2 (1960)). – Karl Martin Nielsen: *Rasmus Rask om de ældre runer,* Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie, 1971, s. 120-145.

Afhandlingen *Den danske Grammatiks Endelser og Former af det Islandske Sprog forklarede* tryktes i Det skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter XVII, 1820, men den er sandsynligvis allerede skrevet 1810-11. Rask gør heri som den første en række sproghistorisk vigtige observationer af de forandringer fra et ældre sprogtrins tilstand, der kan ses ved at sammenholde islandsk og dansk, f.eks. angående de to sprogs pluralisendelser i substantiverne.

Et stort værk, som Rask havde viet meget af sin tid og flid er *Forsøg til en videnskabelig Dansk Retskrivningslære med Hensyn til Stamsproget og Nabosproget* trykt i Tidsskrift for nordisk Oldkyndighed I, 1826, s. 1-340. Både i samtid og eftertid har der lydt klager over, at Rask ofrede så megen tid på dette værk i stedet for at publicere noget om de store sprogvidenskabelige opdagelser, som man formodede, han havde gjort på sin lange udenlandsrejse (1816-23), der havde ført ham så vidt som til Indien. Vor store sprogforsker Vilhelm Thomsen har formuleret klagen over dette værk således:

»Dette var for ham en Hjertesag, og han førte Kampen med en Iver og Haardnakkethed, som de fleste vistnok vil finde havde været en større Sag og en mindre Mand værdig, og hvis Følger alle vil være enige om at beklage. Da han intet ville offentliggøre uden med sin egen Retskrivning, lukkedes der efterhaanden forskellige Veje for ham, hvor man ikke mente at kunne gaa ind herpaa, og var de Tilhængere, han vandt, snart talte, skaffede han sig selv saa mange flere Modstandere, virkelige eller indbildte, eller høstede ligefrem Spot. Alt dette drog ham ikke blot bort fra vigtigere Arbejder, men gjorde ham bitter og virkede baade legemlig og aandelig nedbrydende paa ham . . «.[18]

Det ejendommelige ved Rasks retskrivning var nu især hans forsøg på at få erstattet aa med et sammenskrevet tegn bestående af de to a'er, men netop i *Dansk Retskrivningslære* klarer han sig med det svenske å. Dertil kom, at han ønskede, at man skulle skelne mellem det lukkede ø og det åbne ö. Og hvor mange var der ikke blandt det 19. århundredes skribenter, der fulgte ham i det? Desuden ønskede han bl.a. opgivelse af c, q, x, z. Den såkaldte Rask-N. M. Petersenske retskrivning fik efter Rasks død endnu større tilslutning, da den gennemførte å og de små bogstaver i substantiverne.[19]

Man mærker straks på de første sider i *Dansk Retskrivningslære,* at forfatteren er en mand, der har tænkt længe over sit emne og formår at fremdrage slående argumenter og rammende billeder:

»Det første Skridt til Retskrivningslære er at udfinde eller bestemme den *höjeste Grundsætning* for denne Kundskabsgren;. .« (s. 1).

18. Vilhelm Thomsen (Kr. Sandfeld) i *Dansk biografisk Leksikon* XIX, 1940, s. 190.
19. Jf. Peter Skautrup: *Det danske sprogs historie* III, 1953, s. 167-169.

»De Hovedbegreber, hvorpå det her kommer an, ere *Skrift* og *Sprog;* Retskrivning er nemlig intet andet end rigtig Skrift, og Skrift er en synlig Betegnelse af det hørlige Sprog, Sproget er da det allerførste, uden hvilket hverken Skrift, at sige Bogstavskrift, eller Retskrivning vilde finde Sted, og Skriften er den egentlige Gjenstand for Retskrivningslæren; Bestemmelsen af dens Væsen og Forhold til dens nødvendige Betingelse, Sproget, skönnes derfor lettelig at være af yderste Vigtighed, til at sikre den hele Undersøgelse Rigtighed og Fasthed« (s. 1-2).

». . . nu er Skriften en synlig Betegnelse af det hørlige Sprog, altså en Malen af Lyd, en Efterligning af en given Gjenstand; men Hensigten med enhver Efterligning er at udtrykke Forbilledet så livagtig som muligt; altså må Hensigten med al Skrift være, så nöjagtig som muligt at fremstille for Öjet hvad Øret hører, når Sproget tales. *Udtalen,* som er det hørlige af Sproget, må da være den höjeste Grund for Skriften, og den Skrivning må være den retteste, som bedst betegner Udtalen; ligervis som det Maleri er det fuldkomneste, der mest skuffende ligner den malede Gjenstand« (s. 16-17).

Når fremstillingen i Rasks Retskrivningslære blev så omfattende, skyldes det, at han foruden at give en logisk holdbar teori for retskrivningen også ville demonstrere, hvordan denne teori bedst lod sig anvende på en forbedring af den dengang rådende ortografi, og endelig også, fordi han følte sig forpligtet til at tage standpunkt til tidligere og samtidige retskrivningsdebatter. Han tog ikke let på denne opgave. For også på dette område gjaldt mottoet for hans liv: »Sit Fædreneland skylder man alt, hvad man kan udrette.«

N. M. Petersen

N. M. Petersen (1791-1862) (jfr. s. 23) var født i Sanderum ved Odense som søn af en skrædder, men voksede op hos en barnløs faster i Odense. I 1801 blev han optaget i Odense katedralskole, og her fik han til klassekammerat Rasmus Rask, der altid senere øvede stærk indflydelse på ham.[20] De læste islandsk sammen, men medens Rask især studerede teksterne for grammatikkens skyld, interesserede N. M. Petersen sig navnlig for deres indhold.

Efter studentereksamen i 1808 studerede han teologi, dog uden at tage eksamen. I 1813 fik han en stilling som huslærer på Fyn, og i 1815 ansattes han ved Brahetrolleborg seminarium og indgik i et yderst harmonisk ægteskab. Men da seminariet blev nedlagt i 1826, og han kom på ventepenge,

20. Jf. N. M. Petersen: *Bidrag til Rasmus Kristian Rasks levned,* 1834, optrykt i N. M. Petersen: *Samlede afhandlinger* I, 1870, s. 217-343.

FORSØG

TIL

EN VIDENSKABELIG

DANSK RETSKRIVNINGSLÆRE

MED HENSYN TIL STAMSPROGET OG NABOSPROGET,

UDARBEJDET

AF

R. RASK,

PROFESSOR I LITERÆRHISTORIEN OG UNDERBIBLIOTEKAR.

Nec consuetudo, quæ apud quosdam obrepserat, impedire debet, quo minus veritas prævaleat et vincat, nam consuetudo sine veritate vetustas erroris est.

CYPRIANUS, Ep. 74.

KØBENHAVN.

TRYKT I DET POPPSKE BOGTRYKKERI.

1826.

Fig. 25. Titelblad til Rasmus Rasks »Dansk Retskrivningslære«, 1826. Både i samtid og eftertid har der lydt klager over, at Rask ikke – i stedet for at skrive denne bog – sørgede for at publicere de sprogvidenskabelige resultater, han havde opnået på sin store udenlandsrejse til Indien 1816-23. Men skuffelsen over, at udsigten til at få et professorat efter hjemkomsten havde vist sig at være meget lille, havde indgivet Rask en »Lede til alt det asiatiske«. Naturlig størrelse.

drog han til København, hvor han i 1830 blev registrator ved Gehejmearkivet. Her levede han en stille tilværelse, der passede ham godt.

I fejden om Rasks forslag til ny retskrivning skrev N. M. Petersen to mindre indlæg i 1826.[21] Samtidig udsendte han sin første bog, *Dansk Orddannelseslære.* Den er i sine sproghistoriske afsnit meget mangelfuld. Men den viser forfatterens evne for klar og interessevækkende fremstilling, f.eks. når han redegør for, hvorledes forstavelsen *be-* lagt til »indvirkende Gjerningsord« (transitive verber) forstærker begrebet: *»belæsse* (læsse på)«, *»betænke* (ret tænke på)«, eller giver det »en anden, mest figurlig, Betydning, som . . . *gribe, begribe* . . « Grammatiske forgængere var benyttet, men oplysningerne var samlet og suppleret med flid.

Derefter indlod han sig dristigt på et ulige større arbejde med at besvare en prisopgave stillet af »Samfundet til den danske Litteraturs Fremme«, der resulterede i tildeling af prisen og udsendelsen af *Det danske, norske og svenske Sprogs Historie under deres Udvikling af Stamsproget* I-II, 1829-30, som udgjorde 303 + 328 sider. I betragtning af dels de manglende forundersøgelser og dels den korte tid, der havde været til hans rådighed, er det en overraskende præstation. Rask havde hjulpet ham med første binds udgangspunkt ved at gennemgå begyndelsen af skånske lov ord for ord, men derefter synes han på egen hånd at have arbejdet sig ind i teksterne og excerperet fra dem det materiale, han skulle bruge. Første del havde til undertitel »Det danske Sprog«, og dens indhold er disponeret således: *»Indledning.* Om Sprogforandringer i Almindelighed. *Første Afdeling.* Om det gamle nordiske Sprog, eller den ældste danske Tunge, og andre nærliggende Sprog. *Anden Afdeling.* Det danske Sprogs Udvikling af Stamsproget. *Første Afsnit.* Oversigt over Perioderne. *Andet Afsnit.* Runealderen. *Tredie Afsnit.* Sprogets grammatikalske Beskaffenhed i de forskjellige Sprogperioder, med historisk Indledning og Udsigt over Literaturen: . . « De enkelte perioder er benævnt som følger: Første periode »Ældste Dansk« (1100-1250), anden periode »Ældre Dansk« (1250-1400), tredie periode »Gammel Dansk« (1400-1530), fjerde periode mangler navn, men går »fra 1530 til 1660 eller næsten henved 1700«, hvor fremstillingen slutter. Dispositionen for den første periode er *»Historisk Oversigt«* (dvs. den historiske baggrund), *»Sprogmindesmærker«, »Sprogets Beskaffenhed.* Retskrivning og Udtale«, »Den egentlige Sproglære«, »Ordföjning og Styrelse«, denne disposition overholdes med mindre ændringer i de følgende perioder. Der sluttes af med et »Fjerde Afsnit« om »Ordforraadets Beskaffenhed i de fire Sprogperioder«.

Angående bind II »Det norske og svenske Sprog, samt Sprogprøver« udtaler N. M. Petersen sig i fortalen:

»Behandlingen af det danske Sprog (og deri vil visselig ingen dansk Mand

fortænke mig) var mig nemlig under dette Skrifts Udarbejdelse stedse Hovedsagen; det norske og svenske Sprog ansaae jeg derimod kun for vigtige, forsaavidt de kunde tjene til at oplyse Modersmaalet. I min til Samfundet til den danske Literaturs Fremme indsendte Afhandling havde jeg derfor kun givet et kort Omrids af disse Sprogs Perioder og deres Forskjellighed fra det danske Sprog. Da imidlertid Selskabet önskede en noget udførligere Behandling ogsaa af det norske og svenske Sprog, saa har jeg her forsøgt en saadan, uden dog at kunne smigre mig med, at dette Arbejde i alle Henseender er lykkets« (s. 3-4).

Fremstillingen af de to andre nordiske sprogs historie følger i øvrigt mønsteret fra det danske bind. De tilføjede Sprogprøver er fra alle de tre sprog.

N. M. Petersen demonstrerede yderligere sine videnskabelige kvalifikationer derved, at han faktisk grundlagde den metodiske stednavneforskning i Norden ved to artikler i Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed II, 1833: *Bemærkninger om danske og norske Stedsnavnes Oprindelse og Forklaring* og *Bemærkninger om Stedsnavne i Normandiet.* Han fremhæver her, at korrekte tolkninger må bygge på overleverede ældre skriveformer, kendskab til det pågældende sprogs lydudviklinger og overensstemmelse med parallelt materiale.

I 1840'erne påvirkedes han stærkt af de skandinaviske ideer. Et udslag heraf er den store artikel om *Den nordiske Oldtids Betydning for Nutiden* i Annaler for nordisk Oldkyndighed, 1844-45. Heri udtales bl.a. ønsker om, at de nordiske folk måtte ophøre med at oversætte hinandens skrifter og i stedet læse dem på originalsprogene og tillige, at dansk og svensk må nærmes til hinanden.

I 1845 blev N. M. Petersen den første professor i nordiske sprog ved Københavns Universitet. Han var selv ikke særlig begejstret for den nye stilling, og udnævnelsen førte ikke til en tilbagevenden og uddybelse af de så glansfuldt påbegyndte studier fra 1820'erne og 1830'erne.

Et universitetsprogram fra 1852 *Nogle Bemærkninger om Modersmaalet* (noget forkortet og ændret udgivet i 1853 af det Skandinaviske Selskab som *Bemærkninger om Modersmaalet*) er af causerende og springende karakter. Her finder man dog (s. 73 ff.) en skitsemæssig fremdragelse af adskillige kombattanter i det 18. århundredes sprogrensningsstridigheder. Den demonstrerer, hvilke sproghistoriske fund han havde gjort under arbejdet med *Bidrag til den danske Literaturs Historie,* 1853-61.[22]

21. Jf. Peter Skautrup: *Det danske sprogs historie* III, 1953, s. 168-169.

22. Jf. N. M. Petersen: *Samlede afhandlinger* I-IV, 1870-74. – N. W. T. Bondesen: *Små mindeblade om N. M. Petersen,* 1891. – *Brevvexling mellem N. M. Petersen og Carl Säve,* udgivet af Carl S. Petersen, 1908.

Lyngby

Kristen Jensen (K. J.) Lyngby (1829-71) var født i Nibe som søn af en begavet, rastløst flittig og meget vidende lærer, J. Christensen Lyngby, der stammede fra landsbyen Lyngby i Hellum herred, Aalborg amt. For at bevare sine tre sønner moralsk rene holdt han egensindigt på, at de ikke måtte gå i nogen offentlig skole eller lege med andre børn. Den begavede Kristen undervistes efter konfirmationen af en pastor Thomsen, der endelig fik faderen overtalt til at sende drengen til Aalborg lærde Skole (i 1846), hvorfra han året efter blev student og tog til København for at læse til filologisk-historisk eksamen. Nogen løsrivelse fra faderen blev der dog aldrig tale om, brevene fra ham bragte stadige påmindelser til den fattige, kantede bondestudent, der studerede sprog dag og nat. Der gik år, inden samtidens politiske bevægelser gik op for ham. Han fik Regensen 1849-53, var endelig nogenlunde fri for økonomiske bekymringer og fik for første gang nogle kammerater. De har berettet, at han var godmodig, hjælpsom, fuld af viden og gerne docerende sit fag, men også i besiddelse af et fond af morsomme anekdoter. I årene efter eksamen 1853-62 var Lyngby en højt kvalificeret, arbejdsløs akademiker, der stadig uden held søgte stillinger ved skoler og biblioteker. Det lykkedes ham ganske vist at få Borchs kollegium for et år, og noget senere havde han det Smithske stipendium i en årrække til at finansiere hans undersøgelser af de sønderjyske dialekter. Men i øvrigt levede han kummerligt af at undervise i sprog og matematik, under stadige beklagelser til faderen.

Lyngbys interesse for dialektforskning kan spores så tidligt som i 1850, da han var begyndt at sysle med lydskrift. Det sker under påvirkning af Ivar Aasens *Det norske Folkesprogs Grammatik,* 1848, og han begynder i breve til faderen og broderen at udspørge dem om udtalen af forskellige ord i Hellum herred, samtidig med at han søger at finde regler for udviklingen af de jyske dialekter fra oldsproget. I december 1853 inspireredes han stærkt af E. Hagerups bog *Om det danske sprog i Angel.* I perioden 1854-61 var han hver sommer på optegnelsesrejser i Jylland, og allerede i 1855 har han fået tilrettelagt den videnskabelige notation (»Lyngbys lydskrift«), som han siden benyttede i et væld af optegnelser, der alle var omhyggeligt stedfæstet. Man kan på en måde hævde, at hans eget videnskabelige arbejde kørte fast i denne materialmængde. Hans optegnelser sigtede i begyndelsen mod at fremskaffe mindre ordsamlinger fra et stort antal lokaliteter med henblik på at udarbejde en jysk lyd- og formlære. Men senere udvidede han planerne – helt svarende til Ivar Aasens arbejde i Norge – til også at optegne ordforrådet og til at arbejde på en jysk dialektordbog. Efter at han i 1857 havde fået understøttelse af Regenburg, optegnede han store ordsamlinger i Slesvig: Fjolde, Braderup,

Fig. 26. Kristen Jensen Lyngby (1829-71), docent i nordisk filologi 1863, professor 1869, havde vidtspændende interesser inden for germansk og indoeuropæisk sproghistorie, men af størst betydning for eftertiden blev hans omfattende, lydskrevne optegnelser af jyske dialekter foretaget på rejser i årene 1854-61. Georg E. Hansen fot. KB. Billedsamlingen.

Agerskov. Han var helt klar over, at det ikke som i de såkaldte idiotikonordbøger gjaldt om kun at medtage ord, som ikke fandtes andre steder. Han skriver herom i 1857 til svenskeren Greibe: »Espersen skal i sit bornholmske lexicon have været så samvittighedsfuld, at han har strøget 1/3 af det samlede ordforråd, fordi han opdagede at det tillige var sællandsk og altså ikke særlig bornholmsk . . . Når man vil have, at et bornholmsk lexicon skal indeholde det særlig bornholmske, kom man vist til at stryge de øvrige 2/3 som skånske: så havde man rent bord med sine idiotismer!«[23a]

Lyngby nåede ikke at realisere planerne om denne jyske ordbog. Men alle hans optegnelser er lykkeligvis bevaret til eftertiden. H. F. Feilberg har benyttet dem til sit store værk: *Bidrag til en ordbog over jyske almuesmål* I-IV, 1886-1914, men slet ikke medtaget alt, og først i dette århundrede har man ved Udvalg for Folkemaal og Institut for jysk sprog- og kulturforskning ved Aarhus Universitet taget fat på en fuldstændig udskrivning på sedler af disse omfattende optegnelser. Det anslås, at antallet af ordsedler (med citater i lydskrift) er på ca. 106.000. De repræsenterer Lyngbys største videnskabelige bedrift.

23a. Jf. C. Berg: *Minder om Sproggranskeren K. J. Lyngby,* Tidskrift for Philologi og Pædagogik X, 1872, s. 125.

Det er klart, at Lyngby i årene efter sin eksamen stilede mod en universitetsstilling. Han var i 1854 medstifter af »Det philologisk-historiske Samfund«, hvor han ofte holdt foredrag om sproghistorie og dialektologi. Fra 1859 var han medudgiver af *Tidskrift for Philologi og Pædagogik.* Han skrev selv artikler heri og brugte megen tid på korrekturlæsning af andres arbejder. Under sine egne vidtspændende studier gjorde han flere opdagelser – både i lydhistorie og runologi –, som han generøst meddelte til andre interesserede uden selv at skrive om dem.

Men nogle større arbejder fik han dog frem. *Bidrag til en sønderjysk sproglære,* 1858, der var på 107 sider, havde til undertitel: Sprogartens forhold til det øvrige danske. Dens forgreninger. Sproglære for Braderup (Kær herred). Bogen indeholdt også et tillæg med en Ordsamling og Tabeller over lyd og böjning. Den noget mindre bog *Om Nordfrisisk i Bøkking og Hvidding,* 1858, viste, at Lyngbys kvalifikationer rakte ud over de nordiske sprog. Han påviste her og ved udgivelsen af P. Saxilds *Skildring af Syltermaalets Sproglære* i Tidskrift for Philologi og Pædagogik III, 1862, at grundlaget for frisisk ikke var nordisk, men »germanisk«.

Den 17. marts 1862 forlød det, at N. M. Petersen ville tage sin afsked, og Lyngby fik travlt med at forberede sig på at søge en docentpost i nordisk filologi. Da han henvendte sig til professor i indisk, N. L. Westergaard, gik hans planer ud på 1) at skrive en jysk grammatik, 2) disputere over frisisk, 3) skrive over ordforrådets bevægelser i dansk. Men Westergaard lod ham forstå, at det var vigtigt, at han disputerede inden for nordisk. Da N. M. Petersen døde 11. maj 1862, rettede Lyngby henvendelser til ministeren og hans embedsmænd, til universitetslærere og andre videnskabsmænd og bad om råd. I sin ansøgning af 22. juli 1862 forklarede han følgende om sit arbejde.[23b] Den jyske dialekts afstamning har været diskuteret, fordi »den nordiske og den germaniske Sprogstamme« mødes på den jyske halvø. Men Lyngby har påvist, at der ikke findes noget mellemled mellem de to sprogstammer. Vestjysk er helt nordisk, og nordfrisisk er helt »germanisk«.

I hast fik Lyngby nu sin undersøgelse *Udsagnsordenes böjning i jyske lov og den jyske sprogart* (128 s.) antaget til forsvar for doktorgraden i februar 1863, den udkom 15. maj og blev forsvaret 30. maj.

Han havde imidlertid medansøgere til docenturet: Svend Grundtvig og G. F. Lund, og fakultetet havde besluttet, at konkurrencen skulle begynde 9. juni. Lyngby beklagede sig over, at han først 15. maj kunne begynde udarbejdelsen af de to konkurrenceforelæsninger. Hans selvvalgte opgave var: »Dansk og svensk literatur og sprog i sidste halvdel af 14de og 15.

23b. C. Berg: anf. skrift, s. 39.

århundred«, den fælles opgave var: »Dansk og svensk literatur i det sidste halve århundred för Holberg (1660-1710)«.[24] 18. juli 1863 forelå udnævnelsen af såvel K. J. Lyngby som Svend Grundtvig til »extraordinaire Docenter i nordisk Philologi«.

Ikke uden grund kunne Lyngby beklage sig til faderen over, at han havde stort besvær med at forberede forelæsningerne i dansk litteraturhistorie. Han håbede dog på, at han efterhånden kunne lægge hovedvægten på de sproglige emner. Han forelæste f.eks. også over gotisk, germansk og indoeuropæisk sproghistorie. I 1869 fik han titel af professor, men 15. februar 1871 døde han pludselig af en gammel, aldrig behandlet brokskade.[25]

FRA WIMMER TIL BRØNDUM-NIELSEN

Ludvig F. A. Wimmer (1839-1920) var født i Ringkøbing som søn af en toldbetjent, men allerede i hans første leveår blev faderen forflyttet til Kolding, og her kom han til at tilbringe sin opvækst. Treårskrigen gjorde et dybt indtryk på drengen, der både oplevede kamp og bombardement, og Wimmers nationalfølelse forblev altid siden stærk. Faderen havde gode sprogkundskaber og lærte ham tidligt tysk og fransk. Ni år gammel kom han i Kolding lærde skole, og han forblev i byen, da faderen forflyttedes til Flensborg. Han kom i huset hos en købmand J. S. Borch, hvis datter han senere ægtede. Som 13-årig aftegnede han under en rejse til Flensborg runerne på Haverslundstenen, og han gjorde sammen med faderen et forgæves forsøg på at tolke denne indskrift. Hermed var grunden lagt til en dybtgående interesse for runologi. Da Kolding latinskole blev nedlagt, flyttede han til Ribe og blev student herfra i 1857.

Wimmers studium gik i de første år i retning mod en klassisk-filologisk embedseksamen, men orientalisten, professor N. L. Westergaard tiltrak ham så meget, at indisk i lang tid optog ham stærkere, og hans første publikationer var inden for dette område. K. J. Lyngbys forelæsninger (1863-) vendte dog hans interesse mod det nordiske, og i 1866 tog han magisterkonferens i nordiske sprog. I 1868 kom disputatsen *Navneordenes böjning i ældre dansk oplyst af oldnordisk og andre sprog i vor sprogæt,* der var mønstergyldig ved fyldigt kildemateriale, klar disposition og velunderbygget metode. I artiklen *Den historiske sprogforskning og modersmålet* (Aarbøger for nordisk Oldkyndighed, 1868, s. 257-312) markeres et skel med hensyn til opfattelsen af de nordiske

24. C. Berg: anf. skrift, s. 42.

25. Jf. C. Berg: anf. skrift. – Anders Bjerrum i *Fra Rask til Wimmer,* 1937, s. 83-112. – K. J. Lyngby's Jyske grammatik, Tillige med et udvalg af hans breve, Udg. af Anders Bjerrum, 1942.

Fig. 27. Ludvig F. A. Wimmer (1839-1920), fra 1871 docent i sammenlignende sprogvidenskab, fra 1876 docent i nordisk filologi, 1886-1910 professor i nordiske sprog. Ved rejser i årene 1876-79 undersøgte han sammen med tegneren Magnus Petersen alle de da kendte danske runeindskrifter. Ved sin skarpsindighed og sine grundige kundskaber i oldsprogene lykkedes det ham at nå frem til definitive tolkninger af hovedparten af indskrifterne. E. Hohlenberg fot. KB. Billedsamlingen.

sprogs ældste kendte historie. Ved inddragelse af bl.a. gotisk blev det slået fast, at oldnordisk (oldislandsk) ikke er det grundsprog, hvorfra de nordiske sprog stammer. Man må i stedet antage et urnordisk grundsprog, hvorfra de to nordiske hovedgrene: østnordisk (dansk og svensk) og vestnordisk (norsk og islandsk) udgår. Beviset herfor var allerede delvis bragt gennem de urnordiske indskrifter i det ældre runealfabet, som det var lykkedes nordmanden Sophus Bugge at tolke. Og Wimmer indledte allerede her det videre arbejde i dette sprog ved at fastlægge lydværdien af et par af runetegnene i 24-tegnsalfabetet, og han fremholdt tillige lydlige og morfologiske forskelle mellem dette sprog og gotisk (4. årh. e.v.t.). Det blev samtidig fastslået, at nordisk sprog (som nordgermansk) allerede i 5. årh. skilte sig ud fra de sydligere germanske dialekter (hvoraf bl.a. tysk og engelsk udvikledes). Ejderen havde allerede på den tid dannet et sprogskel.

Wimmer var 1868-72 lærer ved Borgerdydskolen, men efter Lyngbys død i 1871 blev både han og Vilhelm Thomsen ansat som midlertidige docenter (for 3 år) i sammenlignende sprogvidenskab. Wimmer læste dog kun over nordisk filologi: gammeldansk, oldnordisk m.m., samt gotisk. I 1875 blev

Thomsen ansat som fast docent i det nævnte fag, og i 1876 oprettedes der et ekstraordinært docentur i nordisk filologi til Wimmer. I 1886 blev han Konráð Gíslasons efterfølger som professor i nordiske sprog og forblev i denne stilling til 1910.

Som docent kunne Wimmer for alvor gå op i sine runestudier. Han rejste 1876-79 sammen med den dygtige arkæologiske tegner, professor Magnus Petersen rundt og undersøgte de da kendte danske runemindesmærker. Der blev taget notater, tegnet skitser og lavet aftryk af indskrifterne i blødt pap.

Wimmer forberedte således den kommende store udgave af indskrifterne særdeles grundigt, men imens dette arbejde stod på, udsendte han andre runologiske arbejder. Heraf kan nævnes en stor afhandling om *Runeskriftens oprindelse og udvikling i Norden,* der kom i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed, 1874, s. 1-270 og senere i udvidet form på tysk: *Die runenschrift,* 1887. Videre *Store Rygbjergstenen* i Aarbøger, 1875, s. 188-208, *Døbefonten i Åkirkeby kirke,* 1887, *Sønderjyllands historiske runemindesmærker,* 1892, *Om undersøgelsen og tolkningen af vore runemindesmærker,* 1895. Og så kom endelig det store værk: *De danske runemindesmærker* I-IV, 1893-1908. Det første bind bragte foruden almindelig indledning også alle de historiske mindesmærker, hvorved Wimmer søgte at fastlægge en absolut datering som forudsætning for en relativ kronologi i de senere bind, der blev støttet af undersøgelser af sproglig og runologisk art. En håndudgave i ét bind ved Lis Jacobsen udkom i 1914.[26]

Wimmers grundige kundskaber i oldsprogene og nordisk sproghistorie, hans skarpsindighed og hans intense beskæftigelse med de danske indskrifter gennem årtier gjorde, at det lykkedes ham at nå frem til definitive – eller næsten definitive – tolkninger af hovedparten af indskrifterne. Her øvede han en bedrift, der stadig må fremkalde beundring.

Det er på den baggrund vel ikke så mærkeligt, at hans undervisning på andre områder tabte forbindelse med den igangværende forskning. I 1870'erne havde han ved sine forelæsninger over sproghistorie virket inspirerende på sine unge tilhørere, og han afholdt også i sit hjem ugentlige øvelser for 3-4 unge, der udgjorde hans faste tilhørerkreds, blandt dem var den senere professor Verner Dahlerup. Men efter 1900 var han en skuffelse, f.eks. for den unge Johs. Brøndum-Nielsen (student 1904): »Paa dette Tidspunkt af sin Universitetsgerning havde Wimmer intet Ønske om at anspore til selvstændigt begyndende videnskabeligt Arbejde.«[27]

På et enkelt nyt felt bevægede Wimmer sig dog ind, da han sammen med Vilhelm Thomsen færdiggjorde for Videnskabernes selskab J. C. S. Espersen:

26. Bibliografi over Wimmers runologiske arbejder findes i Lis Jacobsen og Erik Moltke: *Danmarks runeindskrifter, Text,* 1942, sp. 1092-93.

27. Jf. Johs. Brøndum-Nielsen: *Ludvig F. A. Wimmer* i *Fra Rask til Wimmer,* 1937, s. 113-122.

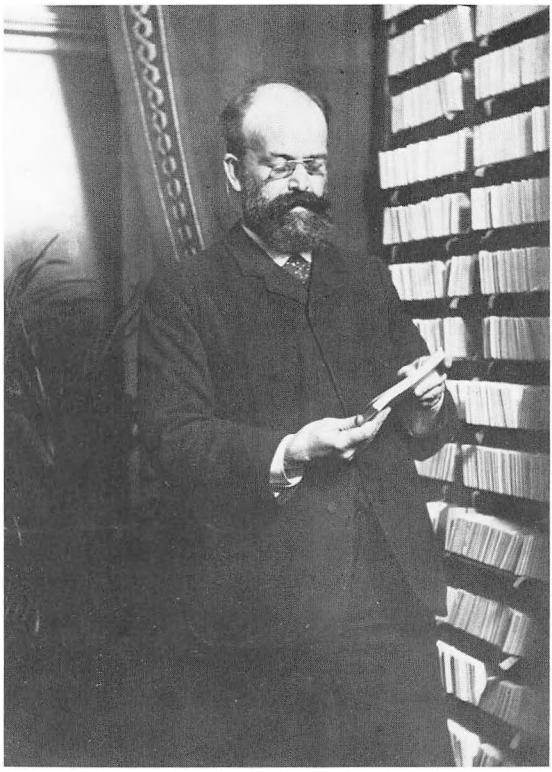

Fig. 28. Verner Dahlerup (1859-1938), docent i dansk filologi fra 1899, professor i nordiske sprog 1911-26. Han begyndte i 1901 arbejdet med at udskrive sedler til en ordbog over moderne dansk. Undersøgelser i udlandet fik ham til at udvide planen, og det endte med, at resultatet blev »Ordbog over det danske sprog« I-XXVII, 1919-54. Sedlerne, der i begyndelsen kunne være i hans hjem, opbevares nu i KB. Fot. før 31. december 1909. KB. Billedsamlingen.

Bornholmsk ordbog. Wimmer udarbejdede her afsnittet »Böjningslære« (s. 68-149). Men da han i 1910 havde taget sin afsked, standsede han sin videnskabelige virksomhed og solgte sit bibliotek (med undtagelse af den runologiske del, som han skænkede til Det kongelige Bibliotek). Hans sidste år blev triste, bl.a. på grund af sygdom blandt hans nærmeste. Han levede til sidst ensom på et hotelværelse og døde 1920.

Den næste docent i dansk sprog havde ikke forgængernes format. Det var *Viggo Såby* (1835-98), godsforvalterens søn på Frijsenborg, der var længe om at finde ud af, hvad han ville være. Han forsøgte først boghandel, blev omsider student fra Århus 1857, afbrød studier i teologi og filosofi og blev huslærer i Burkal hos præsten og sprogmanden Johannes Kok, der vakte hans interesse for dansk sprog.

I nogle år arbejdede han ved Videnskabernes Selskabs Ordbog, og i 1872 fik han publiceret afhandlingen *Om sprogformen i de sællandske love* i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie. Den beskrev visse forskelle mellem sproget i de forskellige tekster. En artikel *Eksempler på uorganiske lydformer i*

Dansk i Blandinger I, 1881-87, s. 1-48, fremdrog mange eksempler på analogiske lydforandringer.

I 1883 blev han docent i dansk sprog, og hans undervisning bestod især i diktatforelæsninger om de gammeldanske love og dansk lydlære. Han udsendte i 1886 en udgave af den gammeldanske lægebog betitlet *Det Arnamagnæanske håndskrift nr. 187 i oktav.* Posthumt kom en artikel om *Store og små bogstaver* i Dania VII, 1900, s. 1-19.

Dahlerup

Verner Dahlerup (1859-1938) var født på Frederiksberg som søn af birkefuldmægtig, herredsfoged Hans Dahlerup. Han tilbragte sine tidligste år i Flensborg, afbrudt ved krigen, hvori begge forældre deltog. Hans nationale og litterære interesser stimuleredes på Sorø kostskole, hvor han bl.a. havde Herman Bang og P. A. Rosenberg som kammerater. Efter studentereksamen 1876 begyndte han straks studiet af nordisk filologi og især den sproglige side, hvortil han navnlig stimuleredes af Wimmer. Efter magisterkonferens i 1883 fulgte skole- og biblioteksvirksomhed, indtil han i 1899 blev docent i dansk, i 1911 efterfulgte han Wimmer som professor i nordiske sprog. I 1926 tog han afsked af helbredshensyn.

Hans tidligst publicerede arbejder var en række nøjagtige udgaver af norrøne tekster. Herefter fulgte *Det danske Sprogs Historie i almenfattelig Fremstilling,* 1896, *Holbergs privatbreve* i Dania IV, 1897, s. 1-15, *Abstrakter og konkreter* i Dania X, 1903, s. 65-80.

Mere og mere forberedte Dahlerup sig dog på at udgive en stor, videnskabelig dansk ordbog. Han havde allerede i 1882 begyndt at notere sig ord, der manglede i Molbechs ordbog. Efter hans ansættelse ved universitetet i 1899 lagde forskellige forlag pres på ham for at få ham til at udarbejde en dansk ordbog, og han sluttede 7. november 1901 kontrakt med direktør Ernst Bojesen, Nordisk Forlag om en bog på 300(-350) tospaltede dobbeltark, dvs. omtrent det dobbelte af Molbechs ordbog. Bogen skulle bringe citater med angivelse af forfatter og værk (i forkortelse) samt sidetal. Den første seddel var blevet skrevet 1. august 1901. I 1903 fik Dahlerup lejlighed til på en udenlandsrejse at studere store fremmede ordbøger, især *A New English Dictionary* og *Svenska Akademiens ordbok.* Han har senere redegjort for, hvorledes han herefter indså, at planerne for en stor dansk ordbog måtte ændres. Først i artiklen *Principper for ordbogsarbejde* i Danske Studier 1907, s. 65-78 og derefter i forordet til *Ordbog over det danske sprog* I, 1919, s. iii-x. Da han havde udarbejdet et prøvehæfte, blev det ham klart, at en plan, der tilfredsstillede

moderne krav, slet ikke kunne realiseres inden for den oprindeligt beregnede plads. Udgivelsen blev da overtaget af »Det danske Sprog- og Litteraturselskab« med støtte af Carlsbergfondet, og ordbogen kom under ledelse af Lis Jacobsen og H. Juul-Jensen, der efterhånden fik samlet en stab af redaktører, hvoraf kan fremhæves Johs. Brøndum-Nielsen, Jørgen Glahder og Aage Hansen. I ordbogens bd. I, s. xi-lii blev der gjort rede for, hvorledes planerne nu var blevet lagt for bl.a. ordbogsstoffets afgrænsning, artiklernes affattelse, ordbogens kilder og arbejdets fordeling. Dahlerup havde oprindelig selv redigeret spalte 1-162, men H. Juul-Jensen overtog og omkalfatrede nu hele bogstav A. Af bd. XXVIII *Liste over forkortelser* fremgår det, at Dahlerup helt er gledet i baggrunden, han står kun som ansvarlig for nogle (ganske vist vanskelige) artikler om enkelte præpositioner, adverbier m.m. som *for, fra, før, gennem, hos, i*; jf. også forord til bd. III, 1921.

I sine senere år fik Dahlerup udsendt *Svensk-dansk Ordsamling,* 1919, *Forelæsninger over første bog af Jyske Lov* (ved Jørgen Glahder), 1920, 2. udgave af *Det danske Sprogs Historie,* 1921, og en udgave af *Holbergs Breve,* 1926.

Med rette blev han hyldet med et festskrift: *Studier tilegnede Verner Dahlerup paa femoghalvfjerdsdagen den 31. oktober 1934* indeholdende 32 bidrag om dansk sprog. I dette år var den ordbog, han havde grundlagt, nået over halvvejen med bd. XV. Det sidste bind: XXVII udkom 1954.

Otto Jespersen (1860-1943), der var professor i engelsk sprog og litteratur 1893-1925, har givet adskillige betydningsfulde bidrag til dansk filologi.[28]

I det første nummer at tidsskriftet Dania, 1890, forelagde han sit forslag til en fintmærkende dansk lydskrift med prøver på både rigssprog og dialekter. Denne lydskrift er stadig i brug.[29] Den store bog *Fonetik,* 1897-99, indeholder meget om dansk udtale, og *Modersmålets fonetik,* 1906, holdt sig som danskfaglig lærebog i adskillige årtier (3. udg., 6. opl. 1970). Til diskussionen om det danske stød gav han vægtige bidrag i *Stød og musikalsk akcent* i Dania IV, 1897, s. 215-239, *Det danske stød og urnordisk synkope* i Arkiv för nordisk filologi XXIX, 1913, s. 1-33 (genoptrykt i *Tanker og studier* (nedenfor: *TS*), 1932, s. 212-259 med ændringer og tillæg).

Jespersens grammatiske arbejder inden for engelsk er stadig værdsatte, og hans undersøgelser af dansk grammatik lå naturligt nok også på et højt niveau. Her skal nævnes: *Sproglige kuriosa* i Dania I, 1890-91, s. 261-275, optrykt i *TS,* s. 159-174 som *Adled ved sammensæt; En sproglig værdiforskydning* i Dania III, 1895-96, s. 145-182, optrykt i *TS,* s. 175-211 som *Sammenfaldet: og*

28. Jf. Niels Haislund: *Otto Jespersen som dansk filolog* i *Festskrift til Peter Skautrup,* 1956, s. 397-402.

29. Jf. Marius Kristensen: *Vejledning til brugen af Danias lydskrift,* 1924.

= *at; Substantivers overgang til adjektiver* i Dania III, 1895-96, s. 80-90; *Gruppegenitiv i dansk* i *Studier tilegnede Verner Dahlerup,* 1934, s. 1-7; *Ledsætningernes (bisætningernes) systematik* i Acta Philologica Scandinavica XIV, 1940, s. 65-74. Også i hans på dansk skrevne større arbejder findes adskilligt om dansk grammatik: *Sprogets logik,* 1913, *Tid og tempus* i Oversigt over det kgl. da. Videnskabernes Selskabs Forhandlinger 1914, No. 5-6, 1915, s. 367-420 og *De to hovedarter av grammattiske forbindelser,* 1921.

Jespersens lyst og evne til at skrive for et bredt publikum kom til udtryk i *Nutidssprog hos børn og voksne,* 1916, der senere skiftede navn til *Børnesprog,* 1923, og endelig indarbejdedes i *Sproget. Barnet, kvinden, slægten,* 1941. Dertil kom hans mange indlæg for en dansk retskrivningsreform, der optryktes i *TS,* 1932 og var med til at bane vej for vor retskrivning af 1948.

Brøndum-Nielsen

Med *Johs. Brøndum-Nielsen* er vi kommet til en af de store skikkelser i dansk og nordisk filologi. Der går sagn om hans lange arbejdsdag, og sandt er det, at han blev 95 år gammel (1881-1977), og at han var produktiv fra 1908 til 1976. Han var lærersøn, født i Heilskov ved Viborg, men vokset op på Fyn. Han tog lærereksamen fra Skårup 1902, blev student i 1904 og stilede hurtigt mod at blive magister i nordisk filologi. Betegnende er det, at han tilbragte sommerferien 1906 med at tilegne sig gotisk efter Braunes *Gotische Grammatik.* I det følgende semester deltog han i Dahlerups laboratorieøvelser over den islandske *Elucidarius* og løste en opgave så godt, at han for fremtiden var sikret mod de danskstuderendes vanlige risiko: at blive hånet af Dahlerup i timerne og ved eksamen. Ja, Dahlerup foreslog ham endog kort efter, at han skulle udgive *De gamle danske Dyrerim* efter det eneste eksisterende håndskrift, der lå i Stockholm. Denne udgave udkom 1908-09, og i 1910 tog han sin konferens.

I 1911 var han allerede så æstimeret, at han var med til at stifte »Det danske Sprog- og Litteraturselskab«. Og kort efter pålagde en anden af stifterne, den dynamiske bibliotekar Carl S. Petersen, ham at tage sig af den største af alle selskabets kommende opgaver: udgaven af *Danmarks gamle Landskabslove.* Han valgte meget fornuftigt at begynde med at undersøge ca. 40 af de ældste håndskrifter af Skånske Lov, og han begyndte med at sammenligne (»kollationere«) deres tekst for at finde frem til »nøglesteder«, dvs. steder, hvor de frembød væsentlige forskelle. Derved lod håndskrifterne sig efterhånden dele i grupper, benævnt A, B, C, der stod i snævrere forbindelse med hinanden over for D-F og G-J. Og herefter kunne der opstilles et stemma, stamtræ, der viste deres indbyrdes slægtskabsforhold. På

denne baggrund kunne man vælge det håndskrift, der skulle udgøre grundteksten, og som – i ganske små stykker – skulle stå øverst på siderne. Så fulgte det møjsommelige arbejde med at udskrive de tekstlige og sproglige afvigelser, der skulle opføres i det store variantapparat, som blev trykt nederst på siderne. Brøndum-Nielsen beskrev den metode, han arbejdede sig frem til, i artiklen *Danske lovhåndskrifter og dansk lovsprog i den ældre middelalder* i Arkiv för nordisk filologi XXXIV, 1917, s. 105-137, og den dannede forbillede for det fortsatte arbejde med udgaven (med Valdemars Lov, Eriks Lov, Jyske Lov m.v.), hvortil knyttedes mange andre medarbejdere, bl.a. Peter Skautrup, Svend Aakjær, Erik Kroman. Udgaven *Danmarks gamle Landskabslove med Kirkelovene* 1-8 udkom 1920-61.

I 1914 forsvarede Brøndum-Nielsen sin disputats *Sproglig forfatterbestemmelse, Studier over dansk sprog i det 16. århundredes begyndelse.* Den repræsenterede en form for sprogligt detektivarbejde, som han senere skulle vende tilbage til. Interessantest er første afsnit, hvor han ud fra dialektale indicier kunne påvise, hvem af de tre oversættere: Hans Mikkelsen, Henrik Smith og Christiern Vinter der havde oversat hvilke afsnit af Christiern II's ny testamente 1524.

Da »Det danske Sprog- og Litteraturselskab« i 1915 overtog udgivelsen af *Ordbog over det danske Sprog* blev Brøndum-Nielsen redaktør, og han fortsatte i denne stilling til ordbogen var færdig i 1954. Da havde han samlet redigeret 5-6 af de 27 tykke bind. I tilknytning til dette arbejde skrev han bl.a. *Trykforholdene ved afledningsendelsen -agtig i dansk* i Danske Studier 1917, s. 35-39 og *Om Høysgaards udtalebetegnelse,* ibid. 1918, s. 127-137.

I 1919 blev han docent i nordisk filologi, og han underviste i de følgende år i så forskellige discipliner som oldnordisk, runer, gammeldanske tekster, nydansk grammatik, fonetik og dialektologi. Til brug for undervisningen udgav han *Danske Sprogtekster til Universitetsbrug* I-VII, 1925-43, og *Dialekttekster til Universitetsbrug* I-II, 1925-32.

Så kom i 1926 udnævnelsen til professor i nordiske sprog efter Dahlerup.

I 1927 udkom hans fremragende lærebog *Dialekter og Dialektforskning* (optrykt 1951), der foruden den europæiske dialektforsknings historie også bragte oversigter over nordiske og danske dialektforhold.

I 1924 var Brøndum-Nielsen begyndt at holde en ugentlig forelæsning (lørdag 9-10) over gammeldansk grammatik, lidet anende, at han dermed havde begyndt et arbejde, som først skulle blive afsluttet 50 år senere. I 1928 udkom *Gammeldansk Grammatik i sproghistorisk Fremstilling* I, *Indledning, Tekstkildernes Lydbetegnelse, Vokalisme.* Så fulgte i 1932 bd. II, *Konsonantisme.* Sammenlagt var de to bind på nær 1000 sider, der burde kunnes, når man havde dansk

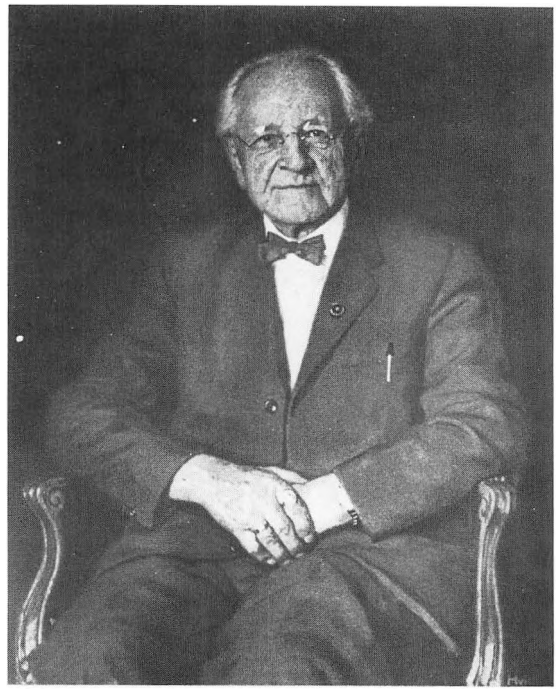

Fig. 29. Johs. Brøndum-Nielsen (1881-1977), docent i nordisk filologi fra 1919, professor i nordiske sprog 1926-51, var videnskabeligt produktiv gennem næsten 70 år især inden for den gammeldanske sprogperiode, hvor hans hovedværk var »Gammeldansk Grammatik« I-VIII, 1928-74. Men han medvirkede ved mange andre faglige værker; han var redaktør ved »Ordbog over det danske sprog«, redigerede tidsskriftet »Acta Philologica Scandinavica« og var med til at udgive »Danmarks gamle Landskabslove med Kirkelovene«. Maleri af Daniel Hvidt 1964. Privateje.

som hovedfag. I 1935 kom bd. III, *Substantivernes Deklination.* Men så indtrådte der en pause, som beroede på, at hans studenter havde foreslået at stryge denne lørdagsforelæsning. Det forekom dem mere praktisk at erhverve fortsættelsen bind for bind i bogform. I 1950 måtte der en ny ændret udgave af bd. I til, og II og III kom i fotografisk optryk med tillæg i 1957 og 1966.

Fra 1926 til sin død udgav Brøndum-Nielsen (sammen med skiftende medredaktører) *Acta Philologica Scandinavica, Tidsskrift for nordisk Sprogforskning.* Det var da nået til bd. XXXI og havde ikke mindst hævdet sig ved en fyldig løbende bibliografi over fagets publikationer. I dette tidsskrift skrev han selv en suite af artikler, som her må forbigås, en halv snes af dem blev optrykt i *Studier og Tydninger,* 1951.

I bogen *Om Rimkrønikens Sprogform og Tilblivelse,* 1930, gjorde han »et foreløbigt Forsøg« på at kaste mere lys over nogle af problemerne i dette ejendommelige danske værk fra det 15. århundrede »gennem en Sprogkarakteristik og en sproglig Forfatterbestemmelse« (s. 6). Han undersøgte herved særegenheder i rimene, i brugen af poetiske ord og i stil og fremstilling. Efter at han på denne måde havde fået teksten delt i en række forskellige afsnit, ville han tolke dette resultat som indicium på, at en række Sorø-munke,

»forskellige Digterindividualiteter« havde skrevet Rimkrøniken på grundlag af en prosakilde (jf. s. 95-96).

I de følgende år skrev han flere litterærhistoriske og stilistiske skrifter. I *Poul Møller Studier* (1940) søgte han at bestemme Poul Møller som forfatter til en anonym travesti *Smørialis's Digtervandringer,* 1823. En omfattende og værdifuld stilhistorisk undersøgelse er *Dækning – Oratio tecta i dansk Litteratur før 1870,* 1953.

Den 2. december 1951 modtog han som et festskrift på sin 70-årsdag bogen *Studier og Tydninger,* der indeholdt optryk af godt 25 af hans egne artikler.

Efter at Brøndum-Nielsen havde afsluttet sit arbejde på universitetet og (i 1954) ved *Ordbog over det danske Sprog,* kunne han genoptage sine gammeldanske studier. Han udgav med indgående kommentar *Et gammeldansk Digt om Christi Opstandelse, Efter Fragment Stockh. *A 115 (c. 1325),* 1955. – I *Fra Skaanes Senmiddelalder,* 1959, påvises det gennem en grundig undersøgelse, at en postil (Ups. C.56), der tidligere har været anset for at være skrevet på svensk med mange danismer og andre ejendommeligheder, er affattet på skånsk.

Fra ca. 1956 kom arbejdet med *Gammeldansk Grammatik* i gang igen derved, at Carlsbergfondet bevilgede penge til en medhjælper. Valget faldt ganske naturligt på Karl Martin Nielsen, der udarbejdede foreløbige redaktioner af de følgende bind: *Gammeldansk Grammatik* IV, *Adjektiver, Adverbier, Numeralier,* 1962. I 1965 kom V, *Pronominer, Under Medvirkning af Mag. art. Karl Martin Nielsen og cand. mag. Marie Stoklund,* derefter VI, *De stærke Verber* og VII, *De svage Verber, De præteritopræsentiske Verber,* 1971, og VIII, *Konjugationsformernes Udvikling,* 1974.

Og parallelt hermed udarbejdede den gamle herre endnu en række artikler, trykt i Acta Philologica Scandinavica. Af dem må fremhæves *Om Sprogformen i de sjællandske Love* i bd. XXIX, 1971-73, s. 81-100.

Til 80-årsdagen i 1961 udsendte »Selskab for nordisk filologi« bogen *Johs. Brøndum-Nielsen, En Bibliografi* på 153 sider (udarbejdet af Jørgen Larsen).

Det kan til slut nævnes, at Brøndum-Nielsen i årenes lange løb og ofte i meget lange perioder havde siddet som bestyrelsesmedlem i en række faglige organisationer som »Stednavneudvalget«, »Udvalg for Folkemaal«, »Universitetsjubilæets danske Samfund«, »Den arnamagnæanske Kommission«.

Men til sidst svigtede synet. Og på 95-årsdagen holdt han en smuk takketale til gratulanterne, nu mest elever, der selv var godt oppe i årene, og fortalte dem, at nu skulle de ikke regne med at se ham mere. Godt tre måneder efter døde han.[30]

30. Jf. Johs. Brøndum-Nielsen: *Filologiske Erindringer og Erfaringer* i *Det danske sprogs udforskning i det 20. århundrede,* s. 15-25. – Karl Martin Nielsen: *Sproghistorien,* sa. st., s. 26-51. – Karl Martin Nielsen: *Johs. Brøndum-Nielsen 2. december 1881 - 9. marts 1977* i Danske Studier 1978, s. 5-13.

INDEN FOR OG UDEN FOR LINGVISTKREDSEN

Paul Diderichsen (1904-64) var født i København som søn af en auditør. I 1913 flyttede familien til Næstved, hvor faderen var blevet dommer, og han kom til at gå i skole på Herlufsholm. Han blev klassisk-sproglig student i 1923 og begyndte at læse til skoleembedseksamen med dansk som hovedfag og latin og græsk som bifag, men bestemte sig senere til at læse til konferens i nordisk filologi. Allerede som student fik han arbejde ved *Ordbog over det danske Sprog* som supplerende, et ret mekanisk arbejde. Han skrev speciale om Ewalds religiøse lyrik, men følte savnet af stringent metode i datidens stilforskning og koncentrerede sig efter konferensen i 1929 om fagets sproglige side.

Læsningen af Viggo Brøndals *Ordklasserne* og Louis Hjelmslevs *Principes de grammaire générale,* begge fra 1928, gjorde ham til tilhænger af de nye strømninger fra Genève, Paris og Prag: især Saussures strukturalisme og Pragerskolens fonologi, og han fulgte i de følgende år godt med i den almene sprogvidenskabs udvikling.

Filologien slap dog ikke taget i ham. Han blev ansat som redaktør ved den store danske ordbog i 1930 og forblev der til 1952. På Brøndum-Nielsens opfordring påtog han sig at udgive *Fragmenter af gammeldanske Haandskrifter,* der udkom 1931-37, forsynet med en yderst grundig kommentar.

I 1933 blev Diderichsen efter forslag af Brøndal optaget i »Lingvistkredsen« (»Cercle linguistique de Copenhague«). Her hørte han Hjelmslev tale om de grammatiske systemers almene struktur, herunder kasussystemernes teori. Kort efter fik han – i sin egenskab af formand for »Selskab for nordisk filologi« – Hjelmslev til at tale i selskabet om grundlaget for dansk grammatik med henblik på Rehlings *Det danske sprog* og Aage Hansens *Sætningen og dens led.* »Dermed var det samarbejde i fuld gang som har været den største inspiration i mit liv som grammatiker.«[31]

Det var dog en idé, som var inspireret af Brøndals krav om i syntaksen at gå ud fra helheden, og at definere sætningens enkelte led ved deres plads inden for sætningen, som fik Diderichsen til at opstille en formel (eller model) for den maksimalt udbyggede sætning og at opfatte alle kortere sætninger som varianter med tomme pladser. Det første udkast fremsatte han i *Prolegomena til en metodisk dansk Syntax* i *Forhandlinger paa det ottende nordiske Filologmøde i København d. 12-14 Aug. 1935,* 1936, s. 41-46, og mere skulle følge. Han fik nu endelig i 1937 sin første tilknytning til universitetet som undervisningsassistent i grammatik (betalingen var kun nogle få kroner pr. afholdt time).

Beskæftigelsen med de gammeldanske fragmenter førte lige over til en

31. *Det danske sprogs udforskning i det 20. århundrede,* 1965, s 194.

Fig. 30. Paul Diderichsen (1905-64), professor i dansk sprog fra 1949, der var medvirkende til, at de nye strukturalistiske strømninger kom ind i faget. Med disputatsen »Sætningsbygningen i Skaanske Lov«, 1941, udarbejdede han grundlaget for en rationel dansk syntaks i form af en sætningsmodel, som han også anvendte på moderne dansk i »Elementær dansk Grammatik«, 1946, og som senere er blevet brugt i beskrivelser af norsk og svensk sprog. Hertz Foto, Lyngby, 1945. KB. Billedsamlingen.

særdeles grundig artikel *Probleme der altdänischen Orthographie,* Acta Philologica Scandinavica XII, 1938, s. 116-169, hvori Diderichsen anlagde nye fonologiske synspunkter på problemer som den gammeldanske ortografiske norms forhold til lydsystemet, ortografiens alder og oprindelse, de ortografiske ændringers forhold til lydhistorien.

Han gik stærkt op i sit arbejde ved den store danske ordbog, og han ville helst have gjort sin første artikel, der handlede om ordet *og,* til en større afhandling. Men senere benyttede han lejligheden til at skrive bredt om to andre artikler: *Om Pronominerne sig og sin,* Acta Philologica Scandinavica XIII, 1939, s. 1-95.

Bredden af hans videnskabelige studier markeredes samme år af artiklen *Realitet som grammatisk Kategori,* Nysvenska studier XIX, 1939, s. 69-91.

Endelig i disputatsen *Sætningsbygningen i Skaanske Lov, Fremstillet som*

Grundlag for en rationel dansk Syntaks, 1941, er det, man kan kalde Diderichsens store opdagelse: hans sætningsmodel, bragt på en definitiv form og anvendt på et stort tekstmateriale. Sætningen deles i hans feltteori i tre felter: indlederfelt (senere kaldet fundamentfelt), aktualfelt (senere neksusfelt) og indholdsfelt, når det gælder hovedsætninger, bisætninger mangler fundamentfelt. Hovedsætningerne indeholder i disse felter 1 + 3 + 3 pladser, og i disse felter kan der optræde tre slags led, der – med hans senere terminologi – kaldes: substantialled (S) (senest nominalled (N)), verballed (V) og adverbialled (A). Med eksempler på hovedsætning fra hans senere *Elementær dansk Grammatik,* s. 162:

fundamentfelt	neksusfelt			indholdsfelt		
S/A (V)	v	s	a	V	S	A
Onkel og Tante	har	÷	vel	glemt	Galocherne	i Distraktion
Saa	har	han	vist	glemt	Galocherne	her

For bisætningerne gælder en model: sav VSA.

Når Diderichsen valgte at studere den ældste af de danske lovtekster, skyldtes det, at han planlagde en diakronisk undersøgelse af dansk syntaks bygget på en række synkroniske beskrivelser af udvalgte tekser. Hans studium af Skaanske Lov gav til resultat, at hele denne lovtekst havde en ret ensartet syntaks. Men andre, mere påtrængende opgaver forhindrede ham i at fortsætte planen om denne store syntaktiske undersøgelse. Man kan dog sige, at den i stedet blev til en plan om at skrive en dansk prosahistorie, som optog ham i hans sidste leveår.

Med den næste bog, *Elementær dansk Grammatik,* 1946 (3. udg., 6. opl., 1974) skrev Diderichsen et hovedværk i nordisk grammatisk litteratur, hvis indflydelse uden for Danmark langsomt er slået igennem. Diderichsen havde selv ingen succes med den som universitetslærebog. Senere pædagoger har fundet ud af, at man bør begynde undervisningen med »Anden Bog: Syntaks« (s. 139-252) og først derefter læse »Første Bog: Ordlære« (s. 13-138).

I de følgende år brugte Diderichsen megen tid på at trænge ind i Hjemslevs og H. J. Uldalls sprogteori, glossematikken, og på at prøve den i praksis. Et af hans forsøg i den nye retning er *Morpheme Categories in Modern Danish* i *Recherches structurales,* 1949, s. 134-155 (= *Travaux du Cercle linguistique de Copenhague,* V). Men omkring 1955 opgav han planen om at udarbejde en glossematisk beskrivelse af dansk.

I 1943 var han blevet universitetsadjunkt (svarende til senere stipendiat), nu fik han ved stipendiets udløb i 1949 et ektraordinært professorat i dansk sprog.

Af vigtigere artikler fra hans hånd herefter kan nævnes: *De tre hovedarter af*

grammatisk forbindelse i *Festskrift til L. L. Hammerich,* 1952, s. 89-104; *Flensborg stadsret, Nogle teksthistoriske bidrag* i *Festskrift til Peter Skautrup,* 1956, s. 87-112; *Udtalen af dansk rigssprog,* Danske Studier, 1957, s. 41-79.

I bogen *Rasmus Rask og den grammatiske tradition,* 1960, påviste Diderichsen, at Rask i sin grammatiske metode var langt mere afhængig af sine forgængere – bl.a. sine dygtige sproglærere i Odense og den tyske sprogforsker Adelung –, end man tidligere havde forestillet sig. Således var den græske grammatik, som konrektor i Odense, Bloch, udgav i 1803, forbilledet for Rasks sprogopfattelse, systematik og metode. Af denne dybtgående analyse fremgik det også, at Rask havde en klar forestilling om sprogets udvikling, og at han på mange punkter havde foregrebet ideer, som først blev alment udbredt i slutningen af det 19. århundrede.

Den sidste artikel, som Diderichsen selv fik udgivet, var *Sætningsleddene og deres stilling tredive år efter* i *Danica, Studier i dansk sprog, Til Aage Hansen 3.9.1964,* 1964, s. 105-119. Heri fremsatte han en række uddybende overvejelser angående feltteorien.

Diderichsen deltog ivrigt i debatterne inden for »Lingvistkredsen«, og gjorde også en stor indsats i andre faglige organisationer og universitetsadministrationen, f.eks. m.h.t. betænkninger og studieplaner. Han var den, der først og fremmest stod bag oprettelsen af Nordisk Sommeruniversitet, og herigennem var han med til at øge interessen for almen lingvistik og for tværvidenskabelige forbindelser i Norden. Lige til det sidste kunne han henrives af ungdommelig arbejdsiver og entusiasme, og han skånede aldrig sig selv, når han følte, at der var brug for hans indsats. Han fandt døden pludselig, midt i arbejdet, den 9. oktober 1964. Hans død var et stort tab for dansk videnskab.

Efter hans død er flere af hans efterladte manuskripter blevet trykt. Blandt pædagoger diskuteres stadig *Sprogsyn og sproglig opdragelse,* udgivet af Niels Rosenkjær 1968. Han nåede at gøre status over sit eget og andres arbejde inden for dansk grammatik i de sidste menneskealdre med *Synspunkter for dansk sproglære i det 20. århundrede* i bogen *Det danske sprogs udforskning i det 20. århundrede,* 1965, s. 142-211. Og et gedigent bind på 411 store sider: *Helhed og struktur, Udvalgte sprogvidenskabelige afhandlinger* (med resumeer på engelsk) blev udgivet af Anders Bjerrum, Eli Fischer-Jørgensen, Henning Spang-Hanssen og Knud Togeby i 1966. Det bragte 19 af hans artikler, hvoraf en del ikke tidligere havde været trykt. *Dansk prosahistorie* I.1, indeholdende kapitlerne I-V udkom 1968 og stencileret fortsættelse til kap. XIV er i 1969 udgivet af Else Dalhoff.[32]

Fig. 31. Stednavneforskningens metoder er i løbet af 1900-tallet blevet stadig mere raffinerede. En vigtig vej til uddybet forståelse af stednavnene er kortlægning af ensartede typer. Her ses Kr. Hald i dybe spekulationer over, hvad der kan læses ud af et sådant kort. Foto 1943. KU. Institut for navneforskning.

Navneforskning

Kristian Hald er født i Todbjerg 1904. Han blev student fra Aarhus Katedralskole i 1923 og mag. art. i nordisk filologi i 1930. Allerede i studenterårene var stednavne hans hovedinteresse. Han var medarbejder ved Stednavneudvalget fra 1928 til 1952. I 1929 fik han universitetets guldmedalje for afhandlingen *De danske Stednavne paa -torp,* og i 1932 modtog han Det kgl. danske Videnskabernes Selskabs guldmedalje for en prisopgave om *De nordiske Stednavne i Lincolnshire.* Fra 1929 har han været medarbejder ved udgivelsen af serien *Danmarks Stednavne.*

Samtidig med Paul Diderichsen var han universitetsadjunkt (1943-49) og 1949-52 lektor i navneforskning.

Af hans artikler fra de første år kan nævnes *Saxos Uffesagn* i *Festskrift til*

32. Jf. Anders Bjerrum: *Paul Diderichsen* i Festskrift udgivet af Københavns Universitet .. november 1965, s. 129-136. – Eli Fischer-Jørgensen: *Paul Diderichsen* i Paul Diderichsen: *Helhed og struktur,* 1966, s. 11-19; d.s. i Acta Linguistica Hafniensia IX, 1965, s. 118-122. – Aage Hansen: *Paul Diderichsen,* særtryk af Oversigt over Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskabs Virksomhed 1964-1965. – K. G. Ljunggren: *Paul Diderichsen* i Arkiv för nordisk filologi LXXX, 1965, s. 277-281.

Vilhelm Andersen, 1934, s. 28-34, der skaffede ham respektfuld opmærksomhed, og *Angles and Vandals,* Classica et Mediaevalia IV, 1941, s. 62-78.

Disputatsen *De danske Stednavne paa -um,* 1942, var en mønstergyldig monografi, der løste mange vanskelige problemer angående de stednavne på *-um,* hvor denne endelse gik tilbage til *-hēm* -'hjem', til forskel fra andre, hvor *-um* var en gammel dativendelse.

Af vigtigere artikler og bøger fra den følgende tid kan nævnes *Bidrag til Tolkningen af nogle danske inge-Navne,* Acta Philologica Scandinavica XVIII, 1945, s. 268-279; *Det danske Sprog i Angel* i *Sydslesvig II, Angel,* 1945, s. 85-95; *Sydslesvigs Stednavne, Nordangel og Flensborg,* 1. halvbind, 1948, 2. halvbind 1. hæfte, 1966; *Vore Marknavnes Alder,* Namn och bygd XXXVI, 1948, s. 14-33.

Bogen *Vore Stednavne,* 1950, der i 1965 kom i revideret og forøget udgave, er et fortrinligt arbejde. Gennem en almenforståelig fremstilling føres læserne ind i de mange problemer, der knytter sig til tolkningen af de danske stednavne, og der gives i gode litteraturoversigter vejledning til videre læsning.

I afhandlingen *Knud den Helliges Gavebrev,* Acta Philologica Scandinavica XXI, 1952, s. 105-142 har Hald ved en skarpsindig undersøgelse af middelalderlige afskrifter rekonstrueret de mange danske stednavneformer i det forsvundne gavebrev udstedt til Sankt Laurentii kirke i Lund 1085, og han har herved på flere punkter kunnet revidere opfattelsen af dansk sprog i 1000-tallet.

I 1953 blev Kr. Hald efter konkurrence med Harry Andersen, Anders Bjerrum, Kristen Møller og Karl Martin Nielsen (mens Aage Hansen ikke ønskede at konkurrere) Brøndum-Nielsens efterfølger som professor i nordiske sprog.

Af Halds arbejder fra den følgende tid, som er beregnet på at nå til videre kredse, kan nævnes *Danske stednavne med udtaleangivelse,* 1960; *Stednavne og kulturhistorie,* 1966; *Personnavne i Danmark* I, *Oldtiden,* 1971, *Personnavne i Danmark* II, *Middelalderen,* 1974, hans mange bidrag til *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder* I-XXI, 1956-77 og hans artikler om person- og stednavne i *Nudansk ordbog* 1-2, 1953 og følg. udgaver.

Betydningsfulde videnskabelige artikler fra de senere år er *Om i som Infortisvokal i Jysk* i *Studier i dansk dialektologi og sproghistorie tilegnede Poul Andersen,* 1971, s. 101-111 og den spændende redegørelse for *De danske Ønavne,* Namn och bygd XLIX, 1971, s. 71-84.

Ved sin afgang i 1974 hædredes han med det omfangsrige *Festskrift til Kristian Hald, Navneforskning, Dialektologi, Sproghistorie,* der på 570 sider bragte 43 artikler og en bibliografi over hans produktion.

Folkemål

Poul Andersen er født 1901 i København. Han blev student fra Henrik Madsens Skole 1919 og blev mag. art. i nordisk filologi 1926. Fra det samme år var han medarbejder ved ømålsordbogen og leder af Udvalg for Folkemaal. Han blev ansat ved universitetet som undervisningsassistent 1929, som lektor 1942 og som videnskabelig assistent 1947. I 1959 blev han professor i dansk dialektologi.

Fra 1931 var han sekretær i »Universitets-Jubilæets danske Samfund«, og både for denne institution og for Udvalg for Folkemaal (senere: Institut for dansk dialektforskning) har han redigeret skriftserier og tillige tidsskriftet *Danske Folkemaal* I-XX, 1927-75.

Allerede i studietiden begyndte han at arbejde med dialekter, specielt de fynske. I Danske Folkemaal har han offentliggjort en række større og mindre bidrag, her kan fremhæves de følgende, sproglige: *Prossekage – Praasekage og andre Lysebrød* i I, 1927, s. 113-123; *Vejledning i Folkemaalsoptegnelse,* I 1927, s. 143-50; *Verbet hwēkta i danske Dialekter,* III, 1929, s. 92-96; *Betydningen af Ordet Lude,* VIII, 1933, s. 65-73; *Vævning,* XVII, 1955, s. 1-39.

Gentagne gange har han publiceret tekster i lydskrift, f.eks.: *Et Eventyr fra Norup Sogn i Lunde Herred,* Danske Folkemaal IV, 1930, s. 133-137; *Prøver på danske Folkemål,* 1943; *Danske Dialekter,* 1961. – Artikler om enkelte dialekter er f.eks. *De fynske Maal* i Danmark IV, 1944, s. 522-528. *Den fynske Dialektgruppe* i Dansk Hjemstavn, Nr. 7, 1945, s. 48-57; *Fynsk* i Turistforeningen for Danmark, Årbog 1956, s. 119-146; *Dialekterne øst for Storebælt,* ibid. 1957, s. 129-159; forsk. bidrag i *Danmark, Gyldendals egnsbeskrivelse.*

Øvrige bøger og videnskabelige artikler: *Rasmus Rask* i *Fra Rask til Wimmer,* 1937, s. 7-33. *Væv og Vævild* i *Festskrift til museumsforstander H. P. Hansen, Herning,* 1949, s. 309-327, der er en mønstergyldig redegørelse for ord og sag; *Orientering i dansk Dialektologi,* 1954, stencileret, en såre oplysende bog, der burde have været trykt; *»Klusilspring« i danske Dialekter* i Nordisk Tidsskrift for Tale og Stemme XV, s. 70-77; *Den bilabiale Spirant i Dansk* i *Festskrift til Peter Skautrup,* 1956, s. 311-317. – Og vægtigst af alle hans arbejder: disputatsen *Fonemsystemet i Østfynsk på Grundlag af Dialekten i Revninge Sogn* 1958, der er et omfattende værk på 435 sider med 126 reproduktioner af tonekurver og 23 kort, en frugt af årtiers indgående studium. I er om accentuation; som man kan forestille sig, har udredningen af de fynske accentforhold voldt store vanskeligheder. II Om vokalerne. Hensigten var at få etableret en fonematisk notation, der kunne anvendes på hele det østfynske område i den kommende ømålsordbog, og at få så store dele som muligt af det oprindeligt med fin fonetisk notation optegnede eksempelstof overført til fonematisk skrift.

Herved kan det bemærkes, at Poul Andersen valgte at opfatte lang vokal som bestående af to korte; der kunne konstateres fire diftonger i østfynsk: iæ, yö, uå og åa, men i vestfynsk kun tre: æi, öy, åu. I III behandles 15 konsonantfonemer og deres kombinationer i initiale og finale positioner. I IV opstilles materialet. – En indgående behandling af *Dialektforskningen* gav Poul Andersen i *Det danske sprogs udforskning i det 20. århundrede,* 1965, s. 85-126. Af særlig interesse er hans oversigt over den udvikling i fonematisk retning, der i 1940'erne foregik under påvirkning af Hjelmslevs sprogteori: glossematikken, der på dette område gav evident værdifulde resultater, jf. herom videre nedenfor. En fortsættelse er *Dansk Dialektologi i Tiåret 1965-1974* i Danske Studier 1977, s. 100-138.

Af Poul Andersens mange udgiverarbejder skal her fremhæves: Peder Jacobsen: *Mundarten i Flemløse Sogn (Vestfynsk),* 1933; Rasmus Rask: *De fynske Bønders Sprog,* 1938 og Jens Peerszøn: *En merckelig grundfest Disputatz* 1531, 1952.

Der var mange, der havde meget at takke Poul Andersen for, da han gik af i 1971. Han blev fejret med manér. Festskriftet *Studier i dansk dialektologi og sproghistorie tilegnede Poul Andersen på halvfjerdsdagen den 8. juni 1971* indeholder foruden hans bibliografi (s. 367-378) 36 artikler, hvoraf mange er skrevet af hans elever.

Anders Bjerrum er født 1903 i Vodder sogn. Han blev student fra Statens Kursus i 1924 og cand. mag. med dansk og tysk i 1930. Han blev ansat ved Stednavneudvalget (senere: Institut for navneforskning) i 1928, assistent 1931 og leder 1953-69. Tillige var han ansat ved Udvalg for Folkemaal 1930-45. Han var fra 1953 lektor i navneforskning ved universitetet, fra 1964 ekstraordinær professor i dansk sprog med særligt henblik på navneforskning og fra 1968 til 1973 professor i dansk sprog. Han er en særdeles alsidig forsker, der har præsteret betydningsfulde arbejder inden for tre områder: navneforskning, dialektforskning og sproghistorie.

Han har en stor og kontinuerlig andel i de mange bind, der er kommet i serien *Danmarks Stednavne,* og hertil kan føjes artikler som *Midtslesvigske Stednavne* i *Sydslesvig* I, 1933, s. 64-80; *Vort Sprogs gamle Sydgrænse* i Sønderjyske Aarbøger 1944, s. 1-20. Sammen med Kr. Hald og Peter Jørgensen optegnede han stednavne i Sydslesvig med henblik på den kommende udgave, jfr. u. Kr. Hald.

Han begyndte allerede som student at optegne sin hjemlige dialekt: *En »Kløft« fra Vestslesvig (Vodder Sogn)* i Danske Folkemaal II, 1928, s. 80-84; *Lidt sønderjysk Syntax,* ibid. IV, 1930, s. 17-24.

Sin hovedindsats gjorde han imidlertid i årene 1931-32, da han foretog

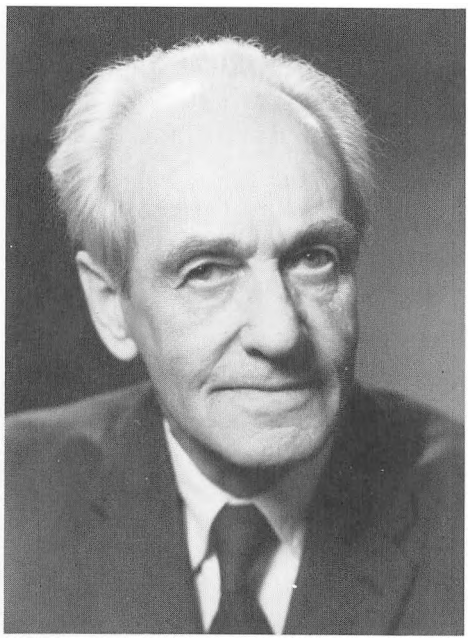

Fig. 32. Poul Andersen (f. 1901), professor i dansk dialektologi 1959-71, leder af Udvalg for Folkemaal (senere: Institut for dansk Dialektforskning) 1926-71, redaktør af »Danske Folkemaal« m.m. Blandt hans mange arbejder om østdanske dialekter er hovedværket »Fonemsystemet i Østfynsk på Grundlag af Dialekten i Revninge«, 1958. Elfelt fot. 1968. Videnskabernes Selskab.

Fig. 33. Anders Bjerrum (f. 1903), professor i dansk sprog med særligt henblik på navneforskning 1964, professor i dansk sprog 1968-73. Hans omfattende studier i 1930'rne af den nu uddøde sydslesvigske dialekt i Fjolde sogn er publiceret dels i »Fjoldemålets Lydsystem«, 1944, dels i en ordbog. Han har ud over stednavneundersøgelser skrevet en række arbejder inden for gammeldansk. Elfelt fot. 1972. Videnskabernes Selskab.

Begge disse forskere tilhører den københavnske lingvistkreds, og de har anvendt en fonematisk metode, der er udarbejdet under påvirkning af Louis Hjelmslev.

omfattende optegnelser af den døende danske dialekt, der taltes i Fjolde sogn i Sydslesvig. Der havde også tidligere været danske dialektforskere hernede for at optegne i dette sogn, f.eks. Lyngby i 1859, Marius Kristensen i 1913. Men dialektens lydbestand var så forskellig fra de nordligere, at fejlhøringer var uundgåelige for den, der kun kunne studere her en kort tid. Bjerrum, der fra 1930'erne var stærkt aktiv i »Lingvistkredsen«, beskrev i en dybtborende artikel *Über die phonematische Wertung von Mundartaufzeichnungen* i Bulletin du Cercle linguistique de Copenhague V, 1940, s. 29-51, hvorledes de tidligere optegnere af Fjoldedialekten havde været under påvirkning af deres egen dialekt. Det var nødvendigt for ikke-indfødte optegnere atter og atter at øve

deres øre og foretage kontrasterende prøver af ord med små udtaleforskelle for at søge at fastlægge antallet af fonemer. Om en sådan gennemført analyse handlede hans disputats, *Fjoldemålets Lydsystem,* 1944, der prøvede at tilrettelægge både det ældre og det nye indsamlede materiale således, at det kunne indgå i og bruges ved videre undersøgelser. Et resultat heraf foreligger nu i Marie og Anders Bjerrum: *Ordbog over Fjoldemålet* I-II, 1974.

Anders Bjerrum har vist stor interesse for K. J. Lyngby som dialektforsker. Først behandlede han hele hans udvikling i det grundige foredrag, der er trykt i *Fra Rask til Wimmer,* 1937, s. 83-112. Derefter udgav han *K. J. Lyngbys Breve om Sønderjylland 1856-1859,* Danske Studier 1939, s. 43-65 og *K. J. Lyngby's Jyske Grammatik tilligemed et Udvalg af hans Breve,* 1942, 281 sider.

Af senere dialektarbejder kan fremhæves følgende: *Folkesproget i Tønder gennem Tiderne* i *Tønder gennem Tiderne,* 1944, s. 440-464. *De danske Sprogprøver hos C. F. Allen* i *Festskrift til Peter Skautrup,* 1956, s. 297-309, hvor det elegant afsløres, at denne nationalliberale historiker i politisk øjemed har forfalsket sydslesvigske sprogprøver i sin bog *Det danske Sprogs Historie i Hertugdømmet Slesvig eller Sønderjylland* II, 1858.

Bjerrums sproghistoriske arbejder er oftest skrevet ud fra glossematiske synspunkter, hvorved der kan kastes nyt lys over gamle problemer. Man føler sig dog ikke altid overbevist om, at han med sine indlæg har sagt de sidste ord i kontroversielle anliggender. Men man må indrømme, at han plæderer godt for sine teser. Og denne side af hans produktion er blevet ganske respektindgydende: *Verbal number in the Jutlandic Law* i *Recherches structurales,* 1949, s. 156-176; *De tryksvage vokaler i danske runeindskrifter fra tiden ca. 1000 - ca. 1250* i Acta Philologica Scandinavica XXI, 1952, s. 53-65; *Utæn han ær opænbarlic gen guth,* ibid. XXII, 1954, s. 11-32; *Grammatik over Skånske Lov efter B 74,* 1954, optrykt 1966; *Johannes Jutæ og Valdemars Jordebog* i *Ti Afhandlinger,* 1960, s. 163-214; *Adjektivernes accusativendelse -æn i Jyske Lov* i *Danica, Studier i dansk sprog, Til Aage Hansen 3.9.1964,* s. 1-5; *Sprogbeskrivelsen* i *Det danske sprogs udforskning i det 20. århundrede,* 1965, s. 62-66; *Grammatik over De sjællandske Love efter AM 455 12°,* 1967; *Sproget i hyldingsbrevene fra 1387* i *Kopenhagener germanistische Studien* I, 1969, s. 256-274; *Glda. loghthæ og soghthæ* i *Studier i dansk dialektologi og sproghistorie tilegnede Poul Andersen,* 1971, s. 51-59.

Da Anders Bjerrum fyldte 70 år, fejrede »Selskab for nordisk filologi«, København, ham med at udsende et udvalg af hans artikler i engelsk oversættelse, efterfulgt af hans bibliografi: *Linguistic Papers,* 1973.

John Kousgård Sørensen er født i København 1925, student fra Ø. Borgerdydskole 1944, mag. art. i nordisk filologi 1951, amanuensis ved Institut for Navneforskning 1951-65, dr. phil. 1958, docent 1965, professor i dansk sprog 1969.

De vigtigste af hans arbejder er disputatsen *Danske bebyggelsesnavne på -sted,* 1958, der behandler en række problematiske forhold ved denne type, bl.a. efterleddets form og forleddets betydning: hovedparten af disse forled er appellativer, en mindre del er personnavne; *Roskildebispens jordebog* i *Ti afhandlinger,* 1960, s. 215-291; to bind i serien *Danmarks Stednavne* og *Danske sø- og ånavne* I-III, 1968-78, der fortsættes, og (sammen med Vibeke Christensen) *Stednavneforskning* I, 1972.

Inger Ejskjær, der er født 1926 i Vinderup, blev student i Struer 1945, cand. mag. i dansk og fransk 1953. Hun har været ansat ved Udvalg for Folkemål (senere: Institut for dansk dialektforskning) fra 1953, blev amanuensis 1960, dr. phil. 1970 og i 1971 professor i dansk dialektologi efter Poul Andersen.

Af hendes videnskabelige produktion kan nævnes *Brøndummålet, Lydsystemet i en Sallingdialekt,* 1954, *Kortvokalstødet i sjællandsk,* 1967, og disputatsen, det særdeles omfattende arbejde om *Fonemsystemet i østsjællandsk på grundlag af dialekten i Strøby sogn,* 1970.

Karl Martin Nielsen er født 1907 i Avlby ved Middelfart, student fra Rungsted kostskole i 1926 og mag. art. i nordisk filologi i 1933. Han var redaktør ved *Ordbog over det danske sprog* 1933-36, 1945 og 1950-52 og medarbejder ved *Danmarks Runeindskrifter* 1935-42. Han blev bibliotekar ved Statsbiblioteket i Århus 1948, ved Universitetsbiblioteket i 1951, amanuensis ved Københavns Universitet 1968, docent 1971, professor i dansk sprog 1973, i nordiske sprog 1975-77.

Hans første publikation *Et lovhåndskrift og dets forlæg* kom i *Studier tilegnede Verner Dahlerup,* 1934, s. 141-149, men gennem lang tid gjorde han sig mere og mere bemærket inden for runologi, tidligst i sammenhæng med hans arbejde med *Danmarks Runeindskrifter,* 1942, hvor han i bindet *Text* bl.a. havde forfattet »Formlære« (sp. 747-766). I velargumenterede debatindlæg gik han imod Lis Jacobsens opfattelse af indskriften på den lille Jellingsten med *DanmarkaR bot* i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed, 1943, s. 159-167, jf. ibid. 1946, s. 267-275, og med *Omramning eller fri apposition i runeindskrifter* i Arkiv för nordisk filologi LX, 1945, s. 73-91. En grundig undersøgelse *Til runedanskens ortografi* i Arkiv för nordisk filologi LXXV, 1960, optrykt 1970, s. 1-78 blev sammen

med afhandlingen *Om dateringen af de senurnordiske runeindskrifter, synkopen og 16 tegns futharken* i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed, 1969, s. 5-51, antaget som disputats 1970.

Også på gammeldansk område har han præsteret vægtige arbejder. Han udgav *Middelalderens danske Bønnebøger* I-IV, 1945-63, og var medforfatter til Johs. Brøndum-Nielsen: *Gammeldansk Grammatik* V-VIII, 1965-74, hvad der bl.a. har ført til skarpsindige undersøgelser i gammeldansk sproghistorie f.eks. *Grammatiske bidrag* I-II i Acta philologica Scandinavica XXV, 1962, s. 106-128 og XXIX, 1972, s. 17-77. I *Det danske sprogs udforskning i det 20. århundrede,* 1965, har han s. 26-51 gjort rede for *Sproghistorien.*

Karl Martin Nielsen modtog ved sin afgang i 1977 festskriftet *Jellingstudier og andre afhandlinger,* der indeholdt optryk af 13 af hans egne artikler samt hans bibliografi.

Erik Hansen er født 1931 i København, student (Øregård gymnasium) 1950, cand. mag. (dansk, tysk) 1959, timelærer 1959-61, adjunkt ved Rødovre Statsskole 1961-63, stipendiat ved Københavns Universitet 1963-68, amanuensis ved Institut for nordisk Filologi 1968-72, lektor 1972-75. I 1975 blev han professor i dansk sprog efter Karl Martin Nielsen.

Han har bl.a. skrevet *Reklamesprog,* 1962, 2. udg. 1970; *Sprogiagttagelse,* 1967, *Sprogets mekanisme,* 1968; *Ping- og pampersprog,* 1971; *Magister Stygotii betænkninger over det danske sprog,* 1973; *Dæmonernes port,* 1977. Hertil kommer en række vigtige artikler om nydansk grammatik som de følgende i NyS (= Nydanske Studier): *Sætningsskema og verbalskemaer* i 2, 1970, s. 115-137; *Bestemt og ubestemt sætning* i 7, 1974, s. 130-150; i Danske Studier: *Jensen er nede i postkassen med et brev* i 1971, s. 5-36; *Modal interessens* i 1972, s. 5-36; *Infinitiv og bisætning som styrelse for præposition* i 1977, s. 158-161; videre: *De nye derkonstruktioner* i *Festskrift til Kristian Hald,* 1974, s. 391-404.

Poul Lindegård Hjorth er født 1927 i Holmstrup, Sanderum sogn. Han blev student 1946 (Sct. Knuds gymnasium), cand. mag. (dansk, kristendomskundskab) 1952. Han var redaktør ved *Ordbog over det ældre danske sprog* 1954-55, lektor i dansk ved Lunds Universitet 1956-62, universitetsadjunkt 1962-65, dr. phil. 1965, professor i dansk sprog ved Danmarks Lærerhøjskole 1965-78 og efterfulgte i 1978 Karl Martin Nielsen som professor i nordiske sprog ved Københavns Universitet. Han er kendt som en smidig og effektiv administrator af bl.a. Dansk Sprognævn, hvis formand han var 1966-73.

Foruden lærebøger har han skrevet *Nordsamsisk bøjningslære,* 1958, disputatsen *Filologiske Studier over Karl Magnus' Krønike,* 1965 og udgivet bl.a. *Karl Magnus' Krønike,* 1960. Hertil artikler som *Omkring Christian den Tredjes bibel* i

Studier i dansk dialektologi og sproghistorie tilegnede Poul Andersen, 1971, s. 113-127; *Til dronning Elisabets breve* i *Festskrift til Kristian Hald,* 1974, s. 405-420.

Harry Andersen er født i København 1901. Han blev student fra Gl. Hellerup gymnasium i 1919 og mag. art. i nordisk filologi 1926, dr. phil. 1936. Han blev undervisningsassistent i 1927 og var lektor i dansk sproghistorie 1947-73. Han var assistent og senere afdelingsleder ved filologisk laboratorium 1939-71 og desuden bibliotekar ved Universitetsbiblioteket 1944ff. Alene denne karriere vidner om en stor arbejdsindsats.

Også hans produktion er meget omfattende og spænder over flere områder. *Oldnordisk Grammatik,* 1936, benyttedes meget i den elementære undervisning og kom i flere oplag. Sprogligt-stilistiske og litterære arbejder er disputatsen *Johs. V. Jensens Lyrik, Verseteknik, Sprog og Stil,* 1936, der flere gange er blevet suppleret,[33a] senest med bogen *Studier i Johannes V. Jensens forfatterskab,* 1972. Videre: *Ludvig Holsteins kunst,* 1956, *Ludvig Holstein i den litterære tradition, Et bidrag til filologisk litteraturforskning,* 1963, og *Studier i Sophus Claussens lyrik,* 1967. De fire sidste er blevet publiceret i serien Københavns Universitets festskrift, og alle er de skrevet med stor flid, med noget pedanteri og megen kærlighed til digtekunsten. Metodisk tilhører de en nu svunden tid.

Af mere varig interesse er en række af hans sproglige afhandlinger. De vigtigste er samlet i bogen *Runologica, Harry Andersens udvalgte runologiske afhandlinger,* der blev udgivet på hans 70-årsdag i 1971. Heri findes også en bibliografi over hans runologiske afhandlinger.

Institutterne

I nær tilknytning til danskstudiet ved universitetet har der i det 20. århundrede udviklet sig to betydningsfulde forskningsinstitutter: Udvalg for Folkemaal, senere Institut for dansk dialektforskning, og Stednavneudvalget, senere Institut for navneforskning. I det følgende vil der blive omtalt en del personer, som har været knyttet til disse institutter, og som tillige ofte har undervist eller vejledt danskstuderende.

Udvalg for Folkemaal er oprettet i 1922 som dialektarkiv under Undervisningsministeriet og tilknyttet Københavns Universitet med opgaverne indsamling og forskning af dansk dialektmateriale.[33b] Den største opgave har været

33a. Jf. Peter Skautrup: *Det danske sprogs historie* IV, 1968, s. 334-335.
33b. Jf. Bengt Holbek i Danske Studier 1972, s. 113.

arbejdet med *Ordbog over de danske ømål.* Til dette arkiv, fra 1960 *Institut for dansk dialektforskning,* har der i tidens løb været knyttet en mindre stab af faste medarbejdere plus en hel del løsere ansatte. Institutionen har oprettet og fastholdt forbindelse med mange frivillige medarbejdere i hele landet, ikke mindst på øerne. Forbindelsen er dels gået gennem spørgelister, dels gennem tidsskriftet *Danske Folkemaal,* der siden 1928 er udkommet i mange hæfter, der nu udgør 20 bind. I det senest udkomne findes et generalregister med oversigt over medarbejdernes bidrag. Desuden er der udsendt mange publikationer i flere skriftserier.

Af de ovenfor omtalte, der har arbejdet for instituttet, kan nævnes Poul Andersen, der ledede instituttet 1926-71, Anders Bjerrum, Kr. Hald, Inger Ejskjær. Til den ældre stab hører bl.a. *Ellen Raae,* som var assistent fra 1928, *Marius Kristensen, Aage Rohmann, Ole Widding, Jørgen Larsen.*

Af medarbejdere med mange års tilknytning kan nærmere omtales Kristen Møller, Ella Jensen og Christian Lisse.

Kristen Møller er født 1897 i Skannerup, student fra Høng 1922, mag. art. i nordisk filologi 1930, dr. phil. 1943. Han blev assistent 1929, afdelingsleder 1961. Af hans store produktion kan nævnes disputatsen *Diminutiver i moderne dansk,* 1943; *Nordiske Artikelproblemer,* 1945; *Ordforraadsstudier,* 1950; *Danske ålegårde og andre fiskegårde,* 1953; *Leksikologi og leksikografi,* 1959; *Svineegel, En østdansk stald,* 1974.

Ella Jensen er født i 1900 i Århus. Hun blev student (Statens kursus) 1928, mag. art. i nordisk filologi 1935. Hun blev medarbejder 1931 og var afdelingsleder 1962-70. Hendes første bog, *Houlbjergmålet,* 1944, var udarbejdet under påvirkning af glossematikkens metoder for opstilling af et lydsystem. Den efterfulgtes af *Houlbjergmålets Bøjningslære,* 1956; videre *Nordsamsisk, Undersøgelse af Udtrykssystemet,* 1959. Dertil kommer en række udmærkede artikler om jyske dialektforhold, f.eks. *Om Sproget i Århus 1900-1910* i Dialektstudier II, 1967, s. 197-270. Senest har hun – sammen med Magda Nyberg – udsendt *Emmerlevdialekten, Bidrag til Beskrivelse af en vestslesvigsk Dialekts Lydsystem,* 1977.

Christian Lisse er født 1912 i Torkildstrup, student (Nykøbing F.) 1930, cand. mag (dansk, tysk) 1937. Medarbejder 1934, assistent ved Stednavneudvalget 1941, amanuensis ved Institut for dansk dialektforskning 1952. Han har skrevet en række artikler, bl.a. i Danske Folkemaal, f.eks. *At spille Kag og slå Munk,* XVI, 1949, s. 73-97; *Enklitisk nægtelse i sydømålene,* XVIII, 1961, s. 1-13; og i Dialektstudier: *Nogle lydlige restitutioner i ømålene,* I, 1964, s. 171-208; *Stætte og stente i danske dialekter,* II, 1967, s. 135-196. Hertil kommer et *Kompendium i dansk dialektologi,* 1973.

En af de senest ansatte ved instituttet er den højtkvalificerede lektor, dr.

phil. *Marie Bjerrum.* Hun er født 1920 i Felsted, student (Åbenrå) 1940, mag. art. i nordisk filologi 1948. Medarbejder ved den arnamagnæanske ordbog 1948-51, universitetsadjunkt 1953-59, dr. phil. 1960, adjunkt (fra 1967 lektor) ved Gladsaxe gymnasium 1959-72 og lektor ved instituttet 1976. Af hendes produktion kan nævnes *Felstedmålets tonale Accenter,* 1948; disputatsen *Rasmus Rasks afhandlinger om det danske sprog,* 1960; *Breve fra og til Rasmus Rask* III, 1968; *Ordbog over Fjoldemålet* (sammen med Anders Bjerrum), 1974; *Otto Kalkar og hans Ordbog,* 1976.

Blandt de yngre ved instituttet kan fremhæves *Bent Jul Nielsen,* født 1933 i Store Heddinge, student (Kolding) i 1952, cand. mag. 1961. Han blev medarbejder 1962, afdelingsleder 1970. Han har skrevet *Et bjerreherredsmål, Udtrykssystemet i Barrit, Klakring og As sogne,* 1968, og artikler, bl.a. i Dialektstudier I og III.

I 1978 er de faste videnskabelige medarbejdere følgende. Ved ømålsafdelingen: lektorerne *Inger Bévort, Finn Køster, Inge Lise Pedersen, Karen Margrethe Pedersen.* Ved jysk afdeling: Bent Jul Nielsen, lektor *Magda Nyberg* (jf. omtale ovenfor). Med hensyn til enkeltheder vedrørende disses videnskabelige produktion kan henvises til *Danske Folkemaals generalregister,* Dialektstudier I-IV, 1964-77, *Studier i dansk dialektologi og sproghistorie tilegnede Poul Andersen,* 1971, og *Festskrift til Kristian Hald,* 1974.

Stednavneudvalget, der blev nedsat af Undervisningsministeriet i 1910, havde både et praktisk formål: fast ortografi for danske stednavne, og et videnskabeligt formål: udforskning af danske stednavne. Institutionens virkefelt er i tidens løb blevet udvidet på forskellig vis, den har f.eks. i vid udstrækning registreret ældre danske personnavne, og det var derfor velbegrundet, at den i 1960 skiftede navn til *Institut for navneforskning.* Herfra udgives serierne *Danmarks Stednavne* 1922 ff., og *Navnestudier* 1958 ff.

En hovedindsats blev i den første tid gjort af *Gunnar Knudsen* (1886-1951). Han blev medarbejder 1913, sekretær 1914, chef for Stednavnekontoret 1917. Han skrev bl.a. afsnittet »De danske Stednavne« i *Nordisk Kultur* V, *Stednavne,* 1939, s. 76-123. Ovenfor er det omtalt, at Anders Bjerrum, Kristian Hald, Christian Lisse og John Kousgård Sørensen har arbejdet på instituttet.

I 1978 er de faste videnskabelige medarbejdere følgende: Professor, dr. phil. *John Kousgård Sørensen.* – Docenterne *Gillian Fellows Jensen,* der bl.a. har skrevet disputatsen *Scandinavian Personal Names in Lincolnshire and Yorkshire,* 1968, og *Scandinavian Settlement Names in Yorkshire,* 1972, og *Lis Weise,* hvis disputats hed *Efterstillet adjektiv i danske stednavne,* 1969. – Lektorerne *Gordon Albøge, Vibeke Dalberg* (tidl.: Christensen), *Eva Melgaard, Birte Hjorth Pedersen* og *Inge Wohlert.* Med hensyn til deres videnskabelige produktion henvises til de samme

Fig. 34. Stednavneudvalget havde i begyndelsen sine samlinger anbragt hos forskellige medlemmer, bl.a. i et skab i Askov højskoles bibliotek. Det første lille kontor var i et, senere to små lokaler i Rigsarkivet ud mod porten til Tøjhuset, egentlig en tjenestelejlighed. I 1930'rne arbejdede der på visse tider af dagen en halv snes mennesker i disse rum, idet også Udvalg for Folkemaals medarbejdere var rykket ind her. Men i februar 1939 kunne begge disse institutioner flytte til rummeligere lokaler i Universitetsbiblioteket i Fiolstræde, efter at Universitetsbibliotekets nybygning (2. afdeling) var blevet færdig, og den medicinske og naturvidenskabelige litteratur var flyttet ud. På billedet ses Stednavneudvalgets lokale og fra venstre Anders Bjerrum, Kr. Hald, Rikard Hornby, Knud B. Jensen, kontorets leder Gunnar Knudsen, og S. K. Amtoft. Foto 1943. KU. Institut for navneforskning.

publikationer, som er nævnt under Institut for dansk dialektforskning, til *Danmarks Stednavne* og til *Ti Afhandlinger, Udgivet i anledning af Stednavneudvalgets 50 års jubilæum,* 1960.[34]

Institut for nordisk filologi oprettedes i april 1967 som ramme om de store skarer af studenter, der strømmede til danskfaget, og de lærere, som det blev nødvendigt at ansætte for at undervise dem. En række nye sproglige discipliner, der beskæftigede sig med nydanske tekster, viste sig velegnede til supplement af den traditionelle undervisning i oldnordisk, runedansk, gammeldansk, danske dialekter, stednavne m.m., discipliner, som i den følgende tid gled mere i baggrunden, ikke mindst efter at valgfrihed mellem en række emner var blevet indført ved den nye studieordning i 1969 (jf. s. 80).

Niels Erik Wille og *Peter Harms Larsen* forelagde på den »1. studiekonference i nydansk grammatik og sprogbeskrivelse« på Odense Universitet den 11-12 april 1970 deres *Introduktion til pragmatik og pragmatisk analyse,* der tryktes i bd. 2 af det nye tidsskrift Nydanske Studier og Almen kommunikationsteori (NyS), 1970, s. 41-108, som N. E. Wille redigerede. Både Wille og Harms Larsen knyttedes efter 1972 til det nye Roskilde Universitetscenter, og hertil flyttede også dr. phil. *Niels Haastrup,* der blev professor i dansk sprog. En anden ny disciplin, sociolingvistikken dyrkedes bl.a. af *Mogens Baumann Larsen,* men han blev professor ved Aalborg Universitetscenter.

Af den stab ved instituttet, der i 1978 underviser og forsker i sproglige discipliner, kan nævnes først lektorerne:

Inger Bom har tidligere været knyttet til *Ordbog over det ældre danske sprog,* der snublede et stykke efter starten, og til Dansk Sprognævn.

Otto Glismann har skrevet en dybtgående undersøgelse *Om tilblivelsen af Leonore Christines Jammersminde* i Acta Philologica Scandinavica XXVIII, 1967, s. 75-102 og *En studie i begrebet sætningsrealitet* i NyS 7, 1974, s. 98-129.

Iver Kjær har sammen med Bengt Holbek udgivet *Ordsprog i Danmark,* 1969. Siden 1970 har han været medredaktør af Danske Studier. Han har bl.a. sammen med Mogens Baumann Larsen skrevet en sociolingvistisk studie over kodeskift i dansk-amerikansk i *Festskrift til Kristian Hald,* 1974, s. 421-430.

Poul Levin har bl.a. skrevet *Semantik,* 1968, om en af de aktuelle nye discipliner.

Jørn Lund skrev *Studier i dansk sceneudtale, Otto Jespersens bidrag til teatersproghistorien* som sit bidrag til *Festskrift til Kristian Hald,* 1974, s. 461-472. Større opsigt vakte det store værk *Lars Brink* og Jørn Lund: *Dansk Rigsmål, Lydudviklingen siden 1840 med særligt henblik på sociolekterne i København* I-II, 1975.

34. Jf. Gunnar Knudsen: *Stednavneudvalget gennem 25 Aar,* 1935; d.s. i Fortid og Nutid XVIII, 1952, s. 387-396. – Lizzi Nykin og Anders Bjerrum: *Stednavneudvalgets virksomhed 1935-1960* i *Ti Afhandlinger,* 1960, s. 1-9. – John Kousgård Sørensen: *Institut for Navneforsknings samlinger* i Fortid og Nutid XXIV, 1970, s. 412-425. – Vibeke Christensen og John Kousgård Sørensen: *Stednavneforskning* I, 1972.

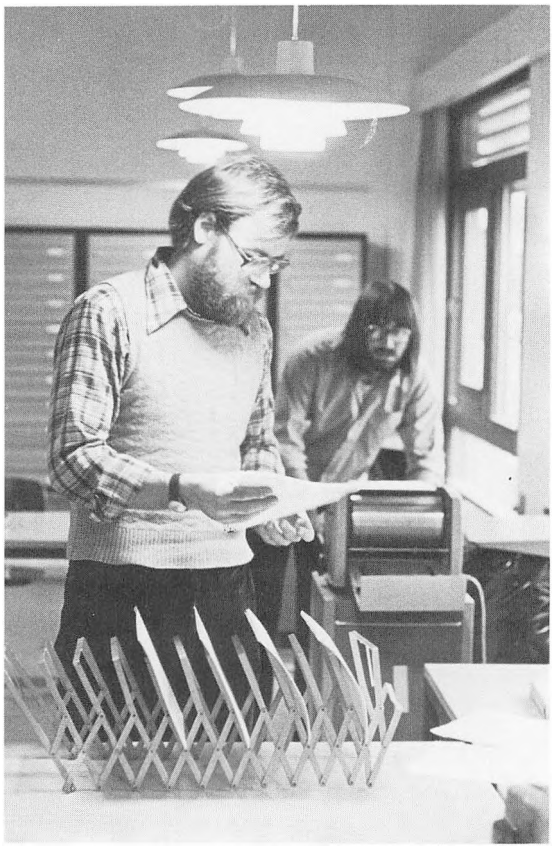

Fig. 35. Velkendt situation på Institut for nordisk filologi, KUA, og mange andre universitetsinstitutter anno 1979: to studenter i færd med at trykke og samle rapporter, der kan danne grundlag for en følgende undervisningstime. Bendt Heinemeier fot. 1979. KU.

Bogen, der er på 823 sider, bygger på grammofon- og andre lydoptagelser, skriftlig overlevering m.m. og behandler emner som generelle lydudviklinger, forholdet mellem lavkøbenhavnsk og højkøbenhavnsk og provinsielt rigsmål. Jørn Lund har endvidere beskæftiget sig med *Regionalsprogstudier* i Danske studier, 1977, s. 62-82.

Mogens Løj udgav i 1971 *Fleksivlære, En studie- og arbejdsbog,* der gav en fin pædagogisk indføring i bøjningslære.

Af *Thorkild Damsgaard Olsens* produktion kan nævnes den fremragende filologiske undersøgelse *»Rydårbogens skriver« og hans forlæg* i *Studier i dansk dialektologi og sproghistorie tilegnede Poul Andersen,* 1971, s. 263-275.

Hanne Ruus har i en afhandling i *Festskrift til Kristian Hald,* 1974, s. 523-539, *Udgangspunktet for Liffsens Vey,* konstateret, at Niels Hemmingsen i en af sine små bøger citerer fra Mattæusevangeliet efter Hans Tausens perikopetekster og ikke efter f.eks. Christian III's bibel.

Harald Steensig udgav i 1968 sammen med *Erik Hansen* en meget benyttet lærebog *Dansk er mange ting.*

Af *Ole Togebys* produktion kan nævnes *Sprog og læseproces,* 1971, der handler om læsbarhed, men især må fremhæves *Om sprog, En introduktionsbog,* 1977, fordi man i den – i stærkt komprimeret form – kan finde en fremstilling af alle de nye emner, der undervises i ved instituttet. Forkortet ned til punktform kan det siges, at Togeby behandler I, *Sprogets opbygning,* forholdet til sociale relationer, information, bevidsthed, om grammatik, fonetik. II, *Sprogets variationer,* medierne, sprogbrugerne, stil og interaktionsform, institutioners tekster. III, *Sproget i brug,* sproget som filosofisk, psykologisk og sociologisk fænomen. IV, *Sprogets udvikling.*

Vi kan derefter omtale adjunkterne:

Steffen Heger har skrevet et fonetisk arbejde i to dele, der hurtigt har opnået en position som velegnet lærebog: *Sprog og lyd,* 1974, og *Tale og tegn,* 1975.

Klaus Kjøller lagde ud med *Vælgeren og partiprogrammerne, En aktuel sprogligpolitisk analyse,* 1973. Herefter har han redigeret og delvis selv skrevet et særdeles nyttigt værk, *Analyser af sprogbrug,* 1975-76, hvis fire bind bærer undertitlerne *Sprogbrugsbegrebet, Argumentation, Replik-til-replik* og *Perspektiv.*

Ib Poulsen har skrevet om *Deixis* i NyS 8, 1975, s. 7-48.

Det kan tilføjes om Institut for nordisk filologi, at arbejdet med at tilrettelægge undervisningen af op mod 2000 unge danskstuderende, der stort set møder uden forudsætninger for at forstå de sproglige discipliner, beslaglægger en meget stor del af lærernes arbejdstid. Hertil kommer, at den videnseksplosion i verdens forskning, der nåede frem til de humanistiske fag i 1960'erne, gør det til en umulighed for nutidens universitetslærere at omfatte hele det lingvistiske felt, således som det f.eks. var muligt for en Paul Diderichsen. Og når lærerne så i stedet prøver på at specialisere sig i snævrere områder, så vil de mere og mere opdage, at de, der styrer landet, ikke længere mener, at der er råd til at købe de for de specialiserede nødvendige bøger og tidsskrifter. De forrige tider er forsvundne.

FAGET UDEN FOR KØBENHAVNS UNIVERSITET

Omfangsrige ordbogsarbejder blev udført af to teologer: *Otto Kalkar* (1837-1926) tog efter en omflakkende virksomhed som lærer og præst afsked i 1898 og samlede sig om at fuldføre en ordbog, han havde begyndt at arbejde på i 1868: *Ordbog til det ældre danske sprog (1300-1700)* I-V (1881-1918; fotografisk optrykt i 1976). *H. F. Feilberg* (1831-1921) blev i 1856 kapellan hos præsten E. Hagerup i Solt, kendt for sin bog *Om det danske sprog i Angel* (1854), og her ledtes han ind på et vidtgående studium af folkeliv og dialekter. Herom skrev han bøger som *Dansk Bondeliv* I-II (1889-99), *Jul* I-II (1904), og efter at han i

1877 havde begyndt sit indsamlingsarbejde, fik han omsider fuldendt sit største værk: *Bidrag til en ordbog over jyske almuesmål* I-IV (1886-1914).

En stab af filologer – flere af dem omtalt i det foregående og det efterfølgende – fuldførte den store bedrift at skrive en stor ordbog til dansk efter år 1700: *Ordbog over det danske sprog* I-XXVII (1919-54). To gange er den siden blevet fotografisk optrykt, og der udtrykkes i almenheden nogen undren over, at der ikke er kommet en revideret udgave. Der har dog i længere tid været forberedt et tillæg (ved *Anne Duekilde).* Af staben må fremhæves navne som *Verner Dahlerup, H. Juul-Jensen, Aage Hansen, Johs. Brøndum-Nielsen, Jørgen Glahder, Lis Jacobsen, Peter Skautrup, Morten Borup, Paul Diderichsen, Holger Nielsen, Karl Martin Nielsen, Aage Rohmann* og *Kaj Bom.*

Efter at den store nydanske ordbog var afsluttet, var mag. art. *Kaj Bom* (f. 1914), der havde været redaktør ved den 1944-54, leder af et indsamlingsarbejde med henblik på at udarbejde en ny tidssvarende ordbog over det ældre danske sprog, indtil den virksomhed kom i vanskeligheder, og han forlod den i 1966. Privat har Bom arbejdet med indsamling af slang, foreløbig sammenfattet i *Slangordbogen* (1957, 6. opl. 1974).

Marius Kristensen (1869-1941) blev cand. mag. 1894, dr. phil. på *Fremmedordene i det ældste danske skriftsprog* (1906). 1895-1927 var han lærer ved Askov højskole, derefter levede han som fri videnskabsmand med professorgage fra Carlsbergfondet. I hans store produktion er hovedværket *Kort over de danske folkemål med forklaringer* (1898-1912), udarbejdet sammen med *Valdemar Bennike.* Han udgav bl.a. Harpestræng-håndskrifterne (1908-20) og *En klosterbog fra middelalderens slutning* (1928-33).

Lis Jacobsen (1882-1961) blev mag. art. 1908, dr. phil. på *Studier i det danske rigssprogs historie* (1910), skrev en række runologiske arbejder, vigtigst *Danmarks runeindskrifter* I-II (1941-42) sammen med *Erik Moltke* og under medvirken af *Anders Bæksted* og *Karl Martin Nielsen.* Hun var 1911-31 formand for og 1931-51 administrator af Det danske Sprog- og Litteraturselskab og 1916-31 administrerende leder af *Ordbog over det danske sprog.*

Erik Moltke (f. 1901), der blev cand. mag. 1926, og som i lang tid har været knyttet til Nationalmuseet, har foruden *Danmarks runeindskrifter* (se u. Lis Jacobsen) bl.a. skrevet *Jon Skonvig og de andre runetegnere* I (1956), II (1958; disputats) og *Runerne i Danmark og deres oprindelse* (1976).

Hovedværker i dansk grammatik skyldes i nyere tid – inden Paul Diderichsen – især forskere uden for Københavns Universitet. Den klassiske filolog, overlærer ved Roskilde katedralskole *Kr. Mikkelsen* (1845-1924) udgav i 1893 *Dansk Sproglære* og i 1911 *Dansk Ordføjningslære.* Den sidste bringer på sine 764 sider et righoldigt eksempelmateriale og er for nylig blevet genoptrykt.

Mere opsigt end *Dansk Sproglære* vakte et stærkt polemisk værk af adjunkt ved Aalborg katedralskole *H. G. Wiwel* (1851-1910): *Synspunkter for dansk sproglære* (1901). I stedet for, som det tidligere skete, at presse den klassiske grammatiks kategorier ned over det danske sprog, hævdedes det her, at man skulle opøve skoleelever i selv at studere modersmålets bøjning, ordstilling, tryk, toner o.s.v. Kun på basis af de herigennem konstaterede ydre kriterier måtte man opstille grammatiske kategorier. Wiwel kunne dog ikke overholde sine egne strenge regler. Og hans bog led i virkeligheden af fundamentale uklarheder, der først langt senere er blevet påvist af Paul Diderichsen.[35]

Erik Rehling (1890-1978), der var cand. mag. og lektor ved Østre Borgerdydskole, lagde ud med en god pædagogisk *Dansk Grammatik* (1924), der blev lagt til grund, da Brøndum-Nielsen indførte øvelser i dette emne. Den afløstes af en bredere fremstilling benævnt *Det danske Sprog* (1932), der atter blev stærkt omarbejdet i 3. udg. 1951 under påvirkning fra arbejder af Otto Jespersen, Viggo Brøndal og Aage Hansen.

Aage Hansen (f. 1894), der 1930-36 var undervisningsassistent ved Københavns Universitet, men senere havde stærkere tilknytning – som gæstelærer – til Aarhus Universitet, er ikke udelukkende grammatiker, idet han har øvet en betydelig indsats inden for danskfaget på flere områder. Han har som redaktør ved *Ordbog over det danske sprog* (1920-56) præsteret en mere omfangsrig indsats end nogen anden og bl.a. skrevet sproghistoriske arbejder som *Den lydlige udvikling i dansk* I-II (1962-71). Hans grammatiske værker er disputatsen *Bestemt og ubestemt substantiv* (1927), *Sætningen og dens led i moderne dansk* (1933), *Indledning til nydansk grammatik* (1938) og *Moderne dansk* I-III (1967) (i alt 1386 sider). Det sidstnævnte værk er interessant som en demonstration af, hvorledes analysen og sprogbeskrivelsen bliver, når man anvender Hjelmslevs glossematiske relationssystem med de tre grundlæggende begreber: solidaritet, selektion og kombination. Tillige udmærker fremstillingen sig ved at bringe et særdeles fyldigt litterært eksempelmateriale, der er fint systematiseret og beskrevet.

Disciplinens historie på de nye universiteter begynder med den alsidige *Peter Skautrup* (f. 1896), der i 1928 blev docent i dansk sprog i Århus, hvor han kom til at øve en lang og flittig indsats, fra 1934 til 1966 som professor i nordiske sprog. Af hans udgiverarbejder kan nævnes de store bind med Jyske lov og Eriks sjællandske lov i *Danmarks gamle Landskabslove.* Hans hovedværk, en humanistisk bedrift, er *Det danske sprogs historie* I-IV + registerbind (1944-70). Dertil kommer mange undersøgelser i jyske dialekter, efterhånden byggende på de store ordsamlinger, der siden 1931 er indkommet til Institut

35. Jvf. *Det danske sprogs udforskning i det 20. århundrede,* 1965, s. 143-163.

for jysk sprog- og kulturforskning, som han ledede til 1966. Han forestår endnu udgivelsen af tidsskriftet *Sprog og kultur* (1932 ff) og *Jysk ordbog* (1970 ff).

Peter Skautrups efterfølger blev i 1966 hans elev *Kr. Ringgaard* (f. 1918), der især har arbejdet inden for fonologi og jyske dialekter: disputatsen *Vestjysk stød* (1960).

Til professoratet i nordiske sprog ved Odense Universitet kom i 1966 *Niels Åge Nielsen* fra Århus, hvor han var førstebibliotekar ved Statsbiblioteket og lektor ved universitetet. Sammen med Hallfrid Christiansen og Mogens Brøndsted udsendte han i 1955 *Norsk-dansk ordbog.* Videre: *De jyske dialekter* (1959), *Dansk etymologisk ordbog* (1966), *Runestudier* (1968) og *Runerne på Rökstenen* (1969). – I 1972 blev han professor i nordiske sprog med særligt henblik på nydansk ved Aarhus Universitet. Han efterfulgtes i Odense af *Hans Bekker-Nielsen* (se s. 174).

Ved Odense Universitet tiltrådte *Hans Basbøll* (f. 1943) et nyoprettet professorat i nordiske sprog med særligt henblik på dansk sprog og nyere lingvistiske studieområder i 1975. Han havde været seniorstipendiat i København og har navnlig arbejdet inden for dansk og romansk fonologi.

Ved Roskilde Universitetscenter blev *Niels Haastrup* (f. 1933) professor i dansk sprog i 1972. Han havde i 1968 disputeret med *Infinitiv + skullende, skolegrammatiske studier i Den ældste danske bibeloversættelse,* var docent i nordisk filologi ved Københavns Universitet 1969-72 og medlem af interimstyret for RUC 1970-73. – Samme sted blev den kendte svenske forsker *Ulf Teleman* professor i nordiske sprog i 1973. Han, der er født i 1934, har især forsket i nye lingvistiske discipliner, bl.a. med bogen *Definita och indefinita attribut i nusvenskan* (1969).

Ved Aalborg Universitetscenter blev et professorat i nordiske sprog i 1975 besat med *Mogens Baumann Larsen* (f. 1930). Han, der kom fra Københavns Universitet, har publiceret en række studier inden for sociolingvistik.

Norrøn filologi

Af Hans Bekker-Nielsen

De nordiske studier er ikke bare dansk (nordisk) litteraturhistorie og dansk sprog, selv om disse to fag naturligt nok er fundamentet i et studium af nordisk i Danmark. Foruden modersmålsstudiet er der nogle andre fag, der hører hjemme i den del af nationalvidenskaberne, man kalder nordisk filologi; den fagkreds, som nu kaldes norrøn filologi eller vestnordisk, er nok den med den længste tradition, og det er vel også den, der længst har samarbejdet med andre humanistiske fag (historie, retshistorie, arkæologi, folkemindevidenskab) og derved foregrebet den hang til tværfaglig virksomhed, som præger det tyvende århundrede.

Norsk-islandsk middelalderfilologi og vestnordisk bliver hovedanliggendet i dette afsnit, der skal ses som et supplement til de to foregående, og *Árni Magnússon* bliver hovedpersonen – ikke så meget i kraft af sin gerning som lærer ved Københavns Universitet, men på grund af den håndskriftsamling han etablerede og siden skænkede til universitetet. I henved 250 år har *Den Arnamagnæanske Samling* været til gavn og glæde for studiet af nordisk filologi.

De nordiske studier af historisk-antikvarisk-filologisk tilsnit har haft mange benævnelser, oldnordisk filologi, nordisk oldkyndighed og lignende, der ikke lyder så tiltalende på nudansk, og som forlener fagkredsen med en duft af noget hengemt, der er i modstrid med den kendsgering, at netop disse studier opfattes som særdeles aktuelle i international nordistik og dyrkes overalt i verden.[1] For den nationale og folkelige bevidsthed har filologernes udgaver og oversættelser af nordisk oldtidsdigtning haft afgørende betydning i den danske romantik, den danske højskole, den skandinaviske bevægelse og i andre sammenhænge – for eksempel under den tyske besættelse af Danmark. Mest udpræget forbindelse med den politiske historie har denne del af den nordiske filologi dog haft på Island, med filologen *Jón Sigurðsson* som selvstændighedskampens førstemand,[2] og på Færøerne, hvor den nationale rejsning var og er nøje knyttet til målrejsningen.[3]

1. Se f. eks. Gene G. Gage: *The Teaching of Old Norse-Icelandic in the United States,* Bibliography of Old Norse-Icelandic Studies 1970, 1971, s. 7-20, og de årlige lister over aktiviteten på området i Bibliography...

2. Jørgen Ulfe Grøn: *Fra Islands dæmringstid,* Odense 1976, med talrige henvisninger.

3. Svend Grundtvig: *Dansken paa Færøerne, Sidestykke til Tysken i Slesvig,* 1845, genudgivet med efterord af Hans Bekker-Nielsen, Odense 1978.

ANTIKVARISKE STUDIER

Allerede før 1600 var der interesse for islandske håndskrifter i Danmark, og danske historikere, blandt dem *Arild Huitfeldt,* skaffede sig oplysning om den islandske overlevering ved at få *Arngrímur Jónsson* (1568-1648) til at oversætte islandske oldskrifter. Arngrímur Jónsson kom senere til at samarbejde med *Ole Worm,* hvis overvejelser om runer vakte hans interesse for islandsk, og med *Stephanus Johannis Stephanius. Brynjólfur Sveinsson* (1605-75) hører også hjemme i denne kreds af lærde med filologisk-antikvariske interesser; han, der blev biskop på Skálholt, var ven med Stephanius og er mest kendt i lærdomshistorien som den, der skænkede Frederik Den Tredje *Flateyjarbók* og *Codex Regius af ældre Edda.*[4]

I faglig henseende hænger den tidlige, filologiske interesse for islandske kildeskrifter sammen med historieforskningen, og det er da også en historiker, der lægger navn til det første store værk i Danmark inden for islandsk-norsk middelalderfilologi, *Thomas Bartholin* (1659-90).

Thomas Bartholin den yngre, søn af anatomen, og altså nevø til Albert og Rasmus Bartholin, der er nævnt ovenfor (ss. 5 og 93), var et godt hoved. Allerede 1677, fire år efter at være blevet student, var han blevet designeret som professor politices et historiæ patriæ, og 1684 blev han kongelig antiquarius, efter at forgængeren i embedet *Hannes Þorleifsson* (d. 1682) var forlist med en anselig samling håndskrifter på vej fra sit hjemland, Island, til København. Bartholin var overordentlig flittig, men havde også gode hjælpere, blandt dem *Árni Magnússon.* Hans hovedværk blev *Antiqvitatum Danicarum de causis contemptæ a Danis adhuc gentilibus mortis libri tres ex vetustis codicibus et monumentis hactenus ineditis congesti* (Tre bøger danske antikviteter om årsagerne til dødsforagten hos danerne, mens de endnu var hedninger, samlet af gamle, hidtil uudgivne, håndskrifter og mindesmærker) fra 1689. Bogen var med sine tekstprøver fra den hidtil ret ukendte norrøne litteratur en fortræffelig antologi, og de latinske oversættelser sikrede den en kolossal udbredelse i den lærde verden, som herigennem fik indblik i Nordens oldtid. I England og Skotland var *Antiqvitates* en inspiration for Thomas Gray, Thomas Percy og Walter Scott, og i Tyskland var det fremfor alt Herder, der udnyttede Bartholins bog. En antologi af anden art er de såkaldte Bartholinske tomer, *Collectanea Bartholiniana,* med historiske aktstykker, afskrevet af Bartholin selv, men delvis også af Árni Magnússon. De håndskrevne folianter blev skænket til Universitetsbiblioteket (og er nu på Det kgl. Bibliotek), og

4. Finnur Jónsson: *Udsigt over den norsk-islandske filologis historie,* Festskrift udg. af Københavns Universitet . . . 26. September 1918, 1918, s. 6-19.

deres betydning beror ikke mindst på, at man i dem kan finde afskrifter af kilder, som senere er gået tabt ved Københavns brand 1728.

Árni Magnússon

De filologisk-antikvariske studier havde endnu ikke vundet indpas ved Københavns Universitet. Det skete først med *Árni Magnússon* (1663-1730).[5] Han blev dimitteret fra skolen ved domkirken i Skálholt 1683 og fik teologisk attestats i 1685; men allerede forinden var han begyndt som amanuensis hos Thomas Bartholin, for hvem han oversatte islandske kilder og afskrev aktstykker. I sommeren 1685 tog han hjem til Island »både for at opspørge antikviteter for sin herre og samtidig tage afsked med venner og slægtninge, da han ikke ventede, at han ville komme tilbage her til landet igen«.[6] En lignende håndskriftrejse foretog han til Norge i 1689-90, hvor han besøgte sin lærde landsmand, historikeren *Thormod Torfæus* (1636-1719), der var kongelig historiograf for Norge. Ind imellem arbejdede han med på Bartholins *Antiqvitates.*

Efter Bartholins død kom Árni Magnússon på Borchs Kollegium, blev designeret professor i 1694, kom på en længere biblioteksrejse til Tyskland, og i 1697 blev han arkivsekretær ved Gehejmearkivet. Trods pengesorger lykkedes det ham i disse år at erhverve en række håndskrifter og bøger og derved grundlægge sin sjældne samling. 1701 blev han professor philosophiæ et antiquitatum Danicarum og overgik 1720 til professoratet i historie og geografi. 1721 blev han underbibliotekar ved Universitetsbiblioteket, hvor han fik ansvaret for den daglige ledelse. I årene 1702-12 berejste han Island som kongelig kommissær for sammen med *Páll J. Vídalín* (1667-1727) at etablere en jordebog for landet.

»Hvad Árnis forelæsningsvirksomhed angår, synes en sådan overhovedet ikke at have fundet sted«, skriver Finnur Jónsson.[7] Árni Magnússons betydning som lærdomsmand var knyttet til hans virksomhed som biblioteksmand og samler. Allerede tidligt havde han fattet planen om at tilvejebringe en så stor og fuldstændig samling som muligt, og især under sit lange ophold på Island, hvor han gennemrejste hele landet som kongelig kommissær, lykkedes det ham at opspore så at sige ethvert håndskrift, der var tilbage i

5. Hans Bekker-Nielsen og Ole Widding: *Arne Magnusson, Den store håndskriftsamler,* 1963 (eng. oversættelse, Odense 1972). *Árni Magnússons levned og skrifter* I-II, 1930.

6. Fra Jón Magnússons korte skildring af broderen Árnis liv, citeret hos Bekker-Nielsen og Widding (note 5), s. 14.

7. *Levned og skrifter* (note 5) I, s. 101.

landet efter de store danske og svenske håndskriftindsamlinger i sidste halvdel af det syttende århundrede. Mange håndskrifter fik Árni Magnússon lov til at erhverve, men andre måtte han nøjes med at afskrive. Til hjælp havde han nogle islændere med filologisk sans, der kunne forstå hans overordentlig store krav til nøjagtighed i afskrivningsarbejdet.

Samlingen af håndskrifter og bøger var Árni Magnússons stolthed. Hans lyst var håndskriftstudier, og hans metode var den strengt filologiske. Som håndskriftkender havde han ikke sin lige, og i praktisk beherskelse af norrøn palæografi var han langt forud for sin tid. Til gengæld var han ikke meget for at meddele sine forskningsresultater på tryk; lidt flot sagde han, at »Hand vilde inte fylde Verden opp med unyttige bøger, der var nock lige vel«.[8]

Københavns brand i oktober 1728 var tæt på at tilintetgøre Árni Magnússons livsværk. En stor del af hans samling brændte, men til alt held blev kernen i hans samling, de middelalderlige pergamenthåndskrifter, reddet. Ulykken gav ham et knæk. »Jeg har mist min glæde«, sagde han til folk, der ville trøste ham. Fem fjerdingår efter var han død, og på dødslejet havde den barnløse mand testamenteret sin samling af bøger og håndskrifter og sin formue til Københavns Universitet, til det legat, der kom til at bære hans navn i et til lejligheden fremstillet adjektiv (ud fra hans latinske navneform Arnas Magnæus): Det Arnamagnæanske Legat.

Den Arnamagnæanske Samling

Københavns Universitet havde mistet den første norrøne filolog, der havde drevet det til at blive professor – i øvrigt den første islænder i et sådant embede, og *Ludvig Holberg* havde overtaget hans professorat. En nordmand havde afløst en islænder; men da Holberg havde helt andre videnskabelige interesser end Árni Magnússon, blev det stadigvæk denne, som gennem sit legat øvede den største indflydelse på den filologisk-historiske udforskning af Nordens oldtid.

Det Arnamagnæanske Legat fik sin kongelige fundats i 1760, og den bestemte blandt andet, at legatets penge skulle anvendes til at udgive skrifter fra Árni Magnússons samling, »først de troeværdigste, beste og nyttigste Skrifter, og dernæst de, som ere af ringere Værdie«, og at lønne to stipendiater, der skulle være »indfødte Iislandske Studiosi«, og som skulle forberede udgaverne. Fundatsen interesserede sig også for godt boghåndværk:

8. Bekker-Nielsen og Widding (note 5), s. 36.

Grágás

efter det Arnamagnæanske Haandskrift

Nr. 334 fol.,

Staðarhólsbók.

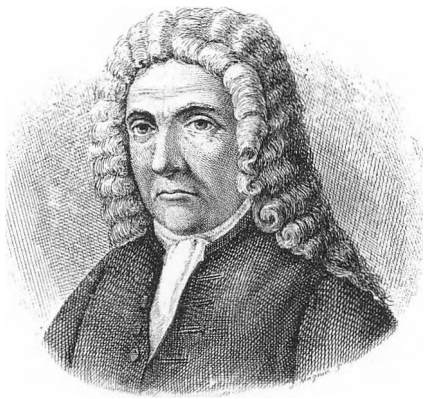

Kjøbenhavn.

Gyldendalske Boghandel.

Thieles Bogtrykkeri.

1879.

Fig. 36. Árni Magnússon (1663-1730). Der er kun ét autentisk portræt af den lærde islænder – af uvis dato og af en ukendt kunstner – og det ligner formentlig ikke; alligevel har det været grundlag for senere gengivelser som her Magnus Petersens fra 1869 til vignet i de arnamagnæanske udgivelser. Vilhjálmur Finsens »Grágás«, 1879, blev udgivet »som Festskrift i Anledning af Universitetets firehundredeaarige Bestaaen«.

»De Bøger, som saaledes af Legato oplegges, skulle alle trykkes paa godt hvid Papir, samt med nye, reene og ziirlige Typis«.[9]

Árni Magnússons amanuensis *Jón Ólafsson* (1705-79) var blevet den første stipendiat allerede i 1732, altså længe før fundatsen trådte i kraft, og han havde også medvirket ved en udgave af *Knýtlinga saga,* sagaen om de danske konger, som *Hans Gram* stod for, men som aldrig nåede at udkomme, fordi Gram havde for meget andet at bestille, og fordi den færdigtrykte tekst med oversættelse blev ædt af rotter og mus, mens bogtrykkeren ventede på indledning og register.[10] Begyndelsen på udgivelsesarbejdet var altså ikke lovende, og det var først efter nedsættelsen af »en samlet og bestandig Commission«, Den Arnamagnæanske Kommission, i 1772, at der kom gang i udgivelsesarbejdet.

Kommissionen eksisterer endnu og er den øverste myndighed for de arnamagnæanske aktiviteter i Danmark. Den første udgave var *Kristni saga* med *Ísleifs þáttr* 1773 ved *Hannes Finsen* (*Finsson;* 1739-96), med latinsk oversættelse ved *Bolle W. Luxdorph* (1716-88), et af kommissionens første medlemmer. Den næste arnamagnæanske udgave skulle have været *Hungrvaka* (med flere tekster), udgivet og oversat af *Jón Ólafsson den yngre* (1731-1811), men den nåede først at udkomme i 1778. I mellemtiden havde *John Erichsen (Jón Eiríksson;* 1728-87), medlem af kommissionen, udgivet *Gunnlaugs saga* (1775). Historikeren og bogmanden *P. F. Suhm* (1728-98) bekostede forskellige udgaver, som byggede på håndskrifter i Den Arnamagnæanske Samling, for eksempel *Landnámabók* ved Hannes Finsen 1774, *Orkneyinga saga* 1780, *Víga-Glúms saga* 1786 og *Eyrbyggja saga* 1787. Suhm var i øvrigt også medlem af den første kommission, så det tør nok siges, at Den Arnamagnæanske Kommission lagde ud med en stærk bemanding.

Det var en lykke for den nordiske filologi, at Det Arnamagnæanske Legat var begyndt at virke efter sin hensigt, for som selvstændigt fag havde dette studium endnu ikke vundet indpas på universitetet. Det var energiske historikere som Suhm, klassiske filologer som *Skúli Thorlacius* (1741-1815) eller embedsmænd som John Erichsen og *Grímur J. Thorkelin* (1752-1829), der holdt faget oppe, og man bemærker den store aktivitet, som islandske lærde præsterede i denne periode.

NORDISK ÅND

I tiden omkring 1800 viser en række patriotiske strømninger sig. I digtningen omsættes de til kunst hos en lang række danske og norske digtere fra Ewald til Oehlenschläger, i de praktiske videnskaber (landhusholdningsøkonomi og

andet) resulterer de i storslåede og grundige beskrivelser af tvillingrigerne Danmark og Norge, men også i dygtige rejseindberetninger fra »bilandene« Færøerne og Island (*Jens Christian Svabo, Nicolai Mohr* og *Eggert Ólafsson*). En række akademier og udgiverselskaber fra sidste halvdel af det attende århundrede giver udtryk for den nationale eller nordiske vækkelse allerede i deres navne. Det smagende selskab (nedenfor, s. 201) fra 1759 skifter i 1780erne navn til »Det Danske Selskab til Sprogets og den skiønne Litteraturs Forfremmelse«; 1772 stiftes Norske Selskab, 1775 Det danske Literaturselskab, 1779 Hið íslenzka Lærdómslistafélag og 1796 Det skandinaviske Literaturselskab. På ordbogsområdet skete der det, at Peder Syvs og Moths virksomhed (ovenfor, s. 96 f.) var blevet videreført af historikeren og sprogmanden *Jacob Langebek* på *Frederik Rostgaards* foranledning og endelig havnet hos Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab, som i 1793 udsendte første bind af den danske ordbog, som først blev afsluttet med ottende bind i 1905. Langebeks patriotiske sindelag viste sig i øvrigt også ved det af ham stiftede »Selskabet til det danske Sprogs og den danske Histories Forbedring« i 1745 (det senere kgl. danske Selskab for Fædrelandets Historie).

To store ordbogsarbejder over islandsk og færøsk hører også denne tid til. Svabos færøske ordbog nåede ikke frem til trykken før i det tyvende århundrede, men *Björn Halldórssons* islandske ordbog, der var blevet afleveret i manuskript til Den Arnamagnæanske Kommission i 1786, nåede at udkomme i dette tidsrum, ved Rasmus Rask (1814).[11]

Den Arnamagnæanske Kommission

Københavns Universitets indsats i nordisk, filologisk oldkyndighed var som tidligere alene knyttet til Den Arnamagnæanske Kommissions arbejde, for der var ingen lærestol eller regelmæssig undervisning i kommissionens fagområde.

Til kommissionen var knyttet historikeren *E. C. Werlauff* (1781-1871), der var arnamagnæansk stipendiat 1800-08, skønt han ikke var berettiget til at

9. Fundation for det Arnamagnæanske Legat, *Samling af Bestemmelser vedkommende det Arnamagnæanske Legat,* 1892, s. 4-14.

10. Jón Helgason: *Jón Ólafsson frá Grunnavík,* Safn Fræðafjelagsins V, 1926, s 218 f.

11. *Dictionarium Færoense, Færøsk-dansk-latinsk ordbog* af J. C. Svabo, I-II, udg. af Chr. Matras, Færoensia VII-VIII, 1966-70; *Lexicon Islandico-Latino-Danicum Biörnonis Haldorsonii,* Ex manuscriptis Legati Arna-Magnæani cura R. K. Raskii editum, I-II, 1814, med »Præfatio/Forerindring« af P. E. Müller.

nyde et legat, der var forbeholdt »indfødte Islandske Studiosi«. Trods sit impedimentum viste han sig duelig nok og disputerede over Ari fróði i 1808,[12] og senere – som medlem af kommissionen fra 1812 til 1871 – deltog han i udgivelsen af den store *Heimskringla*-udgave (6 bind, 1777-1826), som kongen havde bekostet, men som blev udført af kommissionsmedlemmer og andre arnamagnæanere. For kommissionen udgav Werlauff Sverres tale mod biskopperne i 1815 med latinsk oversættelse og kommentar.

Den klassiske filolog *Børge Thorlacius* (1775-1829), der var af islandsk slægt, var som Werlauff knyttet til *Heimskringla*-udgaven og udgav også andre mindre, norrøne skrifter. Også han var medlem af kommissionen.

Peter Erasmus Müller (1776-1834) var den mest betydelige norrøne filolog og litterærhistoriker ved Københavns Universitet i begyndelsen af det nittende århundrede, men hans embedsgerning på Frue Plads var som professor i teologi fra 1801, indtil han i 1830 blev Sjællands biskop. Han var medlem af kommissionen 1815-34. Hans hovedværk var *Sagabibliothek* i tre bind (1817-20),[13] den første samlede litterærhistoriske behandling af sagalitteraturen, men han skal også erindres for sine fortjenester af den færøske målrejsning, da han medvirkede til den første færøske bogs udgivelse, H. C. Lyngbyes *Færøiske Qvæder om Sigurd Fofnersbane og hans Æt* (1822), med indledning af Müller.

Rasmus Rask

I Den Arnamagnæanske Kommission sad også *Rasmus Rask* (1787-1832; ovenfor, s. 104) i sine sidste leveår, da han var professor »i Literærhistorien med særdeles Hensyn til den gamle asiatiske Literatur«[14] og senere »i de østerlandske Sprog«. Man kunne nok have ønsket for Rask, at han var blevet professor i sammenlignende sprogvidenskab – men tiden var ikke kommet for en lærestol af den art – eller måske endnu bedre professor i islandsk og sprogvidenskab, for studiet af islandsk var livet igennem hans kæreste beskæftigelse. Ovenfor er hans indsats i modersmålsforskningen omtalt, her skal hans islandske og færøske virksomhed erindres.

Som latinskolediscipel i Odense havde Rask sat sig ind i islandsk ved selvstudium af de tre første bind af folioudgaven af *Heimskringla* og havde desuden lavet sin egen grammatik og ordbog. Efter at være blevet student i 1807 kom han til København, hvor fynboen Rasmus Nyerup tog sig af ham og

12. *Arius Multiscius, primus Islandorum historicus,* 1808.
13. Theodore M. Andersson: *The Problem of Icelandic Saga Origin,* Yale Germanic Studies I, New Haven og London 1964, s. 22-29.
14. Akademiske Tidener I, 1833, s. 161.

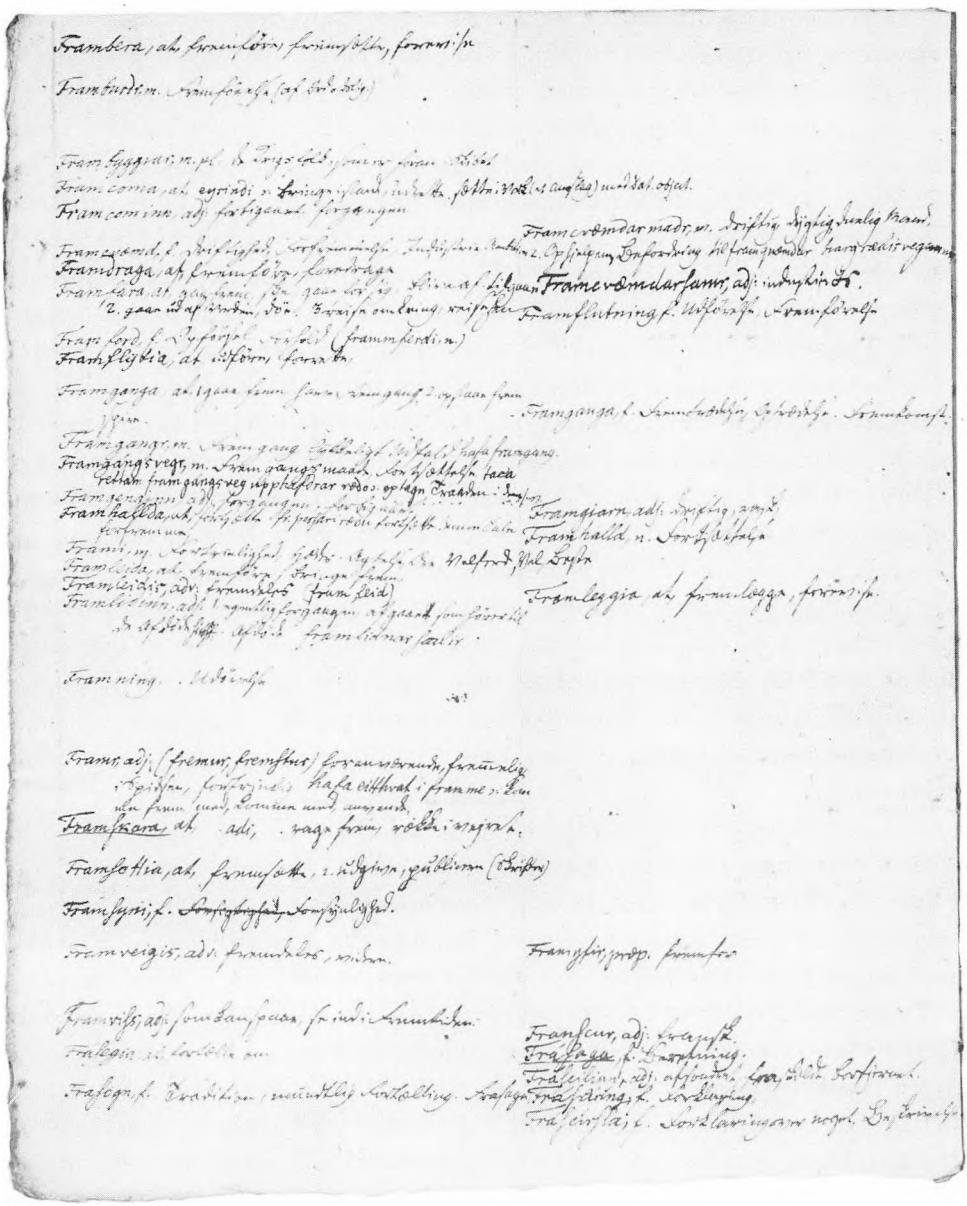

Fig. 37. Rasmus Rask (1787-1832) var interesseret i norrøn leksikografi lige fra sin skoletid og udgav i 1814 Björn Halldórssons islandske ordbog. Han havde en mindre samling af islandske håndskrifter, som i 1833 blev indlemmet i Den Arnamagnæanske Samling, heriblandt Rask 12 med hans egne samlinger til en islandsk-dansk ordbog. I dette ordbogsmateriale anfører Rasmus Rask adskilligt flere opslagsord end i Björn Halldórssons ordbog. Fot. Arne Mann Nielsen.

skaffede ham forskelligt arbejde; blandt andet hjalp han Nyerup med hans oversættelse af *Snorra Edda* (1808). I 1811 kom hans *Vejledning til det Islandske eller gamle Nordiske Sprog* (udvidet svensk oversættelse, Stockholm 1818), og samme år udsatte Videnskabernes Selskab en prisopgave med titlen »Med historisk Critik at undersöge og med passende Exempler at oplyse, af hvilken Kilde det gamle skandinaviske Sprog sikkerst kan udledes; at angive Sprogets Character og det Forhold, hvori det fra ældre Tider og igiennem Middelalderen har staaet dels til nordiske, dels til germanske Dialecter; samt nöiagtigen at bestemme de Grundsætninger, hvorpaa al Udledelse og Sammenligning i disse Tungemaal bör bygges«.[15] Opgaven blev besvaret af Rask i 1814 og belønnet med selskabets guldmedalje. De to-tre år Rask havde anvendt på prisskriftet, havde han anvendt godt, for han havde udvidet sit sammenlignende sprogstudium med svensk, finsk og lappisk under en rejse sammen med Nyerup til Sverige, hvor de to foruden at røgte deres akademiske kald skulle fungere som spioner for det politiske efterretningsvæsen. Rask fik nok mere ud af rejsen som sprogmand end som spion. Men ikke bare i bredden ved at sætte sig ind i flere nye sprog fik Rask udbytte af disse år; han gik også i dybden med studiet af islandsk, det sprog der var ham kærest, under et ophold på Island 1813-15. Det var fra Island han indsendte sin prisopgave, og visse utilstrækkeligheder, som eftertiden har kunnet påvise i prisskriftet, hænger utvivlsomt sammen med, at Rask måtte færdiggøre det langt fra de store biblioteker.

Prisskriftet udkom først i 1818, men da var Rask allerede taget af sted på den store rejse over Sverige, Finland og Rusland til Østen, der kom til at vare i syv år, 1816-23, og hans venner Nyerup og Finn Magnusen tog sig af udgivelsen af *Undersøgelse om Det gamle Nordiske eller Islandske Sprogs Oprindelse,* som bogen kom til at hedde.

I den sammenlignende sprogvidenskabs historie kaldes Rasks færd til Østen »den store rejse«, i den nordiske filologis historie er det snarere hans to år på Island, der er den store rejse. Her fik han lært at beherske islandsk; men her opdagede han også, at det ikke var overalt på Island, at man værnede sproget. Hans sans for sprogrøgt, der også udmærkede hans bidrag til studiet af dansk sprog, gjorde, at han kastede sig ind i et arbejde for at styrke det islandske sprog på Island, hvor det især på handelspladserne på sydlandet (Reykjavík med flere steder) var stærkt truet af opblanding med dansk. Rask satte ind mod det forfald, han havde konstateret, ved sammen med nogle islandske lærde at stifte et islandsk litterært selskab (Hið íslenzka Bókmennt-

15. Holger Pedersens indledning til *Rasmus Rask, Udvalgte Afhandlinger,* udg. ved Louis Hjelmslev, I, 1932, s. xvii.

afélag) i 1816. Selskabet fik afdelinger både i København og Reykjavík (indtil de i 1912 blev slået sammen med hovedsæde i Reykjavík), og det kom til at øve en stor indsats ved sine udgivelser også af ældre islandsk litteratur og gennem tidsskriftet *Skírnir,* der er udkommet siden 1827. Rasks bedrift som organisator af Bókmenntafélagið hører hjemme i den nordiske filologis historie og vidner om det gehør, han havde skaffet sig, for målstræv og sprogrøgt, også når det gjaldt de to nordatlantiske lande i det danske rige, Island og Færøerne.[16] Hans sympati for islandsk og færøsk blev en væsentlig støtte for C. C. Rafns virksomhed som oldgransker og udgiver nogle år senere.

Som nævnt udgav Rask en svensk version af sin *Vejledning* fra 1811, mens han var i Stockholm, den kom 1818. Samme år udkom hans udgaver af eddaerne, også i Stockholm, *Edda Sæmundar hinns fróða* (i samarbejde med A. A. Afzelius) og *Snorra-Edda ásamt Skáldu og þarmeð fylgjandi ritgjörðum.* At Rask således producerede sig i Sverige vakte ikke bifald hos hans patriotiske venner, selv flere år efter fredsslutningen syntes man åbenbart ikke at det gik an (slet ikke for en gammel efterretningsmand) at befinde sig vel i fjendeland. For sit bókmenntafélag udgav Rask en lille læsebog, *Lestrarkver* (1830), til brug i islandskundervisningen, og til undervisning i oldnordisk – eller snarere selvstudium, for en formaliseret undervisning fandtes endnu ikke – udgav han *Kortfattet Vejledning til det oldnordiske eller gamle islandske Sprog* (1832) og en *Oldnordisk Læsebog* (1832). Hans interesse for færøsk gav sig udtryk i hans korrespondance med filologisk interesserede færinger som *Jacob Nolsøe* (1775-1869) og hans bistand ved udgivelsen af *Johan Henrik Schrøters* (1771-1851) færøske oversættelse af *Færeyinga saga* i Rafns udgave fra 1832.

Fra 1822 til 1847 var *Finn Magnusen (Finnur Magnússon,* 1781-1847) medlem af Den Arnamagnæanske Kommission. I nogle år holdt han forelæsninger ved universitetet om nordisk mytologi og andet, men hans hovedvirksomhed blev arkivarens. Fra 1829 var han gehejmearkivar. Hans nordisk-antikvariske forfatterskab hang især sammen med *Den ældre Edda,* for det faldt i hans lod at afslutte den udgave, som Den Arnamagnæanske Kommission var begyndt på i 1787; i 1828 fik han udsendt tredje og sidste bind. I fire bind udsendte han en oversættelse af Eddaens sange (1821) og – ligeledes i fire bind – *Eddalæren og dens Oprindelse eller nöjagtig Fremstilling af de gamle Nordboers Digtninger og Meninger om Verdens, Gudernes, Aandernes og Menneskenes Tilblivelse . . .* (1824-26). Finn Magnusen havde en betydelig samling af islandske håndskrifter, som han solgte til engelske og skotske biblioteker.[17]

16. *Fra Islands dæmringstid* (note 2), s. 25-53.

17. Jón Helgason: *Finnur Magnússon* i *Ritgerðakorn og ræðustúfar,* 1959, s. 171-196.

I nordisk ånd virkede *Carl Christian Rafn* (1795-1864), som var endnu fjernere fra Københavns Universitets virksomhed end de hidtil nævnte filologer, idet han aldrig studerede filologi eller gav forelæsninger, men alligevel blev han den mest betydende inden for faget i første halvdel af det nittende århundrede. C. C. Rafn var en af de opvakte fynboer. Som Rask og N. M. Petersen blev han student fra Odense, 1814, og allerede et par år efter blev han cand. jur. og tog officerseksamen. Så var han i nogle år løjtnant ved de fynske dragoner og benyttede tiden i Odense til at virke for det Fyenske Militaire Bibliothek og for det fynske stiftsbibliotek. Han var tidlig blevet grebet af bibliotekstanken, og han indså, at hvis landene i det danske rige skulle drive det til noget i nationalvidenskaberne og andre nyttige studier, måtte der være ordentlige, videnskabelige biblioteker med offentlig adgang; han var med til at oprette stiftsbiblioteket i Reykjavík i 1818 (det nuværende Landsbókasafn Íslands, Islands nationalbibliotek), det færøske amtsbibliotek i Tórshavn (nu landsbibliotek) i 1828 (Føroya Landsbókasavn) og biblioteket i Godthåb på Grønland (det nuværende landsbibliotek) i 1829. Rafns hovedindsats blev stiftelsen af Det kongelige nordiske Oldskriftselskab i 1825, og dette selskabs virksomhed blev i lange tider det mest livlige alternativ til de arnamagnæanske aktiviteter, men ikke fordi Rafn kappedes med kommissionen, som han selv var medlem af 1830-64. Der var blot sket det, at nordisk oldkyndighed og oldnordisk filologi var blevet et yndet studieobjekt, og Rafn forstod at stimulere interessen, blandt andet med selskabets store udgave af kongesagaerne i tre parallelle rækker med islandsk grundtekst, dansk oversættelse og latinsk oversættelse. Da Rafn i 1832 udgav *Færeyinga saga,* fik han med Rasks hjælp redigeret J. H. Schrøters færøske oversættelse, så den blev et vigtigt skridt på vejen til den færøske målrejsning senere i århundredet, og noget senere (1838-45) udgav han med Finn Magnusens bistand sagaerne om Grønland og Vinland og nogle andre tekster, der fortalte om nordboernes (dvs. islændernes) opdagelse af Nordamerika, bosættelsen på Grønland og mere endnu under titlen *Grønlands Historiske Mindesmærker* i tre bind. Et tilsvarende projekt, hvor han også havde Finn Magnusen som medarbejder, var *Antiqvitates Americanæ* (1837), der præsenterede beretningerne om Vinland og Grønland for et internationalt publikum. Disse to værker er nu forældede som filologiske udgaver, men de har bevaret deres værdi som kildesamlinger og er velfortjent blevet genoptrykt i vore dage. Rafns utrættelige virksomhed, som efterhånden helt var viet Oldskriftselskabet, var med til at skabe baggrunden for den nordiske (og norrøne) filologi ved universitetet, da faget endelig gjorde sit indtog med N. M. Petersen i 1845.[18]

18. Ole Widding: *Carl Christian Rafn 1795-1864,* Bibliography of Old Norse-Icelandic Studies 1964, 1965, s. 7-22.

Fig. 38. Carl Christian Rafn (1795-1864), Oldskriftselskabets grundlægger, var den drivende kraft bag de store saga-udgivelser i anden fjerdedel af det nittende århundrede. Med hans virksomhed blev den internationale interesse for norrøn filologi grundlagt. Foto. KB. Billedsamlingen.

NATIONAL REJSNING OG NORDISKE STUDIER

De nationale og nordiske strømninger, der var karakteristiske for fyrrerne i sidste århundrede, kom til at virke gunstigt for nationalvidenskaberne. Rasks sprogvidenskabelige indsats for islandsk, N. M. Petersens, Rafns og Finn Magnusens virksomhed som udgivere og oversættere, Nyerups og Petersens bidrag til den nationale litteraturhistorie, historikernes (f.eks. C. F. Allen) studier i fædrelandets historie, alt dette hører med til forudsætningerne for, at de nordiske sprog endelig i 1845 fik en lærestol på Frue Plads. De akademiske sysler i nordisk retning passede godt sammen med de politiske strømninger, og det er påfaldende med hvilken kraft nordiske filologer og litterærhistorikere deltog i de nationale frihedsrørelser. Sprogstriden i Slesvig, den politiske selvstændighedskamp på Island og skole- og sprogsagen på Færøerne fremkaldte særdeles vægtige bidrag til studiet af nordisk filologi; mange fandt en inspiration i studiet af Nordens oldtid, som for eksempel N. M. Petersen i sin programmatiske artikel *Den nordiske Oldtids Betydning for Nutiden* fra 1845 (jf. s. 109).

Nordiske sprog

N. M. Petersen (1791-1862) blev som nævnt (ss. 23 og 109) den første ordinære professor i nordiske sprog i foråret 1845. Hans virke for dansk sprog og litteraturhistorie er omtalt ovenfor, her skal kun mindes om hans bedrifter som norrøn filolog. Det var Rasmus Rask, der havde givet ham lyst til at studiet af islandsk, men de to venners sproglige studium havde ikke ganske samme retning; hvor Rask var lingvist, var Petersen filolog og litterærhistoriker. Til Oldskriftselskabets tolvbinds-udgave af kongesagaer leverede han det meste af oversættelsen til dansk (*Oldnordiske Sagaer* IV-X, 1831-36) og lavede et kommentarbind (XII), der også kom separat, *Bidrag til en oldnordisk geographisk Ordbog tilligemed en forudskikket Udsigt over Tidsregningen i Oldnordiske Sagaer,* 1837. Et pionerarbejde var hans *Haandbog i den gammel-nordiske Geografi eller systematisk Fremstilling af de gamle Nordboers geografiske Kundskab i Almindelighed, samt de af dem bekjendte Lande og historisk mærkelige Steder i Særdeleshed* I, 1834. Der kom aldrig mere end dette første bind. Petersens forelæsninger om norrøn litteraturhistorie blev i deres noget ufærdige form udgivet af Guðbrandur Vigfússon undet titlen *Bidrag til den oldnordiske Literaturs Historie,* 1866, og også en gudelære skrev han, *Nordisk Mythologi,* 1849.

Det værk, der fremfor noget har bevaret N. M. Petersens navn i agtelsesfuld ihukommelse, er hans fire bind *Historiske Fortællinger om Islændernes Færd hjemme og ude,* udsendt af Oldskriftselskabet 1839-44 og genoplagt mange gange siden, for eksempel af Verner Dahlerup og Finnur Jónsson i 1901. Petersens oversættelser er for mange danske læsere blevet den klassiske form, i hvilken de møder islændingesagaerne, og det er lidt synd for sagaerne; den petersenske stil havde imidlertid mange fortrin, for han skrev levende og ægte og med sans for sagaernes fortællestil.

For den færøske målrejsning kom N. M. Petersen til at spille en hovedrolle, selv om hans tilsynekomst på arenaen ikke umiddelbart behagede de unge initiativtagere til et færøsk selskab, som i 1845 henvendte sig til offentligheden med den hensigt »at samle og udgive de i det færøske Sprog opbevarede poetiske og sproglige Mindesmærker og derved tilveiebringe en Literatur, til hvilken Færingerne selv kunne knytte sig, og af hvilken Omverdenen kan lære, hvorledes den fremtidig har at betragte det færøske Sprog«. Det påtænkte selskab havde andre gode formål, som tjener forslagsstillerne *Svend Grundtvig* (1824-83), *Frederik Barfod* (1811-95), *Jón Sigurðsson* (1811-79), *V. U. Hammershaimb* (1819-1909) og flere med dem til ære; men der var den skavank ved projektet, at der endnu ikke eksisterede en fast, færøsk skriftnorm, trods Schrøters fortjenstfulde arbejde som oversætter (s. 156). N. M. Petersen påviste da, i en artikel i Fædrelandet, 13. maj 1845, at den hidtidige praksis,

at lægge en enkelt dialekt til grund for færøsk retskrivning, ikke duede, for »ingen Dialektudtale kan nogensinde blive til et Skriftsprog. Skriftsproget er det harmoniske i Dialekterne, henført til Sprogets simple, ædle, oprindelige Form«. Udgangen på den færøske retskrivningsdebat blev, at Hammershaimb med filologisk bistand fra Jón Sigurðsson og med støtte hos C. C. Rafn fik fastlagt en ortografisk norm for færøsk, som i store træk svarer til den moderne færøske ortografi, og som bygger på etymologiske principper. Det blev Hammershaimbs retskrivning af 1846, der blev den rådende hos de få (bl.a. Svend Grundtvig), som i de følgende år beskæftigede sig med færøsk filologi. I mange år var Hammershaimbs *Færøisk sproglære,* 1854 (i Annaler for nordisk Oldkyndighed), den eneste trykte vejledning til studiet af denne del af nordisk filologi.[19]

Islandsk filologi havde længe været i vælten, men nu kom tiden, hvor faget blev formelig anerkendt ved Københavns Universitet med udnævnelsen af *Konráð Gíslason* (1808-91) »til extraordinair Docent i det philosophiske Fakultet som Lektor i de oldnordiske Sprog«, 1848.[20] Konráð Gíslason var blevet student fra latinskolen på Bessastaðir i 1831 og var begyndt på det juridiske studium i København, men tog aldrig nogen embedseksamen. I stedet for kastede han sig over filologiske studier og var en af stifterne af det islandske tidsskrift *Fjölnir,* der kom i ni bind mellem 1835 og 1847. Han var tidsskriftets filologiske ekspert, og han arbejdede for en modernisering af den islandske retskrivning, men uden held. Til gengæld blev Fjölnir det vigtigste organ for de islandske frihedsrørelser og banede vejen for de politiske fremskridt, som Jón Sigurðsson, en anden af tidens islandske filologer, fik skaffet sit fædreland.

Konráð Gíslason havde været medarbejder hos den engelske sprogmand *Richard Cleasby,* der døde i København i 1847, og som i årevis havde samlet stof til en stor islandsk ordbog, og i fyrrerne udgav han en særdeles veldokumenteret beskrivelse af det ældste islandsk, *Um frum-parta íslenzkrar túngu í fornöld,* 1846. Ungdomsvennen Jónas Hallgrímssons (1807-45) digte udgav Konráð Gíslason i 1847. I 1848 fik N. M. Petersen så Konráð Gíslason som medlærer i de nordiske sprog, og det nye fag var godt bemandet. Ved Petersens død rykkede Konráð Gíslason over i det ledige professorat, og Lyngby og Grundtvig blev docenter. Konráð Gíslasons særlige arbejdsområde blev skjaldedigtningen, men han huskes også for sin *Dönsk orðabók með íslenzkum þýðingum,* 1851, og sin læsebog *Fire og fyrretyve for en stor Deel forhen utrykte Prøver af oldnordisk Sprog og Literatur,* 1860. I 1886 tog han sin afsked og

19. Om N. M. Petersens rolle i den færøske målrejsning se efterordet til *Dansken paa Færøerne* (note 3), s. 110-13.

20. Kjøbenhavns Universitets Aarbøger, 1848, s. 6.

Fig. 39. Konráð Gíslason (1808-91) blev 1848 docent i »de oldnordiske Sprog« og 1863 professor i nordiske sprog. Han var en omsorgsfuld ordbogsmand og en yderst akkurat tekstfilolog. Foto. KB. Billedsamlingen.

blev efterfulgt af Ludvig Wimmer (jf. s. 115). Som arving havde han indsat Den Arnamagnæanske Stiftelse, og hans papirer blev indlemmet i Den Arnamagnæanske Samling som en særlig afdeling. Af kommissionen havde han været medlem fra 1848.

K. J. Lyngby er behandlet i anden sammenhæng (s. 110), for de oldnordiske studier var hans afhandling fra 1861 om den oldnordiske udtale af stor betydning; men ellers var det hans kollega Svend Grundtvig, som i højere grad repræsenterede nordisk filologis klassiske forankring i de vestnordiske sprog.

Svend Grundtvig huskes nok bedst som folkeviseforsker (ovenfor, s. 32) og som folkemindevidenskabens grundlægger i Danmark,[21] men det skal ikke glemmes, at han havde en for en dansker usædvanlig stærk og tæt forbindelse med islandsk og især færøsk filologi. Sammen med Jón Sigurðsson udgav han islandske folkeviser, *Íslenzk fornkvæði* i to bind, 1854-85, og selv udsendte han en håndudgave af *Den ældre Edda,* der opnåede to oplag 1868 og 1874. Sin ungdoms lærer i færøsk, V. U. Hammershaimb, støttede han i dennes kamp for det færøske sprog over for den meget kedelige og restriktive danske skolepolitik på Færøerne i stridsskriftet *Dansken paa Færøerne, Sidestykke til*

21. Iørn Piø i Arv XXV-XXVI, Uppsala 1969-70, s. 189-224. Jf. nedenfor, bd. XI, s. 57 ff.
22. *Dansken paa Færøerne* (note 3), s. 107-13 og 137 f.

Tysken i Slesvig, 1845, som indeholdt en skarp kritik af stænderforsamlingens behandling af forslaget om de såkaldte danske tvangsskoler på Færøerne i 1844. Grundtvigs skrift blev begyndelsen til en aktiv målrejsning på Færøerne, og hans indsats ved tilblivelsen af det færøske skriftsprog af 1846 er aldrig blevet glemt på Færøerne.[22] Hans medvirken ved forsøget på at stifte et færøsk selskab er omtalt ovenfor (s. 158). Han havde håbet på, at V. U. Hammershaimb ville have fortsat sine færøske studier under sin tid som præst på Færøerne, men da Hammershaimbs embedsforretninger hindrede det, tog Svend Grundtvig sagen i sin egen hånd og etablerede de to håndskrevne samlinger af færøske folkeviser og færøsk ordbogsstof, i samarbejde med *Jørgen Bloch* (1839-1910), som er baggrunden for den tidlige videnskabelige beskæftigelse med færøsk sprog. Folkevisesamlingen er udgivet som *Føroya kvæði, Corpus Carminum Færoensium* i seks bind af Chr. Matras og Napoleon Djurhuus, 1944-72. Grundtvig var med til at stifte Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur (efter bogomslagenes farve kaldt Det røde Selskab) i 1879 og var selv formand i nogle år, og det var dette selskab, der opfordrede V. U. Hammershaimb til at genoptage sin ungdoms filologiske sysler, da han var blevet præst på Sjælland. Resultatet blev *Færøsk Anthologi* i to bind, som udkom hæftevis fra 1886 til 1891, og som for alvor slog fast, at færøsk skulle tages alvorligt i sammenhæng med studiet af nordiske sprog. Svend Grundtvig var i øvrigt medlem af Den Arnamagnæanske Kommission 1871-83.

Fig. 40. Svend Grundtvig (1824-1883), filolog og folkemindesamler, fik tidligt interesse for islandsk og færøsk filologi og var sin tids kyndigste, danskfødte forsker på området. Tegning af P. C. Skovgaard fra 1843. Dansk Folkemindesamling.

Ludvig Wimmer (1839-1920), der blev Konráð Gíslasons efterfølger, er omtalt andetsteds (s. 113). Også han hørte til arnamagnæanerne og var medlem af kommissionen 1883-1920, de sidste fjorten år som formand. Studiet af oldnordisk gjorde han betydelige tjenester med de lærebøger, han lavede, da faget blev indført i latinskolen i 1871: *Oldnordisk Formlære,* 1870, og *Oldnordisk Læsebog,* 1870. Begge bøger kom i talrige oplag, grammatikken blev oversat til svensk, tysk og islandsk, og læsebogen blev sine steder anvendt ved universitetsundervisningen i Danmark, så længe oldnordisk (oldislandsk/gammelnorsk) var et obligatorisk led i danskstudiet (til ca. 1970). Sammen med Finnur Jónsson, i hvem han havde en meget hengiven discipel, udgav han den fototypiske udgave af *Den ældre Edda* (efter *Codex Regius*) 1891 med vedføjet diplomatarisk tekstgengivelse. Denne udgave er et pionerarbejde blandt faksimileudgaver af nordiske tekster.

Uden for fagkredsen arbejdede professoren i engelsk, *George Stephens* (omtalt s. 272), med nordiske emner. Hans værdifuldeste indsats på området var nok udgaven af det fornsvenske legendarium fra hans ungdomsophold i Sverige, mens hans senere runeforskninger allerede ved fremkomsten var forældede i filologisk sammenhæng.

Norrøn filologi

I størstedelen af N. M. Petersens og Konráð Gíslasons embedstid var *Jón Sigurðsson* (1811-79) sekretær for Den Arnamagnæanske Stiftelse, fra 1848 og til sin død. Det var ved kgl. resolution af 9. juni 1850 blevet bestemt, at sekretærposten skulle inddrages, når Jón Sigurðsson fratrådte, men heldigvis for sagen forlod den dygtige islandske filolog og politiker ikke sin post. Han trak hovedlæsset ved den arnamagnæanske udgave af *Snorra Edda* i tre bind 1848-87, grundlagde *Diplomatarium Islandicum* og udgav selv første bind 1857-76 og var sammen med Guðbrandur Vigfússon med til at udgive de islandske bispesagaer, hæftevis fra 1856. Talrige andre publikationer havde han del i, og samtidig var han førstemanden i den politiske kamp for Islands selvstændighed.

Gennem sit arbejde for Den Arnamagnæanske Stiftelse var en anden af tidens fremmeste islandske filologer *Guðbrandur Vigfússon* (1827-89) knyttet til universitetet. Han var stipendiat 1856-66, og i den tid publicerede han sin vigtige afhandling *Um tímatal í Íslendinga sögum í fornöld,* 1856, deltog i udgivelsen af *Flateyjarbók* i tre bind (Christiania, 1860-68) og i flere af de udgivelser af islandske tekster, der i de år blev trykt i Leipzig. Det havde været godt for Københavns Universitet, om hans arbejdskraft var blevet

sikret for den norrøne filologi i Danmark, men han rejste til England, fordi han havde fået i opdrag at gøre den ordbog færdig, som Richard Cleasby havde samlet stof til i fyrrerne med bistand fra islandske filologer (jf. s. 159). Fra 1866 boede han i Oxford, hvor han endte som professor, og hvor lærestolen i »Ancient Icelandic Literature, History, and Antiquities« bærer hans navn. *Icelandic-English Dictionary,* i daglig tale Cleasby-Vigfusson, udkom forbavsende hurtigt, efter at Guðbrandur Vigfússon havde overtaget ansvaret for den (Oxford, 1874, 2. udgave med et beskedent supplement ved *William Craigie* 1957). Guðbrandur Vigfússon var talentfuld og idérig langt udover gennemsnittet hos hans kolleger og tillige energisk, men ikke altid tilstrækkelig sikker i den filologiske detalje.[23]

FRA NORDISK TIL NORRØN FILOLOGI

Der havde lige fra Konráð Gíslasons ansættelse som universitetslærer været mindst en af lærerne i nordiske sprog, som særlig tog sig af norrøn filologi, og da Wimmer rykkede over i professoratet ved Konráð Gíslasons afgang i 1886, så universitetet sig om efter en islænder, der kunne overtage Wimmers docentur. *Björn Magnússon Ólsen* (1850-1919), der endte med at blive den første professor i *íslensk fræði* ved det islandske universitet, Háskóli Íslands (åbnet 1911), var på tale som kandidat, men det endte med at man valgte Finnur Jónsson.

Finnur Jónsson (1858-1934) var født på Akureyri som søn af en af tidens bekendteste privatlærde, der havde bogbinderi og senere politigerning til civilerhverv. Han blev student fra Reykjavík 1878, tog filologisk embedseksamen (med hovedvægt på klassisk filologi) 1883 og blev dr. phil. 1884 med afhandlingen *Kritiske Studier over en Del af de ældste norske og islandske Skjaldekvad.* Med Finnur Jónsson havde Københavns Universitet fået sig en ualmindelig energisk og flittig forvalter af den arnamagnæanske arv. Han blev ekstraordinær professor 1898 og hans embede gjort til et ordinært professorat 1911, samtidig med at Dahlerup overtog Wimmers lærestol i nordiske sprog. Det havde været naturligt, om Finnur Jónsson havde overtaget Wimmers plads, men i fakultetet argumenterede man for den danske filologis stilling som den mest centrale inden for lærestolens fagområde, de nordiske sprog. Finnur Jónsson var sin ven og konkurrent, Dahlerup, langt overlegen; men det kunne vel nok forsvares, at det ikke blev ham, der fik den gamle lærestol i faget, så

23. Finnur Jónsson (note 4), s. 48 f.

meget mere som det islandske universitet blev oprettet samme år som begyndelsen til et nyt centrum for (old)islandsk filologi.

I 41 år var Finnur Jónsson den norrøne filologis førstemand ved universitetet, og da København med Den Arnamagnæanske Samling og Det kongelige Bibliotek var hovedsædet for islandsk og norsk middelalderforskning, blev Finnur Jónssons indflydelse også meget mærkbar på norrøne studier i udlandet. Hans flid var kolossal, ja, så stor at hans lyst til at følge den af og til forledte ham til hastværk, så det gik ud over den af ham så højt skattede filologiske akribi. Som udgiver var han utrættelig, og hans udgaver har stået sig ganske godt mod eftertidens dom; selv om der kan påvises utilstrækkeligheder i tekstbehandlingen her og der, betegner de et kæmpefremskridt i forhold til forgængernes, og man skal ikke regne med, at et tilsvarende fremskridt kan mærkes i de udgaver, hans eftertid har udgivet eller vil udgive. En af udgaverne har dog længe trængt til en afløser, den fire-binds udgave af hele skjaldedigtningen, som han fik fra hånden mellem 1907 og 1915. Hans behandling af det vanskelige tekstmateriale er blevet skarpt kritiseret, skarpest, men ikke altid helt retfærdigt, af den svenske filolog Ernst A. Kock. Der er i mange år blevet gjort forarbejder til et nyt skjaldekvads-corpus. I forbindelse med sin fordybelse i skjaldedigtningen fik han også tid til at lave en stor ordbog, *Lexicon Poeticum,* 1913-16 (ny udg. 1931), til afløsning af Sveinbjörn Egilssons af samme navn fra 1860.

Som rigtig filolog havde Finnur Jónsson også en stærk fornemmelse af litteraturhistoriens plads i et filologisk studium. I dette stykke mindede han om N. M. Petersen, og måske mindede han også om N. M. Petersen i sin litteraturhistoriske metode, hvor det mere gjaldt den udførlige og redelige fremstilling af fakta – efter hans opfattelse – end en kunstnerisk eller åndfuld fremstilling af den islandsk-norske middelalderlitteraturs historie. Finnur Jónssons litteraturhistoriske hovedværk er *Den oldnorske og oldislandske Litteraturs Historie* i tre bind, 1894-1902; værket udkom igen i en – i utilstrækkelig grad – revideret udgave 1920-24. I litteraturhistorien mærker man den norrøne filologis oprindelse i en antikvarisk-historisk beskæftigelse med den oldislandske og gammelnorske litteratur, når Finnur Jónsson lægger så overordentlig vægt på den mundtlige tradition frem for den skriftlige, når han foretrækker den hjemlige tradition for den fremmede og sætter lighedstegn mellem kvalitet og alder, så det i hans fremstilling altid er sådan, at de ældste skrifter er de bedste. Finnur Jónssons litteraturhistorie er blevet kritiseret for dens manglende gehør for de religiøse skrifter og for påvirkninger fra europæisk middelalder; men i retfærdighedens navn skal det siges, at denne kritik først har fået noget at have kritikken i, længe efter at bogens første udgave begyndte at udkomme.[24]

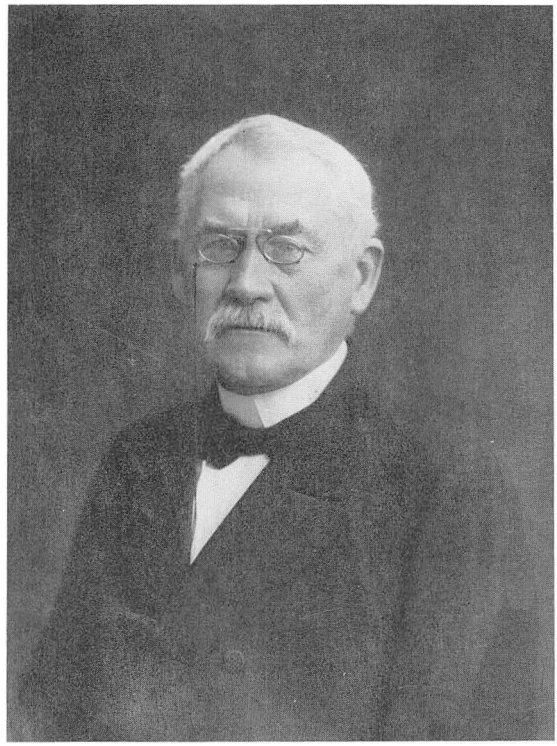

Fig. 41. Finnur Jónsson (1858-1934) var sin tids fremmeste norrøne filolog og virksom inden for alle sider af faget. I hans embedstid var Københavns Universitet med Den Arnamagnæanske Samling det ubestridte centrum for norrøn filologi, hvad Finnur Jónsson i høj grad var sig bevidst. Julie Laurberg fot. 1918. KB. Billedsamlingen.

I 1928 gik Finnur Jónsson af, og der blev foretaget en række rokeringer, hvorved hans professorat og Valtýr Guðmundssons blev lagt sammen og resultatet af sammenlægningen blev, at man fik råd til tre lærerstillinger: et professorat til Jón Helgason, et docentur til Paul V. Rubow (ovenfor, s. 61) og et lektorat i nordisk arkæologi til Johannes Brøndsted (se bd. XI, s. 177 ff).

Finnur Jónsson havde været medlem af Den Arnamagnæanske Kommission fra 1900 og formand fra 1920, men den mest ægte arnamagnæaner var nok *Kristian Kålund* (1844-1919), der blev bibliotekar ved samlingen 1883 og blev på denne post til sin død. Hans forskning udgik fra samlingen, og samlingen nød godt af hans flid gennem de mange år, han skøttede den. Hans vigtigste indsats blev den katalogisering af de arnamagnæanske håndskrifter, der resulterede i to-binds katalogen 1889-94. En tilsvarende katalog udarbejdede han over de håndskrifter, der befandt sig i Det kongelige Bibliotek og i Universitetsbiblioteket, 1900. Kålund var en dygtig udgiver og oversætter, og den kærlighed han havde fattet til Island og islandsk kultur under et ophold på Island 1872-74 prægede hele hans gerning. Det islandske lærdomsselskab i

24. Se Jón Helgasons nekrolog i Københavns Universitets Festskrift, nov. 1934, s. 128-37.

København (Hið íslenska fræðafélag) belønnede ham for hans trofasthed mod de islandske studier med et festskrift, *Afmælisrit,* 1914.

Islandsk sprog og litteratur

Til at varetage en undervisning i specielt islandske anliggender blev der oprettet et docentur i islandsk historie og litteratur i 1874. *Gísli Brynjúlfsson* (1827-88) blev den første indehaver af dette embede, hvis oprettelse blev knyttet sammen med tusindårsfesten for Islands bebyggelse i 1874. Man havde forestillet sig, at han også tid efter anden skulle holde forelæsninger på Island, men det blev aldrig til noget. Som universitetslærer kom han ikke til at betyde noget særligt, hans vigtigste arbejde i faget var hans udgaver af sagaoverleveringen om Tristan, men han har også en plads som digter i islandsk kulturhistorie.

Gísli Brynjúlfssons efterfølger som docent blev *Valtýr Guðmundsson* (1860-1928), der var magister i nordisk filologi fra 1887 og dr. phil., med afhandlingen *Privatboligen paa Island i Sagatiden,* 1889. Docent blev han 1890; 1900 og 1911 ansøgte han om at blive ekstraordinær professor, og 1920 blev han ordinær professor i islandsk sprog og litteratur. Hans hovedvirke var politikerens, og hans betydning for faget var minimal. Som politiker deltog han med fynd og klem i forsøget på at løse den islandske forfatningssag, og han grundlagde i 1895 det endnu eksisterende tidsskrift *Eimreiðin.*

Valtýr Guðmundssons efterfølger blev hans landsmand *Jón Helgason* (f. 1899), som på sin vis blev både hans og Finnur Jónssons efterfølger ved de

Fig. 42. Jón Helgason (f. 1899), der blev profesor i 1929, var i godt fyrre år den toneangivende lærer i norrøn filologi. Her er han opponent ved en disputats i 1965. Rollen som opponent passede ham godt, og han gjorde som regel lykke hos tilhørerne – til tider også hos præses. Tegning af Holger Worm i Politiken 26.5.1965.

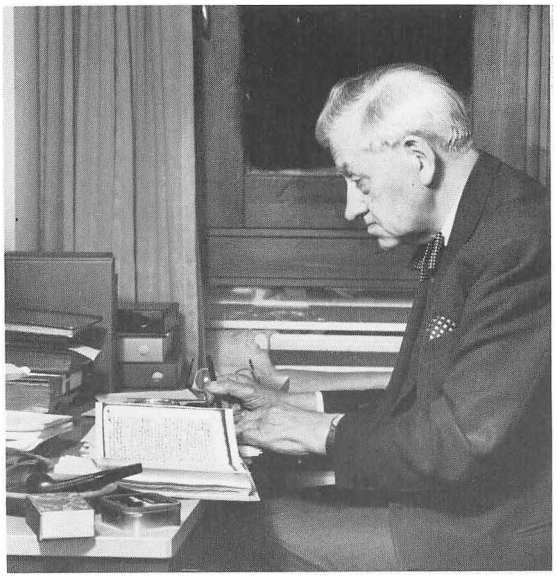

Fig. 43. Jón Helgason blev i 1927 forstander for Den Arnamagnæanske Samling, som han allerede kendte godt fra sin studietid. Gennem mere end tres år har samlingen været hans vigtigste arbejdsplads. Her er Jón Helgason i sit arbejdsværelse på Det Arnamagnæanske Institut, KUA. Arne Mann Nielsen fot. 1979.

rokeringer, som er omtalt tidligere. Han blev magister i nordisk filologi 1923 og dr. phil. ved Háskóli Íslands 1926 på afhandlingen *Jón Ólafsson frá Grunnavík,* om Árni Magnússons amanuensis (jf. s. 150). Fra 1929 til 1969 var han den norrøne filologis vigtigste personlighed i København, et tidsrum hvor denne del af de nordiske studier udviklede sig fra at være et nærmest københavnsk speciale i kraft af de arnamagnæanske aktiviteter, der var knyttet til Árni Magnússons samling, og til et internationalt anliggende med nye centrer, først og fremmest i Reykjavík ved Háskóli Íslands.

Jón Helgason har især gjort sig fortjent som tekstudgiver. Hans udgaver udmærker sig ved en overordentlig nøjagtighed og en indtil de mindste detaljer udtømmende grundighed i behandlingen af håndskriftmaterialet. Hans metode har dannet skole i den norrøne filologi i Danmark og det er hans principper for tekstbehandling, der er rådende i serien *Editiones Arnamagnæanæ.* Som litteraturhistoriker har han forsøgt sig med *Norrøn litteraturhistorie,* 1934, der, som han selv skriver i forordet, er »skrevet af en filolog som lærebog for filologiske studerende«, hvad der meget godt beskriver dens omfang og sigte i forhold til meget større (f.eks. Finnur Jónssons) eller mere litterært indstillede forsøg på at skrive Islands og Norges litteraturhistorie i middelalderen. Et senere arbejde inden for litteraturhistorien har langt højere værdi, hans fremstilling af den middelalderlige digtnings historie i Norge og Island i *Nordisk Kultur* VIII B, 1953.

Som forstander for Den Arnamagnæanske Samling fra 1927 og som redaktør af Den Arnamagnæanske Kommissions to serier, *Bibliotheca Arna-*

magnæana og *Editiones Arnamagnæanæ* har han ydet sin hovedindsats. Han kom til på embeds vegne at nyde godt af den interesse – også fra de bevilgende myndigheders side – for islandske studier i Danmark, som fulgte med den såkaldte håndskriftsag, de årelange drøftelser om rimeligheden i at udlevere til Island en række håndskrifter fra Islands middelalder og senere, som befandt sig i danske samlinger. Håndskriftsagen hører ikke hjemme i denne fremstilling, men den angik i høj grad Københavns Universitet som ejer af Den Arnamagnæanske Samling. Jón Helgasons hovedkvarter var Den Arnamagnæanske Samling, og han flyttede med den til Proviantgården i 1957, da den efter mere end 225 år i Universitetsbiblioteket holdt flyttedag, og i sit otium flyttede han sin arbejdsplads med til de nye lokaler på Amager. Det er nok ikke tilfældigt, at et af Jón Helgasons kendteste digte – for han er også digter – netop handler om Den Arnamagnæanske Samling.[25] Ved 500 års jubilæet den 1. juni 1979 modtog han æresdoktorgraden ved Københavns Universitet som tak for sin indsats her.

Jón Helgason kom til at opleve, at faget oldnordisk, der som nævnt (s. 162) var blevet indført i latinskolen i 1871, atter forsvandt fra skoleskemaet i 1935, og han fik ikke mange elever, der specialiserede sig i norrøn filologi. *Jonna Louis-Jensen* (f. 1936) blev i 1972 Jón Helgasons efterfølger. Hun blev magister i nordisk filologi 1964 og dr. phil. 1977 (*Kongesagastudier*). Som sin forgænger og læremester Jón Helgason arbejder hun gerne med tekstfilologi og har blandt andet udgivet *Trójumanna saga,* 1963.

Færøsk filologi

Trods Svend Grundtvigs betydelige interesse for færøsk (ovenfor s. 161), der burde have kunnet føre til oprettelsen af en fast lærerstilling i faget, og trods *Jakob Jakobsens* (1864-1918) åbenlyse kvalifikationer til en sådan stilling skulle man et langt stykke ind i dette århundrede, før Københavns Universitet beskikkede en lærer i færøsk.

Fagets første lærer blev *Christian Matras* (f. 1900), magister i nordisk filologi 1928, dr. phil. 1933 (*Stednavne paa de færøske Norðuroyar*), som blev lektor i færøsk 1936, docent 1942 og ekstraordinær professor 1952. Matras havde et betydeligt forfatterskab bag sig, da han blev lektor, blandt andet havde han sammen med M. A. Jacobsen udgivet den første færøsk-danske ordbog (1928) og skrevet en færøsk litteraturhistorie. Det var et stort arbejde, der ventede ham, for faget var næsten uopdyrket, men han tog fat med godt mod og udfoldede en betydelig virksomhed som udgiver og redaktør, blandt andet af

25. Jón Helgasons omfattende virksomhed er registreret i *Jón Helgason Bibliografi 1919-1969* ved Agnete Loth, 1969.

Fig. 44. Christian Matras (f. 1900) blev universitetets første faste lærer i færøsk filologi 1936, da han tiltrådte et lektorat, som 1942 blev til et docentur og 1952 til et ekstraordinært professorat. Da det færøske akademi, Fróðskaparsetur Føroya, blev oprettet i 1965, blev Matras kaldet til professor i færøsk sprog og kultur i sit hjemland. Janne Woldbye fot. KB. Billedsamlingen.

serien *Færoensia*. Svend Grundtvigs og Jørgen Blochs folkevisecorpus (s. 161) udgav han og stod også for udgaven af Svabos ordbog. Ved siden af alle disse gøremål har Christian Matras gennem årene udfoldet sig som en meget fin og værdsat færøsk digter.[26]

Da Færøerne begyndte med en undervisning på universitetsniveau i 1965 med oprettelsen af Fróðskaparsetur Føroya (Færøernes Akademi), var det helt naturligt, at landet kaldte Christian Matras hjem til at være akademiets første professor i færøsk sprog og kultur, og det var lige så naturligt, at Christian Matras efterkom kaldelsen. *Napoleon Djurhuus* (f. 1913) varetager nu som lektor undervisningen i færøsk ved Københavns Universitet, som er det eneste universitet i Danmark, der regelmæssigt tilbyder undervisning i dette fag, selv om også Odense Universitet, der har et tæt samarbejde med Fróðskaparsetur Føroya, flere gange har gennemført kurser i færøsk sprog og litteratur, der er blevet afsluttet med en studierejse til Færøerne.

26. I Fróðskaparrit XVIII, Tórshavn 1970, der var et festskrift til Christian Matras, findes en bibliografi ved Ulf Zachariasen, s. 386-91.

Arnamagnæanske aktiviteter

Den Arnamagnæanske Samling fik som nævnt (s. 167) en ny forstander i 1927, Jón Helgason, hvis liv og skæbne og forskning i en sjælden grad har været knyttet til samlingen til denne dag. Men det skal ikke glemmes, at samlingen en kort stund havde den islandske og norrøne filologis fremmeste bibliograf og biblioteksmand, *Halldór Hermannsson* (1878-1958), som sin forstander. Til skade for den norrøne filologis udvikling og udsyn i Danmark tog han tilbage til sin post som leder af The Fiske Icelandic Collection og sit professorat ved Cornell University efter kun et år, 1925-26, som forstander.

Indtil Jón Helgason kunne træde til, passede *Sigfús Blöndal* (1874-1950) forstanderhvervet. Blöndal, der var cand. mag. fra Københavns Universitet (latin, græsk, engelsk) 1898, og dr. phil. h.c. fra Háskóli Íslands 1924, huskes især for sin store islandsk-danske ordbog (1920-24) og for sin trofaste gerning på Det kongelige Bibliotek fra konstitueret assistent til bibliotekar af første grad, 1901-39. Sigfús Blöndal havde været medansøger til det professorat, der blev Jón Helgasons, og ganske fortjent fik han også del i arven efter Valtýr Guðmundsson, da han i 1931 blev lektor i islandsk nutidssprog, en post han blev på indtil 1946. Denne undervisning overgik derefter til det islandske lektorat, hvis første indehaver var Bjarni Einarsson, efterfulgt af en række andre, lærde islændere.

Den samlede og bestandige kommission for Den Arnamagnæanske Stiftelse blev reorganiseret i 1936, og et antal islandske medlemmer blev indvalgt. Kommissionen kom op på elleve medlemmer, og de interessante politiske relationer mellem Island og Danmark, som på det tidspunkt var i personalunion, dannede baggrund for nogle storstilede planer om en skriftserie og en serie udgivelser i kommissionens navn samt en ny videnskabelig ordbog over det gammelnorske og oldislandske sprog.

Den Arnamagnæanske Kommissions Ordbog begyndte sin virksomhed i 1939 med professor *Stefán Einarsson* fra Johns Hopkins University, Baltimore, som hovedredaktør, men verdenskrigens udbrud forhindrede, at han kunne indtage sin plads i ordbogens beskedne hovedkvarter i Universitetsbiblioteket i Fiolstræde.[27] Efter nogle års arbejde med ordbogen i Amerika, forlod han igen dette arbejde, og det blev hans to medredaktører, *Jakob Benediktsson* (f. 1906) og *Ole Widding* (f. 1907), der fik det egentlige ansvar, og det er disse to, der fremfor nogen, har præget norrøn leksikografi i dette århundrede.

Jakob Benediktsson blev cand. mag. i latin og græsk 1932 og var i nogle år

27. *Den Arnamagnæanske Kommissions Ordbog, 1939-1964, Rapport og plan,* 1964.

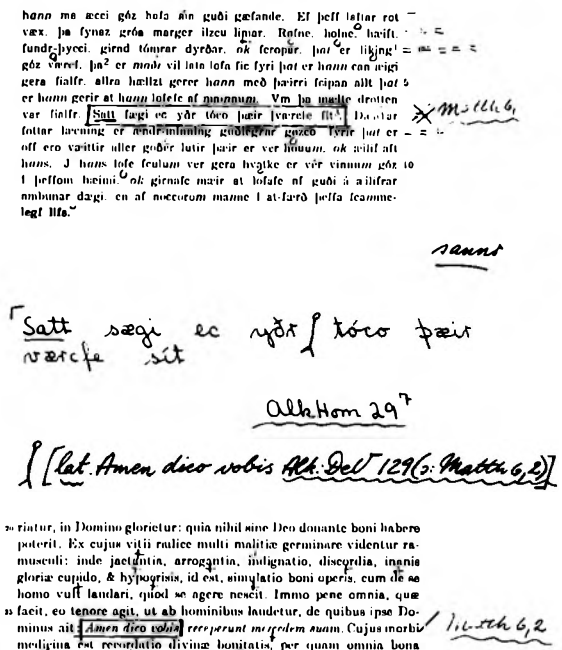

Fig. 45. Den Arnamagnæanske Kommissions Ordbog har over en million norrøne citater i sine samlinger. Arbejdsgangen i seddeludskrivningen illustreres her. (1) Redaktøren indstreger teksten (her Alkuin i norrøn oversættelse, udg. af ordbogens leder til 1977 Ole Widding), (2) en medarbejder skriver sedlen, som (3) kontrolleres af redaktøren, der forsyner den med opslagsord og i dette tilfælde også med en latinsk variant hentet fra paralleltekst – er der som her tale om et skriftsted, anføres det også.

medarbejder hos Chr. Blinkenberg. Siden blev han bibliotekar ved UB I og på deltidsbasis ordbogsredaktør. I 1946 vendte han hjem til Island, var en tid radiorådsformand og blev 1948 chef for *Orðabók Háskóla Íslands,* det islandske universitets leksikografiske institut for islandsk fra ca. 1540, det tidspunkt hvor Den Arnamagnæanske Kommissions Ordbog standser. Hans disputats fra 1957, *Arngrímur Jónsson and his Works,* slutter sig til hans forbilledlige udgave af Arngrímur Jónsson (jf. s. 146).

Ole Widding blev magister i nordisk filologi i 1932, 1929-49 var han knyttet til Folkemålsudvalget, og 1946 blev han chef for *Den Arnamagnæanske Kommissions Ordbog.* Efter disputatsen, *Markfællesskab og Landskifte,* 1949, har hans litterære produktion hovedsagelig samlet sig om islandsk filologi og norrøne studier. Sammen med *Haraldur Magnússon* og *Preben Meulengracht Sørensen* udsendte han i 1976 en stor *Íslenzk-dönsk orðabók.* Det har været karakteristisk for hans virksomhed, at han har plejet det fællesnordiske og internationale samarbejde i sit fag, og han har været dansk lektor på Island 1951-54 og docentstipendiat ved universiteterne i Stockholm og Lund. En række af hans publikationer er fremgået af et samarbejde med Hans Bekker-Nielsen, der var ansat ved ordbogen 1957-68. Fra 1957 til 1974 var Ole

Widding lektor i oldislandsk ved Københavns Universitet, og 1963-75 var han medlem af Den Arnamagnæanske Kommission. Fra 1972 har han været medlem af den firemands-komité (delekomitéen), der afgør spørgsmålet om hvilke islandske håndskrifter i danske samlinger, som for fremtiden skal opbevares på Island.

Foruden de allerede nævnte har ordbogsstaben blandt andre rummet mag. art. *Agnes Agerschou,* mag. art. *Agnete Loth,* der blev lektor i oldislandsk ved Københavns Universitet i 1961 efter otte års tjeneste som undervisningsassistent i faget og en sekstenårig tilknytning til Den Arnamagnæanske Samling, mag. art. (senere dr. phil.) *Marie Bjerrum,* stud. mag. (senere mag. art.) *Thorkil Damsgaard Olsen,* som nu er lektor ved Institut for nordisk filologi, og afdelingsleder ved det færøske akademi, mag. art. *Jóhan Hendrik W. Poulsen.* Ordbogens leder efter Ole Widdings afgang i 1977 er fil. dr. *Björn Hagström* (f. 1921), der især har beskæftiget sig med færøsk filologi.

Bibliotheca Arnamagnæana startede sin tilværelse i 1941 med Jón Helgasons og Anne Holtsmarks udgave af *Háttalykill enn forni,* ledsaget af et forord, som ganske pompøst refererer til Den Arnamagnæanske Kommissions plenarmøde i 1937, hvor kommissionens nye aktiviteter blev besluttet. Blandt underskriverne af forordet, kommissionens medlemmer, finder man så agtede navne som *Erik Arup,* der var formand, Johs. Brøndum-Nielsen (s. 119), Jón Helgason, Halldór Hermannsson, den idérige forlægger *Einar Munksgaard,* den oldislandske litteraturvidenskabs førstemand *Sigurður Nordal* og overbibliotekar *Carl S. Petersen.* I *Bibliotheca* er der siden kommet op imod fyrre bind, og skriftserien er gradvis blevet reserveret for monografier (og samlinger af mindre afhandlinger under titlen *Opuscula*), mens udgaver af norrøne og islandske tekster har fundet plads i *Editiones Arnamagnæanæ.* Indtil 1975 var Jón Helgason eneredaktør af de to arnamagnæanske serier. Fra 1976 er han medlem af et redaktionskollegium, hvis øvrige medlemmer er Jonna Louis-Jensen (s. 168) og lektor *Peter Springborg.*

NORRØN FILOLOGI OG VESTNORDISK I DAG

Den Arnamagnæanske Kommission var den centrale instans for norrøne og vestnordiske studier i Danmark, indtil Aarhus Universitet i 1957 også oprettede et professorat i vestnordisk. Den første indehaver af embedet sidder stadig på posten. Det var *Christian Westergård-Nielsen* (f. 1910), mag. art. 1938, dr. phil. 1957 (*To bibelske visdomsbøger og deres islandske overlevering*), som i 1962 blev medlem af og formand (efter Brøndum-Nielsen) for Den Arnamagnæan-

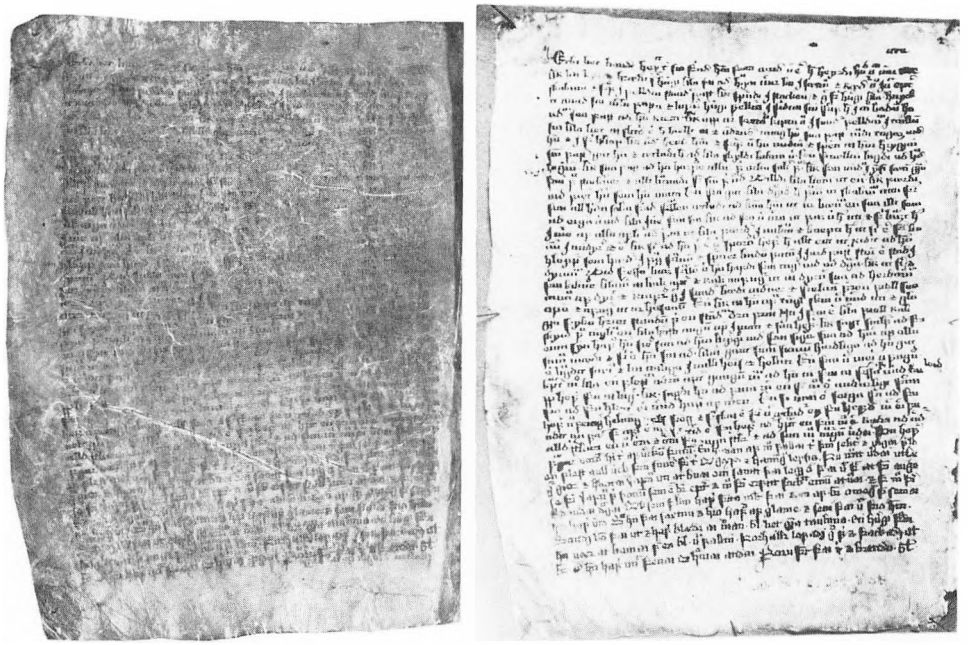

Fig. 46. Udgivelsesarbejdet og ordbogsarbejdet har nydt godt af den fotografiske teknik, som ved særlig belysning (kvartslys o. l.) kan kalde skriften frem på mørke, slidte og nærmest ulæselige pergamentsider. Her er en side af Grettis saga fra AM 551 a, 4° fotograferet i almindeligt lys og i ultraviolet belysning. Forskellen i læsbarhed taler for sig selv. Arne Mann Nielsen fot.

ske Kommission. Han havde tidligere været lektor i oldislandsk ved Københavns Universitet fra 1955 og før den tid, fra 1947, undervisningsassistent i faget. I hans funktionsperiode som formand for kommissionen faldt de meget langvarige og trættende forhandlinger (med dertil hørende retssager) om håndskriftsagens løsning, og han udgør sammen med Ole Widding den danske delegation i den firemands-komité, der afgør det blivende sted for de islandske håndskrifter, som så længe har været i Danmark.

I 1957 flyttede Det Arnamagnæanske Institut, som samlingen og de dertil knyttede undervisnings- og forskningsopgaver var kommet til at hedde, til Proviantgården på Slotsholmen, efter at Árni Magnússons samling fra hans død i 1730 havde delt skæbne – eller i hvert fald bosted – med Universitetsbiblioteket. Flytningen betød ikke blot, at lokaleforholdene for samlingen og ordbogen bedredes i retning af almindelig standard i det tyvende århundrede, men også, at Det kongelige Bibliotek, som var nærmeste nabo, kunne inddrages i forskningsaktiviteterne. Det heldige naboskab betød, at instituttets og ordbogens medarbejdere kunne løse nye opgaver, som i højere grad end hidtil bragte norrøn filologi i samklang med moderne middelalderforsk-

ning. Det kongelige Bibliotek etablerede i 1963 en årlig bibliografi over norrøne studier, *Bibliography of Old Norse-Icelandic Studies,* under redaktion af Hans Bekker-Nielsen (i de første år i samarbejde med Thorkil Damsgaard Olsen). Det første bind af Editiones Arnamagnæanæ udkom i 1958 efter flytningen til det nye hovedkvarter.

I Proviantgården udvidedes instituttet med en fotografisk afdeling og en afdeling, der tog sig af konservering af håndskrifterne; *Arne Mann Nielsen* og *Birgitte Dall* er ledere af de to afdelinger. Den Arnamagnæanske Kommission og instituttet fik en meget vigtig søsterinstitution i Reykjavík i disse år med Handritastofnun Íslands, Islands Håndskriftinstitut, 1962, der fik professor, dr. phil. *Einar Ól. Sveinsson* som sin første leder. Efter håndskriftsagens løsning er dette institut blevet til Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, og der opbevares de islandske håndskrifter, som i følge aftalen om udlevering overføres til Island fra Danmark. De første islandske håndskrifter, der vendte tilbage, var Flatøbogen og Codex Regius af den ældre Edda i april 1971; de to håndskrifter havde været i Det kongelige Bibliotek i over tre hundrede år.[28]

Kommissionen blev reorganiseret i 1974, og i konsekvens af at den arnamagnæanske stiftelse på Island nu havde sin egen styrelse, ophævedes den for forskningen meget gunstige ordning, at islandske og danske forskere sad sammen i Den Arnamagnæanske Kommission. I stedet fik man en ganske lille styrelse på kun fem personer, med tre medlemmer *ex officio* (Københavns Universitets rektor som formand, professoren i islandsk sprog og litteratur og rigsbibliotekaren) og to udpeget af henholdsvis konsistorium og undervisningsministeriet. Der skal altså mere end almindeligt held til, at en mand af faget kommer på formandsposten, idet han så må gå vejen om ad rektorpladsen. Kommissionens medlemmer er nu (1978) rektor *Morten Lange,* professor Jonna Louis-Jensen, rigsbibliotekar *Palle Birkelund* (der havde haft sæde i kommissionen i mange år), professor John Kousgård Sørensen (jf. s. 133) og professor *Svend Ellehøj.*

Selv om norrøne studier ikke længere indtager så central en plads i danskstudiet (og i studiet af nordisk filologi) som før, og faget oldnordisk ikke længere er obligatorisk til førstedelseksamen i dansk, er vestnordisk dog repræsenteret ved universiteter uden for København og Århus. Ved Odense Universitet oprettedes 1968 en afdelingslederstilling i nordiske sprog med særligt henblik på vestnordisk, som blev besat med *Hans Bekker-Nielsen* (f. 1933), der kom fra Den Arnamagnæanske Kommissions Ordbog; året efter

28. Om håndskriftsagen findes en omfangsrig litteratur – ofte af polemisk tilsnit og præget af øjeblikket – som ikke skal refereres her. En redegørelse for sagens forløb findes hos Hans Bekker-Nielsen i *Islandske håndskrifter i Danmark og deres tilbagevenden til Island,* Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen LIX, Stockholm 1972,'s. 89-105.

Fig. 47. I denne boks på KUA, beskyttet med moderne sikkerhedsudstyr, rummes de arnamagnæanske håndskrifter, som endnu ikke er udleveret til Island eller som ikke omfattes af aftalen om udlevering. Arne Mann Nielsen fot. 1979.

blev han tillige lektor i norrøn filologi og 1974 professor i nordiske sprog efter *Niels Åge Nielsen* (f. 1913). Med Bekker-Nielsen som hovedredaktør udgives i Odense årbogen *Mediaeval Scandinavia,* et historisk-filologisk tidsskrift med et stærkt norrønt islæt, og Odense Universitet har i 1976 etableret et forskningscenter, Laboratorium for folkesproglig middelalderlitteratur, med norrøn filologi som et ikke uvigtigt element. Ved Aalborg Universitetscenter virker professor, fil. dr. *Lars Lönnroth* (f. 1935), som har en betydelig produktion bag sig i norrøn litteraturvidenskab.

Fra beskæftigelsen med norsk-islandske middelalderstudier begyndte i København kort efter 1600 og til nu, er der sket mange ting, som delvis hænger sammen med den almindelige, politiske udvikling, og som har ført til,

Fig. 48. Det Arnamagnæanske Instituts læsesal på KUA. Institut, ordbog, samling, fotografisk atelier og afdeling for håndskriftrestaurering flyttede til Amager i oktober 1976. Arne Mann Nielsen fot. 1979.

at København nu ikke længere kan anses for centret for vestnordiske studier, men blot et af mange. Netop nu forekommer Reykjavík at være i spidsen, hvad angår produktion (af bøger og kandidater); men København bliver ved med at være noget særligt i denne fagkreds med Det kongelige Bibliotek og de samlinger og aktiviteter, der skylder islænderen Árni Magnússon deres tilblivelse.

Eskimologi

Af Robert Petersen

ESKIMOLOGIENS UDVIKLING I DANMARK

Det er ikke så mærkeligt, at eskimologien er blevet et universitetsfag i Danmark, og det er ikke unaturligt, at man i Danmark har lagt hovedvægten på grønlændernes kultur og dens forskellige manifestationer.

Som al anden empirisk videnskab er eskimologien vedrørende Grønland baseret på materiale, som forskerne selv har indsamlet, men den har en anden tidsdybde end eskimologien for andre områder ved ikke blot at kunne støtte sig til et stort materiale, der stammer fra embedsrapporter, statistiske oplysninger om handel eller forskellige arter af samfundets parametre, men også til gamle dagbøger og mere systematiserede beskrivelser.

De tidligste rejsebeskrivelser giver en del interessant stof, men er ofte for overfladiske i deres iagttagelser, der som regel kun angår sommeraktiviteter, til at man kan bruge dem til helhedsbeskrivelser. Men ordlister fra *John Davis'* rejser omkring 1585 og fra *Caspar Bartholins* optegnelser fra de hjemførte grønlændere omkring 1654 er ikke uvæsentlige for et sprog, hvor diakroniske oplysninger er så begrænsede. Det er dog først med *Hans Egede* og hans slægt, at vi finder systematiske oplysninger om den grønlandske kultur og det grønlandske sprog. Den tyske historieskriver *David Cranz,* der i 1770 skrev *Historie von Grönland* har i vid udstrækning støttet sig til Hans Egede i sin beskrivelse af grønlændernes skikke. I sidste halvdel af 1700-tallet kom købmand *Lars Dalager* og missionærerne *H. C. Glahn* og *Otto Fabricius* med meget væsentlige bidrag til forståelsen af grønlændernes fangst og de rettigheder, der var knyttet til fangstlivet.

Senere, efter 1850, kom ikke mindst inspektør *H. J. Rink* til at spille en betydningsfuld rolle. Han skrev adskillige videnskabelige værker om Grønland, ikke mindst om grønlænderne. Han igangsatte en række initiativer, der fik markante virkninger. På hans initiativ blev et grønlandsksproget tidsskrift, *Atuagagdliutit,* stiftet i 1861, og det eksisterer stadig som et landsdækkende blad; han havde også afgørende indflydelse på stiftelsen af organer, hvor grønlænderne kunne indvælge deres repræsentanter. Et varigt minde skabte han ved at udgive to bind af grønlandske sagn, som han havde indsamlet, og en bivirkning af denne indsamling blev starten til grønlandsk billedkunst, selv om enkelte akvareller var kendt fra tiden før.

Poul Egedes grønlandske ordbog (1750) og grammatik (1760) var pionerarbejder, der på afgørende vis bragte studiet af grønlandsk fra tilfældighedernes spil til muliggørelse af dyberegående studier, og en af Poul Egedes efterfølgere, Otto Fabricius, forbedrede dette arbejde gennem sine grundige systematiske studier. Det afgørende skridt mod forståelsen af det grønlandske sprogs egenart fandt sted i 1851 ved udgivelsen af *Grammatik der grönländischen Sprache* af den herrnhutiske missionær *Samuel Kleinschmidt,* hvis ordbogsarbejde blev udgivet i 1871. I de følgende årtier var der ingen, der prøvede at gå videre med Kleinschmidts arbejde ud over at gøre det mere pædagogisk tilgængeligt.

Kendskabet til vestgrønlændernes levevis og sprog var solidt underbygget mod slutningen af 1900-tallet, da *Gustav Holms* »Konebådsekspedition« overvintrede ved Ammassalik. Et nyt kendskab til en isoleret gruppe blev nu føjet ind, ikke mindst gennem Holms egne detaljerede rapporter.

I Vestgrønland blev indsatsen med indsamling, oversættelse og udgivelse af fortællinger fortsat af *Knud Rasmussen* (1879-1933), der også medvirkede til et nyt kendskab til polargrønlænderne omkring Thule. Det store materiale blev støttet af nogle sammenfattende afsnit, som Knud Rasmussen skrev som indledning til *Myter og Sagn fra Grønland* I-III (1921-25). Knud Rasmussen har ikke mindst som organisator og mediator et format, som gør det umuligt at komme uden om ham. De talrige ekspeditioner, han ledede, gav ham stof til et omfattende forfatterskab, også på grønlandsk. Hans indsats i øvrigt skal ikke omtales her, men hans indsats for arktisk forskning fik i vide kredse en anerkendelse, der også omfatter æresdoktorgraden ved Københavns Universitet.

Ikke mindst for Knud Rasmussens 5. Thule-ekspedition spillede geografen *H. P. Steensbys* teori om eskimoernes oprindelse en rolle (1905 og 1917), men siden mistede teorien sin aktualitet. I øvrigt har Steensby ved sin rejse til Nordvestgrønland gjort studier, der bl.a. indeholder væsentlige bidrag til kendskabet til polargrønlænderne, foruden hans udmærkede beskrivelse af fornyelser af kajakfangsten, delvis med grønlandsksproget kildemateriale.

Efter 1920 var kendskabet til Grønlands etnografi og arkæologi ved at udvikle sig, selv om opdagelsesrejsernes tid ikke var helt forbi. Der kom et norsk bidrag ved *O. Solberg: Beiträge zur Vorgeschichte der Osteskimo* (1907), der satte de fundne stenredskaber i system. Men det blev *Therkel Mathiassen* (1892-1967), der med en række undersøgelser i 1930'rne gjorde arkæologien til et redskab for studiet af grønlændernes forhistorie, ja faktisk eskimoernes forhistorie. *Kaj Birket-Smiths* (1893-1977) feltophold i Grønland i 1912 og 1918 var kortvarige, men bragte klassiske bøger i deres kølvand; ikke mindst hans kendskab til andre eskimogrupper placerede hans arbejder på et højt teoretisk niveau.

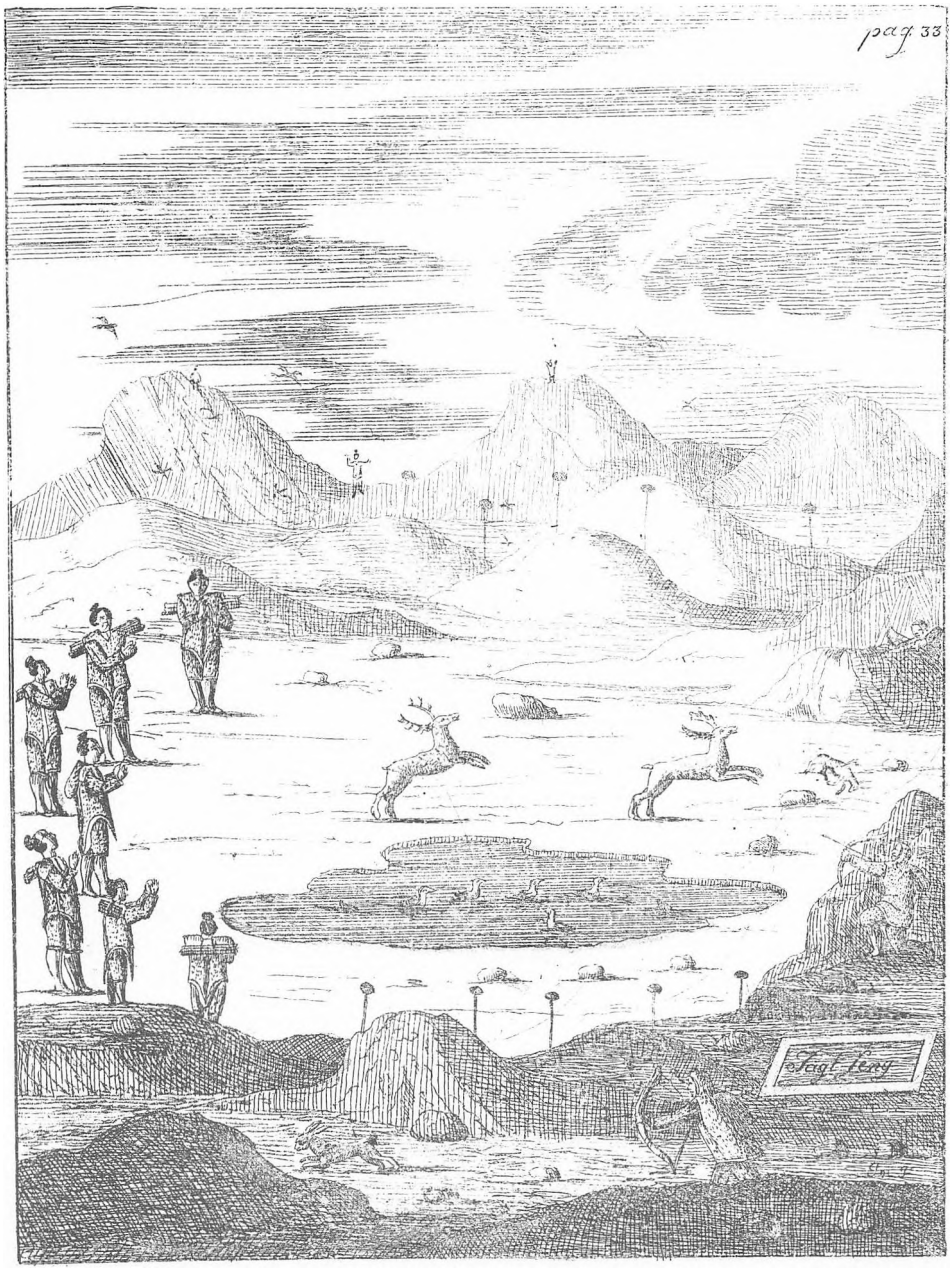

Fig. 49. Hans Egedes værk »Det gamle Grønlands nye Perlustration eller Naturel-Historie« (1741) indeholder en række illustrationer af stor etnologisk interesse. Her vises en grønlandsk rensdyrjagt om sommeren, hvor et hold »klappere« jager renerne i passagen mellem to rækker stokke, eller i andre tilfælde to rækker varder, der fører hen til de jægere, som i skjul venter på dyrene. Naturlig størrelse.

I begyndelsen af dette århundrede påbegyndte *William Thalbitzer* (1873-1958) sine studier i eskimoisk filologi ved rejser til Vestgrønland og Østgrønland, hovedsagelig med studier i dialekter uden for centralvestgrønlandsk. Disse rejser gav stof til en række større afhandlinger, således *A Phonetical Study of the Eskimo Language* (1904) og *Eskimo* i *Handbook of North American Indian Languages* (1911), begge komparative arbejder omfattende østlige og vestlige eskimodialekter. Begge arbejder beskæftiger stadig forskerne i dag, men de er naturligvis, nu ca. 70 år senere, på mange måder forældede. En af de væsentlige årsager hertil er, at kildematerialet vedrørende ikke-grønlandske dialekter var meget mangelfuldt på Thalbitzers tid, og at han aldrig har haft feltmateriale fra centralvestgrønlandsk, hvor han kunne have fundet de fleste entydige relationer til de øvrige grønlandske dialekter og til dialekter uden for Grønland. Alligevel er denne mangel ret ejendommelig, fordi det drejer sig om forhold, som Kleinschmidt mere end 50 år tidligere havde gjort opmærksom på, og som faktisk også kunne udledes af Egedernes skrifter, hvis man huskede, at de talte norsk.

I virkeligheden var Thalbitzers afhandlinger meget detaljerede og banebrydende arbejder, der fremhævede de fonetiske værdier i det eskimoiske sprog. I disse værker, og senere i andre arbejder, kunne man ane forfatteren som en kunstnerisk begavet person, der lige som i et glimt kunne overskue en mængde sammenhænge. I det hele taget var Thalbitzer stærkt engageret i spørgsmål om de folkelige værdier i kulturen, hvilket han også gav udtryk for i sine digte.

Ud fra sine dialektstudier fremsatte han, omend forsigtigt, en hypotese om, at vandringsvejene for befolkningen af Grønland sikkert også kunne gå sydpå langs Østgrønland (1933-34). Han var i lang tid nok ene om denne hypotese, som senere, ud fra andre argumenter, blev accepteret som supplement til hovedteorierne.

I 1914 fik Thalbitzer udgivet sit hovedværk, *The Ammassalik Eskimo,* der dels bestod af oversættelser af Gustav Holms arbejde, dels også indeholdt hans eget materiale fra ophold i egnen i 1905-06.

GRØNLANDSK (ESKIMOISK) FILOLOGI FÅR EN LÆRESTOL

Den 1. juli 1920 blev en lærestol i »grønlandsk (eskimoisk) sprog og kultur« oprettet under Københavns Universitet. Det blev William Thalbitzer, der blev ansat som docent, en stilling som han beholdt, indtil han blev professor extraordinarius i 1926.[1]

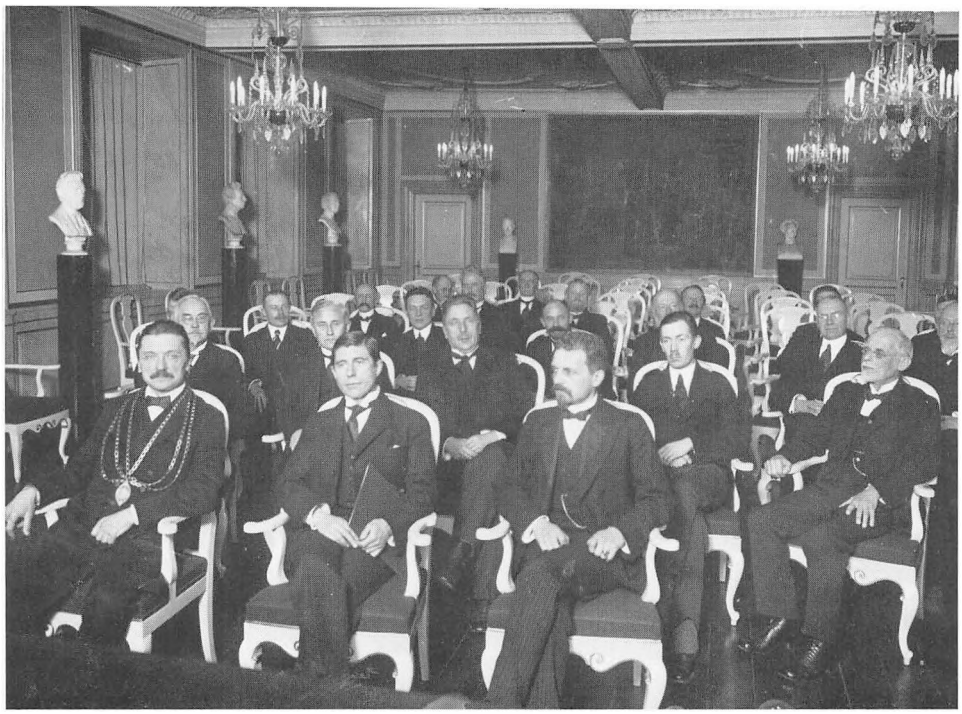

Fig. 50. Den 17. december 1924, kort efter afslutningen af den vellykkede V Thule Ekspedition blev polarforskeren Knud Rasmussen (1879-1933) hædret med æresdoktorgraden på Københavns Universitet. På billedet, der blev taget under festen i anledning af udnævnelsen, ser man på første række fra venstre mod højre: universitetets rektor, professor F. E. Thorm, Knud Rasmussen selv, og dekanen for Det matematisk-naturvidenskabelige Fakultet, professor N. E. Nørlund, idet initiativet til Knud Rasmussens udnævnelse kom fra dette fakultet (jfr. Årbog for Københavns Universitet 1924-25: 1). Thv. Larsen fot. KU.

Thalbitzer havde på det tidspunkt foruden de store værker også fået mindre afhandlinger fra hånden, f.eks. *Grønlandske sagn om eskimoernes fortid* (1913). Denne interesse for sproget og dets kulturelle baggrund afspejledes i hans undervisning. Da han begyndte den i 1921, indledte han med forelæsninger over »Eskimoernes sociale kultur« og med »Gennemgang af grundtrækkene af det grønlandske sprogs fonetik og morfologi«. Han var ikke for ingenting elev af *Otto Jespersen.* I efterårssemestret 1921 indledte han »Studier og øvelser i det grønlandske sprog« for begyndere og viderekomne. »Øvelser« eller »vejledning« i det grønlandske sprog for begyndere og viderekomne blev en fast bestanddel i Thalbitzers undervisning. Han var kendt for at være morgenmand, og i 1924 holdt han sine forelæsninger over »Grundtræk i eskimokultu-

1. Årbog for Københavns Universitet 1915-20 IV, s. 265-67.

ren i Grønland« onsdag og lørdag kl. 7-8, men samtidig er der tegn på, at der nok ikke var tale om store hold.

Thalbitzers forelæsninger om eskimoernes kulturelle baggrund dækkede et bredt felt. Han forelæste over »Eskimoernes sociale og religiøse kultur«, »Shamanismen hos eskimoerne«, »Den grønlandske kultur før og nu«, og ofte var der komparative elementer i forelæsningerne, selv om de østlige eskimoer vejede tungest i hans arbejder. I 1926 forelæste han over »Grønlandske sagn og digtekunst sammenlignet med Alaskaeskimoernes«. Efter gennemgangen af »Eskimoernes erhvervs- og samfundsformer« og »Eskimoernes religiøse samfundsformer« forelæste han i 1928 over »Grønlændernes mytologi og sagnhistorie sammenlignet med vesteskimoernes og indianernes«. I 1929 påbegyndte han »Eskimoforskningens og grønlandsfilologiens historie«, et emne som han arbejdede videre med til en udgivelse i 1932 som universitetets festskrift: *Fra Grønlandsforskningens første Dage.* I øvrigt kan der henvises til Inge Kleivan: *William Thalbitzer, his main works, publications and biographies,* der udkommer i: *1978 Arctic Directory,* Paris.[2]

Blandt de folk, der fulgte Thalbitzers undervisning i disse år, var der ofte kolleger. *L. L. Hammerich* (1892-1976), der var professor i germansk filologi, skal her fremhæves, fordi han blev grebet af eskimoisk og i mange år havde et nært samarbejde med Thalbitzer. Hammerich skrev en række værker om eskimoisk, blandt hvilke *Personalendungen und Verbalsystem im Eskimoischen* (1936) skal fremhæves. Der indgår et ret omfattende vesteskimoisk materiale i dette arbejde, og siden var Hammerich især interesseret i vesteskimoisk og foretog af samme grund flere rejser til Alaska. Der samlede han et omfattende materiale, hvoraf han bearbejdede og publicerede en del, også i en høj alder. Men desværre nåede han ikke at fuldføre dette arbejde.[3]

Inden for de sidste ti år af Thalbitzers professortid kunne man følge en linie, hvor den progressive orden blev gennemført mere systematisk, og inden for denne periode eksaminerede han to magistre. Omkring 1940 blev der for første gang annonceret »Eksaminatorier for magisterkonferensstuderende«, og for anden gang skete det kort før hans afgang fra lærestolen i 1945. Den første magister var *Erik Holtved* (f. 1899), der omtales senere, den anden, *Svend Frederiksen,* blev professor i Washington.

Thalbitzer var i sin tid grebet ikke mindst af de kulturelle manifestationer, han fandt i Østgrønland under sit ophold der. En væsentlig del af hans litterære produktion handlede om teksterne fra østgrønlandske sange og gav

2. Arbejdet, der ikke er udgivet endnu, blev udarbejdet til »Nothern Libraries Colloquy«, September 1978.

3. Nekrolog i Årbog 1974-75, s. 30-32, jfr. desuden Jes Asmussen: *Hammerich and Eskimology,* Det kgl. danske Videnskabernes Selskabs historisk-filosofiske skrifter 9:1, 1977, s. III f.

Fig. 51. Professor, dr. h.c. William Thalbitzer (1873-1958) fotograferet ved sit studiebord februar 1958. I 1920 overtog Thalbitzer den nye lærestol på Københavns Universitet i »grønlandsk (eskimoisk) sprog og kultur«, og blev professor extraordinarius i 1926, i hvilken stilling han virkede indtil 1945. KU. Institut for Eskimologi.

en beskrivelse af forskellige genrer fra samme egn. Han supplerede sit arbejde med sangtraditionen med forskellige sange fra Vestgrønland. Sammen med *H. Turén* udgav han desuden et værk om melodierne i de traditionelle sange. Flere gange annoncerede han i lektionskatalogen, at han ville afspille musikoptagelser fra eskimoerne. Han optog selv en del sange på fonograf allerede i 1905. Efter en grønlandsk anmodning fik han også udgivet hovedparten af sin samling af de østgrønlandske sange på grønlandsk i 1931.

Thalbitzers interesse for det folkelige i Grønland gav sig også udtryk ved hans interesse for den grønlandske retskrivning. I 1930 fik han sat gang i en efter forholdene livlig retskrivningsdebat i Atuagagdliutit, det tidsskrift som Rink fik stiftet i 1861. Debatten gik i 6-7 år og sluttede med afvisning af Thalbitzers forslag. Debatten var ganske interessant, men ikke altid nem at følge. For en del af de grønlandske deltagere var forholdet mellem talesproget og retskrivningen tilsyneladende entydigt og en gang for alle løst af Kleinschmidt. Over for denne uudtalte opfattelse gjorde Thalbitzer intet for at forklare, at han mente, at retskrivningen var bestemt af menneskelige

Fig. 52. Professor, dr. phil. Erik Holtved (f. 1899) fotograferet i Alaska 1948. Holtved blev docent i grønlandsk (eskimoisk) sprog og kultur i 1945, og var professor ordinarius i faget fra 1951 til 1968. Helge Larsen fot.

vedtagelser, og da han tilmed fremkom med et begrundet forslag om en skrevet form og uden kommentar kunne gentage ordet i en anden skrevet form, måtte hans forslag forekomme forvirrende. Hans ændringsforslag var mere baseret på fonetik end på fonologi, og det medførte, at en del af hans forslag afveg klart fra den normative opfattelse af et »korrekt« sprog.

Efter sin afgang beskæftigede Thalbitzer sig fortsat med eskimoisk, og han fik en markant anerkendelse for sit virke i 1956 i forbindelse med den 32. Internationale kongres af amerikanister, hvor han blev valgt til ærespræsident.

ESKIMOISK FILOLOGI OG ETNOLOGI

Denne undertitel henfører ikke til et nyt navn på faget, men er snarere forfatterens karakteristik af Erik Holtveds virke som docent og siden som

professor i faget. I tilslutning til Holtveds udnævnelse til professor i 1951 blev lærestolen i »Grønlandsk (eskimoisk) sprog og kultur« gjort til et ordinært professorat.[4]

Erik Holtved deltog som medhjælper i flere arkæologiske undersøgelser i Grønland i 1930'rne, første gang på Knud Rasmussens 6. Thule-ekspedition i 1931. I årene 1935-37 udførte han selvstændige studier i Thule distrikt, både arkæologiske, etnologiske, og derunder ikke mindst folkloristiske undersøgelser. Efter hjemkomsten fra Thule studerede han eskimologi og blev magister i »grønlandsk (eskimoisk) sprog og kultur« i 1941. Under Den anden Verdenskrig arbejdede han først som vikar på Nationalmuseet, så en kort tid som inspektør, inden han blev docent ved universitetet i 1945.

Forinden havde Holtved ydet en del bidrag til eskimologien i større og mindre arbejder. Han havde et bidrag i Therkel Mathiassens grundige rapport i 1936: *The Eskimo Archaeology of Julianehaab District.* I 1943 udkom hans motivanalyse *The Eskimo Legend of Navaranâq,* om en person, der såede splittelse mellem eskimoerne og deres naboer. Samme år udkom også hans artikel *Eskimoiske sagns opbygning,* som kan siges at være genopdaget i de senere år. I 1944 udkom hans vægtige bidrag til eskimologien, hans disputatsarbejde: *Archaeological Investigations in the Thule District* I-II, der siden blev udvidet med et tredje bind (1954).

Disse arbejder viser til en vis grad, at Erik Holtved havde en lidt anden orientering end William Thalbitzer. Mens forelæsningerne over kulturelle emner hos Thalbitzer kunne betragtes som baggrund for den sproglige undervisning, synes de hos Holtved at have fået en mere selvstændig vægt. I virkeligheden vejede den sproglige og den etnologiske del af eskimologien lige meget i Holtveds undervisning. De to sider var også ligeligt fordelt i hans øvrige produktion: *Polar Eskimos, Language and Folklore* I-II (1952), *Remarks on the Polar Eskimo Dialect* (1952), *Nûgdlit, en forhistorisk boplads i Thule distrikt* (1954), *Remarks on Eskimo Semantics* (1956), *Den grønlandske retskrivning* (1962) sammen med *Aage Bugge, Tôrnârssuk, an Eskimo Deity* (1963), *The Eskimo Myth about the Sea-Woman* (1966-67) og *Contribution to Polar Eskimo Ethnography* (1967). De mere populærvidenskabelige arbejder er her udeladt, men også i dem finder man den minutiøse grundighed, der kendetegner Holtveds videnskabelige produktion.[5]

I filologisk henseende var eskimologiens regionale afgrænsning til det nordamerikanske arktis med tangering af Sibiriens østspids velbegrundet. Da sprogstudiet altid har været en del af eskimologien, har denne afgrænsning

4. Årbog 1948-53, s. 192 f.

5. Jfr. *Erik Holtved Selected Bibliography,* Folk XI-XII, 1969-70, s. 11-12.

kunnet bibeholdes. Men en sådan geografisk afgrænsning af et fag, der deler sin epistemologi med sprogfag og med etnologi, kunne nok ind imellem vække forundring.

I bredden omfattede faget i øvrigt eskimoernes forhistorie, som den kunne udledes af arkæologiens resultater, endvidere historie med naturlig hovedvægt på Grønland, religionshistorie, litteraturhistorie m.m., og det gav sin udøver arbejde nok, når vidt forskellige skrifter fra rejsedagbøger, embedsmandsrapporter og videnskabelige monografier skulle samles til en teoretisk bæredygtig enhed. Ud fra disse spredte oplysninger af vidt forskellig kvalitet tegnede først Thalbitzer og siden Holtved billedet af en arktisk kultur med en særpræget teknisk og økonomisk tilpasning til de arktiske forhold, hvor samværsforholdene skabte et samfund med en egenartet kultur.

Disse ting afspejledes i Holtveds undervisning. Det var forelæsninger over »Eskimoisk kultur«, »Eskimoernes samfundsforhold«, Eskimoernes religion«, »Eskimoisk sagnverden«, »Eskimoforskningens historie«, »Eskimoernes materielle kultur« og »Eskimoiske fangstmetoder og fangstskikke«. Kernen i dem var den såkaldte »traditionelle« kultur, selv om den tilpasning, der skyldtes kontakten med europæerne, også spillede en væsentlig rolle.

Efter Therkel Mathiassens første arbejder har de arkæologiske undersøgelser i eskimoområdet bragt megen ny viden. Eskimoernes forhistorie er blevet gjort længere, og relationen mellem de fundne kulturer er blevet analyseret. Nye begreber som »neoeskimoer«, der bruges om eskimokulturer med hvalfangstkultur, og »palæoeskimoer«, der bruges om eskimokulturerne før hvalfangsten blev udviklet hos dem, opstod i eskimoområderne længere mod vest. Især efter 1950 blev der fundet og undersøgt palæoeskimokulturer i Grønland, hvorved Grønlands forhistorie blev forlænget med ca. 3000 år. Ikke mindst ved analyser af de vestgrønlandske palæoeskimokulturer spillede *Helge Larsen* (f. 1905) og *Jørgen Meldgaard* (f. 1927) en central rolle, mens *Eigil Knuth* (f. 1903) ved sine fund nær ved Grønlands nordspids kunne sætte de ældste grønlandske fund i forbindelse med de ældste fund ved det nordøstlige hjørne af Canada. Holtved ydede også sine bidrag til beskrivelsen af palæoeskimokulturerne i Grønland og kunne bruge alle disse landvindinger i sin undervisning om eskimoernes forhistorie.

I den sproglige undervisning, som også var baseret på vestgrønlandsk, kunne man i 1950'erne finde gennemgang af ikke-grønlandske dialekttekster, der så blev efterfulgt af udvalgte emner for magisterkonferensstuderende. Flere forskellige former for transskription blev benyttet i de anvendte tekster. Men det var heldigt, at det ret omfattende tekstmateriale i V Thule Ekspeditions rapporter blev nedskrevet med samme fonetiske notationssystem.

Fig. 53. Inuit-nordbo projektet var et eksempel på samarbejde mellem eskimologerne og arkæologerne på den ene side, samt Nationalmuseet og Grønlands landsmuseum på den anden side. Inde i Ameralik, nordboernes Lysufjordur, nær Godthåb, hvor man kan finde både nordboruiner og eskimoiske hustomter, søgtes tegnene på kontakt mellem de to folk. Billedet stammer fra Eqaluit i Ameralik, hvor en lejr fra historisk tid med grønlandsk teltplads blev udgravet. I de nederste lag blev der fundet afslag af kiselskifer, der tyder på en lignende bosættelse også under Sarqaq-kulturen for ca. 3000 år siden. Jørgen Meldgaard fot. 1978.

ESKIMOLOGIENS YDRE KONTAKTER FØR 1970

Det kunne ikke undgås, at eskimologer i Danmark blev benyttet som konsulenter i grønlandsk sammenhæng. Både Thalbitzer og Holtved, og senere *Robert Petersen* (f. 1928), havde sæde i *Stednavneudvalget for Grønland* og *Kommissionen for videnskabelige undersøgelser i Grønland.* Holtved var medlem af *Rigsdagens Grønlandsfonds* bestyrelse, og fra midten af 1950'erne var han også medlem af *Udvalget for samfundsforskning i Grønland,* der blev nedsat af Ministeriet for Grønland og som stod for en række samfundsvidenskabelige undersøgelser i Vestgrønland.

Holtved gjorde meget for at bringe Stednavneudvalgets kartotek i orden, ikke mindst i overensstemmelse med den gældende retskrivning i grønlandsk, og han fik den opgave at sørge for, at de grønlandske ord, der benyttedes i *Meddelelser om Grønland,* var stavet korrekt, et meget tidrøvende arbejde, som strengt taget ikke behøvede at blive udført af en professor i eskimologi. Mere rimeligt blev Holtveds ekspertise benyttet i hans konsulentvirksomhed over for Grønlands Landsråds *Sprog- og retskrivningsudvalg,* der blev nedsat i 1956. I forbindelse med en ny retskrivningsdebat, der startede omkring 1950, og som denne gang blev ført grønlænderne imellem, opfordrede man Holtved til at gøre rede for virkningerne af en retskrivningsreform, hvor assimilationen i talesproget var fuldt ud accepteret. Holtveds arbejde, der blev præsenteret i 1962, dokumenterede meget klart, at de ændringer, der ville finde sted på stammer med primærsuffikser, ikke var nær så alvorlige, som en del hævdede

de ville blive. En retskrivningsreform efter samme retningslinier blev knæsat i 1973, og den daværende sekretær for Sprog- og retskrivningsudvalget udtalte, at det næppe kunne være sket så hurtigt uden Holtveds grundige rapport. På det tidspunkt havde Robert Petersen afløst Holtved som konsulent for Sprog- og retskrivningsudvalget, men der var ingen tvivl om, at det skred, der fandt sted kort tid efter personskiftet, var sat i gang i Holtveds tid. Eskimologerne har således gennem 40 år præget den grønlandske retskrivningsdebat.

ESKIMOLOGI I KULTURÆNDRINGERNES TID

1960'ernes universitetspolitik satte også sine spor på eskimologien. I 1967, kort før Holtved kunne trække sig tilbage, blev *Institut for Eskimologi* oprettet.

Antallet af konferensstuderende har aldrig været stort, men i løbet af 1960'erne begyndte studentertallet dog at stige, selv om ikke alle de studenter, der fulgte undervisningen i eskimologi, primært var eskimologistuderende.

Lærerstaben blev også udvidet, idet mag. art. Robert Petersen fra efteråret 1967 gennemgik »Den grønlandske litteratur fra de nyere år« og desuden afholdt grønlandske stiløvelser. Fra forårssemestret 1968 begyndte mag. art. *Bent Jensen* (f. 1932) at give kursus i vestgrønlandsk for begyndere og havde en gennemgang af udvalgte monografier, og fra efterårssemestret 1968 begyndte mag. art. *Inge Kleivan* (f. 1931) at holde forelæsninger og øvelser over »Grønlandske traditioner og virkeligheden«.

Efter Erik Holtveds afgang fandt bedømmelsesudvalget ingen værdig efterfølger mellem de forholdsvis nybagte magistre, der søgte stillingen, og et tremandsråd, bestående af professorerne *Franz From, Jes P. Asmussen* og *Verner Goldschmidt,* blev nedsat som instituttets bestyrelse. Denne bestyrelse blev automatisk opløst ved ikrafttræden af den nye styrelseslov ved udgangen af 1970. Både Franz From (f. 1914) og Verner Goldschmidt (f. 1916) har som medlemmer af Udvalget for samfundsforskning i Grønland (jfr. s. 187) haft en del kontakt med samfundsforskningen i Grønland i 1950'erne og begyndelsen af 1960'erne. Goldschmidt har specielt i samarbejde med en række andre forskere været en af hovedkræfterne bag langtidsprægede retssociologiske studier i Grønland.

En del af instituttets aktiviteter måtte være indadvendte i denne periode. En ny studieordning fra 1968 måtte følges op med en bifagsordning, der senere blev udvidet med hovedfagsordning og konferensordning, og den første bifagsordning måtte ændres på en række punkter. Disse ting kunne gennemføres ved, at et studienævn for eskimologi blev oprettet i 1969.

I denne periode blev grønlandshistorikeren *Finn Gad* (f. 1911) knyttet til Institut for Eskimologi og gav undervisning i Grønlands historie og i den historiske metode. Efter nogle semestres undervisning i de to discipliner helligede Finn Gad sig igen sit eget studium, der ganske givet kræver et heltidsengagement, og som foreløbig har ført til udsendelsen af *Grønlands Historie* I-III (1967-76), hvormed fremstillingen er ført frem til 1808.

I disse år blev undervisningstilbudet udvidet betydeligt. Kurserne i grønlandsk blev nu givet af grønlandsksprogede lærere, og der kom en niveaudeling med 4 hold, hver på sit niveau. Den øvrige undervisning blev også udvidet, selv om Bent Jensen forlod eskimologiundervisningen. Mag. scient. *Hans Berg* (f. 1938) blev ansat i 1972 og mag. art. *Helge Kleivan* (f. 1924) i 1973, og i 1976 blev Hans Berg afløst af mag. scient. *Jens Dahl* (f. 1946). En vis specialisering kunne ikke undgås ved en sådan udvidelse af lærerstaben. I 1975 blev Robert Petersen udnævnt til professor i faget.[6]

Udvidelsen af staben er naturligvis også et udtryk for udvidelsen af de forskellige aktiviteter. Selv om eskimologi ikke blev noget modefag, steg antallet af studerende ganske mærkbart. Mens eksamen inden for eskimologi var en sjælden begivenhed tidligere, går nu flere til forskellige prøver ved hver eksamenstermin. Det skyldes dels det stigende antal studerende, dels det stigende antal prøver. Samtidig har eskimologien til en vis grad altid været et hjælpefag, idet en del studerende, som egentlig ikke ville være eskimologer, fulgte undervisningens forskellige tilbud. Der har været jurister og jurastuderende, etnologistuderende, sprogstuderende, eller folk, der tænker på tjeneste i Grønland. Specielt har en række grønlandske lærere fået kursus i eskimologi.

Med udvidelsen af staben kunne man også tage fat på et systematisk studium af moderniseringen i Grønland og de gode og uheldige virkninger den medfører. Samtidens samfundsprocesser i eskimoområdet er blevet en fast bestanddel af undervisningen i eskimologi.

Dette skyldes mange ting. En omfattende litteratur fra Canada og Alaska om moderniseringssituationen i de to områder gjorde det naturligt at tage lignende studier op i Grønland, ikke mindst fordi den moderniseringsaktivitet, der blev startet i Grønland i 1950'erne, på flere måder var væsensforskellig fra udviklingen i de tidligere tider. Indtil 1950 kunne den langsomme udvikling finde sted uden at ændre den traditionelle familiebaserede organisation i husholdene. Tidligere tids fiskeri blev ofte udført af en mand i en enkeltmandsbåd, og hans fangst blev behandlet af familien i fællesskab. Men med bygning af fiskefabrikker, brug af kuttere og trawlere, med en helt ændret teknologi ved byggeri og kommunikation, overgangen til forbrugersamfund

6. Årbog 1974-75, s. 81 f.

og en indført politisk ramme skete der en hurtig ændring i samfundsforholdene, og den bragte mange problemer med sig.

Disse ting måtte indgå i eskimologiens forskning og undervisning. Mens Holtved forskede i og gav undervisning om eskimoernes tilpasning til deres arktiske omgivelser, måtte man i de følgende år også tage højde for, at eskimoernes tilpasning til deres livsvilkår i stigende omfang blev påvirket af impulser udefra. Disse ændringer appellerede naturligvis også til kredse uden for eskimologerne selv, men i eskimologiens daglige arbejde øgedes bevidstheden om bl.a. den voksende rolle, som beslutningsorganerne i og uden for Grønland spiller for den kulturelle og politiske udvikling i Grønland. Det blev nødvendigt, at folk uden for disse beslutningsorganer studerede disse samfundsprocesser.

Ved studiet af ændringsprocesserne i eskimoområdet var det ikke længere tilstrækkeligt at sammenligne forholdene med forholdene i andre arktiske områder. Det blev nødvendigt at sammenligne dem med områder, hvor en moderniseringsproces er i gang med brug af ikke-indfødt ekspertise, og hvor en ikke-indfødt beslutningsproces er mere afgørende end de indfødtes beslutningsproces. Eskimologiens referenceområde blev også den såkaldte 4. verden, nemlig den spredte befolkning af urindvånere i forskellige lande, som politisk kontrolleres af folk af en anden etnisk identitet. At den 4. verdens folk prøver at finde sammen i erkendelse af deres fælles situation har gjort det naturligt at bruge dem som referenceramme. Det er rimeligt at sammenligne eskimoernes situation med andre situationer i demokratiske lande, hvor der findes minoriteter, og hvor man ofte prøver at udøve »samme ret« uden at have skabt lige muligheder. Mindre iøjnefaldende er behovet for sammenligning med minoriteter i diktaturlande, som ofte er genstand for en direkte undertrykkelse. Alligevel siger en sammenligning med minoriteter, der undertrykkes ved direkte magtanvendelse, også meget om eskimoernes situation af i dag. Det er heldigt for eskimologien, at Helge Kleivan er generalsekretær for *International Work Group for Indigenous Affairs* (IWGIA), hvis dokumentationsserie, der især handler om situationen i Latinamerika, sætter eskimoforskningen i et relief, som er væsentligt for analysen af moderniseringssituationen.

Disse ting betyder ikke, at den nuværende kulturs eskimoiske fortid er glemt. Den vil altid være en part af eskimologien. En del af eskimologiens program er gennem dette studium at udvide vort erkendelsesgrundlag om denne del af menneskets kulturarv. Gennem dette studium kan grønlændernes etniske identitet hente sin styrke, og samtidig kan studiet af problemerne medføre det første skridt hen imod erkendelse af dem, så at man kan søge dem løst.

ESKIMOLOGIENS RELATION TIL TILGRÆNSENDE FAG

Undervisning i eskimologi i vore dage omfatter også træning i vestgrønlandsk sprog, sådan som det har været fra fagets start. Denne sprogundervisning er på en måde fagets kendemærke. Men den øvrige del af undervisningen har krævet voksende indsigt i de metoder og teorier, som indgår i eskimologien. Det er blevet vanskeligere at være både sprogligt og etnologisk orienteret eskimolog. Studieordningen er derfor blevet delt i to dele, således at de sprogligt orienterede får indførelse i lingvistikkens grundprincipper på Institut for Lingvistik, og de etnologisk orienterede på tilsvarende måde følger kurser på Institut for Etnologi og Antropologi, mens begge grupper følger sprogundervisningen på Institut for Eskimologi. Denne undervisningsform følges indtil bifangsniveau, hvorefter studiet foregår på Institut for Eskimologi, hvor den lærte ballast bruges på eskimologisk materiale. De sproglige krav til de lingvistisk orienterede studerende er naturligvis meget mere omfattende end for de etnologisk orienterede. Trods et forholdsvis lille studentertal (45 på papiret) er spredningen i interesser på hovedfagsniveau ret stor.

Denne ordning er ikke problemfri. På et universitetsinstitut må undervisningen tilrettelægges således, at de videnskabelige eksaminer tages på et forsvarligt niveau. Når hovedparten af de studerende ikke styrer mod konferens, er kravene til en faglig indføring ved to institutter, der ikke primært arbejder med eskimologisk materiale, en ubehagelig oplevelse for dem, der især gerne vil følge undervisningen for at orientere sig i et grønlandsk stof. Men på ethvert senere tidspunkt under studiet ville en sådan indføring give et uheldigt afbræk i studieforløbet. Denne ordning er et forsøg på tværfagligt samarbejde, hvor vi har lagt indføring i metoder og teorier ud til institutter, der har større mulighed end vi, mens vi også ofte har studerende fra de to institutter på vore hold. Det er sandsynligt, at eskimologien har det største udbytte af dette symbiotiske forhold.

Undervisningen i grønlandsk, som nu gives af to grønlandsksprogede undervisningsassistenter og en grønlandsksproget ekstern lektor, *Christian Berthelsen* (f. 1916), er blevet udvidet betydeligt i forhold til tidligere tider, og hjælpemidlerne er blevet mere varierede. Der er et indbygget problem i behovet for at tilgodese både kendskabet til sprogets struktur og kendskabet til sprogbrugen. Der må udarbejdes nye hjælpemidler, der tilgodeser begge aspekter, og det må ske i samarbejde med andre, der har lignende problemer. Til afhjælpning af den øjeblikkelige situation bliver der udarbejdet samtaletekster, og iøvrigt arbejdes der med frekvensundersøgelse af vestgrønlandsk ordstof.

ESKIMOLOGIENS ANVENDELSE UDEN FOR KØBENHAVNS UNIVERSITET

I forbindelse med minoritetsstudierne får Institut for Eskimologi ofte henvendelser, der ikke er så almindelige for universitetsinstitutter, hvad enten det drejer sig om arten eller omfanget af dem. Mange af dem er praktisk betonede ting, men dog normalt ting, der kræver forskning eller videnskabelig baggrund.

Eskimologer benyttes en del i de udvalg, som Ministeriet for Grønland nedsætter, når det drejer sig om kulturelle sager eller om uddannelse eller samfundsforskning, men de er også i flere tilfælde blevet udpeget af grønlandske organer, specielt Grønlands Landsråd. Så at sige alle videnskabelige medarbejdere på Institut for Eskimologi har haft sæde i de forskellige udvalg, og de medvirker også ved f.eks. translatøreksamen i grønlandsk-dansk.

Robert Petersen blev i 1973 knyttet til *Language Commission,* der blev nedsat af *Inuit Tapirisat of Canada,* som populært kaldes *Eskimo Brotherhood,* og medvirkede dér til udforming af et skriftsystem, der i principperne blev godkendt i 1976.

Især i 1970'erne organiserede mange indfødte minoritetsgrupper sig i sammenslutninger, der blev deres politiske og kulturelle talerør. Også i Canada og i Alaska kom disse organisationer til at spille en væsentlig rolle i udviklingen i de pågældende indfødtes områder. Disse organisationer indgik i eskimologistudiet, men mange af dem blev også samarbejdspartnere, idet de flere gange søgte eskimologernes hjælp. Eskimologerne medvirkede efter anmodning ved organiseringen af den første *Arctic Peoples' Conference,* der blev afholdt i København i 1973, og de leverede også et stort dokumentationsmateriale ved den første konference af *World Council of Indigenous Peoples,* afholdt i Canada i 1975. Ved samarbejde med disse organisationer har eskimologerne fået adgang til en mængde materiale, som det ellers kunne være vanskeligt at få skaffet. Det drejer sig ikke alene om organisationerne i de arktiske områder, men også i det øvrige Canada og i Latinamerika, og ikke mindst World Council of Indigenous Peoples. Gennem disse kontakter kanaliseres også videre kontakter til andre universiteter og institutioner, der samarbejder med disse organisationer, ikke mindst *Sámi Institut'ta* i Norge, i hvis bestyrelse Helge Kleivan havde sæde, *Inuit Cultural Institute* i Canada, som dannede rammen omkring retskrivningsarbejdet i Canadas arktis, og *University of Alaska* med sine nordlige programmer.

Specielt skal nævnes *University of Lethbridge* med sine »Native American Studies«, *York University* i Toronto med »native right«-studier og *MacMaster*

Fig. 54. I 1973 blev Institut for Eskimologi anmodet af flere indfødte organisationer i det arktiske område om at medvirke ved tilrettelæggelsen af den første »Arctic Peoples' Conference«, som blev afholdt i november samme år med deltagelse af Nordisk Samerråd, Federation of Natives North of 60° i Canada, Committee for Original Peoples' Entitlement og Inuit Tapirisat of Canada, samt forskellige grønlandske organisationer i Grønland og i Danmark, foruden de grønlandske kommuners landsforening og Grønlands Landsråd. Alaska Federation of Natives blev forhindret, da man traf beslutning om at bygge Transalaska Pipeline »uden hensyn til irrelevante faktorer«. Institut for Eskimologi blev igen anmodet om at yde bidrag, især med dokumentationsmateriale, i forbindelse med World Council of Indigenous Peoples' første konference i oktober 1975 i Canada. Ved begge arrangementerne blev initiativerne bakket op af Københavns Universitet, som også ydede direkte støtte, når der blev følt behov for det. Billedet stammer fra »Arctic Peoples' Conference«, der blev afholdt i i landstingssalen på Christiansborg. KU. Institut for Eskimologi.

University i Hamilton med »Land Use and Occupancy Studies«, der inspirerede til studiet af »native rights« eller »aboriginal rights« i Grønland. Dette i Danmark forsømte studieobjekt er nok først i sin vorden og kræver også en del samarbejde mellem flere forskellige fag.

Der er ligeledes rundt omkring i Danmark, ikke mindst på forskellige højere læreanstalter, grupper, der arbejder med grønlandsk materiale og grønlandsk problematik. Eskimologerne har ofte kontakt med sådanne grupper og kan i perioder samarbejde med grupper inden for forskellige videnskaber. Det er en situation, der kan være meget tidkrævende, men som samtidig også giver en bredere faglig orientering.

Eskimologiens to hovedfelter er dog universitetet og eskimoområdet, to ofte vidt forskellige miljøer, men samtidig også med inspirerende forskelle. Universitetsmiljøet kræver, at arbejdet har en videnskabeligt forsvarlig standard; kontakten med eskimoområdet kræver, at man der må være egne forskningsformidlere, og vel at mærke neutrale forskningsformidlere. I eskimoernes område er de almindelige forskningsformidlere, d.v.s. advokater, akademiske lærere, ingeniører o.s.v., en mangelvare uden for de administrative organers stab. Anvendelsen af forskningen kan ikke uden videre overlades til andre grupper, og det er især vanskeligt at overlade forskningsformidling til ikke-neutrale grupper, når man har erkendt, at situationen kan karakteriseres som en etnisk asymmetrisk relation. Eskimologernes definition på grundforskning må herefter være, at den er den del af forskningen, der bidrager til større teoretisk erkendelse uden hensyn til den direkte anvendelighed eller den direkte forbedring af fagenes metodologi og teorier. Grundforskningselementet kan mere eller mindre indgå i ethvert forskningsarbejde.

Eskimologien er et universitetsfag, der ligesom alle andre fag behøver et universitetsmiljø, dels for at have et passende virkefelt, dels for at kunne hente næring til sig. Ligesom andre universitetsfag må eskimologien gennem forskning og undervisning leve op til de krav, som den selv og samfundet stiller. I international henseende er eskimologien under Københavns Universitet kendt rundt omkring, og ikke så få udenlandske studerende med og uden akademisk grad har tilbragt længere tid med tilknytning til Institut for Eskimologi; også sådanne forbindelser forpligter til at bevare standarden.

På den anden side virker den voksende etniske bevidsthed i eskimoområderne således, at hvadenten eskimologerne arbejder med sociale problemer eller studerer kulturelle manifestationer, der kan styrke den etniske identitet, er deres arbejde samfundsrelevant.

Æstetik og almindelig litteraturvidenskab

Af Mogens Brøndsted

Der er i indledningen til afsnittet om dansk og nordisk litteraturhistorie redegjort for, hvorledes den almene og herunder den nationale litteraturvidenskab er udsprunget af forskellige kilder. Læren om de stilistiske og metriske virkemidler er udviklet af den praktiske retorik; studiet af fiktionsdigtningen og de litterære genrer hviler på den teoretiske poetik; kundskaben om forfatternes liv og værker var en historisk-deskriptiv disciplin, *historia literaria,* mens de førnævnte var ahistoriske og normative. Disse modsætninger mellem beskrivelse og vurdering, historisme og antihistorisme har givet indre dønninger gennem faget op til den nyeste tid.

FRA SENRENÆSSANCE TIL KLASSICISME

Det var senrenæssancen med dens bestræbelser for at opdyrke den hjemlige digtning, stil og ikke mindst versekunst, der gav anledning til almene og sammenlignende litteraturbetragtninger. Og det gjaldt især forholdet mellem den antikke og den moderne digtekunst, tillempningen af de klassiske autoriteter på eftertidens og samtidens poesi. Flere af fagets dyrkere digtede selv både på latin og dansk, og deres æstetiske afhandlinger baserede sig på praksis såvel som på teori. Men disse universitetsprodukter synes mest at være tilkommet i forbindelse med øvelserne i latinsk sprog og litteratur, og der er ikke noget fagligt skel mellem lærestolene i romersk veltalenhed og i »poesi«. Sidstnævnte disciplin blev i årene 1636-84 tillagt regensprovstiet, selv om der hersker nogen uklarhed over hvem af provsterne der fungerede som professores poeseos.[1]

Mest bemærkelsesværdig blandt dem er latinpoeten *Vitus Bering,* en grandonkel til søfareren af samme navn. Da han havde befæstet sit digterry på udenlandsrejser blev han designeret til embedet og tiltrådte 1650 efter at have taget magistergraden. Ved tiltrædelsen, som Frederik III beærede med sit nærvær, disputerede han om digtekunstens natur og indretning (*De artis*

1. J. Paludan: *Fremmed Indflydelse paa den danske Nationallitteratur* I, *Renaissancebevægelsen,* 1887, s. 448-51.

Fig. 55. Vitus Bering (1617-1675). Maleri af Abraham Wuchters. Frederiksborg.

poeticæ natura et constitutione). Han udgår selvsagt fra Aristoteles' poetik og slutter sig til dennes doktrin om imitatio, særlig hvor det gælder historiske og samtidige begivenheder; tillige må handlingens enhed overholdes, hvad den faktiske historie jo ikke gør, og samles om en hovedperson – som Iliaden koncentrerer den trojanske krig om Achilles. Sluttelig forsvarer Bering poesien som en videnskab, der grunder sig på studium og indsigt, både imod dem, der vil reducere den til unyttig tidsfordriv, og dem, der alene forankrer den i guddommelig inspiration.

Man har kaldt denne disputats et unikt fænomen i datidens litteratur, hundrede år før æstetikken udvikles til en egen videnskab.[2] Bering overgik allerede samme år til at blive historieprofessor i Sorø og kongelig historiograf. Men hans respondent ved disputationen var den 24-årige *Ole Borch,* som vel her har fået stimuleret sin interesse for emnet. Ti år senere gjorde kongen ham til professor i filologi inklusive poetik – samt i kemi og botanik! – og foruden håndbøger om latinsk verslære og litteraturkundskab udgav han i Tyskland *Dissertationes academicæ de poetis* (1683). Heri indleder han med nogle kritiske forbehold over for de aristoteliske regler om handlingens enhed og sandsynlighed; at udelukke den faktiske virkelighed og sandhed finder han navnlig uforeneligt med kristelige emner. I øvrigt giver dissertationerne en hel lille verdenslitteraturhistorie, med vægten på de klassiske autorer, men også med

2. Paludan: anf. st., s. 452.

oversigt over renæssancedigterne (dog ikke Shakespeare!). Om forholdet til den digteriske inspiration handler promotionstalen *De furore poetico* (1680). Den af Platon beskrevne poetiske ekstase – dvs. gåen ud af sig selv – bestemmer medicineren Borch nærmest patologisk som en art sindssyge, der ikke bør overdrives.

Borch fik ingen efterfølger i sin særegne lærestol. Men i denne lærde epoke var der mange uden for universitetet der forfattede skrifter om litteraturhistorie, poetik og ikke mindst metrik; et forbillede var Opitz' *Buch von der deutschen Poeterei.* Herpå bygger *Peder Syv* slutafsnittet »Om poeteri« i sine *Betænkninger over det cimbriske sprog* (dvs. germansk, 1663). Om fordringen til digteren hedder det:

»Han skal være født poet og af naturen have skønne og sindrige indfald, et højt gemyt, kunne tænke ypperlige ting, om hans tale ellers skal have art og opløfte sig fra jorden. Han skal være af stor videnskab og forfarenhed, have læst mange gode bøger og tit hente sine greb af de græske og latinske poeter . . «

Digterne skulle selv være lærde og beherske de mest udstuderede stileffekter. Men efter århundredskiftet mærkes reaktionen mod barokkens excesser i Tøger Reenbergs *Ars poetica,* der er influeret af den franske klassicisme og Boileaus *L'art poétique.* Den principielle basis er stadig imitationspoetikken, blot administreret med horatsisk mådehold. En regulær parodi på den akademiske respekt for klassikerne kom fra selve universitetet, omend pseudonymt: Hans Mikkelsens alias Ludvig Holbergs *Peder Paars.* I skæmtedigtet »Kritik over Peder Paars« forsvarede han sit komiske epos ikke blot ud fra den moralske nytte, men også som et værk af den guddommelige inspiration. Det kan ses som et indlæg i striden mellem les anciens og les modernes til fordel for de sidste, ligesom Just Justesens Betænkning over komedierne sætter nutidens komedier over antikkens. Men i sit videre forfatterskab og dets genrer er Holberg udpræget klassicist, helt ud i sin citatkunst. Han forblev også i professoratet i latinsk litteratur, da hans forrige stilling i metafysik i 1727 blev udvidet til »poesi« med mulighed for at forelæse over nyere litteratur. Den blev besat med den 47-årige magister *Edvard Londemann* (*Rosencrone,* s. 5), som bl.a. stilede mod at videreføre Borchs litteraturhistoriske dissertationer. Allerede efter fem år fratrådte han imidlertid og blev først erstattet 1751 af barokpoeten *C. F. Wadskiær.*

Denne havde en kort tid redigeret Wielandts »Nye Tidender om lærde Sager«, vort første almenlitterære tidsskrift, og bidraget deri med universitetsnyt. Men hans væsentligste adkomst til embedet var hans monstrøse lejlighedsdigte (bl.a. til kongehuset og universitetets patron!), som ofte var forsynet med et omfattende lærdomsapparat i form af indledninger og

anmærkninger. Fortalen til den versificerede beskrivelse af kongeslottene *Poetisk Skueplads* (1741) hævder dristigt poesiens suverænitet, og en af de mange noter rummer den tidligste præsentation på dansk af romangenren og et forsvar for barokromanen.[3] Som professor i digtekunst – metafysikken var atter udskilt – forelæste han både over de klassiske poetikker af Aristoteles og Horats og de nyere af Vida og Boileau. Men nogen faglig betydning har han ikke haft, og som barokkens sidste og uhæmmede dyrker var han for længst ude af trit med æstetikkens udvikling. Selve lærestolen bortfaldt, da han i 1765 opterede det mere ansete elokvensprofessorat, Holbergs gamle embede.

DEN SMAGENDE ÆSTETIK

Smagen var skiftet til mådehold og finesse, et renset og poleret sprog uden bombast; selv Holbergs komedier forekom for drøje og hans fremmedordspækkede stil uskøn. I 1760'erne udsendte et selvbestaltet akademi, »Selskabet til de skønne og nyttige videnskabers forfremmelse«, en skriftrække med prisbelønnede eller approberede stykker på vers og prosa. En af stifterne, den tyskfødte embedsmand Carstens, bidrog selv med et par kyndige afhandlinger om vokalharmoni og hiat i danske vers. Han blev Ewalds vejleder, og nu er den kritiske smagsdommer som type ved at afløse den antikvariske materialesamler. Historia litteraria må give plads for »de skønne videnskaber«, hvorved selskabets indbydelsesskrift forstår poesi og veltalenhed, som skal indvirke på hjertet og sæderne. At dyrke litteraturen er at udvikle dannelsen og åndskulturen. Alt dette begynder efterhånden at trænge ind på Frue Plads.

Schlegel og Baden

En begyndelse blev gjort af den tyskfødte *Johan Heinrich Schlegel,* som tilhørte kredsen omkring den ældre Bernstorff og i 1760 fik et ulønnet professorat i filosofi. Hans tidligt afdøde ældre broder Johan Elias havde allerede i 1740'erne med sit spectatortidsskrift »Der Fremde« introduceret den forfinede smagsæstetik i det smagsforladte København. Et programskrift for den nye retning blev Batteux' *Traité des beaux arts reduits à un même principe* (1746), hvor efterligningen af den skønne natur, ledet af le goût, afløste efterligningen af klassikerne. Det blev en ledetråd for J. H. Schlegel, da han valgtes til sekretær

3. H. Stangerup: *Romanen i Danmark i det attende Aarhundrede,* 1936, s. 52.

for Det »smagende« Selskab, som det snart kaldtes, og i dets skriftserie udformede bedømmelseskriterierne.[4] Og som professor holdt han ved samme tid privatforelæsninger over poetikken på grundlag af Batteux. Det var andre toner end i Wadskiærs autitorium. En halv snes år efter var tiden moden til at det franske værk kunne udkomme på dansk (oversat af en ældre studerende, Jens Hvas, 1773-74).

Selve faget poetik udgled som nævnt, da Wadskiær overtog den latinske veltalenhed. Men snart blev der fra højere sted sat planer i gang om en innovation af denne ærværdige disciplin. Det var den reformivrige Struensee, der også havde sine øjne på den gamle lærdomsanstalt. Han tilkaldte 1771 bispen i Trondhjem, Gunnerus, og lod ham udarbejde et foryngelsesforslag. Det er præget af oplysningsånden forsåvidt som alle fakulteter skal være ligestillet; inden for det filosofiske er der seks ligestillede klasser, hvoraf den æstetisk-filosofiske foruden græsk og hebraisk har et professorat i »begyndelsesgrundene af de skønne videnskaber, især kritik, oratorie (veltalenhed), poesi, dansk latinsk og tysk stil og latinsk filologi«. Til at varetage denne omfattende og betydningsfulde stilling foreslår Gunnerus *Jacob Baden.*[5] Forslaget blev henlagt efter Struensees fald, men Baden opnåede dog i 1774 at blive designeret til Wadskiærs efterfølger og kunne seks år efter tiltræde, 45 år gammel.

Det var med god grund at Gunnerus pegede på Baden. Han havde som ung baccalaureus hørt moderne filologi hos Gesner i Göttingen og Gellert i Leipzig, dvs. æstetisk tekstlæsning og værkforståelse i stedet for detailkommentering. Efter hjemkomsten udsendte han i 1760 et indbydelsesskrift til en forelæsningsrække om »Hvad ære et folk kan have af at dyrke de skønne videnskaber«. Han fremhæver litteraturens opløftende og bevægende virkning på sjælen og sprogets betydning som smagens redskab. Men de konservative kræfter i universitetsverdenen var endnu stærke nok til at holde ham ude, og han blev skolemand gennem tyve år. Han etablerede den første kritiske journal med skarpe litteraturanmeldelser i den nye ånd, og i reformåret 1771 foreslog han afskaffelse af akademiske eksaminer og omdannelsen af universitetet til et frit studiested. Af nye professorater skulle der bl.a. være et i dansk sprog, som han opfattede som et nøglefag.

Tiden arbejdede i nogen grad for ham, forsåvidt som Guldberg, der efter Struensee kom til magten, allerede ti år forinden havde fået smagsselskabets første prisbelønning for et udkast til »de smukke videnskabers tænkelære«, dvs. en anvendt æstetik. Som statsleder styrkede han modersmålets stilling i

4. K. F. Plesner: *Det smagende Selskab,* 1959, s. 23, 29.
5. *Kjøbenhavns Universitets Annaler* ved R. Nyerup, 1805, s. 389 f.

undervisningen og indførte litteraturlæsning i den højere skole; til tekstudvalg forordnedes selskabets skriftserie, som derved fik en uventet salgssucces. Men de guldbergske universitetsreformer var mådelige, og for vort fag har det blot interesse at baccalaureusgraden erstattedes af en filologisk eksamen, hvor tekstbehandling kom til at stå i centrum. Professoratsopdelingen forblev den samme, og Baden måtte afvente at det latinske embede blev ledigt.

Til gengæld udvidede han dets område, og tiltrædelsesforelæsningen med det obligate emne Horats' »Ars Poetica«, som han publicerede 1791, blev »i visse måder et kollegium over de skønne videnskaber«. Han inddrog dansk stilistik og grammatik og holdt efter Gellerts forbillede tillige praktiske øvelser. Hans timer blev meget velbesøgt, »også af mange embedsmænd af alle stænder«;[6] og han opfordrede tilhørerne til at sende ham deres egne litterære forsøg, som da blev kritisk gennemgået. Ved sin udnævnelse blev han samtidig sekretær for smagsakademiet efter Schlegel og medbedømmer af de dertil indsendte skrifter; han praktiserede anvendt æstetik i Guldbergs konserverende ånd. Han var en stilsmager, men mistede tidligt sin friskhed, og da han tog sin afsked 1803, var tiden løbet fra »Varro« Baden og hans udsøgte sprogblomster. Den næste periodes smags-kender J. L. Heiberg parodierede hans preciøse Horatsoversættelser.

Æstetikfaget etableres

Også i anden henseende gik udviklingen sin gang. I sidste halvdel af det europæiske 1700-tal var æstetikken blevet en teoretisk videnskab – sat i system af Batteux, navngivet af Baumgarten – og historismens indføling i andre tiders og landes smag blev indvarslet af Warton og Herder. Der var rigeligt stof til en ny lærestol. I Sverige blev der fra 1785 forelæst over »vitterhet« ved Uppsala Universitet og snart efter i Lund, ganske vist af universitetsbibliotekarerne som indførelse i bogsamlingerne. Da man i Danmark efter Guldbergs afsættelse gik i gang med at udarbejde en helt ny universitetsfundats, havde det været rimeligt at tilgodese dette fagområde; tendensen gik imidlertid i retning af at styrke embedsstudierne fremfor de frie videnskaber, så det blev kun til en bemærkning om professorerne i det græske og latinske sprog, at de »have, især den som tillige er *Professor Eloqventiæ,* også at give undervisning i de skønne videnskaber og hvad til den gode smag i foredraget er henhørende« (kap. I § 6). Det svarede jo til Badens praksis, men

6. Badens eget vidnesbyrd i hans *Kiøbenhavns Universitets Journal,* 1799, s. 89. Af P. A. Heibergs satiriske roman *Rigsdalersedlens Hændelser* fra 1789 fremgår det, at fornemme folk kunne reservere sig plads i auditorierne ved navnelapper på bordene.

Fig. 56. Jacob Baden (1735-1804). Maleri af C. A. Lorentzen. Frederiksborg.

blev altså hermed officielt forordnet. Og det kunne fortolkes som en åbning for både den nationale litteraturhistorie og den almene æstetik.[7]

Forudsætningen for at denne åbning kunne udnyttes, var dels en interesse for sagen på højeste sted og dels en professorabel person med de fornødne kvalifikationer. Begge dele viste sig snart at være til stede. Måneden efter fundatsens ikrafttræden 1788 tiltrådte en ny universitetspatron, hertug Frederik Christian af Augustenborg. Han var oplysningsmand til fingerspidserne og ville gerne patronnere de skønne videnskaber og kunster. Da nu fundatsen udbyggede det filosofiske fakultet med fire ekstra professorater (§ 1), besluttede han at ændre det ene fra sprogkyndighed til æstetik. Han begrunder det i en senere skrivelse til finanskollegiet således:

»Hidindtil var der ingen lærer i æstetikken på to kongerigers eneste universitet. Det syntes mig at være en mangel. På ethvert velordnet universitet skulle der dog gives lejlighed ikke alene at lære de skønne videnskabers teori, men også at lære at kende og med kundskab og smag at bedømme vor egen og de fremmede nationers skønne litteratur. Skulle ikke overalt filosofien over det skønne i begrebets hele omfang ved smagens dannelse have en betydelig indflydelse på nationalkulturens fremme, på

7. Ole B. Thomsen: *Embedsstudiernes universitet* II, 1975, s. 686, sml. 707.

Fig. 57. Jens Baggesen (1764-1826) blev på sin labyrintiske livsvej involveret både i universitetsfagene æstetik og nordisk litteratur (sml. s. 13 f). Under et mellemliggende Københavnsophold plejede han venskab med maleren Chr. Horneman, der portrætterede ham o. 1806. Ifølge sønnen August Baggesens biografi af faderen var det »det bedst udførte portræt af digteren« fra den tid. Tegning. Frederiksborg.

talenternes udvikling og selv på moraliteten? Skulle jeg da ikke kunne håbe at også finanskollegiet vil give mit forslag at beskikke en lærer i dette fag sit bifald?«[8]

Baden, som anfører skrivelsen i sin universitetsjournal, gør samtidig opmærksom på, at han jo selv til en vis grad docerer faget. Men han priser loyalt patronen for at have etableret en egentlig lærestol deri, hvilket selv i dets tyske fødeland er usædvanligt, og for herigennem at have fremmet de skønne videnskaber i deres konkurrence med de »grundige«, dvs. praktiske. Og han tilføjer, at hertugen også har ære af at have vist opmærksomhed for en talentfuld og agtet mand, som i lang tid havde gavnet og fornøjet publikum uden nogen offentlig løn. Han sigter med dette horatsiske udtryk til den, der fik lærestolen, tidsskriftudgiveren *K. L. Rahbek;* men augustenborgeren havde rigtignok en anden i tankerne, da han manipulerede med professoraterne, nemlig sin digterprotege *Jens Baggesen.*

Et brev fra Baggesen giver et kuriøst indblik i datidens forhandlinger om professoratsbesættelser: »En dag blev jeg ganske uventet i en billet fra grevinde Schimmelmann gratuleret som professor. Prinsen af Augustenborg

8. *Kiøbenhavns Universitets Journal,* 1793, s. 147 f.

og hendes gemal havde nemlig bestemt mig for en sådan post, og hun vidste, at denne ville den dag blive i statsrådet foreslået besat. Jeg blev imidlertid ingenlunde glad over, at man således uden mit vidende arrangerede mig en post, især da en ven af mig (Rahbek), der var langt ældre literator end jeg, ventede at udnævnes dertil. Jeg beroligedes snart; thi ministeren Bernstorf havde i statsrådet sat sig imod, med den forsikring, at jeg ikke ville modtage embedet. Senere erfarede jeg, at han begrundede dette på en meddelelse fra hans svigerinde, grevinde Louise Stolberg, som af al magt ønskede jeg skulle gøre en rejse. Min ven erholdt i øvrigt ej heller professoratet, som forblev ubesat. Han var den eneste konkurrent og er for nærværende tid – som jeg erfarer af breve fra Danmark – rejst til Tyskland. Prinsen af Augustenborg stod på, at posten skulle opbevares mig. Han udvirkede, at jeg kom til at rejse på kongelig bekostning . . «[9]

Det var nok bedst for Danmarks litteratur at Baggesen kom ud på sin labyrintiske rejse. Den 4 år ældre Rahbek var ubestrideligt bedre kvalificeret til stillingen; han havde taget den nyindrettede filologiske eksamen og affattet en æstetisk magisterafhandling på latin (»Om brugen af det hæslige i poesien og de skønne kunster«), omend den havde lidt den vanskæbne at blive revet i stumper af en skødehund, efter at fakultetet havde returneret den på grund af nogle afskriverfejl. Ydermere var han en habil dramaturg og havde fået støtte af hertugen til at udgive Holbergs komedier. Han mente ikke at burde give køb og forlangte konkurrence, som den nye fundats hjemlede. Da patronen afslog under et formelt påskud, tilbød han at holde offentlige forelæsninger i faget; hertugen svarede, at hans konkurrent vel i så fald ville gøre det samme, hvorpå Rahbek erklærede, at det var så meget des bedre, for da kunne publikum dømme.

På denne appel til vox populi sejrede han. Hans privatforelæsninger over æstetikken blev en publikumsucces; med omhyggelig forberedelse bødede han på mangler ved sin ydre fremtræden og sin fistelstemme, og hans jævne og tilgængelige fremstillingsform åbnede et for de fleste lidet kendt terræn, den nyere tyske og ikke mindst engelsk-franske æstetik. Han anvendte en nyudkommen håndbog af Baumgarten-eleven Eschenburg (*Entwurf einer Theorie und Literatur der schönen Wissenschaften,* 1783). Men han lagde vægten på den psykologiske erfaringsæstetik fremfor den spekulativt systematiske og fulgte en eklektisk-empirisk fremgangsmåde. På anmodning sendte han hertugen sine forelæsninger; da patronen drøftede sagen med en kancelliembedsmand, sagde denne at manuskriptet var unødvendigt: »Rahbek har noget bedre for sig, publici stemme og de studerendes agt som daglig hører

9. *Jens Baggesens Biographie* ved August Baggesen I, 1843, s. 189 (tysk brev fra 1789).

ham.«[10] Blandt tilhørerne var mange notable personer, som nok har været kancelliets hjemmelsmænd snarere end studenterne. Et par måneder efter forelå udnævnelsen (1790).

Hvad Baggesen angår, renoncerede han på at prøveforelæse, men blev derfor ikke glemt af sin velynder. Efter sine omflakkende rejser betænktes han 1796 med embedet som regensviceprovst, der fra gammel tid havde været forbundet med et æstetisk professorat. I vintersemestret annoncerer han øvelser i deklamation og gennemgang af tyske digtere. På grund af sin hustrus sygdom nødtes han dog allerede det følgende år atter til at rejse mod syd.

Med Rahbek og Baggesen afløses den modererede smagsæstetik af en ny følelsesæstetik, der ser poesiens opgave i at fremstille og fremkalde stærke lidenskaber. Det er en position mellem postklassicisme og præromantik, og i den hjemlige udformning sker en forskydning fra de æstetiske passioner til de moralske: de høje ædle følelser, efterhånden fladet ud til sentimentalisme. For Rahbek blev den psykologiske skønhedslære især begrundet hos Edmund Burke (*A philosophical inquiry into the origin of our ideas of the Sublime and Beautiful,* 1757); om den praktiske æstetik han selv fulgte, siger han i sine erindringer at »den blev mindre en egen bestemt del af filosofien selv end et eget afsnit af antropologien, der dels strakte sine grænser ind i fysiologiens, dels i psykologiens landemærke«.[11] I nogle forelæsninger han trykte i sit tidsskrift Minerva for 1805, bestemmer han kunsten ud fra den lystfølelse, »fornøjelse«, som den skaber og selv er skabt af, en ligelig aktivisering af fantasi, intellekt og emotion. I denne udvikling og harmonisering af sjæleevnerne ligger kunstens nytteværdi, mere end i emnevalget eller den direkte moralisering. Målet er den åndelige dannelse, og Rahbek oversatte en anden lærebog af Baumgartens skole (Eberhards *Theorie der schönen Künste und Wissenschaften*) under titlen *Haandbog i Æstetikken for dannede Læsere.*

Rahbek var imidlertid aldrig konsekvent i sine principper. Til hans program hører også at erkende digtningens afhængighed af »klima, religion, regeringsform, nationalkarakter, sæder og mønstre«, men en sådan historisk relativisme var det forbeholdt langt senere forskning at gennemføre. I sin mangel på filosofisk skoling stod han desuden fremmed over for den nye Kant-Schillerske æstetik, selv om han forsøgte at medinddrage den i sin eklekticisme; og angrebene fra unge kantianere blev medvirkende til, at han opgav sit professorat i 1799. Hans egentlige indsats kom derimod til at ligge i behandlingen af den danske litteratur og dens historie (s. 8-13).

10. Rahbek: *Erindringer af mit Liv* III, 1825, s. 374, sml. 197.

11. Rahbek: anf. st., s. 196, sml. Vilh. Andersen: *Tider og Typer, Erasmus* II, 1909, s. 350, *Den danske Litteratur i det attende Aarhundrede,* 1934, s. 1021. Om Rahbek som æstetiker sml. også Rubow: *Dansk Litterær Kritik,* 1921, s. 9-25.

FRA ROMANTIK TIL NATURALISME

Den romantiske nyorientering omkring århundredskiftet betegner også et gennembrud for fantasiæstetikken, der havde ligget i kim i det forudgående tidsrum: i Shaftesburys og Youngs tanker om geniet, der skaber frit og originalt i sin entousiasme (af Jens Hvas forsøgsvis oversat som »begejstring«). *Henrich Steffens'* kollegieforelæsninger 1802, der introducerede den naturfilosofiske Jenaromantik, begyndte med en appel til den »indvortes anskuelse«, dvs. intuitionen som erkendelsesvej: når anelsen om altings indre sammenhæng åbenbarer sig skabende, er den poesi. Og den sidste forelæsning var en hyldest til geniet som det på en gang mest universelle og individuelle. Herved blev kunsten hævet til en evighedsbetydning på højde med religionen selv. Det gjaldt for kunstneren om at genskabe den mytiske guldalder, da guderne var på jorden.

Denne radikale omvurdering af oplysningstidens fremskridtstro var foregrebet af en ung jurastuderende *A. B. Bentzon,* der i 1796 havde fået guldmedalje for at besvare et af Rahbeks prisspørgsmål, om hvilken tidsalder der er bedst skikket til at danne den store digter. Svaret lød på den rå og primitive fremfor den kultiverede og oplyste – en genklang af Herders forherligelse af folkepoesien. Rahbek trykte afhandlingen i Minerva, men lod for at neutralisere den en anden ikke belønnet besvarelse gå forud, som holdt på den kultiverede alder. Og i 1802 sad Bentzon selv på et primitivt sted, nemlig De vestindiske Øer.

Oehlenschläger

Steffens' forelæsninger og personlige optræden virkede så udfordrende, at han ikke opnåede ansættelse ved universitetet. Til gengæld virkede han ildnende og forløsende på en række unge, fremfor alle *Adam Oehlenschläger,* som otte år senere efter sin store udenlandsfærd fik tildelt Rahbeks ledige embede (s. 14). Men på dette tidspunkt var han for længst nået ud over sin højromantiske ungdomsrus. Allerede i fortalerne til sine store digtninge 1805 og 1807 skitserede han en anti-subjektiv, nyklassisk poetik:[12] kunstneren skal ganske tabe sig i sit objekt, og den harmoniske ligevægt mellem sjælekræfterne – følelse, fantasi og »den koldeste abstraktionsevne« – kan afspejle kosmos; kunsten er evighedens organ, som sammentrænger og forædler hvad der i livet

12. *Digterværker* XXV (Supplement I), 1854, s. 107, sml. 115. *Poetiske Skrifter,* udg. af Topsøe-Jensen, III, 1928, s. 4, sml. iii. Rubow: anf. st., s. 26-42. Billeskov Jansen sporer her indflydelse fra Jean Paul *(Nordisk litteraturhistorie – en bog til Brøndsted,* 1978, s. 129).

Fig. 58. Adam Oehlenschläger (1779-1850) blev portrætteret adskillige gange, men om dette maleri af en ukendt kunstner fra tiden omkring hans professorudnævnelse 1810 har hans senere efterfølger Carsten Hauch udtalt: »Således så han netop ud i sine bedste øjeblikke og dengang han virkede med sit genis fulde kraft, intet af de senere billeder har gengivet ham således.« Frederiksborg.

findes spredt og råt. Tillige spejler den oehlenschlägerske kunstlære tidens nationale ånd. Man skal ikke kappes med klassikerne ved ydre efterligning, men ved at udtrykke det nordiske lige så genuint som Homer og Sofokles udtrykte det græske. Så tidligt som i sin prisafhandling (Minerva 1801) havde han voteret for at lade den antikke mytologi afløses af den gammelnordiske, der viser vore egne forfædres livssyn og tænkemåde. En tilsvarende formel fornyelse var saga- og kvadformen; derimod fandtes ingen dramaoverlevering fra højnorden, og Oehlenschläger går ind for det schillerske nationalhistoriske skuespil med en moderat fastholden af de aristoteliske enheder – midtvejs imellem den rigoristiske franske tragedie og den regelløse Shakespeare.

Det lyder af svogeren Rahbeks gyldne middelvej, som den unge overmodige Adam havde spottet med Poppedrengs ode i »Sankthansaftenspil«. Men som æstetisk professor fortsatte han på en vis måde den rahbekske medierende og ufilosofiske praksis, blot med stærkere fordring på det originale i digterpersonligheden og det konkretanskuelige i digtersproget. At de to sider for ham var forbundne kar, ses af et universitetsprogram fra 1820 – oprindeligt på latin, som han møjsomt måtte opdyrke. Det hedder *Digterne i Levned som i Værker* og hævder en nøje kvalitativ sammenhæng mellem digteres private personlighed og deres værker, støttet på en stribe eksempler fra mange lande.

(Den troskyldige »bevisførelse« fik en respektløs jurastuderende til at udsende et modskrift kaldet »Bevis for at Adam Oehlenschläger er gaaet fra Sans og Samling«; det resulterede i en offentlig irettesættelse fra universitetet). Måske er det i erindring herom at Heiberg maliciøst lader sin digter i »En Sjæl efter Døden« foredrage det modsatte: »Hvis jeg var god, jeg digted slet – men jeg er slet og digter godt.« Fælles for de to synspunkter er imidlertid kausalforbindelsen mellem privatliv og kunst, som først meget senere skulle udfoldes som kritisk teori. Oehlenschläger berører den på ny i mindeartiklen ved Goethes død i det første hæfte af sit tidsskrift *Prometheus* (1832). I dette kortvarige organ bragte han en række almen-æstetiske betragtninger, og ved slutningen af sin digterbane satte han dem på vers som en art kunstnerisk testamente i cyklus'en *Digtekunsten* (1848). Men noget sammenhængende eller konsekvent system udgør de ikke. Han var praktiker som sin forgænger og foretrak at behandle konkrete værker, især dem der stod hans hjerte nær. At mange tilhørere påskønnede hans foredrag, ses af et par strofer fra digtkredsens »Forord«:

Mit aandelige Hverv og Livets Pligter
Bestod ei blot deri, at være Digter;
Høiskolens Lærer var jeg i det Skjønne
Og mange Ædlings Tak mig monne lønne.

Hvor ofte saadan mødtes Aand med Aanden!
Et venligt Blik, et kraftigt Tryk af Haanden
Var Løn af Manden for den Ynglingslue,
Der nærtes i en Forelæsningsstue.

Sibbern og Heiberg

Blandt Steffens' tilhørere havde været en anden ung stud. jur., *Fr. Chr. Sibbern,* der en halv snes år senere blev professor i filosofi. Han var grebet af de romantiske grundideer og kom ind i kredsen omkring Oehlenschläger. En af hans første forelæsninger handlede om poetikkens filosofiske problemer, og med lange mellemrum arbejdede han på en samlet fremstilling heraf. Tre dele udkom i årene 1834-69 under titlen *Om Poesi og Kunst i Almindelighed,* formet som frie foredrag med mange gentagelser og vidtløftigheder.

Sibbern definerer poesi – og dermed kunst – som »en individuel fremstilling eller udtalelse af noget ideelt, eller også, omvendt, en ideel fremstilling eller

Fig. 59. Fr. Chr. Sibbern (1785-1872). Træsnit efter maleri af Købke 1834. KB. Billedsamlingen.

udtalelse af noget individuelt, formedelst fri fantasivirksomhed og til ideel virkning, d.e. en virkning som udøves ved at tale til sjælen«.[13] Den fremstillende (ɔ: efterlignende) eller udtalende (ɔ: selvstændigt skabende) kunstnerevne beror på sympati med alnaturen; gennem de individuelle udsondres de universelle ideer. Det er en romantisk platonisme, som modsat Platon selv hævder kunstens tolkende mission. Selve den metafysiske erkendelse kalder Sibbern »det poetiske«, det er den dybere sans for livspoesien; mere specifikt er »det kunstneriske«, hvormed ideerne organiseres til anskuelig helhed. Derfor må formen ikke overbetones på indholdets bekostning; vigtigst er Goethe-begrebet »Gehalt«, digterens indre tilegnelse af stoffet, hvoraf den ydre form bliver en funktion.

Ved sin sene fremkomst måtte værket virke som et modskrift mod den formæstetik, som med *J. L. Heiberg* etableredes uden for universitetet (s. 18 f). Ved hjælp af Hegels dialektik konstruerede han et hierarki af digtgenrer, som i sit væsen var spekulativt, ikke empirisk og langt mindre historisk. Det imponerede ved den sikkerhed hvormed han derudfra kunne dømme over samtidens digtning ved at sammenholde den med systemet. Han anså kritikkens opgave som en objektiv teknisk norm-kontrol. Hans retning udgør et særsyn i

13. *Om Poesie og Konst,* 1834, s. 211. Om Sibberns æstetik sml. Rubow: anf. st., s. 42-54 og B. Gjesing i Kritik 40, 1976.

kritikhistorien ved at genoplive det normative akademiprincip på et tidspunkt da de psykologiske og og historiske synsmåder var ved at bryde igennem. Men trods det autoritative præg rummede hans systembyggeri mange vilkårligheder, og efter sin væsensart var det statisk og viste sig lidet frugtbart.

Georg Brandes

I kraft af hegelianismens dominerende stilling inden for tidens officielle filosofi vandt imidlertid den heibergske æstetik ind på universitetet. Dens overvinder *Georg Brandes* har bevidnet det fra sine studieår i 1860'erne, da Oehlenschläger var efterfulgt af Hauch som professor (s. 30 f).

»Skønt hans gamle modstander Hauch havde landets eneste æstetiske lærestol inde, var Heibergs æstetik endog år efter hans død ubetinget sejrrig og herskende ved Københavns Universitet. Allerede stridsforholdet til Sibbern gjorde R[asmus] Nielsen tilbøjelig til i Heiberg som tænker at se ikke en underordnet eller dog mindre selvstændig begavelse, men en »stjerne af første rang«, og »den hegelsk-heibergske æstetik« foredroges ved universitetet næsten på en gang af de to professorer R. Nielsen og Heegaard«.[14]

Brandes har i den samme mindeartikel berettet om det indtryk det gjorde på den nittenårige student at konstatere en basal uoverensstemmelse mellem de to lærefædre Hegel og Heiberg. Mens den første satte den episke genre som det umiddelbare trin og den lyriske som den reflekterende antitesis dertil, var det omvendt hos Heiberg – hvad der »rystede alle mine æstetiske begreber som et jordskælv«. Men selve den dialektiske metode var »himmelnøglen« til sandheden og måtte fastholdes, hvis man ville gøre universitetskarriere. Året efter benyttede han den i en guldmedaljeafhandling *Om Begrebet den tragiske Skæbne,* ifølge hvilken dette begreb i tragedien hverken er metafysisk (tesis) eller etisk (antitesis), men æstetisk (syntesis), en poetisk-teknisk genre-effekt. Til dets forskellige historiske forudsætninger siden antikken tages ikke hensyn. En af opgaverne fra hans magisterkonferens påtænkte han at udvide til en disputats, men standsede ved *To Kapitler af det Komiskes Teori* (trykt ligesom indledningen til den forrige afhandling i *Æstetiske Studier,* 1868). Det er en modificering af efter-hegelianske teorier, især Vischer og Köstlin.[15] Men her mærkes allerede overgangen fra den spekulative konstruktion til den psykologiske erfaring, fra den abstrakt-logiske argumentation til den konkrete iagttagelse. I Brandes' følgende litterære essays fuldbyrdes den vigtige

14. *Samlede Skrifter* I, 1899, s. 495, sml. 503. H. Fenger: *Georg Brandes' læreår,* 1955, s. 43 f.
15. Rubow: *Georg Brandes' Briller,* 1932, s. 245. Fenger: anf. st., s. 83.

drejning fra tysk idealisme henimod fransk naturalisme, fra Hegel og Vischer til Sainte-Beuve og Taine.

Den var foregrebet af den franskorienterede kritiker P. L. Møller (s. 28f), hvis opposition mod Heiberg i 1840'erne havde formet sig som en psykologisk-indfølende metode efter Sainte-Beuve. Men da Møllers aspirationer om det æstetiske professorat brast, kom han ikke til at danne nogen akademisk modvægt mod hegelianismen – så lidt som den teoriløse Hauch, der nærmest docerede på oehlenschlägersk. Med den unge Brandes, Hauchs protege såvel som filosoffen Brøchners, fremstod nu en metodebevidst og stilistisk begavet æstetiker. Han formåede at afsøge forfatterskabernes individuelle særpræg, tegne digterpersonligheden, ja et helportræt som af Kamma Rahbek (optaget i hans næste bog med den betegnende titel *Kritiker og Portraiter* (1870). Og med teoretiske greb efter Taine kunne han spore en forfatters herskende evne, hans forbundethed med nation og race, miljø og historisk moment. Det ypperste eksempel herpå er en værkanalyse af Shakespeares Henrik IV, *»Det Uendeligt Smaa« og »Det Uendeligt Store« i Poesien.* Men det er også karakteristisk at analysen har polemisk brod, her mod det efterromantiske epigondrama. Den taine'ske objektive positivisme var ham imod, dens naturalistiske determinisme fandt han uforenelig med genibegrebet. En samlet kritisk vurdering af Taine leverede han med disputatsen *Den franske Æstetik i vore Dage* (s.å.), der tillige giver et tilbageblik over hans tyske læremestre.

De taine'ske kategorier fik liv og fylde, da han på den følgende store udenlandsrejse ikke blot traf mesteren selv, men oplevede kontrasterne mellem Paris og London, mellem italienere og tyskere – endda i et historisk moment: Italiens erobring af pavestaten, den fransk-tyske krig og Pariserkommunen. Han blev europæer, og modsætningen til det tilbagestående og konservative Danmark fik ham efter hjemkomsten til at undfange en omfattende plan: at skildre kampen mellem frihedsideerne og reaktionen i århundredets første halvdel gennem udvalgte værker og forfattere i Frankrig, Tyskland og England. Forelæsningsrækken om *Hovedstrømninger i det nittende Aarhundredes Litteratur* (1871 ff) skulle røre op i dansk åndsliv – og medvirke til hans ansættelse ved universitetet. Det første lykkedes bedre end det sidste, og i afsnittet om dansk litteraturhistorie er der gjort rede for det langdragne og traumatiske forhold mellem Georg Brandes og Københavns Universitet. Men af interesse i vor forbindelse er at hans ansøgning samtidig med forelæsningerne lød på et docentur i æstetik, *subsidiært almindelig litteraturhistorie.* Det er vist første gang betegnelsen anvendes i officiel eller administrativ sammenhæng, og det markerer både ændringen i fagets praksis og i Brandes' egen udvikling. De rene æstetiske undersøgelser overlodes til filosofferne, og litteraturstudiet blev almengjort, dvs. udvidet over det enkelte lands grænse

Fig. 60. Den gamle Georg Brandes (1842-1927). Tegning af Hans Bendix 1926 og 1972. Privateje.

eller generaliseret gennem principielle betragtninger à la »Det uendeligt små . . «

Det markerer desuden en videnskabshistorisk fase. I stedet for at deducere på digtningen ud fra givne tankesystemer vil man inducere ud fra positive data, både i teksterne selv og i deres genetiske betingelser: et ideologisk klima, en social eller biografisk sammenhæng. Den positivistiske årsagssøgen havde sit forbillede i naturvidenskaberne, hvor en art eller type stedse måtte kunne forklares ud fra sine forudsætninger.

Nu var Brandes som nævnt ikke determinist, og den naturalisme han gik ind for, var spiritualistisk og ikke materialistisk. Men menneskeåndens historiske manifestationer gennem nationalitet og samfundsvilkår var et konkret studiefelt, hvor litteraturen indgik på lige fod med filosofien og kunsten. Det hele anskues som idépolitik, og det store tema i Hovedstrømningerne er striden for og imod åndsfriheden. Derfor indledte han med at bekende sig til troen på den frie tanke og den frie forskning, et fremskridtsaxiom overtaget fra venstrehegelianismen. Men programmet er ført igennem i den form, at han sammenstiller og modstiller typiske værker og strømninger, efterhånden også forfatterpersonligheder, efter deres relevans for hovedtemaet. Ved denne »sammenlignende litteraturbetragtning«, som præsenteres

straks i indledningsforelæsningen, foregriber han en ny retning inden for faget, den komparative metode.

Selv om han heri er uden egentlige danske forgængere, kan man påvise udenlandske mønstre for hans fremgangsmåde.[16] Nærmestliggende er Taines engelske litteraturhistorie, hvor folket og samfundet anskues udefra og litteraturen bruges som tidsdokumenter herom (sml. fortalen til *Emigrantlitteraturen:* »Et folks litteratur fremstiller, når denne litteratur er fuldstændig, dets anskuelsers hele historie« etc.). Villemains ældre forelæsninger over fransk nationallitteratur, som måske har påvirket N. M. Petersen, går mere ind på vekselvirkninger over landegrænserne. En europæisk litteraturhistorie for det 18. århundrede var forfattet af Hettner og en europæisk historie for det 19. århundredes første tredjedel af Gervinus, som bruger betegnelsen emigrantlitteratur; begge var radikalere fra 1848 og meningsbeslægtede med Brandes. Men en så frit komponeret litterærhistorisk typologi havde ingen af dem præsteret – hvad man villigt medgav både i Berlin og i Hettners Dresden.

Også i en anden henseende er værket senere blevet betragtet som et pionerarbejde. Ved at forankre litteraturen i de politiske og sociale forhold – i fortsættelse af Taines miljølære – har Brandes trukket Hegels metafysisk begrundede idéhistorie ned i samfundskampen og enkeltindividerne, og han har derved kunnet bane vej for en sociologisk litteraturopfattelse, hvor lidet teoribevidst han end må forekomme for moderne litteratursociologer.[17]

Efterhånden blev åndslivets forankring i de store personligheder ham et hovedsynspunkt, vel ikke upåvirket af modstanden mod værket og af dets forfatters martyrrolle. Gruppekompositionen veg for monografien, og den subjektive indføling og samhu blev stærkere. Stuart Mills demokratiske frihedsideal og nyttemoral trådte tilbage for den individualisme, der stedse havde ligget latent. Firsernes forelæsninger om Heine og Goethe foregriber hero-bøgerne, og præsentationen af Nietzsche – i forelæsninger 1888 – samlede sig om hans »aristokratiske radikalisme«. Med alderen valgte Brandes blandt sine helte ældre digtere af europæisk ry og bidrog derved til den almene litteraturhistorie han gerne havde doceret ved universitetet. Bogen om Shakespeare (1895-96) er i sig selv et psykologisk digterværk – en roman siger englænderne – om det livsskuffede geni. Bogen om Goethe (1914-15, forudgået af en regulær komparatisme om Goethe og Danmark fra

16. Sml. Vedel: *Firsernes Førere,* 1923, s. 124, 138, Rubow: *Georg Brandes og hans Lærere,* 1927, s. 80, sm.: *Litterære Studier,* 1928, s. 80, Fenger: anf. st., s. 246, 391.

17. H. Rue: *Litteratur og Samfund,* 1937, s. 51. E. Bredsdorff: *Fra Andersen til Scherfig,* 1978, s. 130. Sml. også Croces kritik ud fra æstetisk synspunkt 1919, overs. i *Litterære og politiske Essays,* 1945. Om Brandes' æstetik videre hos G. Ahlström: *Georg Brandes' Hovedstrømninger,* Lund 1937, og B. Nolin: *Den gode européen,* Stockholm 1965, især s. 311-37.

Goethe-Jahrbuch 1881) bunder i hans ungdoms store dannelsesmønster. Bogen om Voltaire (1916-17) er i oplysningens ånd ved at være affattet for en bredere læserkreds og give en rundhorisont af den hele tidsalder.

Paludan, Wilkens og Lange

Den faglige linje i Georg Brandes' udstrakte forfatterskab er markeret ved titlerne på hans to ungdomsbøger: fra æstetiske studier til kritikker og portrætter. Som kritik- og portrætkunstner med et militant kulturprogram – sidst formuleret som »det store menneske kulturens kilde« – har han stillet sig i modsætning til den specialiserede universitetsvidenskab. Modsætningen springer i øjnene ved betragtning af den litteraturforsker, der til hans harme omsider fik det hauchske professorat 1892, en af hans angribere *Julius Paludan* (s. 48). Denne er i mere lærd og objektiv forstand komparatist og påvirkningshistoriker. Hans disputats om Holbergs »Niels Klim« (1878) afsøger grundigt den satiriske utopis temaer i verdenslitteraturen siden oldtiden. Undertitlen lyder »Et bidrag til kundskab om fremmed indvirkning på det 18. århundredes danske litteratur«, og i dette spor fortsatte han med sit hovedværk om *Fremmed Indflydelse paa den danske Nationallitteratur i det 17. og 18. Aarhundrede* (1887-1913). Det er detaljerede undersøgelser af europæiske strømningers nedslag i vor litteratur fra renæssancen til rationalismen; der indledes med kulturhistoriske udblik, men disponeres i øvrigt håndbogsagtigt efter genrer og forfattere. En egentlig tværnational gruppemønstring er gennemført i en understudie hertil, *En Overgangsgruppe i nordeuropæisk Digtning omkring Aar 1700* (1908), hvor den fransk-klassiske smagspåvirkning følges i Nordtyskland, Sverige og Danmark. I essaysamlingen *Mellem Semestrene* (1910-21) indgår nogle motiv- og stilhistoriske længdesnit, f. eks. om bonden i litteraturen eller troubadourpoesien. Hans udgangspunkt var fransk litteratur, og i en bog om Zola viser han – med brod mod brandesianismen – inkonsekvenser i naturalismens program og praksis.

Endnu Julius Paludan kalder lidt gammelagtigt sine studier for »litteraturhistoriske og æsthetiske Afhandlinger«, omtrent som forgængeren Hauch. Ordet æstetisk var ellers ved at overgå til kunstvidenskaben eller filosofien. Som docent i filosofi og sociologi forelæste *Claudius Wilkens* om »det skønnes grundbegreber og grundforhold« og udgav 1888 en *Æsthetik i Omrids.* I betragtning af at han er en af vore tidligste sociologer, kunne man have ventet samfundsmæssige synspunkter anlagt; det er imidlertid med psykologisk empiri (især efter Lotze og Fechner) at han vil erstatte den ældre spekulative

æstetik. Det skønne bliver således ikke noget apriorisk begreb, men en virkning; og en æstetisk virkning skyldes en billedlig form, tydet som udtryk for et sjæleligt indhold. Også »naturen er skøn når den ses som billede«. Til de æstetiske virkningsarter hører foruden det skønne tillige det hæslige og det komiske såvel som det ophøjede og det tragiske. Slutafsnittet analyserer den kunstnerisk formende fantasi, altså frembringersiden, og sætter den i forbindelse med livssynet. Ud fra schillerske distinktioner kommer Wilkens frem til at »en real-idealisme, båren af den humoristiske grundstemning, forekommer som det mest ægte og naturlige for den moderne tid«. Her stikker den gamle normative æstetik frem, men begrundet som hos Høffding i behovet for »at se en værdiernes verden bag de mekaniske formers verden«, altså ideelle værdier bag materialismen.

Som tilskyndelse for sit arbejde nævner Wilkens de hjemlige fornyelser inden for kunst, litteratur og kritik. At han herved særlig tænker på det moderne gennembrud, ses af de hyppige henvisninger til Brandes. Bestemmelsen af dennes kritik-kunst affødte en hel lille typologi for litteraturkritikken (i Tilskueren s.å.): 1. den umiddelbare og synspunktløse, 2. den historiske, der betoner det idé- eller kulturtypiske, 3. den æstetiske, der isolerer kunstværket og bedømmer det efter formelle, filosofiske eller moralske kriterier, 4. den psykologiske, der ikke blot vil dømme, men forstå genetisk ud fra sociale (Taine) eller individuelle momenter (Sainte-Beuve); hertil hører Brandes' kritik, der ligeligt betragter værk og individualitet, og som forener videnskab og kunst.

I forlængelse af sin æstetik forfattede Wilkens en poetik på psykologisk grundlag, *Poesien* (1893). Den gennemgår digtningens virkemidler både i henseende til stof og former, men har også afsnit om den kulturhistoriske oprindelse og om den digteriske fantasi (der ligesom de tilsvarende i hans æstetik bygger på Dilthey). Resultatet af denne virkningspoetik er dog ikke mindre klassificerende end de gamle systempoetikker. Fantasiens »indre form« har 288 mulige kategorier, og af dramatyper fremkommer ved kombination ikke færre end 3360. Man erindrer sig, at forfatteren tillige var nationaløkonom, selv om han ikke eftersporer økonomiske årsager.

Mere radikalt funderet i naturvidenskaben var patologiprofessoren *Carl Langes Bidrag til Nydelsernes Fysiologi som Grundlag for en rationel Æstetik* (1899). Det er en videreførelse af hans epokegørende skrift *Om Sindsbevægelser,* hvori han gav en fysiologisk forklaring på affekterne (den James-Langeske teori). Men en sådan materialistisk reduktion af de æstetiske fænomener vakte næsten samme forargelse som Brandes' fritænkeri – også hos spiritualisten Brandes selv, der afslog at anmelde bogen.[18]

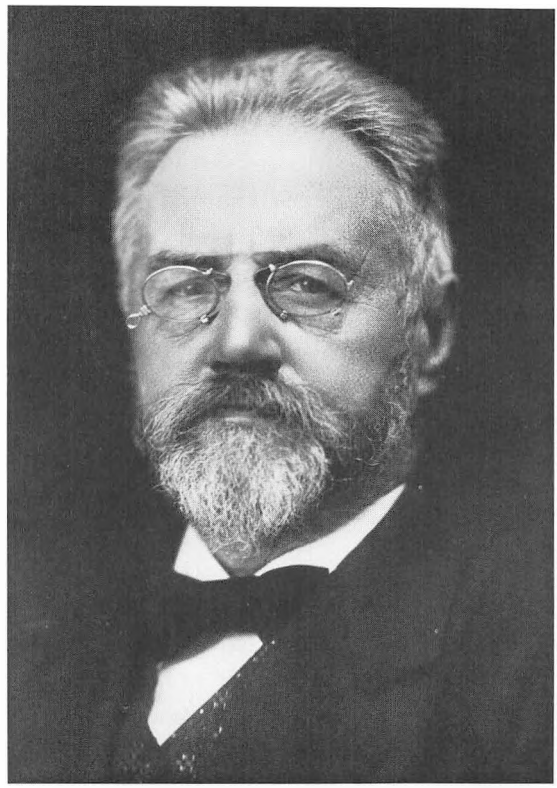

Fig. 61. Cl. Wilkens (1844-1929). Fr. Riise fot. ca. 1911. KB. Billedsamlingen.

NYE STRØMNINGER EFTER 1900

Kulturtypologi

Fagdisciplinens stilling var blevet speget i 1890'erne. Lærestolen i æstetik var ganske vist efter tyve års vakance blevet besat, men med en komparatist, der mest gav sig af med nationallitteraturen, presset af de mange danskstuderende. Æstetikken i strengere forstand var fra at være en filosofisk disciplin gledet over til psykologien eller endog fysiologien. Dens udgrening i almindelig litteraturhistorie, som samtidig blev fuldbyrdet i Sverige med Henrik Schück, var i sin tid foreslået af Brandes, der imidlertid blev henvist til at holde frie privatforelæsninger. Men der var et stigende behov hos de litteratur- og sprogstuderende for faste almenlitterære og kulturhistoriske forelæsninger. Nu meldte sig manden, der kunne fylde det: *Valdemar Vedel* (s. 49f), der

18. Rubow: *Georg Brandes' Briller,* s. 243.

havde udgivet bøger om dansk, svensk og italiensk litteratur, skrevet essays om franske og engelske forfattere og som var kulturhistorisk forelæser på Kunstakademiet. I 1895 oprettedes et midlertidigt docentur for ham i almindelig litteraturhistorie, som efter 16 år (!) blev et ekstraordinært professorat; det inddroges ved Paludans afgang 1918, idet Vedel overtog hans ordinære stilling, der ved samme lejlighed omdøbtes til almindelig litteraturvidenskab. Dermed forsvandt æstetikken som stillingsbetegnelse, omend Vedels afsluttende posthume værk endnu tilhørte denne genre. Det tilsvarende skete samtidig i Sverige, idet Schücks Uppsala-professorat i »estetik samt litteratur- och konsthistoria« omsider blev opdelt i to: litteraturhistorie, som han jo forlængst praktiserede, og kunsthistorie, der havde været varetaget af en docent. Schück dyrkede både svensk og »allmän« litteraturhistorie, og endnu i dag er fagområdet almen-litterært ved Sveriges universiteter.

Med Vedel rykkede verdenslitteraturen ind på vort universitet – når man bortser fra et kort forspil under Chr. Molbechs professorat (s. 22 f). Dette goetheske begreb kunne opfattes både kvalitativt og kvantitativt, som det ses af samtidige populærværker: Vilhelm Møllers *Verdenslitteraturens Perler* (1897) og den af Julius Clausen redigerede *Illustreret Verdenslitteraturhistorie* (1898). Til den sidste bidrog Vedel med et mesterligt koncentreret afsnit om Frankrig, og også fagets senere lærere, Rubow og Hans Sørensen, har fortrinsvis dyrket romansk litteratur. Som modvægt var Vedels nære ven Niels Møller, der i tyverne forfattede *Verdenslitteraturen* i tre tykke bind, særlig fortrolig med Hellas og England. Men de omspændte tillige de orientalske og slaviske litteraturer; og med den globale orientering efter Den anden Verdenskrig har faget omsider vundet indpas i den højere skole med oversatte og kommenterede tekstudvalg fra mange lande.

For Vedel var det den klassiske dannelsesrejse til Italien, der førte ham tilbage mod de store kulturepoker og stedse lod ham se digtningen i samspil med kunsten og samfundslivet. Som en åndshistorisk spejder levede han sig ind i de fjerne hovedstrømninger, der var gået forud for de brandes'ske: middelalderen, renæssancen, barokken og klassicismen. Den kraftfulde bog om *Dante* og hans katolske verdensbillede (1892) blev en optakt til serien om »middelalderlige kulturidealer«. Den første i rækken, *By og Borger i Middelalderen* (1901), har ligesom den sidste undertitlen »Et Forsøg i Kulturpsykologi«; det går ud på at indkredse den byborgerlige livsform og tænkemåde generelt, også økonomisk og juridisk (Vedel var af slægtstradition uddannet jurist). Mere litterær eller endog genrehistorisk er den næste, *Helteliv* (1903), der omhandler den gamle heltedigtning som universelt fænomen. En tids- og stedsbestemt fortsættelse udgør *Ridderromantiken i fransk og tysk Middelalder* (1906), hvis udgangspunkt er den høviske kulturs reflekser helt op i nutidens

selskabsmanerer og kærlighedsopfattelse. Som en kontrast hertil fremtræder endelig *Bag Klostermure* (1911) med skildringen af munkelivet fra senantikken til 13. århundrede. Det er bred kultursociologi samlet om standstyper fra borgeren til klerken, deres livssyn og psyke, belyst af litterære såvel som historiske dokumenter.

Ind imellem havde Vedel i samleværket *Verdenskulturen* givet et sammentrængt signalement af *Humanisme og Renæssance* (1908) med vægten på de mange bindelinjer til middelalderkulturen. Den efterfølgende europæiske strømning var den mindre udforskede barok, og hans komparerende analyse af *Den digteriske Barokstil omkring Aar 1500* (til det nystartede norske litteraturtidsskrift Edda 1914) er et pionerarbejde, der sammenholder stiltendenser i Italien, Spanien, Frankrig og England. De to førstnævnte hovedlande for åndsretningen fik herefter en indgående behandling i *Barok i italiensk og spansk Aandsliv* (1918), hvor digtningen indrammes af kunsten og arkitekturen med udblik mod filosofi og musik, videnskab og religion. Det var planen at fortsætte skildringen med de to sidste lande op til Racine og Milton, men forinden slog han en bro mellem sine middelalder- og barokstudier ved at udvide sin førnævnte skitse af den italienske renæssance til et tobindsværk, idet han inddrog bevægelsens franske, engelske og tyske forgreninger: *Renæssancens Frembrud* og *Højrenæssancen Syd og Nord for Alperne* (1922-23). Det er myldrende rige kulturbilleder, hvor de store linjer næsten fortaber sig bag talløse enkeltheder. Strammere samlet om de digteriske tekster er det trebindsværk, hvormed han sluttelig nåede til klassicismen: *Fransk Klassik* omfattende Corneille, Molière og Racine (1927-32). Tålmodigt og omsigtsfuldt bygger han sine dramatolkninger op, giver dem psykologisk dybdedimension og tidsmæssig horisont. Disse bøger om klassikens epoke er i sig selv klassiske, også sammenholdt med den franske fagforskning.

Den myreflittige Vedel havde i sine docentår været chef for Københavns kommunebiblioteker, han var tidsskriftredaktør og tidsdebattør og fortsatte i sin professortid som litteratur- og teaterkritiker. I 1933 gik han af, to år før han fyldte de 70, for at hellige sig et stort sammenfattende opus om forholdet mellem kunsten og livet. Embedsmanden husede en kunstner, en mødrene slægtsarv, og havde debuteret med en selvanalyserende roman. Men han havde også gjort sig principielle tanker om poesiens væsen ind imellem sine konkrete undersøgelser. Fra 1900 er en lille Tilskuerartikel om »Digt og Liv« (optrykt i *Menneskelighed,* 1920), hvor han sammenstiller digtningen med drømmelivet og bestemmer den særegne æstetiske modtagelighed som »denne illusionsbevidsthed og denne midlertidige afskæring fra alt praktisk viljesliv«, der til gengæld bevæger sjælen og rører op i dens dybder. Det er følelsesæstetik med forbindelse tilbage til Kants interesseløse behag, genvakt af 90'ernes

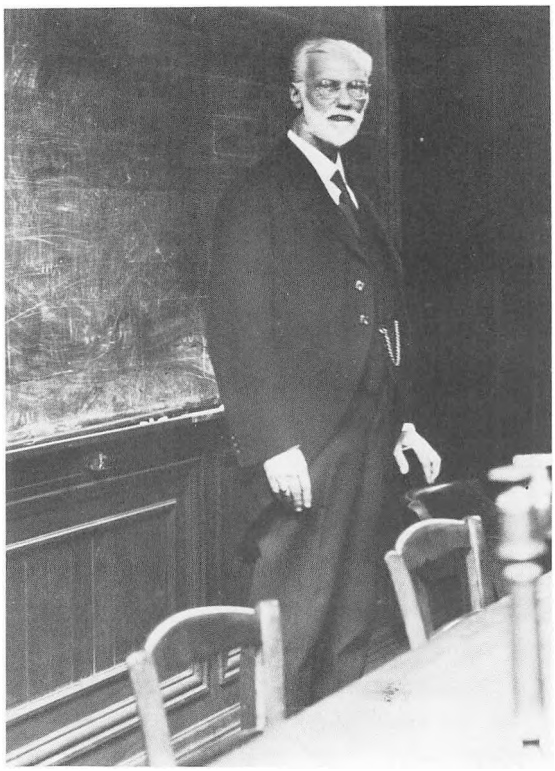

Fig. 62. Vald. Vedel (1865-1942). Fotograferet som gæsteforelæser på Sorbonne i Paris. KB. Billedsamlingen.

sjælelige gennembrud, som Vedel selv havde været med til at berede. Det var en prosalyrisk retning, og sprogets særlige evne til at slutte sig om den indre mening – modsat den ydre versetakt – benævnte han »meningsrytme« (Edda 1919, i anledning af en disputats-opposition); hermed foregreb han lyrikkens udnyttelse af de frie vers. En opsats kaldet »Fra Indtryk til Udtryk« (i festskriftet til hans fagfælle Vilh. Andersen 1934) er en forstudie til det store æstetiske testamente, som først fremkom syv år efter hans død med titlen *Liv og Kunst* (I-II, 1949). Det er en psykologisk æstetik på biologisk grundlag, forankret i menneskenaturen og dens drift til udfoldelse. Mellem indtryk og udtryk ligger en række vækst- og formningsprocesser – intellektuelle og emotionelle – som forløber særlig frit og lystbetonet ved den æstetiske indstilling. Denne definerer han som en art ferietilstand, hvor den praktisk rettede viljekontrol er slappet; derved opstår en større åbenhed for oplevelser og trang til at få dem udtrykt, en ynglen af billedforestillingerne, der associeres indbyrdes og formes af bevidstheden til afklaring og forenkling. I dette spil mellem liv og form udsondrer Vedel to hovedlinjer: den ene er tættere på livet, den organiske natur og menneskelige mangfoldighed, den anden knytter sig til formen, den organiserede og systematiserede stræben

efter enhed. Denne bipolaritet genfinder han i alle de fundamentale stilmodsætninger: mellem barok og renæssance (efter Wölfflin), mellem indføling og abstraktion (Worringer), romantik og klassik (Strich), Schillers sentimentale og naive typer, Nietzsches dionysiske og apollinske. Også den germanske Shakespeare og den romanske Racine får plads i skemaet. Men det fyldes efter Vedels måde med talrige modifikationer og varianter, indflettet i rum- og tidskategorier, sprog- og billedstrukturer. Man kan tvivle om hvorvidt det manglende slutkapitel ville have skabt større sammenhæng mellem de 34 komprimerede afsnit.

Vedels juridiske skoling tilskyndede ham til at se enhver sag fra mange sider, og hans egen æstetiske åbenhed (der dog over for en Picasso havde sine grænser) gjorde ham uvillig til at lægge sig fast på bestemte teser eller doktriner. Den flimrende mangefold og konkrete stoffylde i hans værker gør dem uvejsomme, men har også præpareret dem mod forældelse.

Som universitetslærer var Vedel lidet glansfuld og uden tilhørertække. Den høje hvidskæggede herre med det røde slips indledte og afsluttede timen med et lidt kejtet buk; blikket var fjernt med et lyttende udtryk, mens den tørre stemme ledte på én gang jævnt og opstemt gennem emnet, afbrudt af opslag i de medbragte bøger, der citeredes med en fremmedsprogsudtale fra før fonetikkens tid. Men de fagstuderende var velkomne i hans reolfyldte lejlighed på den betegnende adresse Nøjsomhedsvej; her kunne de møde et drilsk humør og en personlig interesse. Fremfor alt besad han en vidtskuende humanisme, en kritisk liberalitet, der sigtede imod at fremme hans elevers selvstændige vækst, ikke forme dem efter et mønster.[19]

Vedels egen vej til verdenslitteraturen var udgået fra forældrehjemmets boghylder, de danske og svenske klassikere. Hans disputats om Guldalderen igangsatte *Vilhelm Andersen* (s. 52), ved hvis afhandling om Guldhornene han opponerede – med en vis kritik mod den »filologiske« litteraturforskning. Da Vilh. Andersen efter Vedel udformede sit eget hovedstrømningsprojekt om *Tider og Typer af dansk Aands Historie,* tog han omvendt udgangspunkt i europæiske åndstyper, Erasmus og Goethe, for at følge deres linjer i den hjemlige humanisme. Og hans alderdomsværk blev en fortrolig præsentation af latinskolens klassiker Horats og kortlægning af hans mangeartede spor i europæisk, nordisk og sluttelig i dansk litteratur, helt frem til Martin A. Hansen. I dette vældige seksbinds opus, som endda blot udgør slutstenen i den ene tredjedel af grundplanen, er komparatismen vendt tilbage til sin

19. Sml. Vilh. Andersen: *Folk og Mennesker,* 1919, s. 211, sm.: *Et Tiaar,* 1945, s. 100, Rubow: *Mit Bibliotek,* 1943, s. 113, Plesner: *Gode Klerke,* 1944, s. 135, Ejnar Thomsen: *Skribenter og Salmister,* 1957, s. 88, Billeskov Jansen i Samtiden 1974, s. 631.

oprindelse: sammenstillingen af den antikke med de nationale åndskulturer. Men den har i mellemtiden som hos Vedel antaget præg af en kulturhistorisk typologi, hvor det almene humanum brydes i tidsaldrenes spektrum; resultatet er ikke det individuelle, men det tids-typiske.

Stilens og genrens æstetik

Den, der som professor efterfulgte Vilh. Andersen og siden Valdemar Vedel, *Paul V. Rubow* (s. 61), har harceleret over at Brandes' Hovedstrømninger »hang som et fatum over alle danske litteraturhistorikeres hoved«. Allerede som student fik han det skudsmål af sin lærer Vilh. Andersen, at han var så skarp at man kunne skære sig på ham. Hans egen kurs bestemtes forsåvidt af Georg Brandes, som en universitetsopgave hos Vilh. Andersen om Brandes' forhold til Taine og Sainte-Beuve blev den tyveåriges debut (Edda 1916, optrykt i *Litterære Studier,* 1928, sammen med en stor nekrolog) og opfulgt af *Georg Brandes og hans Lærere* (1927) samt en større festskriftafhandling, udvidet til *Georg Brandes' Briller* (1932). Han blev her drejet ind på påvirkningshistorie og specielt udstrålingerne fra den franske litteratur. En særlig fransk kunstform, som også Brandes havde dyrket med forkærlighed, det kritiske og portrætterende essay, kom ligefrem til at dominere Rubows senere forfatterskab. Og med tilsvarende emner: de store og udsøgte ånder, ikke mindst fra Frankrigs kultur og historie. Da han i 1933 lod sig kalde til at overtage Vedels omfattende lærestol, blev det med hovedvægten på de romanske litteraturer.

Det var et valgslægtskab, styrket gennem lektorophold ved Sorbonne i 1920'erne. Det skarpe og klare i tanken, det distinkte i stilen blev opøvet i lys fra den galliske tradition. Man kunne også tale om hans parisiske briller: Bédier, som han oplevede i Paris, havde præget hans syn på olddigtningen, Taine som han monograferede (1930) på idé- og formanalysen, Sainte-Beuve på det psykologiske essay. Også Brunetières genrehistorie blev en vigtig synsvinkel. Derimod var han afvisende over for germanske systembyggerier og store abstrakte synteser, herunder nordisk-national tågedannelse. Han ville sanere faget og skærpe de metodiske redskaber – næppe for intet var han søn af en klinisk mediciner, der gav fedtdegenererede hjerter lysbehandling.

Han var imidlertid ingen kølig operatør over for den store digtning, men smagskritiker med sans for ædel drue. Selv om han skyede teoretisk æstetik, var han praktisk æstetiker og indvendte allerede i sin magisterforelæsning mod de svenske litteraturhistorikere i tiden efter Schück, at de adskilte det historiske og det æstetiske. Respekten for kunstværkets helhed var det bédier'ske synspunkt han anlagde på sagaerne, folkeviserne og Det gamle

Fig. 63. Paul V. Rubow (1896-1972). Julie Laurberg & Gad fot. 1942. Videnskabernes Selskab.

Testamente imod den opløsende kildekritik. I stedet for redaktører og bearbejdere af et historisk stof ville han spore den digteriske intention, og »hævdelsen af forfatterens ejendommelighed« satte han som hovedpunkt i en programartikel herom (i samleværket *Videnskaben idag,* 1944, optrykt i *Tendenser* s.å.). På den anden side var han skeptisk over for anvendelsen af psykoanalyse og psykiatri på digterpersonligheden – og selvsagt ikke mindre over for behaviouristisk socialpsykologi. I samspillet mellem den individuelle kunstnerfantasi og genretraditionerne, som det kan udlæses gennem værket og dets stil, så han forskningens kærnefelt; og med sin filologiske træning som prosahistoriker og ordbogsmedarbejder var han så lydhør som en Vilh. Andersen for ordenes valør. Med *Den kritiske Kunst* (1938) gav han en anvisning i tekstfilologi, og mange af sine basale betragtninger nedlagde han i essays om sprog og stil (f.eks. *Kunsten at skrive,* 1942, *Sproget og Stilen,* 1949). En beslægtet problemkreds udgør de litterære oversættelser, som han selv praktiserede med finhed; efter det lille forarbejde *Originaler og Oversættelser* (1929) tog han fat på hovedeksemplet med *Shakespeare paa Dansk* (1932), der

især gransker Lembckes fordanskning. Både herigennem og ved sin samtidige behandling af Brandes' Shakespeareværk førtes han ind på Shakespearestudiet, hvis generelle perspektiver han fremdrog i sin anførte programartikel. Han udvidede og ajourførte den til en forskningsoversigt i bogform, *Shakespeare i Nutidsbelysning* (1948). Tillige bidrog han med historiske enkeltundersøgelser, *Shakespeare og hans Samtidige* (s.å.), og med en række værkanalyser på minutiøst tekstkritisk grundlag (i Videnskabernes Selskabs skriftserie).

Men hans yndlingsgebet var som nævnt den franske litteratur. I *Prosaens Kunst* (universitetsfestskrift 1938) fulgte han den mønsterdannende udformning af fransk-klassisk stiltradition, den rationelle diskurs; de polemiske udfald mod udskejende moderne prosa røber, at her var støbeform og materialer for hans egen kræsne udtryksmåde. I *Victor Hugos Lyrik* (smst. 1948) efterviser han overgangen fra senklassicisme til romantik ud fra en formel analyse af de stilistisk-retoriske virkemidler. Og størsteparten af hans flere hundrede kronikker og essays er viet Frankrigs store prosaister, fra Rabelais og Pascal til Proust og Jules Romains. Med essayistens subjektive frihed tog han dem ofte for sig på ny med afvigende resultat – snart ud fra en indre diderot'sk selvdialog, snart foranlediget af en aktuel polemik eller finte. Mod en åndløs samtid og pedantiske fagkolleger var hans malice altid beredt.

Det gjaldt også mundtligt. Den let blasert-belagte stemme kunne ramme med den blideste ironi. I forelæsningerne håndterede han suverænt de store forfatterskaber og perioder, diskret pointerende, sat sapienti. På yngre studenter kunne det virke mere lammende end pædagogisk igangsættende; de avancerede kunne han give rige impulser, især efter timerne eller i den gamle professorbolig i Kannikestræde. Sit konferensfag holdt han eksklusivt og indskrænkede den egentlige undervisning til et minimum. Kun modstræbende tog han fra 1961 en undervisningsassistent. Han opdrog ingen kronprins, men fik gennem årene mange taknemmelige og beundrende elever.[20]

Konstantisme og sociologisme

En af de første og mest fremtrædende var *F. J. Billeskov Jansen* (s. 69f). Men han gik videre end sin lærer. Han blev tidligt sporet ind på påvirkningshistorie og genrehistorie i forbindelse med Montaigne og Holberg; som flere af sine jævnaldrende i 1930'erne ønskede han imidlertid at nå ud over historismens

20. Sml. Billeskov Jansen i Oversigt over Videnskabernes Selskabs virksomhed 1972-73, sm. i Vetenskapssocieteten i Lund, Årsbok 1973, M. Winge og U. Andreasen i Edda 1973, L. P. Rømhild: *Tradition og fantasi, Kritikhistoriske sonderinger i Paul V. Rubows forfatterskab,* 1976, H. Fenger i *Nordisk litteraturhistorie – en bog til Brøndsted,* 1978.

altopløsende relativisering. Tilsvarende reaktioner mærkedes inden for sprogvidenskab og metrik – Diderichsen, Arnholtz –, en bestræbelse for at vinde frem til faste, tidløse kategorier. I artiklen *Tidehverv* (Gads danske Magasin 1947, optrykt i essaysamlingen *Inderlighed og Klarhed* følg. år) har han skildret dette omsving, da det bl.a. kom til udtryk i en Bergson-inspireret disputats (Th. Lind: *Poesiens Mission*). Ad filosofisk, psykologisk eller endog biologisk vej ville man finde ned til konstante faktorer i sprogets og digtningens væsen. En sådan »konstantisme« kunne da også genføde den hensovede systematiske æstetik, men ikke spekulativt, derimod *gennem* den historiske empiri og aktuelle praksis. Ved konkret at studere Holbergs arbejde med en klassisk genre som epigrammet uddestillerede Billeskov Jansen bestemte æstetiske holdningstyper, som han lagde til grund for første del af sin *Poetik* (1941-45, s. 70); anden del giver en kritik- og vurderingsteori, baseret ligesom den forrige på distinktionen mellem digterværkets motiv og dettes realisation, men nu tillige på skelnen mellem aktual- og universalværdi. Den sidstnævnte findes i de klassiske værker, som »har grebet om substansen i et menneskeligt grundforhold på et artsbestemt udviklingstrin« og gjort det symbolsk anskueligt. Den universelle kunstvirkning knyttes altså til de forskellige livsaldre.

Billeskov Jansen var aktiv i en privat litteraturvidenskabelig studiekreds, som fra 1944 planmæssigt drøftede litteraturforskningens forhold til erkendelsesteori, psykologi, historie og sprogvidenskab. Det var ikke for at udvide faget, men for at bestemme dets kunstneriske egenart, afgrænse en autonom litterær æstetik. Tendensen var samtidig med, men uafhængig af den amerikanske New Criticism. Sammen med dramahistorikeren *Jens Kruuse,* der med tilsvarende udgangspunkt i epigramgenren indkredsede begrebet humor, grundede han tidsskriftet *Orbis Litterarum* (1943 ff). Det udviklede sig efterhånden til et internationalt forum, og Billeskov Jansens forankring i komparatismen har ført ham til at opdyrke de verdenslitterære aspekter både i undervisning og i oversigtsværker. Som medredaktør og medarbejder ved Politikenforlagets *Verdenslitteraturhistorie* – hvis tolv bind nu indbefatter Nord- og Sydamerika, Asien og Afrika – forfattede han en almen indledning: om litteraturens rødder i den førlitterære, mundtlige digtning med urgenrerne myte, sagn og eventyr; om dens videre vej til nedskrivning og mangfoldiggørelse og dens mangeartede funktion i senere tiders samfund. Men digtningens liv og overleven begrunder han ikke socialt ud fra samfundsklasser, snarere arketypisk i aldersklasser.

Sociologiske synspunkter blev efter spredte tilløb uden for universitetet – af marxisterne Harald Rue og Julius Bomholt omkring 1930 – først anlagt af

Sven Møller Kristensen (s. 76f). Han ser omvendt litteraturens vigtigste liv i dens samspil med samtiden, ikke i det mere sporadiske genskin i eftertiden. I indledningen til *Digteren og samfundet* (1942-45) skelner han mellem de »primære« samtidige læsere, der opfatter digterværket umiddelbart som enhed af stof og form, fordi de har beslægtede reaktioner og associationer, og de »sekundære«, der opfatter det punktuelt, enten stofligt underholdende eller formelt-artistisk. Denne forskellige response fra publikum kan udvirke at digterne overbetoner det stoflige eller det formelle, især hvis de tilhører et andet sociokulturelt lag end modtagerne. En socialhistorisk relativisme danner grundlag for hans *Digtningens teori* (1958), som viser digtningens genetiske forbindelse med sangdansen og følger digterværkets opbygning af rytmiske og sproglige elementer; dets helhedsstruktur gøres afhængig af »virksomheden«, dvs. af digterens rolle i forhold til samfundet, af den adækvate formidling og den optimale tilegnelse. Den sidste har et aktiviserende moment, som også fremhæves i *Vurderinger* (1961). Her bliver kunstværdien målt efter den personlighedsudviklende og kontaktskabende evne. Derudfra afvises ensidige vurderinger som utilitarismen (der i sin overbetoning af tendens og forkyndelse splitter digtningen op i indhold kontra form), emotionalismen (den suggestive overvældelse af læserne), dokumentarismen (som opløser kunsten i kvasividenskabelig sjæleanalyse) og purismen (hvorved forstås dyrkelse af den såkaldt rene poesi i de symbolistiske og modernistiske retninger). I modsætning til disse indsnævringer stilles kravet om totalitet: idealet bliver det åbne digterværk, der i lige grad aktiverer fantasi, intellekt og følelse og derigennem fremmer modtagerens vækst. – De forskellige modtagerholdninger undersøges i *Litteratursociologiske essays* (1970), der sondrer mellem om publikum accepterer litteratur som konfirmativ (bekræftende egne traditioner), formativ (fornyende) eller diversiv (underholdende). Det er brugen og virkningen af litteraturen i samfundets grupper som interesserer, mere end de marxistiske afspejlingsteorier.[21]

Strukturalisme og marxisme

Sociologismens betragtningsmåde er historisk. Anderledes med de bestræbelser der kan sammenfattes under betegnelsen strukturalisme, og hvoraf nogle går ud på at overføre sprogsystemets strukturer til digtningen. Herom handler en programartikel *Littérature et linguistique* (i Orbis Litterarum 1958) af *Hans Sørensen,* som i sin festskriftafhandling *Studier i Baudelaires poesi* (1955)

21. Sml. John Chr. Jørgensen: *Litterær metodelære,* 1971, s. 153-59.

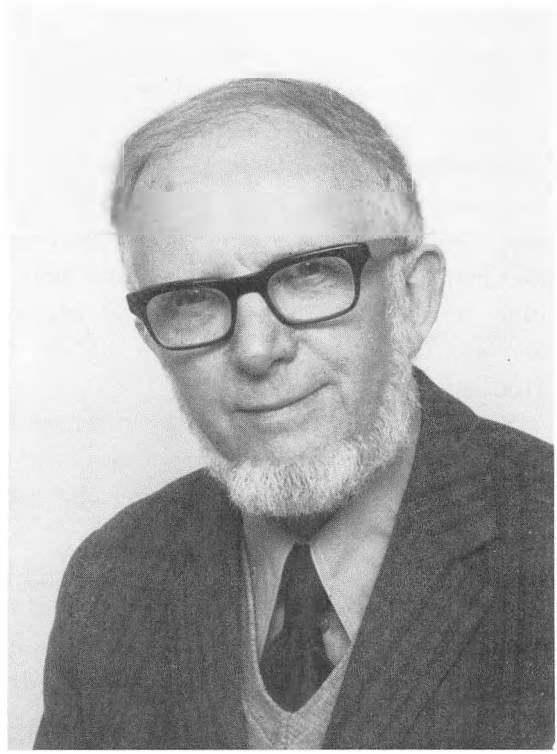

Fig. 64. Hans Sørensen (f. 1908). Foto 1974.

havde anvendt Saussures og Hjelmslevs kategorier: litteraturens udtrykssubstans er sproget, dens udtryksform er stilen, dens indholdsform er temaer, komposition og genrer, dens indholdssubstans er ideer og følelser.[22] Sørensen var ligesom Billeskov Jansen en af Rubows elever og efterfølgere ved Sorbonne, der var gået videre i poetologisk teoridannelse. I sin store disputats om Valéry (1944) forsøgte han en lingvistisk fortolkningsmetode på det dunkle poem »La jeune parque« med vægten på de semantiske og stilistiske fænomener. Fra Paris kom han til København 1950 som professor i romansk sprog og litteratur; i denne stilling producerede han betydningsfulde arbejder om Giraudoux' teater og om den sicilianske prosaist Verga og hans verisme (i to universitetsfestskrifter). Tillige forelæste han over moderne fransk æstetik og poetik samt over fransk, spansk og rumænsk verslære. Ved Rubows afgang 1966 indstillede et udvalg bestående af Rubow selv, Billeskov Jansen og Steffen Steffensen (professor i tysk og Sørensens medredaktør af Orbis Litterarum), at Hans Sørensen indsattes i embedet uden opslag. Før indstillingen blev tiltrådt af fakultetet, afæskedes udvalget en erklæring om at

22. Sml. Th. Bredsdorff i Kritik 3, 1967, s. 56 og John Chr. Jørgensen: a.st., s. 192.

»ingen andre danske eller skandinaviske videnskabsmænd for tiden skønnedes at kunne komme i betragtning«.[23]

Udnævnelsen betød en videreførelse af Sørensens forskningsområde i teoretisk og europæisk retning. Hans første øvelsesrække i det nye fag gjaldt romanteoretiske problemer, og som en markering af dette interessefelt foranstaltede en kreds af elever et festskrift til hans tresårsdag (*Romanproblemer,* 1968), hvori en del artikler er inspireret af øvelsesrækken. Til det førnævnte oversigtsværk *Verdenslitteraturhistorie* forfattede han næsten to hele bind, om det 17. århundredes klassicisme og det 18. århundredes følsomhed. Det var rubowske gebeter, men udvidet til lande som Italien og Spanien, Holland og Amerika.

Som en anden forskellighed fra forgængeren kunne udgiverne af hans festskrift rose ham for at være »åben over for den nyeste poesi og den nyeste kritik«. Det sidste sandedes da en gruppe studerende, der kaldte sig Litteraturkredsen, startede et »tidsskrift for æstetik og litteraturvidenskab« *poetik* (1967). Dets andet nummer udsprang af Sørensens romanteoretiske øvelsesrække, men efterhånden gik bidragene i andre retninger der tog føringen. Den første redaktionskreds kom foruden fra faget selv (Peter Madsen) fra romansk (Per Aage Brandt), nordisk (Niels Erik Wille) og filosofi (Hans Siggaard Jensen); og programmet gik ud på at debattere litteraturforskningens grundlag og forhold til andre videnskaber som strukturel lingvistik, sprogfilosofi, psykologi, sociologi og erkendelsesteori. Inspiratorer var først og fremmest den hjemslevske glossematik og dens forløbere i Pragerskolen og den russiske formalisme, men også nyere udviklinger inden for amerikansk sprogmatematik (f.eks. generativ grammatik) og fransk strukturalisme (Barthes, Foucault, Greimas, Lévi-Strauss).[24] Det kan minde om de ahistoriske og autonomistiske tendenser i 1940'erne, men studenteroprøret 1968 medførte snart kravet om en bredere forståelsesramme. Allerede kommunikationsteorierne ledte ud over den tekstimmanente analyse. Gennem den sproglige betydningslære, semantikken, førtes man videre, »fra semiologiens behandling af meningscirkulation til semiotikkens behandling af betydningsproduktion«, og dermed mødtes man med en hovedteori om produktion i almindelighed, nemlig »marxismen som videnskaben om de forskellige historisk specifikke samfundsformers organisation« (redaktionelt forord til årgang 1971, hvorefter tidsskriftets undertitel skifter til »Litteraturvidenskab – semiotik – marxisme«). Fra den formaliserede strukturalisme om sprogsystemet bliver modelanvendelsen udvidet til litterære og andre tegnsy-

23. Kbh. Univ. Årb. 1965-66, s. 93.

24. Sml. Hans Hertel i Vindrosen VII, 1967, s. 11, Printz-Påhlsson i Scandinavica 1968, s. 13, John Chr. Jørgensen: a.st., s. 187.

de figurer, hvor himlen er loft og "lyset" ikke realiseret; barnet ser op, græsset er over det, fordi himlen er græssot, som en anden himmel skinner på, nemlig barnets øjne. Anden og tredie sætning svarer til et stadium af himmel-som-tåge, i skred; sidste sætning giver endelig den fosforescerende skabelsesakt, hvis udfoldelse er selve digtets strukturelle dynamik.

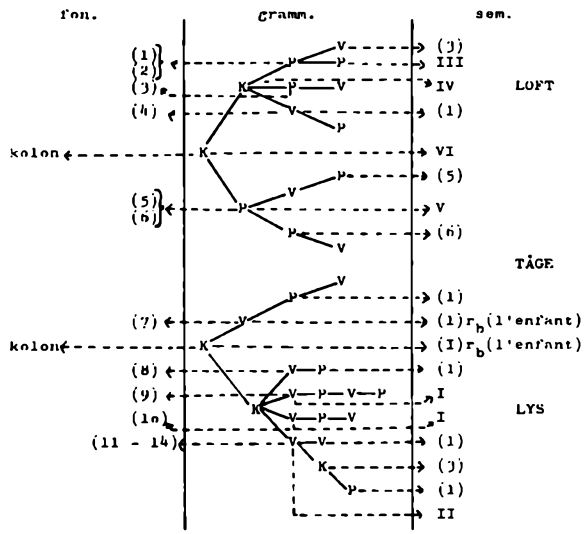

Taxinomierne begynder i digtets struktur. Men mens strukturen synes formelt sluttet og i denne forstand endelig, gives der ikke på forhånd grænser for taxinomisk begrebsdannelse. Mængden af udsagn om hypotetiske størrelsers ikke realiserede udfærd afhænger dels af forskerens opfindsomhed, dels af hans empiriske udgangspunkt. Vor opmærksomhed har samlet sig om den sidste faktor; dens afklaring er på én gang en mere påtrængende og en mere udførlig opgave.

Fig. 65. Strukturalistisk digtanalyse fra første hæfte af tidsskriftet »poetik« 1967.

stemer, ja til alle sociokulturelle aktiviteter og strukturering af tilværelsen. Men samtidig trænger den historiserende nymarxisme ind – som i dansk og øvrige humanistfag – med sine økonomiske basisteorier og samfunds- og klassebestemte modifikationer af strukturmodellerne. Hvortil kommer de forskelligartede »sammentænkninger« med psykoanalysen og bevidsthedssociologi. Fra og med 1977 ændrede tidsskriftet navn til *Kultur og klasse;* marxismen havde da for længst fået overvægt både i redaktionen og blandt instituttets lærere og studenter.

I 1976 trådte Hans Sørensen tilbage, to år før aldersgrænsen. Til at efterfølge ham meldte sig fem ansøgere af meget uens observans: dr. phil.'erne

Niels Kofoed og Per Stig Møller, den svenske fil. dr. Erland Lagerroth og litteraturmagistrene Peter Madsen og Niels Egebak. Bedømmere blev, efter en udskiftning, fagets professor i Århus, Fjord Jensen, samt professorerne John Pedersen (romansk) og Kela Kvam (teatervidenskab); den første indstillede Madsen, de to sidste Egebak. Efter indsigelser fra samtlige ansøgere udvidede man bedømmerudvalget med fagets professor i Odense, Dines Johansen, og den norske professor Atle Kittang, som begge i en fællesindstilling gik ind for Madsen. Proceduren blev stærkt anfægtet med nye klager fra ansøgerne, responsum fra universitetets jurister, protester og indlæg i dagspressen. En hovedanklage gik ud på at marxisterne gennem taktisk spil nu havde erobret fagets samtlige lærestole i landet og således kunne dominere det fuldstændigt. Sagen blev forelagt ministeren, som imidlertid konkluderede at der ikke var formelt grundlag for klage.

Den i anden omgang flertalsindstillede *Peter Madsen* var den centrale person i poetik-kredsen. Hans produktion består hovedsagelig i en lang række kortere studier, hvis teoretiske faser svarer til tidsskriftets. Han har introduceret og praktiseret de strukturalistiske metoder, ikke mindst i narratologiske analyser af fortællestrukturer. Under indflydelse af Frankfurterskolen gik han videre fra den interne teksttolkning til en tekstteori, der medreflekterer forholdet til samfundet og bliver ideologikritisk. I afhandlingen *Semiotik og dialektik* (1971) søger han derpå at sammenarbejde den dialektiske materialisme med den semiotiske kritik (med redegørelser for bl.a. Benjamin, Bakhtin og Kristeva). De efterfølgende artikler stiler mere direkte mod en marxistisk baseret litteratursociologi og en socialhistorisk æstetik. Både som semiolog og som materialhistorisk sociolog har han haft skoledannende virkning, gennem Nordisk Sommeruniversitet også uden for Danmark.

Omkring ham står en gruppe lektorer på instituttet (*Torben Grodal, Ralf Pittelkow, Morten Giersing*), mens andre er mere åndshistorisk orienteret (*Lars Peter Rømhild, Jørgen Egebak*). I alt omfatter faget ca. 20 lærere og 367 studerende, heraf 50 nytilmeldte fra 1978.

Faget uden for København

Den almene litteraturvidenskab har til trods for sine brede kontaktflader – til æstetik og filosofi, kultur- og idéhistorie, sprogvidenskab og sociologi – været et eksklusivt magisterfag, som først efter den fælleshumanistiske studieordning af 1968 har afsat en bifagsordning til at kombinere med andre fag. Som specialstudium er det også på de nye universiteter blevet forholdsvis sent etableret.

I Århus oprettedes i 1939 et docentur i almindelig og sammenlignende litteraturhistorie; det blev besat med *Jens Kruuse,* som havde disputeret 1934 om den europæiske »følsomme« dramagenre i det 18. århundrede og ved sin tiltræden udgav essaysamlingen *Digtere og Traditioner.* Han efterfulgtes allerede fire år efter af *Paul Krüger* (fra 1947 professor), der som han selv var rubowsk komparatist og tidligere dansk lektor ved Sorbonne. Krüger havde 1936 disputeret om fransk litterær kritik indtil 1830 og fortsatte med monografier om Sainte-Beuve og Balzac. Til en svensk verdenslitteraturhistorie skrev han om romansk litteratur efter 1890, og han udgav og kommenterede Brandes' europæiske korrespondance. Han efterfulgtes året efter sin død 1965 af *Henning Fenger,* som foranstaltede en posthum samling af hans artikler og essays med en indledende karakteristik (*Studier i komparativ litteratur,* 1968). Fenger havde selv disputeret i Århus på første del af det store tobindsværk *Georg Brandes' læreår – Den unge Brandes* (1955-57), fulgt op af *Georg Brandes et la France* (1962). På amerikansk forlag udsendte han 1971 *The Heibergs* og i en skriftrække fra Odense Universitet – hvor han var professor 1972-74 – de »kildekritiske studier« *Kierkegaard-myter og Kierkegaard-kilder* (1976); han kritiserer her navnlig forskningens benyttelse af de kierkegaardske papirer. I Århus efterfulgtes han af *Johan Fjord Jensen,* hvis faglige hovedværk er guldmedaljeafhandlingen *Turgenjev i dansk åndsliv* (1961); desuden har han forfattet en introduktion til den angelsaksiske New Criticism *Den ny kritik* (1962) og den kulturpolitiske debatbog *Homo manipulatus, Essays omkring radikalismen* (1966). Han leder udarbejdelsen af en omfattende dansk litteraturhistorie på materialhistorisk grundlag (s. 87).[25]

I Odense blev faget etableret 1968 med afdelingsleder *Erik M. Christensen,* hidtil amanuensis og lektor i nordisk litteratur i Århus. Han disputerede i Odense på *Verifikationsproblemet ved litteraturvidenskabelig meningsanalyse* (1971), forudgået af *En fortolkning af »Høit fra Træets grønne Top«* (1969) som en praktisk belysning af samme problematik. Fagets professor blev som nævnt Henning Fenger, der allerede efter et par år efterfulgtes af *Jørgen Dines Johansen* fra den københavnske poetik-kreds. Han har udgivet prisafhandlingen *Novelleteori efter 1945* med undertitlen »En studie i litterær taxonomi« (1970); endvidere *Om fortolkningssituationen* (1972) og en antologi *Psykoanalyse, litteratur, tekstteori* (I-II, 1977) med et særligt bind indeholdende psykoanalytiske begrebsforklaringer, kommentarer og bibliografi.

Som et tegn på komparatismens tilbagetog er angivelsen »sammenlignende« slettet fra fagets benævnelse ved begge universiteter (i København havde den figureret i studieplanerne, derimod ikke i stillingsbetegnelsen). På de

25 Sml. *Aarhus Universitet 1928-1978,* 1978, s. 239.

anderledes organiserede universitetscentre har basisuddannelsen medført at litteraturstudiet kombineres med andre discipliner. Ved Roskildecentret oprettedes et institut for historie og tekstvidenskab; i 1978 blev litteratur- og sprogfagene (dansk, engelsk osv.) sammenført i et fælles institut. Fra 1972 blev der bevilget et professorat i tekstvidenskab, senere defineret »med særligt henblik på den litterære analyses teori og praksis«. Det er besat med forfatteren og komponisten *Peter Brask,* som i 1974 disputerede i København på første del – omfattende to anselige bind – af det strukturalistiske værk *Tekst og tolkning, Bidrag til den litterære semantik.* (Et udførligt oppositionsindlæg af Dines Johansen fremkom året efter i tidsskriftet Kritik). Ved Ålborgcentret blev *Jørgen Holmgaard* fra instituttet i København professor i litteratur 1977. Han har forfattet ideologikritiske afhandlinger om Pontoppidan (*Dødens gilding,* 1971, om »Lykkeper« og udførlig efterskrift til et tekstudvalg, 1978) samt om J. P. Jacobsen (den socialpsykologiske studie *Interieur fra det 19. århundredes borgerlige kultur,* 1976); endvidere *Litteratursociologiske essays* (1979). – Endelig skal anføres at professoren i videnskabsteori på RUC *Søren Kjørup* i 1971 udsendte *Æstetiske problemer, En indføring i kunstens filosofi* – ifølge forordet »den første nogenlunde systematiske indføring i (filosofisk) æstetik på dansk« siden Wilkens (s. 213). Modsat denne vil Kjørup imidlertid genindsætte æstetikken som filosofisk disciplin, nøjere bestemt med basis i sprogfilosofiske og semantiske begreber. Han er orienteret ud fra nyere angelsaksisk kunstteori, men har tillige skrevet om »Baumgarten og æstetikkens grundlæggelse« (som indledning til en oversættelse af Baumgartens *Filosofiske betragtninger over digtet,* 1968). Hermed er den kunstvidenskab, hvoraf litteraturvidenskaben udgrenede sig som universitetsdisciplin, fulgt tilbage til sin begyndelse.

Romansk sprog og litteratur

Af Poul Høybye og Ebbe Spang-Hanssen

De romanske sprog er de sprog, der nedstammer fra latin, nemlig fransk, italiensk, katalansk, portugisisk, provencalsk, rhætoromansk, rumænsk, sardisk og spansk. Hvor mange romanske sprog man skal regne med, er vanskeligt at sige, da der ikke er noget klart skel mellem dialekt og sprog. Om en sprogform regnes som et selvstændigt sprog afhænger i høj grad af sociale og politiske forhold.

I Københavns Universitets første århundreder var der naturligvis ikke tale om studiet af romanske sprog som sådan. Man havde kun vage forestillinger om denne sprogfamilies afgrænsning og sammenhæng. Det der kunne være tale om, var at dyrke nogle af Europas vigtigste nationalsprog: fransk, italiensk eller spansk.

Når man ser fortegnelser over de ordbøger og andre lærebøger i levende sprog som fandtes i bibliotekerne før den tid da universitetet optog dem som studiefag, bliver man klar over, at der må være foregået ikke så lidt undervisning deri ved forskellige skoler og privat. Man har i stort omfang brugt tyske hjælpemidler. Men der blev dog også udgivet en del bøger på dansk. De ville nok være et studium værd; men det falder uden for rammerne af dette skrift.

DE FØRSTE LÆRERE

Igennem det meste af det 17. og det 18. århundrede er der blevet undervist i fransk ved Københavns Universitet. Derimod har der tilsyneladende kun i perioder i det 17. århundrede været undervisning i italiensk og spansk. Det svarer til, hvad vi i øvrigt ved fra kulturhistorien, at fransk i det 18. århundrede bliver Europas helt dominerende internationale sprog og fortrænger italiensk og spansk, som i de foregående århundreder havde spillet en ikke uvæsentlig rolle. De forholdsvis få værker, lærerne har publiceret i disse århundreder, er lærebøger i moderne sprog, en enkelt gang med et kompendium af nyere fransk litteratur, og endelig nogle ordbøger. Højt op over de øvrige rager Hans von Aphelens store fransk-danske og dansk-franske ordbøger fra periodens slutning.

Om de første lærere i de romanske sprog og især i fransk ved man ikke ret

meget. Den første var *Carlos Rodriguez,* som var født i Madrid i 1618. Han var ansat ved Sorø Akademi til 1669 som sproglærer, men kom vist kun til at undervise i spansk, da den gamle »sprogmester« *Daniel Matras* siden 1623 tog sig af undervisningen i fransk og italiensk, hvori han havde udgivet nogle mindre lærebøger.[1] Matras død først omkring år 1700.

Da Akademiet lukkede i 1669 blev Rodriguez professor i fransk, spansk og italiensk ved Københavns Universitet. Han udgav i 1662 en kortfattet spansk grammatik: *Fundamenta lingvæ hispanicæ.* Den har endnu den interesse, at den indeholder oplysning om den danske muljerede udtale af *ld* og *nd,* svarende til spansk *ll* og *ñ,* i ord som *skyld* og *and.*[2] Rodriguez døde i København i 1689 og fik ingen umiddelbar efterfølger. Først mere end fyrre år efter ansatte man en franskmand.

Isac Briand de Crèvecoeur (1664-1747) var født i Poitou.[3] Der var mange calvinister i Poitou, og som følge af det nantiske edikts ophævelse i 1685 forlod han landet. Det vides at han har opholdt sig i Kurlands hovedby Mitau (nu Jelgava). Han skal senere have været professor i Berlin. Til København kom han antagelig ca. 1725 og blev lærer og sekretær hos prinsesse Charlotte Amalie (1706-82) og hos prins Frederik (V).

I 1732 indførtes den nye universitetsfundats. Og samme år udnævntes Isac Briand de Crèvecoeur til professor i »Geographien og det fransøske Sprog«. Den embedsed han i den anledning aflagde til kongen er opbevaret.

Om hans universitetsarbejde vides intet, og han har ikke produceret trykte arbejder. Da han døde i 1747 i en alder af 83 år, blev han afløst af sin første søn *Isac Briand de Crèvecoeur den yngre,* om hvem vi kun ved at han døde i 1753. Hans fødselsår må antages at være 1705 eller tidligere. Året efter hans død fik universitetet en ny, og meget betydelig fransklærer, i nordmanden Hans von Aphelen.

Hans von Aphelen (1719-79) er den første vi rigtig ved besked om, og den første, der efterlod sig en betydelig og alsidig produktion. Hvis man ser på hans lange række af digre bøger, gætter man på, at han må have været en stuelærd bogorm. Men betragter man hans portræt, får man indtryk af en elegant verdensmand.

Hans levnedsløb er usædvanligt. Han fødtes den 27. oktober 1719 i Nærø præstegæld i Namdalens fogderi, Trondheims stift (i det nordlige Trønde-

1. Daniel Matras: *Compendium gallicae et italicæ Grammaticæ,* Hafn. 1625, *Fransk, italiensk og tydsk Grammatica,* Sorø 1642 og 1668, *En kort fransøsk Grammatica,* 1663, *Et lidet fransøsk og dansk Dictionarium,* 1628, *Fransøsisk, tydsk, italiensk og dansk Glosebog,* 1631, *Dictionaire françois et latin,* 1635, *Fransøsiske, danske, italienske og tydske Ordsprog,* 1633 og 1643, *Aureæ Sententiæ,* Sorø 1636.
2. Jvf. *Forhandlinger på det 4. nordiske Filologmøde i København 1892,* 1893.
3. Stamtavler i J. C. L. Lengnicks Stamtavler I, 1864.

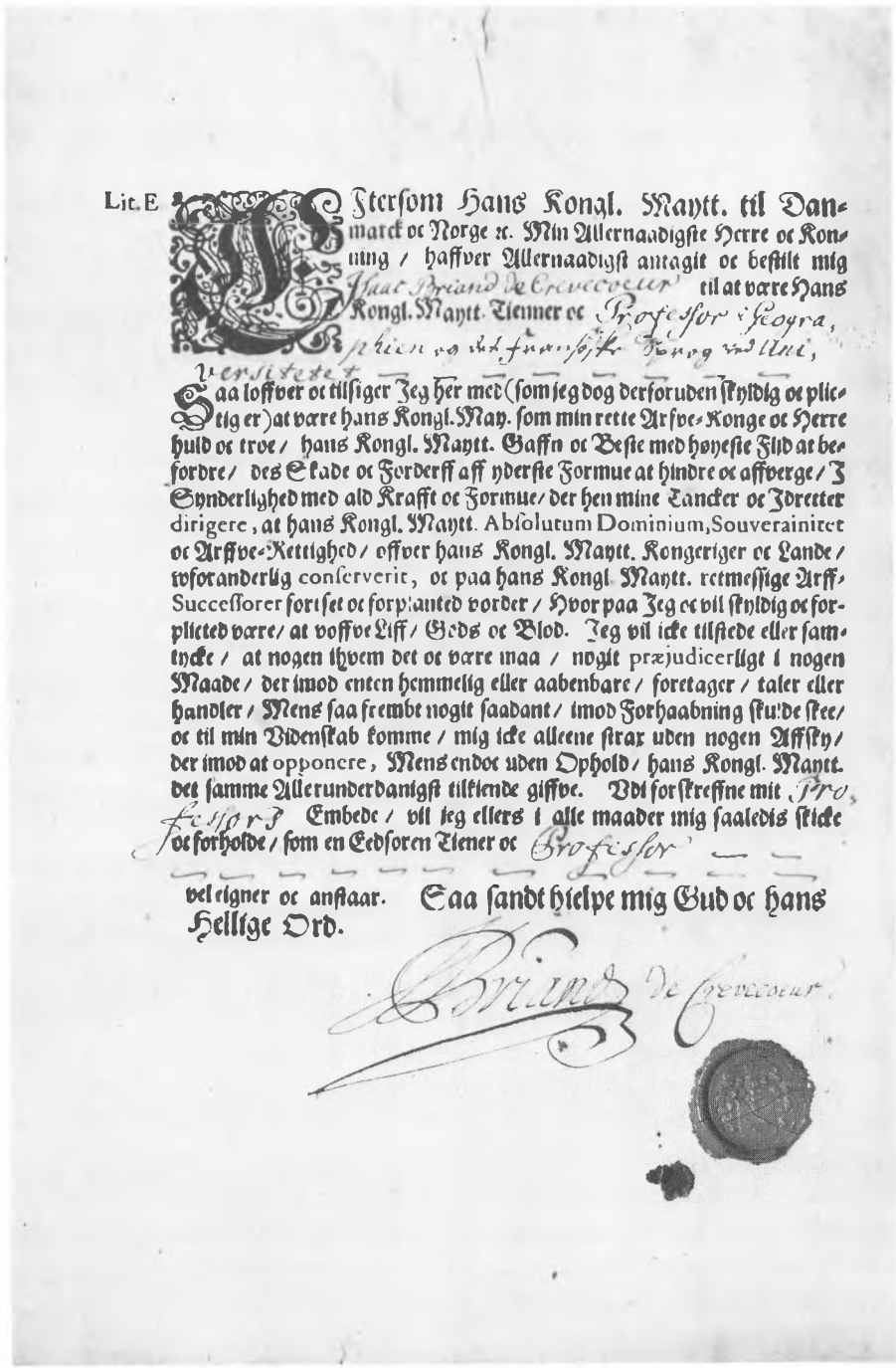

Lit. E

Ligersom Hans Kongl. Maytt. til Dannemarck oc Norge ꝛc. Min Allernaadigſte Herre oc Konning / haffver Allernaadigſt antagit oc beſtilt mig Isaac Briand de Crevecoeur til at vare Hans Kongl. Maytt. Tienner oc Profeſſor i Geogra, phien og det franſoſke Sprog ved Uni, versitetet.

Saa loffver oc tilſiger Jeg her med (ſom jeg dog derforuden ſkyldig oc pligtig er) at vare hans Kongl. May. ſom min rette Arfve-Konge oc Herre huld oc troe / hans Kongl. Maytt. Gaffn oc Beſte med høyeſte Flid at befordre / des Skade oc Forderff aff yderſte Formue at hindre oc affverge / I Synderlighed med ald Krafft oc Formue / der hen mine Tancker oc Jdretter dirigere, at hans Kongl. Maytt. Abſolutum Dominium, Souverainitet oc Arffve-Rettighed / offver hans Kongl. Maytt. Kongeriger oc Lande / uforanderlig conſerverit, oc paa hans Kongl. Maytt. retmeſſige Arff-Succeſſorer forſet oc forplanted vorder / Hvor paa Jeg ec vil ſkyldig oc forplicted vare / at voffve Liff / Gods oc Blod. Jeg vil icke tilſtede eller ſamtycke / at nogen hvem det oc vare maa / nogit præjudicerligt i nogen Maade / der imod enten hemmelig eller aabenbare / foretager / taler eller handler / Mens saa frembt nogit ſaadant / imod Forhaabning ſkulde ſtee / oc til min Videnſkab komme / mig icke alleene ſtrax uden nogen Affſky / der imod at opponere, Mens endog uden Ophold / hans Kongl. Maytt. det ſamme Allerunderdanigſt tilkiende giffve. Vdi forſkreffne mit Profeſſors Embede / vil jeg ellers i alle maader mig ſaaledis ſticke oc forholde / ſom en Eedſworen Tiener oc Profeſſor vel eigner oc anſtaar. Saa ſandt hielpe mig Gud oc hans Hellige Ord.

Isaac Briand de Crevecoeur.

Fig. 66. Isac Briand de Crèvecoeurs ed til kongen efter udnævnelsen til professor i geografi og fransk sprog ved universitetet. KB. Add. 103, X fol.

lag). Faderen var klokker og skoleholder. Nærø var ikke nogen afkrog, men fra meget gammel tid et kulturcentrum, hvor man tidligt arbejdede på en forbedret skoleundervisning. Blandt foregangsmændene nævnes en rådmand i Trondheim, Hans von Aphelen, som var af tysk adelsslægt. Det var professorens tipoldefader.[4]

Indtil sit 22. år boede han hjemme og deltog i alt forefaldende arbejde som landbrug, jagt og fiskeri »med næsten daglige omvexlinger«, siger han selv. Og i sin fritid samlede han sig kundskaber, især på egen hånd. Derefter opholdt han sig i halvtredie år i Bergen, hvor han gav sig af med handel, men også tog styrmandseksamen med bedste karakter (det varede kun 6 uger – han har sandsynligvis været kyndig i sejlads fra dreng af). Derfra rejste han til Holland.

Han har i et brev til Jens Worm (af 3. april 1769) oplyst, at han i Holland levede 19 måneder som styrmand for at tjene penge til studeringerne. I øvrigt opholdt han sig i Amsterdam, Rotterdam, Haarlem, Haag og Leiden, hvor han blev indskrevet som stud. jur. efter en optagelsesprøve.[5]

I Leiden fik han lyst til at studere fransk. Han rejste over Rotterdam, Antwerpen og Bruxelles til Paris, hvor han blev i et halvt år, derefter over Rouen, Le Havre, Caen, La Rochelle til Bordeaux, hvor han i 6 måneder ventede på skibslejlighed. Han ankom til København den 1. december 1749.

Her gav han sig til at informere i fransk og fik forskellige kongelige personer til elever. Til støtte for sin undervisning udgav han i 1754 en mindre fransk-dansk ordbog in 8^0 med et dansk-fransk stikordsregister.

I 1754 blev han universitetsadjunkt i fransk og i 1759 professor, dog indtil videre uden gage. Forhåbentlig har han tjent noget på de praktiske øvelser han holdt privatissime, og senere har han sikkert haft en ret god indtægt af sine bøger. Foruden de lærebøger som vil blive nævnt i det følgende, skrev han nemlig en lang række store ordbøger. I forordet til 2. udgave af den første større ordbog skrev han:

»Den Franske Sprogkundskabs Fornødenhed, saavel hos os, som i hele Europa, og tildeels uden for, behøver jeg ikke at anprise, alle Bogkyndige vide dette, fornemmeligen bør de Lærde indsee den, og tilraade at lære dette Sprog i Skolerne, da ellers de Studerende maa savne dette bequemme almindeligen antagne Middel til deres Studeringers Fremtarv, og naar Ordet lærd nu skal tages i sin rette Forstand, seer jeg ikke, at man nu kan retteligen fortiene dette Navn, medmindre man forstaaer et Sprog, hvori de fleste Lærde i Europa, i

4. *Nærøy til 1914 – Soga og framsyn,* udg. af ungdomslaget Yggdrasil, Torstad, 1915.

5. *Fortegnelse over Danske og Norske... immatriculerede ved Leydens Universitet,* Personalhistorisk Tidsskrift V, 49.

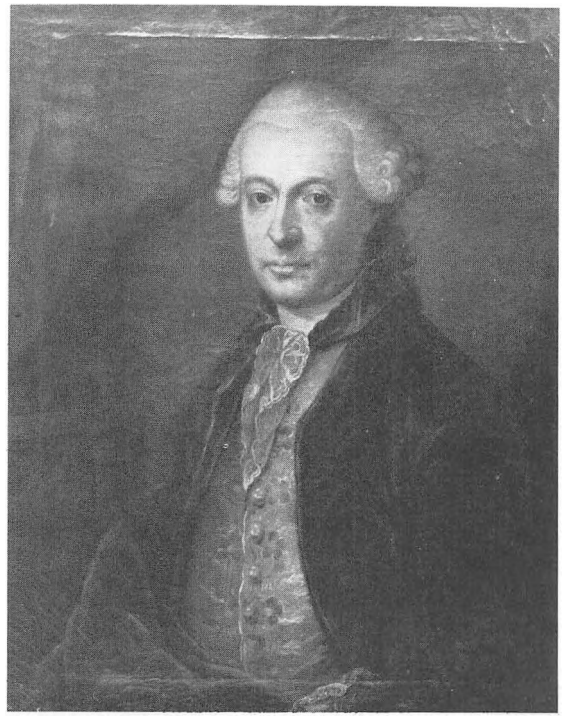

Fig. 67. Hans von Aphelen. Maleri af ukendt kunstner. Privateje.

vore Tider, forfatte saavel deres Lærde Afhandlinger som deres andre Skrifter«.

I 1759 udkom *Dictionnaire Royal,* I. Fransk og Dansk, II. Dansk og Fransk. Det var langt større end den lille oktav fra 1745. Værket blev oplagt 2. gang i 1772-77 i to bind, hvoraf det første har de to tomer Fransk-Dansk og det sidste bind den dansk-franske tome. I alt 2130 sider in 4^0. Formatet er 21 × 25 cm, trespaltet. Odin Wolff, som i 1796 udgav to mindre ordbøger, erkender sin gæld til v. Aphelen og oplyser, at denne havde fået en klækkelig understøttelse fra regeringen. Lige til vort århundrede forblev v. Aphelens bøger de største i deres art. Kvaliteten er overordentlig god. Han har bl.a. brugt Richelets og Akademiets ordbøger.

Hans von Aphelens danske sprog er kun i ringe grad norskpræget. Men det er præget af forfatterens moderate purisme. Hans dansk-franske ordbog blev ganske vist vraget som kildemateriale af Videnskabernes Selskabs Ordbog, som startede i 1799 og blev afsluttet i 1905 (sic). Men den citeres flittigt i Ordbog over det danske Sprog. Og endnu mere citeres to andre værker af v. Aphelen, nemlig hans oversættelse fra 1767-70 af Valmont de Bomares naturhistorie (I-VIII) (som han udvidede med egne iagttagelser især af nordisk stof) og hans oversættelse af Macquers *Chymisk Dictionnaire* (I-

III), som udkom 1771-72.[6] Lad os for fuldstændighedens skyld tilføje, at v. Aphelen i 1764 også udgav en dansk-tysk og tysk-dansk ordbog i to bind af samme format som de franske. I forordet til dette værk siger han at »mange andre, bedre end (han) have kunnet forsyne os (med en saadan bog); De have mueligen ikke villet paatage sig dette kedsommelige Arbeyde, som ey fornøyer Sindet«.

Men trods dette forståelige hjertesuk holdt han dog ud. Ja, han havde planer som ikke blev realiseret, da han ikke fik subskribenter nok. Der er opbevaret indbydelser til følgende: 1) *Kunsters og Haandverkers Beskrivelse,* 2) *Plan til en Agerdyrknings- og Landhusholdningshistorie, I Form af et Dictionnaire* (den skulle også omhandle fiskeri), 3) *Historisk Dictionnaire over berømte Mænd og Quinder.* – Dette sidste værk har han muligvis opgivet fordi *Jens Worm* var i gang med et sådant, som udkom fra 1771 til 1783, nemlig *Forsøg til et Lexicon over danske, norske og islandske lærde Mand, som ved trykte Skrifter have gjort sig bekjendte, saavelsom andre Ustuderede, som Noget Have Skrevet.*

Om Hans von Aphelens undervisningsvirksomhed kan vi ikke give detaljeret besked. Hans faste rubrik i lektionskatalogerne, som på hans tid stod på et folioark for alle universitetets forelæsninger, lød sådan: »Johannes von Aphelen, Philos. Prof. Publ. linguæ Francicæ initia grammaticalia docebit. Privatim quoque collegium frequentare desiderantibus opera ipsius non defutura est«, d. v. s. »Hans von Aphelen, professor i filosofi, vil offentligt docere det franske sprogs grammatiske grundelementer. Privatim vil hans hjælp ikke svigte dem som måtte ønske at deltage i øvelser«. Den offentlige undervisning var gratis, mens de studerende måtte betale for den undervisning, der betegnedes med ordet »privatim«.

Til sin undervisning må han have brugt en lille bog med titlen *Méthode d'apprendre à écrire correctement le François,* som han udgav i 1756, i eget navn. Det var det første afsnit af Pierre Restauts bog fra 1730: *Principes généraux et raisonnés de la langue française – Traité d'orthographe française.*

I 1775 udkom hans *Fransk Sproglære* (417 sider). Den var tilegnet hans elev, den syvårige kronprins Frederik (VI). Blandt kilderne nævner han l'abbé Girards og l'abbé Régniers værker.

Hans *Fransk Sprogøvelse* fra 1777 indeholder meget forskelligt: en samling ordsprog og talemåder, en del tekster om antikke emner (f.eks. La vie de Socrate, Solon, etc., efter et Dictionnaire historique), »Leçons de Sagesse« (efter et Manuel de Morale). Desuden flere tekster fra Encyklopædien; to

6. En anerkendende vurdering af v. Aphelen som første danske nomenclator inden for kemien er foretaget af E. Rancke-Madsen i tidsskriftet Dansk Kemi, årgang 58, nr. 4, april 1977, s. 138-44.

satirer af Boileau; »De l'égalité des conditions« af Voltaire, et stykke af Vaugelas's oversættelse af Quintus Curtius; udvalgte fabler af Lafontaine, og til sidst »Contes pour rire« og »Quelques entretiens familiers«.

Det giver et indtryk af, at H. v. Aphelen i sin undervisning mest lagde vægt på den litterære normalprosa og samtidens samtalesprog.[7] Han beklædte professoratet til sin død 1779.

Etienne Fumars (1743-1806) var født i Marseille som søn af en forretningsmand. Han fik sin uddannelse hos oratorianerne og studerede i adskillige år i Paris. Han var sekretær hos marquis de Vérac og lærer for dennes børn, hvem han ledsagede, da marquis'en blev gesandt i København (1775-79). Fumars blev i 1778 professor i Kiel, og i 1783 ved Københavns Universitet indtil sin død. Først fra 1804 oplyser lektionskatalogerne lidt om, hvilke forfattere han gennemgik. Han gennemgik Corneilles og Voltaires tragedier og havde åbenbart en særlig forkærlighed for Lafontaines fabler – ikke så mærkeligt – thi Fumars var selv poet og digtede fabler i Lafontaines stil. Disse og andre poesier blev efter hans død udgivet af hans venner (der var ca. 500 subskribenter). Et par af hans fabler blev udgivet med dansk oversættelse i Tilskueren 1792. Enkelte gange oplyser lektionskataloget, at han også holdt skriveøvelser.

Marc Nicolas Puerari (1766-1845) var i 1794 flygtet fra Schweiz af politiske grunde. I København blev han huslærer hos den hollandsk fødte storkøbmand Frédéric de Coninck, hvem han også hjalp med at sælge isenkram. Senere underviste han prins Ferdinand (f. 1792, søn af arveprins Frederik) og prinsesse Wilhelmine (f. 1808, datter af Frederik VI). Efter Fumars død blev han professor (1809-22). Om hans program ved vi god besked. Af Racine har han gennemgået »Phèdre« og »Iphigénie«, af Boileau »L'Art poétique«, »Le Lutrin« og »Les Satires«, komedier af Molière, tragedier af Voltaire. Når han i 1812 havde valgt hans peruanske tragedie »Alzire«, kan det måske skyldes, at Nicola Antonio Manfroce (1791-1813) på grundlag af denne havde komponeret en opera, som havde haft succes i Rom i 1810. Han gennemgik i et semester »noget vanskeligere digte af forskellige« (varia variorum poetarum carmina intellectu minus facilia), i et andet læste han over det franske sprogs historie (man ville gerne vide på hvilket grundlag). Han drev regelmæssige oversættelsesøvelser og taleøvelser.

Vi kender et par af hans grundbøger. Til sine grammatiske øvelser brugte

7. Gennem sin datter Helene Dorothea (1761-1834) blev han bedstefader til Rasmus Rasks skolekammerat, matematikeren Augustinus Krejdal, og til litteraturhistorikeren N. M. Petersens hustru, Sophie Magdalene, f. Lund, samt oldefader til herredsfoged Torkild Peter Lund (død 1910, den næstsidste ejer af det gode maleri af Hans von Aphelen, hvis ophavsmand desværre ikke kan oplyses).

han Pierre-Alexandre Lemare: *Cours théorique et pratique de la langue française* (1808) og sammes *Traité d'usage et de prononciation, suivi d'un Dictionnaire orthographique* (1815). Foruden de nævnte litterære hovedværker benyttede han en stor antologi af Fr. Noël et Fr. Delaplace.

I 1822 vendte Puerari tilbage til Genève, hvor han mod forventning ikke fik noget professorat. Han levede af privatlektioner. Da kronprins Frederik (VII) som ung opholdt sig i Genève, havde han Puerari til lærer og vejleder.

Når Pueraris navn endnu er forholdsvis bekendt i Danmark, skyldes det hans forbindelse med H. C. Andersen. Puerari havde oversat »Det døende Barn« til fransk (på prosa), og denne oversættelse var blevet kendt videnom. H. C. Andersen besøgte ham derfor i 1833 og fortæller i »Mit Livs Eventyr«, at han blev hjerteligt modtaget af ham og hans døtre som stadig talte dansk.

DEN ROMANSKE FILOLOGIS BEGYNDELSE

Den romantiske bevægelse, der satte ind i begyndelsen af det 19. århundrede, bevirkede overalt i Europa en opblussen af interessen for sprogenes historie og for den gamle digtning, ikke mindst de middelalderlige litteraturer. Det er skildret andetsteds, hvordan den sammenlignende sprogvidenskab opstod i denne periode. Men netop de romanske sprogs historie var et emne, der i høj grad bød sig til for den tids lærde. De romanske sprogs modersprog, latinen, kendte de lærde jo særdeles godt på forhånd, og de moderne efterkommere af latin var for en stor del også velkendte sprog, især fransk, italiensk og spansk. Da disse sprog tillige fremviser så åbenbare ligheder, måtte det blive en tillokkende opgave at finde ud af forholdet mellem søstersprogene og deres fælles ophav.

Det danske bidrag til den romanske filologi blev dog ikke meget betydeligt i århundredets første del, selv om vores store sproghistoriker Rasmus Rask også nåede at komme lidt ind på dette område.

For udforskningen af de romanske sprogs historie måtte det blive afgørende at man fik et bedre kendskab til de ældste tekster på disse sprog. Da det netop var middelaldertekster, skete der et lykkeligt interessesammenfald mellem sproghistorikere og de romantiske litteraturelskere, som med forkærlighed kastede sig over romansk middelalder og renæssance. Ordet romantik stammer jo netop fra den romantiske bevægelses interesse for romansk middelalderlitteratur.

Et kendt udtryk for disse strømninger i Danmark er digteren *Johan Ludvig Heibergs* latinske disputats om den spanske guldalderdigter Calderón (1817).

I 1817-18 offentliggjorde den lærde arkæolog, professor *P. O. Brøndsted* en

lille bog (*Bidrag til den danske Historie og til Kundskab om Danmarks ældre politiske Forhold af udenlandske Manuscriptsamlinger*), hvori han som tillæg udgav, oversatte og kommenterede »Le Roman de Rou« af Wace (et fransk heltedigt fra det 12. århundrede om Rollo og hertugerne af Normandiet); oversættelsen var på danske vers.

Det bør noteres, at han arbejdede på basis af manuskripter i Paris, og således var vor første romanske palæograf. Danske romanister har i øvrigt ikke givet sig meget af med palæografi, i modsætning til svenske romanister.

Efter Pueraris bortrejse i 1822 stod posten vakant til 1829. I dette tidsrum optrådte *Rasmus Rask* to gange som romanist (hans lærestol hed hebraisk og orientalske sprog). Vi vil ikke så sjældent se at vore universitetslærere beskæftiger sig med andre fag end dem, der hører til deres embedspligt. Denne glædelige alsidighed har den ulempe at den vanskeliggør dispositionen. Det beror på et skøn hvor man vil omtale disse vigtige digressioner. I 1824 udgav Rask en spansk grammatik og i 1827 en noget mindre italiensk. Vel hører de to små bøger ikke til hans hovedværker; men de hører med i sammenhængen; det er virkelig sammenlignende grammatik. Han påpeger betydningen af spansk og italiensk som mellemled til forståelsen af forholdet mellem latin og de romanske sprog. Hans lille franske grammatik blev først offentliggjort i hans efterladte arbejder.

I 1828 disputerede den 20-årige cand. jur. *Nicolai Christian Levin Abrahams* (1798-1870) for magistergraden (der var dengang ingen doktorgrad ved Det filosofiske Fakultet). Hans disputats (som er skrevet på latin) handlede om Waces »Roman de Brut«, den Brutus, som skulle blive stamfader til Britterne. Abrahams havde afskrevet manuskripter i Paris. Bogen afsluttedes med en udgave af episoden med Hengist og Horsa, som han oversatte til nette danske vers, ligesom P. O. Brøndsted ti år tidligere. Samme år ansattes han ved universitetet som lektor og i 1832 blev han professor i fransk. I 1844 udgav han en beskrivelse af Det kongelige Biblioteks franske middelaldermanuskripter, og i 1848 udgav han efter et af disse manuskripter den franske version af Baldassare Castigliones »Cortigiano« (fra 1528), den interessanteste bog om renæssancens ideal af en dannet mand.

I 1845 udsendte han en god fransk skolegrammatik, som kom i mange oplag. Hans praktiske kundskaber i fransk og italiensk sprog var særdeles gode. Han var også meget alsidig belæst, hans litterære forelæsninger skal have været »livfulde«, og han var en god oplæser. Af hans stadig læseværdige memoirer[8] fremgår det, at han ikke syntes at Rask var særlig interessant; han forekom for abstrakt. Han siger, at Rask kun gav sig af med sprogenes

8. N. C. Levin Abrahams: *Meddelelser af mit Liv*, 1876.

Fig. 68. N. C. L. Abrahams. Maleri af C. A. Jensen. Privateje.

»osteologi«. Og den romanske lingvistiks egentlige fader, Friedrich Diez' banebrydende værker i 1836-38 gjorde nok heller ikke særligt indtryk på ham. Derimod giver han en begejstret skildring af sit møde med den berømte italienske kardinal Mezzofanti, der talte et imponerende antal sprog og dialekter, man siger ca. 50, deriblandt dansk, norsk og svensk. Denne sprogvirtuos beundrede han.

Abrahams' første forelæsningsrække handlede om fransk sproghistorie. I de følgende år til 1852 gennemgik han et alsidigt udvalg af fransk litteratur fra middelalderen til samtiden.

Han blev i embedet til 1852; da foretrak han det bedre aflagte embede som notarius publicus, som gav ham rig anledning til at anvende sine praktiske sprogkundskaber.[9]

Abrahams' efterfølger blev *Vilhelm Jacob Bjerring* (1805-79), der dog er mere kendt som politiker. Han var medlem af den grundlovgivende rigsforsamling og 1850-74 af Landstinget (nationalliberal).

Han var lektor i fransk fra 1852 til 1879. Hans elev og senere efterfølger

9. Kr. Nyrop i *Salmonsens Konversations Leksikon* I, 1893, s. 104 ff.

Kristoffer Nyrop har resumeret hans virksomhed på følgende måde: »Hans forelæsninger omfattede væsentlig sproget i dets moderne form; men undertiden optog han også ældre perioder til behandling, og han forstod at vække interesse både for middelalderen og renæssancen. Det er utvivlsomt, at hans universitetsvirksomhed har givet stødet til, at man i Danmark begyndte at sysselsætte sig på en langt grundigere måde end tidligere med det franske sprogs historiske udvikling«.[10] Som eksempel derpå kan nævnes, at hans forelæsningsrække i 1856 som titel havde: »Fransk sproghistorie fra Frans I. Anvendelse af lydlæren på det franske sprogs formlære og orddannelseslære«.

Bjerring nåede ikke selv at fordybe sig i sproghistoriske studier. Men han havde sans for den komparative metode. Han havde engang givet sig af med sanskrit, og han havde udtalt, at romanisterne nok burde beflitte sig på at studere keltisk sprog i håb om at finde løsningen af mange uløste problemer derved.

Henimod slutningen af Bjerrings karriere trådte professoren i sammenlignende sprogvidenskab *Vilhelm Thomsen* hjælpende til. Han havde i 1875 gjort sig bemærket ved en skarpsindig afhandling om de muljerede konsonanter i fransk, og i 1879-80 holdt han en forelæsningsrække om romansk sproghistorie. Blandt hans tilhørere befandt sig en stenograferende student ved navn *Otto Jespersen,* som skrev et fyldigt referat deraf.[11] Af dette referat fremgår det, at Vilhelm Thomsen var særdeles godt inde i de nyeste romanistiske arbejder.

ROMANISTERNE

I en periode, der strækker sig fra slutningen af det 19. århundrede til op i 1960'erne, har den romanske filologi i Danmark haft en næsten uafbrudt blomstringstid. Flere danske forskere fra den tid tæller blandt fagets største navne.

I periodens begyndelse står *Kristoffer Nyrop* som et fornemt udtryk for en tid, hvor den sproghistoriske interesse var på sit højeste. Hans franske sproghistorie i seks bind benyttes stadig alle steder, hvor man beskæftiger sig videnskabeligt med fransk. Men selv om Nyrops efterfølgere også gav vægtige bidrag til sproghistorien, var det, der gav den danske forskning sit særlige præg, netop at den i en historisk orienteret periode kunne frigøre sig fra det historiske og også lave helt ahistoriske undersøgelser over, hvordan et givet

10. Kr. Nyrop i *Salmonsens Konversations Leksikon* III, 1915, s. 328.

11. Manuskriptet er i privateje. Vilhelm Thomsens Forelæsningsmanuskripter opbevares i Det kgl. Bibliotek.

sprog fungerer på et givet tidspunkt. Det blev til store afhandlinger om grammatiske strukturer i moderne fransk, men også i portugisisk, rumænsk og spansk. Mange af disse arbejder hører stadig til de flittigt citerede i den internationale faglitteratur.

Kristian Sandfeld og hans yngre århusianske kollega *Andreas Blinkenberg,* professor i Århus fra 1928 til 1963, kan siges at stå som grundlæggere af en dansk tradition inden for studiet af romansk syntaks. Denne traditions særkende er en empirisme, der lægger vægt på indsamlingen af et stort eksempelmateriale, men som også – trods skepsis over for det spekulative – er meget omhyggelig med at klarlægge betydningen af de anvendte grammatiske begreber.

Mere teoriglade var *Viggo Brøndal* og *Knud Togeby,* hvis vigtigste arbejder, også i udlandet og ikke mindst i Frankrig, bidrog til udbredelsen af de strukturalistiske tanker d.v.s. den betragtningsmåde ifølge hvilken et sprog først og fremmest anskues som et sammenhængende net af relationer. Togeby var imidlertid tillige påvirket af Sandfelds empirisme, der nok har givet periodens mest blivende resultater, nemlig et væld af præcis viden om grammatiske mønstre.

Trods lærernes interesse for moderne syntaks vedblev sproghistorien gennem hele perioden at være universitetsstudiernes sprogvidenskabelige grundvold. Sproghistorien kunne anses for et veludviklet fag med gennemdiskuterede metoder. Ved metodisk arbejde var man her nået frem til en stor mængde sikre resultater, som absolut ikke var banale. Derimod fandtes der ikke om grammatiske systemer nogen sammenfattende teoridannelse, der var så gennemarbejdet, at den var anvendelig som lærestof. Lærerne havde selv deres udgangspunkt i en grundig uddannelse i de romanske sprogs historie, og de lagde alle vægt på den brede interesse for hele det romanske sprogområde. De opfattede sig selv som romanske filologer.

De var filologer i dette ords mere præcise betydning, idet de som det overordnede mål for de videnskabelige sprogstudier satte den nøjagtige forståelse af tekster, fortrinsvis litterære tekster af både ældre og nyere dato. Da en sådan forståelse kræver ikke bare sproglig, men også litterær og historisk viden, stræbte disse romanske filologer, og ofte med held, efter en overordentlig bred lærdom, dækkende mange sider af tekstforståelsen, mange tidsaldre, mange sprog. Specialiseringen var endnu ikke kommet så vidt, at en forskningsindsats af første rang på specielle områder var uforenelig med dette brede lærdomsideal. Navnlig de store pædagoger, Kristoffer Nyrop og Knud Togeby, øste af deres enorme lærdom i en rig humanistisk populariseringsvirksomhed om sprog og litteratur.

Trods det altfavnende ideal var alle professorerne, undtagen Hans

Sørensen, der virkede i periodens slutning, først og fremmest sprogvidenskabsmænd. Da man ville undgå specialisering og ikke ville opdele professoraterne i sproglige og litterære, sådan som man gjorde i de andre moderne sprogfag, medførte det i praksis, at det litteraturteoretiske blev noget forsømt inden for romansk filologi. Til gengæld har man opnået, at fagets lærere nok den dag i dag er mindre klart delt i to lejre, end tilfældet er i de andre sprogfag.

Heldigvis kunne studerende og lærere tit hente inspiration hos professorerne i almen litteraturvidenskab, *Valdemar Vedel* og *Paul Rubow,* der med forkærlighed beskæftigede sig med romanske litteraturer. Flere af Vedels arbejder blev skelsættende inden for romansk litteraturhistorie. I sine bøger om renæssancen fremsatte han overbevisende den tesis, at renæssancebevægelsen i mange henseender kunne opfattes som fuldendelsen af den trang til inderliggørelse og personliggørelse af kristendommen som havde præget senmiddelalderen.[12] I bøgerne om den franske klassik foreslog han det på den tid uhørte, konsekvent at karakterisere den såkaldt tidlige klassik, og navnlig tragediedigteren Corneille, ud fra barok-begrebet.[13]

Det stærke sproghistoriske og filologiske element i franskundervisningen – det var endnu det eneste romanske sprog, der var en fast organiseret undervisning i – var formodentlig en medvirkende faktor til, at det ikke stod alt for godt til med studenternes praktiske sprogindlæring. Helt op i 1940'rne måtte de franskstuderende allerede i deres første studieår gå i gang med oldfransk, hvad der næppe var pædagogisk hensigtsmæssigt med de forudsætninger, de havde i fransk fra gymnasiet. Bortset fra de udsendte franske og italienske lektorers timer foregik næsten al undervisning på dansk. Professorerne, hvis antal i periodens løb voksede fra én til fire, gav en videnskabeligt orienteret undervisning, og af assistenter til at tage sig af den praktiske undervisning var der i det meste af perioden kun to eller tre. I 1960, da der var ca. 400 franskstuderende immatrikuleret, havde man i fransk ni undervisningsassistenter eller eksterne lektorer, der gennemsnitlig underviste hver fire timer om ugen, og som foruden af egentlig sprogindlæring også skulle tage sig af indføring i fonetik, grammatik og litteraturlæsning. Derudover var der én løst ansat lærer i hvert af fagene italiensk, rumænsk og spansk. Studenterne måtte i alt væsentligt selv sørge for at lære at tale de fremmede sprog, selv om mange af de eksterne lektorer og assistenter gennem årene var fine pædagoger.

12. Valdemar Vedel: *Renæssancens Frembrud,* 1922. Valdemar Vedel: *Højrenæssancen Syd og Nord for Alperne,* 1923.

13. Valdemar Vedel: *Fransk Klassik, Corneille og hans Samtid,* 1927. Valdemar Vedel: *Fransk Klassik, Molière,* 1929. Begge disse bøger er oversat til fransk, i ét bind, Paris 1935.

Da det kun var professorerne, der var ansat til at forske, var universitetsforskningen i hele perioden næsten det samme som professorernes forskning. Dog blev der igennem årene indleveret en række værdifulde disputatser af mennesker, der ikke var universitetslærere. Særlig fortjener nok at erindres William Rasmussens også i dag meget læseværdige bog om renæssancedronningen, den »feministiske« forfatter Marguerite af Navarra.[14] En enkelt af de ikke-professorale lærere, nemlig *Hedvig Olsen* (1892-1950) hører til periodens betydelige forskere. Særlig specialiserede hun sig i rumænsk[15] og har en lige så stor del af æren som Sandfeld for den rumænske syntaks, de udarbejdede i fællesskab. Og hun har også en væsentlig andel i Sandfelds mesterværk, den franske syntaks.

Den første professor i romansk filologi var *Thor Sundby* (1830-94). Han blev i 1864 magister i fransk og italiensk og disputerede i 1869 på den fyldige bog: *Brunetto Latinis Levnet og Skrifter.* Den blev i 1884 oversat til italiensk: *Della Vita e delle Opere di Brunetto Latini.* Denne bog omtales stadig i italienske Dante-kommentarer. I 1880 blev han docent i fransk sprog og litteratur og i 1887 professor i romansk filologi. Han er således den første, hvis professorat omfattede hele faget. Ganske vist docerede han kun fransk og italiensk.

Mest kendt blev Sundby for den gode dansk-franske ordbog, han i 1883-84 udgav i samarbejde med den dygtige skolemand og af Videnskabernes Selskab meget benyttede oversætter *Euchaire Baruël,* som også var en habil grammatiker. Til brug for sin undervisning udgav Sundby i 1888 en antologi over italiensk prosalitteratur fra det 19. århundrede og i 1889 en meget større antologi over italiensk poesi fra de ældste tider og op til samtiden, d. v. s. til Carducci. Hans kommentarer rummer mange fine leksikalske og grammatiske iagttagelser.

Han udgav endvidere (i 1873) Albertani Brixiensis: *Liber Consolationis et Consilii (1246), ex quo hausta est Fabula de Melibeo et Prudentia.* Det er den første kilde til den fra Chaucer bekendte disputats om hvordan man skal behandle de fjender, som har fornærmet os.

Med hensyn til fransk litteratur har Sundby især givet sig af med Pascal, hvis breve, afhandlinger og samtaler han oversatte sammen med *W. F. de Coninck,* ligeså et udvalg af Pascals tanker, samt *Blaise Pascal, hans Kamp mod Jesuiterne og hans Forsvar for Kristendommen* (også udgivet på tysk).

Med *Kristoffer Nyrop* (1858-1931) fik universitetet sin første alsidige romanist. Han blev magister året før Sundby blev docent og er således ikke elev af ham. Men han er i høj grad elev af Vilhelm Thomsen, hvem han

14. William Rasmussen: *Marguerite af Navarra,* 1901. Engelsk oversættelse 1903.
15. Hedvig Olsen: *Etude sur la syntaxe des pronoms personnels et réfléchis en roumain,* 1928.

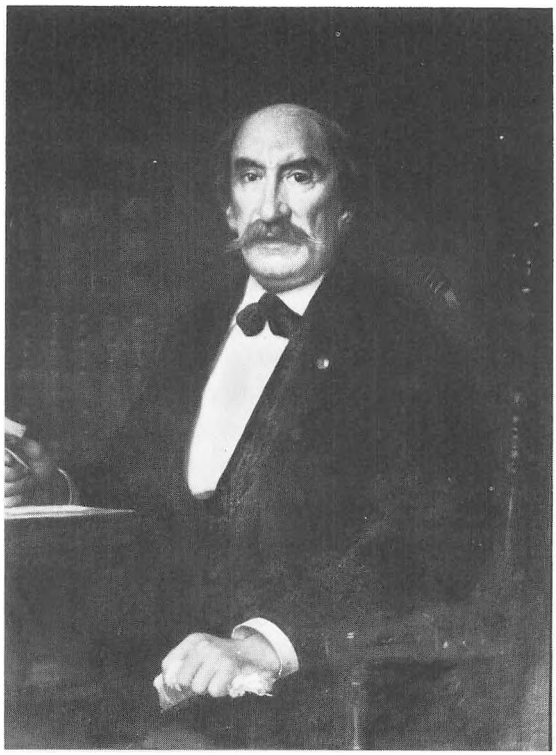

Fig. 69. Thor Sundby. Maleri af Vilh. Rosenstand. KU.

tilegnede sin disputats i 1886 om *Adjektivernes kønsbøjning i de romanske sprog,* en grundig, tværgående studie med en principiel indledning om lydlovsproblemet, som netop diskuteredes ivrigt af alle lingvister, ikke mindst i Tyskland, hvor bølgerne gik højt i kampen mellem de såkaldte junggrammatikere og anderledes tænkende. Nyrop blev docent i 1888, året efter at Sundby var blevet professor. Man begyndte altså allerede da så småt at dublere lærestolene. I 1894 var Nyrop selvskreven til at blive Sundbys efterfølger som professor i romansk filologi. Allerede da han blev magister, havde han sammen med Émile Picot udgivet *Nouveau recueil de farces françaises des XVe et XVIe siècles* (1880). I 1883 havde han udgivet *Den oldfranske Heltedigtning,* en forøget udgave af hans guldmedaljeopgave fra samme år. Og han havde fra 1877-78 studeret i Paris under mestrene Paul Meyer og især Gaston Paris. Netop på den tid var der rig grøde i de romanistiske studier, såvel litterære som sproglige. Det førende tidsskrift *Romania* var begyndt at udkomme i 1873.

Nyrop satte sig den særlige opgave at kodificere resultaterne af sin samtids forskning. Hans hovedværk blev *Grammaire historique de la langue française* I-VI (1899-1930), som hurtigt kom til at stå som det vigtigste opslagsværk i faget. Det var velordnet og overskueligt. Der var lagt vægt på hovedlinierne, mens

undtagelser fra normerne behandledes summarisk. At man på mange punkter har måttet modificere fremstillingen, siger sig selv. Men den beholder sin værdi. Dog må det indrømmes, at de to sidste bind om syntaksen er svage. Det emne interesserede ham ikke så meget som de øvrige, og de blev skrevet på et tidspunkt hvor hans arbejdsevne var svækket. Derimod betegner fjerde bind om semantikken et højdepunkt. Studiet af ordbetydningernes forandring havde hans forkærlighed.

Nyrops begejstring for fransk poesi bevirkede, at han ofte valgte digte som emne for sine øvelser. Han udgav to antologier af fransk poesi og en praktisk *Fransk verslære i omrids* (1910). Og for at vænne studenterne til at læse videnskabelige afhandlinger udgav han et udvalg *Philologie française* (1895).

Nyrops pædagogiske fremstillingsevne var eminent, ikke mindst mundtligt. Den var præget af en smittende begejstring. Og han kunne lide at undervise. Det blev ved at være ham en glæde at indføre unge studenter i sin viden. Hans elementære kursus i italiensk og spansk har givet mange franskstuderende lyst til også at blive romanister.

Om hans glæde ved at rejse i de romanske lande vidner den fornøjelige bog *Romanske Mosaiker, Kulturbilleder fra Rumænien og Provence* (1885). Han havde en fin iagttagelsesevne og evne til at komme i kontakt med mennesker. Mange steder taler han også om landenes digtning, hvorpå han giver prøver, ofte med rammende versificerede oversættelser.

Nyrop havde et særligt anlæg for at populariserе sprogvidenskabens resultater. Det begyndte i 1882 med en morsom lille bog *Sprogets vilde Skud,* som i 1901 fortsattes med *Ordenes liv* (med mange fortsættelser) og *Fortids sagn og sange* (1907 og flg.).

I en alder af 50 år mistede han synet fuldstændigt, en katastrofe for en mand, som elskede at læse – og som holdt af blomster og billedkunst. Men han lod sig ikke slå ud. Han måtte læse med andres øjne (alienis oculis utor, sagde han). Og han havde en sådan hukommelse og ordenssans, at han vidste hvor hver eneste bog stod – og hvad farve den havde. Han gennemførte sin forskning og undervisning med daglig heroisme.

Heldigvis blev der i 1905 oprettet et docentur til *Kristian Sandfeld* (1873-1942). Han havde allerede ved sin disputats i 1900 vist, at han var gået sine egne veje som elev af Nyrop og Vilhelm Thomsen. Hvis Sandfeld ikke havde skrevet andet, ville den bog være nok til at give ham den førende plads inden for balkanfilologien.

Bogen hed *Rumænske Studier* I, *Infinitiv og udtrykkene derfor i Rumænsk og Balkansprogene, En sammenlignende undersøgelse.* – I rumænsk er infinitiven ganske vist bevaret, men den erstattes i de allerfleste tilfælde (især) af at-sætninger (jeg kan komme – jeg kan at jeg kommer). Sandfeld viser, at alle Balkansprog

Fig. 70. Kristoffer Nyrop. Efter Københavns Universitets Festskrift november 1931.

opfører sig stort set ens. Og han godtgør, at udgangspunktet for denne udvikling er det dominerende kultursprog græsk fra Det ny Testamentes tid.

Disputatsen viser forfatteren som en af de mest fremragende syntaktikere man har kendt. Sjældent havde man set en så udførlig og velordnet fremstilling af de meget komplicerede forhold. Det ligger nær at antage, at Sandfeld har lært meget af vor store latinist Madvig. Disputatsen var skrevet på dansk men kom også i en tysk bearbejdelse.[16]

I 1926 udkom *Balkanfilologien – En oversigt over dens resultater og problemer.* Heri studeres de forskellige lag af låneord i balkansprogene, men også overensstemmelser uden for ordforrådet mellem disse sprog (fonetiske, morfologiske, syntaktiske, fraseologiske). Dette værk udkom i 1930 på fransk som *Linguistique Balkanique.*

Sandfeld arbejdede videre livet igennem på den rumænske syntaks sammen med lektor, mag. art. *Hedvig Olsen.* Første bind udkom i 1936. 2. og 3. bind kom i 1960 og 1962 ved *Holger Sten* i samarbejde med *Eugène Lozovan.*

Sandfeld var selvskreven til at behandle afsnittet om ikke-latinske elementer i rumænsk i Gröbers *Grundriss der romanischen Philologie* (1904).

16. Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig, VII.

Det var ikke så mærkeligt at han i 1919 fik tilbud om et professorat i rumænsk ved universitetet i Cluj. Men til held for os betakkede han sig.

Sandfelds hovedfag var imidlertid fransk. Og det forsømte han sandelig ikke. I 1909 udkom *Bisætningerne i moderne fransk, En haandbog for studerende og lærere.* Forud for den kom en afhandling på 20 sider om *Pour + infinitiv.* Kan der virkelig skrives så meget om det? sagde studenterne, lidet anende at dette afsnit blev til 100 sider i den store syntaks, som kom på fransk i 1928 til 1943.[17] Det, der gjorde Sandfeld til den store banebryder, var vel især den respekt, han havde for sproget – en respekt af samme art som den man har for en naturlig organisme. Sprogvidenskaben havde på Sandfelds tid fået god facon på studiet af det rent lydlige, men inden for grammatikken vedblev mange at filosofere over sprogets logik uden at søge empirisk bekræftelse, eller også morede man sig med at vise, at de grammatiske fakta ikke lod sig reducere til logiske regler. Sandfeld samlede tålmodigt træk på træk sammen uden at lade sig gå på af, at mange syntes det var en beskæftigelse med småting. Han interesserede sig ikke meget for at formulere store grammatiske teorier, men med respekt for de sproglige former og deres kombinationsmuligheder samlede han mange mønstre eller brudstykker af mønstre. Med ham fandt faget grammatik en arbejdsform.

En stor del af Sandfelds forelæsninger handlede om fransk syntaks. De bestod af gennemgang af franske tekster fra middelalderen til samtiden.

Dertil kom øvelser i de andre romanske sprog som: italiensk, spansk, provencalsk og vulgærlatin. Hans forelæsninger om »Peregrinatio Ætheriæ« vil forhåbentlig snart blive udgivet. De var imponerende ved deres alsidighed.

Ved siden af sin virksomhed ved universitetet underviste han i mange år i dansk sproghistorie ved Lærerhøjskolen; hans kendskab til oldnordisk og ældre dansk var også enestående. Han havde skrevet mange artikler til Ordbog over det danske Sprog og han udgav *Ordbog til Harald Mogensens oversættelse af Philippe de Commines memoirer* (1919) og *Ordbog og sproghistorisk oversigt til Herman Weigers »En Ræffuebog«* (1923).

En bog som er blevet læst af mange andre end romanister er *Sprogvidenskaben, En kortfattet fremstilling af dens metoder og resultater* (1913 og 1923). Den har været grundbog for utallige studerende og andre sproginteresserede. Den er grundig og systematisk og giver indblik i alle de sprog forfatteren havde kendskab til, og den er krydret med mange morsomme iagttagelser om dansk.

17. Kristian Sandfeld: *Syntaxe du français contemporain.* I *Les Pronoms,* Paris 1928. II *Les propositions subordonnées,* Paris 1936. III *L'infinitif,* København 1943. Alle tre bind genoptrykt i Paris 1965. De fleste af Sandfelds forelæsningsmanuskripter opbevares i Romansk Instituts bibliotek.

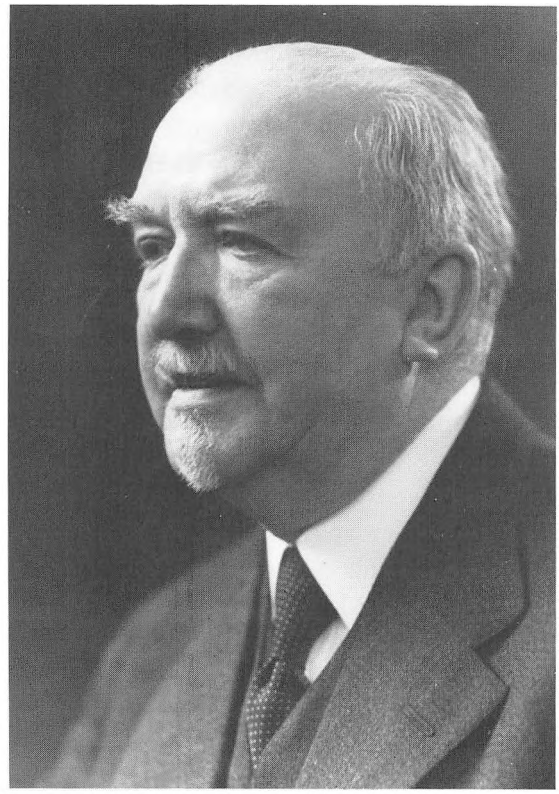

Fig. 71. Kristian Sandfeld. Foto. KB. Billedsamlingen.

Desværre nåede Sandfeld ikke støvets år. Det planlagte festskrift blev til *In memoriam Kr. Sandfeld,* udgivet på 70-årsdagen for hans fødsel (1943).[18]

Viggo Brøndal (1887-1942), Sandfelds yngre samtidige, var på mange måder en modsætning til Sandfeld. Mens Sandfeld var empirikeren, var Brøndal den spekulative ånd. Brøndal var nok elev af Nyrop og Sandfeld, men havde tillige studeret sammenlignende sprogvidenskab hos Vilhelm Thomsen og filosofi hos Høffding. Mange af hans arbejder kan karakteriseres som sprogfilosofi.

Hans interesse for teori forhindrede ham dog ikke i at sætte sig ind i en lang række sprog, hvad der også præger hans forskning. Brøndal beskæftigede sig indgående med nordisk filologi og virkede i Stednavneudvalget fra 1917-25.

Afgørende for ham blev, at han som ung mand blev lektor i dansk ved Sorbonne, hvor han deltog i Société de Linguistique's møder. Her blev han påvirket af Meillet og Grammont, og gennem dem af Ferdinand de Saussure, der regnes som grundlæggeren af den strukturalistiske skole. Brøndal blev siden en ivrig deltager i internationale lingvistikkongresser og kom i kontakt

18. Heri bibliografi.

med strukturalister som Trubetzkoy og Roman Jakobson og hele Pragerskolen. Herhjemme var han med til at stifte Lingvistkredsen i 1932, og sammen med Louis Hjelmslev startede han i 1939 *Acta Lingvistica,* hvori han skrev den første artikel: *Linguistique structurale.*

Brøndals samarbejde med Hjelmslev blev langtfra problemløst. Deres strukturalistiske anskuelser udviklede sig i hver sin retning. Mens Hjelmslev i sit ønske om at gøre lingvistik til en eksakt videnskab, mere og mere så strukturalismen som en teori om relationer mellem sproglige former, så var for Brøndal betydningen, semantikken, det afgørende. Hans bestræbelser gik ud på ved hjælp af såvel den klassiske prædikatslogik som den moderne relationslogik at bestemme sprogenes grundlæggende indholdskategorier.

Da Brøndal blev professor i 1928, havde han allerede en vægtig produktion. Hans første bog, disputatsen fra 1917, *Substrater og Laan i Romansk og Germansk, Studier i Lyd- og Ordhistorie* vakte opsigt og diskussion. Hans hovedtese var, at det var muligt at opstille simple formler for lydlove, der viste det keltiske substrat som har virket i alle de europæiske sprogområder som har været beboet af keltisktalende folk, og at den germanske indflydelse på det romanske, især franske ordforråd i almindelighed var stærkt overvurderet. Det sidste demonstrerede han ved en lang række eksempler. Han viste heri sin ualmindelig omfattende indsigt i alle de behandlede sprog og litteraturen derom.

I 1928 udkom første del af Brøndals studier over de sproglige kategorier *Ordklasserne, Partes orationis.* Han gav deri først en oversigt over definitionernes historie fra Aristoteles og stoikerne og videre frem til nyere tænkere som Sapir og Cassirer. Hans egen nye teori bygger i høj grad på Aristoteles' kategorier.

Forinden havde han også udgivet talrige mindre skrifter om romanske og nordiske sproglige og kulturelle emner. Og han havde udfoldet en mangfoldig virksomhed som foredragsholder og diskussionsdeltager i forskellige foreninger. Han havde tillige virket som privatdocent fra 1918 og havde derigennem indviet sine interesserede studenter i sit syn på mange af hans yndlingsemner, især de nyere lingvistiske og kulturelle strømninger.

Brøndals undervisning var præget af hans alsidige orientering. Han gav sig af med næsten alle romanske sprog også de lidet dyrkede som provençalsk, katalansk, sardisk og rætoromansk. Han har forelæst over samtlige sprogdiscipliner: almen grammatik, sproggeografi, syntaktiske principper, romanske låneord i nordisk, for blot at nævne nogle få eksempler.

I fransk litteratur har han gennemgået et rigt udvalg fra de ældste tekster, Chanson de Roland, Villon, Corneille op til nyere forfatterskaber som V. Hugo's, samt fransk historieskrivning. I italiensk litteratur har han forelæst om renæssancelitteratur og Carducci, i spansk bl. a. om Cervantes.

Fig. 72. Viggo Brøndal. Tegning. KB. Billedsamlingen.

Særlig forkærlighed havde han for filosofisk litteratur: Descartes, Pascal, Voltaire, Diderot og Renan.

Brøndal var en særpræget og inspirerende lærer. Lige så meget som i sine forelæsninger, som ofte var kollokvier, påvirkede han sine studenter, kolleger og venner ved privatdiskussioner og samtaler. Efter hans død udkom i 1943 *Essais de Linguistique Générale,* som indeholder de af hans vigtigste arbejder, der tidligere var udkommet i forskellige tidsskrifter, nogle hidtil utrykte arbejder samt en fuldstændig bibliografi.

Sandfeld og Brøndal døde begge i 1942. Foreløbig fik kun Sandfeld en efterfølger, nemlig *Holger Sten* (1907-71). Sandfeld havde været hans vigtigste lærer og forblev hans ideal. Holger Stens betydning blev da også, at han fortsatte og udbyggede traditionen fra Sandfeld.

Da Lingvistkredsen blev grundlagt i 1932, blev Sten straks medlem. Her stiftede han bekendtskab med de nye strukturalistiske tanker, som han fulgte med interesse, men hvortil han indtog en kritisk, og ofte polemisk holdning.

Fig. 73. Holger Sten. Elfelt fot. ca. 1956.

Hans felt var og blev den empiriske sprogbeskrivelse, hvori han fulgte i Sandfelds fodspor.

I 1938 forsvarede han sin disputats *Nægtelserne i Fransk – En historisk-syntaktisk Fremstilling.* Heri indtager han en skarp polemisk holdning til den såkaldte »idealistische Neuphilologie«, især Eugen Lerchs arbejder om samme emne. Bogen ligner nok Sandfelds værker ved sin omhyggelige gennemgang af et umådeligt materiale, men adskiller sig fra disse ved et fortløbende ræsonnement over problemerne og stillingtagen til andre grammatikeres fremstillinger, ofte i causerende stil.

I 1952 udsendte Sten sit store værk om et af de vanskeligste kapitler i moderne fransk, nemlig det som han allerede i 1933 havde fået guldmedaljen for: *Les temps du verbe fini (indicatif) en français moderne.*

I 1956 kom *Manuel de phonétique française,* beregnet på universitetsundervisningen. Også denne er en udpræget debatbog, hvori Sten, som også mundtligt yndede en munter stil, ofte slår gækken løs. Bekendt blev hans indledende ironiske bemærkning om, at de eneste mennesker, som virkelig har brug for en illuderende udtale af et fremmed sprog, er spioner. Stens uvilje mod det alt for

perfekte og systematiske kunne også give sig mindre heldige pædagogiske udslag. Når han forelæste, havde han tit svært ved at orientere sig i sine papirbunker. Nogen stor pædagog var han ikke, men de viderekomne studenter nød at diskutere med den belæste og hyggelige mand.

Ved siden af fransk havde Sten især dyrket to andre romanske sprog, hvori der ikke hidtil havde været regelmæssig undervisning, nemlig portugisisk og (især i de sidste år) katalansk.

Portugisisk blev for Sten hvad rumænsk var for Sandfeld. Han forelæste om portugisisk lige fra starten som privatdocent og vedblev dermed som professor (1943-71). Hans portugisiske produktion begyndte med en kortere afhandling i 1936. I 1944 kom en hel bog om *Les particularités de la langue portugaise.* I 60'erne arbejdede han på en portugisisk pendant til sin franske tempusbog, og trods sygdom i den allersidste tid blev han ved.

Sten efterlod sig et manuskript, der var så nær ved afslutningen, at hans elev, *Poul Fangel,* kunne fuldføre det. Det blev til en endnu større bog end den franske: *L'Emploi des temps en portugais moderne.* Den udkom i 1973 som et sidste værdigt vidnesbyrd om hans frugtbare forskning.

I 1945 blev Brøndals gamle professorat besat med *Bengt Hasselrot* (1910-74). Han blev kun i København til 1950, da han tog tilbage til Uppsala, hvor han var født og havde fået sin uddannelse. I de få år, han virkede i København, blev han afholdt af kolleger og studerende, der beundrede hans viden og ikke mindre det ukuelige mod, hvormed han kæmpede mod sin sygdom, en børnelammelse, der havde ramt ham i barneårene og som forhindrede ham i at gå. Da han imidlertid næppe kan siges at have fået varig betydning for fagets udvikling ved Københavns Universitet, skal han kun omtales kort.

Til forskel fra de danske forskere af den generation var Hasselrot sproghistoriker og dialektforsker. Hans hovedværker er *Etudes sur les dialectes d'Ollon et du dialecte d'Aigle (Vaud),* 1937, og *Etudes sur la formation diminutive dans les langues romanes,* 1957. I københavnsårene arbejdede han imidlertid også med et historisk-litterært emne koncentreret omkring Bernadotte og Benjamin Constant,[19] en forskning der gav baggrund for en inspirerende undervisning.

Hasselrot blev efterfulgt af *Hans Sørensen* (f. 1908), der blev fagets første professor med litteratur som speciale. Det skulle blive af betydning ikke mindst for den næste generation af lærere, at de selv havde haft en lærer, der så det som en hovedopgave at indføre de studerende i moderne litteraturteori.

19. Bengt Hasselrot: *Benjamin Constant et Bernadotte. »De l'Esprit de Conquête et de l'Usurpation« og dens tilblivelse,* Københavns Universitets Festskrift 1950. En nekrolog om Bengt Hasselrot, ved Lennart Carlsson, findes i *Studia Neophilologica,* 1975.

Hans Sørensen virkede som professor i romansk sprog og litteratur fra 1950 til 1966, da han overtog professoratet i almindelig litteraturvidenskab.

Hans Sørensen havde i sin studietid interesseret sig for lingvistik[20] og var således kommet langt ind i de strukturalistiske teorier. Denne indsigt benyttede han nu, ligesom flere andre danskere, i litteraturforskningen, før strukturalismen var brudt igennem i f.eks. fransk litteraturvidenskab.

Karakteristisk nok studerede han med forkærlighed nyere, ret svær tilgængelig fransk poesi. Her hjalp det jo ikke meget på forståelsen at kende digternes liv; det, der måtte til for at analysere sådanne digte, var netop metoder til at gruppere og strukturere de sproglige elementer.

Hans Sørensens disputats var om Paul Valéry, der dengang ansås for en meget hermetisk forfatter.[21] Senere fulgte studier over andre franske poeter og en stor bog om dramatikeren Jean Giraudoux.[22] Men Sørensen begrænsede sig ikke til det franske. Også om de andre romanske litteraturer har han skrevet, navnlig om italiensk. I 1965 blev han belønnet med den italienske *Premio Verga* for sine bøger om den sicilianske forfatter Giovanni Verga.[23] I 1968 modtog han festskriftet *Romanproblemer,* hvori der findes en bibliografi over hans arbejder.

I 1955 blev der oprettet et ekstraordinært professorat til *Knud Togeby* (1918-74) personligt. Med sine ualmindelige evner for videnskab, pædagogik og administration gav han en ny flugt og fart over faget, som derved tiltrak sig mange dygtige unge.

Han var født i 1918 og blev student i 1936. Allerede året efter fik han det store franske statsstipendium til et studieophold i Frankrig i 1937-38. Han blev cand. mag. i 1942 med fransk som hovedfag og dansk og gymnastik som bifag. I 1943 blev han ansat ved Øregård gymnasium og blev der til 1955, afbrudt af en periode på halvandet år hvor han var lektor i dansk ved Sorbonne.

Takket være sine enestående kundskaber og sit friske vindende væsen blev han en meget effektiv og respekteret fransklærer. Men i grunden tilfredsstillede det ham mere at være dansklærer. Han nøjedes ikke med at gennemgå de traditionelle pensa, men indførte også de unge i verdenslitteraturens hovedværker og i moderne dansk og norsk poesi. Han havde også succes som lærer i

20. Hans Sørensen: *Om definitionerne af verbets aspekter,* trykt i *In memoriam Kr. Sandfeld,* 1943.
21. *La poésie de Paul Valéry, Etude stylistique sur La Jeune Parque,* 1944.
22. *Alfred de Vigny et la Colère de Samson,* Orbis Litterarum II, I, 1944. *Studier i Baudelaires poesi,* Københavns Universitets Festskrift 1955.
23. *Siciliansk Prosa, Studier i Giovanni Vergas første romaner og noveller,* Københavns Universitets Festskrift 1959. *Giovanni Vergas sicilianske realisme,* KU Festskrift 1961. *Nye Verga-studier,* KU Festskrift 1967.

gymnastik og sport. I anledning af et besøg af elever fra et engelsk college lærte han sine drenge at spille rugby-fodbold – så hårdt at de slog englænderne.

Togeby lærte meget af Sandfeld og Hedvig Olsen, hvis specialer han skulle komme til at føre videre. Men endnu mere lærte han af Brøndal, Hjelmslev og Paul Diderichsen, hvis ideer han tilegnede sig, og hvis arbejde han også kom til at fortsætte på en meget selvstændig måde. Og lige fra studentertiden fulgte han med i den nye videnskabelige litteratur og hentede også inspirationer i den ældre. Han var benådet med den sjældne evne at kunne læse lynhurtigt, grundigt og kritisk på én gang. Og han skrev næsten lige så hurtigt som han læste. Listen over hans produktion omfatter herved 200 titler.

Den kreds af sprog han behandlede var lige så stor som Sandfelds og Brøndals. Overalt søgte han det principielle. Han deltog ivrigt i strukturalisternes revision af grundbegreberne. Et af hans første vigtige arbejder var *Qu'est-ce qu'un mot?* (Recherches structurales 1949). Hans skelsættende disputats fra 1951: *Structure immanente de la langue française,* blev hurtigt kendt og drøftet af fagfolk i alle lande.

Hovedgenstanden for hans studier var og blev fransk. Hans monumentale *Fransk grammatik* fra 1965 (963 kompakte sider) er til dato den fuldstændigste kortlægning af moderne fransk sprogbrug. Han nåede ikke at blive færdig med en fransk udgave; men den er ved at blive afsluttet.

Alle de romanske sprog, fra rumænsk til portugisisk, behandlede han i sine forelæsninger om romansk sproghistorie, der løb uafbrudt i 16 år, stadig udvidet og fornyet. Vel nåede han heller ikke at udgive *dem* i deres helhed. Men store dele deraf udkom i form af monografier som *Précis historique de grammaire française* (1974), *Mode, temps et aspect en espagnol* (1953) og *Spansk sproghistorie* (1974), etc. Et fyldigt udvalg af Togebys mindre sproglige arbejder blev udgivet på hans 50-årsdag i 1968 som et særnummer af den *Revue Romane,* som han selv havde været med til at stifte.

Også på det litterære område har Togeby ydet det fremragende: *L'OEuvre de Maupassant* (1954), *La composition du roman »Don Quijote«* (1957), *Litterære renæssancer i Frankrigs middelalder* (1960), *Den europæiske litteratur* i middelalderbindet af Politikens Verdenslitteraturhistorie (1971), *L'influence de la littérature française sur les littératures scandinaves au moyen-âge* i Grundriss der Romanischen Literatur des Mittelalters (1972), etc.

Et værk hvori han kombinerede sine interesser for dansk og fransk middelalder er en facsimile-udgave af afhandlingen *Ogier le Danois dans la littérature européenne* (1969).

Om *Villon,* som havde været et af hans yndlingsemner, har han skrevet adskillige artikler, og han anmeldte indgående Rychner og Henrys udgave af

Villon (1974) med mange forslag til tekstforbedringer i en artikel som udkom posthumt i Revue Romane 1975.

Ved siden af alt dette var Togeby fast anmelder af fransk litteratur ved Berlingske Tidende. Et udvalg af disse anmeldelser er udkommet i bogform i 1971: I, *Kapitler af fransk litteratur før 1900* og II, *Kapitler af fransk litteratur i det 20. århundrede.* Den allerførste artikel, den om Sartre (1951), blev skrevet efter at Togeby havde overværet premieren i Paris på »Le Diable et le bon Dieu« – *før* stykket havde været anmeldt andre steder.

Han holdt mange foredrag i forskellige foreninger og sagde sjældent nej til en opfordring. Han deltog gerne i disputatser, enten som officiel opponent eller ex auditorio. Hans oppositioner bestod ikke blot i negativ kritik. Han skitserede ofte konstruktivt, hvordan han selv ville have benyttet doktorandens materiale. Og der fulgte som oftest en livlig diskussion med præses. Her var Togeby som en fisk i vandet. Hans sprudlende munterhed tog brodden af hans skarphed.

Man kunne gætte på at denne travlt optagne mand skyede administrativt arbejde. Men han deltog tværtimod deri med liv og sjæl. Han var således i en årrække en forstående og smidig formand for eksamenskommissionen. Han var en af fakultetets »politiske« ledere, og har en meget stor andel i den eksamensordning, fakultetet fik i 1968 (med indførelsen af cand. phil.-graden), ligesom det var ham, der formulerede de første regelsæt om studienævn med 50% studenterindflydelse efter studenteroprøret i 1968.

Knud Togeby blev kun 56 år. Han omkom sammen med sin hustru Birthe Togeby ved en bilulykke den 27. december 1974. Efter hans død blev der samlet ind til oprettelsen af Togebys Fond, hvis midler skal anvendes til fremme af arbejder i hans ånd.

I 1962 fik romansk sprog og litteratur et fjerde professorat, der blev besat med *Poul Høybye* (f. 1903), som virkede indtil 1972. Poul Høybye fortsatte som grammatiker linien fra Sandfeld og tilførte især faget som noget nyt sit kendskab til både praktiske og teoretiske oversættelsesproblemer og sin viden om moderne leksikografi. Poul Høybye havde arbejdet de fleste af sine manddomsår ved handelsskoler, før han kom til universitetet, hvilket nok har bidraget til hans praktiske indstilling. Fra 1928 virkede Høybye ved Niels Brocks Handelsskole, fra 1930 til 1943 som adjunkt. I 1929 begyndte han tillige at undervise korrespondenter og translatører ved Handelshøjskolen, fra 1931 som lektor, fra 1945 som docent, fra 1955-62 som professor.

Til brug for sin undervisning skrev Høybye i 1945 en fransk grammatik med øvelser, og som et biprodukt *De franske verber.*

I 1928 blev han professor Andreas Blinkenbergs sekretær og medredaktør ved den store *Dansk-franske ordbog,* som skulle udarbejdes med udgangspunkt i

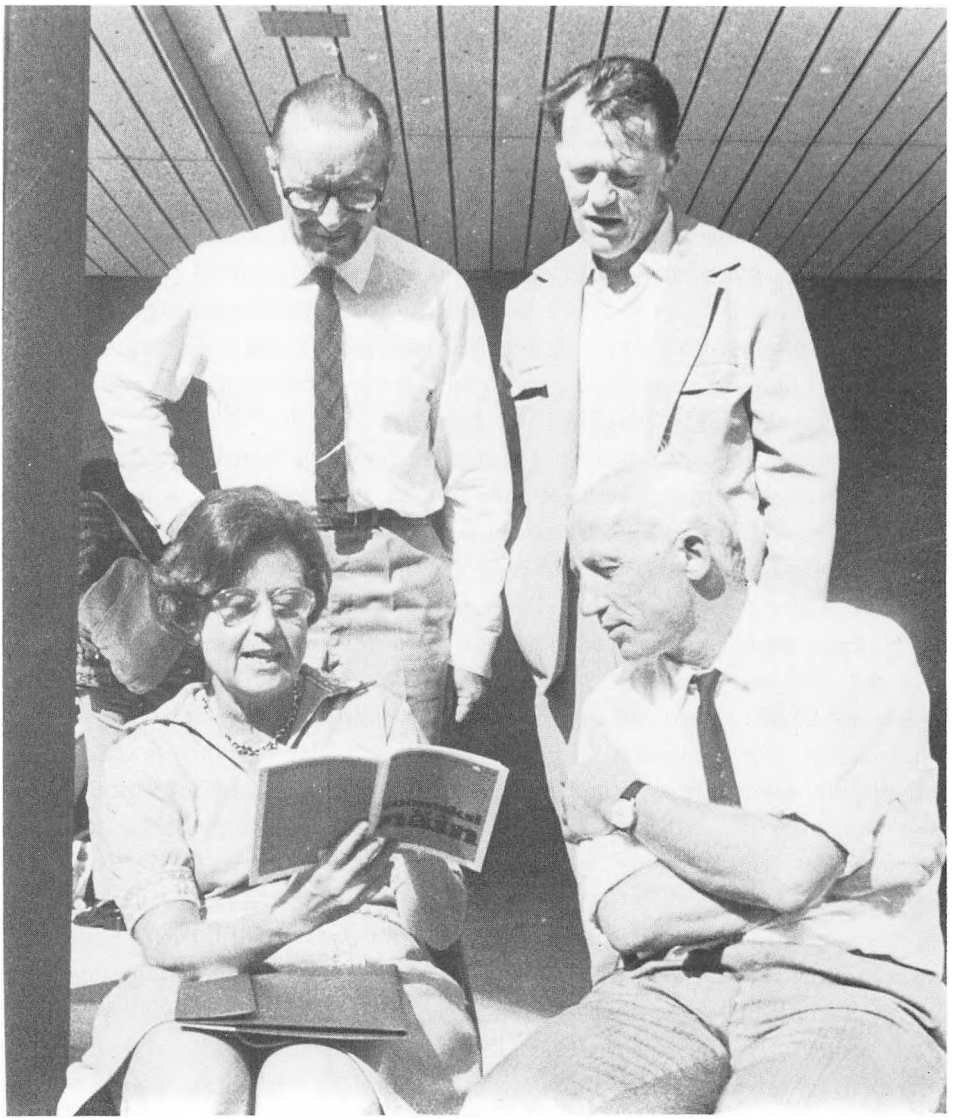

Fig. 74. Birthe og Knud Togeby under en romanistkongres 1972 i Turku, Finland. Stående bag dem kollegerne Aimo Sakari, Jyväskylä og Arne-Johan Henrichsen, Bergen.

Margrethe Thieles kartoteker. Dette arbejde afsluttedes i 1937. Samarbejdet genoptoges i 1952-53 med *Dansk-fransk suppleringsordbog* og igen i 1960 med udarbejdelsen af *Fransk-dansk ordbog,* som udkom i 1964-66, og til sidst med omredaktionen af *Dansk-fransk ordbog,* som udkom fra 1975-77.

I 1944 blev han dr. phil. på afhandlingen *L'accord en français contemporain, Essai de grammaire descriptive.*

I 1937 gav Høybye sig til at uddybe sit kendskab til italiensk, og i særdeleshed til venetiansk dialekt med henblik på Goldoni-studier og håndskriftstudier. Han fik her støtte af den nyansatte italienske lektor, anglisten *Carlo Izzo,* som var venetianer. Således forberedtes tillige de italienske ordbøger, som han udgav i samarbejde med *Johanne Mengel* i 1956 og 1959.

For at fremme studiet af arabiske elementer i romanske sprog udarbejdede han *Arabisk Kompendium* (1968) og en tysk oversættelse deraf (1972).

I sin studentertid var Høybye begyndt at studere de franske oversættelser af H. C. Andersens eventyr. Senere fordybede han sig i digterens franske forbindelser og hans rejsedagbøger. Resultaterne deraf fremkom som artikler i Anderseniana fra 1950 til 1977.

I de seneste år har han dyrket rumænsk med det formål at udarbejde en dansk-rumænsk ordbog med udgangspunkt i et kartotek, som overlærer Emma Kierulf (død 1977) overlod ham. Den vil antagelig udkomme i 1980. I 1973 modtog han festskriftet *Mélanges Poul Høybye.* (Heri bibliografi).

Rækken af romanister afsluttedes værdigt af *Anker Teilgård Laugesen* (1908-1973). Han repræsenterer i allerhøjeste grad den brede orientering inden for hele det romanske område, ja i grunden var det hele den vesteuropæiske middelalderkultur som sådan, der havde hans interesse.

Laugesen var igennem det meste af sit arbejdsliv gymnasielærer, men sideløbende med undervisningen fik han tid til at udgive både gymnasielærebøger og lærde afhandlinger om middelalderkultur. Han blev i 1962 ansat ved universitetet, hvor han blev en meget værdsat lærer, især i ældre fransk og i provencalsk. Efter Holger Stens død blev Laugesen i 1972 professor i romansk sprog og litteratur, men kom kun til at virke i denne stilling i tre semestre.

Laugesens største betydning for faget blev vel den indsats han gjorde for at orientere middelalderstudierne mod selve kulturmønstrene, uden på nogen måde at negligere den præcise sproglige forståelse. Han blev en af de drivende kræfter bag det nye institut for middelalderfilologi der bl. a. arrangerede en række tværfaglige Saxo-kollokvier. I 1966 kom Laugesens hovedværk: *Middelalderlitteraturen – en orientering.* »En guldgrube for al komparativ middelalderforskning« kaldte Togeby den med rette. Laugesen følger deri den fælles latinske arv gennem næsten alle europæiske landes litteratur og digtning. Efter dette var han selvskreven til at redigere middelalderbindet i Gyldendals Bibliotek af Verdenslitteratur (1967), hvori flere af oversættelserne er af ham selv. Endnu nåede han at skrive et par afhandlinger med fransk middelalderlitteratur som emne, samt det sidste værk *Introduktion til Saxo* (1972), et af hans yndlingsemner lige fra ungdommen.

I overensstemmelse med Romansk Instituts ånd vil de professorer, der virker der i dag, ikke blive behandlet særskilt, men som en del af instituttets helhed; det er i romansk sprog og litteratur: *Ebbe Spang-Hanssen* (fra 1966), *John Pedersen* (1972), *Birger Munk-Olsen* (1975) og *Carl Vikner* (fra 1977). Endvidere har *Sven Skydsgaard* været professor i spansk fra 1972 til hans alt for tidlige død i 1979.

ROMANSK INSTITUT

Instituttets ydre historie

I løbet af 1960'erne undergik faget store ændringer. Den voldsomme vækst i studentertallet måtte her som i andre fag give helt nye arbejdsforhold. I 1960 var der immatrikuleret ca. 400 studenter i romanske sprog, i 1970 var der over 1100, og tallet voksede stadig de nærmest følgende år. I 1960 var der ikke andre heltidsansatte lærere end de 4 professorer. I 1962 fik man de første 3 heltidsansatte amanuenser (senere omdøbt til adjunkter eller lektorer). I 1970 var der 35 amanuenser. Desuden var antallet af undervisningsassistenter vokset fra ca. 10 til ca. 40, og der var blevet ansat 4 sekretærer.

Faget romansk sprog og litteratur fik først i 1966 stillet nogle lokaler til sin egen rådighed. Indtil da var al administration udgået fra fakultetskontoret og fra lærernes, hovedsageligt professorernes, hjem. Fra 1955 og helt op til 1966 befandt fagets administration sig i det væsentlige i Knud Togebys soveværelse, hvor han havde arkivalierne og en skrivemaskine stående. Han kunne nok få lidt skriveassistance på fakultetskontoret, men kun Togebys utrolige energi havde en tid kunnet tilsløre det uholdbare i situationen. I 1966 lykkedes det Poul Høybye til sit ordbogsarbejde at få tildelt en halvtidssekretær og et par rum i den gamle ejendom i Dyrkøb 3 ved siden af Frue Kirke. Det blev det første Romansk Institut, men ved oprettelsen mentes hermed bare nogle lokaler, der var til rådighed for forskning i romansk sprog.

Imidlertid begyndte man i 1966 at etablere en administration i instituttet i Dyrkøb. Og dermed indledtes den lange proces hvorved faget, der hidtil havde været defineret som professoraterne med deres dependenser, blev omdannet til at være et institut. I 1968 blev Romansk Institut udvidet med hele den nyistandsatte første sal i ejendommen i Dyrkøb og rådede nu over mere end 100 kvadratmeter gulvplads. Det blev den første ramme om det nye institutliv.

Her begyndte man efter studenteroprøret i 1968 at holde studienævnsmøder, lidt senere kom møderne for institutrådet. Således benævnte vi den

bestyrelse på 12 personer, som vi havde valgt at give faget. Der var summende af aktivitet i de snævre rum. Ikke mindst blev der holdt mange lærermøder. Italiensk og spansk blev i disse år for alvor etableret som rigtige studiefag. Fransklærerne holdt møder om at føre en ny studieordning ud i livet. Lærerne begyndte at arbejde i team-work både om forskningsprojekter og om udarbejdelse af undervisningsmateriale. Her arbejdedes der på kraft med instituttets nye internationale tidsskrift *Revue Romane,* startet i 1966 af *Steen Jansen* og *Carl Vikner.* Og i et lille gennemgangslokale var der folk, der baksede med at indkode franske tekster på vore nyerhvervede hullemaskine, i glad og lidt naiv tillid til hvad man kunne få ud af en datamaskine.

Hurtigt blev lokalerne i Dyrkøb for snævre og i december 1971 lykkedes det os at få lov til at flytte over i Østervoldkomplekset, hvor vi i 1972 kunne installere os i virkelig gode lokaler i en selvstændig fløj af komplekset, Stokhusgadefløjen, der i sig selv er en bygning på størrelse med en gymnasieskole. Her kunne nu samles i én enhed undervisningslokaler (indbefattende to sproglaboratorier), mødelokaler, bibliotek, sekretariat og arbejdsværelser til lærerne. Hermed kunne det moderne institut siges at være opbygget. Januar 1979 overflyttedes det hele til Amagercentret.

Med fagets ekspansion måtte følge en vis opsplitning. Hidtil havde de andre romanske sprog helt levet i skyggen af fransk. Nu fik fransk, italiensk, portugisisk, rumænsk og spansk hver sit studienævn og hver sine faste lærere, de mindste fag kun en enkelt hver, mens italiensk fik fire og spansk otte stillinger, hvoraf ét professorat. Lykkeligvis har der hele tiden været mange overlapninger mellem sprogene, således at der har været lærere der underviste i mere end ét af sprogene, og således at lærerne fra de forskellige fag har kunnet bistå hinanden i bedømmelsesopgaver og i mange andre faglige spørgsmål. Mellem studenternes fagråd er der også tit samarbejde om fagpolitiske spørgsmål. En gang om måneden samles instituttets lærere for at orientere hinanden om og drøfte igangværende forskningsprojekter.

Instituttets undervisning

Det er ikke kun et dogme, at undervisning og forskning hører sammen ved universitetet. Den udvikling, der er foregået i instituttets forskning, kan kun forstås på baggrund af de ændrede krav til undervisningen.

Først og fremmest havde der igennem 1960'erne rejst sig et krav om forbedret praktisk sprogundervisning. Den tættere forbindelse mellem landene i moderne tid, de moderne kommunikationsmidler som film, video, båndoptagere m.m. stiller uundgåeligt høje krav til kvaliteten af sproglærer-

Fig. 75. Der undervises i spansk i Romansk Instituts sproglaboratorium på Amager. Foto 1979.

nes sprogbehandling. De sproglærere, universitetet uddanner, må kunne behandle sprogene på en måde som vækker tillid hos eleverne, og deres sprogbeherskelse må ikke stille sig i vejen for forsøg med nye pædagogiske metoder.

Undervisningen på universitetet måtte nødvendigvis lægge mere vægt på det moderne sprog og mindre på den sproghistoriske og filologiske viden. Navnlig i studiereformen af 1968 øgedes kravene til beherskelse både af skrevet og talt moderne fransk. En væsentlig større del af timerne end tidligere gives nu på de fremmede sprog. Af de 49 lærere, der er heltidsansatte i 1978, er der 9 franskmænd, 2 spaniere, 1 portugiser, 1 italiener og 1 rumæner, hvortil kommer de udsendte franske og italienske lektorer samt flere undervisningsassistenter. Også de danskfødte lærere giver en del af deres undervisning på de fremmede sprog. Anskaffelsen af de to sproglaboratorier har desuden været vigtig for styrkelsen af denne side af faget.

Det andet ændringskrav faldt smukt i tråd med det første, nemlig større vægt på historie og samfundsforhold. For at opnå god beherskelse af et lands sprog er det vigtigere at have elementært kendskab til dets historie og samfundsforhold end at sidde inde med specialviden om dets klassiske

litteratur. Mens man før anså, at studiet havde to sider, en sprogvidenskabelig og en litteraturvidenskabelig, kommer nu historie og samfundsforhold ind som en tredje komponent. Med denne bevægelse væk fra de store gamle nationallitteraturer er også fulgt en interesse for de ikke-europæiske områder, hvor romanske sprog tales, især Latinamerika og de tidligere franske kolonier i Afrika.

Det tredje reformkrav til undervisningen gjaldt en styrkelse af de studerendes indsigt i metodeproblemer og dermed en uddannelse til mere kritisk, selvstændigt arbejde. Disse ønsker er især blevet imødekommet på den måde, at man er gået væk fra de gamle mastodonteksaminer hvor de studerende i én og samme eksamenstermin blev prøvet i et vældigt kundskabsstof i mange discipliner. Studierne er nu for en stor del opbygget af valgfri emner, som de studerende studerer sammen med deres lærer i et eller to semestre, afsluttende med en prøve eller med aflevering af en lille afhandling om et aspekt af det pågældende emne. Ved siden af de valgfri elementer er der dog stadig obligatoriske prøver i en række sprogfærdigheder (fri mundtlig og skriftlig udtryksfærdighed, oversættelse, fonetik, grammatik, elementært kendskab til middelaldersprogene) og i litterær analysemetode. De formelle krav til viden om sprog- og litteraturhistorie er sænket væsentligt. Det er dog tvivlsomt, om kandidaternes faktiske litteraturhistoriske viden er blevet mindre. Og det er temmelig givet, at kandidaternes evne til selvstændigt arbejde med sproglige og litterære opgaver gennemgående er blevet bedre.

Mellem kravet om mere praktisk sprogindlæring og kravet om højnelse af den kritiske bevidsthed er der en vis modsætning. Gennem det meste af studietiden er det hæmmende for de studerende at skulle arbejde på et fremmed sprog, når det gælder vanskelige, abstrakte problemer. Mange debatter mellem studenter og lærere har mere eller mindre direkte drejet sig om denne modsætning. Det er blevet hævdet, at den stærke vægt på praktisk sprogbehandling skulle skyldes erhvervslivets krav.

Instituttets forskning

På grund af de store krav om undervisningsreformer, og specielt om bedre indføring i metodeproblemer, har en betydelig del af instituttets forskningsindsats været en slags pædagogisk forskning, i den forstand at man har søgt i lærebøger at udrede metoder og resultater i de forskellige discipliner. Dette arbejde har ofte betydelige islæt af egentlig forskning, ikke mindst fordi metodeproblemerne i vores fag, ligesom i mange andre humanistiske fag, er temmelig uafklarede. Der er dog rundt omkring i verden i de seneste årtider

gjort mange værdifulde forsøg på at give de humanistiske discipliner mere videnskabelig principfasthed, forsøg, som det vel er værd at uddrage essensen af.

Instituttet har i det sidste tiår produceret en lang række lærebøger, der lægger vægt på det metodiske, og som rummer elementer af forfatterens egen forskning.[24] Disse forsøg er i høj grad inspireret af den voksende interesse overalt i den sprogvidenskabelige verden, for mere formelle grammatiske systemer. Den generative skole, hvis ophavsmand er Noam Chomsky, har haft en betydelig indflydelse på vores institut. Der er blevet lavet lærebøger i denne matematisk prægede lingvistik,[25] og adskillige forsøg er blevet gjort på at anvende principperne på konkrete problemer. I tilslutning til dette arbejde er der også gjort forsøg med at analysere franske tekster på datamaskine.[26] Og man har forsøgt at vise, at den generative grammatiks principper kan bruges til at gøre bedre rede for lydhistoriske problemer.[27]

Undervisningsreformerne har ikke bare sat metodeproblemerne, men også selve indlæringen af fremmedsprog i fokus for forskningen. Flere igangværende projekter, både i spansk og fransk, drejer sig helt konkret om, hvordan danske begyndere bedst lærer disse sprog. Et første større kontant udbytte er en metode (der forefindes i handelen med bog og bånd) til franskundervisning for viderekomne i sproglaboratorium.[28]

Under påvirkning af de skærpede krav såvel til pædagogik som til videnskabelig systematik fortsætter instituttet sin stærke tradition for syntaktiske undersøgelser af moderne sprog. Det er forbløffende, hvor mange af de nye regelformuleringer, som grammatikere finder ud af, der kan gå lige over i den praktiske sprogundervisning. Og hver detaljeundersøgelse yder sit lille bidrag til afklaring af al sprogvidenskabs nok mest spændende problem, nemlig hvilke teorier om sprogets opbygning og funktionsmåde der er de mest rigtige. En af instituttets landvindinger på dette felt er, at forskning i italiensk og spansk nu er kommet godt i gang. *Sven Skydsgaards* monumentale

24. Som eksempler kan nævnes: John Pedersen, Ebbe Spang-Hanssen og Carl Vikner: *Fransk syntaks,* 1970. Harald Gettrup, Henrik Prebensen, Carl Vikner og Ole Wewer: *Gruppegrammatik (Opgaver i moderne fransk grammatik)* I-III, 1971. Ole Kongsdal Jensen, Karen Landschultz og Oluf Thorsen: *Fransk fonetik,* Romansk Institut KU, 1974. Gunver Skytte: *Italiensk fonetik,* 1975. Steen Jansen, Hans Peter Lund og Arne Schnack: *Øvelser i elementær tekstanalyse af franske litterære tekster* I-II, 1972.

25. Bente Maegaard, Henrik Prebensen, Carl Vikner: *Matematik og lingvistik,* 1975. Carl Vikner: *Indføring i transformationsgrammatik for franskstuderende,* Romansk Institut, 1976.

26. Bente Maegaard et Ebbe Spang-Hanssen: *La segmentation automatique du français écrit,* Editions Jean-Favard, 1978.

27. Michael Herslund: *Structure phonologique de l'ancien français,* Etudes Romanes, 1976.

28. Isabelle Durousseau, A. Noer, M.-A. Séférian, L. Stage: *La France par la bande,* 1977.

tobindsværk: *La combinatoria sintáctica del infinitivo español,* 1977, er trods den begrænsning, der tilsyneladende ligger i titlen, et basisværk, der redegør for mange sider af spansk grammatik, som for eksempel verbernes konstruktionsmuligheder, ordstillingsregler, pronominernes brug.

Om den sprogvidenskabelige forskning må endelig nævnes, at beskæftigelsen med middelaldersprogene ingenlunde er ophørt, selvom undervisningen i sproghistorie er blevet svækket. Hovedinteressen er blot drejet i en lidt anden retning, mere imod teksternes indhold. Det hænger sammen med den øgede forståelse for, hvor meget middelalderens myter og tanker har formet europæisk kultur. Der arbejdes på instituttet med udgivelse af franske middelaldermanuskripter, blandt andre dem der findes på Det kongelige Bibliotek.[29] Også gamle spanske tekster er blevet udgivet.[30]

Den voksende erkendelse af gamle kulturmønstres og gamle samfundsformers betydning for nutidsmennesker har påvirket instituttets litterære forskning. En væsentlig del af den vedrører idéhistoriske emner eller samspillet mellem litteratur og samfund. Et meget stort projekt, der nærmer sig sin afslutning, er en redegørelse for, hvad middelalderens lærde egentlig kunne kende til den græsk-romerske oldtid; undersøgelsen bygger på en gennemgang af de middelalderlige afskrifter af antikke tekster i alle de gamle europæiske biblioteker. Andre idéhistoriske projekter vedrører menneskeopfattelsen i det syttende århundredes Frankrig,[31] økonomiske og ideologiske tendenser i det 18. århundrede således som de udtrykker sig i Marquis de Sades forfatterskab,[32] forholdet mellem litteratur og samfund i den romantiske periode,[33] mens atter andre projekter vedrører forhold i det 20. århundrede.

Grænserne mellem den idéhistoriske, litterære forskning og egentlig historieforskning kan naturligvis ikke trækkes skarpt. Den historieforskning, der foregår ved et sproginstitut, må naturligt være orienteret mod forbindelsen med det sprogligt-litterære, og det er da for eksempel også tilfældet med Eugéne Lozovans bidrag til rumænsk historie, blandt hvilke særlig må fremhæves hans undersøgelser over det latinske sprogs overleven i Rumæni-

29. Jonna Kjær: *Le Plait de l'Evesque et de Droit,* Etudes Romanes, 10, 1976. Birger Munk Olsen: *Dits en quatrains d'alexandrins monorimes de Jehan de Saint-Quentin,* Société des Anciens Textes Français, Paris 1978.

30. Berta Pallares: *Desde Toledo a Madrid* og *La Huerta de Juan Fernández,* Castalia, Madrid, 1979.

31. Merete Gerlach-Nielsen: *Le Misanthrope et l'anthropologie classique,* Revue Romane, X, 2, s. 343-366, 1975.

32. Marcel Hénaff: *Sade ou l'invention du corps libertin,* Presses Universitaires de France, 1978.

33. Hans Peter Lund: *La critique du siècle chez Nodier,* Etudes Romanes, 13, 1978.

en, altså grundene til, at der i dette område lever et romansk sprog. Et andet stort historisk projekt er en redegørelse for relationerne mellem Danmark og Spanien i det 18. århundrede, et interessant kapitel af Danmarkshistorien skrevet på grundlag af omfattende arkivstudier.[34]

Ligesom i sprogvidenskaben er interessen for mere principfaste, formelle betragtningsmåder slået stærkt igennem i litteraturforskningen. Man har erkendt, at man tit kan nå til bedre forståelse af litteraturværker ved at finde mønstre der gentages, eventuelt i mere eller mindre regelmæssige variationer, og disse mønstre kan ofte være af ganske abstrakt art. Som eksempler på denne type forskning kan nævnes en analysemodel for dramatiske tekster,[35] en model, der har vakt betydelig interesse også i udlandet, en beskrivelse af billedtyper i barok poesi,[36] eller en redegørelse for strukturerne i Stendahls romaner.[37]

Det, der i den foregående periode især holdt faget sammen, nemlig sproghistorien – de romanske sprogs fælles afstamning – har ikke længere den samme centrale plads i instituttets undervisning og forskning. Men instituttets aktiviteter hænger dog stadig sammen. De romanske sprog og kulturer har så mange lighedspunkter, at de altid må benyttes til at belyse hinanden. Hvis man for eksempel har argumenteret for en sammenhæng mellem to fænomener i et romansk sprog, vil det altid være klogt at undersøge, om man også kan argumentere for sammenhængen i et andet romansk sprog, der frembyder de samme to fænomener. Alene den latinske tradition og den romersk-katolske kirkes indflydelse over næsten hele området gør, at de kulturelle problemstillinger ofte i påfaldende grad ligner hinanden.

Instituttets relationer til anden romansk forskning i Danmark

Som naturligt og ønskeligt er, foregår der en ganske livlig udveksling mellem Romansk Institut i København og de øvrige steder i Danmark, hvor der forskes og undervises i ét eller flere af de romanske sprog. Vi bruger

34. José M. Alegre: *Las relaciones hispano-danesas en la primera mitad del siglo XVIII,* Etudes Romanes, 14, 1978.

35. Steen Jansen: *Esquisse d'une théorie de la forme dramatique,* Langages 12, Paris 1968. Steen Jansen: *Qu'est-ce qu'une situation dramatique?,* Orbis Litterarum, 1973.

36. John Pedersen: *Images et figures dans la poésie française de l'âge baroque,* Etudes Romanes 5, 1974.

37. Hans Boll Johansen: *Stendhal et le roman, Essai sur la structure du roman stendhalien,* Etudes Romanes 16, 1979.

hinandens lærebøger. Lærere fra Handelshøjskolerne, Lærerhøjskolen og universiteterne deltager i bedømmelsesopgaver hos hinanden og giver ganske ofte gæsteundervisning hos hinanden.

Der er ikke fundamentale forskelle mellem de måder forskningen drives på ved de forskellige læreanstalter. I sprogforskningen har, som nævnt, Århusprofessoren *Andreas Blinkenbergs* indflydelse virket parallelt med Sandfelds, og Blinkenbergs samarbejde med Poul Høybye har givet sig et smukt udtryk i de store dansk-franske ordbøger. Men der er heldigvis undertiden forskelle institutterne imellem i interesseområder, således at vi kan få frugtbare diskussioner og supplere hinanden.

Det er omtalt at den generative lingvistik har haft kraftig indflydelse i det sidste tiår på forskningen i København. De tilsvarende institutter ved de andre universiteter har været mindre betaget af den form for lingvistik, hvad der har afstedkommet en del livlige diskussioner.

I København har man ikke mindst haft glæde af den inspiration til italienskstudiet, der er kommet fra Århus og Odense. *Jørgen Schmitt Jensen* (Århus) har med sin bog om modus i italiensk: *Subjonctif et hypotaxe en italien,* 1970, givet et af disse basisværker, der er med til at bygge et fag op. Men også på litteraturforskningens område er der kommet stærke impulser til det københavnske institut fra de andre universiteter. Særlig fortjener nok at nævnes den litterære erfaring *Morten Nøjgaard* (Odense) har opsummeret i sin store lærebog *Litteraturens univers,* 1975, og de banebrydende strukturalistiske værker af *Per Nykrog* (Århus): *Les Fabliaux,* 1957, og *La pensée de Balzac,* 1965. I *Les Fabliaux* undersøgte Per Nykrog, længe før den slags undersøgelser var kommet på mode, samspillet mellem fortællingernes strukturer og de samfundsklasser, de er skrevet for.

Engelsk sprog og litteratur

Af Jørgen Erik Nielsen

Det engelske sprogs stilling som det bedst kendte fremmedsprog i Danmark er af nyere dato, tidligere stod det i skyggen af tysk og fransk. Skoleundervisning i de tre moderne fremmedsprog tog sin begyndelse i slutningen af det 18. århundrede i realskolerne, den nye skoleform, der blev oprettet for at bibringe sønner af borgerskabet, der ikke stilede mod en akademisk løbebane, kundskaber i »reale« fag til brug i det praktiske liv. Regler for disse »borgerlige Realskoler for Drengebørn« blev givet i Anordning for Almue-Skolevæsenet i Kiøbstederne i Danmark af 29. juli 1814. Her defineres de levende sprog, hvori der skal undervises, som »Tydsk og Fransk, og tillige Engelsk, saafremt Kiøbstedens Handelsforbindelser dertil kunde give Anledning«. Tysk og fransk betragtes tydeligt nok som vigtigere end engelsk, og dette sprog er først og fremmest et nyttigt redskab for forretningsfolk.

I de lærde skoler i Danmark og Norge indførtes undervisning i moderne fremmedsprog med plakaten af 22. marts 1805 og forordningen af 7. november 1809. Undervisning i engelsk skulle ifølge forordningen gives, »naar og hvor det kan skee«; formentlig tænkes der her på vanskeligheden ved at skaffe egnede lærere, en vanskelighed, som også andre fag efter nyordningen stod overfor, og som førte til oprettelsen af Det pædagogiske Seminarium ved Københavns Universitet, der bestod fra 1800 til 1811.[1]

Inden skolerne begyndte at undervise i engelsk, var man henvist til at lære sproget ved privatundervisning eller selvstudium, og helt ladt i stikken var man ikke, for den stigende interesse for at lære moderne fremmedsprog havde også vist sig i en stigning i antallet af lærebogsudgivelser fra det 18. århundredes sidste årtier.[2]

I den hidtil beskrevne periode stod engelsk tydeligt i skyggen af tysk og fransk, men sproget manglede ikke fortalere. I indbydelsesskriftet til eksamen i Sorø Akademis Skole i sommeren 1829 havde lektor *Peder Hjort* således slået til lyd for at styrke det engelske sprogs stilling i de lærde skoler på hebraiskens

1. Curt Hahn Kristensen: *Seminarium Pædagogicum, Det pædagogiske Seminarium ved Københavns Universitet 1800-1811,* Kirkehistoriske Studier, 2. række, nr. 15, 1962.

2. Jørgen Erik Nielsen: *Den samtidige engelske litteratur og Danmark 1800-1840* I, Publications of the Department of English, University of Copenhagen, vol. 3, 1976, s. 46-66. O. Svanholt: *Bøger og metoder i dansk fremmedsprogundervisning,* 1968. Knud Sørensen: *Engelskundervisningen i Danmark historisk betragtet,* i *Engelskundervisning analyseret i ni artikler,* 1968.

bekostning. Hjort begrunder sit forslag med at henvise til, at engelsk sammen med tysk og dansk giver eleverne et indtryk af sprogstammer og sprogudvikling, og endvidere henviser han til sprogets »interessante og i flere Fag uundværlige Litteratur, saavelsom Sprogets store og bestandig stigende Anvendelighed i Livet«. Hvad Hjort her gør opmærksom på, er, at behovet for kendskab til engelsk ligesom trængte sig på på denne tid. Efter Napoleonskrigene var England for alvor blevet en verdensmagt, det var foregangsland på en række områder, og der var meget i England, der påkaldte sig interessen (industrien, jernbanerne, forfatningen, havekunst o.s.v., skønlitteraturen ikke at forglemme).

Det gik imidlertid ikke så hurtigt med at styrke engelskens stilling i den lærde skole; der undervistes kun i faget få steder og i reglen på frivillig basis. Lov om Undervisningen i de lærde Skoler i Danmark af 1. april 1871 indførte en deling af skolen i en overvejende sproglig-historisk og en overvejende matematisk-naturvidenskabelig linie med et skoleforløb på seks år; i de to øverste klasser kunne man på begge linier vælge engelsk i stedet for tysk. Af en anordning af 5. august 1871 fremgår, at man for at komme ind på en skole måtte aflægge en optagelsesprøve i bl.a. tysk og fransk, men ikke i engelsk, hvor man ikke fordrede forkundskaber, d.v.s. at studenterne efter seks år i den lærde skole kun havde fået to års undervisning i engelsk. Så stod faget stærkere i realskolen, ja med anordningen om præliminæreksamen af 30. august 1881 er engelsk blevet det fremmedsprog, hvori kravene er størst: Pensummet er større end i tysk og fransk, og foruden mundtlig prøve kræves der i engelsk en skriftlig oversættelse fra engelsk til dansk. Med Lov om højere Almenskoler m.m. af 24. april 1903 indførte man den fireårige mellemskole fulgt af ét år i realklassen eller tre år i gymnasiet, hvor der nu oprettedes en nysproglig linie. Engelsk blev her obligatorisk fag i mellemskolen, realklassen og, med forskellig vægt på de tre linier, gymnasiet.

DEN FØRSTE LÆRESTOL I ENGELSK

I slutningen af det 18. århundrede havde Københavns Universitet ingen lærestol i engelsk. I årene 1800-1811 blev der undervist i engelsk ved Det pædagogiske Seminarium, der havde til huse på universitetet. Seminariet var opdelt i klasser med forskellige fagområder, men det stod alle alumnerne frit at følge undervisningen i moderne sprog. Som lektor i fransk og engelsk virkede her *Thomas Christopher Bruun* (1750-1834),[3] der var kendt som

3. Th. Hansen Erslew: *Almindeligt Forfatter-Lexicon* I, 1843 og suppl. I, 1858.

Fig. 76. Thomas Christopher Bruun, professor extraordinarius i engelsk 1802-34 og dermed universitetets første professor i faget. Billedet stammer fra Bruuns sidste leveår, hvor han trods sine 83 år stadig beklædte sit professorat. Litografi 1834. KB. Billedsamlingen.

forfatter, ikke mindst af bogen *Mine Frie-Timer eller Fortællinger efter Boccaccio og Fontaine* (1783). Det var et udvalg af de, efter den tids begreber, mest frivole passager. Bogen blev konfiskeret, og han blev idømt en bøde samt beordret til en slags fornyet konfirmationsoverhøring hos biskop Balle. Sagen vakte dels forargelse, dels og navnlig latter, men nu var denne ungdomsubesindighed vel næsten glemt, og Bruun var blevet en æstimeret sproglærer i fransk og engelsk.

Ved siden af sit lektorat ved seminariet blev Bruun i 1802 ansat som ekstraordinær professor i engelsk ved universitetet, vistnok en måde at skaffe ham en højere gage på; i denne stilling virkede han til sin død, 83 år gammel. Som lektor og som professor holdt Bruun øvelser over både praktisk sprogfærdighed (udtale, sproglig forståelse, skriftligt engelsk) og over litterære værker (Shakespeare, Milton, Pope, i sine sidste år Byron). Hans undervisning synes at have været grundig, fra to af hans elever, *Rasmus Rask* og *P. O. Brøndsted,* har vi udtalelser om godt udbytte af undervisningen, og seminariets direktør, *Daniel Gotthilf Moldenhawer,* var særdeles tilfreds med ham og befordrede hans forfremmelse til professor.

Det er imidlertid udelukkende som sproglærer, Bruun har indlagt sig fortjeneste, noget videnskabeligt fag blev engelsk ikke i hans tid som professor, og hans produktion ud over digte og oversættelser består af lærebøger til sprogundervisningen. Fra hans hånd foreligger således en fransk

grammatik (1800), der blev rost af Rask, og en engelsk grammatik (1801) samt et par tekstudvalg til undervisningen i engelsk. Især i *Engelsk accentueret Læse-Bog* (1802, nyt oplag 1826) mærker man sproglæreren: Som titlen viser, er teksten forsynet med angivelser af tryk, og endvidere er der gloseforklaringer nederst på hver side. Det er karakteristisk for datidens sprogundervisning, at man læste skønlitteratur, også poesi, tidligt i undervisningsforløbet.

Da Bruun døde i 1834, fik han ingen efterfølger før i 1851, i 17 år havde Københavns Universitet ingen lærer i engelsk, og da den unge islænding *Grimur Thomsen* den 29. april 1845 forsvarede sin afhandling *Om Lord Byron* og de vedføjede teser for magistergraden, var det professoren i fransk *N. C. L. Abrahams* og filosofiprofessoren *Rasmus Nielsen,* der fungerede som officielle opponenter. Som professor i æstetik læste Oehlenschläger rigtig nok over Shakespeare, men ville man lære engelsk sprog eller få teksterne behandlet på originalsproget, måtte man i det nævnte tidsrum gå andetsteds hen.

OLDENGELSKE STUDIER I KØBENHAVN

Professor Bruun gav sig ikke af med oldengelsk, men det var der andre, der gjorde. I 1813 udsendte Rask i Stockholm, hvor han opholdt sig ved begyndelsen på sin lange rejse, en *Angelsaxisk Sproglære tillige med en kort Læsebog,* der i 1830 udkom i en engelsk udgave. I England var studiet af oldengelsk på denne tid knap kommet i gang, og de fleste af de bevarede tekster, således det store kvad *Beowulf,* var slet ikke blevet udgivet. Æren for at have besørget den første udgave af *Beowulf* tilfalder den lærde dansk-islænding *Grimur Jonsson Thorkelin,* der i årene 1786-91 med kongelig understøttelse var på studieophold i Storbritannien. Han fik her foretaget en afskrift af digtet, som han i 1815 udgav i København med vedføjet latinsk oversættelse under titlen *De Danorum Rebus Gestis Secul. III et IV. Poema Danicum dialecto Anglosaxonica.* Når det danske understreges kraftigt i titlen, er grunden den, at digtets handling er henlagt til Sjælland på skjoldungernes tid. Denne behandling af gammelt dansk sagnstof vakte *N.F.S. Grundtvigs* opmærksomhed, men han var meget utilfreds med Thorkelins udgave og kritiserede den skarpt i »Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn«, hvad der medførte en voldsom polemik med Thorkelin i bladet (29. juli til 19. september 1815). Grundtvig gik nu i gang med at oversætte *Beowulf* og udsendte i 1820 frugten af sit arbejde under titlen *Bjowulfs Drape, Et Gothisk Helte-Digt fra forrige Aar-Tusinde af Angel-Saxisk paa Danske Riim.* I 1865 udsendte han »Anden forbedrede Udgave« under titlen *Bjovulvs-Drapen, et Høinordisk Heltedigt fra Anguls-Tungen.* I mellemtiden havde Grundtvig været fire gange i England og

DE

DANORUM

Rebus Gestis Secul. III & IV.

POËMA DANICUM DIALECTO ANGLOSAXONICA.

EX BIBLIOTHECA COTTONIANA MUSAEI BRITANNICI

edidit versione lat. et indicibus auxit

Grim. Johnson Thorkelin. Dr. J.V.

Eques Ord. Danebrogici auratus. S. R. M. a Consiliis Status. Arcanis Regni Scriniis Præfectus. Regiis Legati Arna-Magnæani Curatoribus a Literis. Regiar. Societ. Scient. Havniens. et Islandicæ. Antiqvarior: Londinens. et Edinburg. necnon Academiæ Reg. Hibernicæ sodalis etc.

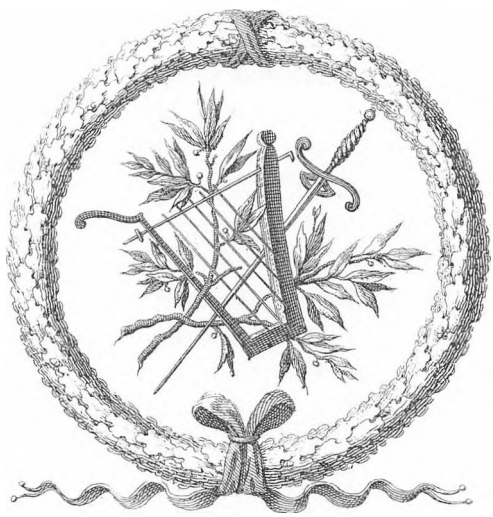

Havniæ Typis Th. E. Rangel.

MDCCCXV.

Fig. 77. Titelbladet til den første udgave af det oldengelske kvad Beowulf. Udgiveren Thorkelin (1752-1829), jurist, arkivar, fra 1783 professor extraordinarius, blev rost for sin udgave i Dansk Litteratur-Tidende, men skarpt kritiseret i Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn af Grundtvig, der understregede, at han hermed ikke havde »nedsat hans virkelige Fortjeneste som Digtets Afskriver og Udgiver, men blot givet hans Oversættelse det Skudsmaal den fortjener, uden paa nogen Maade at gribe Leiligheden til at sige den Gamle Uartigheder«. Thorkelin replicerede, at han ved læsningen af kritikken havde tænkt, »at Forfatteren vist maatte være en ligesaa indbildsk som ondskabsfuld og uvidende eller forrykt Skolepog, som higer efter Navnkundighed«. UB I. Ca. 2/3 af originalens størrelse.

havde i somrene 1829-31 flittigt studeret og foretaget afskrivning af old- og middelengelske tekster i London, Exeter og Oxford. Han omgikkes med planer om at besørge de gamle tekster udgivet i England og udsendte i 1831 i London en plan for en sådan udgave under titlen *Bibliotheca Anglo-Saxonica.* Denne udgave blev der imidlertid ikke noget af, men Grundtvig havde vel givet stødet til, at engelske filologer nu tog opgaven op. I stedet udgav Grundtvig i 1840 i København *Phenix-Fuglen, et angelsaxisk Kvad førstegang udgivet med Indledning, Fordanskning og Efterklang,* altså en udgave af originalteksten med dansk oversættelse. Også en udgave af *Beowulf* besørgede Grundtvig i 1861 under titlen *Beowulfes Beorh eller Bjowulfs-Drapen, det old-angelske Heltedigt, paa Grundsproget.* Denne udgave er forsynet med indledning, noter og navneregister. Som ved *Phenix* er teksten også her trykt med kun ét halvvers på hver linie.

En oldengelsk tekst af en helt anden art, nemlig Knud den Stores love, udgav juraprofessoren *J. L. A. Kolderup-Rosenvinge,* med vedføjet latinsk oversættelse, under titlen *Leges Cnuti, Regis Anglorum, Danorum & Nororum* i et universitetsfestskrift i 1826. Den senere præst og seminarieforstander *Ludvig Chr. Müller* udsendte i 1835 i København et lille bind oldengelske tekster under titlen *Collectanea Anglo-Saxonica maximam partem nunc primum edita et vocabulario illustrata.* Denne bog, der bl.a. rummer så centrale tekster som digtene om slagene ved Brunnanburh og ved Maldon, bygger på Grundtvigs optegnelser fra England. Endelig bør det nævnes, at den flittige oversætter *Frederik Schaldemose* i 1847 i København udsendte *Beo-Wulf og Scopes Widsiþ, to angelsaxiske Digte, med Oversættelse og oplysende Anmærkninger,* altså igen en udgave med vedføjet dansk oversættelse. Både han og Müller aftrykker som Grundtvig de oldengelske digte i halvvers; i øvrigt vender Schaldemose sig i sit forord polemisk mod Grundtvig og genopliver således dennes gamle strid med Thorkelin.

IGEN UNDERVISNING I ENGELSK – SKOLEEMBEDSEKSAMEN INDFØRES

I 1851 fik universitetet igen en lærer i engelsk, idet englænderen *George Stephens* (1813-95) konstitueredes og i 1855 beskikkedes til »Lector i engelsk Sprog og Litteratur«.[4] Han havde fået sin uddannelse ved det nygrundlagte

4. *Dictionary of National Biography* LIV, London, 1898. Erslew: *Almindeligt Forfatterlexicon* suppl. III, 1868. *Svenska män och kvinnor, Biografisk uppslagsbok* VII, Stockholm, 1954. *Uppsala Universitets fyrahundraårs jubelfest september 1877,* Stockholm, 1879, s. 365-66.

Fig. 78. George Stephens var titulær professor og omtales i lektionskatalogen som »Prof. Extr.«, i adresselisten som »Docent«, men lærestolen i engelsk var i hans tid normeret som et lektorat. På titelbladene i sine bøger yndede han at omtale sig selv som professor »in the University of Cheapinghaven«, en slags oversættelse af »København«. Tegning og litografi af J. Magnus Petersen 1868. KU.

University College i London. En doktorgrad erhvervede han mange år senere, da han i 1877 blev kreeret til dr. phil. i Uppsala ved universitetets 400 års jubelfest. Som ung havde han fattet interesse for de nordiske sprog og deres ældste og middelalderlige litteratur. Inden han kom til Danmark, havde han i mange år boet i Sverige, hvor han havde arbejdet som oversætter, studeret runeindskrifter og deltaget i Svenska Fornskrift-Sällskapets udgivervirksomhed. Den i foregående kapitel omtalte danske beskæftigelse med oldengelske tekster havde åbenbart godtgjort, at denne disciplin burde dyrkes på universitetet, for allerede året efter sin ansættelse fik Stephens ved kgl. resolution af 25. oktober 1852 bevilget et ekstrahonorar på 400 rigsdaler om året for også at læse over oldengelsk. Til grund for sin undervisning lagde han de hjælpemidler, der var fremkommet i København: Rasks grammatik, Müllers *Collectanea,* Grundtvigs *Phenix* og Kolderup-Rosenvinges *Leges Cnuti,* og for efterårssemestret 1860 annoncerede han gennemgang af *Beowulf* i Grundtvigs udgave, men netop på den tid så ministeriet sig ikke i stand til at lade arrangementet med det ekstra honorar fortsætte uændret, og følgen var, at Stephens indstillede sine forelæsninger over oldengelsk. Nogle semestre senere begyndte han i stedet at læse over middelengelsk, og først i 1877 genoptog han undervisningen i oldengelsk. I øvrigt læste han over engelsk litteratur, efterhånden næsten udelukkende Shakespeare. Den nyere og nyeste litteratur blev stedmoderligt behandlet, dog tog han Longfellow og Swinbur-

ne op. Endvidere var det en stående rubrik i hans undervisningstilbud, at han hver »Onsdag Aften Kl. 7-10« tilbød »Leilighed til Engelsk Samtale« hjemme hos sig selv. Stephens' efterfølger, Otto Jespersen, har i sin erindringsbog *En sprogmands levned* ikke just lovord til overs for Stephens som universitetslærer, men det må retfærdigvis siges, at Jespersen oplevede ham i hans sidste år ved universitetet; Stephens' undervisningstilbud viser i hvert fald, at han søgte at tilgodese faget både som videnskab og som et moderne sprog, der skal indlæres.

Stephens' produktion er uhyre omfangsrig og meget varieret, men hans videnskabelige værker led den skæbne hurtigt at gå i glemmebogen, hans resultater blev sat i skyggen af den næste generations større metodesikkerhed. Stephens var en romantisk dyrker af de gamle bånd mellem England og Skandinavien. Dette giver sig et næsten komisk udslag i universitetets indbydelsesskrift til festen i anledning af kongens fødselsdag i 1853, hvori Stephens publicerede *Tvende old-engelske Digte med Oversættelse,* i øvrigt digte fra Grundtvigs afskrifter. Stephens har oversat dem til moderne engelsk, men har derudover ladet dem oversætte til dansk og »oldnorsk«. Retfærdigvis skal det tilføjes, at han sætter teksterne ind i en større sammenhæng ved at give uddrag af oversættelser til tysk og nederlandsk, samt at han har forsynet udgaven med forord og noter. Men arbejdet giver unægtelig indtryk af en næsten fanatisk understregning af slægtskabet mellem engelsk og nordisk. Af hans arbejder bør endelig nævnes udgaven med facsimiler af det på Det kongelige Bibliotek just fundne fragment af det oldengelske digt *Waldere* (1860) samt hans rigt illustrerede værk *Old Northern Runic Monuments* (1866-1901), der har været et godt grundlag for senere forskning.

Stephens forelæste ikke meget over nyere litteratur, men én mand kan jo heller ikke overkomme alt. I hans tid var der til gengæld en privatdocent, der på sin egen temperamentsfulde måde forelæste over den engelske romantik, nemlig *Georg Brandes,* hvis forelæsninger over *Naturalismen i England* fandt sted i foråret 1874 og efteråret 1875, i hvilket år også bogen udkom. Dette blev ikke Brandes' eneste arbejde om engelsk litteratur: I 1878 udsendte han en bog om *Benjamin Disraeli,* den »radikale Tory«, som han dengang havde forelsket sig i, og i 1895-96 kom det store værk *Shakespeare* i tre bind.

I mange år var der kun én eksamen i engelsk, som man kunne underkaste sig ved universitetet, nemlig magisterkonferens i overensstemmelse med en plakat af 10. august 1848. Denne eksamen skulle give dem, der ikke havde taget en embedseksamen med bedste karakter, adgang til at disputere for magistergraden eller doktorgraden. Ved konferensen i engelsk skulle man i løbet af nogle uger skrive en stor hjemmeopgave samt tre mindre opgaver om

sproglige og litterære emner under opsyn på universitetet; derefter skulle man op til en mundtlig prøve, der dog hyppigst blev erstattet af tre forelæsninger med forberedelsestid af forskellig længde.

I april 1882 indsendte 40 filologer en adresse til ministeriet, hvori man foreslog indført nye »Skoleembedsexamina« til erstatning for den i anordning af 2. februar 1849 foreskrevne filologisk-historiske embedseksamen. Ministeriet udbad sig en erklæring fra universitetet, og et udvalg nedsat af Det filosofiske og Det matematisk-naturvidenskabelige Fakultet udarbejdede en betænkning, der blev vedtaget af fakulteterne og forelagt Konsistorium, hvorefter den blev tilstillet ministeriet i juni 1883. Heri hedder det, at man »af Hensyn til den mindre fremtrædende Stilling, Engelsk, Kemi og Astronomi have i de lærde Skolers Undervisning« foreslår, at disse fag kun skal være bifag ved eksamen. Det tilføjes dog, at dette for engelskens vedkommende blev vedtaget med 8 stemmer for og 7 imod. Hertil bemærkede ministeriet i en svarskrivelse af 20. juli 1883, at det »ikke fandt tilstrækkelig Grund til at stille Tysk anderledes end Engelsk«. Fakultetet frafaldt derefter sit forslag om, at engelsk kun skulle kunne tages som bifag, og i den kgl. anordning af 25. oktober 1883 defineres kravene til både en hovedfags- og bifagseksamen i engelsk. Ved hovedfagseksamen skal man dokumentere kendskab til sprogets historie og grammatik, evne til at skrive og tale sproget samt til at forstå en ulæst tekst, kendskab til kultur og historie som baggrund for litteraturen, kendskab til litteraturhistorie samt et vist kendskab til dialekter som f.eks. skotsk og amerikansk. Man skal opgive et pensum af old- og middelengelsk, og af den nyere litteratur skal man have kendskab til »de fremragende Forfattere« og opgive et pensum af både poesi og prosa. Endelig skal man særlig have studeret et drama af Shakespeare og et par senere værker. Ved bifagseksamen er der intet gammelsprogligt pensum og ingen krav om kendskab til sproghistorie eller anden historie. Indgående kendskab forlanges til et drama af Shakespeare og et værk fra det 19. århundrede. Det er interessant at se, at der med denne ordning blev formuleret nogle krav til kandidater med engelsk som fag, der trods mangfoldige ændringer genfindes i de senere ordninger, i hvert fald 1968-ordningen medregnet. Specialeafhandlingen findes ikke i den første ordning, men den ligger i kim i kravet om nogle særligt studerede værker. Endvidere er det interessant at se, hvor ordningerne for de tre moderne fremmedsprog ligner hinanden, helt ud i identiske formuleringer af nogle krav går ligheden. Man har søgt at tilgodese skolens krav om veluddannede sproglærere, men fordrer samtidig en videnskabelig uddannelse, idet kandidaterne må være fortrolige med den sammenlignende sprogvidenskabs metode.

DET FØRSTE ORDINÆRE PROFESSORAT

Da Stephens gik af, skulle stillingen, der nu blev normeret som et professorat, besættes. I en skrivelse af 14. marts 1893 gennemgik man fra Det filosofiske Fakultets side de fire ansøgere og understregede med henblik på, at en af dem var englænder, at der her ikke »var Tale om en Plads blot som Sproglærer«, stillingen var »en strængt videnskabelig Plads, der omfattede den engelske Filologi i hele dens Udstrækning«. Skrivelsen mundede ud i, at man indstillede *Otto Jespersen* (1860-1943), der blev udnævnt til professor i engelsk sprog og litteratur fra den 1. maj 1893.[5] Jespersen havde efter fire års juridiske studier besluttet sig til at følge den i skolen vakte interesse for sprog og havde valgt fransk med henblik på en konferens. Da skoleembedseksamen blev indført i 1883, valgte han den eksamen i stedet og blev i 1887 cand. mag. med fransk som hovedfag, engelsk og latin som bifag; det sidste fag var obligatorisk bifag for kandidater med et andet sprog som hovedfag. Efter eksamen tog han på studierejse til England, Tyskland og Frankrig. Under et ophold i Berlin modtog han et brev fra *Vilhelm Thomsen,* som han i studietiden var kommet til at stå nær, og som nu opfordrede ham til at koncentrere sine studier om engelsk med henblik på at få ansættelse ved universitetet, når lærestolen dér blev ledig. Jespersen fulgte dette råd, blev allerede i 1891 dr. phil. på afhandlingen *Studier over engelske Kasus* og blev så i 1893 professor i engelsk.

Jespersen blev først internationalt kendt som fonetiker, og hans indsats på dette område behandles nedenfor i Eli Fischer-Jørgensens gennemgang af faget fonetiks historie. Til brug bl.a. ved universitetsundervisningen udsendte Jespersen i 1912 en *Engelsk Fonetik* (flere senere udg.); da han ikke selv kunne afse tid til dette arbejde, udarbejdede H. Helweg-Møller den på basis af Jespersens bøger om fonetik og sine egne undervisningserfaringer. Som et resultat af Jespersens beskæftigelse med engelsk fonetik bør også nævnes, at han besørgede udtalebetegnelserne i Brynildsens *Engelsk-dansk-norsk Ordbog,* bd. I-II (1902-07).

Udarbejdelse af udtalebetegnelser til en ordbog er et eksempel på praktisk anvendelse af sprogvidenskaben, og det er karakteristisk for Jespersens virke, at han også søgte at tilgodese det praktiske livs behov. Allerede i sin studietid

5. C. A. Bodelsen: *Essays and Papers,* 1964, s. 179-93. C. A. Bodelsen i Københavns Universitets festskrift nov. 1943, s. 137-42. David Grünbaum: *Som dagene gik, Spredte glimt fra et langt liv,* 1970, s. 54-57. L. L. Hammerich i Det kgl. danske Vid. Selskab, Oversigt over Selskabets Virksomhed Juni 1943-Maj 1944, s. 41-57, fulgt af en bibliografi over Jespersens arbejder 1930-43, ved Niels Haislund, s. 57-63. Denne bibliografi er en fortsættelse af en af C. A. Bodelsen udarbejdet i *A Grammatical Miscellany Offered to Otto Jespersen on His Seventieth Birthday,* 1930. O. Jespersen: *En sprogmands levned,* 1938.

Fig. 79. Otto Jespersen er ubestridt dansk anglistiks største navn, men også for den almindelige sprogvidenskab har hans indsats været banebrydende, og mange af hans arbejder læses og skaber debat den dag i dag. Tegning af Gerda Ploug Sarp 1916. KB. Billedsamlingen.

deltog han ivrigt i pædagogiske debatter og var en af hovedmændene i den skandinaviske forening Quousque tandem, der arbejdede for en ændret sprogundervisning med brug af det moderne talesprog og et minimum af grammatikterperi. I 1885 udgav han en kortfattet engelsk grammatik til undervisningsbrug, hvori han indførte lydskrift, og han har forfattet lærebøger i både fransk og engelsk, sammen med *Chr. Sarauw* således en *Engelsk Begynderbog* (1. udg. 1895) med den nu velkendte begyndelse »I can hop, I can run«.

Udgangspunktet for Jespersens tanker om sproget var det evolutionistiske synspunkt. Han opponerede mod beundringen af de formrige oldsprog og mod den opfattelse, at de moderne sprog skulle betegne degenerationer af de gamle. Denne opfattelse vender han så at sige på hovedet, idet han hævder, at sproget tværtimod har vundet i klarhed, simpelhed og sproglig økonomi i ændringen fra syntetisk mod analytisk form, og det engelske sprog bliver således en af menneskeåndens sindrigste frembringelser. Allerede hans disputats indeholdt et indledende kapitel om »Fremskridt i Sproget«, et emne

han udviklede til den store bog *Progress in Language with Special Reference to English* (1894); endnu i *Efficiency in Linguistic Change* (1941) understreger han, at sprogets forandring som helhed har betydet fremskridt mod noget mere hensigtsmæssigt.

En af Jespersens mest læste bøger er *Growth and Structure of the English Language,* der udkom i 1905 og siden er kommet i mange nye, reviderede udgaver; den bog er blevet brugt som lærebog i engelsk sproghistorie ved mange universiteter i flere lande. Det er en yderst fornøjelig bog, hvori kulturhistorie og sproghistorie belyser hinanden, medens lydudviklingerne, som det vel er vanskeligere at beskrive synderlig morsomt, træder i baggrunden. Men naturligvis beskæftigede Jespersen sig også med lydudviklinger, og han har påvist, at den stemte udtale af s i endelsen i ord som »princes« og »catches« forklares ved, at den foregående vokal har været ubetonet (»Jespersens lydlov«).

Jespersens hovedværk er den monumentale *A Modern English Grammar on Historical Principles,* bd. I-VII (1909-49), en grammatik over nyengelsk fra Caxton til den nyeste tid. Bind VI er udarbejdet med bistand af Niels Haislund, Paul Christophersen og Knud Schibsbye, og bind VII blev udfærdiget af Niels Haislund på basis af Jespersens udkast og materiale. Dette værk hævder sin position den dag i dag som en af de største engelske grammatikker, der er skrevet, og det udmærker sig, foruden ved sin klare fremstilling, ved sin store detaillerigdom. Jespersen var livet igennem en flittig samler af eksempler og havde et omfattende materiale til rådighed til sine bøger. En fremstilling af den engelske grammatik i ét bind leverede han med *Essentials of English Grammar* (1933, mange senere udgaver).

I disse arbejder kommer syntaksen ordentligt til sin ret. Det var især inden for denne del af grammatikken, at Jespersen leverede noget nyt, idet han som grundlag for en analyse af en tekst indførte en rangfororordning i tertiære, sekundære og primære led (»a furiously barking dog«) og en skelnen mellem de to hovedarter af grammatiske forbindelser: Junktion (»a barking dog«) og nexus (»the dog barks«). Disse principper for den sproglige analyse fremføres i værker som *Sprogets Logik* (1913) og *De to hovedarter af grammatiske forbindelser* (1921), men forklares og anvendes også i grammatikkerne og i bogen *The Philosophy of Grammar* (1924 og senere udgaver), hvori Jespersen forklarer de grammatiske principper, som han gennem et livs arbejde var nået frem til.

Foruden sit ovenfor omtalte forfatterskab og sine embedspligter som professor med undervisning og administration (fra november 1920 til november 1921 var han universitetets rektor) overkom Jespersen også at skrive om børnesprog og metrik, medens den lille bog *Chaucers Liv og Digtning* (1893) er hans eneste arbejde om engelsk litteratur. Megen tid ofrede han på

arbejdet med at konstruere et internationalt hjælpesprog og lavede til slut sit eget, som han kaldte Novial. Mange syntes, at han spildte sin tid, men dette arbejde var et led i hans stadige beskæftigelse med almensproglige grundtanker.

Otto Jespersen var en af de forskere, der gjorde Københavns Universitet til et centrum i den internationale sprogvidenskab. Hans på forbilledligt klart sprog skrevne bøger er blevet læst og diskuteret overalt; og han rejste meget og havde mange kontakter i udlandet; men også med sine elever, de engelskstuderende ved Københavns Universitet, havde han en god kontakt, og mange kom til te i hans hjem, når der var åbent hus for de studerende.

FAGET I VÆKST – TO NYE LÆRESTOLE

Jespersen fortæller i *En sprogmands levned,* at da han blev professor, »var der kun få elever i engelsk, og de kom dårligt forberedt fra skolen, da de kun hade haft faget i to timer ugentligt i to år«. Alligevel fik han snart en fagfælle ved sin side, idet det ved kgl. resolution af 26. april 1894 bifaldtes, »at der af det på Universitetets Udgiftspost 7.a. til videnskabelige Formaals Fremme disponible Beløb tilstodes Dr. phil. A. M. Hansen et Beløb af 2000 Kr. aarlig fra 1ste April s.A. at regne for at holde Forelæsninger og Øvelser over engelsk Sprog og Litteratur«.[6] *Adolf Hansen* (1850-1908)[7] var mag. art. fra 1875 og blev i 1883 dr. phil. på afhandlingen *Addison som litterær Kritiker.* I 1892 udsendte han bogen *En Engelsk Forfattergruppe* (bl.a. om Swift og Pope), og i *Illustreret Verdens-Litteraturhistorie,* udg. af Jul. Clausen, bd. III (1901) gav han på over 200 sider en oversigt over hele den engelske og amerikanske litteraturs historie. Denne oversigt udsendte han året efter som en selvstændig bog under titlen *Den engelske og den nordamerikanske Litteraturs Historie i Omrids* med henblik på, at den kunne bruges ved universitetsundervisningen. Et komparativt emne har han behandlet i *Engelsk Indflydelse paa dansk Aandsliv og Literatur i det attende Aarh.,* der står i Dansk Tidsskrift, 1906. Men bedre end som litteraturhistoriker og lærebogsforfatter huskes Adolf Hansen vel i dag som en fin oversætter af engelsk poesi (Shakespeare, Byron, Shelley, Tennyson); i 1910 udkom hans oversættelse af *Bjovulf,* fuldendt og udgivet af *V. J. von Holstein-Rathlou.*

6. I lektionskatalogen omtales hverken Adolf Hansen eller hans nærmeste efterfølgere med titlen »docent«; dér bruges formuleringen »N.N., hvem det er overdraget at holde Forelæsninger over engelsk Sprog og Litteratur«. I universitetets årbog bruges derimod titlen »docent«.
7. Georg Brandes: *Samlede Skrifter* XVIII, 1910, s. 288-90. Chr. Rimestad i Politiken, 6/2 1908 og i Illustreret Tidende, 16/2 1908.

Allerede i efteråret 1884 var Adolf Hansen begyndt at undervise ved universitetet, idet han som privatdocent gennemgik engelske litterære værker og holdt skriveøvelser (»Oversættelse efter dansk Diktat«). Som docent fortsatte han med at undervise i litteratur og skriftlig sprogfærdighed, medens Jespersen tog sig af de øvrige sproglige discipliner, men også gennemgik litterære værker; om nogen skarp opdeling mellem sprog og litteratur var der således ikke tale. Oprindelig havde Adolf Hansen kun til opgave at undervise, ikke at eksaminere eller bedømme disputatser og prisopgaver; men den 7. juli 1902 bemyndigede ministeriet Det filosofiske Fakultet til »at kunne tilkalde midlertidig Docent, Dr. phil. A. M. Hansen« til eksamens- og bedømmelsesarbejde. Adolf Hansen havde selv ansøgt om en sådan tilladelse med henvisning til, at der burde være en nøjere sammenhæng mellem undervisning og eksamen. Fakultetet havde anbefalet ansøgningen og over for ministeriet understreget, at ordningen ikke ville medføre nogen højere løn til Adolf Hansen for denne ekstra arbejdsindsats, tværtimod ville den medføre en lønnedgang for ham, da han herefter måtte ophøre med at være censor ved skoleembedseksamen. Tilsvarende bemyndigelser fik fakultetet vedrørende Adolf Hansens efterfølgere som docent; det var således blevet skik og brug at lade docenten udføre samme arbejde som professoren, men for en løn, der kun var omtrent halvdelen af professorens.

Adolf Hansen døde den 2. februar 1908, og ved kgl. resolution af 15. april 1908 blev *Vilhelm Grønbech* (1873-1948) ansat i den ledige stilling.[8] I sin indstilling af ham havde fakultetet fremhævet, at man var interesseret i at få stillingen besat med en mand, der kunne tage sig af fagets litterære og kulturhistoriske side. Endvidere havde man understreget, at det var bydende nødvendigt at få stillingen besat, da den nye skolelov af 1903 stillede større krav til engelsklærernes uddannelse og havde medført en stor forøgelse af de studerendes antal. Eksempelvis havde Jespersen sidste efterår haft mellem 90 og 100 studerende samt en del ikke-studerende som tilhørere ved en forelæsningsrække.

Vilhelm Grønbech, der var cand. mag. i dansk, engelsk og latin fra 1897, var i 1902 blevet dr. phil. på afhandlingen *Forstudier til tyrkisk Lydhistorie.* I 1907 og i foråret 1908 havde han som privatdocent holdt forelæsninger over germansk kultur og religion samt engelsk kultur og litteratur. Som docent underviste han især i engelsk litteratur, men holdt også øvelser over læsning af lydskrifttekster samt over engelske samfundsforhold. Hans tid i denne stilling blev dog kort; allerede i 1911 rykkede han over i docenturet i religionshistorie. I sit meget vidtspændende forfatterskab dyrkede han dog også senere engelske

8. Se under »Religionshistorie« i nærværende værks bind XI.

Fig. 80. Adolf Hansen, der havde modtaget dybe impulser fra Georg Brandes's forelæsninger og skrifter, var både litteraturhistoriker og oversætter af engelsk poesi. Endvidere udgav han sammen med Johannes Magnussen en række meget benyttede lærebøger i engelsk. Harald Paetz fot. ca. 1890. KB. Billedsamlingen.
Fig. 81. Niels Bøgholm, 1911 docent, 1919-45 professor. Albert Schou fot. ca. 1910. KB. Billedsamlingen.

digtere, således i bøgerne *William Blake. Kunstner – Digter – Mystiker* (1933) og *Mystikere i Europa og Indien. Fjerde Del. Donne – Wordsworth – Herder* (1934). Som titlerne viser, er det digterpersonlighederne, som disse udtrykker sig i digtningen, der interesserer Grønbech, og ikke primært det rent æstetiske.

Som Grønbechs efterfølger blev i juli 1911 udnævnt *Niels Bøgholm* (1873-1957),[9] der var cand. mag. fra 1896 og i 1906 var blevet dr. phil. på afhandlingen *Bacon og Shakespeare.* Som universitetslærer gav han sig mest af med fagets sproglige side, men gennemgik dog også en anselig række litterære hovedværker i årenes løb og underviste i litteraturhistorie. Tilsvarende ligger hans videnskabelige produktion også hovedsagelig, men ikke udelukkende, inden for det sproglige. Han har dyrket næsten alle sproglige discipliner: Sproghistorie, der var hans yndlingsemne, grammatik, fraseologi og semantik. I modsætning til Otto Jespersen, som i sin sprogbeskrivelse radikalt

9. C. A. Bodelsen i Københavns Universitets festskrift nov. 1957, s. 159-63.

reviderede de klassiske principper, var Bøgholm stort set traditionel. Han synes at have interesseret sig mere for detaillerne end for det systematiske, og blandt de mange enkeltheder fortoner helheden, de store linier, sig stundom. Men det må retfærdigvis tilføjes, at hans emne ofte sættes i en større sammenhæng eller får et videre perspektiv gennem de mange detailler, når han f.eks. fører læserne med ud i sammenligninger med områder uden for engelsk sprog og kultur. Det er således karakteristisk, at han i bogen *Milton and Paradise Lost* (1932) sammenligner med den hollandske digter Vondels drama *Lucifer.*

Disputatsen *Bacon og Shakespeare, En sproglig Sammenligning* (1906) er en tilbundsgående undersøgelse af de to forfatteres sprogbrug og ville, hvis den ikke havde været skrevet på dansk, sikkert have vakt international opmærksomhed som et indlæg i debatten om, hvem der er forfatter til Shakespeares værker. Bogen er dog ikke ment som et indlæg i striden, den påviser, hvor betydningsfuldt »det personlige indskud« er i sprogets liv, og rummer et væld af oplysninger om det engelske sprog på renæssancens tid.

I to af sine bøger, *English Prepositions* (1920) og *Engelsk Betydningslære* (1922), har Bøgholm forsøgt at give en systematiseret fremstilling af to områder, der normalt behandles rent leksikalsk. Navnlig det sidste værk må betegnes som et pionerarbejde, med overførelse af flere fra grammatikken kendte distinktioner til semantikken. I *Sprog og Kultur i det moderne England* (1929) gav han en fremstilling af sprogets fornyelse og forøgelse af sit ordforråd set på baggrund af kulturhistorien. Til brug ved universitetsundervisningen forfattede han *Engelsk Sproglære* (1909 og senere udgaver) og *English Speech from an Historical Point of View* (1939), grundige arbejder, hvori enkelthederne desværre er tilbøjelige til at hindre udsynet til helheden; i grammatikken er der endvidere en del af den slags sælsomme sproglige iagttagelser, der er tilbøjelige til at præge sig i hukommelsen, når andet er glemt. Endelig bør det nævnes, at Bøgholm sammen med Otto Madsen udgav lærebøger til skolebrug, som Jespersen havde gjort det.

Professor Jespersen og docent Bøgholm var i flere år ene om at bestride universitetsundervisningen i engelsk, og af lektionskatalogerne kan man se, hvordan de bestræbte sig for at tilgodese de forskellige sproglige og litterære discipliner foruden den praktiske sprogindlæring. Men tidligt på året 1914 anmodede Det filosofiske Fakultet om, at cand. mag. *Jes Skovgaard* (1884-1961) måtte blive ansat som docent i engelsk sprog og litteratur. Andragendet begrundedes med, at antallet af engelskstuderende var steget stærkt efter nyordningen af gymnasiet med loven af 1903, den netop udkomne liste over de immatrikulerede udviste i alt 190 engelskstuderende; endvidere opregnede man fagets mange discipliner og foreslog i denne situation som »en foreløbig

Nødhjælp« ansættelse af endnu en docent i faget. Efter et fornyet andragende fra universitetet til ministeriet blev stillingen optaget på finansloven for 1916-17, og den 1. april 1916 blev Skovgaard, der var cand. mag. fra 1908, udnævnt til docent. I universitetsundervisningen holdt han praktiske øvelser over engelsk sprog og forelæste over litteratur. Men allerede pr. 31. december 1920 tog han sin afsked og blev adjunkt og senere lektor ved Rysensteen Gymnasium, hvor han virkede til 1954 og ved siden af sin undervisning var en flittig udgiver af skolebøger.

Bøgholm blev under 18. august 1919 udnævnt til professor ordinarius; dermed havde faget altså fået to professorater og et docentur.

SKIFTENDE EKSAMENSORDNINGER

Med kgl. anordning af 16. marts 1901 og ministeriel bekendtgørelse af 26. marts 1901 med senere ændringer blev skoleembedseksamen ændret. Eksamen bestod stadig af tre fag, men latin var ikke mere obligatorisk bifag ved et andet sprog som hovedfag. I hovedfagsstudiet blev der indført et speciale, der »ordentligvis bør have Berøring med, hvad der kan komme til Anvendelse ved Skoleundervisningen«, og det understregedes, at mindst en af de to store skriftlige opgaver ved eksamen (med adgang til hjælpemidler) skulle ligge inden for specialet. I engelsk øgedes antallet af de til eksamen opgivne tekstsider, især inden for det kursorisk læste, Chaucer blev gjort obligatorisk inden for det middelengelske pensum, og til eksamen i hoved- og bifag skulle man nu opgive henholdsvis tre og to dramaer af Shakespeare.

1901-ordningen afløstes af 1924-ordningen, der var en tofagsordning. Det blev nu gjort obligatorisk at opgive poesi af Spenser eller Milton til hovedfagseksamen, og fordringerne til kendskab til Englands sociale og politiske forhold blev nøjere defineret; blandt de opgivne tekster skulle der være en samling essays af ikke-skønlitterært indhold; prøven i specialet kunne nu også aflægges som hjemmeopgave.

Med 1934-ordningen blev de tre fag genindført, og der blev indført forprøve i hovedfaget; ved engelsk bestod denne af tre skriftlige opgaver (sproghistorie, oversættelse med transskription og/eller grammatik samt samfunds- og kulturforhold). Endvidere indførtes der ved endelig eksamen krav om kendskab til semantik.

1948-ordningen betød en tilbagevenden til to fag; i engelsk blev forprøven ændret til to skriftlige prøver (fonetik og oversættelse) og en mundtlig prøve i en statarisk læst roman efter 1800. Ved hovedfagseksamen skulle mindst ét af de opgivne værker være valgt inden for den amerikanske litteratur.

Med 1961-ordningen blev forprøven udvidet til at bestå af tre skriftlige prøver (grammatik og/eller fonetik, oversættelse samt en opgave af litterær karakter) og en mundtlig eksamination i et opgivet værk efter 1800 samt i en ulæst tekst. Blandt de opgivne værker til hovedfagseksamen skulle der være mindst tre amerikanske, og det var tilladt at opgive to værker inden for Commonwealth-litteraturen; ved bifagseksamen var det tilladt at opgive ét værk fra U.S.A. eller fra Commonwealth.

For magisterkonferensens vedkommende vedtog fakultetet regler i marts 1912; her krævedes der et meget stort gammelsprogligt pensum, men i øvrigt kunne man lægge hovedvægten enten på det sproglige eller på det litterære. En kgl. anordning af 7. maj 1915 og ministerielle bekendtgørelser af 8. maj 1915 og 16. januar 1924 blev fulgt op af regler vedtagne af fakultetet i maj 1927, hvori kravene om kendskab til litteratur- og kulturhistorien blev skærpet, og der blev givet mere detaillerede regler for placeringen af de opgivne litterære værker i tid. Senere blev der hertil føjet krav om kendskab til Englands nyere historie og landets geografi.

Som antydet ligger den væsentligste forskel på hovedfagseksamen og konferensen på det gammelsproglige område, hvor der ved konferensen fordres kendskab til andre oldsprog end oldengelsk, og endvidere har man ved konferensen fordret mere omfattende opgivelser af litterære værker. Men de fælles træk er umiskendelige: Et godt teoretisk kendskab til moderne engelsk og til sprogets historie, færdighed i at tale og skrive engelsk, kendskab til den engelske litteraturs forskellige perioder, især de store digtere og forfattere, samt kendskab til landets historie, geografi og samfundsforhold. Ved bifagseksamen fordres der ikke kendskab til tekster fra før det 16. århundrede. Det ses, at synsfeltet udvides i de seneste af de omtalte eksamensordninger, idet amerikansk litteratur og litteratur fra andre lande uden for Storbritannien bliver obligatorisk eller valgfri muligheder i pensum til eksamen.

FLERE LÆRERE AF FORSKELLIGE KATEGORIER

Det ved Jes Skovgaards afgang ledigtblevne docentur blev den 1. april 1921 besat med *Aage Brusendorff* (1887-1932).[10] Han var mag. art. fra 1916 og fik i 1921 antaget en disputats om Chaucer. Men da det netop i det år blev tilladt at affatte disputatser på et verdenssprog, besluttede han at oversætte sit arbejde. Det blev imidlertid til en hel omredigering, foretagen under et

10. Berlingske Tidende, 22/6 1932. C. A. Bodelsen i Københavns Universitets festskrift nov. 1932, s. 141-43. O. Jespersen i Arosia, nr. 3, Århus, nov. 1932, s. 30-31. Politiken, 22/6 1932.

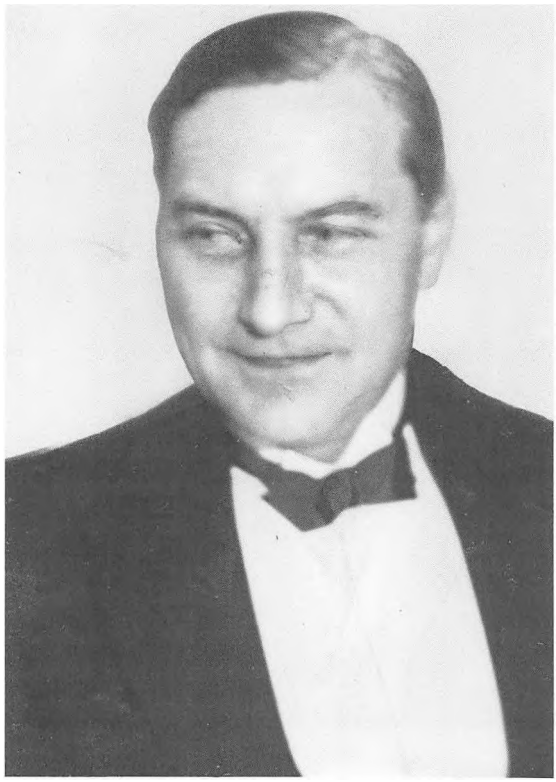

Fig. 82. Aage Brusendorff, 1921 docent, 1926-32 professor. Berlingske Tidende fot. 1929. KB. Billedsamlingen.

studieophold i England, og takket være den blev disputatsen *The Chaucer Tradition* (1925) til et internationalt anerkendt værk inden for Chaucerforskningen. Brusendorffs hovedinteresse var middelalderen, men han beskæftigede sig også med grammatik og skrev i *A Grammatical Miscellany Offered to Otto Jespersen* (1930) en skarpsindig afhandling *The Relative Aspect of the Verb in English,* hvor han beskriver forskellen på simpel og udvidet tid som en forskel på absolut og relativ tid.

I sin undervisning dyrkede Brusendorff både praktiske øvelser over moderne engelsk og litteraturen. Hans litteraturgennemgange bestod mest af seminarer, hvor han og de studerende diskuterede; han lagde vægt på at udvikle en kunstnerisk litteraturforståelse snarere end på at bibringe præsente kundskaber i litteraturhistorie. Ved Jespersens afgang den 31. august 1925 søgte og fik Brusendorff professoratet fra den 1. januar 1926. Foruden på sin undervisning ofrede han megen tid på det administrative arbejde; han har sat sit præg på eksamensordningen af 1924 og var ved sin død i juni 1932 fakultetets dekan.

Brusendorffs efterfølger, i 1926 som docent og i 1932 som professor, blev

Fig. 83. C. A. Bodelsen, 1926 docent, 1932-65 professor. Holt & Madsen fot. ca. 1946. KB. Billedsamlingen.

Carl Adolf Bodelsen (1894-1978).[11] Han var cand. mag. fra 1919 og blev i 1924 dr. phil. på afhandlingen *Studies in Mid-Victorian Imperialism* (2. udg., London 1960), en dybtgående gennemgang af den engelske opinions faser i det 19. århundrede, iagttaget i litteraturen og ikke mindst i den periodiske presse. Meget af hans senere produktion handler ligeledes om engelske kultur- og samfundsforhold, f.eks. den populære lille bog *England* (1928), den til brug ved universitetsundervisningen skrevne *A Survey of English Institutions* (1942, flere senere udg.) og skolebogen *The Government and Institutions of England* (1942, flere senere udg.). Men Bodelsen skrev om andet end kultur- og samfundsforhold, herom vidner f.eks. festskriftet *Essays and Papers* fra 1964. På det sproglige område er hans vigtigste indsats den monumentale *Dansk-engelsk Ordbog,* udgivet i samarbejde med Hermann Vinterberg (1. udg. 1954-56). Af hans arbejder om engelsk litteratur er der grund til at fremhæve *Moderne engelsk skønlitteratur* (1929), hvori der gives en kyndig introduktion til Chestertons, Hilaire Bellocs og en række andre forfatterskaber, der dengang

11. B. Outze i Information, 28/11 1978. K. Schibsbye i English Studies XLV, Amsterdam, oktober 1964, s. 397-98. En bibliografi over Bodelsens arbejder, udarbejdet af M. og K. Schibsbye, findes bagest i C. A. Bodelsen: *Essays and Papers,* 1964.

var nye og aktuelle. I *T.S. Eliot's Four Quartets* (1958) gav han en grundig indføring i og kyndig hjælp til at læse et af det 20. århundredes største engelske digterværker. I øvrigt specialiserede Bodelsen sig i Kipling (*Aspects of Kipling's Art,* Manchester, 1964 og den dansksprogede *Kipling* fra samme år) og Dickens, om hvem hans hovedværk er den store bog *Dickens og hans bøger* (1957). I denne bog går Bodelsens kendskab til England i det 19. århundrede og til engelsk litteratur op i en højere enhed, og samtidig redegøres der spændende for den i megen tidligere kritik oversete eller misforståede symbolik i Dickens' værker. Nævnes bør også den til gymnasieundervisningen beregnede læsebog *A Dickens Reader* (1970).

Som docent underviste Bodelsen i nyere litteratur samt i f.eks. fonetik og skriveøvelser, senere især i litteratur, men stundom også i samfundslære og grammatiske diskussionsøvelser. Af sine gamle elever huskes han sikkert først og fremmest for sine forelæsninger over perioder i den engelske litteraturs historie med hyppig inddragelse af den samtidige politiske og sociale udvikling. Disse forelæsninger fremtrådte som indledninger til tekstgennemgange, der mest formede sig som filologiske gennemgange, mens den litterære analyse trådte i baggrunden. Af hans administrative gøremål er der vel især grund til at omtale, at han i årene 1926-58 var leder af Dansk Studieoplysningskontor.

Ved Bodelsens udnævnelse til professor var docenturet igen blevet vakant. Med henvisning til, at denne situation var opstået så uventet, foreslog Det filosofiske Fakultet nu, at docenturet hvilede i tre år, og at der i denne periode oprettedes en lærerpost i moderne engelsk til besættelse med en indfødt lærer. I mellemtiden kunne danske forskere så kvalificere sig til at søge docenturet. Under 1. marts 1933 bifaldt ministeriet denne ordning, foreløbig for to år. I virkeligheden kom ordningen til at fungere frem til den 9. april 1940, og stillingen som konstitueret docent var i disse år besat med *A. C. Lawrenson, Ian Maxwell, F. Y. Thompson* og *A. F. Colburn* i nævnte rækkefølge.

I efteråret 1936 tilbød The British Council at bidrage £150 årligt til oprettelsen af et lektorat i engelsk beklædt med en englænder. I første omgang blev disse penge givet som yderligere honorar til den konstituerede docent; først på finansloven for 1941-42 optoges honorar til en indfødt engelsk lektor, men på grund af krigsforholdene var det da ikke muligt at besætte stillingen.

I katalogen for forårssemestret 1929 omtales for første gang undervisningsassistenter i engelsk, idet professorerne og docenten i nævnte semester begyndte at lade afholde undervisning, hovedsagelig i praktisk sprogfærdighed og gennemgang af lærebogsstof, ved assistenter. Undervisningsassistenternes komme betød, at der kunne tilbydes de studerende mere undervisning og løbende undervisning i de basale discipliner; og under besættelsen, hvor

der ikke var mulighed for at få lærere fra England, sørgede to herboende undervisningsassistenter af engelsk afstamning, *Evelyn Heepe* og *Monica Redlich Christensen,* for, at der stadig blev givet undervisning af lærere med engelsk som deres modersmål. Under besættelsen, i 1943, fik faget for øvrigt sit første lektorat i engelsk sprog, som blev besat med dr. phil. Knud Schibsbye, der siden 1932 havde fungeret som undervisningsassistent.

Sidst på året 1939 blev det ledige docentur opslået ledigt fra 1. april 1940; som ny docent blev *Paul Christophersen* (f. 1911) indstillet; han var cand. mag. fra 1937 og var i 1939 blevet dr. phil. på afhandlingen *The Articles: a Study of Their Theory and Use in English.* Indstillingen af ham til det ledige docentur blev tiltrådt af Konsistorium den 3. april 1940, men på dette tidspunkt opholdt Christophersen sig i England, og Danmarks besættelse seks dage senere forhindrede ham i at vende hjem og overtage sin stilling. Han blev i England under krigen, hvor han arbejdede ved BBC, underviste i dansk ved universiteterne i Cambridge og London samt erhvervede sig en doktorgrad i Cambridge i 1943.

Under de unormale forhold bifaldt ministeriet, at Bøgholm, der blev 70 i 1943, fik sin afsked udskudt to gange; følgelig gik han først af ved udgangen af august 1945. Krigen og besættelsen satte naturligvis deres præg på engelsk som på andre fag, i krigens sidste år foregik således størstedelen af undervisningen rundt om i byen af hensyn til både studerendes og læreres sikkerhed. Hvad de færreste vidste, var, at professor Bodelsen var dybt engageret i illegalt arbejde og fra december 1944 var medlem af Danmarks Frihedsråd.

EFTERKRIGSTIDEN – FAGET I VOLDSOM VÆKST

Da Bøgholm var gået af, indstillede fakultetet, at det ledige professorat blev besat med Paul Christophersen ved kaldelse, og han blev konstitueret i embedet fra 1. januar 1946 og fast ansat fra 1. marts s.å. Allerede pr. 31. august 1948 tog han imidlertid sin afsked, og han har siden da været professor i Nigeria, Norge, Ulster og Qatar. Det nu igen ledige professorat blev pr. 1. februar 1950 besat med *Knud Schibsbye* (f. 1904), der var cand. mag. fra 1927 og i 1936 var blevet dr. phil. på afhandlingen *Om de udvidede Verbalformers Begreb og Anvendelse i moderne Engelsk,* hvori der efter en til dels hård kritik af tidligere forskning gøres et forsøg på at bestemme, hvad de udvidede verbalformer på engelsk egentlig udtrykker. Af Schibsbyes øvrige produktion er der grund til at fremhæve den også rent teoretisk værdifulde bog *Engelsk synonymik på grammatisk grundlag* (1950), hvor der ved anvendelse af grammati-

Fig. 84. Knud Schibsbye, i mange år undervisningsassistent, 1943 lektor, 1950-74 professor. Politikens Presse-Foto ca. 1950. KB. Billedsamlingen.

ske skel på synonymerne formuleres klare, om end ikke altid udtømmende, distinktioner. Til brug ved universitetsundervisningen skrev han *Engelsk grammatik* I-IV (1957-66, også i engelsk og japansk udgave) samt sproghistorien *Origin and Development of the English Language* (1972-77). Schibsbye var en fremragende universitetslærer med en udpræget evne til at sætte enkelthederne på plads i en større helhed, og han formåede at formulere en sproglig regel koncist og klart, så at den var til at huske og håndtere. Disse pædagogiske dyder præger også hans trykte arbejder.

Pr. 1. september 1946 blev det engelske lektorat besat, og fra 1. september 1951 var der endvidere, en årrække med støtte i overensstemmelse med Fulbright-loven, et lektorat i amerikansk kultur og litteratur ved universitetet. Disse lektorater bestod indtil 1974, hvor de blev omdannet til almindelige adjunkt- eller lektorstillinger. I årene 1970-75 bestod der endvidere en udvekslingsordning mellem fagene engelsk ved Tufts University, Massachusetts, og Københavns Universitet.

Fra efteråret 1951 til foråret 1958 blev der »under vakancen i docenturet i engelsk«, som det hed i katalogen, givet erstatningsundervisning ved cand.

mag. *Bengt Jürgensen,* nu professor ved Handelshøjskolen, samt cand. mag. Eric Jacobsen eller mag. art. *Bent Sunesen,* nu afdelingsleder ved Danmarks Lærerhøjskole. Bengt Jürgensen udbyggede som docentvikar undervisningen i fonetik og inddrog intonationen, som professor Bodelsen for øvrigt i efteråret 1937 havde ladet afholde kursus i ved *H. J. Uldall.* Til brug i undervisningen besørgede Bengt Jürgensen en oversættelse til engelsk af Jespersens *Engelsk Fonetik* og skrev til denne nye udgave (1950 og senere udg.) et helt nyt kapitel om intonationen.

I finansåret 1957-58 blev docenturet i engelsk omdannet til et professorat; ændringen var fra universitetets side blevet begrundet med en henvisning til stigningen i de studerendes antal og til, at docentens arbejdsområde på enhver måde svarede til en professors. Pr. 1. maj 1958 blev dette professorat besat med *Eric Jacobsen* (f. 1923), der var cand. mag. fra 1950, i 1953 var blevet lektor i engelsk litteratur og i 1958 blev dr. phil. på afhandlingen *Translation – a Traditional Craft.* Både dette værk og det tidligere *Die Metamorphosen der Liebe und Friedrich Spees »Trutznachtigall«* (1954) har som emne den antikke arv i renæssancens litteratur og kultur. Som universitetslærer havde Eric Jacobsen allerede tidligere dyrket tekstforståelse, en da ret forsømt disciplin inden for engelsk. Nu fik denne, ikke mindst for fremtidige lærere, så vigtige disciplin en mere fremtrædende plads i studiet, således i en af de skriftlige opgaver ved forprøven efter 1961-ordningen.

Det ved Schibsbyes udnævnelse til professor ledigtblevne lektorat i engelsk sprog blev fra forårssemestret 1951 besat med mag. art. *H. Kossmann;* cand. mag. *Edvard C. F. Wolf,* der i mange år havde været undervisningsassistent, blev fra efteråret 1955 lektor i engelsk litteraturhistorie; og fra 1960 til 1969 var Bengt Jürgensen lektor i engelsk fonetik. Først i 1960'erne begyndte nogle store studenterårgange at strømme til faget, hvad der nødvendiggjorde flere lærere. Man begyndte nu at ansætte heltidsbeskæftigede ikke-professorale lærere, der først fik titlen »amanuensis«, men efter stillingsstrukturcirkulæret af 1972 blev indplaceret som lektorer eller adjunkter. De to første lærere af denne kategori inden for engelsk var H. Kossmann og *Ingeborg Nixon,* Ph. D., tidligere engelsk lektor i Århus og i København. Men også antallet af »eksterne« lektorer og undervisningsassistenter voksede, og flere unge forskere inden for engelsk fik i 1960'erne tillagt kandidatstipendier og universitetsadjunkturer.

I januar 1965 gik C. A. Bodelsen af som professor, og hans efterfølger blev *Holger Steen Sørensen* (f. 1920). Han var mag. art. fra 1952, var i 1958 blevet dr. phil. på afhandlingen *Word-Classes in Modern English with Special Reference to Proper Names* og havde siden da været universitetsadjunkt og forskningsstipendiat. Som i disputatsen beskæftiger han sig i sin øvrige produktion med

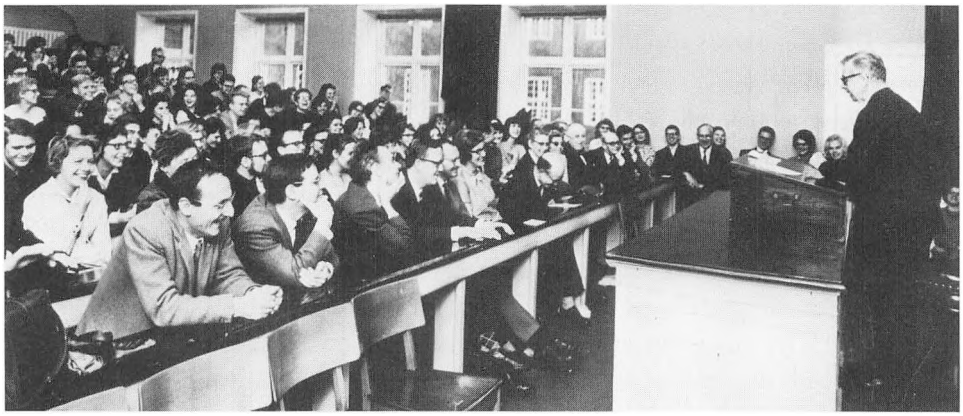

Fig. 85. Professor Bodelsens afskedsforelæsning den 18. december 1964 i Universitetsannekset, auditorium B, hvor Bodelsen i mange år havde holdt forelæsninger og øvelser. Gennem vinduerne skimtes Studiegården. Berlingske Tidende fot. 1964. Nordisk Pressefoto.

definitioner og dybtgående analyser af lingvistiske grundbegreber og -problemer, som f.eks. fonemer og begrebet »betydning«.

Et fjerde ordinært professorat i engelsk sprog og litteratur blev oprettet i 1966 og besat med *Bent Nordhjem* (f. 1920). Han var cand. mag. fra 1943 og var i 1960 blevet dr. phil. på afhandlingen *The Phonemes of English.* I 1948 havde han udgivet monografien *Aldous Huxley, Udvikling og stilling i samtiden,* en udvidet udgave af en afhandling, hvormed han havde vundet universitetets guldmedaille for besvarelse af prisopgaven i engelsk for 1943. Siden 1950 havde han som universitetsadjunkt, undervisningsassistent og lektor undervist ved universitetet, for det meste i litteratur, og også som professor fik han litteraturen som arbejdsområde. Der tegnede sig nu en skarpere opdeling af professorernes arbejdsområder i et sprogligt (Schibsbye og Steen Sørensen) og et litterært (Jacobsen og Nordhjem), end man havde kendt tidligere, og den gamle praksis med, at samme professor ved eksamen eksaminerede i samtlige discipliner, blev opgivet.

ENGELSK INSTITUT

Engelsk Institut omtales i universitetets årbog første gang i årgang 1966-67, hvor det meddeles, at instituttet i sommeren 1966 havde fået lokaler i Store Kannikestræde 18. Den 1. oktober 1967 blev den første sekretær ansat. Pr. 1. februar 1970 flyttede instituttet til Højbro Plads 7, og i januar 1972 overtog det desuden lokaler i Lille Kirkestræde 1; i januar 1974 fik det derudover

tildelt lokaler i Købmagergade 52. I instituttets lokaler husedes dets administration, her afholdtes der møder, og efterhånden fik flere lærere arbejdsværelse; men næsten al undervisningen fandt stadig sted i de forskellige undervisningslokaler rundt om i den indre by, og den faglige forening Splurge, efterfølgeren af de engelskstuderendes hedengangne forening The Union, holdt de fleste af sine arrangementer uden for instituttets lokaler. Først med udflytningen til Njalsgade i januar 1976 blev de forskellige funktioner samlet. Den engelske og amerikanske bogsamling på Filologisk Laboratorium flyttede med og blev til Engelsk Institutbibliotek; fra laboratoriets stab fulgte mag. art. *Gorm Rode* med og blev instituttets bibliotekar. I tidens løb var der blevet ansat flere sekretærer, og instituttet råder nu over fem teknisk-administrative stillinger. Institutråd i overensstemmelse med universitetets statut etableredes i 1975.

Ansvaret for undervisningen overgik i efteråret 1968 til et studienævn valgt efter de da gældende midlertidige regler. Nogle måneder før, i sommeren 1968, var en ny eksamensordning blevet indført. Forprøven blev afskaffet, og i stedet blev der indført en 1. del, der adskilte sig fra bifagseksamen ved at rumme en prøve i oldengelsk, men til gengæld fordredes der flere opgivne værker ved bifagseksamen. Der indførtes krav om kendskab til almindelig lingvistik, og kravene inden for litteraturteorien blev defineret nøjagtigere. I 1971 blev der givet regler for, hvordan eksamen kunne aflægges som deleksamen.

1968-ordningen afløstes af en ny eksamensordning i 1976. Denne består af en bifagseksamen med prøver i en række basale discipliner, deriblandt samfundsfag, samt et tilvalgsområde. Oven på denne eksamen kan man så lægge en hovedfagseksamen med prøve i oversættelse, speciale samt fire af kandidaten særligt studerede emneområder. Med denne ordning havde man således brudt med traditionen for en hovedfagseksamen i hele fagets område; kendskab til old- og middelengelsk er ikke længere obligatorisk; til gengæld er disciplinen samfundsforhold blevet styrket betydeligt.

Hvad magisterkonferensen angår, blev der foretaget en ajourføring, således blev det muligt at aflægge også konferensens prøver som deleksaminer.

I 1969 fik universitetet en lektor i irsk, hvorved den gamle tradition for beskæftigelse med keltisk i København blev genoplivet. Lektoratet blev henført til Engelsk Institut og besat med fil. lic. *James Stewart,* der siden sin ansættelse har undervist både i irsk sprog og i anglo-irsk litteratur. En anden ny lærestol er professoratet i amerikansk sprog og litteratur. Det blev pr. 1. maj 1974 besat med *Paul Levine* (f. 1936), der er Ph. D. fra Harvard i 1967. I sin produktion har han især beskæftiget sig med det 20. århundredes amerikanske litteratur.

I januar 1974 gik Knud Schibsbye af som professor, og som hans efterfølger blev pr. 1. juli 1975 udnævnt *Arne Zettersten* (f. 1934), der i 1965 var blevet fil. dr. i Lund og inden sin ansættelse i København havde været docent ved Lunds Universitet og svensk kulturattaché i London. I sin forskning har han beskæftiget sig med flere områder inden for studiet af engelsk sprog, f.eks. middelaldersprog, ordhyppighed og engelsk, som det tales i områder fjernt fra England.

Engelsk Institut har nu til dags foruden de fem professorer en stab af heltidsbeskæftigede medarbejdere med forskning som et af deres arbejdsområder, og der arbejdes inden for vidt forskellige områder af faget. Resultaterne offentliggøres mange forskellige steder, men instituttet har nu selv to skriftrækker, hvis første bind udkom i henholdsvis 1975 og 1977. Grupper af kolleger er gået sammen om større projekter, og denne arbejdsform må siges at have fået bedre betingelser nu, hvor medarbejderne har arbejdsværelser til deres rådighed under samme tag og i nærheden af instituttets faciliteter. Som et resultat af flere læreres samarbejde foreligger en *Lærebog i almene sproglige Begreber* (1978) til brug ved den nye 1.-semesters-undervisning. Blandt de øvrige forskningsresultater skal her blot nævnes nogle større monografier fra de senere år. *Niels Davidsen-Nielsen* viderefører traditionen for studiet af engelsk fonetik, og hans bog *Engelsk Fonetik* (1971, genoptrykt 1974 og 1977; engelsksproget udg. Oslo, 1977) har afløst Jespersens bog. Af hans øvrige arbejder bør nævnes bogen *Neutralization and Archiphoneme* (1978). Middelalderforskning dyrkes bl.a. af *John Barnie (War in Medieval Society,* London & New York 1974) og *Graham Caie (The Judgment Day Theme in Old English,* 1976). Om litteraturens teori foreligger fra *Christian Kocks* hånd *Litteraturoplevelse* (1974) og, i samarbejde med *Peter Harder, The Theory of Presupposition Failure* (1976). Engelsk litteratur fra forskellige perioder behandles af *Niels Bugge Hansen* i *That pleasant place* (1973) og *Niels Jørgen Skydsgaard* i *En studie i Daniel Defoes jeg-roman* (1964). Det danske stof i Shakespeares *Hamlet* er blevet gjort til genstand for en yderst grundig behandling af *Cay Dollerup* i *Denmark, »Hamlet«, and Shakespeare* I-II (Salzburg, 1975). Den danske »modtagelse« af den nye engelske litteratur i begyndelsen af det 19. århundrede er blevet systematisk undersøgt af *Jørgen Erik Nielsen* og resultaterne fremlagt i *Den engelske litteraturs dyrkere i Holsten omkring 1820* (1966) og *Den samtidige engelske litteratur og Danmark 1800-1840* I-II (disp. fra 1975, udgivet 1976-77).

Den forskning, på hvis resultater der her er givet nogle eksempler, er endnu knap historie. Både de opregnede bøger, de ikke nævnte mindre arbejder og de endnu ikke udgivne kan i mange tilfælde siges at være eksempler på videreførelse af gamle forskningstraditioner inden for faget ved Københavns Universitet, i andre tilfælde er det nye områder, der opdyrkes.

SAMMENFATNING OG UDBLIK

I det ovenfor om eksamensordningerne sagte blev der fremhævet både ligheder og ændringer. En del af ændringerne er ikke specielle for faget engelsk (f.eks. forprøvens bortfald i 1968), andre er det (f.eks. den større og større vægt på litteratur uden for Storbritannien) og siger således noget om, hvad man inden for faget har ment at måtte kræve af magistre og kandidater, der skal være rustede til i Danmark at formidle kendskab til det engelske sprog og den engelsksprogede litteratur og kultur. Det var et voksende behov for kendskab til engelsk, der gav faget en mere og mere fremtrædende plads i skoleundervisningen og derved skabte et øget behov for folk med uddannelse til at give denne undervisning. Den højere skoles tarv indtager en fremtrædende plads i diskussionen om og argumentationen for faget på universitetet, mange af fagets lærere har haft en fortid i skolens tjeneste, og der er mange eksempler på, at universitetets engelsklærere også har udgivet skolebøger. Men ved siden af det praktiske sigte, uddannelse af sproglærere til den højere skoleundervisning, har man hele tiden holdt sig for øje, at der på universitetet er tale om engelsk som et videnskabeligt fag, dels fordi lærere i den højere skole har brug for en videnskabelig ballast, dels fordi universitetets engelske afdeling (institut) ikke udelukkende har til opgave at uddanne sproglærere, men også til selv at følge med i og formidle, hvad der foregår i den engelsksprogede verden, og til at bidrage til fagets udvikling som videnskabelig disciplin eller snarere videnskabelige discipliner, for faget er blevet omfattende, og det er blevet vanskeligt, for ikke at sige umuligt for den enkelte at have overblik over dem alle; men de holdes sammen af det sprog, der er bærer af denne litteratur og kultur. Det skal da heller ikke glemmes, at mange af de i tidens løb uddannede magistre og kandidater har fundet anvendelse for deres uddannelse uden for skolen, og at mange af de i København producerede afhandlinger og lærebøger har fundet anvendelse uden for Danmarks grænser.

I det her beskrevne tidsrum er faget engelsk blevet etableret også på universiteterne i Århus og Odense og på universitetscentrene i Roskilde og Aalborg. I Århus[12] var *Torsten Dahl* (1897-1968) i mange år ene om at undervise i engelsk (docent 1928, professor 1934-67), idet skriftlig sprogfærdighed dog blev varetaget af undervisningsassistent. Dahl underviste således både i litteratur og sprog, og i sin produktion dyrkede han også fagets litterært-kulturelle side, men i højere grad sproglige discipliner som moderne

12. En kortfattet oversigt over Institut for Engelsk Filologi i Århus (af H. Friis Johansen) findes i *Aarhus Universitet 1928-1978,* red. af Gustav Albeck, Århus, 1978, s. 233-34.

grammatik og historisk syntaks, hovedsagelig elizabethansk engelsk. I 1945 blev der oprettet et lektorat i engelsk litteratur, der indtil 1959 var besat med *Niels Alkjær,* nu forskningsbibliotekar ved Det kongelige Bibliotek. Et docentur i engelsk med særligt henblik på litteraturen blev oprettet i 1958 (året efter normeret som professorat) og blev indtil 1967 beklædt af *Grethe Hjort* (1903-67), specialist i engelsk middelalder (*Piers Plowman*) og australsk litteratur; hun indførte undervisning i australsk litteratur og lagde grunden til den nu blomstrende beskæftigelse med Commonwealth-litteratur i Århus. Torsten Dahls efterfølger blev *Knud Sørensen* (f. 1928), der fra 1962 havde været professor i engelsk ved Danmarks Lærerhøjskole. Det andet professorat blev i 1968 besat med *Thora Blatt* (f. 1930), der i 1972 blev professor ved Roskilde Universitetscenter, hvorefter stillingen blev besat med *Donald W. Hannah* (f. 1927), der fra 1957 havde været ansat ved Århus Universitet, oprindelig som engelsk lektor. Under de skiftende professorer bibeholdtes opdelingen mellem et hovedsagelig sprogligt orienteret og et hovedsagelig litterært orienteret professorat. Knud Sørensen har i sin forskning beskæftiget sig med emner som historisk syntaks, stilistik, påvirkninger på og fra engelsk samt engelskundervisningens historie, Thora Blatt med engelsk renæssancedigtning og med romantikerne, Hannah med engelsk litteratur fra flere perioder samt med Karen Blixen. I øvrigt har Århus Universitet nu en række heltidsbeskæftigede ikke-professorale lærere, og der arbejdes inden for en række områder. Blandt de seneste års forskningsresultater kan nævnes to disputatser: *Beowulf: The Appeal of a Poem* (1975) af *Andreas Haarder* (f. 1934), fra 1975 professor ved Odense Universitet, der således har videreført den danske tradition for studiet af oldengelsk; og *Prepositional Phrases and Prepositional Verbs: a Study in Grammatical Function* (Haag, 1977) af *Torben Vestergaard* (f. 1943), fra 1978 professor i engelsk ved Aalborg Universitetscenter.

Andreas Haarder efterfulgte ved Odense Universitet *Henning Krabbe* (f. 1906), professor 1966-74, der især har dyrket fagets litterære side, først og fremmest Shakespeare og Shelley. Et andet professorat blev i 1968 besat med *Hans Hartvigson* (f. 1932), der hovedsagelig har arbejdet med moderne engelsk syntaks. Også i Odense, Roskilde og Aalborg er der nu foruden professorerne ansat flere heltidsbeskæftigede lærere i engelsk.

Professoratet i engelsk ved Danmarks Lærerhøjskole blev efter Knud Sørensens afgang besat med *Poul Steller* (f. 1918), der indtil da havde været afdelingsleder ved Lærerhøjskolen. I 1966 udsendte Steller og Sørensen i fællesskab en *Engelsk Grammatik,* der har fundet udbredt anvendelse i engelskundervisningen ved universiteter, højere læreanstalter og seminarier. Som en frugt af det videnskabelige arbejde ved lærerhøjskolen bør endvidere

nævnes afdelingsleder *Arne Juuls* disputats *The Nominal Phrase and the Subject-Verb Relation in Modern English* fra 1974 (trykt udgave under titlen *On Concord of Number in Modern English,* 1975).

Endelig skal det ikke glemmes, at der er blevet ydet værdifulde bidrag til studiet af engelsk sprog og litteratur af folk med ansættelse uden for universiteterne og de højere læreanstalter. Fra det sidste halve århundrede kan således nævnes *Martin Ellehauges* disputats *The Position of Bernard Shaw in European Drama and Philosophy* (1931) og *Frederik Schybergs* om *Walt Whitman* (1933), der i 1951 udkom i engelsk oversættelse i New York.

Kontakt mellem engelsklærerne ved de forskellige universiteter og mellem universiteternes lærere og engelsklærere på andre niveauer har jævnlig fundet sted. Som et resultat af drøftelserne i en kreds af engelsklærere fra alle niveauer foreligger bogen *Engelskundervisning analyseret i ni artikler* (1968). Af større faglige arrangementer bør nævnes de week-end-seminarer, som professor Krabbe i flere år arrangerede i Odense og på Hindsgavl, og de »Seminars in American Studies«, der i en årrække er blevet arrangeret af The Commission for Educational Exchange between Denmark and the United States, i flere år i samarbejde med Engelsk Institut ved Københavns Universitet, og som har givet anledning til bogen *America in the Fifties,* udg. af *Anne R. Clauss* (Anglica et Americana 5, 1978). I øvrigt har der i tidens løb hyppigt været samarbejde mellem engelsklærerne ved de forskellige universiteter i bedømmelsesudvalg og ikke mindst ved forhandlinger om nye eksamensordninger. Disse var indtil 1968 ens for fagets vedkommende ved de danske universiteter, hvad der ikke længere er tilfældet, og der er vel grund til at vente, at faget engelsk i fremtiden vil tage sig mere forskelligartet ud ved de forskellige universiteter, end man hidtil har kunnet iagttage.

Germansk filologi

Af Steffen Steffensen og Karl Hyldgaard-Jensen[1]

Vort sydlige nabolands sprog og kultur har haft stor indflydelse i Danmark, hvilket på flere måder måtte blive genstand for forskningens interesse. Det tyske sprogs indvirkning var stærkest i middelalderen, nærmere bestemt det middelnedertyske sprogs i Hansaens tid.[2] Danmark var en overgang, hvad hoffet og befolkningen i byerne samt diplomer og breve angår, godt på vej til at blive tvesproget. Det danske sprog optog dengang, ligesom det svenske, en mængde middelnedertyske låneord og f.eks. også præfikset be-. Efter det højtyske og det danske skriftsprogs tilblivelse mærkes også det højtyskes indvirkning især efter reformationen og i det 17. og 18. århundrede. Nævnes kan forstavelsen er- fra det 16. og ge- fra det 17. og 18. århundrede.

Det højtyske sprog har på forskellig måde været anvendt i Danmark, bl.a. ved hoffet. Ikke blot naboforholdet har været af betydning, men i høj grad også helstaten. En tid var hærens kommandosprog i Danmark tysk, dog aldrig i flåden. Den tysk-danske adels betydning var stor, ligeledes de tyske kredses i København, hvor den tyske St. Petri Kirkes menighed havde sin kulturelle blomstringstid i Klopstocktiden. København var dengang et tysk kulturcentrum. Den tyske litteraturs indvirkning var allerede betydningsfuld i baroktiden; derefter fandt en litterær vekselvirkning sted i Klopstocktiden og i guldalderen. En digter som Baggesen skrev virtuost både på dansk og tysk og tilhører såvel den danske som den tysksprogede litteratur. Først efter ca. 1870 bliver dansk og skandinavisk litteratur en tid mere givende over for Tyskland end modtagende (Ibsen, Strindberg, J. P. Jacobsen, Herman Bang o.a.).

Alle de nævnte forhold har selvsagt interesseret dansk germanistisk forskning. En række afhandlinger om relationerne mellem dansk og tysk litteratur vil blive nævnt i det følgende. Når Goethes digtning har beskæftiget flere stærkt, skyldes dette ikke blot Goethes digteriske format, men også hans

1. Afsnittet om Institut for germansk filologi er skrevet af Steffen Steffensen i samarbejde med Karl Hyldgaard-Jensen, de øvrige afsnit af Steffen Steffensen alene. Om fagets historie har også Rolf Wiecker skrevet i *Festschrift für Steffen Steffensen,* Text & Kontext 6, 1-2, 1978, dog ud fra et andet grundsynspunkt, så at de to fremstillinger supplerer hinanden.

2. Se herom især Peter Skautrup: *Det danske Sprogs Historie* I-IV, 1944-70. Heinrich Bach har i en artikel i *Festschrift für Werner Betz,* 1977, ved eksempler vist, hvor dybtgående det middelnedertyske sprogs indvirkning var. Han betegner den som en forudsætning for Danmarks integrering i den europæiske kultur (smlg. optagelsen af latinske låneord).

store betydning for dansk åndsliv. Det nedertyske sprog har optaget flere forskere.[3] Det er ligeledes betegnende, at en stor del af de i det følgende omtalte forskere er sønderjyder. I Slesvig måtte mødet mellem det danske sprog, nedertysk og højtysk samt frisisk ligesom brydningen mellem to kulturer vække særlig interesse.

Germanistikken er en forholdsvis ny videnskab. Som bekendt eksisterede der oprindelig kun klassiske filologer. I guldalderen opstod både en nordisk og en almindelig sprogvidenskab (Rask), men også germanistikken er et barn af romantikken. Den fik en fornyelse i realismens og især positivismens tidsalder, der trængte det romantiske element tilbage til fordel for det rent filologiske, den genetiske sprogbetragtning og analysen af sprogbrugen, idet man stræbte efter det rationelle og eksakte. I denne tid begynder i Danmark den egentlige germanistiske forskning med to videnskabsmænd af format, inspireret ikke blot af tysk germanistik, men også af almen sprogvidenskab. Det har haft betydning for dansk germanistik, at Danmark havde sprogforskere som Vilhelm Thomsen, Karl Verner, Holger Pedersen, Otto Jespersen og Louis Hjelmslev.

PRÆLIMINARIER. UNDERVISNINGEN BEGYNDER

Med romantikken, især i dens restaurative periode, var der især i Tyskland opstået en interesse for nationens fortid, dens sprog, kultur og litteratur (Brødrene Grimm). Men allerede i den tidlige, mere kosmopolitiske romantik var også en videnskabelig beskæftigelse med udlandets litteratur og med fjerne landes og ældre tiders sprog som Sanskrit begyndt (f.eks. hos Fr. Schlegel).[4] Såvel en germansk som en sammenlignende sprogvidenskab blev til. Den sproghistoriske interesse og den sammenlignende sprogvidenskabs betydning prægede også de første faser af germanistikkens historie i Danmark.

Foreløbig varede det dog længe, før en egentlig germanistisk videnskab grundlagdes i Danmark. Der var ingen egnede videnskabsmænd og ingen

3. I Sverige har denne interesse, ikke mindst for det middelnedertyske, været aldeles dominerende, hvilket skyldes Erik Rooths skoledannende indsats. Rooth havde lært af Chr. Sarauws *Niederdeutsche Forschungen* I-II, 1921-1924.

4. Fr. Schlegel skabte den tyske betegnelse »vergleichende Grammatik« for sammenlignende sprogvidenskab; den blev overtaget og knæsat af Franz Bopp, den egentlige grundlægger af denne videnskab i Tyskland. Den danske grundlægger af samme videnskab, Rasmus Rask, har samtidig med Bopp og uafhængig af denne peget på noget afgørende, nemlig det synspunkt, at den sikreste metode til at afgøre sprogenes slægtskab er sammenligningen af den grammatiske bygning.

Fig. 86. St. Petri Kirke som den så ud i Klopstocktiden, set fra universitetet på den anden side Nørregade. Til højre for kirken ses præsteboligen, opført 1735 og ødelagt ved bombardementet 1807. Her boede den højt ansete prædikant Balthasar Münter, Struensees modstander, men også hans skriftefader før henrettelsen. Stik af H. Qvist i Erik Pontoppidan: Den danske Atlas II, 1764.

fortalere for sagen i fakultetet. Men en stærk interesse for tysk sprog og litteratur var til stede. Derom vidner allerede i århundredets begyndelse Sanders og Oehlenschlægers undervisning. *Levin Chr. Sander* (1756-1819), daniseret holstener, dramatiker, kendt som Oehlenschlægers lærer, var fra 1800 professor ved det samme år oprettede Pædagogiske Seminar for de lærde skoler og underviste her i pædagogik, metodik og tysk. Denne undervisning ophørte dog ved Sanders død 1819. *Henrich Steffens* havde ved sine forelæsninger bidraget stærkt til at vække interesse for tysk digtning og filosofi; og *Adam Oehlenschlæger,* der 1810 blev professor i æstetik, læste ofte for fyldte auditorier om tysk litteratur, især den klassiske (Goethe og Schiller) og romantisk digtning (Tieck).

Ikke mindst skolereformen af 1850 (Madvigs skolereform), der gav de moderne sprog en større plads inden for skolen, måtte føre til et forstærket ønske om universitetsundervisning i tysk på videnskabeligt grundlag. Allerede inden skolereformen var dog en lærestol i tysk sprog og litteratur blevet normeret ved normalreglementet 1836 som lektorat. *Nicolai Christian Levin Abrahams* (1798-1870) blev den første lektor i tysk (1839-1852). Han var

cand.jur. og en kendt figur i det offentlige liv i København, bl.a. medlem af »Tylvten« og medstifter af Studenterforeningen. Man måtte i begyndelsen nøjes med lærere, der besad de nødvendige sprogkundskaber, hvilket både Abrahams og hans efterfølger Oppermann gjorde. Efter at Abrahams i 1828 havde erhvervet magistergraden, havde han siden 1829 undervist i fransk, der videnskabeligt var hans egentlige område, hvorfor han er nærmere omtalt i afsnittet om romansk filologi. Han havde titlen som professor extraordinarius d.v.s. titulær professor uden professorgage, hvilket man søgte at bøde på ved også at gøre ham til lektor i tysk. Han læste både over tysk sprog og litteratur, især dog den ældre før Luther, hvilket var i overensstemmelse med tidens tendenser. Han skal have været en skattet forelæser, men han var, forståeligt nok, ikke tilfreds med de vilkår, man bød ham, hvorfor han 1852 overtog posten som notarius publicus.

Abrahams' efterfølger blev *Ludvig H. F. Oppermann* (1817-83), der beklædte lektoratet fra 1852 til sin død, fra 1855 var han ligesom Abrahams titulær professor. Han var en begavet mand med mange interesser og talenter; dog lå hans hovedinteresser uden for lektoratets område. 1843 var han blevet cand.philol. og underviste derefter til 1852 ved forskellige skoler, i Aarhus som overlærer. I 1852 tog han, der var søn af en skovrider, forsteksamen og virkede, da han var blevet medlem af Folketinget (1849 med en mindre afbrydelse til 1861) med stor energi og kyndighed for sager vedrørende forstvæsen og statsskovenes drift. Sin største indsats ydede han dog inden for matematikkens område, bl.a. aktuarmatematikken. Han blev på grund af sine banebrydende afhandlinger på matematikkens område 1875 medlem af Videnskabernes Selskab. Som filolog skrev han to skolebøger, en dansk og en latinsk sproglære, han satte sig også på egen hånd ind i de ældre tyske sprogtrin og læste fortrinsvis over emner som oldhøjtysk, oldsaksisk og gotisk.[5] Den særlige interesse i tiden for disse ældre sprogtrin hang sammen med, at disse i særlig grad var i stand til at belyse det oldnordiskes sproghistoriske stilling. Oppermann havde kun ganske få tilhørere og var på grund af sin strenghed en frygtet eksaminator. Han fik aldrig en stilling, der svarede til hans usædvanlige evner, og blev bitter og mistænksom.

Omtales bør også den højtbegavede kritiker og skolemand *Peder Hjort*[6] (1793-1817) skønt denne ikke var tilknyttet universitetet. Som tysklærer ved

5. Oppermann interesserede sig mindre for litteraturen. At der stadig eksisterede en stærk interesse for tysk litteratur, viste sig ved den store tilstrømning til Georg Brandes' forelæsninger over emnet.

6. På rejser havde Hjort knyttet venskaber med flere førende tyske kulturpersonligheder, bl.a. Schelling, Tieck og Schleiermacher.

Sorø Akademi udgav han både en meget brugt tysk læsebog og 1817 en tysk grammatik (7.udg.1858). Grammatikken[7] fik stor betydning på universitetet og i skolen, fordi Hjort her som den første anvendte den nye sprogvidenskabs synspunkter (Rasks og Jacob Grimms). Den leverede hele grundlaget for efterfølgeren J. Kapers tyske grammatik. Nævnes bør ligeledes sprogmanden *C. A. Nissen* (1839-1905). Også han udgav en værdifuld, fyldig *Tysk Grammatik for viderekomne* (1891).[8] Til sin disputats *Forsøg til en middelnedertysk Syntaks* (1884) var han blevet inspireret ved at følge Oppermanns undervisning.[9]

FAGETS VIDENSKABELIGE GRUNDLÆGGERE I DANMARK

I 1883 forandredes fagets stilling ved Københavns Universitet. Nye synspunkter vedrørende de moderne sprog havde i nogen tid været på vej. Man var således fra 1880 begyndt også at stille prisopgaver i disse. Og i 1879 foreslog fakultetet oprettelsen af et professorat i germansk filologi. Særdeles vigtigt var det endvidere, at man 1883 ændrede den filologisk-historiske embedseksamen, så den kom til at bestå af et hovedfag og to bifag. Tysk kunne være såvel hoved- som bifag.[10]

1883 døde Oppermann, og fakultetet opslog stillingen. Alle ventede, at den ville blive omdannet til et professorat, hvorfor der meldte sig fem ansøgere, blandt disse de to doktorer Julius Hoffory og Herman Møller samt C. A. Nissen, hvis disputats var på vej. Fakultetet indstillede Julius Hoffory (1855-97), der i 1879 var blevet mag.art. i nordisk filologi og i 1883 erhvervede doktorgraden med en afhandling om *Oldnordiske consonantstudier,* hvorefter han var blevet ansat som docent i fonetik og nordisk filologi. Fakultetet anså ham med rette for at være en lærd og skarpsindig forsker og en dygtig pædagog.[11]

7. Olaf Carlsen: *Peder Hjort og hans tyske Grammatik,* 1928.

8. C. A. Nissen udgav også sammen med F. A. Mohr *Tysk-Dansk Ordbog* I-II (1900-1904).

9. For året 1882/83 havde Oppermann stillet prisopgaven »En fremstilling af de vigtigste punkter af ordføjningslæren i middelnedertysk«. Opgaven blev ikke besvaret, men spørgsmålet havde altså fænget hos C. A. Nissen.

10. Betegnende var det bl.a., at man i hovedfaget krævede indblik i sprogets udvikling fra de ældste tider, også i indoeuropæisk, at hovedfaget skulle kombineres med enten latin eller græsk som obligatorisk bifag, og at man også i bifaget krævede kendskab til nedertysk.

11. Se også under Fonetik. Hoffory havde 1883 holdt forelæsninger over den nyeste Faustforskning. Blandt tilhørerne var Chr. Sarauw, der her blev inspireret til sine senere betydelige Fauststudier. Hoffory blev 1887 ekstraordinær professor i Berlin, men efter en tyfus uhelbredelig sindssyg.

Men ministeriet vragede ham[12] og udnævnte i stedet Herman Møller til docent; først i 1888 fulgte udnævnelsen til professor i germansk filologi. Herman Møller virkede i embedet til 1921.

Herman(n) Møller (1850-1923) blev født i Hjerpsted (i Tønder amt), hvor faderen, der var af nordslesvigsk familie, dengang var præst, indtil han året efter blev forflyttet til Keitum på Sild. Herman Møller har senere udtalt, at hans sans for sproglige forskelle allerede i barndommen blev vakt af sprogforholdene på Sild, hvor frisisk mødtes med det indtrængende plattyske og højtyske. Moderen, der ligesom hans hustru var af den danske grevelige familie Knuth, lærte ham at læse »rigsdansk«. Faderen begyndte meget tidligt at undervise ham i latin og engelsk, derpå også i græsk, hebraisk og fransk. Han kom i Flensborg Latinskole og blev her student 1867. Derefter studerede han udelukkende i Tyskland, de første semestre klassisk filologi og historie, senere sammenlignende sprogvidenskab. Det var hans særlige interesse for det dengang temmelig uudforskede frisiske sprog, der tillige førte ham ind i et omfattende studium af germanistikken. Doktor blev han 1875 i Leipzig *(Die palatalreihe der indogermanischen grundsprache im germanischen)*, og han habiliterede sig 1878 i Kiel *(Epenthese vor k-lauten im germanischen . . .)*, hvorefter han til 1883 virkede som privatdocent i Kiel. Allerede tidligt havde han besluttet at skrive en frisisk grammatik, i ungdomstiden blev afsnittet om vokalismen færdiggjort. Herman Møller blev den egentlige grundlægger af den germanistiske forskning i Danmark. Som sprogforsker og germanist havde han et ualmindeligt format; som menneske var han ret verdensfjern, næsten sky. Men hans lærdom og ikke mindst hans ubestikkelige personlighed og integritet fremkaldte respekt og hengivenhed hos studenter og kolleger.[13] Egentlig savnede han pædagogiske evner, men fik alligevel stor betydning, især for de særlig sprogvidenskabeligt interesserede studenter. Bl.a. har Holger Pedersen udtalt, at Herman Møllers forelæsninger over gotisk blev af afgørende betydning for hans videnskabelige løbebane. For Herman Møller var det væsentlige i germanistikken de tidlige sprogtrin og den ældre litteratur; arven fra romantikken mærkedes stadig. Han læste aldrig over litteratur efter det

12. Grunden var, at kultusminister Jacob Scavenius vidste, at Hoffory ti år tidligere som ung student i et lystigt lag i Studenterforeningen efter opfordring med mimisk talent havde efterlignet en kendt jysk degns grotesk-komiske fremsigelse af kirkebønnen. Jfr. Carl Dumreicher: *Studenterforeningens Historie 1870-1920* I, 1934, s. 262 ff.

13. Litt. især: Holger Pedersens mindeord over Herman Møller (med litteraturliste) i Oversigt over Det kgl. danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger juni 1923-maj 1924, s. 49 ff. Mere subjektive er karakteristikkerne af Herman Møller og Chr. Sarauw i Carl Roos: *Livserindringer* II, 1961, s. 13ff. og i L. L. Hammerich: *Duo*, 1973, s. 386ff.

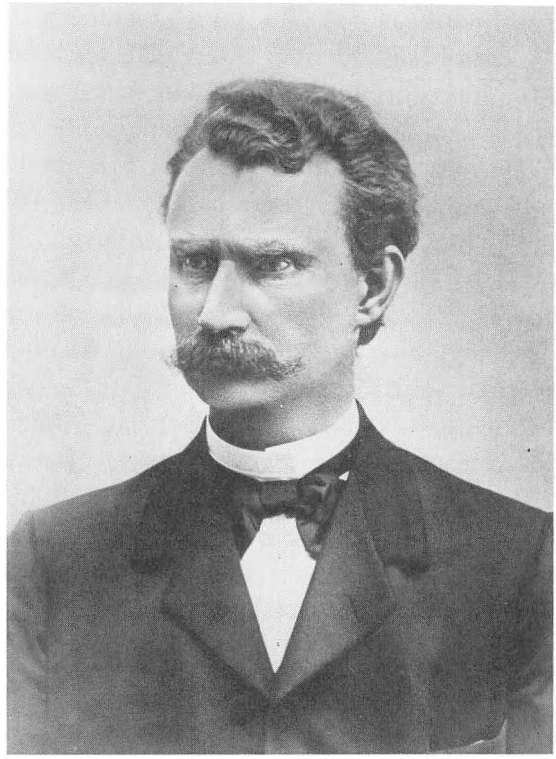

Fig. 87 Herman Møller var i en hel generation (1883-1921) den eneste professor i faget. Han og Chr. Sarauw er fagets videnskabelige grundlæggere i Danmark. Herman Møller var en betydelig og umådelig lærd sprogvidenskabsmand, såvel i det indoeuropæiske som det germanistiske. Fototypi. Rønnov & Hansen fot. Videnskabernes Selskab.

16.århundrede. Den nyere litteratur og praktisk sprogfærdighed blev forsømt, skønt Herman Møller med rørende tålmodighed underviste i oversættelse til tysk og tysk stilskrivning. Hvad nyere tysk litteratur angår, blev studenterne rådet til at følge undervisningen hos professor i »almindelig og sammenlignende litteraturhistorie« Valdemar Vedel, der regelmæssigt læste over tysk litteraturhistorie.[14]

Inden for den sammenlignende sprogvidenskab og germanistikken, Herman Møllers egentlige område, har han givet en række vigtige bidrag til løsningen af vanskelige problemer, især i afhandlinger om den germanske og indogermanske lyd- og formlære, specielt aflydsteorien. De store opgaver, han her beskæftigede sig med, førte bl.a. til, at han aldrig fuldførte sin frisiske

14. Valdemar Vedel, der var en betydelig forsker, har bl.a. som den første anvendt »Barok« og »Rokoko« som epokebetegnelser i litteraturhistorien. Først medvirkede Julius Paludan, siden Valdemar Vedel ved bedømmelsen af doktordisputatser med tysk litteratur som emne i stedet for Herman Møller, der her erkendte sin begrænsning. Der var en hel række af sådanne disputatser: af Ernst Kaper *(Kleists Robert Guiscard,* 1908*)*, Konrad Simonsen *(Goethes Naturfølelse,* 1909*)*, Louis Bobé *(Frederikke Brun,* 1910*)*, J. C. Norman *(Ifflands, Schillers og Goethes Indflydelse på Skuespilkunsten,* 1914*)*.

grammatik, et arbejde, som han med mellemrum genoptog. Han havde i Tyskland haft berømte lærere, således hørte han i historie selveste Theodor Mommsen samt Müllenhoffs forelæsninger over Tacitus' »Germania«. Derved vaktes hans levende, livslange interesse for etnografiske forhold og de oldgermanske stammers historie. Sin usædvanlige lærdom på disse områder røbede han bl.a. i flere anmeldelser. Han så altid tingene i det store perspektiv. Ikke mindst beskæftigede den oldgermanske digtning ham, specielt folkeeposet, især i *Das altenglische volksepos in der ursprünglichen form* I-II (1883) og *Zur althochdeutschen allitterationspoesie* (1888). Metodisk forenede han her konjekturalkritikken med sin stærke interesse for det metriske. Han var en original »musikalsk« metriker.

Sin største indsats ydede Herman Møller i studiet af forholdet mellem det indoeuropæiske og det semitiske. Han har med sin bog *Semitisch und Indogermanisch, Erster Teil, Konsonanten* (1906 (1907)) skrevet hovedværket på dette område.[15] Også de, der stillede sig tvivlende over for hans resultater, måtte anerkende undersøgelsernes imponerende karakter. Holger Pedersen udtalte, at Herman Møllers storslåede forskning på dette område måtte siges at være lykkedes. Louis Hjelmslev har fremhævet, at Herman Møller ved betragtningen af hidtil ukendte elementfunktioner mellem de genetisk beslægtede sprog foregreb synspunkter, der spiller en vigtig rolle i den senere strukturalistiske sprogbetragtning.[16] Herman Møllers dristige ideer om indogermanske laryngaler, som næsten ingen turde tro på, blev efter hans død strålende bekræftet af Jerzy Kurylowicz i dennes studier over det hittitiske.[17]

Christian Sarauw (1865-1925). I oktober 1906 havde bibliotekar, cand.mag. Raphael Meyer, der var censor i tysk ved skoleembedseksamen, rettet en skriftlig henvendelse til fakultetet, hvori han foreslog oprettelsen af et docentur i tysk til ham selv, så at han kunne forbedre undervisningen i praktisk tysk og i nyere tysk litteratur. Baggrunden for henvendelsen var især den, at man ved skolereformen i 1903 havde indført nysproglig studentereksamen, hvorved ensidigheden i universitetets undervisning i tysk blev mere følelig. Imidlertid ønskede fakultetet åbenbart ikke at ansætte Raphael Meyer og rettede underhånden henvendelse til dr.phil. Christian Sarauw om at indsende en lignende ansøgning. Raphael Meyer[18] ville utvivlsomt have

15. Senere fulgte især den nyttige materialesamling *Vergleichendes indogermanisch-semitisches Wörterbuch,* 1911, 2. udg. 1970, samt flere nye, vigtige afhandlinger om emnet.

16. Louis Hjelmslev: *Sproget, En introduktion,* 1963, s. 122f.

17. Jvfr. L. L. Hammerich i *Duo,* s. 387.

18. *Raphael Meyer* (1869-1925) var både cand.mag med tysk som hovedfag og translatør i tysk. Han havde dengang publiceret *Einführung in das älteste Neuhochdeutsch,* 1894 og *En bog om Goethes*

Fig. 88. Christian Sarauw var en imponerende mangesidig forsker og en dygtig pædagog. Som sprogforsker har han bl.a. arbejdet med det irske og det semitiske. Inden for tysk reformerede han studiet af det nedertyske i et skelsættende arbejde og var tillige en betydelig Goetheforsker. Julie Laurberg & Gad fot. 1917. Videnskabernes Selskab.

kunnet præstere en nyttig undervisning, men der er heller ingen tvivl om, at dr. Sarauw, der dengang virkede som privatdocent, havde langt de bedste kvalifikationer. Sagen[19] endte med, at Christian Sarauw blev udnævnt til docent 1.4.1908.

Han havde 1889 taget skoleembedseksamen i tysk, engelsk og græsk og blev 1900 dr.phil. på afhandlingen *Irske Studier.* Han var ligesom Herman Møller en forsker af sjældent format. Herman Møller og han står som de to store i faget og som dets grundlæggere i Danmark. De supplerede hinanden, forskellige som de var som mennesker og forskere. Uden helt at kunne måle sig med Herman Møller, hvad dennes originale og dristige tankerigdom angår, var også Christian Sarauw en sprogforsker af ualmindelig og mangesidig begavelse, der gav vigtige bidrag til sprogvidenskaben såvel uden for som inden for germanistikken. Dertil kom, at han havde en levende sans for nyere tysk litteratur og blev en betydelig Goetheforsker. Og i modsætning

Götz, 1895. Han har senere indlagt sig fortjeneste som en fortræffelig leder af Landbohøjskolens bibliotek.

19. Københavns Universitets Aarbog 1907-08, s. 114f.

til Herman Møller var han en glimrende pædagog, opøvet dertil ved sin undervisning ved forskellige skoler. Han var en pioner, hvad undervisningen i de moderne sprog angår, og udgav, tildels sammen med Otto Jespersen, hvis synspunkter han delte, flere lærebøger i tysk og engelsk.

Som student havde han, tidlig moden og utrolig modtagelig, som han var, ikke blot lært hos Herman Møller, men især også hos Vilhelm Thomsen. Ved begges undervisning erhvervede han sin ualmindelig vide sproglige horisont. Da han var blevet cand.mag. kastede hans sig energisk over det vanskelige studium af det keltiske, hvilket førte til doktordisputatsen *Irske Studier,* der indeholdt »grammatiske opdagelser af den mest overraskende og vidtrækkende natur«.[20] Efter at have erhvervet doktorgraden virkede han som privatdocent og læste over så forskellige emner som gotisk, oldsaksisk, græske dialekter, semitisk grammatik og assyrisk. Også med de slaviske sprog og med tyrkisk havde han beskæftiget sig. 1901-1908 underviste han ved Købmandsskolen i russisk. Hans første afhandling handlede om et spørgsmål inden for Homerkritikken, et af hans synspunkter førte til en heftig polemik med J. L. Heiberg.

Efter det keltiske kastede han sig med en lige så fantastisk ihærdighed over studiet af det semitiske og arabiske, assyriske og babyloniske. Han har publiceret en række afhandlinger og artikler inden for disse områder.[21] I sine sidste år genoptog han disse studier; da han var død, lå der på hans skrivebord et arbejde om hebraisk accent, som Johannes Pedersen senere udgav.

Da han var blevet docent og 1916 professor i tysk sprog og litteratur, opgav han foreløbig de semitiske studier og delte nu sine kræfter mellem sproglige og litterære tyskstudier. Hans første store bedrift på området var en skelsættende indsats i det noget forsømte sproghistoriske studium af det nedertyske, der først og fremmest[22] førte til udgivelsen af *Niederdeutsche Forschungen* I-II (1921 og 1924), der indeholdt en række nye synspunkter og, uden navns nævnelse, opponerede mod den førende tyske forsker på området, Agathe Lasch.

I sin første tid som docent læste han over de samme ældre emner som Herman Møller, hvilket havde sine grunde. Da han endnu ikke havde eksamensret, kom studenterne ikke, når han læste over andre emner.[23] Det

20. Således bedømte Holger Pedersen, der selv var en anerkendt keltolog, disputatsen i sine mindeord, trykt i Oversigt over Videnskabernes Selskabs Forhandlinger 1925-26, s. 57ff.

21. *Zum Kasussystem des Hammurabi-Kodex,* 1906, *Zu den Inschriften von Sendschirli,* 1907, *Der hebräische Lokativ,* 1907, *Die altarabische Dialektspaltung,* 1908, *Aramäische Perfektformen,* 1908, *Das altsemitische Tempussystem,* 1912.

22. Sarauw udgav også *Das niederdeutsche Spiel von Theophilus, Kritische Ausgabe,* 1923.

23. L. L. Hammerich i *Duo,* s. 381.

førte til, at en kreds af tysklærere 1915 klagede over Sarauws undervisning.[24] Selv gik Sarauw ind for, at der blev ansat undervisningsassistenter i de mere praktisk betonede discipliner (sprogfærdighed o.l.). Dr. Louis Bobé[25] blev derfor 1916 ansat som lærer i praktisk sprogundervisning i tysk. 1919 blev han beskikket som lektor i tysk med forpligtelse til på tysk at holde forelæsninger over litteraturhistoriske emner samt øvelser i håndskriftlæsning.

I en række år drev Chr. Sarauw indgående Goethestudier især koncentreret om Goethes »Faust«. Den vigtigste frugt af disse studier var de to bøger *Die Entstehungsgeschichte des Goetheschen Faust* (1917)[26] og *Goethes Augen* (1919), der hører nøje sammen. Med en indtrængende indlevelse i værkets oplevelsesgrundlag og i Faustdigtningens enhed forbinder han bl.a. redegørelsen for den betydning, de pansofiske skrifter har haft for Goethes religiøsitet og udvikling. Disse skrifter er det betydeligste, der på dansk er skrevet om Goethes »Faust«.

Christian Sarauws begavelse overgik Herman Møllers i mangesidighed; men begges videnskabelige indsats hører til de helt ualmindelige.[27]

TRADITION OG FORNYELSE

En betydelig videnskabelig indsats som den, der blev ydet af Herman Møller og Chr. Sarauw, vil altid få følger. Herman Møller har betydet noget afgørende for L. L. Hammerich,[28] Chr. Sarauw ligeledes. Der går, hvad studiet af det frisiske angår, en linje fra Herman Møller over Peter Jørgensen til Arne Spenter; med Hoffory begynder et Goethestudium, der fører til Sarauws og videre til Roos' Goethebøger. Elev af Herman Møller var *Gudmund Schütte* (1872-1958), der blev magister i germansk filologi 1898 og 1907 dr.phil. *(Oldsagn om Godtjod).* Bl.a. har han fra Herman Møller overtaget den stærke interesse for oldgermansk digtning og for etnografiske spørgs-

24. Det var vel ikke tilfældigt, at det var dr. Ernst Kaper, som selv aspirerede til det embede, Sarauw siden fik, der var særlig ivrig i denne sag. Senere (1917) forstærkede Raphael Meyer i skrivelser til fakultetet og ministeriet klagerne. Disse og fakultetets svar blev publiceret i Vor Ungdom 1917, s. 379ff.

25. Louis Bobé var en lærd og særdeles flittig personalhistoriker. Om hans disputats se anm. 14. Han har bl.a. indlagt sig fortjeneste ved udgivelsen af de Reventlowske familiepapirer. Endvidere skrev han bogen om *Die deutsche St. Petri Gemeinde zu Kopenhagen,* 1925.

26. Dertil slutter sig *Goethes Faust i årene 1788-89,* 1919 og *Zur Faustchronologie,* 1925.

27. Litt.: foruden Holger Pedersens mindeord (se anm. 20) L. L. Hammerich i Københavns Universitets Festskrift november 1926, s. 121ff. samt *Chr. Sarauw, Et mindeskrift,* 1926 (med talerne ved bisættelsen på Vestre Kirkegaard).

28. Det har denne selv fremhævet i *Duo,* s. 387.

mål.[29] Herman Møller har givet stødet til flere disputatser.[30] Hans undervisning i middelalderens tyske litteratur inspirerede oversætteren Chr. Fledelius,[31] Chr. Sarauws Fauststudier fik betydning for gymnasieundervisningen i Goethe.[32] Dette er udvalgte eksempler.

Traditionen efter de to store mærkes tydeligt i den følgende periode, men nye tendenser i sprog- og litteraturvidenskaben gør sig efterhånden gældende. Tradition og fornyelse brydes med hinanden eller virker samtidig. I sprogvidenskaben var det i første række indvirkningen fra den nye strukturelle sprogbeskrivelse, der brød igennem. Schweizeren F. de Saussure var dens skaber, Louis Hjelmslev den betydeligste danske repræsentant. Den førte til en spænding mellem den historiske og den strukturelle lingvistik, skønt de to synsmåder egentlig er to sider af samme sag, og den strukturelle lingvistik i grunden rationelt søger at videreføre centrale synspunkter hos sprogvidenskabens første repræsentanter (Bopp og Rask).[33]

L. L. Hammerich (1892-1975) var født i København, men blev 1910 student fra Roskilde og 1915 magister i germansk filologi. En usædvanlig arbejdskraft og en stærk hukommelse gjorde det muligt, at han allerede 1917 fik antaget en disputats *National og Fremmed, Om den rytmiske teknik hos Heine og Platen.* Den var inspireret af Herman Møllers metriske synspunkter, der overførtes til nyere litteratur; men i guldmedailleafhandlingen over en ældre tekst på thyringsk dialekt havde han anvendt Sarauws metoder i de nedertyske studier. Hans næste større afhandling *Zur deutschen Akzentuation* (1921) lå i forlængelse af disputatsens afsnit om trykskifte. Han blev så 1922, 29 år gammel, Herman Møllers efterfølger (til 1958). I begyndelsen ville han ligesom Chr. Sarauw

29. Gudmund Schütte pegede (i disputatsen) på de første af »de episke love«, opdagelsen blev videreført af Axel Olrik. Gudmund Schütte stiftede 1897 Selskab for germansk filologi, forløber for Selskab for nordisk filologi.

30. A. C. Højberg Christensen: *Studier over Lübecks Kancellisprog,* 1918, Christen Møller: *Træk af de romanske Sprogs Indflydelse på Nygermansk* I, 1927. 1935 kom *Zur Entwicklungsgeschichte der altgermanischen Relativsatzkonstruktionen* af Holger Johansen. Herman Møller havde i sin anmeldelse af Højberg Christensens disputats (i Nordisk tidsskrift f. filologi, 4. række VIII, 1919) fremhævet forskellen mellem det nedertyske, der taltes i Holsten, og det nedertyske i Slesvig på dansk og frisisk substrat. Disse tanker levede videre hos efterfølgerne og førte bl.a. til Karl N. Bocks disputats *Niederdeutsch auf dänischem Substrat,* 1933.

31. Skolemanden *Jens Chr. Fledelius,* adjunkt ved Horsens lærde Skole, oversatte digte af Walther von der Vogelweide (Taarnet 1894) og Nibelungenkvadet 1912, han påbegyndte oversættelsen af Wolfram von Eschenbachs »Parzival«, der fuldførtes af hans ven Sophus Michaelis 1917.

32. Chr. B. Flagstads gode kommentar til Goethes Faust I, 1923 er tydeligt inspireret af Chr. Sarauw.

33. Sml. anm. 4 og Louis Hjelmslevs ovenfor anførte ord om Herman Møller.

Fig. 89. L. L. Hammerich, professor i germansk filologi, opnåede international anerkendelse ved et mangesidigt forfatterskab inden for germansk filologi. Det lingvistiske og middelalderfilologien var hans foretrukne områder, men også i udforskningen af det eskimoiske tog han del. Aage Jespersen fot.

læse både over fagets sproglige og litterære emner, hvorfor de to delte faget på langs. Inden for litteraturen var hans foretrukne Goethe og Heine, som han begge har skrevet om.[34] Efter Carl Roos' ansættelse blev hans undervisnings- og forskningsområde især det lingvistiske og middelalderfilologien. Også den stærke interesse for middelhøjtysk litteratur skyldtes Herman Møller.

Egentlig har Hammerich ikke som sine lærere udgivet store omfattende værker, der står efter ham; men han imponerede den internationale germanistiks forskere ved sin sjældne lærdom og den vide faglige horisont, som de to store lærere havde givet ham. Disse var hans uopnåelige ideal og prægede ham for livet. Det gjorde indtryk, at han gav bidrag til germanistikken på en række højst forskellige områder inden for faget. Han blev æresdoktor og holdt gæsteforelæsninger ved talrige universiteter. Han var den første præsident (senere ærespræsident) for det internationale germanistfor-

34. Han havde som student interesseret sig for orientalske sprog og i syv semestre fulgt Dines Andersens forelæsninger. Derfor blev han især tiltrukket af *Goethes West-Östlicher Diwan,* som han læste over og skrev om (1932). Heine havde han behandlet i disputatsen, men interesserede sig også for Heines stillingtagen i det politiske og holdt øvelser og skrev om *Deutschland, ein Wintermärchen,* 1921, 2. udg. 1946. 1965 skrev han *Heine als politischer Dichter* (i Orbis Litterarum 11).

bund (IVG) og ledede kongressen i København 1960. En tid efter 2.verdenskrig var han professor ordinarius i Utrecht.

I sine lingvistiske arbejder har han bl.a. beskæftiget sig med det omstridte spørgsmål om *Det germanske svage Præteritum* (1912)[35] og med et emne, der havde optaget Herman Møller,[36] *Laryngeal before Sonant* (1948) eller med *Die germanische und die hochdeutsche Lautverschiebung* (1955).

Sin store lærdom viste Hammerich ikke mindst på middelalderfilologiens område, især ved udgivelsen af *Visiones Georgii* (1930) og i afhandlingen *Munken og Fuglen, En middelalderstudie* (1933); det drejer sig i begge tilfælde om visionære oplevelser i den religiøse middelalderlitteratur. Disse studier førte bl.a. til en indgående beskæftigelse med de irske munkes vigtige virksomhed på kontinentet. Nævnes må også den fængslende fremstilling i bogen *Tristan og Isolde før Gottfried af Strassburg* (1960).

I flere tilfælde indledte han et samarbejde med andre, især for at fremskaffe lærebøger. Således blev en *Hollandsk Grammatik* (1930, 2. udg. 1952) til i samarbejde med Martha Muusses, lektor i hollandsk,[37] en *Tysk Fonetik* (1934) s.m. Else Møller og en *Kortfattet Tysk Lydhistorie* (1935) s.m. Eli Fischer-Jørgensen. Et særlig omfattende samarbejde indledtes, da han og G. Jungbluth besluttede at udgive Johannes von Saaz' *Der Ackermann aus Böhmen* fra det 14.årh., som Hammerich længe havde interesseret sig for. Bind I udkom 1951;[38] det meste af indledningen var skrevet af Jungbluth. Planen måtte opgives, da der opstod tvivl og uenighed (men ikke uvenskab) mellem udgiverne om forholdet mellem håndskrifterne.

Da de moderne strukturelle synspunkter inden for lingvistikken begyndte at gøre sig gældende, var Hammerich i begyndelsen stærkt interesseret. Han så og anerkendte Louis Hjelmslevs format. At han til en vis grad åbnede sig for det nye, viser bogen *Indledning til tysk grammatik* (1935), der skulle være et diskussionsgrundlag. Med beundringsværdig energi kastede han sig over studiet af grønlandsk og eskimoisk, for evt. ved sammenligning med et ikke-indoeuropæisk sprog at nå til større klarhed over visse grammatiske spørgsmål. Også dette skyldtes en impuls fra strukturalisterne. Fra 1933 kom en række artikler og afhandlinger om det eskimoiske.[39] Men hans holdning til

35. Han sammenligner det svage præteritum med et fænomen i indisk (smlg. anm. 34). Da Gunnar Bech senere skrev om det samme vanskelige spørgsmål, førte dette til en skarp debat.
36. Se ovenfor i slutningen af afsnittet om Herman Møller.
37. Hammerich var også medudgiver og bidragyder til det store værk *Holland-Danmark, Forbindelsen mellem de to lande gennem Tiderne* I-II, 1945.
38. *Der Ackermann aus Böhmen* I, *Bibliographie, Philologische Einleitung, Kritischer Text mit Apparat, Glossar.*
39. Det mest omfattende er *Personalendungen und Verbalsystem im Eskimoischen,* 1936.

det nye var ambivalent. I 1950 udkom en anmeldelse på fransk af et festskrift til Hjelmslev med kritik af ensidigheder hos Hjelmslev og dennes elever.[40] Da det kom til stykket, kunne han alligevel ikke foretage springet ind i det nye; arven fra de to lærere var for stærk i ham.

Det administrative[40a] interesserede ham stærkt. Hans flid og arbejdskraft gjorde, at han kunne påtage sig flere krævende hverv. At han i mange år var redaktør i Videnskabernes Selskab var en af grundene til hans mange rejser. Louis Hammerichs talrige skrifter[41] er skrevet af en mand, der gang på gang gjorde et imponerende arbejde for at sætte sig ind i nye vanskelige emner, som f.eks. det eskimoiske. Det viste sig efterhånden, bl.a. ved hans optagethed af det administrative, og hans talrige rejser, at han havde en stærk trang til at forene videnskabsmanden og dennes isolation med et mere udadrettet liv.

Carl Roos (1884-1962) var sønderjyde, født i Haderslev, men blev student fra Fredericia og tog 1910 magisterkonferens i tysk filologi. Efter et sammenstød med Herman Møller hørte han ikke mere hos denne, men hos Valdemar Vedel og Vilhelm Andersen, da han ville lægge hovedvægten på det litterære. Afgørende betydning for ham fik kritikeren Harald Nielsen, hvis synspunkter han delte,[42] både hvad forholdet til tiden og synet på digtningen angår. Harald Nielsen opponerede mod Brandesianismen og mod »radikalismens« forsvarsnihilisme og krævede en kunst, der både var virkelighedsnær og havde etisk holdning. Carl Roos var fra 1910 medarbejder ved Harald Nielsens tidsskrift »Ugens Tilskuer«, hvor bl.a. de artikler tryktes, der samledes i bogen *Moderne tysk litteratur* (1914).

1910-27 var Roos bibliotekar ved Det kgl. Bibliotek. Her fuldførte han sin fortjenstfulde disputats om *Det 18. århundredes tyske oversættelser af Holbergs komedier* . . . (1922), der især demonstrerer den store udbredelse Holbergs komedier fik i det 18. århundredes Tyskland. Før udnævnelsen til professor beskæftigede han sig især med dansk litteratur. Som Holbergforsker udgav

40. Titlen var *Les glossématistes Danois et leurs methodes.* Hammerich skrev bl.a.: »M. Hjelmslev a le génie de l'abstraction, mais il ne s'intéresse pas aux observations«. Artiklen fremkaldte et temmelig ironisk svar fra Paul Diderichsen.

40a. Om Hammerichs bestandige afværgemanøvrer under den tyske besættelse kan der læses i Rolf Wickers ovenfor (i anm. 1) nævnte artikel om faget, s. 470f.

41. Nekrologer af Karl Hyldgaard-Jensen i Københavns Universitets årbog 1974-75, af Eric Rooth i Vetenskaps-societetens i Lund årsbok 1976, af Heinrich Bach i Oversigt over Videnskabernes Selskabs virksomhed 1976-1977 (med bibliografi).

42. Hans holdning kan i flere henseender minde om den svenske litteraturvidenskabsmand Fredrik Böök, der ligeledes fik vigtige impulser fra Harald Nielsen. Se herom Steffen Steffensen: *Thomas Mann und Dänemark* i *Gedenkschrift für Thomas Mann 1875-1975,* Text und Kontext 1975, især s. 249ff.

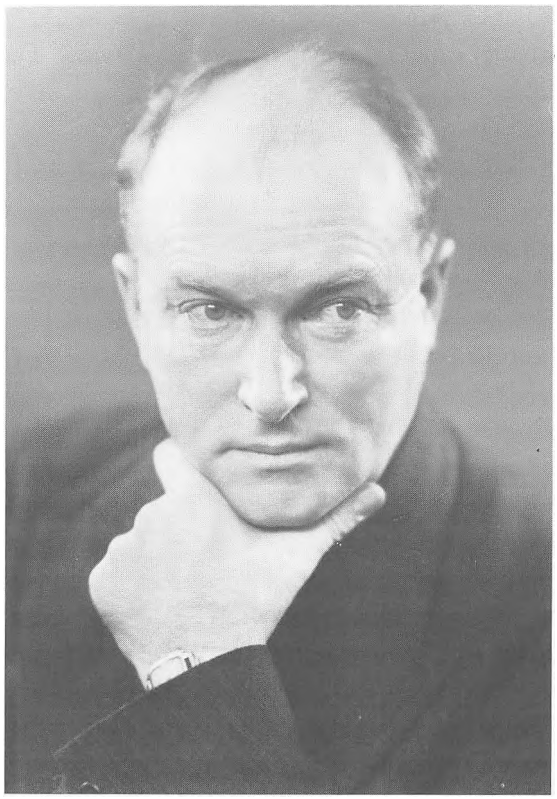

Fig. 90. Carl Roos, professor i tysk filologi, har både beskæftiget sig med dansk og tysk litteratur samt med forholdet mellem de to litteraturer. Han var Holbergforsker og udgav bl.a. bøger om Goethe og Nietzsche. Han var en inspirerende pædagog, der fornyede undervisningen i tysk litteratur ved universitetet. Elfelt fot.

han bl.a. en kommenteret udgave af komedierne (1922-24). Han skrev også en bog om Jacob Knudsen[43] (1918), hvis »rodfæstethed« han ligesom Harald Nielsen beundrede. 1925 fulgte en bog om Schacks »Phantasterne«.

Da han i 1927 var blevet udnævnt til professor i »tysk filologi« og som den første i sin undervisning helt kunne koncentrere sig om den litterære side af faget, kastede han sig med energi over studiet af Goethe. Han har i erindringerne nævnt det indtryk, Sarauws Goethestudier gjorde på ham. Selv udgav han både i 1932 og 1949, de to Goetheår, en bog om Goethe. Den sidste viser en stærk indvirkning fra Nietzsche. For Roos var Goethe den store repræsentant for det åndsaristokratiske, humane ideal. Interessen for Nietzsche, der lå i forlængelse af hans ungdoms optagethed af Harald Nielsens synspunkter, førte til den skarpsindige afhandling *Nietzsches Empedokles-fragmenter* (1937),[44] der i den stærkt bearbejdede tyske udgave hed

43. 1954 udgav han en ny bog om Jacob Knudsen, der er helt anderledes. Den betoner mere det problematiske hos ham, der ses som et udtryk for tiden.

44. Roos var den første, der på dansk brugte »Biedermeier« som epokebetegnelse for senromantik eller borgerlig romantik og anvendte den på danske forhold (i Nietzschebogen).

Nietzsche und das Labyrinth. Blandt bøgerne fra de senere år bør den charmerende lille bog om Wilhelm Busch (1949) og den betydelige *Kierkegaard og Goethe* (1954) fremhæves.

På sin vis var Roos en betydelig ånd og en pioner, der fornyede litteraturundervisningen ved universitetet. Han satte interpretationen af digterværket i centrum. I modsætning til megen tysk germanistik gik han altid ud fra det konkrete, fra iagttagelsen, fra det intime kendskab til teksten, så der aldrig var tale om en fritsvævende leg med tomme begreber. Dertil føjedes så perspektivet, den åndshistoriske belysning, idet han her var inspireret af de nye åndshistoriske strømninger i tysk litteraturvidenskab. Han var en blændende forelæser. Et indtryk af hans kunstnerisk-artistiske fremstillingsform kan essaysamlingerne[45] give. I flere af sine afhandlinger og essays beskæftiger han sig med forholdet mellem dansk og tysk litteratur. Det stærkt subjektive og suggerende hos ham kunne undertiden på betænkelig vis gå over i det forkyndende. I Nationalsocialismens dyrkelse af magten og det store menneske så han i højere grad tilknytningen til tysk tradition end denne traditions forgrovelse og forsimpling. Dette isolerede ham i hans sidste år.[46] Hans *Livserindringer* er et memoireværk af høj rang.[47]

Peter Jørgensen (1899-1970) var født i det vestslesvigske Sønder Vollum i Tønder amt. Da der dengang intet gymnasium var i Tønder, kom han på gymnasiet i Heide i Ditmarsken, hvor han lærte at tale plattysk. Student blev han dog efter et år på dansk gymnasium i Fredericia 1920, cand.mag. med tysk som hovedfag, dansk og engelsk som bifag i 1927. Speciale havde han i det plattyske. Hans to første trykte afhandlinger 1927 og 1928 handlede om det, han personligt kendte: ditmarsisk plattysk og vestslesvigsk klusilspring. Gennem sin hustru, der var af en dansk-frisisk familie på Sild, fik han også nær tilknytning til det frisiske. Forankringen i det hjemlige, der afgav grundlaget for det større videnskabelige perspektiv, var betegnende for ham, der aldrig mistede jordforbindelsen.

1931 blev han undervisningsassistent[48] hos Hammerich. Heinrich Bach fik

45. *Germanica,* 1938, *Virkelighed,* 1940, og *Homo sum,* 1946 samt *Det ukuelige håb,* posthumt 1963, udg. af Steffen Steffensen.

46. Litt.: Steffen Steffensen i Universitetets festskrift nov. 1962.

47. I *Forberedelsens tid,* 1959, II *Indhøstningens tid,* 1961.

48. Der kom efterhånden flere stillinger. 1930 og 1931 blev Heinrich Bach og Peter Jørgensen undervisningsassistenter og 1931 dr. Hans Winkler fra Greifswald lektor i tysk litteratur (til 1934). Fra 1934-38 havde Heinrich Bach dette lektorat (nu i tysk sprog), som Peter Jørgensen overtog. I 1944 blev cand.mag. Jørgen Hendriksen lektor i tysk litteraturkundskab og litteraturforståelse (til 1953). Derefter havde Heinrich Roos lektoratet 1954-62. Han var 1952 blevet dr.phil. på afhandlingen *Die modi significandi des Martinus de Dacia* og blev 1962 lektor i

Fig. 91. Peter Jørgensen, professor i tysk (germansk) filologi, var vestslesviger. Han har i meget solide og sobre undersøgelser behandlet sprogene plattysk og frisisk i Slesvig og deltog i stednavneundersøgelserne i Sydslesvig. Hovedværket er den fængslende bog »Die Herkunft der Nordfriesen«. Elfelt fot.

1934 et lektorat i tysk sprog, og da han 1938 blev professor i Aarhus, overtog Peter Jørgensen lektoratet, som i 1944 blev omdannet til et docentur, der i 1948 blev ophøjet til professorat i tysk filologi.[49] Han udarbejdede, delvis med benyttelse af efterladt materiale af Sarauw, en fremstilling af *Die dithmarsische mundart von Klaus Groths »Quickborn«* (1934). Et stort og omfattende arbejde påtog han sig som deltager i stednavnearbejdet i Sydslesvig sammen med Anders Bjerrum og Kristian Hald, idet hans opgave var at behandle den frisiske eller oprindelig frisiske del. Det mangeårige indsamlingsarbejde foregik dels i marken, dels i arkiver. Som omtalt var Herman Møller aldrig blevet færdig med sine frisiske studier. Det blev så overdraget Peter Jørgensen at udgive Herman Møllers efterladte frisiske papirer, hvilket skete i *Nordfrisische Beiträge aus dem Nachlass Herman Møllers* (1938). – I sin beskæftigelse med plattysk byggede Peter Jørgensen på Sarauw, i det frisiske lige så naturligt på Herman Møller.

latinsk middelalderfilologi. Se mindebogen om ham i Cahiers de l'institut du moyen âge grec et latin 24, 1978.

49. Professoratet blev 1950 omdøbt til et professorat i tysk filologi med særligt henblik på sproget (svarende til Steffen Steffensens titel). I 1958 overtog Peter Jørgensen efter Hammerichs fratræden dennes lærestol i germansk filologi og havde så dette embede til sin afsked 1968.

Peter Jørgensens betydeligste og mest fængslende værk er afhandlingen *Über die Herkunft der Nordfriesen* (1946). Det var beskæftigelsen med de nordfrisiske stednavne, der gav stødet til dette arbejde, som førte ham ind i det omstridte spørgsmål om frisernes herkomst og bebyggelseshistorie, problemer, som også Herman Møller havde behandlet. Peter Jørgensen kunne nu ved hjælp af sted- og marknavne med nogenlunde sikkerhed påvise den gamle grænse mellem dansk og frisisk bebyggelse. Og han kunne på dette grundlag underbygge og videreføre Herman Møllers teorier. Vi har her det smukkeste eksempel på, at han i sin forskning forbandt det solide kendskab til det nære med det større udsyn og derved opnåede resultater.

Et andet stridsspørgsmål, det slesvigske plattysks tilblivelse, tog han stilling til i *Zum Schleswiger Niederdeutsch* (1954). Karl N. Bock havde beskæftiget sig med det samme problem i et par afhandlinger (anm.30), men Peter Jørgensen havde en anden opfattelse og inddrog nu også de vestlige egne af Sydslesvig, hvor det plattyske hvilede på frisisk substrat, i undersøgelsen for derved at støtte sin opfattelse.[50]

Hans *Tysk Grammatik* I-II (1953-1964)[51] blev udarbejdet for at skaffe studenterne en brugbar håndbog og lærebog. Også den hviler på mangeårige solide studier og blev derfor et meget nyttigt og påskønnet arbejde. En engelsk udgave udkom 1959-66.

Peter Jørgensens indsats[52] blev 1968 af Københavns Universitet belønnet med æresdoktorgraden. Institut for germansk filologi gav ham 1969 et festskrift (Kopenhagener germanistische Studien I, med bibliografi).

Steffen Steffensen, født i Haderslev 1908, blev student i Tønder 1927 og cand.mag. 1934 i tysk og dansk. Efter ansættelse ved Translatørskolen og Nørre Gymnasium og flere års virksomhed som undervisningsassistent i tysk litteratur blev han 1950 Carl Roos' efterfølger (i »tysk filologi med særlig henblik på litteraturen«, som det nu hed) til 1978. Forinden havde han udgivet afhandlingen *Den unge Herders Stilling til Lyrikken* (1934) og var blevet dr.phil. på afhandlingen *Rilke og Virkeligheden* (1944), der belyser spændingen mellem digteren og mennesket i en moderne lyrikers produktion. I 1960 udgav han *Den tyske ballade* om den tyske kunstballade og dens historie, i 1965

50. Peter Jørgensen deltog også i udgivelsen af plattyske oversættelser af danske landskabslove, og han var medarbejder ved *Diplomatarium Danicum.*

51. 3.bind blev til i samarbejde med Ove K. Clausen, der 1957 blev undervisningsassistent og fra 1961-68 var amanuensis i tysk. 1968 professor i tysk ved Danmarks Lærerhøjskole.

52. Selvbiografi i Københavns Universitets festskrift nov. 1968. Nekrolog af Karl Hyldgaard-Jensen i Københavns Universitets festskrift nov. 1971, af L. L. Hammerich i Oversigt over Videnskabernes Selskabs virksomhed 1970-71.

Bertolt Brechts digte (tysk udg. 1972).[53] I en række afhandlinger har han belyst forholdet mellem dansk (skandinavisk) og tysk litteratur.[54] Beskæftigelsen med Søren Kierkegaard førte til flere afhandlinger, især om Kierkegaards forhold til tysk digtning og filosofi.[55] I 1972 organiserede og ledede han det 2. internationale symposium om tysk eksillitteratur.

Gunnar Bech blev født 1920 i Græse ved Frederikssund og blev 1939 student fra Frederiksborg Statsskole. Han studerede germansk filologi med hovedvægten på det sproglige og deltog i undervisningen hos Hammerich og Peter Jørgensen. Af afgørende betydning for hans videnskabelige udvikling blev møderne i Lingvistkredsen, specielt Louis Hjelmslevs indlæg. Bech blev mag.art. i germansk filologi 1945, men allerede i 1942 havde han fået guldmedaille for en afhandling om de tyske modalverbers semantik. Han var 1945-55 universitetsadjunkt. I 1951 blev han dr.phil. på afhandlingen *Zur syntax des tschechischen konjunktivs mit einem anhang über den russischen konjunktiv.* Afhandlingen giver en strukturel systembeskrivelse med udgangspunkt i sætningens opbygning og styrelsesforhold mellem sætningens bestanddele. Han lagde her grunden til sin metodiske og teoretiske udforskning af modussyntaksen. Afhandlingen er banebrydende, hvorfor Bech ikke diskuterer den hidtidige forskning på området. Med hensyn til begrebet »realitet« som sproglig kategori, der er vigtigt i afhandlingen, henvises til Paul Diderichsens behandling af emnet. Som Bechs senere afhandlinger er arbejdet præget af klarhed og stringens; det bygger på et omfattende materiale. 1956 blev han professor i tysk sprog ved Københavns Universitet.

Af Bechs senere afhandlinger må fremhæves *studien über das deutsche verbum infinitum* I-II (1955, 1957) om infinitivens syntaks. Også dette betegnes som skelsættende. Endvidere kan nævnes *Die Entstehung des schwachen Präteritums* (1963, smlg. anm. 35) og *Das germanische reduplizierte Präteritum* (1969). Det karakteristiske for Bech og det, der giver hans arbejde særlig betydning, er, at han i lige grad mestrer den historiske empiriske undersøgelse og den systematiske behandling. På selvstændig måde forener han tradition og fornyelse. Hans indsats har derfor vakt opmærksomhed.

53. Af hans mindre afhandlinger kan nævnes *Makrokosmoszeichen und Erdgeist in Goethes Faust,* i festskrift til Peter Jørgensen.

54. Bl.a. *Rilke und Skandinavien,* 1958, *Grundtvig und die deutsche Romantik,* i festskrift til Magon, 1958, piecen *Goethe und Dänemark,* Düsseldorf 1970, *Stefan George und seine Wirkungen in Skandinavien,* Nerthus II, 1969 og *Thomas Mann und Dänemark,* i *Gedenkschrift für Thomas Mann,* Text & Kontext 1976.

55. Bl.a. *Kassner und Kierkegaard,* Orbis Litt. 1963, *Kierkegaard und Hamann,* Orbis Litt. 22, 1967, *Kierkegaard und Goethe,* Nerthus III, 1972, *Kierkegaard, Nietzsche og Nihilismen,* i *Festskrift til Børge Diderichsen,* 1976.

Fig. 92. Gunnar Bech, inspirerende forsker og pædagog. Han har i et værdifuldt forfatterskab beskæftiget sig med studier over slaviske sprog og tysk. Han formåede i sin produktion at forene lærdom i det sproghistoriske med nye strukturelle synspunkter. Elfelt fot. 1962. Videnskabernes Selskab.

Gunnar Bech var 1966 blevet Hjelmslevs efterfølger som professor i sammenlignende sprogvidenskab, men 1968 overtog han efter Peter Jørgensens afgang det ledige professorat i germansk filologi.

I sin afhandling *Beiträge zur genetischen indogermanischen Verbal-Morphologie* (1971) behandler han især vanskelige problemer i oldslavisk. Det blev hans sidste arbejde, før sygdom tvang ham til at søge sin afsked 1972. Faget mistede i ham en betydelig forsker og en inspirerende lærer.

Günther Jungbluth (1912-76), der var født i Köln, studerede ved flere tyske universiteter germanistik, anglistik og oldnordisk. Dr. phil. blev han 1937 hos Panzer i Heidelberg på en værdifuld afhandling om Heinrich von Veldeke. Fra 1937-39 var han ansat ved Preussische Akademie der Wissenschaften med speciale i arbejdet med håndskrifter.

Det var lykkedes Københavns Universitet at få bevilget en tysk lektor, og Jungbluth var lektor fra 1939, til han blev indkaldt 1942. Man ønskede ham tilbage, og han blev påny tysk lektor 1948. I 1958 blev han efter Hammerichs afsked (sml. anm. 49) udnævnt til professor i tysk filologi og virkede i dette embede, til han i 1966 blev kaldet til Bonn som professor i ældre germanistik og nordisk. Som lektor underviste han meget i nyere litteratur; hans

yndlingsemner var ikke de moderne, men Mörike, Kleist og Grillparzer. Han var en glimrende pædagog, afholdt af studenterne. Hammerich og han havde fælles interesser og sluttede venskab. Deres videnskabelige samarbejde er omtalt i afsnittet om Hammerich. I Bonn publicerede Jungbluth især om minnesangerne og andre middelhøjtyske tekster, mest om tekstkritiske spørgsmål. To år var han dekan i Bonn. I København havde han oversat flere ting af Søren Kierkegaard og H. C. Andersen til tysk.

Arne Spenter (1926-77) var født i Ringe og blev student fra København i 1944, cand. mag. i tysk og fransk 1951, dr. phil. på afhandlingen *Der Vokalismus der akzentuierten Silben in der Schiermonnikooger Mundart* (1968). Efter ansættelse som amanuensis og lektor ved Københavns Universitet blev han 1968 udnævnt til professor ved Handelshøjskolen i København og i 1972 til professor i tysk sprog ved Københavns Universitet. Spenters primære interesseområde var dialektologien, som han blev indført i ved sine lærere Peter Jørgensen og den hollandske professor Fokkema samt gennem sit ophold ved Deutscher Sprachatlas i Marburg 1959-60. Han videreførte således den gren af den danske germanistik, som Herman Møller og Sarauw havde lagt grunden til med deres frisiske og nedertyske studier; dette gælder specielt Spenters indgående undersøgelser af de sprogområder, hvor frisisk er repræsenteret, også de nederlandske (disputatsen). I *Sprachbewegung in der Landschaft um Marburg an der Lahn 1880-1960* (1964) søgte Spenter at forny dialektforskningen i overensstemmelse med tidens strømninger. Denne bestræbelse kommer endnu tydeligere til udtryk i planlægningen af forskningsprojektet »En undersøgelse af flersprogethedens struktur i kommunen Rodenäs i Forbundsrepublikken Tyskland«, der optog ham de sidste år, indtil en alt for tidlig død standsede hans lovende forskergerning.

INSTITUT FOR GERMANSK FILOLOGI

Institut for germansk filologi blev oprettet den 1.2.1967, officielt dog først den 1.7. Det omfatter fagene tysk og nederlandsk. Til at begynde med bestod personalet af fire professorer, tre amanuenser, et par assistenter og en halv kontordame. Men i pagt med det stigende studenterantal ekspanderede faget, så det ti år senere omfattede 4 professorer, 24 lektorer og adjunkter, 21 undervisningsassistenter og 4½ TAPer. Bestyreren af instituttet var de første ni år professor Karl Hyldgaard-Jensen, derefter afdelingsleder Mogens Wied-Jørgensen. Efter skiftende tilholdssteder er instituttet nu placeret i universitetets Amagerkompleks.

Som det første under det filosofiske fakultet oprettede faget 1.4.1968 et studienævn. Der blev desuden indført en ny studieordning, som liberaliserede undervisningen på 2.del. Den er 1977 blevet afløst af den seneste studieordning, som er karakteriseret ved en kraftig begrænsning af lærestoffet på 1.del. Styrelseslovens gennemførelse medførte ingen større forandring i instituttets administration, der fra første færd var tilstræbt demokratisk opbygget efter medbestemmelsesprincippet. I takt med fagets ekspansion og tidens krav blev undervisningen udvidet og fornyet. Der holdes nu f.eks. sproglaboratorieøvelser. Nye discipliner med tilknytning til faget indførtes, bl.a. undervisning i jiddisch. Et stærkt ønske fra gymnasielærerside blev imødekommet ved en kraftig udvidelse af undervisningen i tysk historie og samfundsforhold, hvilket medførte ansættelse af flere »externe« lærere. En ny disciplin er undervisning i tyskundervisningens metodik.

Hvad forskningen angår, mærkes traditionen stadig, men såvel i den litteraturvidenskabelige som i den lingvistiske del af faget behandles nye emner, hidtil uprøvede metoder tages i anvendelse. Karakteristisk for instituttet har det i stigende grad været, at forskningen dels er foregået individuelt, dels i form af forskningsprojekter, etableret af grupper af medarbejdere og understøttet af symposier og kollokvier.[56] Flere af projekterne vil blive nævnt i det følgende; om andre kan man læse i de årlige beretninger i universitetets årbøger.

I den litteraturvidenskabelige gren af forskningen har interessen især koncentreret sig om det 18. og det 20. århundrede. For eksempel har *Sven-Aage Jørgensen* (f. 1929) specialiseret sig i det 18. århundrede. Han skriver sammen med Klaus Bohnen bind 6,1 om det 18. århundrede i R. Newalds store *Geschichte der deutschen Literatur*. Sven-Aage Jørgensen, der i 1968 blev professor i tysk filologi, efter at G. Jungbluth var blevet kaldet til Bonn, er først og fremmest Hamannforsker. Hans udgave med indledning og kommentar af »Fünf Hirtenbriefe das Schuldrama betreffend« (1962) vandt anerkendelse, så han blev opfordret til at skrive om Hamann og Hamann-forskningen i *Sammlung Metzler* (1976). Desuden har han især interesseret sig for Gotthelf og Fontane og skrevet artikler om begge. Han forbereder nu sammen med flere medarbejdere en kommentar og fortolkning til Hamanns »Kreuzzüge des Philologen«. *Klaus Bohnens* (f. 1940) hovedværk er bogen om Lessing *Geist und Buchstabe* (udvidet udgave 1974), der med nye værdifulde synspunkter redegør for Lessings forhold til oplysningstiden, som han ved sin subjektivitet vokser ud over. Men iøvrigt har Bohnen i en række artikler både skrevet om det 18.

56. En lang række kollokvier er siden 1967 gennemført, såvel lingvistiske som litteraturvidenskabelige, ofte i samarbejde med det tyske Kulturinstitut, så at det derved blev muliggjort, at tyske specialister på de forskellige områder kunne deltage.

og det 19. og det 20. århundredes litteratur. *Rolf Wiecker* (f. 1939), der har kunsthistorie som bifag, har interesseret sig for Heinse og Winckelmann og bl.a. skrevet afhandlingerne *Wilhelm Heinses Beschreibung römischer Kunstschätze* og *Kunstkritik bei Wackenroder* samt den interessante artikel om fagets historie (se anm. 1).

Selv om Goethetidens litteratur ikke mere spiller den samme afgørende rolle i forskning og undervisning som tidligere, er den dog ikke tabt af syne. Sven-Aage Jørgensen og *Hella Petersen* (f. 1941) har skrevet artikler om Schiller. Især må det dog nævnes, at *Per Øhrgaard* (f. 1944) i sin disputats *Die Genesung des Narzissus* (1978) belyser Goethes roman »Wilhelm Meisters Lehrjahre« ud fra nye synspunkter. Tidligere har han udgivet *C. F. Meyer, Zur Entwicklung seiner Thematik* (1969), der i behandlingen af C. F. Meyers symbolverden er inspireret af Villy Sørensen.

Det kan ikke undre, at det 20. århundredes tyske litteratur har spillet en særlig rolle, såvel i undervisningen som i forskningen, ej heller, at især de to store, Bertolt Brecht og Thomas Mann, har interesseret. Om Brecht skrev *Helge Hultberg* (f. 1927) sin disputats *Die ästhetischen Anschauungen Bertolt Brechts* (1962). Hultberg, der i tre år var dansk lektor ved »Freie Universität« i Berlin og siden blev professor i tysk litteratur i Bergen, er nu docent ved instituttet. Han udgav 1969 en bog om *Heine. Levned, Meninger, Bøger* (tysk udgave 1974); af hans mindre afhandlinger og bøger kan nævnes bogen om *Nietzsche* (1963). Om Brecht har også *Bjørn Ekmann* (f. 1935) skrevet sit hidtil vigtigste arbejde, bogen *Gesellschaft und Gewissen* (1969), der giver en redegørelse for Brechts sociale og moralske anskuelser og belyser deres betydning for hans digtning. Thomas Mann har ligeledes fremkaldt flere afhandlinger, først og fremmest *Børge Kristiansens* (f. 1942) bog *Unform-Form-Ueberform, Thomas Manns Zauberberg und Schopenhauers Metaphysik* (1978), der er et vægtigt bidrag til Thomas Mann-forskningen. *Birgit Nielsen* (f. 1940) har skrevet om Adrian Leverkühn (Orbis Litt., 1965). 1975 udgav Rolf Wiecker *Gedenkschrift für Thomas Mann 1875-1975* (i Text & Kontext's forlag), der bl.a. indeholder artikler af Klaus Bohnen, Børge Kristiansen og Steffen Steffensen. Hvad studiet af den helt moderne litteratur angår har Per Øhrgaard med sin bog *Moderne tysk litteratur 1945-1970* (1972) givet en instruktiv orientering; i samme retning har han virket som flittig oversætter og kritiker. Til et endnu uudgivet værk *Eksil i Danmark 1933 ff,* redigeret af Steffen Steffensen, har Per Øhrgaard og Birgit Nielsen skrevet bidrag om Hans Henny Jahnn's ophold på Bornholm og om Karin Michaelis.

De dansk-tyske relationer interesserer stadig; f.eks. har Klaus Bohnen skrevet om Brandes' reception i Tyskland. Helge Hultberg udgav 1973 *Den unge Henrich Steffens 1773-1811,* der er første del af en Henrich Steffens-

monografi (anden del er under udarbejdelse). Det bliver et hovedværk i Henrich Steffens-litteraturen. Til den metodologiske diskussion har Helge Hultberg bidraget med sin asketisk-ahistoriske *Semantisk litteraturbetragtning* (1966). Mens Hultberg er influeret af New Criticism, har *Alfons Höger* (f. 1939) i *Der Schrifttext* (1975) forsøgt at bygge en tekstteori på basis af Hjelmslevs glossematik. Bjørn Ekmann har skrevet *Oversættelser fra tysk til dansk, Teori og teknik* (1977) og har et større værk *Explicit-Inplicit* under udgivelse om tekstfortolkning på semiotisk grundlag. Klaus Bohnen koncentrerer sig i sine arbejder om den nyeste litteratur om metodologiske problemer som forholdet mellem æstetiske og politiske perspektiver, især influeret af Habermas. Nævnes må også *Uffe Hansens* (f. 1933) interessante artikel *Segmentierung narrativer Texte, Zum Problem der Erzählperspektive in der Fiktionsprosa* (Text & Kontext 3, 1975). Føjes hertil, at *Heinrich Anz* (f. 1942) i *Die Bedeutung poetischer Rede, Studien zur hermeneutischen Begründung und Kritik von Poetologie* er inspireret af Gadamer, ses det, at instituttet hidtil har undgået ensretningen.

Da Gunnar Bech 1966 var blevet Louis Hjelmslevs efterfølger, blev han afløst af *Karl Hyldgaard-Jensen* (f. 1917), der senere (1972) efter Gunnar Bechs afgang overtog embedet som professor i germansk filologi. Hyldgaard-Jensen blev cand.mag. fra Aarhus i dansk, tysk og engelsk, men fik sin videregående videnskabelige uddannelse i tysk i Sverige, hvor han 1964 i Göteborg blev fil.dr. på afhandlingen *Rechtswortgeographische Studien,* hvorefter han i Göteborg var docent i tysk. Hans forskningsområde er især middelnedertysk filologi og anvendt lingvistik; han har skrevet en række afhandlinger om emner inden for disse og beslægtede områder.[57] Han deltager aktivt i det internationale samarbejde, bl.a. som organisator af flere lingvistiske kongresser og som præsident for IDV (Internationaler Deutschlehrerverband), han er medlem af flere videnskabelige kommissioner i Forbundsrepublikken.[58]

Emnet kontrastiv lingvistik står i centrum for den lingvistiske forskning ved instituttet. En større gruppe af de sproglige lærere er medarbejdere ved projektet »Kontrastiv dansk-tysk grammatik«,[59] der har en valens-teoretisk

57. *Zur Erforschung der west- und nordmittelniederdeutschen Rechtssprache,* 1966, *Mnd. und die skandinavischen Sprachen,* 1976, *Einige Anwendungsmöglichkeiten elektronischer Datenverarbeitung auf dem Gebiet der Humaniora,* 1969, *Deutschkunde in der dänischen Germanistik,* 1971, *Kontrastiv lingvistik i Danmark,* 1977, *Mødet mellem sprogene i det dansk-tyske grænseområde,* 1978.

58. Bl.a. medlem af Wissenschaftlicher Beirat des Instituts für deutsche Sprache, af Kommission für Deutsches Rechtswörterbuch (under Heidelberger Akademie der Wissenschaften) og af Kuratorium der Stiftung f.v.s. für mnd. Philologie.

59. Fra begyndelsen: Mogens Dyhr, K. Hyldgaard-Jensen, Lisbeth Falster Jacobsen, Jørgen Olsen, senere også Cathrine Fabricius Hansen, H. P. Kromann, Erik Hansen, Monika Wesemann.

basis. I 1976 blev der under Hyldgaard-Jensens ledelse i samarbejde med Statens humanistiske Forskningsråd afholdt et kollokvium »Kontrastiv lingvistik i Danmark« til støtte for denne gren af forskningen ved instituttet. *Mogens Dyhr* (f. 1942) har bl.a. skrevet *Die Satzspaltung im Dänischen und Deutschen* (1978), en kontrastiv analyse, og arbejder på en »Indføring i kontrastiv lingvistik«. *Jørgen Olsen* (f. 1933) har udarbejdet et sprogligt EDB-korpus for dansk til brug ved kontrastiv sammenligning med tysk og har publiceret artikler herom. *Lisbeth Falster Jacobsen* (f. 1939) og Jørgen Olsen har foruden om kontrastiv grammatik skrevet flere artikler om tekstkohærens og oversættelsesproblemer med hensyn til forholdet dansk-tysk.

Der arbejdes i projekter med flere sider af den praktiske lingvistik, bl.a. også didaktiske problemer, jvfr. projektet »Kontrastiv analyse af danske folkeskole- og gymnasieelevers indlæring af tysk«. Den sproghistoriske interesse er trådt noget i baggrunden; dog har f.eks. *Vibeke Winge* (f. 1943) i artiklen *Einige Betrachtungen zur sogenannten Pluralumwälzung* (1978) anlagt et strukturalistisk synspunkt på ældre trin af det tyske sprog, og Hyldgaard-Jensen har EDB-behandlet middelnedertyske lovtekster. Projektet »Dansk-tysk ordbog på videnskabeligt grundlag« forbereder udgivelsen af en hårdt tiltrængt større dansk-tysk ordbog, væsentlig koncentreret om almindeligt sprog. Det har flere medarbejdere: Karl Hyldgaard-Jensen, *Elisabeth Møller* (f. 1928), *M. Wied Jørgensen* (1934), *A. P. Dittmer* (f. 1925).

Nederlandsk, der ligesom frisisk hører med til fagområdet, har fået en stadig større betydning. Man kan nu tage eksamen i nederlandsk som bifag. Drs. *Geerte de Vries* (f. 1924), der først var tidsbegrænset nederlandsk lektor, nu fastansat, har fortjenstfuldt udgivet både en Dansk-nederlandsk og en Nederlandsk-dansk ordbog (1972 og 1976), begge med assistance af *Robert Lilje-Jensen.* Hun har desuden udgivet en hollandsk grammatik for danskere.

Instituttet udgiver fra 1969 *Kopenhagener germanistische Studien,* redigeret af Karl Hyldgaard-Jensen og Steffen Steffensen. Fra 1972 har Hyldgaard-Jensen tillige udgivet *Kopenhagener Beiträge zur germanistischen Lingvistik,* fra 1978 sammen med Mogens Dyhr og Jørgen Olsen. Rolf Wiecker udgiver fra 1973 *Text & Kontext,* fra 1978 sammen med Klaus Bohnen. Det er selvsagt af den største betydning for de til instituttet knyttede forskere, at der eksisterer disse forskellige publiceringsmuligheder.

GERMANSK FILOLOGI UDEN FOR MURENE

I det foregående er omtalt flere germanister, der ikke opnåede ansættelse ved Københavns Universitet, skønt de havde kvalificeret sig videnskabeligt. Når

den eneste universitetsstilling eller de to eksisterende i faget var besat, var man nødsaget til at søge andre græsgange og i de fleste tilfælde også til at opgive det videnskabelige arbejde. Således gik det f.eks. dr. *Ernst Kaper* (anm. 14 & 24), der blev rektor og senere borgmester, eller dr. *Højberg Christensen* (anm. 30), der ligeledes blev rektor og siden undervisningsinspektør, en tid minister. Andre forsøgte, om end i beskedent omfang, at dyrke videnskaben i den sparsomme fritid, som f.eks. *Karl N. Bock* (anm. 30), der blev rektor og stadsskoleinspektør i Nakskov. Kun en undtagelse som den velhavende godsejer dr. *Gudmund Schütte* på Eskær i Salling (anm. 29) kunne tillade sig at leve som privat videnskabsmand. Før den store ekspansion satte ind, der skabte en mængde nye stillinger ved institutterne, var situationen dog allerede blevet forbedret ved oprettelsen af universitetet i Aarhus.

Universitetsundervisningen var i Aarhus allerede begyndt 1928 før universitetets egentlige indvielse i 1933. Dr.phil. *Christen Møller* (anm. 30) blev 1928 docent i tysk i Aarhus, og i 1934, efter indvielsen professor. Foruden disputatsen og artiklen *Zur Methodik der Fremdwortkunde* (1933) om disputatsens metodologiske principper, har han bl.a. skrevet afhandlingen *Lyd og forestilling i syntetiske og analytiske sprog* (1929), der indeholder polemik mod Otto Jespersens opfattelse af »fremskridt« i sproget, samt *Thesen und Theorien der Prager Schule* (1936), der er stærkt kritisk over for Prager-skolens synspunkter. Disse afhandlinger blev alle publiceret i Acta Jutlandica. Christen Møller havde i Aarhus fået smag for det administrative og blev 1938 direktør for Handelshøjskolen i København. Hans efterfølger blev samme år *Heinrich Bach* (sml. anm. 48), der i flere henseender har lært af L. L. Hammerich. Han udgav håndbogen *Laut- und Formenlehre der Sprache Luthers* (1934), hvorefter interessen for det tyske skriftsprogs tilblivelse førte ham ind i studier over det thyringisk-saksiske kancellisprog i *Die thüringisch-sächsische Kanzleisprache bis 1325* I-II (1937 og 43), på hvis første del han disputerede. Som Hammerich interesserede han sig for middelhøjtysk digtning og skrev bl.a. bogen *Middelalderens tyske litteratur* (1948). Hans udprægede interesse og begavelse for det administrative blev stærkt udnyttet i Aarhus, hvor han var prorektor 1957-59 og rektor 1959-63. Senere genoptog han sine Lutherstudier med *Handbuch der Luthersprache* I (1974). Bach blev i sin undervisning aflastet, da *Erik Lunding* blev lektor og docent i tysk litteratur i Aarhus, fra 1955-72 professor. Lunding var elev af Carl Roos, der havde gjort den tyske åndshistoriske retning kendt i Danmark. Han blev dr.phil. i København på afhandlingen *Das schlesische Kunstdrama* (1940), der er et vigtigt bidrag til studiet af barokken, der var det centrale emne for den åndshistoriske retning i Tyskland på denne tid. Senere søgte man ud over retningens ensidigheder, dels ved at rette opmærksomheden mod de eksistentielle spændinger hos

digteren, som værkerne røber, dels ved større koncentration om digterværkets æstetiske kvaliteter. Lunding er influeret af begge tendenser, af den første i *Adalbert Stifter* (1946) med et tillæg om Kierkegaard og den eksistentielle litteraturvidenskab, af den anden bl.a. i *Wege zur Kunstinterpretation* (1953). Han har også skrevet populært om tysk litteratur 1770-1890 i *Bonniers Allmänna Litteraturhistoria* IV,V (1962). Heinrich Bachs efterfølger er *Ernst Dittmer,* der fik guldmedalje for en afhandling om terminologien og ordforrådet i de thyringiske diplomer indtil 1350. Erik Lunding efterfulgtes af sin elev *Leif Ludwig Albertsen,* der 1967 udgav bogen *Das Lehrgedicht* om det antikiserende læredigt i den nyere tyske litteratur. Albertsen er Baggesenforsker og har skrevet en række afhandlinger om Baggesens digtning, især den tysksprogede, der har været genstand for fornyet interesse såvel i Tyskland som i Danmark. Albertsen har desuden i forskellige artikler vist en glædelig interesse for metriske spørgsmål.

Da Odense Universitet var blevet oprettet, blev *Bengt Algot Sørensen* (1966) og *Niels Danielsen* (1968) knyttet til det som professorer, den første i tysk, den anden i tysk sprog og middelalderfilologi. Algot Sørensen blev i Aarhus dr.phil. på afhandlingen *Symbol und Symbolismus in den ästhetischen Theorien des 18. Jahrhunderts und der Romantik* (1963), der bl.a. med indtrængende klarhed redegør for begreberne symbol og allegori i det 18. århundredes samt romantikens æstetik. Desuden har han skrevet artikler om Georg Brandes, Thomas og Heinrich Mann m.m. Niels Danielsen var 1968 blevet dr.phil. på afhandlingen *Status und Polarität im Gothischen, im Lichte des Kymrischen dargestellt.* Han har derudover skrevet adskillige afhandlinger og artikler om lingvistiske fænomener og problemer i forskellige sprog. Nævnes må endvidere, at Danmarks Lærerhøjskole oprettede et professorat i tysk, der 1962 blev besat med dr.phil. *Holger Johansen* (anm. 30), der 1968 afløstes af cand.mag. *Ove K. Clausen* (anm. 50). Ligeledes bør omtales, at Handelshøjskolen i København i 1968 ansatte dr.phil. *Arne Spenter* (se s. 318) som professor i tysk sprog. Spenter blev 1976 afløst af mag.art. *Hans Peder Kromann,* der ud fra nye synspunkter har skrevet om ordstillingsproblemer, bl.a. i *Satz, Satzklammer und Ausklammerung* (i Kopenhagener Beiträge IV, 1974). – Situationen er nu helt forandret. Medens en række velkvalificerede danske videnskabsmænd tidligere ikke kunne opnå universitetsansættelse og derfor måtte opgive videnskabeligt arbejde, synes problemet nu at kunne blive det modsatte.

Slavisk filologi

Af Carl Stief

DISCIPLINENS DEFINITION

Hvad der skal forstås ved betegnelsen *slavisk filologi,* hvor vide eller snævre rammer, der skal sættes om denne disciplin, har siden oprettelsen af lærestole i faget ved såvel slaviske som vesteuropæiske og amerikanske universiteter været genstand for en undertiden ganske lidenskabelig diskussion, der stadig ikke er afsluttet. Da en af denne filologis betydeligste skikkelser, kroaten *V. Jagić* i 1910 skrev den slaviske filologis historie, gik han ud fra følgende definition: »I den brede betydning omfatter betegnelsen slavisk filologi de slaviske folks hele åndelige liv, sådan som det afspejler sig i deres sprog og skriftlige mindesmærker, i litterære værker, hvad enten de er skabt af enkeltpersoner eller ved det jævne folks kollektive skaben – derved forstod Jagić den folkloristiske digtning (C.S.) –, endelig i tro, overleveringer, sæder og skikke«.[1]

I praksis har denne opfattelse af disciplinens omfang ført til, at slaviske filologer har beskæftiget sig med de slaviske folk, deres sprog og historie, materielle og åndelige kultur, således som den har ytret sig fra arbejdsredskaber og hustyper over institutioner, religion, folklore til disse folkeslags litteratur og kunst. Når slavistikkens rammer – særlig i den ikke-slaviske verden – blev så vide, skyldtes det, at kendskabet til slaviske sprog og forhold, i sammenligning med kendskabet til romanske og germanske folks sprog og forhold, har været ret så nødtørftigt. Det blev derfor naturligt for de slaviske filologer, der havde nøglen til forståelsen af slaverne i hænde, nemlig sprogene, at formidle viden, som det i andre sammenhænge var forbeholdt f.eks. faghistorikeren eller arkæologen at bringe videre.

Imod denne inddragelse af alle mulige discipliner fra etnografi til musikvidenskab under slavisk filologi har en række af fagets udøvere protesteret. Indvendingerne er gået lige fra en af polakken *Ułaszyn* fremsat radikal påstand om, at faget så ikke eksisterer som nogen videnskabelig disciplin,[2] til den mere moderate indsnævring, som foresloges af russeren *G. Iljinskij* i følgende formulering: »Den slaviske filologi er en kulturhistorisk

1. V. Jagić: *Istorija slavjanskoj filologii,* i *Enciklopedija slavjanskoj filologii,* vyp. I, Skt. Peterburg 1910, s. 1.
2. H. Ułaszyn: *O istocie filologji słowiańskiej,* i *II Międzynarodowy Sjazd Slawistów,* Warszawa 1934.

disciplin, der studerer de slaviske folks kulturelle aktivitet, sådan som denne ytrer sig i ordet (i sproget) og i de på sprogene skrevne værker«.[3]

Som det vil fremgå af det følgende har danske slavister forsket i og skrevet om de forskelligste emner inden for de slaviske områder. Hovedinteressen har koncentreret sig om sprogene og litteraturerne. De slaviske folks historie har dog aldrig været ladt ude af betragtning, og i de sidste år er der særlig på dette felt ydet en betydelig indsats af danske slaviske filologer.

FØR SLAVISK FILOLOGI BLEV UNIVERSITETSFAG

Den første dansker, om hvem vi ved, at han beherskede et slavisk sprog, var Absalons hovmester og staller, *Niels Falstring.* Saxo fortæller, at Absalon brugte ham i Vendland til at skaffe sig oplysninger, fordi han »var det vendiske tungemål mægtig«.[4] Saxo bringer også det først kendte danske forsøg på en etymologisk forklaring af et slavisk ord, når han beretter, at kong Valdemar forklarede navnet på vendernes gud Svantevit som kommende af Sankt Vitus.[5] At »Svante« betyder det samme som »sanctus« er, trods nylig fremsat tvivl derom, sikkert rigtigt nok, men »vit« har intet med den hellige Vitus at gøre, selv om dennes relikvier, ganske vist langt senere, blev nedlagt i Prahas Skt. Veits-katedral, hvorved han blev en af tjekkernes nationale helgener.

De første danske russisk-studerende, vi har vidnesbyrd om, var nogle unge mennesker, som Kristian II i 1516 sendte til Moskva for at de dér kunne lære at læse, skrive og tale russisk. De indgik i kongens ihærdige bestræbelser på at fravriste Hansestæderne handlen på Rusland. Vi ved desværre intet om, hvem de var, og hvilken skæbne, de videre fik.

Den bog, der skulle indlede den ikke uanselige række af bøger om Rusland, vi har i dansk litteratur, blev skrevet af rigsråden *Jacob Ulfeldt,* der i 1578 var leder af et dansk gesandtskab til Moskva for at forny en tidligere indgået venskabstraktat. Den på latin affattede *Hodoeporicon Ruthenicum* udkom i Frankfurt i 1608, igen i 1627.[6] Derefter indgik dele af den i 1630 i Boxhorns piratudgave af den dengang som nu så populære Ruslands-litteratur.[7]

3. G. Iljinskij: *Čto takoe slavjanskaja filologija?,* Učënye Zapiski Gosudarstvennogo Saratovskogo Universiteta, I, vyp. 3, 1923.
4. Saxo: *Danmarks Riges Krønike* III, 1970, s. 271.
5. Op. cit. III, s. 163.
6. Se den i 400-året for Ulfeldts rejse af Knud Rasmussen udgivne *Jacob Ulfeldts Rejse i Rusland,* 1978.
7. Marcus Boxhorn: *Respublica Moscoviæ et Urbes,* Lugduni Batavorum 1630, s. 172-244.

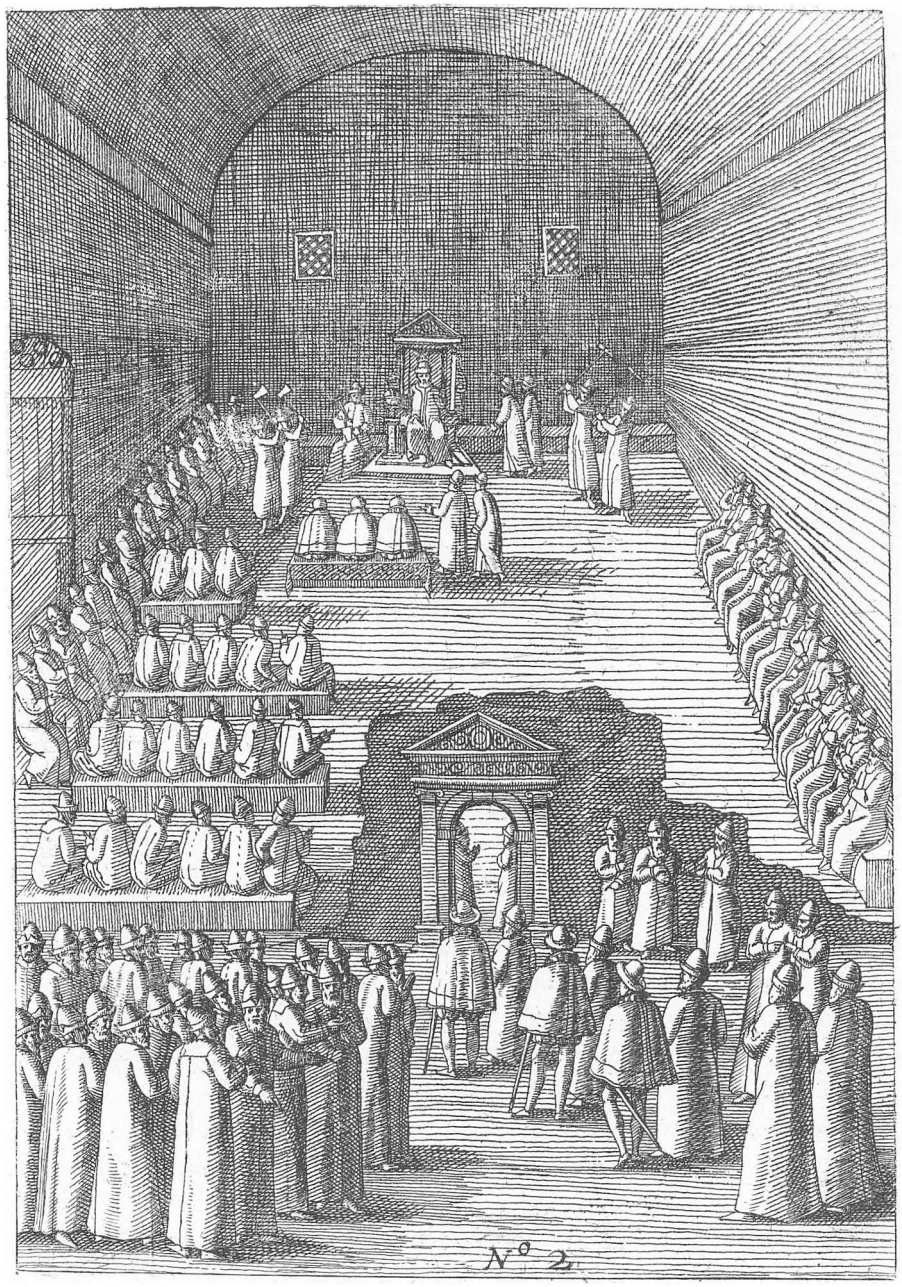

Fig. 93. Rigsråden Jacob Ulfeldt (Corfitz Ulfeldts bedstefader) ledede i 1578 et gesandtskab til Ivan den Grusomme. Den på latin skrevne beretning om rejsen blev udgivet i 1608 og illustreret af den tyske kobberstikker Joh. Theodor de Bry. Billedet viser modtagelsen af gesandtskabet i Aleksandrovskaja Sloboda, hvor Ivan holdt hof, men alt tyder på, at det mere er en ret fri rekonstruktion end noget øjenvidnes beretning. Fra nyudgaven af Jacob Ulfeldts Rejse i Rusland, Kbh. 1978, s. 95.

Fig. 94. Rasmus Ærebo (1685-1744) var skippersøn fra Svendborg og endte som Notarius publicus i København. I sin selvbiografi (udgivet 1889 af G. L. Grove) fortæller han livligt om sine russiske eventyr, da han som den danske envoyé Just Juels sekretær opholdt sig ved Peter den Stores hof under Den store nordiske Krig. Maleri i privateje.

Når danskere og russere dengang og ved mange senere lejligheder forhandlede, var sproget tysk, senere blev det fransk. Vi skal helt frem til begyndelsen af 1700-tallet, før vi møder en dansker, der for alvor giver sig i kast med det russiske sprog. Det var den kvikke *Rasmus Ærebo* (1685-1744), der som sekretær for den danske udsending ved Peter den Stores hof, Just Juel, under sine lange ophold i Rusland lærte sig sproget så godt, at han kunne gøre fonetiske antegnelser og oversætte den russiske lovbog af 1649.

Lidt længere fremme i samme århundrede kom *Peder von Haven* (1715-57) til Rusland som sekretær for den norskfødte russiske admiral Peter Bredal. Senere blev han præst ved den danske legation. Han udgav i 1743 *Rejse i Rusland,* som Holberg skrev et forord til. I 1747 føjede von Haven *Nye og forbedrede Efterretninger om det russiske Rige* til. Værket blev oversat til fransk og russisk. Han var særlig interesseret i det rationelle møntsystem, som Peter den Store havde indført i 1704. Det havde gjort rublen delelig med 100 kopeker. Peder von Haven foreslog, at man efter dette mønster skulle underkaste alle længde- og vægtmål decimalsystemet.

Omtrent samtidig, i Berlingske Tidendes første nummer (3. januar 1749)

findes den første omtale af et russisk litterært værk, nemlig den ode, som tidens store russiske digter Mixail Lomonosov skrev i anledning af årsdagen for kejserinde Elisabeths tronbestigelse.[8]

For de øvrige slaviske folk og deres sprog synes den danske interesse ikke at have været så stor. Uden at de nærmere omstændigheder kendes har den tyskfødte, i det danske Udenrigsministerium ansatte sproginteresserede *Christian Friederich Temler* (1717-1770) efterladt sig en stor »illyrisk« (d.v.s. serbokroatisk) ordbog, som beror på vort Kgl. Bibliotek.[9]

Det var med *Rasmus Rask* (se s. 104, 152, 356), at det videnskabelige arbejde med de slaviske sprog her i landet tog sin begyndelse. Rask blev tidligt klar over de slaviske – og baltiske – sprogs betydning for det sammenlignende studium af indoeuropæisk. Allerede i sit epokegørende skrift fra 1814 *Undersøgelse om det gamle Nordiske eller Islandske Sprogs Oprindelse* (udgivet 1818) inddrog Rask iagttagelser fra slaviske sprog. På sin store udenlandsrejse opholdt han sig i henved 2 år i Skt. Petersborg og Moskva, hvor han bl.a. lærte sig russisk.

Der skulle imidlertid gå endnu en generation, inden studiet af de slaviske sprog og kulturer tog fart. Det skete samtidig med, at man ude i Europa begyndte at oprette lærestole i slavisk filologi. Den første blev oprettet ved Collège de France i Paris for den landflygtige polske nationaldigter Adam Mickiewicz, den næste ved Wiens Universitet i 1849 for sloveneren Franz Miklošič; året efter begyndte Józef Ferencz at holde forelæsninger over slaviske sprog og litteraturer i Budapest. Denne vågnende interesse for slaviske forhold, som ikke blot skyldtes rent sprogvidenskabelige interesser, men også den stadig større betydning, som de slaviske lande med deres gryende nationalisme og som især Rusland fik for det øvrige Europa, gav sig bl.a. udslag i, at Københavns Universitet i 1849 udskrev prisopgaven »Ved Benyttelse af russiske og byzantinske Kildeskrifter at oplyse de politiske, commercielle og øvrige Forhold mellem Russerne og Grækerne i det 9de og 10de Aarhundrede«, som blev besvaret af *H. C. P. Seidelin* (1813-72). Kort efter – i 1850-52 – udgav *C. C. Rafn* (1795-1864) de to store bind *Antiquités Russes,* hvori han havde samlet alt, hvad man på hans tid vidste om nordboernes færden i Ruslands tidlige middelalder. Hermed var et af de emner, som dansk slavistik bestandig har kredset om, det såkaldte *varægerspørgsmål* taget op.

8. Om disse og andre russisk-danske forbindelser se *Dansk-Russiske Forbindelser gennem 500 År,* udgivet af Ministeriet for kulturelle Anliggender, red. Erik Dal, 1964.

9. Se Per Jacobsen: *C. F. Temlers illyrisches Wörterbuch in der kgl. Bibliothek in Kopenhagen,* Scando-Slavica XVI, 1970, s. 250-59 og Rolf Christensen: *O tolkovanii sistemy udarenija v Illirskom slovare K. F. Temlera,* Scando-Slavica XX, 1974, s. 165-71.

Historikeren *F. E. A. Schiern* (1816-82), der interesserede sig for de nationale brydninger i sin samtid, skrev i 1855 *Om den slaviske Oprindelse af nogle Stednavne paa de danske Smaaøer* – det drejer sig om stednavne som Korselitse, Billitse, Vindeby og andre, i 1857 *Om Dronning Dagmar.* Fra en Prager-rejse udgav Schiern *Breve fra Prag* (1858). I forbindelse med den polske opstand i 1863 skrev han *Det polske-russiske Spørgsmaal* (1863). I 1867 kom *Tydsk Kultur og Rusland.*[10]

DE FØRSTE DANSKE SLAVISTER

Tiden var nu også kommet, da studiet af slaviske forhold skulle blive en livsopgave for danske forskere.

Edvin Marius Thorson (1816-89), der egentlig studerede jura, opgav dette studium for at kaste sig over sprogstudier og lærte sig bl.a. russisk, tjekkisk og polsk. Han blev den egentlige indfører af russisk litteratur i Danmark. Allerede i 1843, mindre end 10 år efter Puškins »Captainens Datter« var udkommet, forelå den på dansk, også Gogol og Lermontov (»Vor Tids Helt«) oversatte han, ligesom han i 1855 udsendte *Udvalg af den æsthetiske slaviske Litteratur.* Mindre heldig var Thorson som politisk skribent, idet nogle artikler om russiske tilstande i Kjøbenhavns-Posten i 1844 blev beslaglagt.

Vor første slavist par excellence blev imidlertid *Caspar Wilhelm Smith* (1811-81). Smith blev i 1829 dimitteret fra Kolding latinskole, hvor hans stedfader var rektor. Han tog først sin filologiske embedseksamen i 1840, dels fordi han spredte sine interesser mellem filosofi og filologi, dels fordi længere sygdomsperioder afbrød hans studier. Da han ikke havde lyst til at tiltræde nogen embedsstilling og rådede over en mindre arv, rejste han i foråret 1841 til Berlin, hvor han bl.a. hørte brødrene Grimm. Smith havde egentlig villet gøre sprogfilosofiske studier, men valgte i stedet det mere håndfaste at koncentrere sig om studiet af slaviske sprog. I Berlin kom han i kontakt med den polske emigration, der havde slået sig ned her, og lærte sig polsk. Fra Berlin drog han til Kraków, og hans polske studier satte ham i 1845 i stand til at udgive *Grammatik der polnischen Sprache* (2. udgave 1864). Værket var ikke alene den første slaviske grammatik, skrevet af en dansker, men tillige en betydelig præstation. Inden den blev skrevet færdig, drog Smith over Wien til Budapest, hvor han havde det held at komme til at bo hos den tjekkiske evangeliske præst, Jan Kollár, forfatteren til »Slavas Datter«, et af de værker,

10. Christian Hougaard har i *Tjekkoslovakiet i Danmarks spejl,* Odense 1971, s. 27-32 givet et informativt resumé af Frederik Schierns Prager-breve.

Fig. 95. Caspar Wilhelm Smith (1811-1881) blev i 1859 udnævnt til docent i slaviske sprog og litteratur som den første lærer i denne disciplin ved Københavns Universitet. I 1865 blev docenturet forvandlet til et professorat. Titlen gav den beskedne mand dog afkald på. Foto. KB. Billedsamlingen.

der har betydet mest for vækkelsen af den tjekkiske nationalfølelse og panslaviske orientering. Fra Buda tog Smith endelig til Praha, hvor han »tog livlig del i det fremspirende nationale bøhmiske liv.«[11] Her lærte han sig også kroatisk. Hans lærer var den senere så kendte, excentriske kroatiske sprogreformator Fran Kurelac.

Efter endnu et år i Berlin kom Smith i 1845 tilbage til Danmark. Han håbede at få understøttelse til en Ruslandsrejse, men da håbet glippede – han kom heller aldrig senere til Rusland, – tog han tilbage til Berlin og Königsberg, hvor han lærte sig lithauisk. Han var nu rustet til at overtage en lærestol i slavisk filologi, men mødte modstand. *Slavica non leguntur* gjaldt endnu for en del af universitetets lærere og myndighederne. Han måtte derfor i 10 år – 1847-57 – som adjunkt undervise, særlig i dansk på Roskilde Katedralskole. Frugten heraf var bogen *Om Holbergs Levned og populære Skrifter* (1857), som Paul V. Rubow endnu i 1930'rne karakteriserede som en af de bedste, der er skrevet om Holberg.

11. Adskillige af oplysningerne om Caspar Wilhelm Smith er hentet fra den biografi, der er forudskikket hans posthumt udsendte russiske litteraturhistorie.

Efterhånden vandt de kræfter, der ønskede slavisk filologi indført ved Københavns Universitet, overhånd, og man var klar over, at Smith var manden. Han fik fritagelse for nogle af sine timer på skolen og skrev *De locis quibusdam grammaticæ linguarum balticarum et slavonicarum* I-III, 1857 og 1859. Med den sidste af afhandlingerne erhvervede han den dengang nødvendige doktorgrad. For øvrigt uden mundtligt forsvar, da der ingen kyndige var til at opponere. Fakultetet havde dog sikret sig disse arbejders videnskabelige værdi ved at forhøre sig i udlandet.

I 1859 blev Smith ansat som docent i slaviske sprog og fik i 1865 titel af professor, en titel den beskedne mand ikke brød sig om og derfor snart frabad sig. Han virkede dog som lærer ved Københavns Universitet til sin død. Han var en samvittighedsfuld lærer, men studenter havde »Slave-Smith« ikke mange af. Til gengæld var nogle af dem særdeles lovende.

Caspar Wilhelm Smiths interesser var vidtfavnende, men alt hvad han skrev var præget af soliditet og sund sans. I 1869 udgav han sin fortræffelige historisk og filologisk kommenterede oversættelse af den russiske oldkrønike *Nestors russiske Krønike, oversat og forklaret.* Hans personlighed slog igennem, ikke blot i den fyndige oversættelse og i polemikken mod russiske forskere, der ville benægte, at nordboerne havde spillet nogen betydelig rolle i Rusland, men også i bemærkninger, der røber hans humor og poetiske sind. F.eks. i fortalen, hvor han bl.a. begrunder, hvorfor han ikke på tyske oversætteres vis har sprunget Nestors opbyggelige betragtninger og klosterhistorier over: »Skulde nogen finde, at Sligt ikke er morsomt at læse, så kan jeg til hans Trøst idetmindste forsikre, at det er endnu mindre at oversætte. Jeg har imidlertid underkastet mig dette Besvær og ikke fortrudt det. Jeg kan ikke tænke Andet, end at dette Indblik i den græske Kirkes indre Liv maa have en betydelig historisk Værdi, og derhos opruller Skildringen en Poesie, som man ikke havde anet. Vladimirs Historie f. Ex., som Hedning og Christen, forekommer mig, uagtet den raae Form, i poetisk Indhold ikke at give nogen shakespearsk Tragedie meget efter«.[12]

I 1875 udgav Smith i Universitetets Program afhandlingen *De verbis imperfectivis et perfectivis in lingvis Slavonicis,* et emne, der ligesom varægerproblemet skulle blive et af dansk slavistiks bestandige.

I sine sidste år arbejdede Smith på en *Russisk Litteraturhistorie fra Peter den Store's Tid til Begyndelsen af dette Aarhundrede.* Den udkom efter hans død i 1882. Det fyldige arbejde godtgør, at Smith – ofte sikkert uden særlig lyst – har læst de ikke altid så lødige værker, russiske digtere begik i det 18. århundrede, men også forstod at afsige ædruelige, ofte hvasse domme. Værket giver et bredt

12. *Nestors russiske Krønike,* s. IV.

billede af århundredets kulturelle udvikling, som gør, at denne livligt skrevne bog endnu giver sin læser oplysninger, han har svært at finde andre steder.

Til fuldstændiggørelsen af billedet af Danmarks første slavist skal blot nævnes, at han også skrev om tjekkernes nationale kamp og blandede sig i den store »tro-viden«-diskussion med skriftet *Credo quia absurdum* (1870).

FRA VILHELM THOMSEN TIL KARLGREN

Vilhelm Thomsen, Karl Verner og Holger Pedersen

Blandt sine elever havde Smith to, som skulle sætte dybe spor i dansk sprogvidenskab, Vilhelm Thomsen og Karl Verner. Ingen af dem ydedede dog deres hovedindsats inden for den slaviske filologi.

Vilhelm Thomsen (1842-1927, se s. 366), der i 1860'erne fulgte Smiths undervisning og kom til at stå ham ret nær, holdt, da han blev opfordret af The Taylor Institution i Oxford til at holde Ilchester-forelæsningerne i maj 1876, tre forelæsninger om forbindelserne mellem det gamle Rusland og Skandinavien. De skulle blive et af de væsentligste indlæg fra dansk side i striden om nordboernes rolle i den russiske stats grundlæggelse. Støttet af historiske vidnesbyrd, det navnemateriale, der findes i de traktater, som »russerne« indgik med Byzans, og de betegnelser, som den byzantinske kejser Konstantin Porphyrogennetos i »De administrando Imperio« (ca. 950) bruger om strømfaldene i Dnepr-floden (de har i kejserens beretning både slaviske og nordiske navne), kommer Vilhelm Thomsen til denne konklusion: »We have seen that, according to the old Russian tradition, which is unanimously corroborated by abundance of other evidence of different kind, the first organisation of the Russian state was due to Scandinavians, *Russ* being the name by which, in ancient times, the Northmen were designated among the eastern nations; no serious criticism will ever be able to refute this fact. It is the Northmen who laid the foundation on which the native Slaves have raised a colossal superstructure, and the insignificant germ planted by them has developed into one of the greatest empires the world has ever seen«.[13]

Karl Adolf Verner (1846-96, se også s. 363) blev 1864 student fra Århus Katedralskole. Hans interesse for den sammenlignende sprogvidenskab blev

13. Vilhelm Thomsens forelæsninger blev udgivet i Oxford & London under titlen: *The Relations between Ancient Russia and Scandinavia and the Origin of the Russian State.* De blev oversat til tysk i 1879 og til svensk 1882. På dansk forelå de først i 1919 i 1. bind af *Samlede Afhandlinger.* Citatet stammer fra originaludgaven, s. 130.

vakt allerede i gymnasietiden, men af praktiske grunde læste Verner de første 2 år klassisk filologi. I de følgende 3 år studerede han sanskrit hos N. L. Westergaard, dog interesserede han sig så meget for nordiske sprog, at han tænkte på at tage magisterkonferens deri. Da han hørte Smiths forelæsninger, fangede de slaviske sprog næsten hele hans opmærksomhed. Han indså, at han trængte til kendskab til det talte sprog, og hans fader gav ham penge til en Ruslands-rejse. Den varede fra 1871 til 1875. Det meste af tiden opholdt han sig i Skt. Petersborg, hvor Kunik tog sig af ham som han senere tog sig af Rożniecki. Derefter drog Verner til Moskva. Han studerede alle de sprog, han kunne overkomme: lithauisk, lettisk og den for længst uddøde vendiske dialekt, polabisk. Som andet sted anført (se s. 364) interesserede Verner sig særlig for accentuation og planlagde et større værk om accentuationen i slavisk. Da han formodede, at kasjubisk – kasjuberne nedstammer fra de vendiske pommeranere – hvad betoning angår skulle stå på et oprindeligere trin end de øvrige vestslaviske sprog, fik han 1875 offentlig understøttelse til at slå sig ned i den kasjubiske enklave i nærheden af Gdańsk (Danzig). Opholdet blev imidlertid en skuffelse, fordi det viste sig, at dialekten var så stærkt påvirket af polsk, at den ikke kunne give ham det materiale, han håbede at finde. Den planlagte afhandling om slavisk accentuation kom heller aldrig.

Efter nogle år som universitetsbibliotekar i Halle overtog Karl Verner fra begyndelsen af 1883 Smiths ledige lærestol. Han fik kun seks år at virke i denne stilling. Han havde ikke regnet med større tilslutning til sine øvelser, men det gik langt over forventning, især da han var villig til at rette sig efter sine deltageres ønsker. Han yndede ikke katederforelæsninger, men satte sig på en stol mellem bænkeraderne.

Efter Verners alt for tidlige død var lærestolen vakant i nogle år, men i 1900 blev *Holger Pedersen* (1867-1953, se også s. 368-72) udnævnt til docent i sammenlignende sprogvidenskab med forpligtelse til indtil videre at læse over de slaviske sprog. Docenturet forvandledes i 1903 til et ekstraordinært, fra 1914 til et ordinært professorat i sammenlignende sprogvidenskab. Holger Pedersen, der i 90'erne havde studeret hos Leskien i Leipzig og rejst i Østeuropa, bestred yderst krævende og dog meget hjælpsom undervisningen i slavisk filologi i årene op til Første Verdenskrig, men hans banebrydende arbejder lå på andre felter. Han skrev flere afhandlinger om slaviske lydudviklinger og om udtalen af tjekkisk, men hans vigtigste slavisk-sproghistoriske afhandling var nok ungdomsarbejdet *Das indogermanische s im Slavischen,* hvori han løste et problem, som man længe havde stået uforstående overfor.[14]

14. *Das indogermanische s im Slavischen,* i *Indogermanische Forschungen,* 1895.

To år efter sin afgang som lærer i slavisk (i 1916) udgav Holger Pedersen en fortræffelig *Russisk Læsebog,* som senere generationer dog fandt for svær, og en *Russisk Grammatik.* Inspirationen til disse to værker var den stærkt nationale mands følelse af urimeligheden i, at vi ikke på dansk havde de nødvendigste hjælpemidler til studiet af russisk, men måtte gå omvejen ad fremmede sprog. Som han siger i sit forord til grammatikken: »Russisk bør ikke være noget, som man kun har adgang til at lære, hvis man i forvejen kan tysk«. Grammatikken var et uovertruffent arbejde, der gav både indførelse i moderne russisk grammatik og de sproghistoriske forklaringer til enkeltfænomener i russisk, som man ofte savner i håndbøger af den art. Den er af ikke de ringeste inden for slavistikken blevet betegnet som en af de bedste russiske grammatikker, der findes på noget sprog.

I det nys citerede forord fremsætter Holger Pedersen den tanke, at »Intet vilde være mere naturligt end at indføre russisk som valgfrit fag i gymnasiet«.[15] Med denne idé var han et halvt århundrede forud for sin tid.

Thor Lange og Åge Meyer Benedictsen

Med Karl Verner og Holger Pedersen blev hovedvægten i studiet af slavisk filologi lagt på det rent sproglige. Viden om slavernes historie og litteratur indskrænkedes, som det senere måske lidt frimodigt blev udtrykt, til »hvad der stod i Salmonsens leksikon«. Den slaviske filologi var blevet en indfaldsport til den sammenlignende sprogforskning. Derfor overtog andre de forsømte opgaver.

Den, der i mange år i særdeleshed orienterede om slaviske kulturer og litteraturer, var digteren *Thor Lange* (1851-1915). Sammen med tre andre af Madvigs elever fik han stilling ved det russiske skolevæsen, hvor han gjorde en strålende karriere, blev excellence og giftede sig et gods til.[16] I artikler hjem fortalte han om livet i Rusland og andre slaviske lande, og han oversatte, altid med et personligt stempel, slaviske folkeviser, hvoraf adskillige kom i folkeyndest. Også om litterære tilstande oplyste han sine danske læsere i artikler og essaysamlinger, og selvom hans romantisk-konservative indstilling farvede hans beretninger, bragte de dog de slaviske litteraturer nærmere. Vi skylder ham den eneste danske oversættelse af hovedværket i den gamle russiske digtning »Kvadet om Igors Fylke«, ligesom han som den første oversatte Čexovs skuespil. Lange skrev også en monografi

15. Holger Pedersen: *Russisk Grammatik,* 1916, s. III.
16. Se E. Spang-Hanssen: *Under Madvigs Auspicier,* 1952.

om den russiske digter Aleksej Konstantinovič Tolstoj, som skaffede ham doktortitlen; heri lå nu nok mere en anerkendelse af hele hans virke end af selve værket.[17] Lidt paradoksalt var det måske, at det blev Thor Lange, som rejste mindesmærket over Magnus den Gode, der på Lyrskov hede standsede de slaviske venders fremtrængen mod vest.

Åge Meyer Benedictsen (1866-1927) studerede slaviske sprog fra 1887 i København, Leipzig, Moskva og Warszawa. I 1890'erne rejste han i Rusland og i de under Østrig hørende slaviske lande og endelig på Balkan. Han oversatte bl.a. Gogols »Døde Sjæle« og skrev afsnittet om de slaviske litteraturer i Julius Clausens *Illustreret Verdenslitteraturhistorie* (1901). Hans fanatiske retfærdighedsfølelse vakte hans interesse for undertrykte folkeslag, bl.a. for lithauerne, om hvilke han skrev *Et Folk, der vågner* (1895). Han blev kendt overalt i Danmark ved på højskoler og i forsamlingshuse engageret at berette om de små nationers, særlig armeniernes skæbne, hvorved han bl.a. »vakte« Karen Jeppe til hendes store gerning.

Besjælet af de samme frigørelsesideer skrev også *Georg Brandes* sine *Indtryk fra Polen* (1888) og *Indtryk fra Rusland* (1888), der stadig tjener som ypperlige indførere i de to så helt forskellige kulturverdener, som Polen og Rusland er.

Rożniecki

Da Holger Pedersen efter Vilhelm Thomsens afgang som professor i sammenlignende sprogvidenskab overtog dennes kateder, blev *Stanisław Walenty Rożniecki* (1865-1921) udset til hans efterfølger som professor i slavisk filologi.

Rożniecki var født i København, faderen var indvandret polak, moderen dansk. Efter studentereksamen i 1883 studerede han tysk, dansk og græsk, som han i 1890 tog embedseksamen i. I sin studentertid sluttede han sig til »de liberale« i Studenterforeningen, der forgæves søgte at styrte det konservative flertal. Johannes Jørgensen mindes i sin »Mit Livs Legende« blandt de frisindede »Rosznercki (sic!) der siden blev Godsejer i Rusland«.[18]

Rożniecki skrev i Ny Jord i 1888 en afhandling om *Adam Mickiewicz fra 1798-1830.* (Samme år i samme tidsskrift offentliggjorde den senere juridiske professor *Knud Berlin* en række artikler om russisk litteratur, bl.a. den fornemme *Hamletskikkelserne i russisk Litteratur*). Efter at have oversat et par fortællinger af Henryk Sienkiewicz fik Rożniecki et rejsestipendium. Selv

17. *Grev Alexiej Tolstoj, Et Bidrag til den russiske Litteraturs Historie i vort Aarhundredes tredie Fjerdedel,* 1894.

18. Johannes Jørgensen: *Mit Livs Legende,* Første Bog, *Den røde Stjerne,* 1926, s. 114-15.

Fig. 96. Thor Lange (1851-1915) tog i 1874 til Rusland for at undervise i klassiske sprog. Han gjorde en fin karriere, blev statsråd (den 5te af de 14 rangklasser). Som oversætter, særlig af slaviske folkeviser til dansk, blev han en af sin tids betydeligste formidlere mellem russisk og dansk litteratur. Foto. KB. Billedsamlingen.

om han flere gange kom tilbage til København, varede hans udlændighed helt til 1917. Han studerede først i Praha, var dernæst i Kraków og fra 1894-99 i Skt. Petersborg, hvor han gennem Kunik fik adgang til Saxmatovs berømte søndagsformiddage, som hans efterfølger Anton Karlgren også skulle komme til at besøge. I Skt. Petersborg fuldendte han sit første videnskabelige arbejde *Polakkerne i Danmark 1659, Efter Jan Paseks Erindringer.* Pasek havde deltaget i det polske hjælpekorps til Danmark under svenskekrigene og efterladt højst pittoreske, omend ikke helt pålidelige memoirer fra sit danske ophold. Til Paseks erindringer føjede Rożniecki de folkelige overleveringer om polakkernes hårdhændede huseren i det jyske.[19]

I 1891 offentliggjorde Rożniecki i Zeitschrift für Vergleichende Sprachforschung en afhandling om det russiske talord for 40 (*sorok*), som han udledte af det oldnordiske *serkr* (bundt på 40 skind), en etymologi, der har vundet vid anerkendelse, selv om den stadig betvivles af adskillige. Han fortsatte sine studier i Wien i 1900-01 og 1903, hvor han disputerede for doktorgraden med afhandlingen *Beiträge zur Erklärung des russischen Volksepos.* En videre studie over nordisk-russiske forbindelser var *Perun und Thor,*[20] hvori han søgte at

19. Aksel Lassen har i *Skæbneåret 1659,* Århus 1958, og *1659, da landet blev øde,* 1965, skildret de ulyksalige følger, den polske undsætning havde for de syd- og midtjyske sogne.
20. Offentliggjort i Archiv für slavische Philologie XXIII, 1901, s. 462-520.

påvise spor af Thorsdyrkelse i Rusland. Hans hovedværk blev *Varægiske Minder i den russiske Heltedigtning,* der først kom i 1914. Når dette arbejde lod vente så længe på sig, skyldtes det ikke blot, at han arbejdede langsomt og sindigt, men også at han siden 1899 havde administreret det gods i Mogilëv-gouvernementet, som hans polske hustru havde arvet.

Tesen i hovedværket er, at den russiske byline (episke vise) er af nordisk oprindelse: »Bylinernes ældste geografiske Territorium bestemmes af den gamle Varægervej. Og deres ældste Historie er Varægernes«.[21] I sin kerne skulle bylineeposet være fremgået af varægisk, d.v.s. nordisk digtning. Ved en minutiøs analyse, særlig af visen om Solovej Budimirovič, søgte Rożniecki at godtgøre, at der endnu findes, ganske vist forvanskede, nordiske ord i bylinerne. Tesen kunne ikke blive populær i Rusland, og hverken Rożnieckis ret så hånlige bemærkninger om russiske eposforskere eller hans dristige og dog så usikre tydninger faldt i god jord. Værket kom da heller ikke til at spille nogen rolle i den russiske bylineforskning.[22]

Da Rożniecki sidst på 1917 efter en strabadserende rejse vendte hjem til København for at overtage sit professorat, var det som en nedbrudt mand. Godset havde han mistet; alt, hvad han ejede, selv hans bøger var gået til i revolutionens flammer. Da han begyndte sin undervisning fyldtes auditoriet af studenter, der ligesom efter Den anden Verdenskrig i stort tal ønskede at lære russisk. Den tidligere »liberale« brød sig ikke om dette masseopbud, og han fik hurtigt jaget i alt fald studinerne bort. Han blev ramt af sygdom, der afbrød hans undervisning i lange perioder. Han døde i 1921. Inden sin død fik han udgivet den indholdsrige, men også modsigelsesvækkende bog *Det jødiske Problem, Paa Grundlag af Iagttagelser og Studier over Jødeliv i Polen* (1920).

Denne elev af Verner, ven med den store tjekkiske digter Vrchlický, med fremragende slaviske sprogforskere som Jan Baudouin de Courtenay og Šaxmatov, kom trods sin skarpsindighed og store lærdom ikke til at spille nogen større rolle i dansk slavistik.

Af denne generations slavister, som i alt fald delvis havde fået deres uddannelse ved Københavns Universitet, huskes endnu den senere sognepræst i Ugilt *Jens Kure* (1877-1949), der i 1927, efter en opsigtsvækkende proces, af dogmatiske grunde måtte forlade sit embede. I begyndelsen af århundredet studerede han slavisk filologi, bl.a. i Praha og Moskva. Med tilskud fra finansloven, Carlsbergfondet og Grosserersocietetet – det var i de år, da danske økonomiske interesser tog opsving i Rusland – arbejdede Kure

21. *Varægiske Minder i den russiske Heltedigtning,* s. 303.

22. En ikke af nationale følelser afhængig dom vil sikkert fastslå, at Rożnieckis argumentation var temmelig anstrengt. Se Ad. Stender-Petersen: *Études Varègues* V:1 & 2, *La théorie de l'origine varègue de la byline russe,* Classica et Mediaevalia VII, 1-2, s. 201-215, VIII, s. 121-138.

fra 1907-15 på *Russisk-Dansk Ordbog* (1916, genoptrykt 1974). Med sine ca. 20.000 opslagsord, der rummer hele »ordfamilier«, dækker den det russiske litterære sprog fra Puškin til Čexov, foruden fagterminologi spændende fra jura og medicin til marinens fagudtryk. Den blev en fortrinlig hjælp for senere generationer.

En anden af Holger Pedersens elever var *H. C. Brodersen* (1880-1952), der dels ved sin lærer, dels ved selvstudium erhvervede sig store kundskaber i slavisk filologi. Brodersen var jurist og virkede i mange år som kontorchef ved Københavns skattevæsen. »Med særlig ministeriel Tilladelse« gav han i 20'rne og 30'rne en lærd, omend ikke særlig pædagogisk undervisning i russisk ved Københavns Universitet.

Efter at den tjekkoslovakiske stat havde genvundet sin frihed i 1918 etableredes ret nære forbindelser mellem denne, den mest demokratiske af alle slaviske stater, og Danmark. Det gav sig bl.a. udtryk i, at der ved Karls-Universitetet i Praha blev oprettet et dansk lektorat, som indtil 1939 beklædtes af slavisten baron *Edwin Dirckinck-Holmfeld* (1889-1956). Han skrev *Tjekkoslovakiets Historie* (1932).

Det blev imidlertid ikke nogen dansker, der efterfulgte Rożniecki som professor ved Københavns Universitet.

Anton Karlgren

Anton Karlgren (1882-1973) havde en broget løbebane bag sig, da han i 1923 udnævntes til professor i slavisk filologi. Han tog i 1900 studentereksamen i sin fødeby Jönköping, læste de følgende 3 år nordisk filologi og historie i Uppsala og blev efter endt eksamen huslærer for en svensk-finsk familie i Rostov na Donu. Familien var så tilfreds med ham, at den gav ham et årsophold ved universitetet i Kazan'. På egen hånd rejste han omkring i Rusland, bl.a. til Gammelsvenskby ved Dnepr, hvor han optegnede historisk, folkloristisk og sprogligt materiale fra denne svenske koloni. Han oplevede den første russiske revolution og begyndte at skrive artikler hjem. I efteråret 1906 studerede han atter i Uppsala, men i begyndelsen af 1907 sendte Dagens Nyheter ham som korrespondent til Rusland. Det blev til bogen *Vinterdagar bland ryska bönder* (Stockholm 1907). Efter hjemkomsten underbyggede han sin praktiske beherskelse af russisk med studier under svensk slavistiks pionér, Lundell. I 1908 tog han licentiatgraden med *Sur la formation du gén. plur. en serbe.*[23] Han underkastede her de mange forklaringer på det gådefulde *a* i

23. Offentliggjort i Archives d'études orientales, vol. 3, Uppsala 1911.

serbisk genitiv pluralis en kritisk analyse, forkastede dem alle og gav sin egen tolkning, som imidlertid led samme kranke skæbne som dem, han så overlegent fejede af bordet.

Allerede da kæmpede filologen med journalisten i ham. Foreløbig sejrede journalisten. Han blev knyttet til Dagens Nyheter, først som udsendt korrespondent, men snart som redaktionschef og ansvarlige udgiver. Han var, hvad man i dag ville kalde progressiv, først og fremmest på selve arbejdspladsen, hvor han kæmpede for de ansattes kår, dernæst i kulturpolitikken, hvor han udæskede den fædrelandske romantik og den højkirkelige autoritet. Han ville og var med til at modernisere og demokratisere Sverige. Det gjaldt også bladets udseende. På godt og ondt gav han det et nyt ansigt og skrev dermed et vigtigt kapitel i svensk pressehistorie.

Midt i sit organisatoriske og journalistiske arbejde glemte han ikke sine slaviske studier. Han rejste ofte til Rusland og fik som redaktør direkte adgang til adskillige af de aktører, der spillede det gamle Ruslands tragedie til ende, også til nogle af dem, der satte det nye i gang. Hans *Ryssland utan vodka* (1916), *Ryska intervjuer* (1916), *Rysslands omdaning, En skildring av förhållandena före och under värdskriget* I-II (1918-20) har stadig historisk værdi. Der blev også tid til *Den förrevolutionära ryska litteraturen* (1920). At Anton Karlgren i årene 1918-20 oversatte Dostoevskijs »Dæmonerne« (svensk »Onda andar«) kan vel tages som symbol på, at den mand, der havde hilst tsardømmets fald velkomment, med hele sin liberale indstilling måtte tage afstand fra de kræfter, der nu tilrev sig magten. Hans i 1925 udgivne *Bolsjevikernas Ryssland* (dansk udgave 1926, engelsk 1927), der blev skrevet efter hans sidste lange ruslandsrejse, bekræfter en kritisk holdning, der som årene gik blev alt stærkere. Hans så sent som i 1942 udgivne *Stalin, Bolsjevismens väg från leninism til stalinism,* blev derfor, da den kom, ikke særlig populær, selv om en senere tid har måttet indrømme, at Karlgren havde klart set, hvad man så gerne ville lukke øjnene for.

At Anton Karlgren overtog professoratet i København betød nok et stop for den journalistiske karriere, men ikke at hans udadvendte skribentvirksomhed hørte op. Karlgren skrev gennem årene mange artikler i nordiske blade, altid aktuelle, velinformerede og velformulerede, undertiden med en kras pen. Han fulgte udviklingen fra først i 20'rne til tøbrudets skiftende temperaturer. Sine studier i russisk politik samlede han dels i kapitlerne i *Norstedts värdshistoria,* bd. 13 og 14 (1934 og 1937), dels i Stalin-bogen, der faktisk var en redegørelse for Sovjets udvikling.

I sin skuffelse over Rusland kastede Anton Karlgren sin kærlighed på Masaryks og Beneš' Tjekkoslovaki. Da dette land truedes af nazismens ekspansionsbestræbelser skrev han *Henlein, Hitler och tjeckerna* (1938), udvidet i

Fig. 97. Anton Karlgren (1882-1973) beklædte i 30 år (1923-53) lærerstolen i slavisk filologi ved Københavns Universitet. Forinden havde han været redaktør af det svenske Dagens Nyheter, som han moderniserede. Anton Karlgren fulgte intenst den politiske udvikling fra den første revolution i 1905 til Tøbruddet i 50erne, som han kommenterede i talrige artikler og historiske værker.

samme år i nyudgave i *Henlein, Hitler, tjeckerna och Chamberlain.* Den kom året efter i en fransk udgave og under krigen i en illegal udgave i Tjekkoslovakiet. Et symbol på hans kærlighed til Tjekkoslovakiet var, at han, da den tjekkiske legation i København blev overtaget af tyskerne og dens ejendele solgt på auktion, købte flagstangen med de tjekkiske farver og satte den op i sin have. I 1945 leverede han den tilbage til tjekkerne. Symptomatisk var det også, at han som Nobelkomiteens slaviske rådgiver ikke ville indstille den polske nationalistiske Stefan Żeromski, men i stedet virkede for, at »Bøndernes« forfatter, Władysław Reymont fik den litterære pris.

Formålet med den flittige skribentvirksomhed var at kaste lys over den slaviske verden. Også som forelæser for Folkbildningsförbundet gennemtrawlede han de svenske provinser fra Ystad til Norrbotten.

Som universitetslærer fulgte han i sine forgængeres spor. Slavistik var – som nedlagt i eksamenskravene – studiet af de slaviske sprogs ordforråd, grammatik og historie og deres indoeuropæiske sammenhæng. Han var en fortræffelig pædagog, og når han redegjorde for lydhistoriske udviklinger eller morfologiske problemer, sad hans tilhørere tryllebundne. Han var udgået af

den ung-grammatiske skole og over for nyere strømninger som strukturalismen stillede han sig skeptisk.

I sine sidste år koncentrerede Karlgren sig mest om rent videnskabelige problemer. I *Dneprfossernes nordisk-slaviske Navne*[24] gav han sit bidrag til varægerspørgsmålet. Atter her røbede han sin fremherskende evne som en skarpsindig og kritisk analytiker. Allerede dengang – i 1947 – var han begyndt at interessere sig for det slaviske aspektsystem. Desværre hindrede sygdom og hans stædige trang til at trænge stadig dybere ned i problemerne, at arbejdet blev fuldført.

Anton Karlgren følte sig vel i Danmark. De noget friere omgangsformer tiltalte ham, selv om han havde svært ved at praktisere dem. Han kunne virke tilknappet, hvilket ikke blot skyldtes andre vaner, men blufærdighed og beskedenhed. Men barrieren var ikke uigennemtrængelig, og når der først var løst op, røbede han ikke blot en temperamentsfuld, men også varm personlighed. For de studenter, han troede på, skyede han ingen anstrengelser, og hvis de havde alvorlige, særlige interesser, betød de mere end de formelle krav. Han forberedte dermed den udvidelse af de snævre rammer, som i et halvt århundrede havde været sat om slavistikken, og som det blev hans elevers opgave at sprænge. Var han selv født det halve sekel senere, da også historien og litteraturen trængte ind i dansk slavistik, ville han have sat sig dybere spor i den internationale slavist-verden. Uden at være særlig kendt i den større offentlighed, var han dog en af dem, der satte præg på dens meningsdannelse.

SLAVISTER I ÅRHUS

Ad. Stender-Petersen, hans elever og efterfølgere

I Anton Karlgrens tid oprettedes ved Aarhus Universitet en lærestol i slavisk filologi i 1932. Den blev besat med *Adolf Stender-Petersen* (1893-1963), der året før havde begyndt undervisning i slavisk sprog som privatdocent. Han blev ansat som lektor, fra 1935 som docent, fra 1941 som professor.

Stender-Petersen var født i Skt. Petersborg og studerede ved universitetet dér 1912-15. Han tog i 1919 magisterkonferens i slavisk filologi ved Københavns Universitet, var derefter til 1926 lektor i slaviske sprog i Göteborg. I 1925 forsvarede han i København sin disputats *Die Schulkomödien des Paters Franciszek Bohomolec, S.J.*[25] Heri undersøgte han, hvordan denne

24. Trykt i Festskrift udg. af Københavns Universitet i Anledning af Universitetets Aarsfest november 1947.

polske jesuit i årene 1750-70 i konkurrence med piaristerne skrev en række skolekomedier efter Plautus-Molière-traditionen og dermed banede vej for århundredets senere polske komedie. Værket fulgtes i 1927 af en studie af en hel anden art, som viste, hvilket vidt omfang hans arbejde allerede da havde: *Slavisch-germanische Lehnwortkunde.*[26] Det var et kildent problem, han tog op, fordi påvisningen af germanske lån i slavisk indeholdt politisk sprængstof. Stender-Petersen gik taktfuldt frem og behandlede ca. 80 ord i slavisk af henholdsvis urøstgermansk og gotisk oprindelse.

I årene 1927-31 var Stender-Petersen professor i slavisk filologi i Dorpat (Estland), hvor han fortsatte sine studier i jesuiterdramaet: *Tragoediae sacrae.*[27] På grundlag af et i Uppsala beroende håndskrift, der bl.a. indeholdt 8 i Poznan' i slutningen af det 16. og begyndelsen af det 17. århundrede latinsk skrevne dramer, gav han en nærmere definition af jesuiterdramaet og fastslog, at det ganske vist udgik fra Senecas kanon, men viste tydelige tendenser i retning af realisme.

Allerede i Estland var Stender-Petersen begyndt at skrive om enkeltspørgsmål inden for varæger-problematikken. Efter hjemkomsten til Danmark samledes og forøgedes de i den skelsættende *Die varägersage als quelle der altrussischen chronik.*[28] Inspireret af Henrik Schücks antydninger argumenterede Stender-Petersen for, at de fortællinger, som nordisk saga og russisk krønike har fælles, ikke er kommet fra norden med vikingerne til Rusland, men er litterært gods, som varægerne har hentet i Byzans og genfortalt og omfortalt i Kiev og i norden. Varægerforskningen kom dermed ind i en ny fase. Den énsidige betoning af nordboernes rolle blev modificeret i en række yderligere studier, som blev samlet i *Varangica* (Århus 1953). Stender opgav aldrig at være »normannist«, men viste en dyb forståelse for russiske synspunkter. Med bevægelse og patos opfordrede han på historikerkongressen i Rom i 1955 russerne til et samarbejde *sine ira et studio* om det problem, som i lige høj grad optog russiske forskere. De sad dengang hans appel overhørig, men efter at tøbruddet satte ind kom det dog til en dialog, hvad varægersymposiet i Århus i 1968 vidner om.[29]

Stender-Petersens anden hovedinteresse var den russiske litteratur. Lige fra

25. Disputatsen, der havde undertitlen *Ein literarhistorischer Beitrag zur Kenntnis der Anfänge der modernen polnischen Komödie,* udkom i Heidelberg 1923.

26. Værket havde som undertitel *Eine Studie über die ältesten germanischen Lehnwörter im Slavischen in sprach- und kulturgeschichtlicer Bedeutung.* Det udkom i Göteborg 1927.

27. Denne bog havde undertitlen *Materialien und Beiträge zur Geschichte der polnisch-lateinischen Jesuitendramatik der Frühzeit.* Dorpat 1931.

28. Udkom i Århus & Leipzig 1934.

29. Symposiets foredrag og diskussioner er offentliggjort i *Varangian Problems,* 1970, udgivet af Knud Jordal og Knud Rahbek Schmidt.

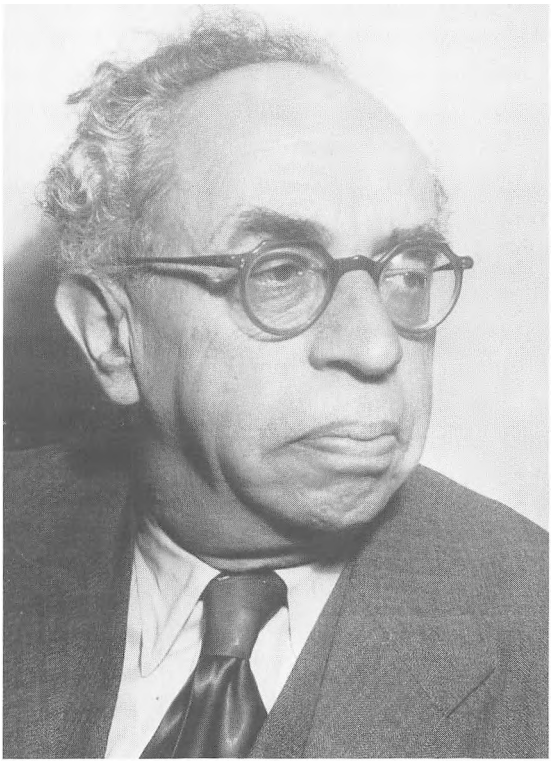

Fig. 98. Adolf Stender-Petersen (1893-1963) beklædte lærestolen i slavisk filologi ved Århus Universitet fra 1932 til sin død. Hans internationale ry hviler først og fremmest på hans varæger-studier og hans russiske litteraturhistorie i tre bind, der er oversat til engelsk og tysk.

sin karrieres begyndelse havde han skrevet artikler om dens større skikkelser. I 1952 udgav han det monumentale værk *Den russiske litteraturs historie* I-III, som kom i nyudgave i 1970 og findes i både en tysk og engelsk oversættelse. Påvirket af de russiske formalister byggede han værket op på indgående analyser af perioders og forfatteres stil og litteraturens indre evolution, selv om historisk-sociologiske betragtninger også kom med. Det biografiske og digterpsykologiske blev derimod bevidst negligeret. Særlig første bind om den gamle russiske litteratur er skrevet med en smittende oplagthed, og analyserne af de tre store, Turgenevs, Tolstojs og Dostoevskijs stil er blændende. For problemerne i deres værker vises mindre sans.

Mens Anton Karlgren ikke deltog i den internationale slavistik, gjorde Stender-Petersen sig stærkt gældende, dels ved talrige publikationer, dels ved gæsteforelæsninger og i organisationerne. Det var hans fortjeneste, at nordisk slavistik fik sit eget forum, tidsskriftet *Scando-Slavica* (fra 1954) og sin egen organisation *Det nordiske Slavistforbund,* stiftet 1953.[30]

30. W. Lettenbauer har i Zeitschrift für slavische Philologie XXXII, Heft I, 1965, givet en vurdering af Adolf Stender-Petersens produktion.

Hans lærestol overtoges i 1964 af *Knud Rahbek Schmidt* (f. 1915), der i 1964 forsvarede disputatsen *Soziale Terminologie in den russischen Texten des frühen Mittelalters,* hvor han ved en indgående analyse af de sociale termini kommer til en dybere forståelse af den sociale opbygning i det gamle Rusland. Rahbek Schmidt udgav samme år en oversættelse af *Den første Novgorod-Krønike.*[31]

Mens Rahbek Schmidt således har fortsat sin lærers historiske interesser, har en anden af Stenders elever *Knud Jordal* (f. 1923) særlig beskæftiget sig med den græsk-byzantinske indflydelse på det russiske sprog, således i afhandlingen om græske lån i det russiske sprog.[32]

I 1965 fik Århus sin anden lærestol i slavisk filologi, som blev besat med Karlgren-eleven *Gunnar Svane* (f. 1927). Som hans disputats *Die Flexionen in štokavischen Texten aus dem Zeitraum 1350-1400, Sprachgeschichtliche Untersuchungen über älteres Serbokroatisch* (1958) allerede viste, koncentrerede Gunnar Svane sig om de sydslaviske sprog. Han har siden offentliggjort en lang række artikler om sydslaviske middelalderlige tekster, ligesom han ved oversættelser har gjort en dansk læserskare bekendt med vigtige sydslaviske værker.[33]

Da Odense fik sit universitet i 1966, blev der også her oprettet en lærestol i slavisk filologi, hvis professorer som udgået fra Københavns Universitet vil blive omtalt senere (se s. 348, 350).

FRA PERIFERT FAG TIL »MINDRE« SPROGFAG

Det var først i 1905, at der blev indført en magisterkonferens i slavisk filologi. Før den tid havde der ikke været nogen officiel kreditering af slaviske studier. Hovedvægten var i konferensen lagt på russisk; de øvrige sprog kom i anden række. I 1910 skærpedes kravene ved, at kandidaten skulle godtgøre sit kendskab til græsk og latin samt sin indsigt i slavisk sproghistorie. Af sproghistoriske grunde krævedes også aflagt prøve i lithauisk. I 1924 blev det vedtaget, at man til hoved- og bifag – som f.eks. til tysk og engelsk – kunne tage en tillægseksamen i russisk. De eksorbitante krav og ringe anvendelsesmuligheder førte dog til, at ikke ret mange gav sig i lag med studiet.

31. Udgivet af Selskabet til historiske kildeskrifters oversættelse, 1964.

32. Scando-Slavica XII, 1968 (*Grečeskie zaimstvovanija v russkom jazyke*). Se også bd. XVIII, 1974 om græsk-russiske syntaktiske forbindelser.

33. I Selskabet til historiske kildeskrifters oversættelse har Gunnar Svane udgivet: 1. *Kyrillos og Methodios, slavernes apostle, Syv kyrillomethodianske tekster i oversættelse og med kommentar,* 1969. 2. *Kozma Presbyterens traktat mod de bulgarske kættere (Bogomilerne), Oversat og kommenteret,* 1971. 3. *Konstantin fra Kostenec: Den serbiske Despot Stefan Lazarevićs liv og levned, Oversat og kommenteret,* 1975.

Først efter Anden Verdenskrigs slutning gik der skred i udviklingen. Mange begyndte på studiet, men kun få holdt ud. Dog blev der i det næste decennium uddannet flere magistre end i alle de foregående tiår tilsammen. Tilstrømningen var et tegn på, at tiderne havde ændret sig. Anton Karlgren fik i 1948 indført russisk som bifag med henblik på kommende gymnasielærere. I 1961 indførtes en hovedfagsordning. Den af Holger Pedersen fremsatte tanke om indførelse af russisk i den højere skole, holdt i live af Anton Karlgren i skrift og tale, kunne endelig realiseres, da Undervisningsministeriet gav gymnasierne tilladelse til at forsøge sig med nye fag. Da Karlgrens efterfølger bad den daværende undervisningsminister, *Julius Bomholt* om at måtte »forsøge« på et gymnasium, udtrykte Bomholt ganske vist sin medfølelse med de stakkels gymnasiaster, der skulle besværes med så vanskeligt et sprog som russisk. Men han gav grønt lys. Eksperimentet blev i 1955 indledt på Frederiksberg Gymnasium, hvor man havde læreren, den i Rusland fødte *Georg Sarauw.* Imod den oprindelige hensigt blev russisk dér gjort valgfrit med latin, hvad der i Frederiksberg kommunalbestyrelse førte til borgmesteren, Aksel Møllers protest. Han ville som Per Degn ikke miste sin latin for hundrede rigsdaler. Han blev dog nedstemt, og Georg Sarauw kunne lægge ud. På det første hold, han førte op til studentereksamen i russisk, var bl.a. den senere kunsthistoriker *Troels Andersen* (f. 1940), der skulle blive en af de bedste kendere af moderne russisk kunst.[34]

Efter at forsøget også var gjort ved et par andre gymnasier, således f.eks. med rektor, dr.phil. *Aage Schiøttz-Christensen* som lærer på Nykøbing Falsters gymnasium, indgik russisk i den »Røde Betænkning« af 1960 som et fag valgfrit med fransk, hvilket fremkaldte de Gaulles mishag. Af landets 122 gymnasier har i 1978 de 81 russisk på skemaet.

De nye studieordninger og skolens behov for lærere gav faget en ganske anden stilling end hidtil. Studentertallet øgedes voldsomt. Dets stigning afhang også af andre faktorer. Sputnik-opsendelserne gav flere studenter. En overgang var det oppe på over 500, hvoraf adskillige dog var »døde sjæle«. Det indregistrerede tal er i dag 289. Sammen med studentertallet forøgedes lærerstaben. Fra at være et perifert fag bliver det nu klassificeret som et »mindre« sprogfag. I studenter- og lærertal vel det fjerde i rækken af sprogfag.

Hoved- og bifagsordningen er nu også appliceret på de andre slaviske sprog. Samtidig hermed har en opdeling af studierne i et lingvistisk, litterært eller historisk speciale udkrystalliseret sig. Den langt dybere indsigt, studenten får på sit enkelte område, har måttet betales med en opgivelse af det overblik, som den oprindelige magisterkonferens gav.

34. Se hans *Moderne russisk Kunst, 1910-25,* 1967, og udgivelse af *Malevič: Om nye systemer i Kunsten, Skrifter 1915-22,* 1963, *Essays on Art* I-IV, 1967-78.

Fig. 99. Instituttet får hyppigt besøg af slavister, både fra øst og vest. Blandt gæsterne er også ofte slaviske forfattere. Efter for en overfyldt sal at have reciteret sine digte og vittigt svaret på de studerendes mere eller mindre nærgående spørgsmål mødtes Evgenij Evtušenko under mere intime former med nogle af de ældre studenter. Nordfoto, december 1967.

Karlgrens efterfølger, *Carl Stief* fik som en af sine første opgaver i 1954 at opbygge et *Slavisk Institut.* I universitetets anspændte lokalesituation tog det flere år, inden instituttet kunne finde et domicil. Da det endelig lykkedes at få 3 rum på førstesalen af Handels- og Kontoristforeningens bygning på Bispetorvet, var de imidlertid i en sådan forfatning, at selv Thorkil Kristensen, finansudvalgets daværende formand, der kom på inspektion, syntes at det så forfærdeligt ud. Men efter bygningens fornemme restaurering fik Slavisk Institut nogle gode år dér, selv om pladsen fra begyndelsen var for trang. Dets bibliotek, der begyndte med Dals russiske ordbog, »Anna Karenina« på russisk, en bog på fransk om »Krig og Fred« plus et par grammatikker og lignende – mere end en 15-20 bøger var der ikke i alt – fik tildelt et annuum på 800 kr. Men slaviske bøger var dengang billige, og ved gaver fra slaviske lande og en stadig voksende forståelse for behovet tæller institutbiblioteket nu mellem 15.- og 20.000 bind. Efter at være flyttet seks

gange i sin ca. 20-årige levetid synes Slavisk Institut endelig fra februar 1978 at have fået en fast bopæl i Københavns Universitets Amageranneks.

LÆRERNE VED SLAVISK INSTITUT OG DERES ARBEJDER

Anton Karlgren var i den længste periode af sin mangeårige lærergerning ene om undervisningen, »Mädchen für alles«, som han sagde. I sine senere år fik han hjælp af sin tidligere elev, *Else Westh Neuhard* (f. 1907), der først som ulønnet assistent, senere som lektor underviste i tjekkisk. Fru Neuhard oversatte samtidig mange litterære værker fra polsk og tjekkisk, særlig af Karel Čapek. I 1970 udgav hun *Tjekkisk Grammatik.* Fra 1938 blev en lektor i polsk knyttet til universitetet. Denne stilling blev fra 1942 til 1974 bestridt af den polsk-fødte *Romana Heltberg* (f. 1896). Efter 1945 kom assistenter i russisk sprog og litteratur til. I 1960'erne ansattes en række amanuenser (lektorer) i russisk, heraf 2 sovjetiske gæstelektorer, ligesom der udnævnes en lektor i serbokroatisk. For at være fuldt udbygget mangler instituttet nu kun et lektorat i bulgarsk.

Den tidligere nævnte opdeling af disciplinen i tre hovedområder: sprog, litteratur og historie finder bl.a. sit udtryk i de tre professorater, der nu er knyttet til Slavisk Institut.

Hans Christian Sørensen (f. 1911) blev i 1960 udnævnt til ekstraordinær professor i slavisk sprogvidenskab. Han var oprindelig uddannet som billedskærer, tog lærereksamen i 1937 og virkede de kommende år som lærer ved Århus kommunale skolevæsen samtidig med, at han studerede slavisk filologi hos Stender-Petersen. Han deltog aktivt i frihedskampen og skrev, mens han sad i Frøslev-lejren, skitserne til sin senere disputats. Hans Chr. Sørensen blev mag. art. i 1945 og forsvarede i 1949 sin disputats *Aspect et temps en slave,* hvori han, inspireret af Louis Hjelmslev, underkastede det slaviske aspekt- og tidssystem en strukturel analyse. I 1957 kom *Studies on Case in Russian,* efterfulgt i 1969 af den i universitetets festskrift udgivne *Tal – numre – navne – glossematiske studier.* Til sit hovedværk *Strukturen i Russisk* har Hans Chr. Sørensen lagt grunden med de i 1973 udkomne to store bind, hvori det russiske sprogs opbygning analyseres og beskrives.

Instituttets nuværende lektor i polsk *Kristine Heltberg* (f. 1924) tog konferens i slavisk filologi i 1951. Allerede i 1953 forsvarede hun afhandlingen *Études sur le verbe polonais,* der især beskæftigede sig – i skarp polemik med tyskeren Koschmieder – med det polske verbums aspektsystem. Kristine Heltberg, der i årene 1966-73 virkede som Odense Universitets første slavistprofessor, har derefter særlig arbejdet med derivationsproblemer, således i *Studies on Slavic*

Derivation, Odense 1971. Dr. Heltberg var medlem af folketinget, repræsenterende SF, i årene 1971-77.

Den serbo-kroatiske lektor *Per Jacobsen* (f. 1935) har i en række afhandlinger behandlet serbo-kroatiske accent- og intonationsproblemer.

I den sproglige sektor arbejder *Henning Andersen* (f. 1934) særlig med sprogforandringernes teori med udnyttelse af det historiske dialektmateriale. Før han i 1975 blev knyttet til Slavisk Institut, fik Henning Andersen sin uddannelse i Canada og USA, hvor han skrev *Tenues and mediae in the Slavic languages: a historical investigation* (Cambridge, Ma., 1966).

Den svensk-fødte *Thore Petterson* (f. 1934), knyttet som ekstern lektor til instituttet fra 1975, arbejder særlig med ordstillings- og ordpositionsproblemer, mens *Stig Surland* (f. 1918) har specialiseret sig i ukrainsk og hviderussisk. *Christian Hougaard* (f. 1915) har foruden at koncentrere sig om russiske præpositioner og deres verbale forbindelser udfoldet et broget forfatterskab, der strækker sig fra hørespil og kronikker til en afhandling om et polsk plagiat af en svensk børnebog.

Blandt de slavister, der kun løseligt har været tilknyttet instituttet, bør nævnes *William Thorndahl* (1908-78). Skønt jurist og ansat i en opslidende stilling som sparekasseinspektør tog han en slavisk magisterkonferens i 1951. I 1974 forsvarede Thorndahl sin 927 sider store disputats *Genitivens og lokativens -u/ju-endelser i russiske middelaldertekster.*

Om *Gunnar Bechs* disputats i 1951 *Zur Syntax des tschechischen Konjunktivs, Mit einem Anhang über den russischen Konjunktiv,* se s. 316.

Også inden for forskningen af de slaviske litteraturer foregår der ved Slavisk Institut en ganske livlig virksomhed.

Carl Stief (f. 1914), der i 1954 afløste Anton Karlgren som professor i slavisk filologi, havde allerede i sin studietid koncentreret sig om studiet af de slaviske litteraturer. Efter ophold ved slavistiske centre som Oxford, Paris, Columbia University og Harvard forsvarede han i 1953 disputatsen *Studies on the Russian Historical Song,* hvor han forsøgte at kaste lys over en hidtil af bylinerne overskygget episk genre: den historiske vise. Senere udgav han den lille bog *Renæssancen i Dalmatien* (1968) og i 1969 i universitetets festskrift *Den russiske Nihilisme,* der tegner den dramatiske baggrund for Dostoevskijs roman »Dæmonerne«. I samme regi kom i 1976 *Kontraster og Sammenhænge,* tre studier, der samler sig om Dostoevskij, Tolstoj og Turgenev og deres tankers accept eller modsigelse i moderne russisk litteratur.

I radioforedrag, artikler og i kapitlerne om slavisk litteratur op til 1890 i *Politikens Verdenslitteraturhistorie* (1971 ff) samt i *Fremmede Digtere i det 20ende Århundrede* (1967-68) har Carl Stief forsøgt at formidle kendskab til slaviske, særlig litterære forhold til en bredere offentlighed.

Eigil Steffensen (f. 1927), som var en af Karlgrens sidste elever, kastede sig, efter en energisk virksomhed som journalist, over studiet af Gogol, hvilket blev til den store bog *Idé og virkelighed i Gogol's kunst,* som han forsvarede for den filosofiske doktorgrad i 1967. Eigil Steffensen har siden skrevet *Nyere russisk litteraturkritik* (1973) og *Dostoevskijs romaner* (1977). Fra 1976 har han virket som professor i slavisk filologi ved Odense Universitet.

Til den yngre generation hører *Peter Ulf Møller* (f. 1941), der foruden afhandlinger om moderne russisk digtning, særlig om Boris Pasternak, har givet en oversigt over sovjetlitteratur efter 1945.[35] Han færdiggør nu et større arbejde om den moralske diskussion i Rusland, der fulgte efter Tolstojs »Kreutzersonate«. Hans kollega *Peter Alberg Jensen* (f. 1943) står lige foran udgivelsen af en monografi om sovjetforfatteren Boris Pilnjak, mens *Lene Tybjærg Schacke* (f. 1945) har udgivet afhandlinger om Solženicyn.[36] *Ole Vesterholt* (f. 1945) offentliggjorde i 1973 et originalt arbejde *Tradition and Individuality, A Study in Slavonic Oral Epic Poetry.* Endelig forsvarede *Peer Hultberg* (f. 1935), der begyndte sine studier i København og fuldendte dem i England, i 1967 ved The Slavonic School i London, sin disputats om den polske forfatter Wacław Berents stil.[37] Peer Hultberg var i årene 1968-1975 knyttet til Slavisk Institut som amanuensis.

Da studierne efter krigen moderniseredes, stod det klart, at med det ringe kendskab, studenterne fra skolen havde til slavisk historie, og med henblik på den indflydelse, de slaviske lande, især Rusland nu havde fået, var det ikke længere muligt at nøjes med »Hvad der stod i Salmonsen«. Det forekom også ulogisk, at man krævede forståelse af Dostoevskijs tankeverden og indføling i Puškins digtning, mens samtidig viden om Peter den Stores reformer eller bolsjevismens oprindelse ikke syntes særlig nødvendig. Selv om der i de andre sprogfag, med undtagelse af engelsk, lagdes større vægt på kendskab til f.eks. fransk romantisme end til de franske fagforeninger eller i tysk til Goethes muser end til Bismarcks politik, så forekom det ganske særlig nødvendigt for forståelsen af den slaviske verden, at historien indgik som en disciplin. Der blev oprettet kurser i historie og samfundskundskab, hvor der ved det sidste ord blev forstået staternes opbygning og udvikling efter Første Verdenskrig. Organiseringen af denne side af slavistikken blev overladt til *Bjarne Nørretranders* (f. 1922), der i 1969 blev udnævnt til professor i østeuropæisk historie efter fra 1953 at have været universitetsadjunkt, amanuensis og docent.

35. I *Moderne slavisk Litteratur, 1945-1970,* red. af Hans Hertel og Toni Liversage, 1972.

36. Bl.a. *Materialističeskie i idealističeskie žiznennye cennosti v romane Solženicyna »Rakovyj korpus«,* Slavica Lundensia 5, Lund 1977.

37. Det engelske originalmanuskript udkom i polsk oversættelse: *Styl wszesnej prozy fabularnej Wacława Berenta,* Warszawa 1969.

Fig. 100. I de senere år har de studerende ved Slavisk Institut haft lejlighed til at foretage ekskursioner til slaviske lande. Rejsen i september 1976 gik til Novgorod og Pskov. De russiske arkæologer, under ledelse af E. N. Nosov viser her de danske studerende det sidste fund, porten fra vikingetiden. Mag. art. Svend Aage Christensen fot.

Nørretranders begyndte at studere slavisk filologi i 1940, men tog først sin konferens i 1954. Studierne blev afbrudt af aktiv deltagelse i frihedskampen og fra 1948-53 af journalistisk virksomhed ved Information. Han forsvarede i 1964 sin afhandling om *The Shaping of Czardom* (2. udgave, London 1971). Heri analyserede han de statsretlige ideer, som lå til grund for Ivan den Skrækkeliges regering. I *Ivan den Skrækkelige i russisk tradition* (1956) og *Ivan den Skrækkeliges brevveksling med fyrst Kurbskij* (1959) havde han lagt grunden til sit indgående kendskab til det 16. århundredes Rusland.

I en lang række publikationer i form af artikler, pjecer og bøger har Bjarne Nørretranders fulgt de slaviske landes politiske udvikling efter Anden Verdenskrig, således *Tjekkoslovakiets forvandling* (1955), *Østeuropa under Moskvas herredømme* (1958), *Gomulkas Polen* (1960), *Den russiske revolution* (1967), *Eurokommunismen* (1978). Endelig kom i 1978 *Sovjetologien,* hvori Bjarne Nørretranders diskuterer de metoder, der anvendes ved studiet af det moderne Rusland.

Både i Dansk Magisterforening og i universitetets styrelse har Bjarne Nørretranders gjort en meget aktiv indsats. Han har endvidere forstået at

knytte en række yngre forskere til Slavisk Institut, som i de senere år har udfoldet en frodig skribentvirksomhed. I 1973 forsvarede *Knud Rasmussen* (f. 1930) sin afhandling *Die livländische Krise 1554-61,* hvori han udredte de spegede politiske forhold i Baltikum, da Ivan den Grusommes ekspansionspolitik kom i konflikt med polske, svenske og danske interesser i dette område. *Hans Bagger* (f. 1942) analyserede også i *Ruslands alliancepolitik efter freden i Nystad, En studie i det slesvigske restitutionsspørgsmål indtil 1732* (1974) russiske aspirationer, der havde relation til Danmark. *Niels Erik Rosenfeldt* (f. 1941), hvis speciale er Sovejtunionens historie, giver i bogen *Knowledge and Power, The Role of Stalin's Secret Chancellary in the Soviet System of Government* (1978) på grundlag af et omhyggeligt og møjsommeligt indsamlet materiale et indblik i Stalins magtapparat.

Selv om det vel uden overdrivelse kan siges, at studiet af de slaviske folk og deres sprog, historie og kulturer har været koncentreret om universiteterne, bør det dog tilføjes, at der også uden for disse centrer er fremkommet værker, som har tjent de samme formål og hverken i betydning eller lødighed stået tilbage for, hvad der er udgået fra universiteterne. Det var en adjunkt ved Rønne Gymnasium, *Ivan Stchelkunoff,* der i 1950 udgav den *Dansk-russisk Ordbog,* vi ikke kunne undvære. Det var digteren *Ivan Malinovski,* der ved sine oversættelser af digte og af »Doktor Živago« gav os Pasternak så ægte som på knap noget andet sprog. Det var den tidligere forstander ved Askov Højskole, *Knud Hansen,* der i 1975 udgav den tankerigeste bog om Dostoevskij, vi ejer. Endelig har *Einar Thomassen* ved sine talrige oversættelser, artikler, bøger og foredrag måske mere end nogen anden gjort den russiske litteratur til en del af vor egen.

Sammenlignende sprogvidenskab og almen lingvistik

Af Jens Juhl Jensen

Spekulationer over generelle sproglige problemer har flere steder rundt om i verden udviklet sig til egentlige former for sprogvidenskab. Udgangspunktet har som regel været et af følgende tre: Etableringen af et skriftsystem for et sprog som ikke tidligere har været nedfældet skriftligt; handelsmæssige eller politiske kontakter til fremmede folkeslag med meget afvigende tungemål; bevarelsen og forståelsen af ældre tekster, ofte af religiøst indhold.

I Norden har vi det ældste, omend meget indirekte, vidnesbyrd af denne art foreliggende i det nationale germanske skriftsystem, »de ældre runer«. Dette alfabet, som bl.a. den berømte guldhornsindskrift er affattet med, består af 24 runer inddelt i 3 såkaldte »ætter« (grupper af 8 runer), hvoraf hver enkelt består af 2 vokaler og 6 konsonanter. De 6 konsonanter er igen systematisk opdelt sådan at der i hver ætt findes 1 labial (*f – p – b*), 2 konsonanter som kun adskiller sig fra hinanden ved tilstedeværelsen af stemthed eller ej (*k/g – z/s – t/d*), samt 3 andre konsonanter. En så præcis og håndfast lydanalyse forudsætter en meget høj grad af sprogvidenskabelig *sophistication.* Hvis det er rigtigt, som det er blevet hævdet, at runeskriften er opstået i Danmark i tiden omkring Kristi fødsel, kan man med god ret betragte runealfabetets opfinder som den første danske sprogtænker.

Ved udgravninger i Hedeby har man fundet en med svenske runer affattet indskrift fra omkring år 800, der nu opbevares på Gottorp slot. Teksten lyder: kuka kuikui saąR, hvad der måske kan tolkes sådan: *»kuka* siger (= betyder) *quisquis«.* I så fald er det et rudimentært kursus i finsk for latinkyndige vi har at gøre med her, et illustrativt glimt af det kosmopolitiske leben i datidens internationale *Treffpunkt.*[1]

I oldtidens Indien voksede sprogvidenskaben ud af arbejdet med at fiksere og huske de mundtligt overleverede religiøse hymner. I Europa er det de antikke græske filologers beskæftigelse med Iliaden og Odysseen der har indledt den endnu eksisterende videnskabstradition. I Skandinavien lykkes det kristendommen – ligesom visse andre steder, f.eks. i Armenien – stort set at bremse interessen for fortidens hedenske åndsliv, og der opstår derfor ikke

1. Erik Moltke: *Er runeskriften opstået i Danmark?,* Fra Nationalmuseets Arbejdsmark, 1951, s. 47-56. Indskriften er gengivet i Moltke: *Runerne i Danmark og deres oprindelse,* 1976, s. 24 og 302.

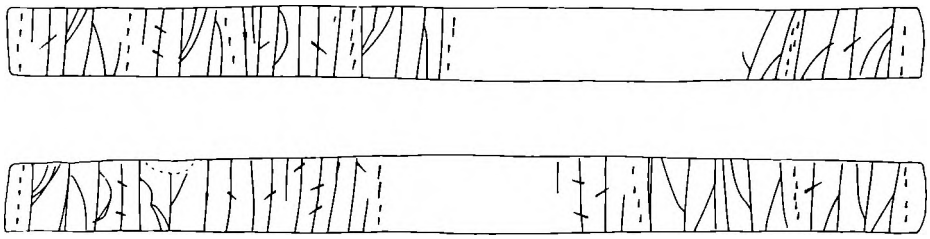

Fig. 101. Den 12,2 cm lange runepind fra Hedeby rummer fire korte tekster. Ordene faki kl lader sig fortolke som feci Cl(audius): »Jeg, Claus, har gjort (teksten)«. Hvad safuʀ safu hiþini fiui vil sige, er ikke umiddelbart indlysende, ordet hiþini hænger sandsynligvis sammen med hiþa (bu), Hedeby, og fiui skal muligvis læses som latin finiui »jeg dræbte«. Derefter følger det yngre runealfabet, samt ordene kuka kuikui saaʀ, som måske er et lille stykke vikingetids-sprogsammenligning. Efter E. Moltke.

en national filologi af samme art som den indiske, eller antikkens græske og latinske sprogtænkning. Derimod slår i middelalderen den europæisk-latinske tradition meget hurtigt rod i Norden.

Engang i anden halvdel af 1100-tallet udarbejdede en anonym islænder et lille værk der, efter sin senere placering i et håndskrift, kaldes for den »første grammatiske afhandling«. Han prøver heri at udarbejde en helt ny retskrivning for sit modersmål, det fællesnordiske sprog »dansk tunge«. Af nutidige filologer er han blevet opfattet som en forløber for det 20. århundredes fonologer. Hans fonetiske oplysninger er nemlig meget præcise, og han opererer med noget der minder om »minimale par«, altså ordpar der er ens bortset fra en enkelt lydlig forskel. Man kan derfor fristes til at opfatte hans fremstilling som et empirisk, induktivt arbejde hvori han på grundlag af sine iagttagelser når frem til et adækvat skriftsystem (på 64 bogstaver!). Men der er blevet gjort indsigelse mod en sådan anakronistisk videnskabshistorisk indplacering af værket. For der er også i afhandlingen mange mindelser om en særdeles middelalderlig spekulativ tankegang af deduktiv art.[2]

Direkte tilknytning til den europæiske lærdomstradition finder man hos et antal danske sprogtænkere der i tiden omkring år 1270 affattede nogle rundt om i Europa meget udbredte værker med titlen *De modis significandi,* »om betydningsformerne«, »om tyd-lærens principper«, eller hvordan man nu vil oversætte det. Disse sprogfilosoffer er først blevet genopdaget og genudgivet i den allernyeste tid, og de har derfor ikke haft nogen direkte indflydelse på den danske sprogvidenskabelige tradition. Men de er et uigendriveligt vidnesbyrd

2. E. Haugen (ed.): *First Grammatical Treatise: The Earliest Germanic Phonology,* Harlow 1972. H. Benediktsson (ed.): *The First Grammatical Treatise,* Reykjavík 1972. Jf. Acta Linguistica Hafniensia XV, 1974, s. 240f.

om at Danmark allerede på Erik Menveds tid havde semantikere af fremragende international standard.[3]

I tiden siden universitetets grundlæggelse har den generelle sprogvidenskab ofte haft et nært samspil med enkeltfilologierne. For en række sprogforskeres vedkommende må derfor herfra henvises til de forskellige særsproglige afsnit. Det gælder f.eks. *Otto Jespersen,* der har et meget væsentligt almenlingvistisk forfatterskab, men som her er behandlet under fonetik, engelsk og dansk sprog; det gælder *Madvig,* hvis sprogfilosofiske afhandlinger er blevet genudgivet fornylig, men som først og fremmest er kendt for sin verdensberømte indsats inden for klassisk filologi; det gælder *Herman Møller,* hvis hypotese om at indoeuropæisk og semitisk er beslægtede med hinanden, endnu ikke er manet i jorden. Han må i dette værk søges under germansk, ligesom *Viggo Brøndal* under romansk. Om *H. G. Wiwel* (1851-1910), der har været opfattet som en af lingvistikkens pionerer i Danmark, bør man søge oplysning andetsteds.[4]

DEN SAMMENLIGNENDE SPROGVIDENSKABS GRUNDLÆGGELSE (1800-TALLETS BEGYNDELSE)

Den sammenlignende sprogvidenskabs historie i Danmark er præget af nogle ret få, men til gengæld virkelig betydningsfulde forskerpersonligheder, der hver for sig har bidraget med et afgørende metodisk gennembrud. Derimod har der på dette felt kun i ringe grad været tilløb til videnskabelige »skoler«, altså grupper af åndsbeslægtede videnskabsfolk under en eller anden leders førerskab. Den sammenlignende sprogforskning på både det indoeuropæiske gebet og på andre områder har derved i Danmark fået et forløb som ret tydeligt adskiller sig fra hvad der har været tilfældet i nabolandene. I Sverige og England har indoeuropæistikken haft svært ved at etablere sig som helt selvstændig disciplin, men dyrkes mest i sammenhæng med studiet af oldindisk (sanskrit) eller de klassiske sprog, græsk og latin. Tyskland var i det 19. århundrede dominerende indenfor den sammenlignende sprogvidenskab, og har også i dette århundrede spillet en meget væsentlig rolle for denne

3. Jf. Heinrich Roos: *Die Modi significandi des Martinus de Dacia,* 1952; Jan Pinborg: *Die Entwicklung der Sprachtheorie im Mittelalter,* 1967. Teksterne udgives i serien Corpus philosophorum Danicorum medii aevi, 1955-.

4. Om Madvig som sprogteoretiker se Povl Johs. Jensen i *Johan Nicolai Madvig, Et mindeskrift,* II, 1963, s. 44-62. Jf. også J. N. Madvig: *Sprachtheoretische Abhandlungen,* hgg. von Karsten Friis Johansen, 1971. Om Wiwel se f.eks. P. Skautrup: *Det danske sprogs historie* IV, 1968, s. 21, 298; P. Diderichsen: *Sprogsyn og sproglig opdragelse,* 1968, s. 88-100.

videnskabsgren. Men den tyske sprogforskning har, undertiden i let ubehagelig grad, været præget af diskussioner og stridigheder mellem forskellige videnskabelige skoler, ofte sådan at en bestemt skole har været enerådende ved et bestemt universitet. En intim forbindelse mellem den sammenlignende sprogforskning og de berørte oldsprogs filologier har der kun i ret ringe grad været tilløb til ved Københavns Universitet.

Faget sammenlignende sprogvidenskab kan siges at have eksisteret ved Københavns Universitet siden 1825 da *Rasmus Rask* (1787-1832), der aldrig fik taget nogen universitetseksamen, blev ansat som professor i »litteraturhistorie, med særligt henblik på asiatisk litteratur«, et professorat han forlod året før sin død for at overtage det i orientalsk filologi. I begge tilfælde var hans stillingsområder mere i pagt med tidens almindelige orientalistiske interesser end med hans egen forskningshorisont. Denne sidste var på den ene side mere vidtfavnende, omfattende ikke blot europæiske og asiatiske sprog, men også afrikanske og amerikanske (f.eks. grønlandsk), og på den anden side mere indsnævret: Lige netop selve litteraturen lader ikke til at have haft hans store interesse, hverken m.h.t. orientalske eller andre sprog.

De europæiske magters koloniforbindelser med Asien havde i slutningen af 1700-tallet og begyndelsen af 1800-tallet blandt andet givet sig udslag i en vis intellektuel interesse for de fremmedartede kulturer. Bekendtskabet med Indien, hvor også Danmark havde forskellige kolonier, kombineret med romantikkens sans for det gamle og dunkle, medførte at man i Indiens gamle litteratursprog sanskrit (overleveret i tekster fra omkring år 1000 f.Kr.f. og senere, uddødt som levende talesprog i de sidste par århundreder før Kr.f.) så spor af den orientalske oldtids visdom. Den bog der især udbredte interessen for oldindisk kultur og sanskrit-sproget, tyskeren Friedrich von Schlegels værk fra 1808, hed netop *Über die Sprache und Weisheit der Indier.*

De slående grammatiske og leksikalske ligheder mellem sanskrit og Europas klassiske sprog, oldgræsk og latin, var allerede i 1786 blevet erkendt af den britiske filolog og koloniembedsmand William Jones (1746-1794). William Jones havde en vis tilknytning til Danmark idet han på tilskyndelse af Kong Christian 7. i 1770 havde udgivet en fransk oversættelse af et persisk manuskript tilhørende kongen (det findes endnu på Det kgl. Bibliotek (Cod.Pers.62)). I Danmark skulle det blive Rasmus Rask der kom til at inkarnere den noget modeprægede orientalerinteresse. Og et meget væsentligt islæt i Rasks intellektuelle udvikling blev da også en langvarig rejse (1816-1823) til Indien og Ceylon, hvorfra han til København hjembragte en stor mængde gamle håndskrifter (se herom mere udførligt i bind VIII).

Men Rask havde endnu ikke noget egentligt kendskab til sanskrit, og synes heller ikke at have været bekendt med Jones' iagttagelser, da han udarbejdede

sit første store værk, prisskriftet *Undersøgelse om det gamle nordiske eller islandske Sprogs Oprindelse* (skrevet 1811-1814, trykt 1818). Afhandlingen var altså hvad angår dens damateriale ikke fuldt på højde med den daværende sprogforsknings stade. Dens videnskabelige effekt hæmmedes endvidere noget, dog ikke afgørende, af at den var skrevet på et ikke særlig udbredt sprog. Sin væsentligste betydning har bogen i metodisk henseende: den er meget mere stringent end adskillige samtidige og også visse yngre værker. Og bogen opfattes da også af eftertiden som et af de tre banebrydende værker der indvarslede en helt ny videnskabelig disciplin: den sammenlignende indoeuropæiske sprogforskning. De to andre værker er tyske, Jacob Grimm: *Deutsche Grammatik* (1819), og Franz Bopp: *Über das Conjugationssystem der Sanskrit-Sprache* (1816). Den sammenlignende udforskning af de indoeuropæiske sprog skulle i det 19. århundrede som sagt blive en tyskdomineret videnskab, men Danmark har bidraget med forskerpersonligheder fra første færd.

Den afgørende tilskyndelse til sprogsammenlignende studier havde Rask fået ved en prisopgave udskrevet af Videnskabernes Selskab for året 1811.[5] Ikke mindst takket være Rasks egen pionerindsats virker opgavens formulering nutildags meget antikveret. Udtryksmåden er præget af datidens romantiske interesse for fortiden: opmærksomheden koncentrerer sig om det *gamle* sprog uden at dette dog tidsfæstes; sproget har en særlig *karakter* (man har øjensynligt kviet sig ved at bruge ordet sjæl eller ånd); men der er også forvarsler om en mere rationalistisk holdning i understregningen af det videnskabeligt principielle (»nøjagtigt«, »grundsætninger«).

Rasks besvarelse belønnedes med guldmedalje og blev som nævnt trykt i 1818. I første kapitel behandler han begrebet etymologi og dets plads i den sprogvidenskabelige teori. Eftersom ordet etymologi på hans tid anvendtes temmelig forskelligt fra nutildags, kan det være rimeligt at se nærmere på Rasks fremstilling. Etymologien er ved 1800-tallets begyndelse læren om ordenes rette analyse. Denne analyse kan baseres på andre ord i samme sprog, men også på ord i andre sprog. I nutidig forstand bruges ordet etymologi næsten kun om et ords beslægtethed med ord i andre sprog, eventuelt også i ældre trin af samme sprog.

Det er altså på Rasks tid en etymologisk operation når man analyserer ordet *mandlig* i *mand* og *-lig* ved at henvise på den ene side til *mandig, mandhaftig, bemanding* og på den anden side til *kvindelig, skrækkelig* osv. Men det

5. »Med historisk Critik at undersøge og med passende Exempler at oplyse, af hvilken Kilde det gamle skandinaviske Sprog sikkerst kan udledes; at angive Sprogets Character og det Forhold, hvori det fra ældre Tider og igiennem Middelalderen har staaet dels til nordiske dels til germaniske Dialecter; samt nøiagtigen at bestemme de Grundsætninger, hvorpaa al Udledelse og Sammenligning i disse Tungemaal bør bygges.«

Fig. 102. Rasmus Rask minder på mange måder om H. C. Andersen. Opvoksede i fattige kår på Fyn blev de begge begunstiget af det højere københavnske borgerskab, og nåede allerede i levende live international berømmelse. Fælles for dem var også en sårbarhed der nærmede sig det paranoide. Litografi 1844. KB. Billedsamlingen.

er også en etymologisk operation når man forklarer betydningen af det danske ord *traurig* ved at henvise til at der på tysk findes et ligelydende ord som kan analyseres på tysk (men ikke på dansk) udfra ordet *Trauer.* Et meget væsentligt punkt i Rasks prisskrift er at han på samme tid udvider og præciserer det på hans tid traditionelle etymologibegreb.

For det første er etymologien en heuristisk metode, ikke nogen mekanisk teknik: »Den anviser os snarere de kilder, hvoraf vi kunne øse de oplysninger om ordene, vi søge«,[6] for det andet bør man ikke begrænse etymologiens genstandsområde til ordene alene, som hidtil, men derimod også inddrage bøjningsendelser. En væsentlig grund hertil er at metoden så bliver meget sikrere: Man undgår den fejlkilde der ligger i at ord tit lånes fra sprog til sprog, idet bøjningsendelser praktisk taget aldrig lånes. Der er tydeligt tale om en forskningsstrategisk overvejelse her, men den er af meget principiel betydning.

Etymologien kan retfærdiggøres ved at den giver det sikreste indblik i sprogets væsen; men Rask tager samtidig afstand fra falske legitimeringer af etymologien. Der er i retskrivningen ingen grund til at anvende et etymologisk princip (f.eks. skrive *psalme* i stedet for salme, bare fordi ordet på græsk skrives med *ps-*) selv når den etymologiske analyse er korrekt (som i dette

6. Rasmus Rask: *Udvalgte Afhandlinger,* udg. ved Louis Hjelmslev, I, 1932, s. 31.

tilfælde); og helt forkasteligt er det naturligvis når man anvender en falsk etymologi som legitimering (f.eks. skriver *gjordemoder* i stedet for *jordemoder,* fordi man mener det har noget med en *gjord* at gøre, hvad det ikke har). Etymologien kan ganske vist retfærdiggøres gennem sin nytteeffekt, men denne ligger på et meget højere plan.

Etymologiens nytte er tofoldig: Den giver os et sikrere herredømme over modersmålet, derved at den lærer os ordenes korrekte anvendelse (deres egentlige betydning), og den letter vores tilværelse når vi skal tilegne os fremmede sprog, idet den viser de regelmæssige lydovergange der er mellem store dele af ordforrådet i beslægtede sprog.

De regelmæssige lydkorrespondenser mellem beslægtede sprog er et hovedpunkt inden for eftertidens klassiske sammenlignende sprogvidenskab. Ved en bedømmelse af Rasks videnskabshistoriske betydning er det væsentligt at holde sig for øje at det næsten er en passant at han kommer ind på denne sag: Den er et argument i hele forsvaret for de etymologiske studier.

Efter at have præciseret sit etymologibegreb giver Rask en kortfattet oversigt over de lydlige ligheder og forskelle der kan være mellem beslægtede ord i samme eller forskellige sprog, og går så over til det der er hovedsagen: at finde »kilden« til de(t) nordiske sprog. Han gør det ved en eliminationsmetode, i geografisk rækkefølge: ser først på tre vestlige sprog(grupper) – grønlandsk, keltisk og baskisk – og konkluderer at de ikke har noget med nordisk at gøre. Herefter går han videre til østlige sprog: finsk, slavisk, baltisk, trakisk (fællesbenævnelse for græsk og latin), med nogle yderst summariske bemærkninger om diverse orientalske sprog. Både slavisk og baltisk udviser etymologiske relationer til nordisk, men ikke nær så mange som trakisk, og derfor ender Rask med at fastslå at disse to gamle kultursprog, eller rettere sagt deres fælles grundlag, er kilden til det nordiske sprog.

Naturligvis er ikke alle Rasks påstande korrekte ud fra nutidens viden. For eksempel er keltisk en indoeuropæisk sproggruppe i lige så høj grad som germansk eller slavisk er det; og germansk er på visse punkter betydeligt nærmere beslægtet med de slaviske og baltiske sprog end med oldgræsk. Men Rasks nøgterne metode og kritiske sans træder frem i fuldt færdig form allerede i dette ungdomsværk.

Rasks videnskabelige nybrud får man et særligt godt indtryk af hvis man sammenligner hans prisskrift med en samtidig bog der er ude i nogenlunde samme ærinde, John Jamieson: *Hermes Scythicus* fra 1814.[7] For Jamieson er

7. Den fulde titel lyder: *Hermes Scythicus: or, The Radical Affinities of the Greek and Latin Languages to the Gothic: Illustrated from the Moeso-Gothic, Anglo-Saxon, Francic, Alemannic, Suio-Gothic, Islandic, &c. To Which is Prefixed, a Dissertation on the Historical Proofs of the Scythian Origin of the Greeks.* Edinburgh 1814.

sprogsammenligningen først og fremmest et middel til at erkende ellers skjulte sagsforhold vedrørende de europæiske folkeslags indbyrdes slægtskabsforhold, afstamning, vandringer o.s.v. Bogen rummer en mængde fornuftige iagttagelser vedrørende lydlige ligheder mellem græske og latinske ord på den ene side, gotiske på den anden – mange af Jamiesons etymologier har bevaret deres gyldighed – men forfatteren har ikke Rasks skarpe blik for hvad der er et stringent lingvistisk argument, og hvad der er almindelig snusfornuft, for ikke at sige det rene sludder. Således etymologiserer han gerne og uden hæmninger på alle mulige former for egennavne, betegnelser på guder og mennesker, nationer med videre. Og her roder han sig ud i betragtninger af en art som aldrig skæmmer Rasks værk: f.eks. en hypotese om at det skandinaviske ord *julebuk* er beslægtet med det velkendte græske gudenavn Bacchus! Jamieson er i den henseende helt på linje med den berygtede svensker Olof Rudbeck (1630-1702), som allerede Holberg parodierede i Epistel 193, og hvem han i øvrigt har hentet denne etymologi hos.

Rask blev i 1816 for offentlige og private midler sendt udenlands på en større rejse, der dog i første omgang ikke førte ham længere end til Stockholm. Trods sin tidlige karriere som spion i Sverige (se s. 154 ovenfor) havde Rask mange venner i landet, og han var lige ved at få fast ansættelse, hvad der dog blev forpurret hjemme fra Danmark: Han fik kort og godt at vide at sit fædreland skylder man alt – et dictum der senere er gået ind i Rask-myten, og endda skulle komme til at figurere på hans gravsten.

Der blev stillet store, omend lidt uklare forventninger til hans asiatiske rejse – forventninger som Rask på ingen måde skulle komme til at opfylde. De mange værdifulde håndskrifter han bragte med sig hjem, forstod man ikke rigtig at påskønne. Og hans videnskabelige indsats gik i en helt anden retning end man havde forestillet sig.

Ved sin hjemkomst fra Asien var Rask syg, både legemligt og sjæleligt. Men han kastede sig alligevel, eller måske netop derfor, ud i en meget rastløs og hektisk publikationsvirksomhed: han skrev grammatikker over de mest forskellige sprog – spansk og frisisk, italiensk og dansk, angelsaksisk og oldislandsk, engelsk og lappisk. Meget optaget var han af retskrivningsspørgsmål, hvad der fik samtiden til at raillere over at det eneste der var kommet ud af hans store rejse var et bolle-å.

Eftertiden har været tilbøjelig til at interpretere Rask i sit eget billede. For indoeuropæisten Holger Pedersen var han først og fremmest grundlæggeren af den sammenlignende indoeuropæiske sprogvidenskab. Louis Hjelmslev så i Rask en forløber for sine egne ideer om en helt generel lingvistik hvor der ikke længere er nogen afgørende forskel mellem genetiske og typologiske synspunkter. Og den nordiske filolog Diderichsen endelig har i en veldokumente-

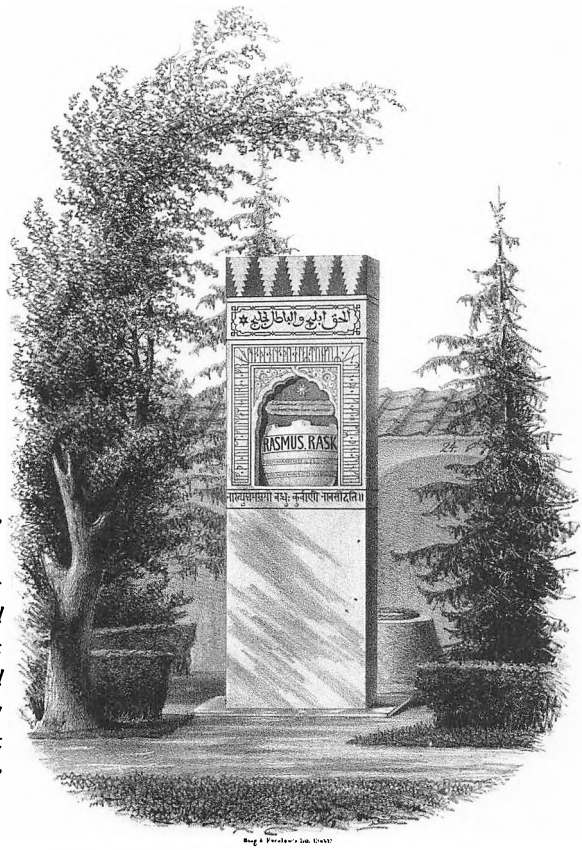

Fig. 103. Rasmus Rask havde ikke de samme problemer som Jens Vejmand. Hans grav på Assistens kirkegård prydes siden 1842 af en prangende gravsten med indskrift på arabisk, sanskrit, og islandsk skrevet med runer. For Rask, som med ildhu gik ind for at alle orientalske sprog burde transkriberes med et ensartet latinsk alfabet, ville denne overfladiske eksotisme have været en vederstyggelighed. Litografi. KB. Billedsamlingen.

ret bog påvist Rasks afhængighed af det 18. århundredes »skolegrammatik« og filologiske tradition.[8]

Rasks universitetsundervisning, der foregik hjemme hos ham selv privat i Larsbjørnsstræde, synes ikke at have sat sig synderlige spor. Og det er også et stort spørgsmål om hans trykte skrifter har været særlig udbredte i en videre offentlighed. Et så forholdsvis velassorteret lærdomsbibliotek som Søren Kierkegaards indeholdt ikke en eneste bog af Rask.[9]

Rasmus Rasks videnskabelige indsats fik stor betydning for en række sproglige discipliner: norrøn filologi, iranistikken (både oldpersisk og ave-

8. Holger Pedersen: *Videnskaben om sproget, Historisk sprogvidenskab i det 19. århundrede,* Århus 1978. Louis Hjelmslev: *Commentaires sur la vie et l'oeuvre de Rasmus Rask,* Conférences de l'Institut de Linguistique de l'Université de Paris X, Paris 1950-51, s. 143-157; lettest tilgængelig i *Portraits of Linguists,* ed. by Thomas A. Sebeok, I, Bloomington 1966, s. 179-195. Paul Diderichsen: *Rasmus Rask og den grammatiske tradition, Studier over vendepunktet i sprogvidenskabens historie,* 1960.

9. At dømme efter *Auktionsprotokol over Søren Kierkegaards bogsamling,* ved H. P. Rohde, 1967.

stisk), den sammenlignende sprogvidenskab; men han fik nogenlunde samme skæbne som en senere berømt dansk sprogforsker, Louis Hjelmslev – mange beundrere i samtiden, dog så at sige ingen elever der umiddelbart kunne løfte den videnskabelige arv efter ham. Hans fattige ekstraktion gjorde at han til en vis grad var et nemt offer for diverse repressive mekanismer. Hans sprogkundskaber (i svensk!) udnyttedes første gang af statsmagten da han i 1812 sendtes til Sverige som spion.[10] Senere kom den store asiatiske rejse, som det absolut ikke var med fornøjelse han kastede sig ud i. På grund af disse opgaver nåede han aldrig at kvalificere sig ad gængs vej til en embedsstilling, og da han endelig i sine sidste leveår blev ansat ved Københavns Universitet, måtte han nødvendigvis nærmest opfatte det som en slags almisse. Allerede i hans levetid udartede beundringen for ham til noget i retning af en myte: han blev lovprist som manden der beherskede 55 forskellige sprog, selv om sandheden snarere synes at have været at han havde ret svært ved at udtrykke sig på fremmede sprog. I skoletiden var han ikke særlig dygtig til latin, senerehen har han vanskeligheder med at skrive et brev på russisk, og han måtte mod slutningen af sit liv have hjælp til at udfærdige et universitetsprogram på latin. Et meget håndgribeligt symbol fik Rask-myten i den mindesten der endnu står på hans grav på Assistens kirkegård.

Af hans samtidige er der især grund til at nævne *J. H. Bredsdorff* (1790-1841) der, skønt egentlig geolog og botaniker, dog også har leveret et antal væsentlige sprogvidenskabelige skrifter, især om sproghistorie, lydlære og runologi.[11]

SPROGSAMMENLIGNINGENS KLASSISKE PERIODE (1850-1900)

I årtierne efter Rask præciseredes den indoeuropæiske sprogvidenskab både med hensyn til metoder og materiale. Det filologiske studium af de enkelte oldtidssprog gjorde enorme fremskridt. Det gælder både de »store« sprog som f.eks. sanskrit og oldgræsk, men også en række »mindre« sprog (f.eks. gotisk og oskisk-umbrisk) der kun kendes fra minimale tekstmængder. Slægtskabet mellem de »store« indoeuropæiske sprogklasser var nu en fastslået kendsgerning, og også de lidt mere perifere sprog lykkedes det at få indordnet korrekt i sprogfamilien: I 1853 udkom tyskeren Johann Kaspar Zeuss' epokegørende *Grammatica Celtica,* hvormed den keltiske sprogvidenskab var etableret, og i

10. Morten Borup: *Christian Molbech,* 1954, s. 132-135.

11. Om Bredsdorff se i øvrigt s. 102 og 406 samt hans *Udvalgte Afhandlinger inden for Sprogvidenskab og Runologi,* udg. af Jørgen Glahder, 1933.

Fig. 104. Karl Verner var en af Danmarks »berømteste mænd. Her hjemme var han kun lidet kendt uden for en snæver kres af sprogforskere; han kunde aldrig overvinde sig til at optræde offentligt og deltog yderst lidt i selskabslivet . . . Bedst kendt var hans svære skikkelse måske på en fjerde rangs restaurasjon i Frederiksberggade, hvor han hver dag kom for meget sent at indtage sit hovedmåltid . . . Kom man derimod som ung sprogforsker rundt om i Europa, kunde man være viss på, at et av de første spørsmål gjaldt Verner, og ikke sjælden blev man sat i nogen forlegenhed ved spørsmålet »Aber warum schreibt er denn nichts?« (Otto Jespersen: Tanker og studier, 1932, s. 32). Foto. KB. Billedsamlingen.

1875 offentliggjorde en anden tysker Heinrich Hübschmann i det førende sprogvidenskabelige tidsskrift Zeitschrift für Vergleichende Sprachforschung en artikel, hvori han påviste at det nærorientalske sprog armensk ikke, som man hidtil almindeligvis havde troet, var et iransk sprog, men udgjorde en særlig sprogklasse blandt de indoeuropæiske sprog.

I samme bind af dette tidsskrift var der også en ret kortfattet afhandling af en ung dansk forsker, *Karl Verner* (1846-1896). Verners afhandling – *Eine ausnahme der ersten lautverschiebung* – beskæftiger sig tilsyneladende med et lille detailspørgsmål inden for den sammenlignende sprogforskning, men skulle alligevel få meget afgørende betydning i metodisk henseende.

Siden århundredets begyndelse havde man vidst at de germanske sprog i deres konsonantisme systematisk afveg fra f.eks. græsk og latin. Hos Bredsdorff udtrykkes det således i 1821: » . . . at den germaniske Sprogstamme oftest har Aspirater, hvor den græske har *Tenues, Tenues,* hvor den har *Mediæ,* og igjen *Mediæ,* hvor den har Aspirater« *(Udvalgte Afhandlinger,* s. 24-25). Men man havde også iagttaget en hel del undtagelser fra denne regelmæssighed. Nogle af disse var ret lette at systematisere, f.eks. sker der ikke nogen forskydning af konsonanter som følger umiddelbart efter lyden *s.* Andre derimod var helt gådefulde. Det geniale ved Verners afhandling var at

han i den korrelerede disse uregelmæssigheder med andre uregelmæssigheder i beslægtede ord, nemlig med placeringen af ordaccenten i oldindiske bøjningsformer. Det viste sig at den »regelmæssige« lydforskydning fandt man i ord hvor den forskudte konsonant stod i position umiddelbart efter den vokal som i beslægtede sanskritord var betonet, mens man havde en herfra afvigende »uregelmæssig«, men dog ensartet forskydning i de tilfælde hvor accenten faldt på en senere stavelse. Dermed var det overbevisende demonstreret at de tilsyneladende »undtagelser« var lige så regelmæssige, blot ikke helt så talrige, som de førhen erkendte regelmæssigheder.

Artiklen fik programmatisk betydning derved at den greb direkte ind i en lærd strid der på det tidspunkt rasede kraftigt, nemlig hvorvidt »lydlovene« (d.v.s. de ovenfor omtalte lydlige korrespondenser mellem beslægtede sprog) var undtagelsesløse på samme måde som naturlove, eller forsynede med diverse »dispensationsmuligheder« på samme måde som samfundsmæssigt vedtagne love. Verners afhandling kunne klart tages til indtægt for det førstnævnte synspunkt, og blev det også.

I perioden efter Rask-Bopp-Grimm og indtil begyndelsen af 1870-erne havde den sammenlignende sprogvidenskab omformuleret sin opgave. Man havde ikke blot søgt at erkende og systematisere lighederne mellem de forskellige indoeuropæiske oldsprog, men havde også prøvet på at rekonstruere et endnu ældre – ikke belagt – oldsprog, det såkaldte indoeuropæiske grundsprog, som man mente at alle overleverede indoeuropæiske sprog måtte nedstamme fra.

Det er et meget vanskeligt forehavende at gætte sig til hvordan et sprog er indrettet, som man ikke har én eneste tekst overleveret på. Endnu sværere er det naturligvis når man ikke kan være helt sikker på at sproget overhovedet har eksisteret. Man har ikke særlig veldokumenterede tilfælde af at ét bestemt sprog har udviklet sig til flere andre. Faktisk er latinens udvikling til moderne romanske sprog (italiensk, fransk, rumænsk o.s.v.) det eneste tilfælde hvor man har et alsidigt tekstmateriale til belysning af både det oprindelige sprog og de deraf nyopståede. Men man antog i det 19. århundrede (og også inden for det meste af det 20. århundredes sammenlignende indoeuropæistik) at de indoeuropæiske sprog nok havde udviklet sig efter den romanske model. Og ved rekonstruktionen gik man først og fremmest ud fra græsk og sanskrit, med hovedvægten på det sidstnævnte sprog. Det var jo et af de allerældst overleverede, og måtte derfor formodes at have haft mindst tid til at ændre sig i.

Den tankegang at jo ældre et sprog var, des mere konservativt måtte det også være, blev på en række punkter sprængt i sidste fjerdedel af det 19. århundrede. Diverse forskere (heriblandt Vilhelm Thomsen) fastslog at

vokalismen i sanskrit var meget mere uoprindelig end f.eks. den nygræske. Verner konstaterede at de relativt ungt overleverede germanske sprog kunne levere udsagn om grundsprogets accentuation der var meget sikrere end hvad man kunne aflæse af latin. Hele denne revision af fortidens resultater inden for sammenlignende sprogforskning gik for sig under voldsomme skænderier mellem forskellige tyske »skoler«, hvoraf de mest ivrige modernister kom til at gå under navnet »junggrammatikere«.[12] Både Karl Verner og Vilhelm Thomsen må – omend ingen af dem var særlig polemisk anlagt – henregnes til denne åndsretning, og det samme gælder Holger Pedersen, der kunne være noget mere bidsk i sin udtryksform.

Karl Verner var ikke nogen særlig produktiv forsker. Han lader til at have været præget af en stilfærdig indolens, der ironisk nok også var baggrunden for hans geniale artikel. Det er en velkendt påstand inden for den oldindiske visdom at menneskehjernen når sin rigeste erkendelse når kroppen befinder sig på grænsen mellem vågen og sovende tilstand, med andre ord: Man tænker bedst når man er ved at falde i søvn.[13] Verner havde en dag i 1875 slænget sig med Bopps *Vergleichende Grammatik* som søvndyssende læsning. Og det var mens bogens virkning indfandt sig at han faldt over sin geniale tese.

Verner var student fra Aarhus Katedralskole, hvad der er baggrunden for at Aarhus Universitet har hædret ham med et gyseligt relief i stil med det af Grundtvig der findes ved hovedtrappen i Det kongelige Bibliotek. Allerede i gymnasiet var han blevet interesseret i sammenlignende sprogvidenskab, der endnu ikke fandtes som eksamensfag ved universitetet, omend K. J. Lyngby havde doceret det i begyndelsen af 1860'erne. Han kastede sig derfor over spredte sprogstudier: Klassisk filologi, sanskrit (hos N. L. Westergaard), nordisk og slavisk (hos C. W. Smith), og tog magisterkonferens i 1873 i sidstnævnte fag, som han også senere blev docent (1883) og professor i (1888).[14]

12. Om junggrammatikerne se Kurt R. Jankowsky: *The Neogrammarians,* Haag 1972.

13. Se Andrew Weil: *The Natural Mind,* Boston 1972, s. 176-177 (= *Det naturlige sind,* 1973, s. 177-178), hvor der henvises til »en hindutekst, der er 4000 år gammel«. Denne datering er et nydeligt eksempel på at de overdrivelser omkring det gamle Indiens kultur og »visdom«, der forlængst er blevet manet i jorden af bl.a. den sammenlignende sprogforskning, endnu holder sig i ikke-faglige kredse. For 4000 år siden, d.v.s. omkring år 2000 f.Kr., eksisterede sanskrit endnu ikke som selvstændigt sprog; der fandtes næppe nogen indoeuropæere (»hinduer«) i Indien; og hvis der gjorde det, gav de sig i hvert fald ikke af med at skrive tekster.

14. Om Verner se i øvrigt: *Karl Verner, Afhandlinger og Breve,* 1903. Et antal utrykte breve er mangfoldiggjort af G. Schütte (et eksemplar findes på Institut for Lingvistik). En forskningshistorisk fremstilling af Verners opdagelse findes i Erik Rooth: *Das Vernersche Gesetz in Forschung und Lehre 1875-1975,* Lund 1974.

náptâr Enkel, mit zurückgetretenem Accent, ist in seinem Schlufsbestandtheile im Wesentlichen identisch mit *pitár* Vater, doch ist derselbe vielleicht, gegen meine frühere Ansicht, hier nicht in dem Sinne Vater, sondern in seiner primitiven Bedeutung, und das Compos. nicht als Possesivum, sondern als Determinativum zu fassen, so dafs dasselbe eigentlich im Gegensatze zum Vater, als dem Herrscher oder Familienhaupt, den Nichtherrscher, oder

Stamme *nepti*, althochd. *nifti* (Nom. Acc. *nift*). *bʿrâ-tar* Bruder ist wahrscheinlich aus der Wz. *bʿar*, *bʿr* tragen, erhalten entsprungen, durch Umstellung und Verlängerung des Wurzelvocals, ungefähr wie im Griech. von βαλ: βλή-σω, βέβλη-κα, βλῆ-μα etc., von πετ = skr. *pat* fallen, fliegen (πίπτω aus πιπετω): πτω und πτη (πτῶσις, πτῶμα, πτῆσις), und im Sanskrit von *man* denken: *mnâ* erwähnen, welches den indischen Grammatikern als besondere Wurzel gilt.

Fig. 105. »Jeg lå den gang i Århus og var for resten ikke rigtig rask i den tid. Så var det en dag, jeg vilde gerne ha mig en middagslur og tog mig på må og få en bog at falde i søvn over. Det blev tilfældigvis Bopps Vergleichende grammatik, og De veed at sanskritordene i den står med særlig udhævede typer, så man ikke kan undgå at se dem. Jeg slog nu op et sted, og dær gloede mig da de to ord pitár og bhrátar i møde, og jeg kom til at tænke på, at det var da underligt, at det ene på germansk hade fået d, men det andet th, det der avspejler sig i forskellen mellem tysk vater, men bruder; og så faldt aksenttegnene i sanskritordene mig i øjnene . . . Nu, så fik jeg da det indfald: skulde det ikke være den oprindelige aksent, der var årsag til de forskellige konsonanter? Og dærmed faldt jeg i søvn«. (Otto Jespersen: Tanker og studier, 1932, s. 33). Franz Bopp: Vergleichende Grammatik, 2. udg., III, 1861, s. 189-90.

Verners lidt ældre samtidige *Vilhelm Thomsen* (1842-1927) var i modsætning til ham selv en meget produktiv videnskabsmand, der fik afgørende indflydelse på en række discipliners udvikling. Han tydede de oldtyrkiske indskrifter (se bd. VIII) og grundlagde derved det historisk-sammenlignende studium af tyrkisk. Han genoptog Rasks studium af de finsk-ugriske sprog, og han beskæftigede sig også med nogle hidtil meget lidt udforskede oldtidssprog som lykisk, der er indoeuropæisk, og etruskisk, som endnu ikke er tydet, og hvis genetiske tilhørsforhold man derfor ikke kan sige noget om med sikkerhed.

Trods alt det kan man med en vis ret hævde at Thomsen ikke primært var sprogvidenskabeligt interesseret. På hans tid var den sammenlignende sprogforskning kommet ind i en konsolideringsfase der gjorde det muligt at udnytte dens resultater til undersøgelser af mere filologisk og historisk art. På sin vis kan Vilhelm Thomsens forskningsinteresse siges at minde om den

ovenomtalte Jamiesons. De sproglige data udnyttes til hypoteser om ellers ikke erkendbare forhistoriske sagsforhold, f.eks. kontakter mellem folkeslag, statsdannelser, kulturtrin. Men en afgørende forskel ligger unægtelig i at den sproghistoriske metode var blevet kraftigt forfinet i århundredets løb; at man nu havde meget større og sikrere datamængder til sin rådighed; samt endelig at Thomsen var en overordentlig nøgtern forsker der aldrig overfortolkede sit materiale.

Erkendelsen af at sprogene lappisk og ungarsk er beslægtede går tilbage til den ungarske forsker Sajnovics' (1733-1785) bog *Demonstratio idioma Ungarorum et Lapponum idem esse,* der udkom i København 1770 og samme år oversattes til dansk.[15] Rask har kendt dette værk og også den finsk-ugriske sprogforsknings pionérarbejde, Gyármathi: *Affinitas linguae Hungaricae cum linguis Fennicae originis* (Göttingen 1799).[16] Men de finsk-ugriske sprog er ikke belagt nær så langt tilbage i tiden som de indoeuropæiske, og kunne derfor ikke på samme måde give stødet til en kompleks videnskab af stor historisk dybde og geografisk vidde. Hvortil kom at alle det 19. århundredes sprogforskere havde fået to indoeuropæiske oldsprog (latin og græsk) ind med om ikke modermælken, så dog spanskrøret, medens finsk og ungarsk, for slet ikke at tale om lappisk, kun beherskedes af et meget lille antal forskere.

Selv om finsk-ugrisk altså har en slags kronologisk prioritet indenfor den sammenlignende sprogvidenskab, er det derfor alligevel den indoeuropæiske sprogforskning der er blevet retningsgivende i metodisk henseende. Thomsen var en af de meget få sprogforskere der har behersket begge gebeter, og hans første store værk, disputatsen fra 1869, handlede da også om de tidlige sproglige kontakter mellem germansk og finsk. Det påvistes heri at låneord fra germansk levede videre i finsk i fossilerede former der dels kunne bruges til at bekræfte eller korrigere rekonstruerede germanske fortidsord, og dels afsløre-de at finsk måtte være et meget arkaisk sprog, idet disse låneord jo ellers ville have ændret sig i takt med genuint finske ord. Et andet betydeligt værk i samme genre handlede om forholdet mellem finsk og baltisk. Endnu mere filologisk orienteret er skriftet om de nordiske vikinger og det gamle Rusland, hvori det ad sproghistorisk vej påvises at de førstnævnte har haft en finger med i spillet ved grundlæggelsen af det sidstnævnte: Selve navnet »Rusland« er af skandinavisk herkomst, og finnerne kalder endnu Sverige for *Ruotsi.*[17]

15. Den danske oversættelse ved M. R. Fleischer findes i Skrifter, som udi det Kiøbenhavnske Selskab af Lærdoms . . . Elskere ere fremlagte, X, 1770, s. 653-732. En tysk oversættelse udkom 1972 i Wiesbaden.

16. Originaludgaverne af Sajnovics og Gyármathi er genoptrykt fotografisk Bloomington 1968.

17. De vigtigste af Thomsens arbejder findes i *Samlede Afhandlinger* (4 bd.), 1919-31.

Thomsen var kommet ind på den sprogvidenskabelige bane ad diverse krinkelveje. I skoletiden i Randers havde han på egen hånd læst døde og levende sprog (sanskrit, italiensk, spansk), men efter sin studentereksamen begyndte han først at studere teologi. Han kom dog snart på bedre tanker – i studietiden var han en nær ven af Harald Høffding og Georg Brandes, hvad der næppe har virket befordrende på teologien – og tog i 1867 filologisk embedseksamen. 1871 knyttedes han til universitetet som docent, 1887 blev han professor i sammenlignende sprogvidenskab. Han forelæste over en lang række emner: Sammenlignende sprogvidenskab, græsk sproghistorie og latinsk, de romanske sprogs udvikling, de finsk-ugriske sprogs historie. Hans forelæsninger over sprogvidenskabens historie blev udgivet som universitetets festskrift i 1902, da han var Københavns Universitets rektor. I 1909 blev han præsident for Videnskabernes Selskab.

INDOEUROPÆISTIKKENS REVISION (1900-1950)

Med Thomsens efterfølger som professor i sammenlignende sprogvidenskab, *Holger Pedersen* (1867-1953), blev endnu en samfundsklasse repræsenteret blandt Danmarks store sprogforskere. Rasmus Rask var udgået fra et fattigt håndværkerhjem, Karl Verners far var strømpevæver, Thomsen kom fra et embedsmandsmiljø, mens Pedersens far var skolelærer i det sønderjydske. Faderen døde ganske vist allerede da Holger Pedersen var 9 år gammel, men skal alligevel have betydet mere for ham end noget andet menneske. Som opvokset nær Kongeå-grænsen af 1864 bevarede han livet igennem et noget ambivalent forhold til den tyskdominerede form for videnskab han studerede og forskede sig ind i.

I sin studietid ved Københavns Universitet beskæftigede Pedersen sig med de mere velkendte indoeuropæiske sprog. Foruden hos Verner og Thomsen læste han hos den klassiske filolog Gertz, nordisten Wimmer og germanisten Herman Møller. Efter sin skoleembedseksamen i 1890 (græsk, latin, dansk) kom han på en studierejse (1892-1896) til i første omgang Leipzig, hvor han mødtes med sprogforskere som Karl Brugmann, August Leskien, Ernst Windisch og Eduard Sievers. Herfra gik turen til Sydeuropa hvor han studerede to af de lidt mindre udforskede indoeuropæiske sprog, albansk og armensk – dette sidste i Venezia, hvor der findes en vestarmensk minoritet – mens en stor del af året 1895 blev tilbragt i Irland, hvor Pedersen foretog dialektoptegnelser.

De grene af den indoeuropæiske sprogfamilje som Pedersen skulle komme til at beskæftige sig med forskningsmæssigt, og yde værdifulde, tildels

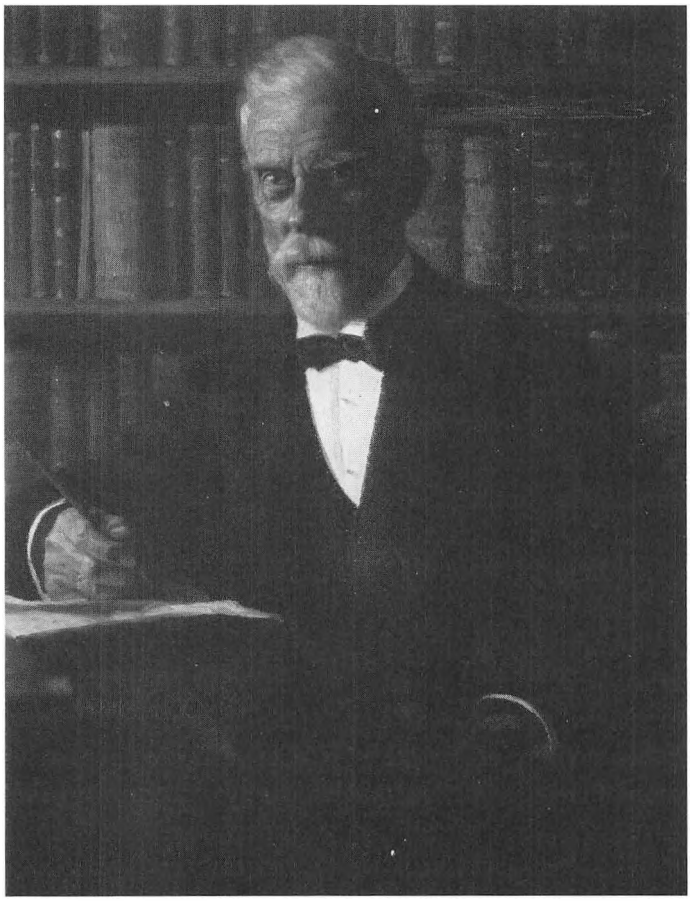

Fig. 106. Som 25-årig skrev Georg Brandes et ret eksalteret hyldestdigt til den jævnaldrende Vilh. Thomsen, hvori det blandt andet hedder:

Stod saa jeg ved din Dør, til Døden mat,
af Tungsind gal, af Mismod knust og lammet,
og hulked uden Taarer, en Besat,
der frem i dybe Suk sin Smerte stammed,
Du aabned for mig, og hvor vildt det flammed
her i mit Bryst, min Pande blev dog glat,
saasnart din Haand – du led ej jeg det sagde –
velsignende du paa mit Hoved lagde.

Senere skiltes deres veje, og Thomsen endte som ridder af elefanten. Maleri af Julius Paulsen 1903. Frederiksborg.

uovertrufne bidrag til studiet af, var først og fremmest de mere perifere sprog som keltisk, albansk, armensk, hittitisk, tokharisk. Der er forskellige grunde til at disse sprog ikke har spillet samme centrale rolle for udformningen af den indoeuropæiske sprogteori som græsk, latin, indisk, germansk, balto-slavisk.

De keltiske sprog er af politiske årsager blevet trængt voldsomt tilbage i de sidste to tusind år. Først af det romerske imperium, som helt tog livet af det galliske sprog, senere af den engelske ekspansion der har reduceret sprog som irsk, walisisk, skotsk til en andenrangs status, og helt har fortrængt kornisk, som først i den allernyeste tid er forsøgt genoplivet. Albansk tales af en ret fåtallig befolkning i selve Albanien og af nogle ganske små emigrantgrupper andre steder, f.eks. i Italien. Sproget er så gennemsyret af låneord der har fortrængt de oprindelige indoeuropæiske bestanddele at det kan være svært at finde et ordentligt etymologisk materiale at arbejde med. Noget lignende gør sig gældende, omend i mindre udpræget grad, med hensyn til armensk. Sprogene hittitisk og tokharisk er to uddøde oldtidssprog, som man først har tydet i dette århundrede.

Den ovennævnte Karl Brugmann havde i årene omkring århundredskiftet nedfældet den indoeuropæiske sprogsammenlignings hovedresultater i et monumentalt *Grundriss* på godt 6.000 sider. Det meste af den indoeuropæiske sprogforskning der har fundet sted i dette århundrede kan siges at være et slags opgør med eller en revision af den Brugmann'ske grundsprogsmodel. Og i denne revision har Pedersen spillet en væsentlig rolle, bl.a. gennem sin inddragelse af hittitisk i sprogsammenligningen.

Hittitisk kendes i et meget stort antal kileskrifttekster fra perioden ca. år 1850 til ca. år 1200 f. Kr., hvorefter sproget synes at være totalt udslettet. Det er altså uddødt adskillige århundreder før den skriftlige overlevering begynder for de andre indoeuropæiske sprogs vedkommende (hvis man ser bort fra de i sproghistorisk henseende ikke særlig interessante oldgræske Linear-B tekster). Men selv om hittitisk altså a priori må antages at have gennemløbet en meget kortere udviklingsperiode siden det fælles grundsprog, adskiller det sig radikalt fra f.eks. oldindisk – bl.a. ved et meget simplere verbalsystem – og beviser derigennem at den ovenfor omtalte videnskabelige grundantagelse at jo ældre overleveret et sprog er, des sandere et billede af ursproget giver det, ikke nødvendigvis er korrekt.

Holger Pedersen var en meget produktiv forsker på alle niveauer af den videnskabelige formidling. Kvaliteten af hans publikationer giver sig udslag i at de endnu 25 år efter hans død genoptrykkes og oversættes rundt om i verden. Hans storværk *Vergleichende Grammatik der keltischen Sprachen* (2 bd., 1909-13) er blevet fotografisk genoptrykt i 1976. Hans *Russisk grammatik* fra 1916 har bevaret sin pædagogiske nytte, og blev genudgivet for et par år siden. Der er fornylig kommet et fælles genoptryk af hans to videnskabshistoriske værker: *Sprogvidenskaben i det nittende århundrede* (1924) og *Et blik på sprogvidenskabens historie* (1916), jf. note 8 ovenfor. Det første af disse to skrifter er kommet i en amerikansk paperback-serie, af det sidstnævnte vil en engelsk

Fig. 107. Holger Pedersen drev grundforskning inden for nogle af indoeuropæistikkens vanskeligste områder: keltisk, hittitisk, albansk, tokharisk. Gennem sine velbesøgte forelæsninger, pædagogiske lærebøger og andre populariserende skrifter gjorde han en større kreds bekendt med den sammenlignende sprogvidenskabs metoder og resultater. Hans kendteste værk i den folkeoplysende genre er Sprogvidenskaben i det nittende aarhundrede (1924, genudgivet 1978). Heri gennemgår han alle de vigtigste punkter af den indoeuropæiske sprogvidenskabs historie – uden dog at nævne sig selv en eneste gang. J. Nevman, Praha fot. 1902. KB. Billedsamlingen.

oversættelse fremkomme snarest i *Amsterdam Classics in Linguistics.* Om værkets tilblivelse fortæller Pedersen i et hidtil utrykt brev, dateret 26. november 1916, til en lovende ung stud.mag.

»Kære hr. Paul V. Rubow!

Hjertelig tak for tilsendelsen af Deres interessante avhandling om Georg Brandes's forhold til Taine og Sainte-Beuve.

Jeg sender Dem med det samme et eksemplar av universitetets sidste festskrift. Jeg har i begyndelsen av min avhandling heri med forsæt stablet den ene digressjon ovenpå den anden, fordi jeg (med urette, som det viste sig) frygtede for, at jeg ikke kunde præstere et passende antal sider i løbet af den korte tid, der stod til min rådighed (en månedstid med fradrag av, hvad der krævedes til forelæsningsarbejde og varetagelse av private sager). Men De kan jo springe over digressjonerne, måske vil De så dog kunne finde nogen interesse i avhandlingen, der optrækker en av hovedlinjerne i mine forelæsninger over indledning til sprogvidenskaben.

Må jeg med det samme bede Dem om at gøre mig en tjeneste? Hvis De

skulde kende nogle studerende (hvad enten det er mine tidligere tilhørere eller ikke), som kunde ønske et eksemplar av festskriftet, så sig til dem, at de kan få et eksemplar ved at henvende sig til mig på dekanatskontoret mellem 12½ og 1¼ (sikrest de dage, da jeg holder forelæsning, mandag, onsdag og lørdag).

Med hjærtelig hilsen
Holger Pedersen«

Efter denne digression kan der være grund til at fremhæve at foruden på det forskningsmæssige plan har Holger Pedersen også spillet en væsentlig rolle indenfor universitetsadministration og videnskabsorganisation. Han var medlem af konsistorium 1922-1936, sad i Rask-Ørsted Fondets bestyrelse 1931-1937, og var rektor 1926-1927. Hans ungdomsven, den schweiziske sprogforsker Edmund Kleinhans (1870-1934), efterlod sig ved sin død en betydelig bogsamling der på Pedersens foranledning skænkedes til Aarhus Universitet, hvor den udgør grundstammen i Institut for Lingvistiks bibliotek.

Også efter at Pedersen i 1937 var gået af som professor på grund af alder, forblev han meget aktiv. Nogle af sine væsentligste værker, bl.a. en påvisning af det nære slægtskab mellem lykisk og hittitisk, skrev han som emeritus. Hans særlige forskningsinteresser genfinder man hos visse af hans elever, således hos den senere professor i indologi Hans Hendriksen, der udsendte en bog om *Die Bedeutung des Hethitischen für die Laryngaltheorie* (1941), og den senere professor i iransk, Kaj Barr, som beskæftigede sig meget med armensk. Mindre udpræget er den intellektuelle forbindelse til Pedersens elev og efterfølger, Hjelmslev. Ved sin 70-årsdag i 1937 hædredes Holger Pedersen med et omfangsrigt festskrift, *Mélanges linguistiques* (Acta Jutlandica 9, 1937), der indeholder en bibliografi over hans publikationer indtil da.

DEN ALMENE LINGVISTIKS GENNEMBRUD

Louis Hjelmslev (1899-1965) er Danmarks berømteste sprogforsker i nyere tid. Han har ydet en pionérindsats indenfor udviklingen af den såkaldte strukturelle lingvistik, og han har også i en lang række værker beskæftiget sig indgående med både principielle og mere detailagtige problemer. Alligevel kan det være vanskeligt at vurdere på hvilket niveau hans indflydelse vil vise sig at have været mest afgørende. Der er i hans skrifter en del uafklarede ideer, for ikke at sige løse ender, hvoraf nogle endnu ikke har nået deres egentlige udfoldelse, mens andre muligvis vil vise sig at være ligegyldige for sprogvidenskabens videre udvikling.

Fig. 108. Hjelmslev var som søn af professor Johs. Hjelmslev opvokset i et miljø med tilknytning til Københavns Universitet. Han stod livet igennem Det radikale Venstre nært, omend han i sine ældre år tog afstand fra partiets skole- og kulturpolitik. I 1960 var han med til at stifte den ateistiske forening Humanistisk Forbund. I skriftet »Min Livsanskuelse« (1964) går han ind for en »konfessionsløs etisk livsholdning«. Elfelt fot. 1959. KB. Billedsamlingen.

Allerede som skoledreng var Hjelmslev begyndt at beskæftige sig med sprogvidenskabelige problemer. I 1915 udarbejdede han en prisopgave om »Sammensatte Ord i Dansk«, der blev bedømt af Lis Jacobsen som vidnende om »Modenhed og Selvstændighed«.[18] Afhandlingen er ret stærkt påvirket af Otto Jespersen, både i indhold og udtryksform. For eksempel er den unge Hjelmslev meget glad for den Jespersen'ske neologisme 'tyd' (= »betydning«, jfr. *lyd*), en glose der også fascinerede Jacob Paludan, da han i 1927 – det år hvor Hjelmslev færdiggjorde sit første større værk – udsendte romanen *Markerne modnes:*

»Kun Filologen sad lidt udenfor Kredsen, legede med Røgringe og spejlede i sit Ansigt en ekstatisk Glæde, mens han halvt hørte efter og halvt tænkte paa ord-tyd. Der var intet af det sure Pedanteri over ham, som man i Fortiden tænkte sig en Magister udstyret med. Han var fremadvendt, interesseret, rede til alt i Retning af lykkebringende Reformer paa Sprog-omraadet; hvad han

18. Et fotokopieret eksemplar af afhandlingen findes på Lingvistisk Bibliotek.

nærmere havde tænkt sig, gaves der Oplysninger om i hans Pjece: »noen sprognasjonale spørgsmål mæ henblik på tyd-læren å den nyere fonetik«.«[19]

Efter nysproglig studentereksamen i 1917 studerede Hjelmslev ved Københavns Universitet sprogvidenskab hos Holger Pedersen, romanisten Sandfeld, indologen Dines Andersen, samt de klassiske filologer A. B. Drachmann og J. L. Heiberg, og i 1923 tog han magisterkonferens i sammenlignende sprogvidenskab. Det var på et tidspunkt hvor der som reaktion mod den indoeuropæiske sprogvidenskabs teknokratiske og atomiserende ørkesløsheder – men endnu inden den indoeuropæiske nyorientering foranlediget af opdagelsen og tydningen af hittitisk var sat ind – var indtrådt et omsving i sprogvidenskabens almindelige orientering.

Mens man i det 19. århundrede havde lagt stor vægt på sprogenes historiske udvikling, ledtes man nu i reaktion herimod til at fremhæve at hvert enkelt sprog udgjorde en mekanisme der kun kunne fungere takket være de interne forbindelseslinjer der var mellem de enkelte dele. Og disse forbindelseslinjer må nødvendigvis eksistere samtidigt for at virke. Schweizeren Ferdinand de Saussure (1857-1913) formulerede de to holdninger som en forskel mellem et *diakront* og et *synkront* synspunkt, i en posthumt udgivet bog, *Cours de linguistique générale,* der skulle blive en slags bibel for den strukturelle lingvistik.

Hjelmslev var blevet grebet af disse nye tanker under et studieophold i Paris 1926-1927, men vandt i første omgang ikke særlig megen gehør for dem herhjemme. Han ville gerne have indleveret sin første bog, *Principes de grammaire générale* (1928), som disputats, men dette blev forpurret af Holger Pedersen, i hvis øjne den nye lingvistik var en forvirrende blanding af pedanteri, vås og banaliteter. Så først i 1932 kom Hjelmslev til at tage doktorgraden, på en afhandling om baltisk lydhistorie, et emne der i højere grad havde Pedersens bevågenhed. Dette værk må altså nærmest karakteriseres som et bestillingsarbejde, og det har ikke haft synderlig videnskabelig gennemslagskraft.

Et af de mest karakteristiske træk ved de baltiske sprog, specielt litauisk, er deres komplicerede akcentforhold. Disse fænomener minder stærkt om forholdene i visse andre indoeuropæiske sprog, f.eks. oldgræsk, men man kan ikke uden videre forklare den litauiske akcentuation udfra indoeuropæisk. Meget ofte er der indtrådt et skifte i enten akcentens placering eller dens art, og det er denne såkaldte metatoni Hjelmslev beskæftiger sig med i den første af de to afhandlinger disputatsen består af. (Den anden handler om

19. Jacob Paludan: *Markerne modnes,* (1927) 1967, s. 102.

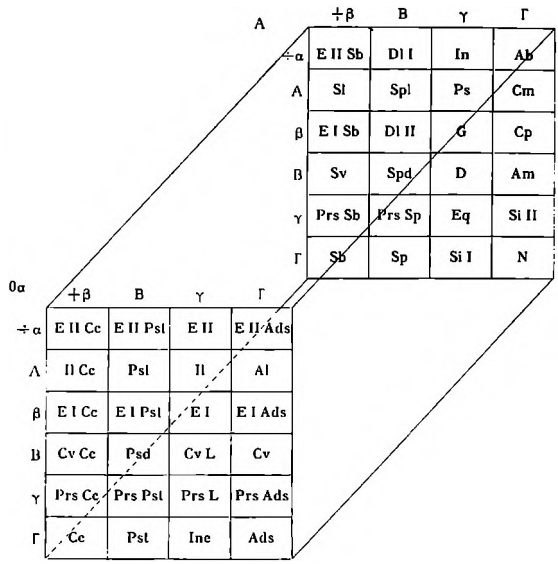

Fig. 109. Sådan ser ifølge Hjelmslev kasusstrukturen ud i lakkisk, et kaukasisk sprog der tales i Dagestans bjerge af henved 65.000 sjæle. Hjelmslev mente at et sådant »sublogisk system« lå til grund for både en logisk og en præ-logisk opfattelse af »relationen mellem to objekter, hvad der udgør kasusbegrebets betydning«. Kun den præ-logiske struktur er i overensstemmelse med de sproglige fakta. På dette punkt støtter Hjelmslev sig til den franske sociolog Lévy-Bruhl (1857-1939), mens omvendt den lingvistiske strukturalisme har betydet meget for etnografiens nyere udvikling. Louis Hjelmslev: La Catégorie des cas, I, 1935, s. 166.

monoftongering, d.v.s. det fænomen at to sammenstødende vokaler smelter sammen til én).

Hans forklaring er stærkt påvirket af den franske sprogforsker M. Grammonts teorier om sprogenes fonetiske tendenser, men Hjelmslevs tese har ikke vundet almindelig anerkendelse. Datidens førende indoeuropæist, Antoine Meillet, som havde været Hjelmslevs lærer i Paris, tog ret tydeligt afstand fra den, og også Holger Pedersen selv stillede sig temmelig forbeholden. Helt afvises den i et nyere standardværk om baltisk.[20]

Hjelmslevs skrifter udmærker sig alle ved en stor klarhed, der undertiden kan være så lysende at den nærmest blænder læseren. Hans meget karakteristiske, super-nøgterne stil er i de dansksprogede værker ikke altid helt fri for en patos der godt kan virke lidt hul, men overalt mærker man at han ned i de mindste enkeltheder behersker både sit emne og sin fremlæggelse af det. Det er derfor en intellektuel nydelse at læse hans åndsprodukter, ganske uanset om man kan bruge dem videnskabeligt til noget eller ej.

I den stort anlagte (men uafsluttede) undersøgelse over kasussystemernes opbygning i de menneskelige sprog, *La Catégorie des cas* (2 bd., Aarhus 1935-1937), mærker man Hjelmslevs forkærlighed for at udtrykke sine teser ved meget abstrakte skemaer og symboler af matematisk præcision. Han tager i dette værk tråden op til en række glemte sprogteoretikere fra afvigte

20. Meillet i Bulletin de la Société de Linguistique de Paris, XXXIII, 1932, s. 157f. Pedersen: *Études lituanniennes,* 1933. Chr. S. Stang: *Vergleichende Grammatik der Baltischen Sprachen,* Oslo 1966, s. 163.

århundrede, og får således også leveret et stykke videnskabshistorie. Med kirurgisk præcision og håndelag trænger Hjelmslev ned i de mest forskelligartede sprog, hvoraf mange er ukendte for de fleste sprogforskere.

I 1933 blev den 26-årige H. J. Uldall ansat som assistent i engelsk ved Københavns Universitet, og mellem Hjelmslev og ham opstod der et meget frugtbart samarbejde. Uldall bragte sprogvidenskabelige impulser med sig fra England og U.S.A. og fik Hjelmslev interesseret i fonetikkens teoretiske forhold. I de kommende år præsenterede Hjelmslev i artikler og foredrag sin sprogteori, der efterhånden tog mere og mere præcis form og også erhvervede sig et særligt navn: Glossematikken.

Den kølige modtagelse som Hjelmslev oprindelig havde fået fra universitetets *establishment,* og det vil i denne sammenhæng sige Holger Pedersen, kan muligvis forklare noget af den lidt trodsige arrogance og det meget ambitiøse præstationsniveau der kan spores i mange af Hjelmslevs værker. Ret klart kommer disse træk til syne i hans kendteste præsentation af glossematikken, universitetsfestskriftet fra 1943: *Omkring sprogteoriens grundlæggelse.* Trods skyldig reverens for forgængeren Saussure, hævder Hjelmslev her i fuldt alvor at der ikke har foreligget nogen egentlig sprogvidenskab før ham selv.

OSG – som bogen hedder blandt venner – er ikke i sig selv ment som en fremstilling af den Hjelmslev'ske sprogteori, men den opridser nogle hovedpunkter af den, især de krav man bør stille til en sprogvidenskabelig fremstilling. For det første skal teorien være »immanent«, ikke »transcendent«, d.v.s. den skal kun beskæftige sig med fænomener i *selve* sproget, ikke med alle mulige ydre fænomener. På dette punkt var Hjelmslev i bedste overensstemmelse med den øvrige europæiske og amerikanske strukturalisme. Det er til gengæld også på det punkt han virker mest antikveret i forhold til den nyere tids sprogforskning, der gladeligt har inddraget alle mulige materialer og synspunkter fra andre videnskabsgrene, f.eks. psykologi, sociologi, datalogi.

Sprogbeskrivelsen skal endvidere være modsigelsesfri, udtømmende og den simplest mulige. Disse principper, der naturligvis kan udstrækkes til at gælde også for andre videnskabsgrene, overholder Hjelmslev i vekslende grad i sine skrifter. En del af disse er som antydet uafsluttede, og de i dem indeholdte beskrivelser kan derfor ikke siges at være udtømmende.

Glossematikken sigter mod at definere alle sproglige størrelser udelukkende ved hjælp af deres indbyrdes relationer, f.eks. kombinationsmuligheder, og ikke ved deres substans, f.eks. udtale. Det er hensigten herigennem at opbygge en lingvistisk »algebra«, en liste over de funktioner der kan være mellem sproglige størrelser. Til den ende udvikles der i *OSG* et meget

omfattende terminologisk system, der er uhyre præcist, men samtidig kan virke temmelig afskrækkende på en almindelig læser. En af Hjelmslevs hovedteser er at sprogets indholdsside (altså groft sagt, ordenes betydninger) kan analyseres lige så præcist som dets udtryksside (de fonetiske fænomener). Det er en meget besnærende og æstetisk tilfredsstillende tanke, men den har samtidig vist sig at være en af teoriens svage punkter: Der er simpelthen ikke ført håndgribeligt bevis for at den er rigtig. Beskrivelsen af sproglige indholdsstørrelser har altid været – og er endnu – for enhver form for lingvistik noget uhyre vanskeligt.

Et andet af Hjelmslevs væsentlige værker er også skrevet på dansk. Det er den lille »populærvidenskabelige« introduktion *Sproget* (skrevet i begyndelsen af 1940'rne, men først udkommet i 1963). Ellers foreligger de fleste af hans værker på fransk og engelsk.

Hjelmslev var 1934-1937 docent i sammenlignende sprogvidenskab ved Aarhus Universitet, i 1937 efterfulgte han Holger Pedersen i København, mens stillingen i Aarhus overtoges af Jens Holt.

I 1931 var Hjelmslev med til at grundlægge Lingvistkredsen i København, hvorigennem i de kommende årtier den videnskabelige diskussion mellem danske sprogforskere kanaliseredes. Kredsen udgiver et tidsskrift *(Acta Linguistica)* og en skriftrække *(Travaux)*. Han fik i tidens løb en række administrative tillidsposter der opslugte en del af hans forskningstid. Han var dekan 1947-1948, medlem af konsistorium 1948-1964, prorektor 1952-1953, med meget andet.

Interessen for Hjelmslevs lingvistik er i disse år stigende. Der udkommer en mængde oversættelser af hans værker på forskellige sprog (engelsk, fransk, japansk, spansk, tjekkisk, tysk m.v.), ligesom man også mer og mer kan se ham diskuteret i den internationale forskning. Men en umiddelbar arvtager har han ikke fundet inden for dansk sprogvidenskab. Dog kan en kraftig indflydelse fra Hjelmslev spores i en udløber af den amerikanske strukturalisme, Sidney M. Lambs stratifikationelle lingvistik.[21]

Blandt Hjelmslevs elever må nævnes *Jens Holt* (1904-1973), der havde studeret indoeuropæisk sprogvidenskab hos Meillet i Paris efter i 1929 at være blevet cand.mag. i græsk og latin. Holt blev som nævnt Hjelmslevs efterfølger ved Aarhus Universitet og har publiceret en række arbejder der er stærkt prægede af glossematikken. Hans største fortjeneste ligger nok i at han i Danmark har vakt interesse for og udbredt kendskab til det ældst kendte

21. Et særnummer af det franske tidsskrift Langages (bd. VI, 1967) handler om *L'Héritage de Hjelmslev au Danemark*. En bibliografi over Hjelmslevs skrifter findes i Travaux du Cercle linguistique de Copenhague, bd. 12, 2.udg., 1970.

indoeuropæiske sprog, hittitisk, gennem to populariserende bøger.[22] Disse to værker indeholder ganske vist ikke nogen originale synspunkter, men er til gengæld et par særdeles redelige introduktioner til et vanskeligt sprog og en fremmedartet kultur.[23]

Hjelmslev var den seneste af de store danske sprogforskere, og sandsynligvis også den sidste. Sprogvidenskaben er nutildags blevet et så uoverskueligt foretagende, at det næppe længere vil være noget enkelt menneske forundt at tilegne sig den og præge den på samme måde som fortidens genier har kunnet. Med Hjelmslev har den danske lingvistiske tradition fundet en værdig afslutning. Mange steder i verden er sprogforskning forbundet med metafysiske spekulationer eller nationalistisk narreværk. Intet af den slags findes hos de fem internationalt berømte københavnske sprogvidenskabsmænd. Rask – Verner – Thomsen – Pedersen – Hjelmslev: Alle har de været præget af samme nøgternhed og samme videnskabelige trang til at skaffe eksakt og tilforladelig viden tilveje. Og dog har hver og en af dem været besjælet af »den vistnok stærkeste Begejstring, Verden kender: sprogvidenskabelig Begejstring«.[24]

DEN NUVÆRENDE SITUATION

Faget

Indoeuropæistikken har i løbet af det 19. århundrede udviklet sig fra at være en form for generel videnskabsdisciplin, »sammenlignende sprogvidenskab«, til at blive en meget specifik forskningsgren omhandlende de interne relationer mellem godt et dusin sprog, væsentligst oldtidssprog. Denne udvikling kan iagttages overalt både i Europa og Amerika. Nogle steder er, som nævnt i begyndelsen af denne fremstilling, den indoeuropæiske sprogvidenskab indgået i en symbiose med diverse enkeltsproglige filologier, f.eks. indisk eller græsk. Men i Danmark har der ikke rigtig været tilløb til noget sådant.

Ude omkring i verden er der opstået en ny generation af indoeuropæister, som i deres forskning er præget dels af dén grundlæggende revision, som hittitisk gav stødet til, dels de impulser der – f.eks. via den polske sprogforsker Jerzy Kuryłowicz – er tilflydt den sammenlignende sprogvidenskab fra den

22. *Hittiterne og deres sprog,* Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning 163, 1933. *Kilder til Hittiternes historie,* 1951.

23. Jfr. Knud Jordals nekrolog over Holt i Aarhus Universitets Årsberetning 1973-74, på engelsk i *Acta Ling. Hafn.* XVI, 1978, s. 215-220.

24. Jacob Paludan: *Markerne modnes,* (1927) 1967, s. 96.

almene lingvistik. I Danmark mangler denne generation stort set. Den har dog været repræsenteret ved Københavns Universitet af nordmanden Fredrik Otto Lindeman, der i årene 1970 til 1976 var professor i sammenlignende sprogvidenskab, men derefter vendte tilbage til Oslo Universitet. Lindeman har i et meget stort antal afhandlinger beskæftiget sig med en lang række problemer indenfor især indoeuropæisk lydlære og grammatik. Hans lille håndbog *Einführung in die Laryngaltheorie* (Berlin 1970, ny udgave under forberedelse) behandler et af de allermest centrale emner indenfor den »nye« indoeuropæistik.

Studiet

Da Holger Pedersen i 1937 fratrådte sit professorat på grund af alder, overtoges det som nævnt af Louis Hjelmslev. Dette generationsskifte kom samtidig til at betyde en gennemgribende nyorientering af faget sammenlignende sprogvidenskabs organisation i retning af almen lingvistik. I konferensordningen af 1940 lagdes der ikke blot vægt på grundigt kendskab til indoeuropæisk oldsprog; der krævedes nu også, i modsætning til tidligere, tekstopgivelser fra tre indbyrdes ubeslægtede ikke-indoeuropæiske sprog. Magisterkonferensen, der i forvejen ikke var noget let eksamen, var hermed blevet så vanskelig at den i praksis virkede som en effektiv adgangsbegrænsning. I perioden 1940-70 aflagdes den kun af 3 kandidater (i hele den hidtidige del af århundredet har 10 personer bestået den). Et ikke helt lille antal personer har påbegyndt studiet men er enten skiftet til et andet eller har trukket sig tilbage med psykiske skader. De tre uddannede magistre er alle gået over i andre fag: indisk filologi, almen lingvistik, pragmatik. Konferensen har altså ikke fungeret efter sin hensigt som forskeruddannelse m.h.t. indoeuropæisk sammenlignende sprogvidenskab.

En væsentlig baggrund for dens manglende formålstjenlighed var uoverensstemmelsen mellem eksamenskravene og Hjelmslevs videnskabelige interesser. Den filologiske indleven i oldsprogstekster, uden hvilken det er umuligt at bedrive sober og vederhæftig indoeuropæisk forskning, havde ikke Hjelmslevs aktive bevågenhed. For ham var de indoeuropæiske sprog blot en sprogæt blandt mange andre, en sprogæt der af tilfældige årsager var særlig godt udforsket, men som ikke i sig selv kunne afsløre mere om det abstrakte begreb 'sprog' end nogen andre.

En lykke for studiets overvintring har det været at iranisten *Kaj Barr* (om denne se i øvrigt bd. VIII) igennem sin grundlærde undervisning i diverse indoeuropæiske sprog (både iranske som oldpersisk, avestisk, nypersisk, og andre, specielt oldarmensk) har kunnet give de studerende indenfor faget

indoeuropæisk en fyldestgørende orientering i studiets filologiske fundament. Det er at beklage at næsten intet af Barrs uhyre, men kritisk sobre viden er blevet udmøntet på prent. Hans kuriøse sproghistorie, *Latinsk grammatik og receptlæsning* (1957), er kun en pauver erstatning for hvad der kunne have foreligget fra hans hånd.

Hjelmslevs holdning fik konsekvenser også i årene efter hans død. Da professoratet skulle besættes i 1970, var der ingen kvalificerede sammenlignende sprogforskere at hente i Danmark, hvorfor stillingen blev beklædt med en udlænding, nordmanden Fredrik Otto Lindeman, som igen fratrådte i 1976 for at overtage et professorat i Oslo. Professoratet blev derefter opslået i indoeuropæisk sprogvidenskab *eller* almen lingvistik, og på samme måde blev i 1977 en ledig amanuensisstilling opslået i indoeuropæisk sprogvidenskab *eller* finsk-ugrisk. I begge tilfælde gled stillingerne den indoeuropæiske sprogsammenligning af hænde: Professor blev fonetikeren og lingvisten Jørgen Rischel, som adjunkt ansattes fenno-ugristen Michael Larsen. Samtidig bevilgedes der fra november 1978 orlov til lektor Jens Juhl Jensen, som indtil da delvis havde varetaget den indoeuropæiske undervisning. Op til universitetsjubilæet, 150 år efter Rasmus Rask knyttedes til Københavns Universitet som lærer, er situationen derfor den at faget nu ikke længere råder over nogen fast stilling: En cirkel er sluttet. Eller med et mere rammende nudansk udtryk: Løbet er kørt.

Der er i de senere år gjort et par forsøg på at overkomme det dødvande som 1940-konferensen og Hjelmslevs praktiseren af den havde skabt. I en kort periode (1966-68) beklædtes professoratet af germanisten Gunnar Bech (se s. 317 ovenfor), som fik indrettet en magisterkonferens i lingvistik, der omfattede både synkronisk (ikke-historisk) og diakronisk (historisk) sprogvidenskab. Den nye konferens var opbygget omkring et konkret hovedsprog (altså ikke et fiktivt grundsprog à la det indoeuropæiske), »i hvilket universitetet har en tilstrækkelig udbygget undervisning«. Den Bech'ske konferens udmærker sig på adskillige punkter: Den tager hensyn til hvad der realistisk kan nås i et almindeligt studieforløb; den er indrettet efter Københavns Universitets ressourcer; og den sikrer at kandidaten er all-round, men ikke overfladisk, orienteret på en række gebeter der er væsentlige for sprogvidenskabelig forskningsvirksomhed. Desværre er den stort set blevet overset i universitetets eksamenssystem: Kun én kandidat har aflagt den (med tysk som hovedsprog), og i 1979 studerer kun én person efter den (med fransk som hovedsprog).

Den indoeuropæiske studieordning blev revideret i Lindeman-perioden, så den kom til at omfatte dels en bifagseksamen (centreret omkring de store indoeuropæiske sprog: sanskrit, græsk og latin), dels en magisterkonferens i

'indoeuropæisk komparativ lingvistik' hvor pensumkravene m.h.t. originale tekster var stærkt reducerede i forhold til 1940-ordningen, idet hovedvægten lægges på beherskelse af den sprogsammenlignende metode. De af Bech og Lindeman foretagne revisioner modsvares ikke af noget lignende ved Aarhus Universitet, hvor man stadig har en eksamen i sammenlignende sprogvidenskab, som minder stærkt om den københavnske 1940-ordning. Den århusianske konferens er i alt aflagt af 4 personer (i løbet af 1960'erne og 70'erne), hvoraf ingen bagefter aktivt har drevet forskning indenfor indoeuropæisk sammenlignende sprogvidenskab.

En sammenhængende studieordning vedrørende almen lingvistik blev oprettet i 1969 (bifag) og 1973 (hovedfag). Den er siden blevet revideret. Karakteristisk for den, også i dens nuværende form, er at den i første række sigter mod en kritisk orientering om de mange forskellige moderne lingvistiske skoler, mens den kun i mindre grad lægger op til selvstændig forskningstræning. Hovedfagseksamen er bestået af 4 personer, der alle senere har haft kandidatstipendium eller er blevet ansat som universitetslærere (ved Københavns Universitet samt Roskilde og Aalborg Universitetscentre), mens bifagseksamen derudover er bestået af en lille snes kandidater. Bifagsordningen kan nærmest karakteriseres som en slags mellemteknikeruddannelse der fungerer bedst i forbindelse med en hovedfagseksamen i et konkret sprogfag.

I 1940-ordningen af magisterkonferensen i sammenlignende sprogvidenskab er finsk-ugrisk principielt ligestillet med indoeuropæisk som muligt 'hovedområde'. Denne eksamen har dog i praksis haft liden betydning: Kun én person har aflagt den finsk-ugriske magisterkonferens (ovennævnte M. Larsen). Men arrangementet har medført at der siden 1942 har været knyttet en stilling i finsk til faget. Denne stilling, som henhører under en dansk-finsk udvekslingsaftale, har næsten uafbrudt været beklædt med gæstelektorer udsendt fra Finland, senest af fil.dr. Olavi Nuutinen (1970-75) og fil.dr. Annikki Kaivola-Bregenhøj (fra 1975). Et bifag i finsk blev oprettet i 1965, hovedfag i 1975. Den førstnævnte eksamen er bestået af godt et dusin kandidater, mens den sidstnævnte endnu ikke har været aktuel. Desuden oprettedes der i slutningen af 1960'erne et bifagsstudium i ungarsk. En revision af disse studieordninger er under overvejelse.

De forskellige kandidater der er blevet uddannet inden for instituttets fagområder er næsten alle blevet ansat i universitetsverdenen, som lærere i lingvistik, sammenlignende sprogvidenskab, indisk, iransk, nordisk, tysk og fransk ved følgende universiteter: København, Odense, Oslo, Roskilde Universitets Center, Aalborg Universitets Center. En enkelt kandidat med dansk som hovedfag og lingvistik som bifag er adjunkt i gymnasieskolen. Et par personer er arbejdsløse.

Instituttet

I 1956 oprettedes Institut for Lingvistik og Fonetik (se s. 412 nedenfor), som fik til huse i en tidligere professorgård beliggende Store Kannikestræde 13.[25] Universitetets organisering i institutter var endnu i sin spædeste vorden, og etableringen af en særlig enhed for et af fakultetets allermindste fag (i den forgangne del af århundredet var der i alt uddannet 2 kandidater!) må først og fremmest ses som en anerkendelse af Hjelmslevs store internationale berømmelse. Instituttet rummede ét par kontorer, et aflytningsrum med grammofoner og båndoptagere, et køkken hvor man endnu kunne slå hovedet mod resterne af et fordums ildsted, samt endelig en bogsamling af ret blandet herkomst: Dels indoeuropæisk faglitteratur overført fra Filologisk Laboratorium, dels Lingvistkredsens bibliotek som permanent lån, dels mange af Holger Pedersens efterladte bøger. Gennem systematiske indkøb, herunder en særbevilling på 12.000 kroner efter Hjelmslevs død, er det i nogen grad lykkedes at rette op på de oprindelige skævheder, især et stort efterslæb m.h.t. litteratur om indoeuropæisk sprogvidenskab.

Foråret 1966 udnævntes Eli Fischer-Jørgensen til professor i fonetik (se s. 411 nedenfor), og samtidig deltes det hidtidige institut i to enheder: Institut for Lingvistik og Institut for Fonetik, mens der fra 1970 etableredes et særskilt Institut for Anvendt og Matematisk Lingvistik på grundlag af det tidligere sproglaboratorium. Ved udflytningen til universitetskomplekset på Amager i 1975 forenedes de tre institutters bogsamlinger til et fælles Lingvistisk Bibliotek, hvori der senere er indgået en større bogsamling tilhørende Audiologopædisk Forskningsgruppe, oprindelig afkøbt fonetikeren professor, dr.phil. Svend Smith, Hamburg.

I 1966 overførtes Institut for Lingvistiks finske og ungarske faglitteratur til en særlig afdeling beliggende Dyrkøb 3, bagved Domkirken. Ved udflytningen til Amager blev denne særsamling placeret på Lingvistisk Bibliotek, dog således at den katalogiseres separat omend den budgetmæssigt henhører under Institut for Lingvistik. Samlingen er vokset stærkt, bl.a. takket være boggaver fra Finlands og Ungarns ambassader.

I alt omfatter Lingvistisk Bibliotek ca. 18.000 bind og må siges at være et særdeles tilfredsstillende undervisnings- og forskningsinstrument. Særlig værdifulde er samlingerne indenfor keltisk, armensk og albansk (Holger Pedersens håndbibliotek).

Det nærmere samarbejde mellem instituttets forskellige fag som udflytnin-

25. Om bygningen se Robert Egevang: *Professorgårdene i latinerkvarteret,* 1975.

gen har resulteret i, understregedes i slutningen af 1978 af at de hidtidige tre studienævn i henholdsvis lingvistik, indoeuropæisk komparativ lingvistik samt finsk-ungarsk på foranledning af fakultetsstudienævnet blev smeltet sammen til ét studienævn. Det er endnu for tidligt at skønne om denne omstændighed vil bevirke en yderligere integration af fagene og deres studieordninger.

Instituttets stab af fast ansatte videnskabelige lærere består i 1979 af 1 professor, 4 lektorer (hvoraf 1 har orlov) og 1 adjunkt. Desuden er der tilknyttet 1 kandidatstipendiat.

Lektor *Una Canger* (f. 1938) har studeret sammenlignende sprogvidenskab ved universiteterne i København og Kraków samt lingvistik i Berkeley, California (Ph.D. 1969). Upubliceret doktorarbejde på grundlag af egne feltstudier i Guatemala: »Analysis in Outline of Mam, a Mayan Language«. Har siden 1970 især arbejdet med aztekisk (studierejser til Mexico 1973, 1976, 1977, 1978). Et trykfærdigt manuskript, *Five Studies Inspired by Nahuatl Verbs in* -ao, vil blive udsendt som Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague bd. 19.

Lektor *Niels Ege* (f. 1927) er uddannet i indoeuropæisk og almen sprogvidenskab ved universiteterne København og Yale. Han er mag.art. i sammenlignende sprogvidenskab (1957) og har forskningsmæssigt især beskæftiget sig med østasiatiske sprog (japansk og lawa, et mon-khmer sprog der tales i det nordvestlige Thailand) foruden studier med henblik på en nyvurdering af Hjelmslevs sprogteori i lyset af nutidig sprogvidenskab.

Lektor *Jens Juhl Jensen* (f. 1940) har studeret i København, Istanbul, Ankara, Rom og Kiel, og er mag.art. i sammenlignende sprogvidenskab (1972). Af særlig betydning for hans videnskabelige udvikling har været Kaj Barr og Louis Hjelmslev, samt Helmuth Bossert (Istanbul). Et større værk om *Latin Numerical Composition: Studies in Ancient and Medieval Text Production,* hvortil en del forarbejder foreligger trykt, kan ventes indleveret som disputats i 1979. Har 1978-80 orlov for at lede et »administrationstolkekursus« ved Handelshøjskolen i København.

Lektor *Annikki Kaivola-Bregenhøj* (f. 1939) er uddannet som folklorist hos professor Matti Kuusi, Helsinki (fil.lic. 1971, fil.dr. 1978), og har især forsket inden for gådetraditionen i de østersø-finske sprog. Har publiceret *Finnish Riddles* (sammen med Leea Virtanen og Aarre Nyman, Helsinki 1977) og doktorarbejdet *The Nominativus Absolutus Formula: One Syntactic-Semantic Structural Scheme of the Finnish Riddle Genre* (Helsinki 1978).

Adjunkt *Michael Larsen* (f. 1947) har studeret fenno-ugristik ved Københavns og Helsinki universiteter, og er mag.art. i sammenlignende sprogviden-

skab med hovedområde i uralske sprog (1976). Har forskningsmæssigt bl.a. beskæftiget sig med samiske dialekter og det genetiske forhold mellem samisk og de østersø-finske sprog.

Professor *Jørgen Rischel* (f. 1934) er mag.art. i nordisk filologi fra Københavns Universitet 1960, dr.phil. 1974 på en afhandling om *Topics in West Greenlandic Phonology*. Rischel er en overordentlig produktiv forsker, der især har gjort sig gældende på følgende områder: Nordisk (herunder færøsk) filologi, almen fonetik og fonologi, grønlandsk sprogvidenskab. Han har været med til at udarbejde retningslinjerne for den nye grønlandske retskrivning, ligesom han under sin tidligere ansættelse ved Institut for Fonetik har medvirket ved konstruktionen af forskelligt fonetisk apparatur (se i øvrigt nedenfor s. 405 og 416).

Kandidatstipendiat *Svend Erik Rosenberg* (f. 1940) er beskæftiget med et forskningsprojekt om »sammenhængen mellem transformationsgrammatikkens opfattelse af grammatiske relationer og dens udvidelse af sætningsstrukturbegrebet«.

Instituttets samlede videnskabelige interesseområde er, som man vil se, meget vidtfavnende, men også meget spredt. Karakteristisk er derfor at samarbejde om forskningsopgaver er næsten ikke-eksisterende.

Anvendt og matematisk lingvistik

Af Henning Spang-Hanssen

ANVENDT SPROGFORSKNING SOM TRADITION

Sprogforskning der sigter på anvendelse af forskningens resultater er så gammel som sprogforskning overhovedet. At udvide sprogets muligheder eller få det til at fungere bedre har været en stadig bevæggrund for at studere sproget som menneskelig aktivitet og for at beskrive de enkelte sprog og deres ligheder eller forskelle. Det er umuligt at forestille sig opkomsten af selv de ældste skriftsprog uafhængigt af tilvejebringelse af betydelig viden om lydlige forhold, ordopbygning og sammenhænge mellem ordbetydninger. I historisk tid har spørgsmål om ændringer i overtagne stavemåder eller om udformning af skriftsprog for hidtil skriftløse sprog affødt overmåde mange sprogvidenskabelige undersøgelser.

Det er således snarere reglen end undtagelsen, at danske sprogforskere – fra *Peder Syv* (1663) over *Rasmus Rask* frem til nutiden – har beskæftiget sig indgående med skriftsprogets indretning. Karakteristisk er titlen på et af Rasks arbejder: *Forsøg til en videnskabelig dansk retskrivningslære* (1826). Et andet fremtrædende eksempel er *Jens Høysgaards* orginale analyse af dansk (1743 og følgende år); denne fremstilling, der i 150 år udgjorde den udførligste beskrivelse af modersmålet, skylder vi det kald, Høysgaard følte, til at bringe system og orden i stavningen.

Foruden retskrivningsspørgsmål har især fremmede ords udskiftning med »gode danske« (Peder Syv bruger dette udtryk) været en drivkraft for vore ældre sprogforskere. Nært knyttet dertil er det almene spørgsmål om at »vælge sine ord ret«; et arbejde med dette sigte er H. O. Nysteds *Rhetorica laia – Lægmands talekunst og bondens veltalenhed* (1727), der som titlen viser nok går ind på den egentlige retoriks område, men tillige i betydelig grad behandler lingvistiske emner som sammensatte ord og brug af nægtelser. På grænsen mellem stavning og morfologi (bøjning) står bl.a. Høysgaards indgående behandling af »at giøre Forskjel på Numerus Singularis og Pluralis i Verbis«, f.eks. *han skriver* over for *de skrive,* en forskel der jo i skriften først afskaffedes i år 1900.

En igennem historien stærk og hyppig bevæggrund til at undersøge og beskrive ukendte sprog har været at bringe naturfolk civilisationen, dels med handel for øje, dels for at udbrede den rette tro. Utallige sprogbeskrivelser og

ordbøger, ofte af høj videnskabelig kvalitet, skyldes missionsvirksomhed. I dansk sammenhæng er det nærliggende at nævne *Hans Egedes* og især sønnen *Poul Egedes* grammatiske arbejder og ordbog over vestgrønlandsk.

Det er selvfølgeligt, men måske netop derfor ofte overset, at ordbogsarbejde typisk sigter på anvendelser. Det gælder tosprogede ordbøger og fagordbøger, der benyttes i undervisning, ved oversættelse og til terminologisk arbejde; det gælder også mere utraditionelle former som hyppighedsordbøger, der bl.a. benyttes i undervisning, både i modersmålet og i fremmedsprog, og baglænsordbøger, der bl.a. benyttes i forbindelse med datamaskinel sprogbehandling.

I 1800-tallets sidste halvdel voksede i flere europæiske lande et stort behov op for skoleundervisning i modersmålet og i fremmedsprog. Dette førte til en nyvurdering af sprogundervisning, der hidtil havde været domineret af traditioner i og fra latinundervisning, og skabte bl.a. behov for lærebøger, som forudsatte nye videnskabelige studier af sprogenes grammatik. For dansks vedkommende udkom i 1893, som resultat af en prisopgave stillet af Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet, *Dansk sproglære til brug ved undervisningen i lærde skoler og seminarier,* og året efter *Dansk sproglære med sproghistoriske tillæg, Haandbog for lærere og viderekomne,* begge forfattet af *Kristian Mikkelsen,* der var overlærer ved Roskilde Katedralskole. Få år senere, i 1901, gjorde *H. G. Wiwel,* der var adjunkt (senere overlærer) i Aalborg, i *Synspunkter for dansk sproglære* gældende, at modersmålsundervisning burde have karakter af iagttagelse, hvorved eleverne selv skulle nå til et grammatisk system, mens hidtidig grammatikundervisning havde stillet eleverne over for et forud givet system, som tilmed gav en dårlig beskrivelse af dansk, eftersom det baserede sig på de klassiske sprogs grammatiske forhold. Efter Wiwels opfattelse eksisterer der ingen almen grammatik, fælles for alle sprog og opstillet med logisk baserede kategorier.

Problemer om grammatikkens begrundelse i det enkelte sprogs eller i universelle forhold har stærkt præget lingvistikken i 1900-tallet; den strukturelle lingvistik (fra 1930'rne), senere transformationsgrammatikken, og senere igen sprogbrugsorienteret lingvistik har lagt vægten forskellige steder, og tilsvarende har vurderingen af grammatikkens rolle i sprogundervisning varieret stærkt, især hvad angår modersmålet. Det har været mærkbart for rent lingvistisk forskning af dansk, at der periodevis ikke fra skoleside har været formuleret behov for grammatikundervisning eller at behovet har haft karakter af grammatik med henblik på senere eller samtidig undervisning i fremmedsprog.

Sprogundervisningens nyvurdering sidst i 1800-tallet gjaldt i ikke mindre grad fremmedsprog. Foruden spørgsmål om grammatisk beskrivelse –

hvordan skal f.eks. ordstilling i engelsk bedst beskrives i forhold til dansk – rejste de levende fremmedsprog problemet udtaleundervisning. Den betydning, som udvikling af lydskrift til lærebogs- og ordbogsbrug har haft for faget fonetik, er skildret andetsteds i dette værk, specielt under omtalen af *Otto Jespersen* (professor i engelsk 1893-1925) som fonetiker. Hans i 1885 udgivne engelske grammatik til skolebrug inddrog lydskrift selv i afsnit om syntaks og illustrerer hans interesse for mange sider af fremmedsprogsundervisning og for at give den et videnskabeligt grundlag. I 1886 var han blandt initiativtagerne til, at der ved 3. nordiske filologmøde blev drøftet reformeret sprogundervisning, og 1901 kom hans bog *Sprogundervisning,* i engelsk oversættelse (*How to teach a foreign language*) 1904. Det er illustrerende for vekselvirkningen mellem anvendt forskning og samfundsforhold, at den nysproglige linie i det danske gymnasium blev indført 1903.

Nyvurderingen af sprogundervisning udvidede også perspektivet fra selve sproget og sprogbeskrivelsen til sprogets brug og brugere, altså til individet. Sprogpsykologi kom ind som forskningsområde af såvel ren som anvendt natur, selv om betegnelserne sprogpsykologi og psykolingvistik først langt senere blev almindelige. I 1911 udgav *Chr. B. Flagstad,* der var adjunkt ved Metropolitanskolen i København, en bog med titlen *Sprogpædagogikens psykologi.* Barnets tilegnelse af sit modersmål blev genstand for undersøgelser, bl.a. med henblik på lettere og bedre metoder til tilegnelse af et fremmed sprog. Otto Jespersen behandler børnesprog i *Nutidssprog hos börn og voxne* (1916) og i nogle senere bøger.

Otto Jespersens forskning omfattede andre emner, som i nutiden vil blive opfattet som anvendt lingvistik. Som adskillige andre sprogforskere beskæftigede han sig med retskrivningsspørgsmål. Mere alment var det hans opfattelse, at sprogene befinder sig i positiv udvikling, der tillader os at meddele os mere præcist til hinanden med simplere midler end hvad ældre sprogtrin tillod. *Fremskridt i sproget* er titlen på indledningen til hans disputats 1891 om engelske kasus; i omarbejdet form udkom den på engelsk med *Progress in language* som bogens titel. Dette grundsyn, der undsagde en ældre teori om, at sprog som nutidigt engelsk og dansk er nedbrydningsprodukter, er parallel til Darwins udviklingsteori, men i samklang med samtidens tiltro til, at menneskelig fornuft kan fremkalde eller fremskynde fremskridt, ville Jespersen direkte bidrage til sprogenes fremskridt gennem bevidst planlægning og styring af sprogudvikling. I en artikel fra 1902 anvender han om dette ordet *sprogrøgt,* der i sig selv illustrerer et betydningsfuldt område af sprogrøgten, nemlig tilvejebringelse af egnede betegnelser for nye begreber. Ofte er der herved tale om fagspecifikke begreber, og dermed om fagord eller termer, men mange oprindelige fagord overgår som følge af teknisk eller

anden samfundsmæssig udvikling til almensproget, således at systematisk terminologiarbejde rejser mange problemer, der kalder på anvendt sprogforskning.

En vidtgående form for sproglig planlægning er at konstruere sprog, der er tilpasset en bestemt opgave. De mange forslag til internationale hjælpesprog er eksempler herpå. I de fleste tilfælde er de konstrueret uden sprogvidenskabelig medvirken, men også på dette felt fandt Otto Jespersen, at der var behov for anvendt sprogforskning, og efter mange års beskæftigelse med de hidtil foreslåede hjælpesprog udsendte han i 1928 bogen *An International Language* (en forkortet dansk udgave hedder *Et verdenssprog*), hvori han fremstiller grammatikken for et nyt hjælpesprog, som han døber Novial, og i detaljer motiverer sit valg af lyd- og skriftsystem, grammatisk system og orddannelsessystem. Bogen er et klart eksempel på anvendt sprogforskning, og det kan ikke med rimelighed bebrejdes Otto Jespersen, at han ikke i sin forskning inddrog spørgsmål om sproglige – herunder psykolingvistiske og sociolingvistiske – årsager til hjælpesprogstankens ringe gennemslagskraft i den 2. efterkrigstids verden.

ANVENDT LINGVISTIK FÅR NAVN

Anvendt lingvistik har som skildret i det foregående en lang tradition, men har været en side af sprogvidenskab overhovedet og har ikke været følt som nogen særskilt disciplin. En sondring mellem anvendt lingvistik og teoretisk (eller ren) lingvistik gør sig først gældende, efter at strukturelle synspunkter slog igennem i 1930'rne. Den strukturelle lingvistik betragter sproget først og fremmest som en formel struktur, et system af relationer som kan – og bør – udforskes med nøje angivne metoder, der igen forudsætter et nøje angivet videnskabsteoretisk grundlag. For forskningen om det enkelte sprog betyder dette, at interessen samles om analyse og beskrivelse af et bestemt sprogtrin – modsat studiet af sprogforandringer gennem tiden – og at hvert sådant sprogtrin søges behandlet med samme teoretiske apparat, men uafhængigt af andre sprog og sprogtrin.

Den sproglige hverdag for den enkelte sprogbruger udgør kun et råmateriale for den strukturelle analyse, ikke et forskningsobjekt, og det videnskabsteoretiske grundlag omfatter ikke det synspunkt at påvirke sprog – hverken som system eller som sprogbrug – for at søge større tilpasning mellem sprogbrugernes muligheder og deres behov. Strukturel lingvistik er ikke egentlig negativ over for anvendt sprogforskning, men anser sådan forskning for underordnet i den forstand, at den bør afvente den rene lingvistiks resultater.

Dette synspunkt er på en måde berettiget, da anvendt lingvistik bør bygge på den sikrest mulige viden om sproget og sprogene, men den strukturelle lingvistik koncentrerede sig om visse sider af de sproglige fænomener og ignorerede mere eller mindre bevidst en del områder, hvis udforskning er helt nødvendig som led i anvendt lingvistik. Det gælder ikke mindst forholdet mellem sprog og individ og mellem sprog og samfundsforhold.

Den strukturelle retning betød en umådelig styrkelse af lingvistikken, og takket være banebrydende strukturalister som *Viggo Brøndal* (professor i romansk), *Louis Hjelmslev* (professor i sammenlignende sprogvidenskab) og *Hans Jørgen Uldall* (fonetiker og anglist) nåede ikke mindst dansk sprogforskning i strukturalismens glansperiode fra ca. 1935 til ca. 1955 et af sine højdepunkter. Visse af strukturalismens resultater, især om forholdet mellem talt og skrevet sprog har haft umiddelbar betydning i anvendt lingvistik, idet skriftsprogets indretning kom til at fremtræde i nyt lys. I Danmark tog navnlig *Paul Diderichsen* (professor i dansk) og noget senere *Henning Spang-Hanssen* dette område op. Men som helhed var strukturel sprogforskning fjern fra anvendt sprogforskning, og da strukturalismen ved sin stringens appellerede stærkt til mange unge forskere, kom anvendt forskning til at træde i baggrunden i 30'rne og 40'rne, ikke mindst i Danmark.

Behovene for anvendt sprogforskning bestod dog lige stærkt, og situationen under og lige efter 2. verdenskrig bragte på internationalt plan kendte områder frem på ny måde. Det gjaldt især fremmedsprogsundervisningens teori og metodik. I forbindelse med krigen var der mange steder og for mange sprogs vedkommende udviklet intensivkurser, bl.a. under brug af *sproglaboratorier,* hvor hver enkelt elev lytter til et korrekt indtalt lydbånd, gentager eller svarer til båndet via mikrofon, lytter til sin egen præstation, søger at forbedre den, lytter osv. (Jf. illustration s. 261). Som supplement til forud indtalte bånd kan en lærer tale til eleven gennem dennes høretelefon og korrigere individuelt. Med billedbåndsteknik kan også synsindtryk, f.eks. film af situationer, hvori bestemte kommunikationstyper optræder, udnyttes i undervisning med sproglaboratorier.

Omkring sådanne nye metoder opstod en omfattende forskning vedrørende valg af materiale, stigningstakten i dettes sværhedsgrad, personers ulige evner til at forbedre egen udtale, sprogindlærings sammenhæng med alder, modersmålets indflydelse, hukommelsesfaktorer ved tilegnelse af ordforråd osv. osv. Og denne forskning, der var affødt af nye teknikker og metoder, stimulerede i det hele taget forskning i fremmedsprogspædagogik.

I Frankrig blev betegnelsen »anvendt lingvistik« (linguistique appliquée) stærkt benyttet om sådan forskning, og tilsvarende betegnelser kom snart i brug i andre lande. Måske havde på dansk ordet »anvendelseslingvistik«

været at foretrække, da det mere peger på, at der er tale om forskning – med anvendelse for øje – og ikke blot om anvendelser af foreliggende forskning. Når man hyppigere møder »anvendt lingvistik« end »anvendt sprogvidenskab«, hænger det sammen med, at ordet lingvistik i det hele taget i de senere årtier har vundet stærkt indpas i dansk såvel som i andre sprog. En artikel (af Henning Spang-Hanssen) i Danske Studier 1944, udkommet 1947, har titlen »Behovet for en anvendt sprogvidenskab«.

Internationalt og i Danmark kom betegnelsen anvendt lingvistik snart til at dække mere end forskning vedrørende sprogpædagogik, og siden 1964 er der blevet holdt internationale kongresser for anvendt lingvistik, organiserede af Association Internationale de Linguistique Appliquée (AILA). Den 3. kongres blev holdt på Handelshøjskolen i København 1972 og behandlede bl.a. sprogundervisningsstrategier, sprogtest, programmeret sprogundervisning, børnesprog, flersprogethed hos børn og voksne, sprogundervisning for handicappede, styring af sprog, leksikografi, terminologi, fagsprog, oversættelsesteori, kontrastiv lingvistik, grammatiske modeller, kommunikationsteori, psykolingvistik og sociolingvistik.

Flere af disse områder genfindes som emner på de lingvistkongresser, der traditionelt har koncentreret sig om ren lingvistik. Den adskillelse af ren og anvendt lingvistik, som er skildret ovenfor i forbindelse med den strukturelle retning, fortsatte i den periode, hvor den rene lingvistik domineredes af den transformationelt-generative retning, dvs. igennem 1960'erne. Til trods for at denne retning, knyttet især til amerikaneren Noam Chomskys navn, tager sprogbrugerens beherskelse af modersmålet som teoretisk udgangspunkt, afviser den at beskæftige sig med sprogets brug i den enkelte situation – den sproglige hverdag, performansen – og opererer med en idealiseret sprogbrugers kompetens. Kun på et abstrakt plan giver dette noget bidrag til forskning vedrørende sprogundervisning og modersmålstilegnelse, eller til forskning om tilpasning af sprogets muligheder til sprogets funktioner.

Senere tendenser inden for ren lingvistik står anvendt lingvistik væsentligt nærmere; det gælder ikke mindst sociolingvistik, der som teoretisk disciplin snarest er udviklet fra anvendt forskning, bl.a. vedrørende klassesprog såsom engelsk talt af negre i amerikanske storbyers slumkvarterer, eller vedrørende udvikling af u-landes sprog til medier for kulturel og faglig opbygning.[1] I løbet af 1970'erne har anvendt og ren lingvistik nærmet sig hinanden, men det er endnu for tidligt at se, om en fuld forening vil blive resultatet. Måske vil en

1. En fremstilling af sociolingvistikkens opkomst og udvikling kan findes i Jesper Hermann og Frans Gregersen: *Gennem sproget,* 1978. Denne bog behandler på samme måde udviklingen af psykolingvistik og sprogpsykologi; disse to betegnelser dækker stort set samme forskningsområde.

varig forskel ikke så meget angå, hvad der forskes i, som holdningen til forskningsopgaverne; måske er der ikke så meget tale om to slags sprogforskning som om to slags sprogforskere.

MATEMATISK LINGVISTIK

Matematiske modeller spiller en stor rolle i mange videnskaber. De kan hjælpe til at skabe overblik over store mængder af iagttagelser, og de kan være redskaber til opstilling af lovmæssigheder og hypoteser, som lader sig afprøve på nye iagttagelser. Matematikken frembyder en lang række modeller til forskellige typer af opgaver. Er man interesseret i at få sprog til at fungere bedre i en eller anden henseende, vil man snart få brug for at måle, tælle og vurdere talmæssige forskelle, og her melder *statistiske* modeller sig. Et sprog omfatter mange størrelser og konstruktioner (f.eks. sætningstyper), men de forekommer ikke lige hyppigt i sprogets forskellige anvendelser. F.eks. er ordene *ja, nej, jeg* meget hyppige i samtale, men meget sjældne i faglige tekster; i sammenhæng hermed er bogstavet *j* væsentligt hyppigere i nogle arter af tekster end i andre. I nogle tekster og situationer bruges overvejende sætninger i nutid, i andre overvejende i datid. Osv.

Undersøgelse af bogstavers og ords hyppighed er gammelkendt i forbindelse med dechifrering af koder – 1380 blev der i Milano udført bogstavtællinger til dette formål – og som grundlag for opbygning af stenografiske systemer. Økonomisk og fejlsikker telegrafi, telefoni og radiosending har siden Morse (1832) bygget på sprogstatistik over bogstaver og sproglyde, og den statistiske kommunikations- eller informationsteori, som i 1940'rne blev udviklet af telekommunikationsforskere, har siden stået i vekselvirkning med lingvistik, også hvad det teoretiske grundlag angår. Størst udvikling har sprogstatistiske undersøgelser dog fået i forbindelse med undervisning, idet såvel læse- og staveundervisning i modersmålet som fremmedsprogsindlæring bedst organiseres under hensyntagen til, hvor hyppigt forskellige ord og konstruktioner forekommer, og til hvilke fejl og fejltyper, elever især præsterer. I alle sådanne anvendelser må der suppleres med statistisk underbygget vurdering af, hvorvidt tallene er repræsentative for andre elever og for andre sproglige situationer.

For dansks vedkommende udførte *Aksel Noesgaard,* der var lærer på Frederiksberg, i 1930'rne omfattende undersøgelser både af ordhyppighed og af stavefejlshyppigheder. For engelskundervisning i Danmark har store amerikanske hyppighedsundersøgelser været af stor værdi både praktisk og teoretisk. Sprogstatistik og dens rolle i undervisning, ved stilistiske undersø-

gelser, til forfatterbestemmelse for tekster med ukendt forfatterskab, m.m., var et af de områder, som blev stærkt fremmet i de nordiske lande gennem Nordisk Sommeruniversitet, en organisation som i 1950'erne og 60'erne betød meget for udviklingen af især tværvidenskabelig forskning. En af sommeruniversitetets stiftere var Paul Diderichsen, der selv i høj grad var optaget af statistiske synspunkter på sproglige fænomener. På hans foranledning blev der i 1961 ved Københavns Universitet indført undervisning i matematisk lingvistik, ved Henning Spang-Hanssen, der i 1960 havde disputeret på et emne af sprogstatistisk karakter.

De matematiske modeller, som er blevet udviklet i forbindelse med sproglige hyppighedsforhold, genfindes i nationaløkonomi (bl.a. til beskrivelse af indkomstfordeling), i undersøgelser af forfatteres produktivitet, i forskning om dyre- og plantearters udbredelse, i sygdomsstatistik m.m., hvilket har givet lingvistik en fremtrædende plads i tværvidenskabelige studier af statistiske modeller.

En anden art af modeller præger den gren af matematisk lingvistik, som kan kaldes *algebraisk,* til forskel fra den hidtil omtalte statistiske eller kvantitative gren. Sproget som et system af elementer, der kan danne kombinationer, som igen kan udgøre eller omformes til elementer på andre trin, synes at kunne analyseres og beskrives med formaliserede sæt af regler for symboler ligesom i algebra. Man kunne sige, at al grammatik har brugt modeller, der har lighed med matematiske modeller, men den dybtgående formalisering, som er matematikkens styrke, har ikke været nødvendig – og næppe heller hensigtsmæssig – hvor det drejer sig om grammatikker til menneskebrug; vi er jo alle opvokset med mindst ét sprog, før vi overhovedet kommer i berøring med grammatisk beskrivelse, og vores viden om sagforhold i de situationer, hvori vi bruger sprog, gør mange sproglige omstændigheder selvfølgelige. Inden for teoretisk lingvistik har der siden strukturalismen været interesse for formaliseret grammatik af matematisk type, men den egentlige impuls til algebraisk lingvistik er kommet fra edb-teknikken.

På et alment plan rejser datamaskiners programmering spørgsmål af sproglignende karakter, jf. selve betegnelsen programmeringssprog. På et særligt plan ligger problemer ved at bruge datamaskiner til at behandle tekster og andre materialer fra naturlige sprog, med formål lige fra alfabetisering og til oversættelse for øje. Lige meget hvilket programmeringssprog man benytter, må et program til datamatisk behandling af sproglige data gå i ortografiske og grammatiske detaljer, som en fremstilling for mennesker næppe ofrer opmærksomhed. Det kræver f.eks. et omfangsrigt regelsæt at få datamaten (datamaskinen) til at skelne et sætningspunktum fra et forkortelsespunktum. Og det er uhyre kompliceret, måske umuligt til

```
ON                              CATEGORIE  N
PRETENDAIT                      CATEGORIE  W
QU'                             CATEGORIE  I
ELLE                            CATEGORIE  N
NE                              CATEGORIE  N
M'                              CATEGORIE  N
APPRENAIT                       CATEGORIE  W
RIEN                            CATEGORIE  N
,                               CATEGORIE  S
MAIS                            CATEGORIE  E
JE                              CATEGORIE  N
CROIS                           CATEGORIE  W
SURTOUT                         CATEGORIE  N
QUE                             CATEGORIE  I
MON                             CATEGORIE  D
GRAND-PERE                      CATEGORIE  N
LA                              CATEGORIE  D
TROUVAIT                        CATEGORIE  V
CALAMITEUSE                     CATEGORIE  N
.>                              CATEGORIE  A
LA PHRASE
WIWNSEWNINNVNA

ANALYSE DE LA PHRASE
 1 W/       /EWN/
 2    IWNS/       INNVNA
 3
```

Fig. 110. Udskrift fra en datamat programmeret til at inddele fransk tekst i hoved- og bisætninger, på grundlag af at den kan genkende verber og bisætningsindledere. Programmet tildeler alle ordene en kategori (ordklasse): Verber markeres med V eller (dersom et pronomen er subjekt) W, bisætningsindledere med I, ord af mindre relevant ordklasse med N. Derpå stryges alle pronominer før V eller W, og resultatet skrives ud (LA PHRASE). Således bliver den lodrette række NWINNNW.. til WIW.. Efter reduktionen sker analysen (ANALYSE DE LA PHRASE). Man ser, at W, svarende til On prétendait, er hovedsætning, at IWNS, svarende til qu'elle ne m'apprenait rien, er bisætning, osv.

fuldstændighed at »forklare« datamaten, at der er noget fælles i bl.a. *læse, læser, læst, læsning, ulæseligt, aflæse,* mens *aflæsning af affald* og *aflæsning af et termometer* har meget lidt tilfælles. Se også illustrationen med eksempel fra en maskinel sætningsanalyse, der er led i et projekt ved Institut for anvendt og matematisk lingvistik.

At udvikle fuldt formaliseret sprogbeskrivelse har vist sig nødvendigt for datamatstøttet ordbogsarbejde, oversættelse, orddeling ved linieskifte osv.,

men samtidigt bidrager sådanne bestræbelser til indsigt i, hvordan mennesker tilegner sig og bruger sprog. Således har forskning i såkaldt kunstig intelligens umiddelbar værdi for sprogpsykologisk forskning over begrebsdannelse og sprogets rolle i vores opfattelse af verden.

Datamaterne har alt i alt betydet en væsentlig fornyelse i lingvistikken. Dels teoretisk, især ved at tilføre grammatisk teori matematisk prægede synspunkter, dels og navnlig ved at rejse nye opgaver for anvendt lingvistik. Samtidig har edb givet sprogforskning nye hjælpemidler såsom muligheden for omfattende ordlister, hvori hver ordforekomst præsenteres i sin tekstsammenhæng – såkaldte konkordanser eller KWIC-indekser – og stærkt øgede muligheder for store sprogstatistiske undersøgelser. Det er derfor ganske forståeligt, at sprogforskere, der arbejder med datamater, organiserer kongresser, symposier, gensidig informationsvirksomhed, egne tidsskrifter m.m. under betegnelsen computational linguistics, på dansk *datamatisk lingvistik*. Aktiviteterne inden for datamatisk lingvistik er i udpræget grad et bindeled mellem matematisk lingvistik og anvendt lingvistik.

SPROGLABORATORIUM OG INSTITUT

I Danmark stod som før omtalt anvendt sprogforskning i 1950'erne i skyggen af ren lingvistik, og udbygningen af skolernes fremmedsprogsundervisning med sproglaboratorier foregik i ret langsomt tempo, hvilket utvivlsomt har sammenhæng med undervisningens i forvejen temmelig høje stade. Men efterhånden som sproglaboratorier kom i brug på flere og flere gymnasier i landet, blev det for universiteterne en påtrængende opgave at gøre de vordende gymnasielærere bekendt allerede i deres studietid med denne undervisningsform, både på elevsiden og lærersiden, og lade dem tage del i sprogpædagogisk udviklingsarbejde og forskning.

Ved Københavns Universitet var især *Knud Togeby* (professor i romansk) og *Eli Fischer-Jørgensen* (professor i fonetik) fortalere for denne tanke, og pr. 1. april 1967 oprettedes *Sproglaboratoriet ved Københavns Universitet* – i øvrigt som sidste sted blandt landets daværende højere læreanstalter med sprogfag. Personalet kom til at bestå af 1 amanuensis, 1 kontorassistent, der bl.a. varetog båndoverspilning og båndmærkning, samt en tekniker i 1/2 tid. Til amanuensisstillingen blev fra romansk (fransk) hentet cand. mag. *Børge Spang-Thomsen* (f. 1922).

Sproglaboratoriet blev indrettet i loftsetagen i Købmagergade 44-46, hvor senere Det teologiske Fakultet har fået lokaler. Ejendommen var netop overtaget af universitetet og trængte stærkt til udbedring; for at ikke regn

gennem det utætte tag skulle skade det nye udstyr, måtte man vente til 1. februar 1968 med at tage det i brug. Udstyret omfattede 12 bokse til selvstudieformål og et laboratorium til klasseundervisning med 12 elevbokse og et lærerbord med styrepult; desuden nogle løse båndoptagere til indspilning (fremstilling af klassesæt af bånd). Et indtalingsstudie, hvori der kunne produceres bånd med tekst udarbejdet af lærere og indtalt fortrinsvis af indfødte, blev med teknisk snilde og små økonomiske midler opbygget af laboratoriets tekniker.

Allerede året efter, i september 1969, medførte almene lokaledispositioner, at sproglaboratoriet måtte flytte til Nørre Voldgade 94-96 i lejede lokaler. Beliggenheden var bekvem for mange benyttere, deriblandt talrige elever på kurser under Folkeuniversitetet, der i henhold til aftale med universitetet gjorde stærkt brug i aftentimerne af sproglaboratoriets udstyr og servicemuligheder. Men lokalerne var fra begyndelsen meget trange og gav kun med stor opfindsomhed plads til den forøgelse af udstyret med et klasserum (12 elevbokse og lærerbord), som var bevilget inden flytningen. Helt nødvendig var også plads til det båndbibliotek, der byggedes op, efterhånden som flere sprog og flere undervisningstrin indgik i undervisningen, og til et bibliotek med litteratur om sprogpædagogik, anden anvendt lingvistik og baggrunds- og grænseområder som sprogpsykologi og audiovisuel teknik.

I 1968 blev et nyoprettet professorat i anvendt og matematisk lingvistik opslået. Det blev besat med *Henning Spang-Hanssen* (f. 1920, cand. polyt. 1943, dr. phil. 1960), der som nævnt havde været deltidslærer i matematisk lingvistik. Han tiltrådte professoratet 1. september 1969 og indgik i sproglaboratoriets lærerstab. Næsten samtidigt (1. august 1969) blev en nyoprettet amanuensisstilling med særligt henblik på sprogpsykologi besat med cand. phil. (senere cand. mag.) *Jesper Hermann* (f. 1944), der som den første gennemførte det sprogpsykologiske studium, som var oprettet 1963 især på initiativ af Paul Diderichsen og *Edgar Tranekjær Rasmussen* (professor i psykologi). Dette studium er – også i sin nuværende udformning – et tværvidenskabeligt bifag, der forudsætter et sprogligt hovedfag eller uddannelse i psykologi. Omkring 15 har nu færdiguddannet sig i sprogpsykologi. Fagets nære forbindelse med mange sider af anvendt lingvistik gjorde det naturligt, at de studerende i faget fandt tilflugtssted og fik studiemæssige faciliteter ved Sproglaboratoriet og det deraf udviklede institut (jvf. nedenfor). Det er lykkedes at opbygge et sprogpsykologisk forskningsmiljø, som er velorienteret om internationale skoler og tendenser, men samtidig fortsætter danske traditioner inden for psykologi og sprogforskning. Der lægges vægt på kombination af teori og empiriske undersøgelser, f.eks. undersøgelser i stor skala af forholdet mellem skolens sprog og det sprog, barnet selv bruger. Da

barnets sprogsituation er stærkt præget af dets sociale tilhørsforhold, må også sociolingvistiske faktorer tages med i denne – og i megen anden – sprogpsykologisk forskning. De udførte empiriske undersøgelser og analysen af dem har bl.a. kastet kritisk lys over en internationalt udbredt teori om »sociale sprogkoder«, fremsat af englænderen Basil Bernstein, og ført frem til en opfattelse af, at sociolingvistiske undersøgelser i højere grad må inddrage, hvad en gruppes sprogbrug handler om – og hvad den ser bort fra – idet formelle sproglige forskelle ikke viser sig at være afgørende kriterier.[2]

Lærerne ved Sproglaboratoriet (senere: instituttet) varetager tillige en del af undervisningen ved studiet i lingvistik. Et studium benævnt anvendt lingvistik blev i 1969 indført som hovedfag parallelt med et hovedfag teoretisk lingvistik, men disse hovedfags første del var fælles og udgjorde et bifag, benævnt lingvistik. Inden for dette er en vis specialisering mulig.

Pr. 28. oktober 1970 fik Sproglaboratoriet efter ansøgning fakultetets tilladelse til at ændre navn til *Institut for anvendt og matematisk lingvistik.* Dette navneskifte var både formelt og reelt begrundet i den større bredde i forsknings- og undervisningsvirksomheden, som lærerstabens udvidelse repræsenterede, trods stabens fremdeles ringe størrelse. Den – indtil nu – sidste udvidelse af lærerstaben skete pr. 1. august 1971, hvor en amanuensisstilling, oprettet med særligt henblik på matematisk lingvistik, blev besat med cand. scient. *Bente Maegaard* (f. 1945), hvis universitetsuddannelse omfattede matematik og fransk. Udover de 4 faste lærerstillinger har instituttet jævnligt haft en kandidatstipendiat, lejlighedsvis to samtidigt.

Sproglaboratoriets først ansatte ananuensis fratrådte i 1971 for at tiltræde en gymnasiestilling; den ledigblevne stilling, der i særlig grad er knyttet til sprogpædagogik, blev besat med cand. mag. *Esther Glahn* (f. 1932, på ansættelsestidspunktet med efternavn Dinsen), som havde forestået sproglaboratoriet ved Odense Universitet.

Instituttets noget lange navn gav snart stødet til akronymet IAML. Svarende hertil har instituttets tidsskrift navnet SAML (Skrifter om anvendt og matematisk lingvistik). Også andre end IAML's medarbejdere bidrager til dette tidsskrift, der af hensyn til anvendt lingvistiks særlige tilknytning til indenlandske forhold er på dansk, undertiden med skandinavisk islæt.

I løbet af 1971 blev lokalesituationen akut, både fordi der var stærkt behov for et større klasselaboratorium end til 12 elever og fordi der til datamatiske opgaver behøvedes plads til en skrivemaskineterminal. Ved universitetets

2. En udførlig fremstilling af forløbet og resultaterne af et flerårigt projekt, kaldt Projekt Skolesprog, er givet i bogen *Skoledage,* 1979 (2 bind). Projektet udførtes af medarbejdere ved Institut for anvendt og matematisk lingvistik og ved Danmarks Lærerhøjskole; adskillige studerende var med i arbejdet, og flere af dem har skrevet specialeafhandlinger herudfra.

overtagelse af Polyteknisk Læreanstalts bygninger Øster Voldgade 10 blev der mulighed for at oprette en filial af instituttet, men skiftende ombygninger gjorde, at denne først i august 1973 kunne tages i egentlig brug. Her indrettedes et sproglaboratorium med 20 elevbokse og lærerbord, et terminalrum og et rum til instituttets bibliotek, som således måtte ligge i beklagelig afstand fra hovedafdelingen på Nørre Vold.

IAML PÅ AMAGER

Allerede på dette tidspunkt var det imidlertid besluttet, at IAML skulle flytte til det planlagte Amagerkompleks i Njalsgade, hvor psykologi og de fleste sprogfag skulle huses. For IAML, der både ved sin sproglaboratoriefunktion og ifølge anvendt og matematisk lingvistiks natur har intenst samarbejde til mange sider, var dette en gunstig udvikling. Nu kunne den faglige nærhed ledsages af fysisk nærhed. Først og fremmest blev der fra IAML's side lagt vægt på placering nær Institut for Lingvistik og Institut for Fonetik, ikke mindst fordi de tre institutter ønskede at forene deres biblioteker til et fælles lingvistisk bibliotek, der for brugerne fremtræder som en helhed, til trods for at litteraturanskaffelser og bibliotekarisk arbejdskraft finansieres af de enkelte institutter, naturligvis i henhold til en fordeling svarende til emneområder. Dette fælles bibliotek dækker sprogforskning i bredeste forstand med en systematik, der er ret findelt, men som tilstræber naturlige overgange mellem de mangfoldige emner inden for studier af sproglige fænomener. Biblioteket åbnedes sommeren 1975 og har vist sig meget værdifuldt for brugere også uden for de tre institutter.

Andre naboer til IAML blev psykologi – idet dog denne berøring desværre fysisk er blevet afbrudt ved en senere overflytning til Amagerkomplekset af flere fag end først planlagt – og engelsk, der med stigende brug af sproglaboratorier og gennem flere sprogpædagogiske projekter er blevet en meget aktiv samarbejdspartner. Fysisk fjernere ligger slavisk, germansk og romansk, med hvilke IAML imidlertid havde betydeligt sproglaboratoriesamarbejde allerede i den periode, hvor disse sprogfag havde til huse i Østervoldkomplekset, altså nær IAML's filial. Nogenlunde samtidigt med de pågældende sproginstitutters overflytning til Amager blev denne filial nedlagt (august 1978).

Flytningen fra Nørre Voldgade til Amager skete sommeren 1975. Af selve det tekniske udstyr blev kun en del flyttet med, idet størstedelen var blevet slidt ned ved den intensive brug, der langt havde oversteget, hvad der er normalt for sproglaboratorier. Fra 1967 til 1975 var der i øvrigt sket en stor

teknisk udvikling på området, specielt var båndoptagere med spoler ved at være fortrængt af kassettebåndoptagere, som har mange tekniske fordele. IAML's sproglaboratorieudstyr på Amager – udvalgt og igangsat efter en stor indsats fra det tekniske personale og lærere ved instituttet – omfatter et selvstudierum med 30 bokse, et klasserum med 25 elevbokse og 2 lærerborde, således at boksene fleksibelt kan benyttes af to hold samtidigt, samt 2 klasserum med hver 12 elevbokse og lærerbord; det sidste af disse indrettedes først efter nedlæggelsen af filialen på Østervold.

Endvidere er indrettet et tidssvarende indtalingsstudie og apparatur til delvis automatiseret kopiering af bånd (inkl. kassettebånd). Båndbiblioteket nyder godt af forbindelsen med mange sprogfag, også fjernere sprog, hvilket også har ført til udvikling af systemer for båndkatalogisering i samarbejde med andre højere læreanstalters sproglaboratorier.

Staben af teknisk-administrativt personale er vokset til 2 kontorassistenter, hvoraf den ene er fuldtidsbeskæftiget med båndkopierings- og båndbiblioteksarbejde, og 2 teknikere inden for elektronik. Det påhviler IAML's teknikere også at varetage sproglaboratorievedligeholdelse ved Institut for germansk Filologi og Romansk Institut, hvor benyttelse af sproglaboratorier er så stor, at det har været hensigtsmæssigt at have eget udstyr foruden at benytte de centrale sproglaboratorier under IAML.

Den teknisk-administrative stab forøgedes endelig i oktober 1976 med en programmør, hvis opgave er at bistå sproginstitutters lærere og studerende, når sproglige materialer og problemer ønskes behandlet med edb, og der følgelig skal fremfindes og tilpasses et egnet datamatprogram eller skrives et nyt, hvad ofte er nødvendigt. Hvad angår datamatisk udstyr, råder instituttet over 2 skrivemaskineterminaler til mindre opgaver. Til de større opgaver benyttes *Amagerterminalen,* som er fælles for Amagerkompleksets institutter. Den har ikke institutstatus og råder ikke over egne stillinger, kun over midler til timelønnede operatører. Den ledes af et brugerudvalg bestående af repræsentanter for en række institutter; IAML's repræsentant, lektor Bente Maegaard, har været bestyrer siden Amagerterminalens igangsættelse i begyndelsen af 1976. I teknisk henseende er den en middelhastighedsterminal, fast opkoblet til RECKU,[3] og udstyret med linieskriver, kortlæser,

3. Navnet RECKU er akronym for Det regionale edb-center ved Københavns Universitet. RECKU, der er et af landets tre centre for edb til forsknings- og undervisningsformål, hører ikke under universitetet, som imidlertid tegner sig for en meget stor del af, hvad centret yder af maskintid og service. RECKU's oprettelse (i 1970) var resultat af et initiativ fra universitetet, formaliseret gennem Københavns Universitets edb-udvalg, der omfattede repræsentanter for fakulteterne. For det filosofiske (humanistiske) fakultet var Henning Spang-Hanssen repræsentant.

skrivemaskineterminal, et antal skærmterminaler m.m. Ved datamatudskrift må man ofte tage til takke med udelukkende store bogstaver (jf. illustrationen s. 393), men af hensyn til de krav, som netop sproglige materialer stiller, er en linieskriver med såvel store som små bogstaver samt diakritiske tegn for nylig blevet installeret.

Amagerterminalen har skabt et miljø for sproglig edb og har fremmet samarbejdsprojekter inden for datamatisk lingvistik. Ligesom på sproglaboratorieområdet havde IAML på dette område i begyndelsen især forbindelse med Romansk Institut, hvilket har givet sig udslag i bøger med forfattere fra begge institutter.[4] Et senere påbegyndt samarbejdsprojekt angår dansk; på linie med Noesgaards tidligere nævnte arbejde foretages – men nu under brug af datamat – omfattende undersøgelser af ordhyppigheder i forskellige arter af danske tekster. Dansk såvel som fremmedsprog indgår i den forskning vedrørende maskinoversættelse, som IAML har taget op bl.a. for at sikre dansk deltagelse i EF-kommissionens projekter på dette felt.

Direkte tilskyndet af henvendelser fra offentlige institutioner eller andre interesserede er der ved instituttet udviklet systemer til automatiseret søgning af personnavne udfra lydlighed og til orddeling ved linieskifte, ligesom medarbejderne jævnligt inddrages i sproglig rådgivning, bl.a. vedrørende terminologi og sprogligt baserede litteratursøgesystemer.

Inden for sprogpædagogik har instituttets udviklingsarbejde og forskning fortsat danske traditioner, også den tradition at være åben, men kritisk over for impulser udefra. Fra første færd har sproglaboratorieundervisning været betragtet som en blandt flere tilgange til fremmedsprog, og som værdifuld især når også de indtalte og præsenterede teksters indhold har relation til fremmedsproget, specielt til socio-kulturelle forhold i det pågældende udland. Dette syn på sproglaboratorier står i modsætning til en teori – klarest formuleret af amerikaneren Skinner – om sprogindlæring som en stimulus-responsproces, i overensstemmelse med behavioristisk psykologi. Navnlig i USA og i Sverige udarbejdede man længe øvelsesmateriale til sproglaboratorier alene efter denne teori, men måtte erkende dens begrænsede rækkevidde, hvilket førte til mistillid til sproglaboratoriebrug på baggrund af en entusiastisk startperiode. Ved den mere balancerede holdning i Danmark er et sådant tilbageslag undgået.

Den vægt på tekstforståelsen og sammenhængen med ikke-sproglige situationer, som har præget arbejdet med sproglaboratorier og andre

4. Bente Maegaard, Henrik Prebensen, Carl Vikner: *Matematik og lingvistik,* Odense 1975. Bente Maegaard et Ebbe Spang-Hanssen: *La segmentation automatique du français écrit,* Paris 1978. (Jf. noterne 25 og 26 i nærværende værks afsnit om Romansk sprog og litteratur).

audiovisuelle midler, afspejler sig i den forskning om kommunikativ kompetens, som i de senere år er taget op ved IAML i samarbejde med andre sproginstitutter. Kommunikativ kompetens kan defineres som evnen til sprogligt at opføre sig korrekt i forskellige situationer, afhængigt af, hvor man taler med hvem om hvad; der indgår i begrebet beherskelse af en række sprogfunktioner, f.eks. søge kontakt, udtrykke følelse og personlighed, få andre til at gøre noget, vise solidaritet, fantasere. Dette begrebs forbindelse til den forskning inden for psykolingvistik og sociolingvistik, som før har været nævnt, er åbenbar.

Instituttets fremmedsprogspædagogiske forskning angår også begrebet intersprog, dvs. de overgangssprog mellem modersmål og korrekt fremmedsprog, en elev opererer med som trin af tilegnelsesforløbet. Det traditionelle begreb sproglige fejl er genstand for både teoretiske og empiriske undersøgelser; mange fejl belyser intersprog, f.eks. kan en dansk elevs fejlagtige brug af regelmæssig tysk bøjning ved et faktisk uregelmæssigt tysk udsagnsord repræsentere et vist trin af tilegnelse. Fejl må også ses sammen med kommunikativ kompetens, idet i en dialog med en indfødt visse fejl er katastrofale, mens andre næppe bliver ænset.[5]

Store sprogpædagogiske undersøgelser har også krævet indsats af såvel datamatisk som statistisk art. Et flerårigt fejlanalyseprojekt i samarbejde med Engelsk Institut har således inddraget mange sider af IAML's virksomhed.

På et særligt felt har instituttet haft samarbejde med Institut for anvendt Universitetspædagogik. Det gælder tilrettelæggelse og gennemførelse af kurser for lærere ved fremmedsprogsinstitutter, med det formål at formidle ny viden om sprogpædagogik til dem, der på universitetet underviser i fremmedsprog og dermed også præger en meget vigtig side af gymnasiets virksomhed.

5. De omtalte sprogpædagogiske begreber såvel som andre spørgsmål i fremmedsprogsundervisningens teori og praksis er, med udgangspunkt i danske forhold, behandlet i bogen *Fremmedsprogspædagogik,* 1977, redigeret af Esther Glahn, Leif Kvistgaard og Fritz Larsen.

Fonetik

Af Eli Fischer-Jørgensen

Fonetik er læren om sproglyd. Den beskæftiger sig dels med sproglydenes funktion i sproget (fonologi), dels med deres lydlige substans, d.v.s. med deres frembringelse, deres akustiske struktur og deres perception. Til fonetikken hører endvidere beskrivelsen af sproglydsændring. Da en redegørelse for sproglydene og deres udvikling er en vigtig del af ethvert sprogs beskrivelse, er denne forskning, forsåvidt den angår enkeltsprog, behandlet under disse, og hovedvægten vil i dette kapitel blive lagt på den almene fonetik. Men da der ikke har eksisteret nogen lærestol i fonetik ved Københavns Universitet før i 1943, da der blev oprettet et lektorat, har også studiet af almen fonetik indtil da udelukkende været drevet af forskere inden for andre fag, som er omtalt i andre kapitler af dette værk. Der vil derfor i vid udstrækning blive henvist til andre kapitler forsåvidt angår det biografiske stof, og til dels også for det bibliografiske.

ISOLEREDE FORLØBERE (1500-1800)

Middelalderens grammatikere, især de såkaldte modister, hvoriblandt der var flere fremtrædende danskere, skelnede klart mellem lydenes materielle egenskaber på den ene side og deres brug i sproget som symboler eller tegn for indholdet på den anden; og de betonede, at det var det sidste (d.v.s. det fonologiske aspekt), der var af interesse for grammatikerne.

Først i renæssancen med dens interesse for modersmålet og for empirisk iagttagelse begyndte man også at beskrive selve lyddannelsen.

Jakob Madsen Århus (1538-86). Et af de vigtigste fonetiske arbejder i det 16. århundrede er skrevet af danskeren Jakob Madsen Århus, som endda er blevet betegnet som den allerførste egentlige fonetiker inden for vesteuropæisk kultur. Otto Jespersen mener dog at denne hæderstitel retteligt tilkommer englænderen John Hart for hans *Orthographie* fra 1569. Hart er nok en finere iagttager, men Jakob Madsen Århus er den første der opstiller lydene i et klart system, der er tænkt som almensprogligt, på artikulatorisk basis.

Jakob Madsen stammede fra Århusegnen, studerede i København og derefter nogle år i Tyskland, og blev i 1574 professor ved Københavns

Universitetet i latin, 1575-80 i græsk, og 1580-86 i teologi. 1585-86 var han universitetets rektor. 1586 kom hans bog, *De literis libri duo.*[1]

Jakob Madsen var stærkt påvirket af Petrus Ramus, og det gælder også denne bog. I vokalbeskrivelsen når han ikke meget ud over Ramus, som skelnede mellem urundede vokaler *a e i* (med stigende tungehævning fra *a* til *i*) og rundede *o u y* (med stigende læbesammentrækning fra *o* til *y*). Men han indfører betegnelserne linguales og labiales for de to vokalkategorier. I konsonantsystemet, som betegner en original indsats, bruger han samme hovedinddeling. Han er uklar m.h.t. næsekanalens anvendelse ved sproglyd, men nævner at den anvendes ved åndedrættet »for at munden ikke altid skal stå åben og derved skæmme ansigtet«. Hans opfattelse af diftongerne i ord som *hav* og *vej* som bestående af en forbindelse af vokal + konsonant har fået betydning for dansk retskrivning. Han giver adskillige gode lydskrifteksempler af både rigsdanske og jyske ordformer (f.eks. *njes* for *næse*) og har gjort den fine iagttagelse at man på dansk hører et *h* efter kort vokal i udlyd, f.eks. *dah, nuh.* Han har også en fin iagttagelse af forskellen på læbeartikulationen ved dansk *f* og *v*. Men han har også sans for lydenes funktion, det fonologiske aspekt. Han argumenterer på helt moderne vis for at opfatte græsk *h,* som blev angivet i ortografien ved en apostrof over vokalen, som en fuldgyldig konsonant, og ikke blot et pust, da dets tilføjelse eller fjernelse ændrede ordets betydning.

Man skal frem til det 18. århundrede før der igen fremkommer originale bidrag til lydbeskrivelsen, mærkværdigvis af to forskere som samtidig var ansat ved universitetet, den ene som tredje pedel og senere som klokker ved Trinitatis kirke, den anden som professor, og i fire perioder universitetets rektor, nemlig Jens Pedersen Høysgaard og C. G. Kratzenstein. De havde kontakt administrativt (Kratzenstein kom i heftig strid med sine kolleger fordi han havde fået gennemført at den afgift Høysgaard som klokker skulle betale til universitetet blev nedsat fra 150 til 50 rigsdaler); men de har næppe vidst at de havde et fagligt berøringspunkt. De kom til fonetikken fra hver sit udgangspunkt, Høysgaard som grammatiker, Kratzenstein som fysiker.

Jens Pedersen Høysgaard (1698-1773) regnes almindeligt for den betydeligste danske sprogforsker før Rask. (For en mere fyldig fremstilling af hans liv og værk henvises til dette bind s. 99). Hans hovedværk var en dansk syntaks, men han har også givet vigtige bidrag til en lydlig beskrivelse af dansk. Han er den

1. Jacobi Matthie Arhusiensis: *De literis libri duo, herausgegeben und erläutert von Christen Møller und Peter Skautrup mit einer dänischen Übersetzung nebst einer Abhandlung über Text und Quellen von Franz Blatt,* Acta Jutlandica II, 3, Århus 1930 og III, 1, Århus 1931.

første der opstiller alle danske vokalfonemer i ét system som, på en måde der er helt speciel for Høysgaard, bygger dels på alternationer i beslægtede ord, dels på et auditivt indtryk. Overensstemmelsen med resultater af auditive tests i nyere tid er påfaldende. Men hans største fonetiske indsats er dog beskrivelsen af det han kalder »åndelavene«. Han har brugt lidt forskellig terminologi i forskellige bøger. I hovedværket *Accentuered og raisonnered grammatica* fra 1747 beskriver han dem sådan: Åndelavene er »nogle sære stød og aande=pust at udføre stàvelserne eller deres Vocâler og øvrige Lŷd mundtlig mèd ... Det Stødende Aandelav ligesom stopper aànden, saasom i det ôrd Sáng; Det Kort=jævne lader àanden fare glàt igjennem, saasom udi det ôrd Ståd; det Dóbelte først stopper for aanden, og i det samme ù=formærket gìver den fârt igjèn, saasom Flôr; og det Làng=jævne bliver saa jævnt làng=dråged, saasom Brǒr i Stéden for Broder« (§ 24-25). Han har dermed for første gang givet en beskrivelse af det danske stød (det »stødende« og det »dobbelte« aandelav). Det stødende betegnes også som »et meget lidet hik« og han beskriver det senere (i *Første Anhang til den accentuerede Grammatik* 1769, § 1953) også som »en Standsning, som skeer ved det, at Svelget lukker sig til for Aànden i det samme Øjeblik som den kommer«. Når der er fire åndelav er det fordi han kombinerer stød og vokallængde. Det stødende og kortjævne har kort vokal, med og uden stød, det dobbelte og det langjævne lang vokal, med og uden stød. Dette system (med forskellige mindre modifikationer) blev benyttet af en række grammatikere indtil midten af det 19. århundrede, bl.a. Rask. Men ingen gik ind for Høysgaards forslag om at betegne disse »åndelav« i skrift ved hjælp af forskellige accenter (se figur 24, s. 101). Høysgaard giver også regler for stødets forekomst i forskellige ordtyper. I modsætning til tidligere grammatikere skelner Høysgaard klart mellem vokallængde (f.eks. forskellen på *hyle* og *hylde*) og tryk (f.eks. stærktryk på første stavelse i *opstå*, på anden i *bestå*). Og han beskriver trykket fonetisk mere korrekt end man gjorde i de kommende 150 år, idet han siger, at det ikke blot er eftertryk, der er også forskel i stavelselængde, og tit i tone.

C. G. Kratzenstein (1723-95) var af tysk afstamning på fædrene og dansk på mødrene side. Han studerede medicin i Halle, blev dr. 1748 og derefter professor i St. Petersborg, hvor han især beskæftigede sig med nautiske instrumenter.

I 1753 blev han professor i eksperimentel fysik og designeret professor i medicin ved Københavns Universitet, og 1763 ordinær professor i medicin (se bd. VII, s. 63, 257). Han var en meget anset forsker og en udmærket forelæser og tog ivrigt del i universitetets administration. Ved Københavns brand i 1795 brændte hans bolig og alle hans bøger. Få måneder efter døde han.

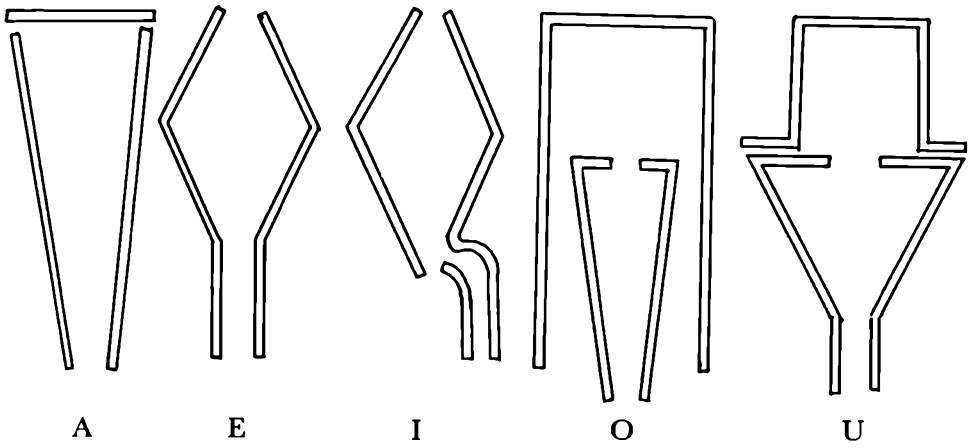

Fig. 111. Resonansrørene for vokalerne »a e i o u« i C. G. Kratzensteins synteseapparat. De blev sat i svingninger ved at sættes hen over en vibrerende metaltunge der blev drevet af en blæsebælg. Efter Kratzenstein 1781.

Gennem sine fysiske studier fik Kratzenstein interesse for vokaldannelsen, og i 1780 besvarede han en prisopgave stillet af det kejserlige akademi i St. Petersborg, som krævede en beskrivelse af vokalerne *i e a o u* og konstruktion af en maskine, der kunde fremstille dem. Han vandt prisen, og afhandlingen blev trykt året efter.[2] Han beskriver hvordan stemmedannelsen foregår ved hjælp af svingninger i stemmelæberne, men tror at strubelåget svinger med og er vigtigt for *a, e, o.* Det er ikke blevet bekræftet senere. Derimod er hans beskrivelse af de øvre taleorganers form ved vokalerne helt moderne og langt forud for hans tid. Han er f.eks. klar over at bagtungen er hævet ved *u* og *o,* og mest ved *u.* Det vidste man ellers ikke på hans tid (normalt blev *o* og *u* blot beskrevet som læbevokaler) og heller ikke i tiden efter. Først i midten af det 19. århundrede bliver man klar over det igen. – Desuden har han bemærket, at struben er hævet ved *i.* Og han giver helt præcise mål for afstanden mellem tunge og gane, mellem over- og undertænder og mellem læberne (både horisontalt og vertikalt) for alle vokalerne, idet han dog udtrykkeligt nævner, at man kan danne de fleste med andre læbe- og tandafstande. Interessant er, at han mener *u* og *o* har mindre tandafstand end *e* og *i.* Det er ellers ikke iagttaget, men synes i hvert fald at passe for nogle personer. På basis af disse målinger prøver han så at bygge et apparat til vokalsyntese, det første seriøse talesynteseapparat (tidligere forsøg havde normalt været svindel). Stemmen frembringes ved en blæsebælg, der sætter en metaltunge i bevægelse og dertil

2. *Tentamen resolvendi problema . . .præmio coronatum,* Petropoli 1781, se også C. G. Kratzenstein: *Sur la naissance et la formation des voyelles,* Journal de physsique, chimie et sciences naturelles 21, 1782.

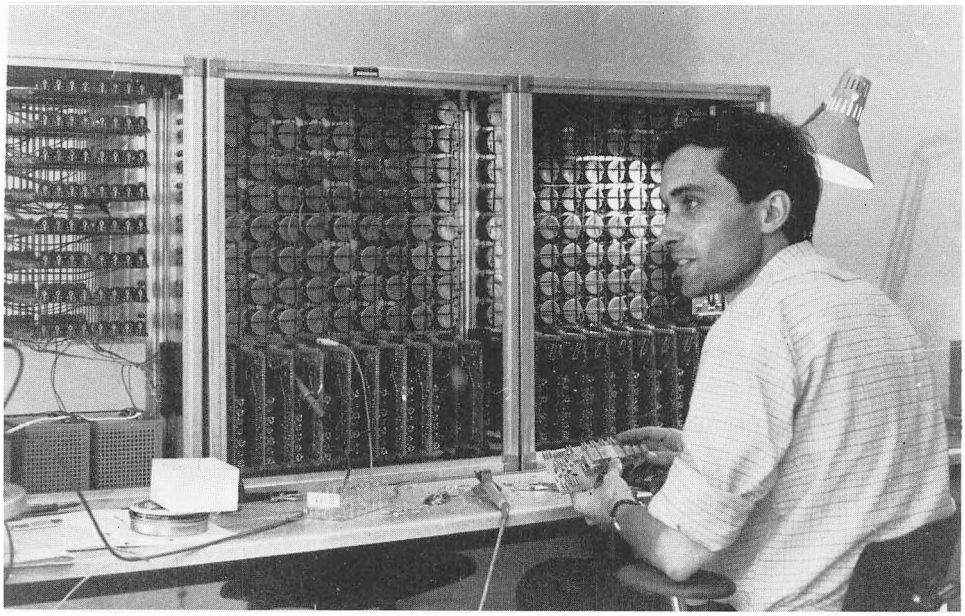

Fig. 112. Dette er en mere moderne version af et apparat til sproglydssyntese. Billedet viser styrepanelet til Institut for fonetiks synteseapparat, konstrueret af Jørgen Rischel og bygget 1968-1970 af Svend-Erik Lystlund, som ses på billedet. Apparatet er baseret på elektriske kredsløb og kan frembringe klart forståelig sammenhængende tale. Nu er dette styrepanel, hvor man skulle indstille de enkelte kontrolknapper manuelt, afløst af computerstyring. Institut for fonetik fot. ca. 1971.

føjes hulrum af forskellig form som omdanner klangen ved resonans. Han skriver, at apparatet kunde sige vokalerne samt *mama* og *papa*.

Kratzensteins afhandling har været lidet kendt, og nævnes f.eks. ikke af Jespersen, som derimod omtaler den omtrent samtidige tysker von Kempelens talemaskine. Den kunde også lave konsonanter. Men von Kempelens vokalbeskrivelse er langt mindre korrekt end Kratzensteins.

LANGSOM VÆKST (1800-1875)

Rasmus Rask (1787-1832) er i kraft af sin klare redegørelse for sprogsammenligningens metode og sin anvendelse af denne metode på en hel række indoeuropæiske sprog, herunder germansk, hvor han som den første opstiller den germanske lydforskydning, én af grundlæggerne af den sammenlignende sprogvidenskab. Hans liv og værk er derfor behandlet udførligt i kapitlet om sammenlignende sprogvidenskab (se s. 356). Han har desuden gennem sine arbejder om islandsk og dansk på afgørende måde præget den nordiske

filologi (se s. 104, 152). Som fonetiker ydede Rask sit bedste i beskrivelsen af sit fynske modersmål, dialekten i Brændekilde.[3] Hans beskrivelse rummer foruden en stor ordsamling og en kort grammatik også en sammenhængende tekst i en af Rask selv opfundet lydskrift. Rask har en sikker intuition for dialektens fonemsystem, og hans analyse er ifølge Poul Andersen fuldt på højde med hvad en moderne fonetisk skolet optegner der var fuldt fortrolig med dialekten kunde yde. Når det drejer sig om rigsmålet er Rask derimod mindre sikker. Han har svært ved at høre lyde og lydforbindelser der afviger fra hans egen fynske udtale. Han er mere fonolog end egentlig fonetiker,[4] og det vokalsystem han opstiller for dansk og som delvis beror på vokalalternationer og kombinationer, er fonetisk utilfredsstillende, især fordi det også er påvirket af ortografiske hensyn og af hans ønske om absolut symmetri i sproglige systemer.

Jacob Hornemann Bredsdorff (1790-1841), Rasks samtidige og ungdomsven, var en bedre fonetiker. Han var også fynbo, præstesøn fra Vester Skerninge. Han blev cand. theol. 1814, gik derefter over til studiet af naturfag, blev dr. phil. 1817, var lektor i mineralogi og botanik ved universitetet 1824-26 og lektor i Sorø fra 1828 til sin død. Men han var også tidligt interesseret i sprogvidenskab og især i fonetik. I 1817 udgav han *Prøve af en efter Udtalen indrettet dansk Retskrivning.* Det var en lydskrifttekst, som dels gengav foredragssprog, dels hverdagssprog i form af en samtale, hvor den ene af parterne har københavnske træk. Det er den første lydskrifttekst man har af dansk rigssprog. I artiklen *Om Tegn for de enkelte Lyddele i de europæiske Sprog* (1833) foreslår han en lydskrift beregnet på en sammenlignende analyse af europæiske sprog. Hans vigtigste afhandling er dog *Om Aarsagerne til Sprogenes Forandringer* (1821),[5] som Vilhelm Thomsen har kaldt et lille mesterværk af iagttagelsesevne og skarpsindighed, som er 50 år forud for sin tid. Bredsdorff afviser her den tidligere hyppigst anførte årsag til sprogforandringer, nemlig hensynet til »velklangen«. I stedet nævner han en række mulige årsager, hvoraf han betragter »magelighed« som den vigtigste. Denne årsag fører til sammensmeltning af nabolyd, og svækkelse og svind af ubetonede vokaler og forskellige konsonanter. Han giver i denne forbindelse en udmærket oversigt over lydovergange man hyppigt finder i sprogene. Han nævner også den

3. Rasmus Rask: *De fynske Bønders Sprog,* bearbejdet og udgivet af Poul Andersen, Udvalg for Folkemaal's Publikationer Serie A No. 2, 1938.

4. Se Poul Andersen: *Nogle Fejl i Rasks Lydopfattelse,* Studier tilegnede Verner Dahlerup 1934, s. 244-56.

5. Alle tre afhandlinger er trykt i J. H. Bredsdorffs *Udvalgte Afhandlinger inden for Sprogvidenskab og Runologi,* udgivet af Jørgen Glahder, Kbh. 1933.

modsatte tendens, nemlig at man udtaler lydene tydeligere for at hindre sammensmeltninger. Desuden nævnes analogi, misforståelse af fremmedord, og de stærke ændringer i lydsystem og grammatik der kan ske når et sprog overtages af et andet folk.

I de følgende årtier skete der ikke store fremskridt i dansk fonetik. K. J. Lyngby (1829-71) (se s. 110), professor i filologi, udviklede en lydskrift til brug for danske dialektstudier, og har som den første påvist at stød i dansk forekommer i oprindelige enstavelsesord. Israel Levin (1810-83) og E. Jessen (1833-1921) har givet forskellige bidrag til dansk lydlære. De var de første der opstillede særskilte kategorier for vokallængde og stød. Sv. Grundtvig (1824-83) (se s. 32, 160), professor i nordisk filologi, holdt i 1874 forelæsninger over lydlære og retskrivningslære.

DEN KLASSISKE FONETIK (1875-1930)

Fra midten af det 19. århundrede var der sket en hastig udvikling af fonetikken, især i England og Tyskland, til dels betinget af fremskridtene i fysiologi og fysik, men også sammenhængende med en tilsvarende udvikling i sprogvidenskaben i det hele, idet studiet af sprogslægtskab og sproghistorie, som næsten helt dominerede sprogvidenskaben på den tid, byggede på regelmæssigheder i lydudviklingen som forudsatte fonetisk viden. Det varede imidlertid noget før denne udvikling satte sig spor i dansk fonetisk forskning.

Karl Verner (1846-96) (se s. 363) blev berømt med ét slag som 29-årig ved sin afhandling *Eine Ausnahme der ersten Lautverschiebung,* som på helt overbevisende måde forklarede en række gådefulde undtagelser fra den germanske lydforskydning som betinget af den oprindelige indoeuropæiske akcent. Denne afhandling fik stor betydning for den unggrammatiske retnings formulering af tesen om lydlovenes undtagelsesløshed.

Det var ikke noget tilfælde at netop Verner fandt forklaringen. Han havde fra han var helt ung interesseret sig særligt for sprogets lydlige side, og især for akcentfænomener. Han havde planlagt en stor fremstilling af de skandinaviske ordtoner og stødet, og en anden om slavisk akcentuation. De blev aldrig skrevet. Hele hans produktion er på mindre end 100 sider. Men han gav et meget kort sammendrag af sine resultater m.h.t. skandinavisk akcent i anmeldelsen af Axel Kocks *Språkhistoriska undersökningar om svensk akcent* i Anzeiger für deutsches Altertum 1881, og han har gjort rede både for sine synspunkter på skandinavisk og på slavisk og baltisk akcent og andre fonetiske spørgsmål i lange breve til sin ungdomsven Julius Hoffory, til

Vilhelm Thomsen og til C. W. Smith.[6] Han beskriver stødet som en øjeblikkelig stærk sammenlukning eller sammentrækning af stemmeridsen, som han mener skyldes en hastigt stigende tone. Han bygger det dels på at han selv har stærkt stigende tone i stødord, dels på paralleller fra baltiske sprog. Han giver også udførlige regler for stødets forekomst i hans egen udtale, sammenlignet med Høysgaard (der er ret store forskelle, skønt de begge er fra Århus).

I 1880'erne arbejdede Verner med et experimentalfonetisk problem: Han havde i 1878 stiftet bekendtskab med Edisons fonograf, og fået den ide at man ved en forstørrelsesanordning måtte kunne måle de kurver stiften ridsede i valsen, og derved nå til en mere objektiv lydbeskrivelse end den fysiologiske, som han fandt alt for usikker og upræcis. I årene 1886-90 arbejdede han intenst med dette projekt, og nåede faktisk til en konstruktion hvor han ved hjælp af et lille spejl der vippedes ved nålens bevægelser i valsen og som spejlede en stor målestok anbragt 4-5 meter væk, opnåede en forstørrelse på 2000 gange, og kunde aflæse kurvens ordinater med en nøjagtighed der tillod ham at beregne en række deltoner. Det lykkedes ham også at finde udveje til at simplificere de omfattende matematiske beregninger. Men i 1890 opgav han det hele fordi han erfarede at andre arbejdede med samme problemer og havde nået lignende løsninger, og han offentliggjorde intet om apparatet. Det er kun kendt fra hans broders, ingeniør Rudolf Werners korte beskrivelse (i *Afhandlinger og Breve*) og fra nogle breve fra Verner til den finske sprogforsker Hugo Pipping[7] og til den danske døvelærer Georg Forchhammer,[8] som også arbejdede med akustiske målinger, og som iøvrigt er kendt for sine teorier om stemmedannelsen og sit tredimensionale vokalsystem (vokalklodsen).

Selv om Verner havde fortsat arbejdet var der næppe kommet meget ud af det. Beregningerne var uhyre tidkrævende, og disse første akustiske måleapparater blev hurtigt totalt forældede, så man kan kun beklage at han brugte så lang tid på det. Men det vidner om hans alsidighed og originalitet.

Julius Hoffory (1855-97), Verners nære ven, bør også nævnes som en skarpsindig og meget vidende fonetiker, især påvirket af den tyske lydfysiolog Brücke. Han blev dr. phil. på en afhandling om oldnordiske konsonanter, og har bl.a. skrevet en afhandling *Phonetische Streitfragen* 1877. I 1883 holdt han

6. Se *Karl Verner, Afhandlinger og Breve,* udgivne af Selskab for germansk Filologi med en biografi af Marius Vibæk, 1903.

7. Trykt i Oversigt over Det kgl. danske Videnskabernes Selskabs forhandlinger 1913, s. 161-89.

8. I Det kgl. Biblioteks håndskriftsamling.

som privatdocent forelæsninger over sprogfysiologiens princip og metode ved Københavns Universitet. Han blev kort efter professor i fonetik og nordiske sprog i Berlin, men måtte allerede i 1889 (34 år gammel) opgive stillingen på grund af sygdom.

Verner og Hoffory var udmærkede fonetikere, men de begravede næsten al deres viden i deres private korrespondance.

Den der fik virkelig betydning for den følgende tids udvikling af fonetiske studier i Danmark var Otto Jespersen.

Otto Jespersen (1860-1943), professor i engelsk ved Københavns Universitet fra 1893-1925 (se s. 276), blev allerede i sin studietid gennem læsning af nordmanden Joh. Storms og englænderen Henry Sweets arbejder, levende interesseret i fonetiske problemer. Han fulgte også de første almenfonetiske forelæsninger der blev holdt ved Københavns Universitet, nemlig Vilhelm Thomsens forelæsninger om »grundtræk af lydfysiologi« i 1881. Han hørte Hoffory i 1883 og kom gennem ham i forbindelse med Karl Verner, og allerede i sin studietid kom han i kontakt med den svenske dialektolog Lundell, der skabte det svenske landsmålsalfabet. Endnu vigtigere var hans bekendtskab med den unge tyske filolog Felix Franke, hvis bog om praktisk sprogindlæring han oversatte i 1884. Det medførte to års intensiv korrespondance om alle mulige sproglige problemer, men især om fonetik, lydskrift og sprogundervisning. Men de nåede aldrig at se hinanden, da Franke døde i 1886 af tuberkulose, 25 år gammel. I 1887-88 var Jespersen på studierejse i udlandet, hvor han traf tidens førende fonetikere, bl.a. Henry Sweet, E. Sievers, W. Viëtor, og P. Passy. I 1886 skrev han en afhandling om lydlove,[9] hvor han gik imod den dogmatiske opfattelse af lydlovenes undtagelsesløshed, og bl. a. gjorde opmærksom på at ordenes betydning spiller ind. I 1889 kom hans bog om den af ham opfundne såkaldte »analfabetiske« lydskrift,[10] hvor hver lyd blev repræsenteret ved et antal bogstaver og tal, der angav de forskellige organers stilling. Den var meget sindrig, men for kompliceret til at kunne anvendes til lydskrift af sammenhængende tekst. I 1890 i første bind af tidsskriftet Dania offentliggjorde han en lydskrift af mere traditionel type hvor hver lyd har sit bogstav. Den var specielt beregnet for dansk, og bruges stadig i dansk dialektologi, og endog i den danske udtaleordbog som nu er under udarbejdelse.

9. *Zur Lautgesetzfrage,* Techmers Zeitschrift für allgemeine Sprachwissenschaft III, 1886, s. 28 ff.

10. *The Articulation of Speech Sounds represented by means of Analphabetic Symbols,* 1889.

I 1897-99 kom hans fonetiske hovedværk: *Fonetik, en systematisk fremstilling af sproglyd* på over 600 sider. I 1904 kom en tysk udgave af det samme stof i form af to bøger, *Phonetische Grundfragen* og *Lehrbuch der Phonetik*. De er i forhold til den danske bog forkortet og ført up to date. Det danske eksempelstof fra den store fonetik er her stort set udeladt, men er benyttet i hans bog *Modersmålets fonetik,* som kom i 1906 og som er kommet i mange senere oplag.

Efter den tid handler hans fleste bøger og artikler mest om engelsk sprog og sproghistorie og om almen grammatik, især syntaks. Det er på det sidste felt han har givet sine mest originale bidrag til sprogvidenskaben.

I fonetikken har han ikke indført helt nye almene aspekter eller metoder. Han holdt sig her til sine umiddelbare forgængere, især Sweet. Men man kan sige at Jespersen betegner kulminationen af denne retning, den såkaldte klassiske fonetik, der giver en fysiologisk beskrivelse af lyddannelsen bygget på det man kan se ved at betragte den talendes mund og føle ved hjælp af sin muskelfornemmelse samt det man kan slutte sig til udfra korrelationen mellem artikulationen og høreindtrykket. Den dengang nye eksperimentalfonetik betragtede han, ligesom Sievers, med skepsis. Den store fonetik sammenfatter periodens viden, med udeladelse af alt det Jespersen med sin udpræget kritiske indstilling og sunde sans fandt tvivlsomt, men i alle enkeltheder indeholder bogen et væld af egne iagttagelser og, specielt for stavelse og tryk, nye beskrivelser. Jespersen siger udtrykkelig i forordet at han kun har beskrevet lyd som han selv har hørt mange gange, og næsten kun lyd som han selv har kunnet efterligne til de indfødtes tilfredshed. I første række er eksemplerne taget fra dansk, engelsk, tysk og fransk, med enkelte eksempler fra andre romanske sprog og russisk, og da Jespersen var en fortræffelig iagttager kan bogen stadig læses med stort udbytte. Det der står er korrekt, den er kun forældet ved det der ikke står, og som man med datidens metoder ikke kunde vide. Kun i det lille afsnit om akustik virker den forældet. Fremstillingen er, som i alle hans bøger, klar, overskuelig og letforståelig. Jespersens indsats bidrog i høj grad til det relativt høje stade i henseende til fonetisk viden og krav om præcis lydbetegnelse som kendetegner nyere dansk sprogvidenskab. Jespersen betoner desuden altid at sproget er et meddelelsesmiddel og lægger derfor mere vægt på lydenes betydningsadskillende funktion end sine forgængere. Derved står han som en af forløberne for fonologien.

Lige fra firserne var Jespersen også stærkt interesseret i de bestræbelser der udfoldede sig især i Tyskland for en reform af sprogundervisningen, så der blev mindre terperi og mere beskæftigelse med det levende sprog, herunder også en bedre udtale. Allerede i 1891 begyndte Jespersen at skrive skolebøger i engelsk med lydskrift, og de trængte efterhånden igennem. I 1901 udgav han en bog om sprogundervisning (se s. 387).

Fonetikundervisningen ved universitetet

Både ved sine fonetiske bøger og sin kamp for en bedre udtaleundervisning i skolen fik Jespersen afgørende betydning for det fonetiske studium ved universitetet. Når skolebørnene skulde bruge lydskrift, måtte lærerne jo også vide noget om fonetik. Vilhelm Thomsen forelæste over almen fonetik igen i 1890, og fra 1895 holdt Jespersen, i reglen hvert eller hvertandet år, forelæsninger og øvelser over fonetik, i begyndelsen engelsk og dansk, senere koncentreret om engelsk. Denne undervisning blev efter Jespersens afgang som professor fortsat af *C. A. Bodelsen* (se s. 286). Allerede fra 1890 holdt *Kr. Nyrop* (se s. 244) regelmæssige forelæsninger over fransk fonetik, fra 1928 fortsat af *Kr. Sandfeld* (se s. 246). Særlige forelæsninger i dansk fonetik begyndte i 1923 ved *J. Brøndum Nielsen* (se s. 119), men allerede inden den tid indgik fonetik i *Verner Dahlerups* undervisning (se s. 117). Fra 1929 blev undervisningen i dansk fonetik givet hvert år ved undervisningsassistent, først af *Holger Sandvad,* men efter hans tidlige død i slutningen af 1929 af *Poul Andersen* (se s. 129).

Chr. Sarauw (se s. 304) begyndte at undervise i tysk fonetik i 1910, dog med ret store mellemrum. Denne undervisning fortsattes 1923 af *L. L. Hammerich* (se s. 308) og blev fra 1929 givet regelmæssigt ved undervisningsassistent.

KONSOLIDERING OG EKSPANSION (1930-1978)

I perioden 1930-1978 bliver fonetikken et selvstændigt universitetsfag, og både forskningsfeltet og forskningsmulighederne udvides.

Fonetik som selvstændigt universitetsfag

Den regelmæssige undervisning i fonetik i de forskellige sprogfag fortsatte i denne periode, og i 1939 genoptog *Louis Hjelmslev* (se s. 372) undervisningen i almen fonetik, som havde ligget stille siden 1904. I 1943 oprettedes i tilknytning til professoratet i sammenlignende sprogvidenskab et lektorat i fonetik, som blev besat med *Eli Fischer-Jørgensen* (f. 1911, cand. mag. i tysk og fransk 1936). I 1949 blev hun desuden amanuensis. I 1966 omdannedes lektoratet til et ekstraordinært professorat. Fra 1944 blev der undervist regelmæssigt i elementær almen fonetik og i fonetik for viderekomne. Det begyndte meget beskedent med 3 deltagere, men efterhånden blev det skik at næsten alle studerende med fremmedsprogligt fag fulgte undervisningen i

almen fonetik. I slutningen af 50'erne lå deltagerantallet på 60-80, og maximum nåedes i begyndelsen af 70'erne med ca. 700 deltagere. Det stigende studentertal nødvendiggjorde ansættelse af flere lærere. I 1963 blev der oprettet en amanuensisstilling til, som blev besat med *Jørgen Rischel* (se s. 384), i de følgende år oprettedes yderligere 5 amanuensisstillinger.

I 1960 indførtes en cand. art. prøve i faget, som senere blev omdøbt til bifagsexamen, og i 1968 indførtes en hovedfagsexamen. Bifagsexamen er indtil nu taget af 15 og hovedfagsexamen af 4 kandidater, og flere forbereder sig til den.

Men et fonetisk studium forudsætter et laboratorium. Det begyndte yderst beskedent i tyverne med at universitetet anskaffede en fonograf og senere en grammofon, og i 1933 indrettedes på initiativ af en gruppe studenter et lille fonetisk øvelseslokale på første sal i Konsistoriebygningen, det blev (senest) 1937 flyttet til Studiegården med indgang fra porten til St. Pedersstræde. Det rummede en gammel grammofon, en samling Linguaphone-plader og en ganske lille bogsamling. Det blev først ledet af professor *W. Thalbitzer* (se s. 180) og fra 1939 af professor Hjelmslev. Fra 1944 benævntes det fonetisk laboratorium og fik bevilget et annuum (Årb. 1964-65, s. 209).

I 1940 indgav Hjelmslev en ansøgning til Undervisningsministeriet om fonetisk apparatur. Samtidig indgav Institut for Talelidende en lignende ansøgning til Socialministeriet, og det var aftalen at den der fik bevillingen skulde stille lokaler og apparatur til rådighed for den anden part. Det blev Institut for Talelidende der fik bevillingen, og fra midten af fyrrerne havde universitetet mulighed for at benytte dette laboratorium. Imidlertid var det først ledigt efter kl. 19 og hoveddøren blev låst kl. 22, så resultatet var at lærere og studenter, når forsøgene var færdige henad midnat, måtte hjælpe hinanden ud af et højtstående kældervindue der førte ud i et rosenbed – indtil man efter en tids forløb fik lov at få en nøgle.

Fra 1944 indsendte professor Hjelmslev gang på gang ansøgning om oprettelse af et institut for lingvistik og fonetik, men først i 1955 blev det bevilget, og i 1956 blev det oprettet med Hjelmslev som bestyrer. Det fik lokaler i St. Kannikestræde 13. Her blev indrettet et aflytningslokale med båndoptagere og pladespillere, men der var ikke plads til et egentligt laboratorium, og man havde heller ingen apparatbevilling.

I 1958 indsendtes ansøgning om indretning af laboratorium i kælderen. I 1961 blev det bevilget, men igangsætningen blev udsat til der kunde indlægges fjernvarme, og derefter kom der byggestop. Imidlertid fik man bevilget enkelte apparater, og i 1960 opnåede man disposition over et lille extralokale i stuen i St. Kannikestræde, hvor disse apparater, og bl. a. en sonagraf som universitetet havde modtaget fra Rockefeller Foundation, kunde

Fig. 113. Ved såkaldt kymografi optegnes et bevægelses- eller svingningsforløb på sodet papir. Metoden blev først brugt i meteorologien i 1734, siden i andre videnskaber. I fonetikken har man anvendt kymografi fra slutningen af det 19. århundrede. Den er nu afløst af andre metoder. På billedet demonstrerer Hans Basbøll kymografisk optegnelse af tale via mundtragt, gummislange og membran med et strå som skrivestift. På tilsvarende måde optages svingninger fra struben. Institut for fonetik fot. ca. 1968, kælderen i St. Kannikestræde.

opstilles. Men der var ikke penge til at sætte lokalet i stand, og det kunde kun opvarmes ved hjælp af en elektrisk ovn, som man dog kun kunde tænde når der ikke brugtes strøm i nabolokalerne. Her foregik undervisningen i eksperimentalfonetik i nogle år.

Endelig, i 1965, kom tilladelsen til indretning af fire små kælderværelser i St. Kannikestræde til laboratorium. Samtidig blev der indlagt centralvarme. Under ombygningen havde instituttet til huse i Kejsergade. Samtidigt med tilbageflytningen i 1966 blev instituttet delt i to, et for fonetik med Eli Fischer-Jørgensen som bestyrer, og et for lingvistik. Det nye laboratorierum i kælderen betød en stor forbedring, og der blev samtidig givet bevilling til en tekniker og en halvdagssekretær, der i 1968 ændredes til en heldagssekretær. Men der blev hurtigt for trangt i kælderen, og i 1971 fik man betydeligt større og bedre laboratorielokaler i Skindergade 3. Den økonomiske opgang i 1960'erne gjorde det også muligt at få udvidet apparatbestanden, og der blev ansat yderligere to ingeniører. Omkring samme tid opbyggedes en talesyntesemaskine til brug for undersøgelse af sproglydsopfattelse, konstrueret af Jørgen Rischel (se fig. 112).

Fig. 114. Instituttets sekretær Else Parkmann prøver det nye indtalingsrum med trådnetgulv, vægge af lyddæmpende kiler og stol fastgjort med en stang ned gennem trådnettet. Institut for fonetik fot. 1979.

Endelig, i 1975, flyttede instituttet ud til Amagerkomplekset i velindrettede nye lokaler. Den næsten eksplosionsagtige vækst illustreres måske bedst ved et enkelt eksempel: indtil 1966 måtte man, når man skulde indtale et bånd, stikke hoved og mikrofon ind i en fåreskindspels. I 1966 opbyggede medarbejderne selv et indtalingsrum ved hjælp af gamle cykelstativer, Rockwool og gardinstof, som fungerede forbavsende godt. Endelig i 1975 fik vi et hypermoderne lyddødt rum med hængende trådnetgulv og lyddæmpende kiler (se fig. 114), som tilfredsstillede kravene til de mest kritiske akustiske målinger. Apparatmæssigt hører laboratoriet nu også til blandt de bedst udstyrede fonetiske laboratorier i Europa.

Forskningen

Det stigende antal lærere og studenter og de forbedrede arbejdsforhold betød også øgede forskningsmuligheder, og desuden skete der i denne periode en stærk udvidelse af fonetikkens forskningsområde. Der forskes dog også stadig indenfor den klassiske fonetiks rammer.

Lars Brink og *Jørn Lunds* (se s. 139) store undersøgelse af lydudviklingen i københavnsk rigsmål og til dels lavsprog ligger således så at sige helt indenfor den Jespersenske tradition, selv om bogen er udkommet i 1975.[11] Men indenfor denne teoretiske begrænsning må den siges at repræsentere et udpræget pionerarbejde. Tilsvarende undersøgelser findes næppe for andre sprog. På basis af et meget stort antal grammofonplader, bånd og direkte tests er udtalen blevet undersøgt for personer der er født i årene fra 1840 til 1955. Materialet er bearbejdet omhyggeligt og fremlagt i et værk på over 800 sider. Arbejdet har stor almenfonetisk interesse fordi det påviser hvordan lydudviklingen foregår. Blandt de konklusioner forfatterne drager af materialet er, at ændringerne synes at ske ved sprogets overførsel til næste generation, at der altid er en periode med vaklen, at forandringen ofte sker med større hast i nogle kombinationer og i nogle ord end i andre, og at der i perioden sker så mange sammenfald mellem ord der tidligere var forskellige at det er vanskeligt at se nogen tendens til at undgå sådanne sammenfald.

I denne forbindelse er det rimeligt at nævne *Aage Hansen* (f. 1894), selv om han ikke har været fast knyttet til Københavns Universitet. Hans bog, *Stødet i dansk* (1943), der behandler stødets forekomst og funktion i moderne dansk, er både præget af fin iagttagelse og ordning af et stort stof og af nyere fonologiske synspunkter. Han ser stødet som et kendetegn knyttet til stavelsen, hvorved ordet henføres til en bestemt ordtype. Nærmere bestemt kan man opfatte det som et grænsesignal der angiver ordslutning, en fortolkning der dog ikke lader sig gennemføre uden mange undtagelser. Hans bog *Udtalen i moderne dansk* (1956) må snarere siges at ligge i Jespersen-traditionen.

De nye retninger der er kommet til i perioden er først og fremmest fonologi og eksperimentalfonetik.

Fonologi. Omkring 1930 udvikledes i forskellige sprogvidenskabelige centre i Europa og Amerika som led i den nye strukturelle lingvistik en ny disciplin, fonologien, som beskæftigede sig med sproglydenes funktion i sproget, både deres betydningsadskillende funktion og lovene for deres kombination i stavelse og ord. Disse nye strømninger nåede meget hurtigt til Danmark, især formidlet af Lingvistkredsen i København. I trediverne udviklede Louis Hjelmslev i samarbejde med *Hans Jørgen Uldall* (1907-57) en særlig fonologisk teori, som de i en foreløbig form fremstillede på den anden internationale fonetikerkongres i London i 1935, og som de senere gjorde mere abstrakt og lod indgå som led i deres såkaldte glossematiske sprogteori. Deres analyse er

11. Lars Brink og Jørn Lund: *Dansk Rigsmål, lydudviklingen siden 1840 med særligt henblik på sociolekterne i København,* 1975.

kendetegnet ved at være strengt formel, der tages mindst muligt hensyn til den lydlige substans, og mindsteelementerne defineres udelukkende ved deres kombinationsmuligheder. I et foredrag i selskab for nordisk filologi 1948 anvendte Hjelmslev denne teori på danske sproglyd.[12]

Hjelmslevs synspunkter fik stor betydning for dansk sprogforskning, og det skyldes især ham at dansk dialektologi arbejdede efter strukturelle synspunkter på et tidspunkt hvor dialektologien i de fleste andre lande var metodisk meget gammeldags. Man kan nævne en række værdifulde dialektmonografier af *Anders Bjerrum, Poul Andersen, Ella Jensen, Inger Ejskjær, Børge Andersen* o. a. (se kapitlet om nordisk filologi) som anvender strukturelle synspunkter på lydbeskrivelsen. Det samme gælder *Knud Togebys* beskrivelse af fransk (se s. 254).

Det er imidlertid ikke alene glossematikken men også andre strukturelle retninger der har påvirket dansk fonologisk forskning. Eli Fischer-Jørgensen er således mere påvirket af Pragskolen og til dels af amerikansk fonologi. Hun har skrevet en række afhandlinger om fonologisk teori og en større fremstilling af de fonologiske teoriers historie.[13]

Jørgen Rischel og Hans Basbøll er især påvirket af generativ fonologi. *Jørgen Rischel* har en omfattende fonologisk produktion, som dels behandler fonologisk teori, dels giver fonologiske analyser af dansk, vestnordisk og grønlandsk, herunder akcentforhold. Hans disputats, *Topics in West Greenlandic Phonology* (1975) er på een gang et bidrag til beskrivelsen af grønlandsk og et vigtigt bidrag til fonologisk teori, idet han forbinder en modificeret generativ metode med strukturelle principper. *Hans Basbøll* har især behandlet problemer vedrørende stavelse og fonologiske grænser inden for dansk, fransk og italiensk.

Eksperimentalfonetik. Den eksperimentelle forskning, d.v.s. undersøgelsen af fonetiske fænomener ved hjælp af instrumenter, begyndte i midten af det 19. århundrede og udvikledes hastigt i det 20. århundrede, men bortset fra Karl Verners eksperimenter med Edison-fonografen i 80'erne var den længe om at komme til Danmark, hvad der nok til dels skyldtes Jespersens skeptiske holdning.

I 1933 begyndte Poul Andersen og Svend Smith at arbejde med kymografiske undersøgelser, og på en række forskellige laboratorier lykkedes det Svend

12. Louis Hjelmslev: *Grundtræk af det danske udtrykssystem med særligt henblik på stødet,* Selskab for nordisk filologis årsberetning for 1948, 1951. Engelsk oversættelse i Essais linguistiques II, 1973, s. 246-66. Hjelmslev har også skrevet en lærebog i fonetik: *Almindelig fonetik, Nordisk lærebog for talepædagoger,* Kap. XIV, 1954.

13. *Trends in Phonological Theory, a Historical Introduction,* 1975.

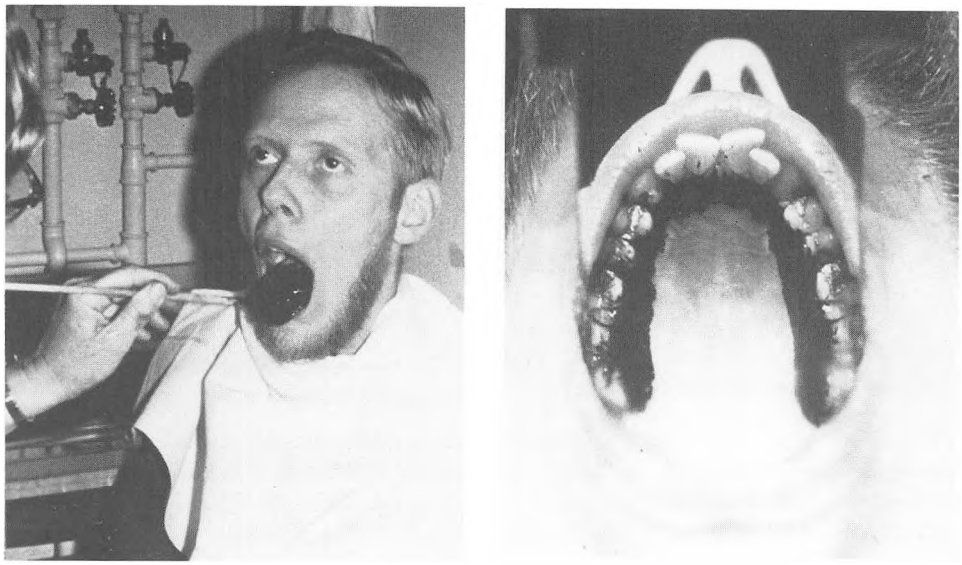

Fig. 115 a-b. Her vises en af de ældste fonetiske undersøgelsesmetoder, den såkaldte palatografi, som har været benyttet siden 1870'erne og som stadig er i brug som et nemt, billigt og ufarligt middel til at se, hvor tungen rører ganen ved forskellige sproglyde. På fig. 115a får Jørgen Rischel tungen malet sort, på fig. 115b ser man et fotografi af det aftryk, tungen har sat på ganen ved udtalen af lyden t i ordet tap. Institut for fonetik fot. 1967.

Smith at foretage en undersøgelse af stødet med et for den tid meget avanceret apparatur. Den blev antaget som disputats 1944.[14] Han finder at stødet er en akcent der træffer ordet i dets begyndelse og som først i sin anden fase fører over i det man normalt kalder stødet, og som kan vise sig ved nedgang i styrke og tonehøjde og i uregelmæssige svingninger.

I 1949 kom en disputats af *Henrik Abrahams* (*Etudes phonétiques sur les tendances évolutives des occlusives germaniques,* Århus 1949), som ligger indenfor fransk fonetisk tradition (Grammonts lære om tendenser). Den giver en eksperimentalfonetisk (kymografisk) analyse af danske lukkelyd med det formål at belyse udviklinger i ældre germansk og højtysk ud fra tendenser i moderne københavnsk (specielt *t* udtalt som *ts* i ord som *tid* og *tyv*).

I fyrrerne skrev Eli Fischer-Jørgensen nogle eksperimentalfonetiske artikler, og Marie Bjerrum undersøgte ordtoner i sønderjysk (se s. 137). Men først da der kom bedre laboratorieforhold kom den eksperimentalfonetiske forskning rigtigt i gang. Og i den sidste halve snes år er der kommet et meget stort antal eksperimentalfonetiske afhandlinger af medarbejdere ved institut for fonetik.

14. *Bidrag til Løsning af Problemer vedrørende Stødet i Dansk Rigssprog,* 1944.

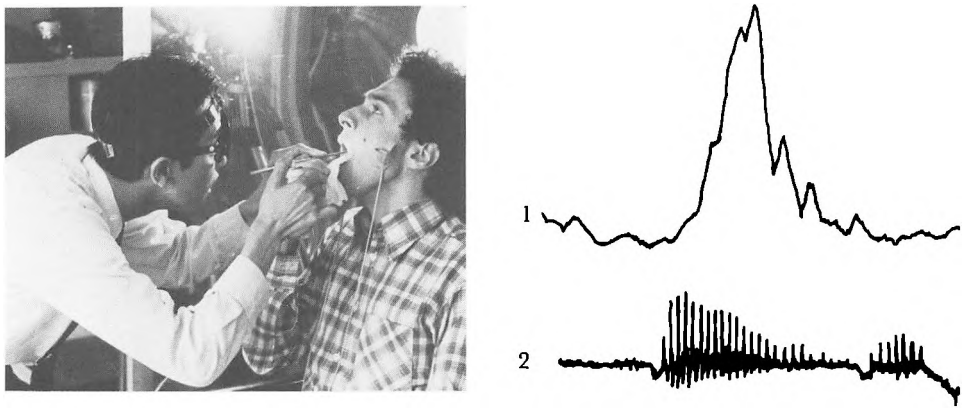

Fig. 116 a og b. Ved hjælp af elektroder kan man aflede elektriske potentialer der opstår ved muskelinnervationen. Metoden er kendt inden for fysiologien fra 1920'erne og er først anvendt i dansk fonetik af Svend Smith. På fig. 116a ser man fonetisk instituts japanske gæst dr. H. Hirose i færd med at indføre trådelektroder i en forsøgspersons stemmelæber. Fig. 116b viser (1) en integreret kurve af muskelpotentialet fra stemmelæbemusklen (musculus vocalis) ved dansk stød sammen med (2) lydsignalet (i ordet »dug«). Institut for fonetik fot. 1974.

Her kan kun nævnes nogle eksempler. Eli Fischer-Jørgensen har publiceret en række afhandlinger om produktion og perception af lukkelyd i forskellige sprog og om vokalanalyse. *Børge Frøkjær-Jensen* har studeret vokalformanter, *Hans Peter Jørgensen* tyske vokaler, og *Nina Thorsen* har foretaget en række undersøgelser af dansk intonation. I de senere år har en stor del af instituttets forskning været orienteret om to hovedområder: Det ene er stemmelæbefunktion, især ved danske lukkelyd og stød, et projekt der er støttet af Statens humanistiske Forskningsråd. Man har især arbejdet med elektromyografisk metode, og på dette punkt samarbejdet med forskningsgrupper i Yale og Tokyo. Desuden anvendes glottografi. Deltagerne i dette projekt er Eli Fischer-Jørgensen, *Birgit Hutters* og Jørgen Rischel og (for computerbearbejdelsen) *Peter Holtse.* Det andet hovedområde er sproglydsperception. Inden for dette område har Peter Holtse undersøgt vokalkvalitet, og *Niels Reinholt Petersen* vokalvarighed og mere generelle perceptionsproblemer. De har til dette formål anvendt det af Jørgen Rischel byggede talesynteseapparat, som nu af Peter Holtse er ombygget til computerstyring (se fig. 112). Holtse arbejder desuden med et program for syntese af dansk tale ved regler, et projekt der kan få praktisk anvendelse på forskellige felter.

De fleste afhandlinger er kommet i instituttets årsberetning, ARIPUC (Annual Report of the Institute of Phonetics, University of Copenhagen). Der er nu kommet 12 bind af denne rapport på ialt godt 2700 sider. Den benyttes bl. a. til udveksling med rapporter fra institutter i udlandet, og er et led i den

internationale kontakt som man fra starten har lagt megen vægt på. Adskillige udenlandske forskere har arbejdet ved instituttet, og fonetisk instituts medarbejdere er blevet opfordret til at organisere den 9. internationale fonetikerkongres, som vil finde sted i København i august 1979.

Blandt eksperimentalfonetiske arbejder bør man også nævne en Århusdisputats, K. Ringgaard: *Vestjysk stød* (Århus 1960), som behandler et særlig slags stød, som findes i vestjyske dialekter foran lukkelyd i enstavelsesord der tidligere har været tostavelsesord, f. eks. i flertal *hatte* (af *hat*) der udtales [ha?d]. Dette arbejde indeholder foruden en historisk og en dialektgeografisk redegørelse for det vestjyske stød også en eksperimentalfonetisk beskrivelse, hvis resultat er at stødet dannes ved sammentrækning af både de rigtige og de falske stemmelæber med samtidig sænkning af mellemgulvet.

Moderne fonetik adskiller sig meget fra fonetikken omkring århundredskiftet, hvor det især drejede sig om en fysiologisk beskrivelse af lydfrembringelsen til

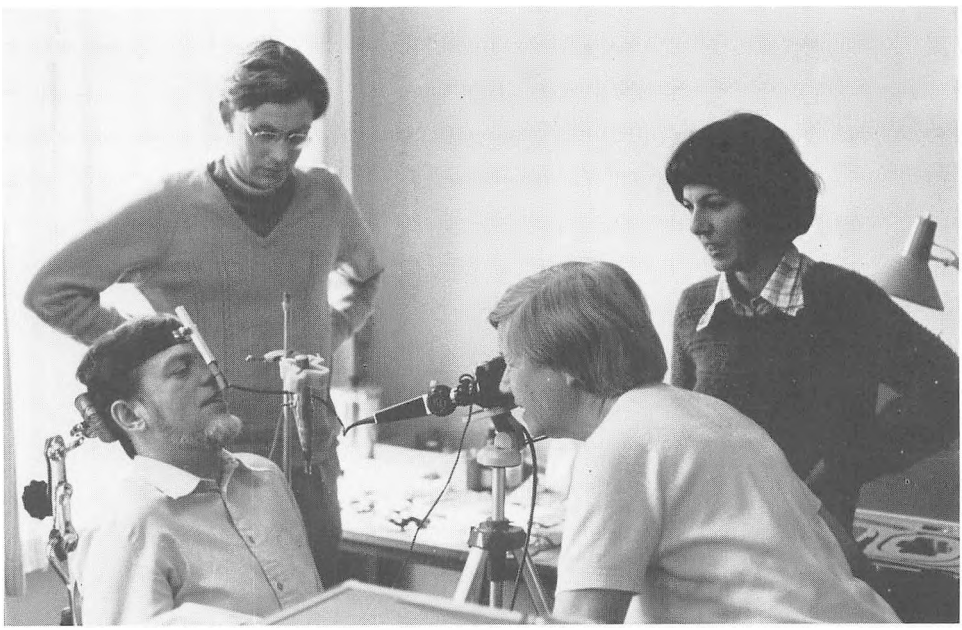

Fig. 117. Fiberskopet, som anvendes meget i moderne medicinsk diagnostik, har været brugt i fonetikken til undersøgelse af stemmelæbernes bevægelse siden omkring 1970. Et kabel, der indeholder et glasfiberbundt, føres ind gennem næsen. Derigennem ledes dels lys ned til stemmelæberne og dels et billede tilbage, som man kan betragte direkte eller fotografere. På ovenstående fotografi betragter Eli Fischer-Jørgensen Børge Frøkjær-Jensens stemmelæber i fiberskopet, mens Anders Löfqvist og Birgit Hutters ser til. Institut for fonetik fot. 1975.

brug for sprogundervisning og talepædagogik samt til forklaring af lydovergange. Man er nu interesseret i årsagssammenhængen mellem lydfrembringelse, lydbølger og lydopfattelse, d.v.s. i at finde ud af hvad der sker i den sproglige kommunikationsakt, også på det neurale og psykologiske plan. Og fonetikken finder anvendelse på nye områder, f. eks. telekommunikation.

Disse problemstillinger kræver nært samarbejde med fysiologer, fysikere, psykologer og kommunikationsingeniører foruden lingvister; og fonetisk forskning kræver en alsidig orientering som kun kan findes samlet ved et institut med adskillige medarbejdere.

Teater- og filmvidenskab

Af Mogens Brøndsted

TEATERVIDENSKAB

Studiet af teatrets kunst går i Danmark tilbage til samme tidsperiode som etableringen af en fast statsscene, »Den danske Skueplads« fra 1748, og det blev indledt af folk med tilknytning til teatret på Kongens Nytorv. Skuespilleren *Frederik Schwarz* udsendte i 1780'erne en årlig *Lommebog for Skuespilyndere,* hvori han gav den første skildring af skuepladsens historie. Hans yngre samtidige, *K. L. Rahbek,* der begyndte som skuespiller, udgav som 22-årig *Breve fra en gammel Skuespiller,* en scenekunstens æstetik, der bl.a. peger på dramaturgens vigtige funktion i opbygningen af en forestilling. Som tidsskriftredaktør fik han lejlighed til at udvikle sine ideer i praktisk teaterkritik, også efter at han var ansat ved universitetet som den første professor i æstetik (s. 8). Som lærer ved den dramatiske skole sammenfattede han sine dramaturgiske erfaringer i *Om Skuespillerkunsten* (1809). Men hans hovedværk er teaterhistorisk, foranlediget af hans samtidige store udgave af Holbergs udvalgte skrifter: monografien *Om Ludvig Holberg som Lystspildigter* (3 bd., 1815-17), hvor han redegør detaljeret for den holbergske komedietradition. Som medlem af teaterdirektionen markerede han også hundredåret for Grønnegadeteatret ved at forfatte *Bidrag til den danske Skueplads' Historie i dens første Aarhundrede* (1822).

Den første større samlede fremstilling af dansk teater helt fra middelalderen leverede den tidligere skuespiller og instruktør *Thomas Overskou* med syvbindsværket *Den danske Skueplads* (1854-76, fuldført af Edgar Collin). Han nåede at samle mundtlige og skriftlige oplysninger fra den firsårige Schwarz, og for Det kgl. Teaters historie i Heibergtiden er det et førstehånds, omend ikke upartisk kildeskrift. Herpå byggede journalisten og litteraturhistorikeren *P. Hansen,* da han på forlagsopfordring forfattede et populært illustreret trebindsværk med samme titel (1889-96); under udarbejdelsen blev han kommitteret hos teaterchefen og senere censor. En fortsættelse af Overskous værk blev indledt af *Robert Neiiendam,* også han tidligere skuespiller (*Det kgl. Teaters Historie* I-V, 1921-30, omfattende tiden 1874-90; et posthumt bind om sæsonerne 1890-92 er udgivet af hans sønnesøn Klaus Neiiendam 1970). Neiiendam var medstifter af Selskabet for dansk Teaterhistorie, og til hans store produktion hører bøger om Folketeatret og Casino; særlig kendt blev han som grundlægger og leder af Teaterhistorisk Museum i Hofteatret på Christiansborg.

Et værk af international betydning var skuespilleren *Karl Mantzius: Skuespilkunstens Historie* (I-VI, 1897-1916), en materialesamling medomfattende antikken og orienten; dets tredje del om Shakespearetiden indbragte ham den filosofiske doktorgrad i 1901. Teaterhistoriske disputatser blev senere leveret af dramaturgen Jacob Normann om Goethetidens skuespillerkunst (1914) og af arkivaren Eiler Nystrøm om Grønnegadescenens oprindelse (1918).

Der skulle dog gå lang tid før teaterstudiet blev hjemligt universitetsfag. Som selvstændig videnskab blev det først udformet og målsat i århundredets begyndelse; et klart historistisk program formulerede Max Herrmann i *Forschungen zur deutschen Theatergeschichte,* 1914. Målet var »en rekonstruktion af fortidens teater – med udgangspunkt i samtidens – og baseret på en metodisk og kritisk analyse af et indsamlet materiale, der udover det primære »teatermateriale«, tekster, mise-en-scèner, breve, dagbøger, billeder, bevarede bygninger og effekter m.v., også må indeholde stof fra beslægtede kunstformer, – en rekonstruktion, der dog først vinder berettigelse, når den sættes ind i en større kulturhistorisk sammenhæng«.[1] Denne såkaldte teaterarkæologi betød en løsrivelse fra den litterære analyse af dramateksterne, en historisk anskuelse af scenen som en verden i sig selv med centrum i mimen. De visuelle og musikalske indslag blev fuldt så vigtige som ordet.

Den anden hovedside af faget er dramaturgien, der forholder sig til teaterhistorien som den æstetiske poetik til litteraturhistorien; og dens systematiske grundlægger er også æstetikkens (Baumgarten i hans grundrids af videnskaberne *Sciagraphia encyclopaedia,* 1769). Det er læren om principperne for dramaets struktur og sceniske realisering, om skuespilkunstens almene teori og teknik. Men den har tillige et praktisk aspekt, der vender mod den aktuelle teaterkritik og instruktion. På dette felt var Rahbek foregangsmanden, influeret af Diderot og Lessing; hans betydeligste efterfølgere som dramatiske kritikere var Heiberg, Clemens Petersen og Edvard Brandes. Ved århundredskiftet blev denne disciplin også videnskabeligt udbygget og indført som universitetsfag, tidligst i USA (Columbia 1899).

Fagets etablering

Efter Anden Verdenskrig fik teaterhistorien en nordisk lærestol i Stockholm (med Agne Beijer, grunderen af Drottningholmmuseet), og samtidig – i 1946 – kom der fra et studenterudvalg i København en henvendelse til fakultetet om at etablere faget både i dets historiske og dramaturgiske retning. Der

1. *Skitser til romantikkens teater,* 1967, s. 8.

fandtes nemlig to hver for sig kyndige fagmænd, musik- og teaterhistorikeren *Torben Krogh* og teaterkritikeren *Frederik Schyberg*. I foråret 1947 udfærdigede professor Carsten Høeg et promemoria, som foreslog fagbetegnelsen »teatrets historie og æstetik«. Samtidig holdt Schyberg en forelæsningsrække om skuespillerkunst – først i Lund, gentaget i København, Århus og Oslo – som vakte stor offentlig opmærksomhed, både ved sin hævdelse af skuespillerkunsten som selvstændig kunstart og ved den skarpe karakteristik af skuespillerpsyken. (En svensk udgave kom 1949, en dansk først posthumt 1962). Efter en fornyet drøftelse indgav fakultetet forslag om en ordinær lærestol i teatrets æstetik og historie; andragendet blev støttet af den nordiske faggruppe i 1948, men vandt ikke fremme.

Imidlertid blev professoratet i musikvidenskab ledigt ved Erik Abrahamsens død det følgende år. Krogh var blandt ansøgerne, men blev kun indstillet af et mindretal i bedømmerudvalget, og fakultetet besluttede at udskyde embedets besættelse. Der viste sig dog et udtalt ønske om at knytte Krogh til universitetet på grund af hans omfattende kvalifikationer, og efter forskellige overvejelser endte man med at indstille ham til et ekstraordinært professorat i en kombination af teater og musik, nemlig operaens æstetik og historie.[2] Udnævnelsen fulgte i maj 1950 og syntes at blokere for en lærestol i teaterfaget såvel som for medansøgere hertil. For Schyberg, som tidligere havde været indstillet til et litterært professorat uden at opnå det (s. 65), var dette utvivlsomt en ny skuffelse; nogle måneder efter tog han sit liv.

Den nye operadisciplin var ikke noget selvstændigt eksamensfag, men nærmest et støttefag for de musikstuderende. Ønsket om at få etableret teatervidenskaben ved universitetet deltes af Krogh selv og var heller ikke glemt. Tre år senere blev det indfriet, idet der bevilgedes et ordinært professorat i teatrets æstetik og historie imod nedlæggelse af det ekstraordinære operaprofessorat; på fakultetets indstilling overtog Krogh umiddelbart den nye stilling.[3]

Den kroghske æra

Torben Krogh var mangesidigt rustet til opgaven. Selv om han var uddannet i musikhistorie, havde han fra begyndelsen specialiseret sig i det danske musikteaters historie: med artikler og afhandlinger om ældre tiders opera, ballet og pantomime i Danmark, og under Max Herrmann i Berlin havde han

2. Kbh. Univ. Årbog 1948-53, s. 181. Sml. bd. XI, s. 389.

3. Smst. 1953-58, s. 121-122. Om Torben Krogh sml. Billeskov Jansen i Kbh. Univ. festskrift 1970, s. 199-204, N. Schiørring i Oversigt over Videnskabernes Selskabs virksomhed 1969-70, s. 129-43.

disputeret 1924 om dansk syngespil i det 18. århundrede. Samtidig blev han operainstruktør ved Det kgl. Teater efter at have instrueret i Trondheim, hvorved han fik indsigt i praktisk teaterarbejde; senere underviste han på elevskolen i teaterhistorie og bestyrede teatrets arkiv og bibliotek. Disse vigtige samlinger, som allerede Overskou og Neiiendam havde udnyttet som historiske kilder, anvendte Krogh til at virkeliggøre det herrmannske program, rekonstruktionen af fortidens opførelser. Han udgav uddrag af de ældste regieprotokoller fra 1780'erne (1927) og kombinerede arkivmaterialet i *Studier over de sceniske Opførelser af Holbergs Komedier i de første Aar paa den genoprettede Skueplads* (1922) og *Holberg i Det kgl. Teaters ældste Regieprotokoller* (1943). Til samme kategori hører de indholdsrige afhandlinger *Fra Bergs Hus i Læderstræde til Komediehuset paa Kongens Nytorv* (i tohundredåret for det genåbnede teater 1948) og *Molières Don Juan i Komediehuset paa Kongens Nytorv* (universitetsfestskrift 1964). Han inddrog med stor metodisk sikkerhed datidens scenebilleder i *Danske Teaterbilleder fra det 18. Aarhundrede* (1932) og opsummerede sit suveræne kendskab til epokens skuespil- og regikunst i *Skuespilleren i det 18. Aarhundrede* (1948), der har rækkevidde udover Danmark.

Også perioderne før og efter dette centrale tidsrum har Krogh behandlet. Som medredaktør af populærværket *Danmark i Fest og Glæde,* der skulle opmuntre de mørke 1930'ere, sammenfattede han teaterhistorien indtil 1750, og den faglige uddybning på europæisk baggrund af tiden før 1600 leverede han med *Ældre dansk Teater* (1940). Til jubilæumsværket *Teatret paa Kongens Nytorv* (1948) bidrog han med afsnittet om guldalderen. En specialundersøgelse af Oehlenschlägers første tragedieopførelse, »Hakon Jarl« i 1808, er *Oehlenschlägers Indførelse paa den danske Skueplads* (1954). En særlig genre fra guldaldertiden, der stod hans hjerte nær, var vaudevillen, og dens melodibrug belyste han i den lille studie *Heibergs Vaudeviller* (1942); den blev fulgt op med en fin analyse af en af dens hovedkilder, *Bellman som musikalsk Digter* (1945).

Sin undervisning udvidede han med den europæiske teaterhistorie fra dens begyndelse i Grækenland, og ud fra sine fordringer om at benytte primærkilderne fik han til fagets magisterkonferens føjet en obligatorisk prøve i græsk. Men især knyttede han sine studenterøvelser til Det kgl. Teaters bibliotek, hvis dokumentsamling han bragte på højde med Europas fineste, og som fra 1959 dannede ramme om Teatervidenskabeligt institut i Tordenskjoldsgade. Her udgjorde han det veloplagte centrum, generøst spredende viden og ideer og oplæg, men samtidig krævende i faglig metode og kritisk grundighed. Han prægede faget og sine elever, så at man kan tale om den kroghske æra – som blev forlænget med et år til 1966, da der ikke fandtes nogen professorabel efterfølger. Som en afskedshilsen udsendte en kreds af eleverne *Skitser til romantikkens teater* (1967).

Fig. 118. Torben Krogh (1895-1970). Elfelt fot. 1955. Videnskabernes Selskab.

Det holmske intermezzo

Da ingen af de ansøgere, der havde meldt sig til stillingen, kendtes kvalificeret af bedømmelsesudvalget (foruden Krogh selv professorerne Billeskov Jansen og Gösta M. Bergman fra Stockholm), blev besættelsen udskudt; som fagets bestyrer fungerede indtil videre Billeskov Jansen, der fra begyndelsen havde medvirket ved eksaminerne. Ved næste opslag indkom ansøgninger fra dr. Günther Hansen, lektor Anne E. Jensen og magister Mogens Hyllested, hvoraf bedømmerne (Billeskov Jansen, professor Schiørring og docent Kirsten Gram Holmström, Stockholm) enstemmigt indstillede den førstnævnte, som imidlertid afgik ved døden allerede samme år (1968). Ved tredje opslag meldte sig foruden Mogens Hyllested fagets amanuensis Svend Christiansen, dr. Paul Stefanek og tre svenske ansøgere: fil. dr. Carl-Olof Gierow samt docenterne Göran Sörbom og Ingvar Holm. Bedømmerne Billeskov Jansen, professor Henning Fenger og dr. Alf Henriques indstillede enstemmigt den sidstnævnte, som konstitueredes fra februar 1970.[4]

4. Kbh. Univ. Årbog 1969-70, s. 126-27.

Med *Ingvar Holm* fik faget en dynamisk og moderne leder, der var dramaturgisk og sociologisk indstillet. Han var oprindelig litteraturhistoriker med afhandlinger om Ola Hansson og Harry Martinson, men fik som litterær rådgiver ved Dramaten i Stockholm indblik i skuespils forskellige sceniske muligheder. Som leder af afdelingen for drama-, teater- og filmforskning ved Lunds universitet udgav han *Drama på scen* (1969), der viser iscenesættelsens elementer af dramatolkning og instruktørens styrende indvirkning på tilskuernes reaktioner. Det var tillige en programerklæring om at opfatte dramatik som brugskunst og påvirkningsmiddel. Han fik nu lejlighed til at overføre sine ideer til det københavnske institut.

Allerede ved årsskiftet stilede han et åbent brev til dets lærere og studenter (som særtryk af meddelelsesbladet *Drama Theatre Film* fra instituttet i Lund). Han foreslår heri at omdøbe faget til »teatervidenskab« og revidere dets målsætning fra lærdomsarkæologi til aktuel samfundsfunktion. Vægten skal lægges på teatret som socialt fænomen, på nutidens scenekunst og dens nærmeste forgængere, desuden på nye medier som radio, TV og film. I forbindelse med studienævnets forhandlinger om en bifagsordning efter forordningen af 1968 udkaster han planer for en exam. art.- og en magistereksamen. Et hovedsynspunkt er uddannelsens anvendelighed og erhvervsrettethed, dens evne til at stimulere teaterinteressen i skoler og presse, i medierne og offentligheden. Holms friske hornsignaler vakte selvsagt postyr, både modstand og tilslutning; hans gæstespil blev imidlertid kort – allerede året efter søgte han tilbage til Lund til et nyoprettet professorat i teatersociologi.

Han nåede dog at sætte sig spor såvel i den nye studieordning som i fagets praksis. Undervisningsantologien *Teater* (1970) med teoretiske essays og manifester fra og med Aristoteles lægger vægten på det moderne aktiviserende teater, ikke mindst den antiaristoteliske Brecht. Et videre holmsk initiativ resulterede i publikationen *Kulturmodell Holstebro* (1976, på dansk året efter), en analyse af publikums holdninger til tre forestillinger i Holstebro, baseret på studenters interviewundersøgelser. Til undervisningen i praktisk teaterkundskab fik faget rådighed over en tidligere biograf (i Teaterskolen i Falkonerallé); ved samme tid – 1971 – flyttede instituttet, midlertidigt bestyret af Svend Christiansen, til lokaler i Grønnegade, ikke langt fra stedet for den holbergske skueplads.

Kela Kvam

Efter et interregnum, hvor Billeskov Jansen på ny havde overopsyn med faget, blev professoratet atter opslået. Denne gang meldte sig foruden Svend

Fig. 119. Ingvar Holm (f. 1923) under studiet af en dekorationsmodel. Omslagsfoto til hans bog »Drama på scen«, 1969.

Christiansen magistrene Kela Kvam, Klaus Neiiendam og Berit Erbe (som senere trak sin ansøgning tilbage). Bedømmerne, Billeskov Jansen, Sven Møller Kristensen og docent Ulla-Britta Lagerroth fra Lund, indstillede enstemmigt *Kela Kvam* (1974).[5] Hun var ligesom Holm udgået fra litteraturhistorien, idet hun først tog konferens i almindelig og sammenlignende litteraturvidenskab og derpå konferens i teaterhistorie. Med denne solide baggrund havde hun været undervisningsassistent for Torben Krogh 1965-67 og bidraget til de førnævnte Skitser til romantikkens teater; i instituttets skriftserie *Teatervidenskabelige Studier* behandlede hun Strindberg-opførelser, derunder som en større studie *Max Reinhardt og Strindbergs visionære dramatik* (1974). Desuden har hun skrevet om mellemkrigstidens tyske arbejderteater og besørget en kommenteret antologi, *Europæisk avantgarde-teater* (I-IV, 1974-78). Hun tog initiativet til de årlige festivals af Nordisk gruppeteater i Odense fra og med 1973.

Ved hendes tiltræden var studieplanerne under stadig revision i den af Holm foreslåede retning. De er endt i en bifagsordning, der tillige udgør 1. del af konferensen, og som består af tre discipliner: teaterhistorie med vægten på det 20. århundrede; mediekommunikation og -sociologi; samt teaterpraksis med valg imellem dramaturgi, scenografi eller forestillingsanalyse af en konkret opsætning. Der er også mulighed for dramapædagogik, hvor pædagogisk teori kombineres med kreativ dramatik, særlig egnet for vordende gymnasielærere. Bifagsstudiet er blevet populært i forbindelse med forskellige

5. Kbh. Univ. Årbog 1973-74, s. 98.

hovedfag, så der nu er henved 300 studerende. Fra 1977 har instituttet lokaler med studiescene i Apotekerbygningen i Fredericiagade. Der er tilknyttet 4 faste og 8 deltidsansatte lærere. Blandt lektorerne har *Svend Christiansen* erhvervet doktorgraden på sin studie over 18. århundredes sceniske affektsprog *Klassisk skuespilkunst* (1975).

I de seneste år er der knyttet forbindelse med unge teatergrupper, og man har oprettet et forskningscenter for nordisk gruppeteater.

Århus

Uden for København er faget kun etableret i Århus. Her blev i 1959 cand. mag. *Tage Hind* undervisningsassistent i dramaturgi (ikke teaterhistorie) under faget Nordisk; tre år senere omdannedes hans stilling til et eksternt lektorat, bevilget efter henvendelse fra litteraturprofessoren Sven Møller Kristensen til undervisningsminister Jørgen Jørgensen. I 1969 og 1971 kunne der oprettes to amanuensisstillinger, besat med mag. art. *Christian Ludvigsen* og kritikeren, dr. *Jens Kruuse,* den sidste senere efterfulgt af cand. mag. *Jørn Langsted.* I 1973 fik faget selvstændig status med særlig eksamensordning og institut indrettet i Trøjborgkomplekset med eksperimentalscene. Som teaterhistoriker er tilknyttet museumsinspektør *Henrik Nyrop Christensen* (fra købstadsmuseet Den gamle By med Helsingør Theater); som lærer i praktisk teaterkundskab *Palle Jul Jørgensen,* leder af »Svalegangen«.[6]

FILMVIDENSKAB

Danmark var i stumfilmens første æra blandt de ledende filmlande, og også i studiet af filmkunsten kom vi tidligt med. Allerede i 1919 udkom det første større danske filmteoretiske arbejde: *Filmen, dens Midler og Maal,* forfattet af filminstruktøren *Urban Gad,* der var gift med filmstjernen Asta Nielsen og havde medvirket til hendes internationale succes. Da tænkte endnu ingen på studiet som universitetsfag. Kort efter lydfilmens gennembrud udsendte *Ebbe Neergaard* en lille introduktion, *Hvorfor er Filmen saadan* (1931); forfatteren var cand. mag. i engelsk og tysk og ansat som dansk lektor ved Berlins universitet. Senere monograferede han C. Th. Dreyer, og efter 2. Verdenskrig blev han direktør for Statens Filmcentral. I denne egenskab forelæste han ekstramuralt på Københavns Universitet i 1950 (og året efter på Århus Universitet), og et resultat heraf var bogen *Filmkundskab,* 1952. En anden akademisk filmolog var

6. *Aarhus Universitet 1928-1978,* 1978, s. 233.

Bjørn Rasmussen, magister i nordisk filologi, som efter at have udgivet adskillige populære håndbøger i emnet forelæste 1958 over filmteori. Men først 1963 blev faget etableret som underdiciplin under teatervidenskaben, idet mag. art. i litteraturhistorie *Ib Monty* blev undervisningsassistent; han var leder af filmmuseet og medredaktør af dets tidsskrift Kosmorama. Tre år senere blev han afløst af cand. mag. i engelsk og tysk *Marguerite Engberg,* som især havde beskæftiget sig med den hjemlige filmhistorie: gennem filmregistranten i jubilæumsbogen *50 år i dansk film* (1956), dansk filmlitteratur (1964) og Asta Nielsen (1960). Det føltes dog utilfredsstillende at faget ikke havde selvstændig status, og det følgende år – 1967 – henvendte direktøren for filmfonden Erik Hauerslev sig til rektor Mogens Fog og tilbød af fondens midler at bekoste en lærestol i en prøveperiode på tre år. En amanuensisstilling blev herefter opslået i filmens æstetik og historie (døbt efter den tilsvarende formulering i teaterfaget); som eneste ansøger blev Marguerite Engberg ansat. Der udarbejdedes en bifagsordning, og som fødselshjælper og talsmand i fakultetsrådet virkede professor i dansk litteratur Billeskov Jansen. En anden interessent var professor i psykologi Franz From, som arbejdede for at få indoptaget filmpsykologi og -sociologi; der blev udformet en alternativ bifagsordning heri året efter, og som samlet fagbetegnelse valgtes »filmkundskab«. Samtidig blev cand. psych. *Jørgen Pauli Jensen* fra Danmarks Lærerhøjskole ansat som undervisningsassistent – lønnet af universitetet, et tegn på at faget var accepteret. Det havde også vist sig at tiltrække studenter: fra begyndelsen meldte sig 75, og den første eksamen kunne afholdes på normeret tid, dvs. efter to år.

Efter treårsperioden overtog universitetet de økonomiske forpligtelser i forbindelse med amanuensisstillingen, og der måtte oprettes en ekstra; Bjørn Rasmussen blev ansat, men døde allerede i 1972. Samtidig med hans tiltræden blev faget omstruktureret til én bifagseksamen og et konferensstudium omfattende begge de hidtidige bifags discipliner: filmens æstetik, historie, sociologi og psykologi – under fællesnavnet filmvidenskab.

Filmstudiet er mere end noget andet humanistisk fag afhængigt af teknisk apparatur. Efter en primitiv installering i Latinerkvarteret – hvor lærredet i begyndelsen udgjordes af betjentkonens lagener – fik man i 1970 egne institutlokaler bag Sagabiografen på Vesterbrogade; herfra flyttede man 1978 ud til Amager i umiddelbar nærhed af Filmmuseet. Dette har siden fagets start gratis stillet sin biograf og sine film til rådighed en ugentlig formiddag i semestret, og museets bibliotek har fungeret som fagbibliotek.

Et nært beslægtet medium er fjernsynet, og som en naturlig konsekvens af dets udbredelse er også dettes æstetik, historie, sociologi og psykologi blevet en del af fagets undervisnings- og forskningsområde. Således kan nævnes, at

Marguerite Engberg har skrevet dansk fjernsynsteaters historie (i *TV-teatret,* 1976) og publiceret en registrant herover i instituttets skriftserie. Endvidere har hun i tre omfattende bind registreret de tidligste danske film fra tidsrummet 1896-1914 og behandlet deres historie i tobindsværket *Dansk stumfilm – de store år* (1977), som indbragte hende doktorgraden ved Stockholms universitet (hvor faget var blevet oprettet to år efter København).

Instituttet har i alt fem faste og ca. 20 deltidsansatte lærere til 436 studenter, heraf 80 førsteårsstuderende fra 1978. I universitetsårbøgerne for 1975-76 og 1977 præsenterer bestyreren forskningsområdet og de igangværende aktiviteter; af hidtidige publikationer skal fremhæves stipendiaten *Bent Fausings* undersøgelse af massemediernes bevidsthedspåvirkning i forskellige samfundstyper (*Fascinationsformer,* 1977).

Personregister

Abrahams, Henrik 417.
– Nicolai Christian Levin 239 f., 270, 299 f.
Abrahamsen, Erik 423.
Abrahamson, Werner 15.
Absalon 326.
Adelung, Johann Christoph 126.
Afzelius, A. A. 12, 155.
Agerschou, Agnes 172.
Agerskov, M. 52.
Ahnlund, Knut 89.
Albeck, Gustav 89.
– Ulla 72.
Albertsen, Leif Ludwig 324.
Albøge, Gordon 137.
Algreen-Ussing, Tage 207.
Alkjær, Niels 295.
Allen, C. F. 157.
Almqvist, Carl Jonas Love 50.
Amtoft, S. K. 138.
Andersen, Børge 416.
– Dines 309, 374.
– H. C. 22, 35, 51, 58 f., 60, 62, 89, 90, 238, 258, 318, 358.
– Harry 72, 128, 135.
– Henning 349.
– J. Kr. 88.
– Jørgen 60.
– Poul 129 f., 131, 133, 136, 406, 411, 416.
– Troels 346.
– Vilh. 8, 41, 49 f., 51-57, 59, 60, 61, 62, 65, 67, 70 f., 74, 87, 91, 218, 219 f., 221, 311.
Anz, Heinrich 321.
Aphelen, Hans von (rådmand) 234.
– Hans von (klokker) 234.
– Hans von (professor) 231, 232, 234-37.
– Helene Dorothea von 237.
Arentzen, Kristian 37, 64.
Arild, Lars 88.
Aristoteles 3, 6, 16, 196, 198, 250, 426.
Arnholtz, Arthur 71, 72, 73, 91, 223.
Arrebo, Anders Christensen 3, 5, 26.
Arup, Erik 172.
Aschengreen, Erik 88.
Asmussen, Jes P. 188.
Atterbom, Per Daniel Amadeus 23.
Augustin 88.

Bach, Heinrich 297, 313 f., 323, 324.
Bacon, Francis 282.
Baden, Charlotte 8.
– Jacob (rektor) 102.
– Jacob (professor) 6, 8, 10, 90, 100, 102, 199, 200, 201, 202.
Bagger, Hans 352.
Baggesen, August 202.
– Jens 13 f., 15, 16, 17, 19, 21, 22, 34, 37, 55, 83, 84, 202 f., 204, 297, 324.
– Søren 90.
Bajer, Fr. 44.
Bakhtin, Michail Michajlovič 228.
Balzac, Honoré de 229.
Bang, Herman 117, 297.
Barfod, Frederik 158.
Barfoed, Niels 85, 88.
Barnie, John 293.
Barr, Kaj 372, 379 f., 383.
Barthes, Roland 226.
Bartholin, Albert 5, 146.
– Caspar 93, 177.
– Rasmus 93 f., 146.
– Thomas (den ældre) 5, 93, 146.
– Thomas (den yngre) 146, 147.
Baruël, Euchaire 244.
Basbøll, Hans 144, 413, 416.
Batteux, Charles 198, 199, 200.
Baudelaire, Charles Pierre 89.
Baumgarten, Alexander Gottlieb 200, 204, 230, 422.
Bech, Gunnar 310, 316 f., 321, 349, 380, 381.
Bédier, Joseph 61, 220.
Behrendt, Poul 88.
Beijer, Agne 422.
Bekker-Nielsen, Hans 144, 171, 174 f.
Bellman, Carl Mikael 22, 50.
Belloc, Hilaire 286.
Bendz, Gerhard 73.
Benedictsen, Åge Meyer 336.
Benedictsson, Victoria 35 f.

Benediktsson, Jakob 170 f.
Beneš, Eduard 340.
Benjamin, Walter 228.
Bennedsen, Dorte 228.
Bennike, Valdemar 142.
Bentzon, A. B. 205.
Berent, Wacław 350.
Berg, Christen 38.
– Hans 189.
Bergman, Gösta M. 425.
Bering, Vitus (digter) 195 f.
– Vitus (søfarer) 195.
Berlin, Knud 336.
Bernadotte, Jean Baptiste 253.
Bernstein, Basil 396.
Bernstorff, A. P. 203.
– J. H. E. 198.
Berthelsen, Christian 191.
Bévort, Inger 137.
Birkelund, Palle 174.
Birket-Smith, Kaj 178.
Bismarck, Otto von 350.
Bjerring, Vilhelm Jacob 240 f.
Bjerrum, Anders 126, 128, 130-32, 136, 137, 138, 314, 416.
– Marie 132, 136 f., 172, 417.
Bjørnson, Bjørnstjerne 42.
Blatt, Thora 295.
Blicher, Steen Steensen 29.
Blinkenberg, Andreas 242, 256 f., 266.
– Christian 171.
Blixen, Karen 60, 83 f., 89, 295.
Bloch, Jørgen 161, 168.
– Søren 126.
Blöndal, Sigfús 170.
Bobé, Louis 307.
Bock, Karl N. 315, 323.
Bodelsen, C. A. 285-87, 288, 290, 291, 411.
Bohnen, Klaus 319 f., 321, 322.
Boileau, Nicolas 6, 197, 198, 237.
Bojesen, Ernst 117.
Bom, Inger 139.
– Kaj 142.
Bomares, Valmont de 235.
Bomholt, Julius 223, 346.
Bondebjerg, Ib 88.
Bopp, Franz 298, 308, 357, 364, 365, 366.
Borch, J. S. 113.
– Ole 3, 4, 5, 6, 11, 90, 196 f.
Bording, Anders Christensen 5.
Borgfirðingur, Jón 163.
Borup, Morten 89, 142.
Bossert, Helmuth 383.
Boxhorn, Marcus 326.
Brahe, Karen 94.
– Tycho 25.
Brandes, Edvard 42, 422.
– Georg 30, 31, 34-43, 44, 47, 48, 53, 54, 55, 61, 62 f., 77, 88, 90, 209-13, 214, 215, 220, 222, 229, 274, 281, 300, 320, 324, 336, 368, 369, 371.
– Herman Cohen 34.
Brandt, Per Aage 226.
Branner, H. C. 77.
Brask, Peter 230.
Braune, W. 119.
Brecht, Bert 320, 426.
Bredal, Peter 328.
Bredsdorff, Elias 90.
– Jakob Hornemann 102, 362, 363, 406 f.
– Thomas 85, 91.
Breitenstein, Jørgen 83.
Bremer, Frederika 17.
Brink, Lars 139 f., 415.
Brix, Hans 57-60, 61, 62, 65, 69, 91.
Brodersen, H. C. 339.
Brorson, Hans Adolf 27.
Brostrøm, Torben 78, 90.
Brugmann, Karl 368, 370.
Brun, Nordal 8.
Brunetières, Ferdinand 220.
Brusendorff, Aage 284 f.
Bruun, Thomas Christopher 268-70.
Bry, Joh. Theodor de 327.
Brynildsen, J. 276.
Brynjúlfsson, Gisli 166.
Brøchner, Hans 36, 38, 62, 210.
Brøndal, Viggo 123, 143, 242, 249-51, 253, 255, 355, 389.
Brøndsted, Johannes 165.
– Mogens 75, 85, 89, 144.
– P. O. 238 f., 269.
Brøndum-Nielsen, Johannes 65, 69, 115, 118, 119-22, 123, 128, 134, 142, 143, 172, 411.

Bugge, Sophus 114.
– Aage 185.
Bull, Francis 57.
Burke, Edmund 204.
Busch, Wilhelm 313.
Byron, George Gordon 42, 269, 279.
Bæksted, Anders 142.
Bødker, Laurits Laursen 91.
Bøgholm, Niels 281 f., 283, 288.
Böök, Frederik 311.

Caie, Graham 293.
Calderón de la Barca, Pedro 238.
Canger, Una 383.
Čapek, Karel 348.
Carducci, Giosuè 224, 250.
Carstens, Adolph Gotthard 198.
Cassirer, Ernst 250.
Castiglione, Baldassare 239.
Caxton, William 278.
Cervantes, Miguel de 250.
Čexov, Anton 335, 339.
Charlotte Amalie (prinsesse) 232.
Chaucer, Geoffroy 244, 283, 284.
Chesterton, G. K. 286.
Chomsky, Noam 263, 390.
Christensen, A. Højberg 323.
– Erik M. 229.
Christensen, Georg 57 f., 65.
– Henrik Nyrop 428.
– Inger 81.
– J. C. 40.
– Monica Redlich 288.
– Vibeke 133.
Christian den Anden 326.
Christian den Sjette 11.
Christian den Syvende 11.
Christian den Ottende 28.
Christiansen, Hallfrid 144.
– Svend 425, 426 f., 428.
Christophersen, Paul 278, 288.
Clausen, Julius 216, 279, 336.
– Ove K. 315, 324.
Clauss, Anne R. 296.
Claussen, Sophus 78, 84, 89.
Cleasby, Richard 159, 163.
Clittau, Thomas 99.
Colburn, A. F. 287.
Collin, Edgar 421.
Coninck, Frédéric de 237.
– W. F. de 244.
Constant, Benjamin 253.
Corneille, Pierre 69, 217, 237, 243, 250.
Courtenay, Jan Baudouin 338.
Craigie, William 163.
Cramer, J. A. 25.
Cranz, David 177.
Crévecoeur, Isac Briand de 232, 233.
– Isac Briand de (den yngre) 232.

Dahl, F. P. J. 103.
– Jens 189.
– Torsten 294.
Dahlerup, Hans 117.
– Pil 88.
– Ursula 30.
– Verner 57, 115, 116, 117 f., 119, 120, 142, 158, 163, 411.
Dal, Erik 89.
– V. I. 347.
Dalager, Lars 177.
Dalberg, Vibeke 137.
Dalgas, Ernesto 84.
Dalhoff, Else 126.
Dall, Birgitte 174.
Danielsen, Niels 324.
Darwin, Charles 387.
Dass, Petter 27.
Davidsen-Nielsen, Niels 293.
Davis, John 177.
Deichmann, Jacob 103.
Delaplace, Fr. 238.
Descartes, Réné 251.
Dickens, Charles 287.
Diderichsen, Paul 72, 78, 123-26, 127, 141, 142, 143, 223, 255, 311, 316, 360 f., 389, 392, 395.
– Paul Kristian 123.
Diderot, Denis 251, 422.
Diez, Friedrich 240.
Dilthey, Wilhelm 214.
Dirckinck-Holmfeld, Edwin 339.
Disraeli, Benjamin 274.
Dittmer, A. P. 322.

Dittmer, Ernst 324.
Djurhuus, Napoleon 161, 169.
Dollerup, Cay 293.
Dostoevskij, Fjòdor Michàjlovitsch 340, 344, 349, 350, 352.
Drachmann, A. B. 374.
– Holger 42, 51, 63.
Dreyer, Carl Th. 428.
Duekilde, Anne 142.
Dyhr, Mogens 321, 322.

Eberhard, I. A. 204.
Edison, Thomas Alva 408.
Ege, Niels 383.
Egebak, Jørgen 228.
– Niels 228.
Egede, Hans 177, 179, 180, 386.
– Poul 178, 180, 386.
Egilsson, Sveinbjörn 164.
Einarsson, Bjarni 170.
– Stefán 170.
Ejskjær, Inger 133, 136, 416.
Ekmann, Bjørn 320, 321.
Elisabeth (kejserinde) 329.
Ellehaug, Martin 296.
Ellehøj, Svend 174.
Emerik, Leif 88.
Engberg, Marguerite 429, 430.
Engelbrektsdatter, Dorthe 5.
Erasmus af Rotterdam 53, 57, 219.
Erbe, Berit 427.
Erichsen, John 150.
Erik Menved 355.
Erslev, Kr. 40, 41.
Eschenburg, Johann Joachim 8, 203.
Espersen, J. C. S. 111, 115 f.
Estrup, J. B. S. 38.
Ewald, Johannes 8, 15 f., 21, 22, 30, 55, 85, 123, 150, 198.
Evtušenko, Evgenij 347.

Fabricius, Otto 177, 178.
Fafner, Jørgen 72 f., 91.
Falkenstjerne, Vagn 52.
Falsen, Enevold 17.
Falster, Christian 53.
Falstring, Niels 326.
Fangel, Poul 253.
Fausing, Bent 430.
Fechner, Gustav Theodor 213.
Feilberg, H. F. 111, 141 f.
Fenger, Henning 63, 229, 425.
Ferdinand (prins) 237.
Ferencz, József 329.
Fibiger, Peder Grib 330.
Fielding, Henry 65.
Finsen, Hannes 150.
– Vilhjálmur 149.
Fischer, J. C. H. 38.
Fischer-Jørgensen, Eli 126, 276, 310, 382, 394, 411, 413, 416, 417 f., 419.
Flagstad, Chr. B. 387.
Fledelius, Jens Chr. 308.
Flor, Christian 27 f.
Fog, Mogens 429.
Fokkema, Klaas 318.
Fontane, Theodor 319.
Forchhammer, Georg 408.
Foucault, Michel 226.
Frandsen, Ernst 64, 89.
Franke, Felix 409.
Frederik den Tredje 3, 146, 195, 196.
Frederik den Femte 11, 232.
Frederik den Sjette 14, 15, 49, 236, 237.
Frederik den Syvende 238.
Frederik (arveprins) 237.
Frederik Christian (hertug af Augustenborg) 8, 10, 13, 14, 201 f., 203.
Frederiksen, Emil 64 f.
– Svend 182.
Friis, Oluf 60, 64, 65, 69, 74-76, 87, 89, 91.
From, Franz 188, 429.
Fumars, Etienne 237.
Frøkjær-Jensen, Børge 418, 419.

Gad, Finn 188 f.
– Tue 89.
– Urban 428.
Gadamer, Hans-Georg 321.
Galster, Kjeld 64, 65.
Garm, C. V. 60.
Gaulle, Charles de 346.
Gellert, Christian Fürchtegott 102, 199, 200.
Gerner, Henrich 96.

Gertz, M. Cl. 368.
Gervinus, Georg Gottfried 25, 212.
Gesner, Johann Matthias 199.
Gierow, Carl-Olof 425.
Giersing, Morten 228.
Girard, l'abbé Gabriel 100, 236.
Giraudoux, Jean 225, 254.
Gíslason, Konráð 33, 115, 159f., 162, 163.
Gjedsted, Rolf 81.
Gjellerup, Karl 35.
Gjøe, Anne 94.
Glahder, Jørgen 118, 142.
Glahn, Esther 396.
– H. C. 177.
Glismann, Otto 139.
Gogol, Nikolaj Vasiljevitsch 330, 336, 350.
Goldschmidt, M. 35, 89.
– Verner 188.
Goos, C. 39, 40, 48.
Gotthelf, Jeremias 319.
Gottsched, Johann Christoph 100.
Gram, Hans 5, 6, 150.
Grammont, Maurice 249, 375, 417.
Gray, Thomas 146.
Greibe, A. K. 111.
Greimas, Algirdas Julien 226.
Grillparzer, Franz 318.
Grimm, Jacob 298, 301, 330, 357, 364.
– Wilhelm Karl 12, 298, 330.
Grodal, Torben 85, 228.
Grove, G. L. 328.
Grundtvig, N. F. S. 24, 31, 34, 84, 88, 90, 270, 271, 272, 273, 274, 365.
– Svend 32-34, 44, 47, 112 f., 158, 159, 160 f., 168, 407.
Gröber, Gustav 247.
Grønbech, Vilhelm 65, 280 f.
Guðmundsson, Valtýr 165, 166f., 170.
Guldberg, Ove Høegh 10, 199 f.
Gunnerus, Johan Ernst 199.
Gyármathi, S. 367.
Goethe, Johann Wolfgang 16, 30, 53, 83, 84, 88, 207, 212, 219, 297 f., 299, 307, 308, 309, 312, 320, 350.

Haave, Kristoffer 74.
Habermas, Jürgen 321.
Hagerup, E. 110, 141.
Hagström, Björn 172.
Haislund, Niels 278.
Hald, Kristian 127f., 130, 136, 137, 138, 314.
Hall, C. C. 36, 37, 38.
Hallar, Søren 69, 89.
Halldórsson, Björn 151, 153.
Hallgrímsson, Jónas 159.
Hamann, Johann Georg 319.
Hammerich, L. L. 182, 307, 308-11, 313, 314, 316, 317, 318, 323, 411.
Hammerich, Martin 33.
Hammerschaimb, V. U. 158, 159, 160, 161.
Hannah, Donald W. 295.
Hansen, Adolf 279 f., 281.
– Bente 80.
– Cathrine Fabricius 321.
– Erik 78, 79, 134, 140, 321.
– Günther 425.
– Knud 352.
– Martin 72.
– Martin A. 84, 90, 219.
– Niels Bugge 293.
– P. 55, 421.
– Uffe 321.
– Aage 118, 123, 128, 142, 143, 415.
Hansson, Ola 426.
Harder, Peter 293.
Harsdörfer, Georg Philipp 96.
Hart, John 401.
Hartmann, Ellen 74.
Hartvigson, Hans 295.
Hasselrot, Bengt 253.
Hauch, Carsten 13, 27, 28, 29, 30-32, 33, 34, 35, 36, 37, 42, 70, 91, 206, 209, 210, 213.
Hauen, Niels von 99.
Hauerslev, Erik 429.
Haugan, Jørgen 74.
Haven, Peder von 328.
Heegaard, Poul Sophus Vilhelm 209.
Heepe, Evelyn 288.
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 208, 209, 210, 212.
Heger, Steffen 141.
Heiberg, J. L. (digter) 14, 17, 18-20, 27, 28, 29, 34, 62, 89, 200, 207, 208 f., 210, 238, 422.

Heiberg, J. L. (filolog) 306, 374.
– P. A. 8, 10, 17.
Heine, Heinrich 212, 309.
Heinse, Wilhelm 320.
Helgason, Jón 69, 165, 166-68, 170, 172.
Heltberg, Kristine 348 f.
– Romana 348.
Helweg-Møller, H. 276.
Hemmingsen, Niels 25, 140.
Hendriksen, Hans 372.
– Jørgen 313.
Henningsen, Agnes 36.
Henrichsen, Arne-Johan 257.
Henriksen, Aage 67, 74, 75, 81, 82-84, 85, 86, 88, 91.
Henriques, Alf 69, 74, 425.
Henry, Albert 255.
Herder, Johann Gottfried 146, 200, 205.
Hermann, Jesper 395.
Hermannsson, Halldór 170, 172.
Herrmann, Max 422, 423.
Hertel, Hans 85, 88.
Hertz, Henrik 26, 34, 35, 70.
Hettner, Hermann Theodor 212.
Hillebrand, Joseph 25.
Hind, Tage 88, 428.
Hirose, H. 418.
Hjelmslev, Johs. 373
– Louis 123, 125, 130, 131, 143, 225, 250, 255, 298, 304, 308, 310, 311, 316, 317, 321, 348, 360, 362, 372-78, 379, 380, 382, 383, 389, 411, 412, 415 f.
Hjort, Grethe 295.
– Peder 21, 89, 267, 300 f.
Hjorth, Poul Lindegård 134 f.
Hjortø, Knud 75 f.
Hoffory, Julius 301, 302, 307, 407, 408 f.
Holbek, Bengt 139.
Holberg, Ludvig 5, 6, 10, 11, 16, 19, 27, 28, 30, 31, 42 f., 47, 48, 51, 53, 55, 57, 59, 60, 67, 68, 70, 98 f., 148, 197, 198, 203, 213, 222, 223, 311, 328, 331, 360, 421.
Holm, Gustav 178, 180.
– Hans Ingvar 91, 425 f., 427.
Holmgaard, Jørgen 90, 230.
Holmström, Kirsten Gram 425.
Holst, H. P. 34.
Holstein, J. L. 6, 197.
– Ludvig 89.
Holstein-Rathlou, V. J. von 279.
Holt, Jens 377 f.
Holtse, Peter 418.
Holtsmark, Anne 172.
Holtved, Erik 182, 184 f., 186, 187 f., 190.
Homer 16, 206.
Horats 3, 6, 8, 53, 198, 200, 219.
Hornby, Rikard 138.
Horneman, Christian 202.
Hostrup, Jens Christian 64.
Hougaard, Christian 349.
Hugo, Victor 250.
Huitfeldt, Arild 146.
Hultberg, Helge 320 f.
– Peer 350.
Hutters, Birgit 418, 419.
Hvas, Jens 199, 205.
Hübschmann, Heinrich 363.
Hyldgaard-Jensen, Karl 318, 321 f.
Hyllested, Mogens 425.
Høeg, Carsten 423.
Høffding, Harald 40, 214, 249, 368.
Höger, Alfons 321.
Højholt, Per 81.
Hørup, Viggo 38, 40.
Høybye, Poul 256-58, 259, 266.
Høysgaard, Jens Pedersen 93, 99-101, 385, 402 f., 408.
Haarder, Andreas 295.
Haastrup, Niels 139, 144.

Ibsen, Henrik 35, 42, 297.
Iljinskij, G. 325.
Ingemann, B. S. 22, 34, 42.
Ivan den Grusomme 327, 351, 352.
Izzo, Carlo 258.

Jacobsen, Eric 290, 291.
– J. P. 42, 68, 76, 77, 89, 90, 230, 297.
Jacobsen, Lis 115, 118, 133, 142, 373.
– Lisbeth Falster 321, 322.
– M. A. 168.
– Peder 130.
– Per 349.
Jagić, V. 325.

Jahnn, Hans Henny 320.
Jakobsen, Jakob 168.
– Roman 250.
Jamieson, John 359 f., 366.
Jansen, F. J. Billeskov 69-72, 73, 74, 77, 83, 84, 86, 87, 91, 205, 222 f., 225, 425, 426, 427, 429.
– Steen 260.
Jean Paul 205.
Jensen, Anne E. 88, 425.
– Bent 188, 189.
– Ella 136, 416.
– Gillian Fellows 137.
– Hans Siggaard 226.
– Jens Juhl 380, 383.
– Johan Fjord 228, 229.
– Johannes V. 36, 53, 72, 75, 88.
– Jørgen Bonde 88.
– Jørgen Pauli 429.
– Jørgen Schmitt 266.
– Knud B. 138.
– Peter Alberg 350.
Jeppe, Karen 336.
Jespersen, Otto 40, 118 f., 143, 181, 241, 274, 276-79, 280, 281, 282, 285, 290, 293, 298, 306, 323, 355, 373, 387 f., 401, 405, 409-11, 415, 416.
Jessen, E. 407.
Johansen, Holger 324.
– Jørgen Dines 228, 229, 230.
Jones, William 356.
Jónsson, Árngrímur 146, 171.
– Finnur 60 f., 147, 158, 162, 163-65, 167.
Jordal, Knud 345.
Judichær, Severin 6, 89.
Juel, Just 328.
Juncker, Beth 88.
Jungbluth, Günther 310, 317 f., 319.
Juul, Arne 296.
Juul-Jensen, H. 118, 142.
Jürgensen, Bengt 290.
Jørgensen, Hans Peter 418.
– Johannes 336.
– John Chr. 88.
– Jørgen 428.
– Mini 313.
– Mogens Wied 318, 322.
Jørgensen, Palle Jul 428.
– Peter 130, 307, 313-15, 316, 317, 318.
– Sven-Aage 319, 320.

Kabell, Aage 73, 75, 83, 89.
Kaivola-Bregenhøj, Anniki 381, 383.
Kalkar, Otto 104, 141.
Kant, Immanuel 10, 217.
Kaper, Ernst 307, 323.
– J. 301.
Karlgren, Anton 337, 339-43, 344, 346, 348, 349, 350.
Keats, John 42.
Kehler, Henning 65.
Kellgren, Johan Henrik 74.
Kempelen, Wolfgang von 405.
Ker, W. P. 76.
Kierkegaard, Søren 29, 42, 62, 63, 64, 70, 83, 90, 316, 318, 324, 361.
Kierulf, Emma 258.
Kingo, Thomas 5.
Kipling, Rudyard 287.
Kittang, Atle 228.
Kjær, Iver 139.
Kjøller, Klaus 141.
Kjørup, Søren 230.
Kleinhans, Edmund 372.
Kleinschmidt, Samuel 178, 180, 183.
Kleist, Bernd Heinrich Wilhelm van 318.
Kleivan, Helge 189, 190, 192.
– Inge 182, 188.
Knud den Store 272.
Knudsen, Erik 97.
– Gunnar 137, 138.
– Jakob 67, 84, 312.
Knuth, Eigil 186.
– Ida Margaretha 302.
Kock, Axel 407.
– Christian 293.
– Ernst A. 164.
Kofoed, Niels 83, 85, 228.
Kok, Johannes 116.
– Laurids 96.
Kolderup-Rosenvinge, J. L. A. 272, 273.
Kollár, Jan 330.
Konstantin Porphyrogennetos 333.
Koschmieder, Erwin 348.

Kossmann, H. 290.
Krabbe, Henning 295, 296.
Kraft, Jens Edvard 13.
Kratzenstein, C. G. 402, 403-05.
Krejdal, Augustinus 237.
Kristensen, Marius 131, 136, 142.
– Sven Møller 69, 74 f., 76-78, 83, 85, 86 f., 89, 91, 224, 427, 428.
– Thorkil 347.
– Tom 65.
Kristeva, Julia 228.
Kristiansen, Børge 320.
Krogh, Torben 91, 423 f., 425, 427.
Krohn, Pietro 39.
Kroman, Erik 60, 120.
Kromann, Hans Peder 321, 324.
Kruuse, Jens 223, 229, 428.
Krüger, Paul 74, 229.
Kunik, A. 334, 337.
Kure, Jens 338 f.
Kurelac, Fran 331.
Kuryłowicz, Jerzy 304, 378.
Kuusi, Matti 383.
Kvam, Kela Beate 91, 228, 426 f.
Køster, Finn 137.
Köstlin, Karl Reinhold 209.
Kaalund, Hans Vilhelm 64.
Kålund, Kristian 165 f.

Lafontaine, Jean de 237.
Lagerlöf, Selma 43.
Lagerroth, Erland 228.
– Ulla-Britta 427.
Lamb, Sidney M. 377.
Langbehn, Julius 52.
Lange, Carl 51, 52, 214.
– Julius 39.
– Morten 174.
– Thor 335 f., 337.
Langebek, Jacob 151.
Langsted, Jørn 428.
Larsen, Helge 186.
– Jørgen 122, 136.
– Michael 380, 381, 383 f.
– Mogens Baumann 139, 144.
– Peter Harms 139.
Lasch, Agathe 306.
Lassen, Aksel 337.
Laugesen, Anker Teilgård 258.
– Peter 81.
Lawrenson, A. C. 287.
Lemare, Pier Alexandre 238.
Lembcke, Edvard 222.
Lénström, Carl Julius 25.
Lerch, Eugen 252.
Lermontov, Mixail 330.
Leskien, August 334, 368.
Lessing, G. E. 16, 319, 422.
Leverkühn, Adrian 320.
Lévi-Strauss, Claude 226.
Levin, Israel 407.
– Poul 139.
Levine, Paul 292.
Levy, Jette Lundbo 80, 88.
Lévy-Bruhl, Lucien 375.
Liebenberg, F. L. 64.
Lilje-Jensen, Robert 322.
Lind, Th. 223.
Lindeman, Frederik Otto 379, 380 f.
Lisse, Christian 136, 137.
Lomonosov, Mixail 329.
Londemann (Rosencrone), Edvard 5 f., 90, 197.
Longfellow, Henry Wadsworth 273.
Loth, Agnete 172.
Lotze, Rudolph Hermann 213.
Louis-Jensen, Jonna 168, 172, 174.
Lovejoy, Arthur O. 85.
Lozovan, Eugène 247, 264 f.
Ludvigsen, Christian 428.
Lukman, Niels Clausen 91.
Lund, G. F. 112.
– Jørn 139 f., 415.
– Torkild Peter 237.
Lundell, Johann August 339, 409.
Lundgreen-Nielsen, Flemming 88.
Lunding, Erik 323 f.
Luther, Martin 14, 300.
Luxdorph, Bolle W. 150.
Lyngby, J. Christensen 110, 113.
– K. J. 33, 110-13, 131, 132, 159, 160, 365, 407.
Lyngbye, H. C. 152.
Lyschander, Claus 4, 5.

Lystlund, Svend-Erik 405.
Læssøe-Müller, Paul 65.
Löfqvist, Anders 419.
Løj, Mogens 140.
Lönnroth, Lars 175.
Laale, Peder 3, 11, 12.

Macquer, Pierre Joseph 236.
Madsen, Otto 282.
– Peter 91, 226, 228.
– Svend Åge 81.
Madvig, J. N. 28, 36, 38, 247, 299, 335, 355.
Maegaard, Bente 396, 398.
Magnus den Gode 336.
Magnusen, Finn 154, 155, 156, 157.
Magnussen, Johannes 281.
Magnússon, Árni 145, 146, 147 f., 149, 150, 167, 173, 176.
– Haraldur 171.
– Jón 147.
Malinovski, Ivan 352.
Malling, Ove 20.
Manfroce, Nicola Antonio 237.
Mann, Heinrich 324.
– Thomas 83, 320, 324.
Mantzius, Karl 422.
Marguerite af Navarra 244.
Martensen, H. L. 38.
Martensen-Larsen, H. 54.
Martinson, Harry 426.
Marx, Karl 80.
Masaryk, Tomáš 340.
Mathiassen, Therkel 178, 185, 186.
Matras, Christian 161, 168 f.
– Daniel 232.
Maxwell, Ian 287.
Meillet, Antoine 249, 375.
Meldgaard, Eva 137.
– Jørgen 186.
Mengel, Johanne 258.
Meyer, C. F. 320.
– Paul 245.
– Raphael 304 f., 307.
– Richard M. 55.
Mezzofanti, Giuseppe 240.
Michaelis, Karin 320.
– Sophus 308.
Michelangelo 62.
Michelsen, William 75.
Mickiewicz, Adam 329.
Mikkelsen, Hans 120.
– Kr. 142, 386.
Miklošič, Franz 329.
Mill, John Stuart 212.
Milton, John 217, 269, 283.
Mjöberg, Jöran 83.
Mohr, Nicolai 151.
Molbech, Chr. 14, 20-23, 24, 25, 27, 28, 32, 43, 48, 89, 91, 102-04, 117, 216.
– C. K. F. 14, 28, 37.
Moldenhawer, D. G. 18, 269.
Molière, Jean Baptiste Poquelin 51, 217, 237.
Moller, Johannes 6.
– O. H. 6, 90.
Moltke, Erik 142.
Mommsen, Theodor 304.
Monrad, D. G. 33.
– Johan 43.
Montaigne, Michel Eyquem de 69, 222.
Monty, Ib 429.
Morse, S. F. B. 391.
Mortensen, Karl 52.
Moth, Matthias 96 f., 151.
Munch-Petersen, Erland 89.
– Valfrid 74.
Munk, Kaj 60.
Munk-Olsen, Birger 259.
Munksgaard, Einar 172.
Muusses, Martha 310.
Müllenhoff, Karl Victor 304.
Müller, Christen 323.
– Ludvig Chr. 272, 273.
– Peter Erasmus 152.
Mylord, Sophie Elisabeth Juliane 302.
Münter, Balthasar 299.
Møller, Aksel 346.
- Elisabeth 322.
- Else 310.
- Herman 301-04, 305, 306, 307 f., 309, 310, 311, 314, 315, 318, 355, 368.
- Jens Georg Marius 302.
- Kristen 128, 136.
- Niels 216.

Møller, P. L. 28-30, 34, 210.
- Per Stig 85, 228.
- Peter Ulf 350.
- Poul 34, 52, 122.
- Vilhelm 216.
Mörike, Eduard 318.

Nathansen, Henri 36, 40.
Nedergaard, Leif 83, 88.
Neergaard, Ebbe 428.
Neiiendam, Klaus 421, 427.
- Robert 421, 424.
Nestor 332.
Newald, R. 319.
Nielsen, Arne Mann 174.
- Asta 428, 429.
- Bent Jul 137.
- Birgit 320.
- Carl 77.
- Erik A. 85, 88.
- Frederik 67, 68, 75, 90.
- Harald 311, 312.
- Holger 142.
- Jørgen Erik 293.
- Karl Martin 122, 128, 133 f., 142.
- Niels Åge 144, 175.
- Rasmus 209, 270.
Nietzsche, Friedrich Wilhelm 53, 212, 219, 312.
Nisard, Jean Marie Napoléon Desiré 25.
Nissen, C. A. 301.
Nixon, Ingeborg 290.
Noël, Fr. 238.
Noesgaard, Aksel 391, 399.
Nolsøe, Jacob 155.
Nordal, Sigurður 172.
Nordbrandt, Henrik 81.
Nordhjem, Bent 291.
Nordström, Johan 76.
Normann, Jacob 422.
Nosov, E. N. 351.
Nuutinen, Olavi 381.
Nyberg, Magda 136, 137.
Nyerup, Rasmus 3, 10-13, 19 f., 21, 24, 26, 32, 48, 49, 91, 103, 152, 154, 157.
Nykrog, Per 266.
Nyman, Aarre 383.
Nyrop, Kristoffer 241, 242, 244-46, 247, 249, 411.
Nysted, Hans Olufsen 385.
Nystrøm, Eiler 422.
Nøjgaard, Morten 266.
Nørlund, Niels Erik 181.
Nørretranders, Bjarne 350-52.

Ólafsson, Eggert 151.
- Jón 150, 167.
- Jón (den yngre) 150.
Olrik, Axel 54, 60 f., 91, 308.
Ólsen, Björn Magnússon 163.
Olsen, Hedvig 244, 247, 255.
- Jørgen 321, 322.
- Thorkil Damsgaard 140, 172, 174.
Opitz, Martin 197.
Oppermann, C. V. 300.
- Ludvig H. F. 300, 301.
Overskou, Thomas 421, 424.

Palladius, Peder 59.
Paludan, Jacob 48, 59, 373 f.
- Julius 38, 39, 40, 41, 44 f., 46, 47-49, 51, 54, 55, 59, 60, 91, 213, 215, 216, 303.
Paludan-Müller, Fr. 20 f., 22, 35, 42, 54, 77.
Panduro, Leif 88.
Panzer, Friedrich 317.
Paris, Gaston 245.
Parkmann, Else 414.
Pascal, Blaise 222, 244, 251.
Pasek, Jan 337.
Passy, P. 409.
Pasternak, Boris 350, 352.
Paulli, Richard 89.
Pedersen, Birte Hjorth 137.
- Holger 298, 302, 304, 306, 334 f., 336, 339, 346, 360, 365, 368-72, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 382.
- Inge Lise 137.
- Johannes 306.
- John 228, 259.
- Karen Margrethe 137.
- Poul 5.
Peerszøn, Jens 130.
Percy, Thomas 146.
Peter den Store 328, 350.

Petersen, Carl S. 55, 70 f., 76, 89, 119, 172.
– Clemens 422.
– Hella 320.
– Magnus 114, 115.
– Matthias 106.
– N. M. 1, 14, 23-27, 32, 33, 34, 43, 47, 48, 55, 86, 87, 93, 104, 106, 108 f., 112, 156, 157, 158 f., 162, 164, 212, 237.
– Niels Reinholt 418.
– Nis 60, 90.
– Robert 187, 188, 189, 192.
– Sophie Magdalene 237.
Petterson, Thore 349.
Picasso, Pablo 219.
Picot, Émile 245.
Pilnjak, Boris 350.
Pipping, Hugo 408.
Pittelkow, Ralf 228.
Platon 53, 197, 208.
Plesner, K. F. 64, 65.
Ploug, Carl 64.
Pontoppidan, Erik Eriksen 96, 97 f.
– Henrik 54, 59, 67, 72, 89, 90, 230.
Pope, Alexander 269, 279.
Poulsen, Ib 141.
– Johan Hendrik W. 172.
Proust, Marcel 222.
Puerari, Marc Nicolas 237 f., 239.
Puškin, A. S. 330, 339, 350.

Rabelais, François 222.
Racine, Jean 217, 219, 237.
Rafn, Carl Christian 155, 156, 157, 159, 329.
Rahbek, Kamma 210.
– Knud Lyne 3, 5, 8-13, 14, 18, 19 f., 21, 22, 24, 26, 28, 53, 91, 202, 203 f., 205, 206, 207, 421, 422.
Ramus, Petrus 402.
Rasch, Niels Hans Christensen 104.
Rask, Rasmus 1, 20, 96, 99, 104-06, 107, 108, 126, 130, 151, 152, 153, 154 f., 156, 157, 158, 237, 238, 239, 269, 270, 273, 298, 301, 308, 329, 356-62, 364, 366, 367, 368, 378, 380, 285, 402, 403, 405 f.
Rasmussen, Bjørn 428 f.
– Edgar Tranekjær 395.
– Knud (polarforsker) 178, 181, 185.
Rasmussen, Knud (historiker) 352.
– William 244.
Ravn, Hans Mikkelsen 3, 6, 94.
Reenberg, Thøger 11, 197.
Regenburg, Th. A. J. 110.
Régnier Desmarais, François Séraphin (l'abbé Régnier) 236.
Rehling, Erik 123, 143.
Renan, Joseph Ernest 251.
Restaut, Pierre 236.
Reymont, Władysław 341.
Richard, Anne Birgitte 88.
Richardson, Samuel 8, 65.
Richardt, Chr. 35, 64.
Richelet, César Pierre 235.
Rifbjerg, Klaus 81.
Ringgaard, Kr. 144, 419.
Rink. H. J. 177, 183.
Rischel, Jørgen 380, 384, 405, 412, 413, 416, 417, 418.
Rode, Gorm 292.
– Helge 43.
Rodriguez, Carlos 232.
Rohmann, Aage 136, 142.
Rollo 239.
Romains, Jules 222.
Roos, Carl 65, 307, 309, 311-13, 315, 323.
– Heinrich 313.
Roose, Thorkild 72.
Rooth, Erik 298.
Rosenberg, Carl 43 f., 45, 47, 91.
– P. A. 117.
– Svend Erik 384.
Rosenfeldt, Niels Erik 352.
Rosenkjær, Niels 126.
Rostgaard, Frederik 5, 6, 97, 151.
Rostrup, Egill 72.
Rożniecki, Stanisław Walenty 334, 336-38, 339.
– Stanisława 338.
Rubow, Paul V. 49, 61-64, 65, 69, 74, 91, 165, 216, 220-22, 225, 226, 243, 331, 371.
– V. 220.
Rudbeck, Olof 360.
Rue, Harald 223.
Ruus, Hanne 140.
Rychner, Jean 255.

Rømhild, Lars Peter 228.
Rørdam, E. 52.
– H. F. 4.
– Valdemar 67.
Raae, Ellen 136.

Saaz, Johannes von 310.
Sade, Donatien Alphonse François de (Marquis de Sade) 264.
Saint-Georges, Charles Olivier de, marquis de Vérac 237.
Sainte-Beuve, Charles Augustin 30, 35, 61, 63, 210, 214, 220, 229, 371.
Sajnovics, János 367.
Sakari, Aino 257.
Samsøe, O. J. 8.
Sander, Levin Chr. 299.
Sandfeld, Kristian 242, 244, 246-49, 251, 252, 253, 255, 256, 266, 374, 411.
Sandvad, Holger 411.
Sankt Vitus 326.
Sapir, Eduard 250.
Sarauw, Chr. 277, 301, 302, 303, 304-08, 309, 312, 314, 318, 411.
– Georg 346.
Sartre, Jean Paul 256.
Saussure, Ferdinand de 123, 225, 249, 308, 375, 376.
Saxild, P. 112.
Šaxmatov, Aleksej Aleksandrovič 337, 338.
Saxo 25, 53, 59, 326.
Scaliger, Julius Cæsar 3.
Scavenius, Jacob 45, 302.
Schack, Hans Egede 49, 88, 312.
Schacke, Lene Tybjærg 350.
Schaldemose, Frederik 272.
Schandorph, Sophus 42.
Schelling, Friedrich Wilhelm Joseph von 300.
Schibsbye, Knud 278, 288 f., 290, 291, 293.
Schiern, F. E. A. 330.
Schiller, Friedrich von 15 f., 219, 299, 320.
Schimmelmann, Charlotte 202.
– Ernst 14, 202.
Schiørring, Nils 425.
Schiøttz-Christensen, Aage 346.
Schlegel, Friedrich 298, 356.
Schlegel, Johan Elias 25, 198.
– Johan Heinrich 198 f., 200.
Schleiermacher, Friedrich Ernst Daniel 300.
Schmidt, Knud Rahbek 345.
Schrøter, Johan Henrik 155, 156, 158.
Schwarz, Frederik 421.
Schyberg, Frederik 64 f., 296, 423.
Schück, Henrik 215, 216, 220, 343.
Schütte, Gudmund 307, 308, 323, 365.
Scott, Walter 146.
Sehested, Jens 5.
Seidelin, H. C. P. 329.
Seneca 343.
Shaftesbury, Anthony Ashley Cooper (3. jarl af S.) 205.
Shakespeare, William 5, 30, 69, 197, 206, 210, 212, 219, 269, 270, 275, 279, 282, 283, 293, 295.
Shelley, Percy Bysshe 42, 279, 295.
Sibbern, F. C. 14, 23, 29, 207 f., 209.
Sienkiewicz, Henryk 336.
Siesbye, Oskar 38.
Sievers, Eduard 368, 409, 410.
Sigurðsson, Jón 145, 158, 159, 160, 162.
Simonsen, Vagn Lundgaard 83.
Skautrup, Peter 120, 142, 143 f.
Skinner, Burrhus Frederic 399.
Skovgaard, Jes 282 f., 284.
Skram, Erik 42.
Skydsgaard, Niels Jørgen 293.
– Sven 259, 263 f.
Skaanlund, Matthias 43.
Smith, C. W. 36, 330-33, 334, 365, 408.
– Henrik 120.
– Svend 382, 416 f., 418.
Sneedorff, J. S. 64, 76, 102.
Sofokles 206.
Solberg, O. 178.
Solženicyn, Aleksandr 350.
Spang-Hanssen, Ebbe 259.
– Henning 126, 389, 390, 392, 395, 398.
Spang-Thomsen, Børge 394.
Spenser, Herbert 283.
Spenter, Arne 307, 318, 324.
Springborg, Peter 172.
Staffeldt, Schack 22, 42, 69.
Stangerup, Hakon 69, 71.

Stchelkunoff, Ivan 352.
Steensby, H. P. 178.
Steensig, Harald 140.
Steenstrup, Johs. 40.
Stefanek, Paul 425.
Steffens, Henrik 9, 15, 31, 67, 205, 299.
Steffensen, Eigil 350.
– Steffen 225, 314, 315 f., 320, 322.
Steller, Poul 295.
Sten, Holger 247, 251-53, 258.
Stender-Petersen, Adolf 342-44, 348.
Stendahl 265.
Stephanius, Stephanus Johannis 146.
Stephens, George 162, 272-74, 276.
Stewart, James 292.
Sthen, Hans Christensen 58, 89.
Sthyr, H. V. 40.
Stief, Carl 346, 347, 349.
Stoklund, Marie 122.
Stolberg, Louise 203.
Storm, Joh. 409.
Strich, Fritz 219.
Strindberg, August 297.
Struensee, J. F. 26, 199, 299.
Stub, Ambrosius 60.
Suhm, P. F. 150.
Sundby, Thor 244, 245.
Sunesen, Bent 290.
Surland, Stig 349.
Svabo, Jens Christian 151, 169.
Swahn, Sven Christer 74.
Svane, Gunnar 345.
Sweet, Henry 409, 410.
Sveinsson, Brynjólfur 146.
– Einar Ól. 174.
Sverre (norsk konge) 152.
Swift, Jonathan 279.
Swinburne, Algernon Charles 273.
Syv, Peder 3, 4 f., 11, 12, 94, 95, 96 f., 151, 197, 385.
Sønderholm, Erik 66, 85, 88.
Sønderriis, Ebbe 88.
Sörbom, Göran 425.
Sørensen, Bengt Algot 324.
– Hans 83, 91, 216, 224-26, 227, 242 f., 253 f.
– Hans Christian 348.
Sørensen, Holger Steen 290f.
– Jan Sand 88.
– John Kousgaard 133, 137, 174.
– Knud 295.
– Preben Meulengracht 171.
– Villy 88, 320.
Såby, Viggo 116 f.
Saabye, Hans Erik Colding 116.

Tacitus 304.
Taine, Hippolyte Adolphe 35, 61, 210, 212, 214, 220, 371.
Tausen, Hans 140.
Tegnér, Esaias 42, 50.
Teleman, Ulf 144.
Temler, Christian Friederich 329.
Tennyson, Alfred 279.
Terpager, Peder 4.
Thalbitzer, William 180-84, 185, 186, 187, 412.
Thiele, Margrethe 257.
Thomassen, Einar 352.
Thompson, F. Y. 287.
Thomsen, Ejnar 65-68, 69, 74, 91.
– Grimur 270.
– Peter 110.
– Vilhelm 105, 114 f., 115 f., 241, 244, 246, 249, 276, 298, 306, 333, 336, 364 f., 366-68, 369, 378, 406, 408, 409, 411.
Thorkelin, Grímur J. 150, 270, 271, 272.
Thorlacius, Børge 152.
– Skúli 150.
Thorleifsson, Hannes 146.
Thorndahl, William 349.
Thorsen, Nina 418.
Thorson, Edvin Marius 330.
Thortsen, C. A. 26, 28, 34.
Thorvaldsen, Bertel 53.
Thura, Albert 5, 7.
– Laurids 5.
Thaarup, Th. 16 f.
Tieck, Johan Ludwig 299, 300.
Togeby, Birthe 256, 257.
– Knud 126, 242, 254-56, 257, 258, 259, 394, 416.
– Ole 141.
Toldberg, Helge 75.

Tolstoj, Aleksej Konstantinovič 336.
– L. N. 344, 349, 350.
Topsøe, Vilhelm 54.
Topsøe-Jensen, H. 74, 89.
Torfæus, Thormod 147.
Torm, Frederik Emanuel 181.
Troels-Lund, Troels 24.
Trubetzkoy, N. S. 250.
Tullin, Christian 22.
Turén, H. 183.
Turgenev, I. S. 344, 349.

Ułaszyn, Henryk 325.
Uldall, Hans Jørgen 125, 290, 376, 389, 415 f.
Ulfeldt, Jacob 326, 327.
– Corfitz 327.

Wace, Robert 239.
Wadskiær, C. F. 6, 15, 60, 90, 102, 197 f., 199.
Valdemar den Store 326.
Valéry, Paul 225, 254.
Wamberg, Niels Birger 66 f.
Warton, Thomas 11, 200.
Vaugelas, Claude Farre de 237.
Vedel, Anders Sørensen 3, 4, 11.
– Valdemar 35, 49-51, 52, 53, 57, 59, 61, 62, 64, 65, 91, 215-19, 220, 243, 303, 311.
Veldeke, Heinrich von 317.
Wentzel, Knud 88.
Verga, Giovanni 225, 254.
Wergeland, Henrik 89.
Werlauff, E. C. 151 f.
Werner, Chr. F. W. 334.
Verner, Karl 298, 333 f., 335, 338, 363-66, 368, 378, 407 f., 409, 416.
Werner, Rudolf 408.
Wesemann, Monika 321.
Wessel, J. H. 16.
Westergaard, N. L. 112, 113, 334, 365.
Vestergaard, Torben 295.
Westergaard-Nielsen, Christian 172 f.
Vesterholt, Ole 350.
Westh-Neuhard, Else 348.
Vida, Marco Girolamo 3, 6, 198.
Vídalín, Páll J. 147.
Widding, Ole 136, 170, 171 f., 173.
Wiecker, Rolf 297, 320, 322.
Wied, Gustav 89.
Wielandt, Joachim 197.
Wieselgren, Per 25.
Viëtor, W. 409.
Vigfússon, Guðbrandur 158, 162f.
Vikner, Carl 259, 260.
Wildenvey, Herman 74.
Wilhelmine (prinsesse) 237.
Wilkens, Claudius 48, 213 f., 215, 230.
Wille, Niels Erik 139, 226.
Villemain, Abel 25, 212.
Villon, François 250, 255.
Wimmer, Adalbert Ernst 113.
– Anine Elise Sophie 113.
– Ludvig 113-16, 117, 160, 162, 163, 368.
Winckelmann, Johann Joachim 320.
Windisch, Ernst 368.
Winge, Mette 85, 89.
– Vibeke 322.
Winkler, Hans 313.
Vinter, Christiern 120.
Vinterberg, Hermann 286.
Winther, Chr. 42, 75.
Virtanen, Leea 383.
Vischer, Friedrich Theodor 209, 210.
Wiwel, H. G. 143, 355, 386.
Wivel, Ole 81.
Wohlert, Inge 137.
Wolf, Edward C. 290.
Wolff, Odin 235.
Voltaire, François Marie Arouet de 15, 213, 237, 251.
Vondel, Joost van den 282.
Worm, Jacob 88.
– Jens 234, 236.
– Ole 146.
Worringer, Wilhelm 219.
Vrchlický, Jaroslav 338.
Vries, Geerte de 322.
Wölfflin, Heinrich 219.

Young, Edward 205.

Żeromski, Stefan 341.
Zettersten, Arne 293.

Zeuss, Johann Kaspar 362 f.
Zola, Émile 213.

Æreboe, Rasmus 238.

Oehlenschläger, Adam 14-19, 20, 21 f., 23, 24, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 35, 37, 42, 45, 52, 53, 67, 88, 91, 150, 205-07, 209, 270, 299, 424.
Oehlenschläger, J. W. 15.
Øhrgaard, Per 320.
Ørsted, A. S. 10, 15.
– H. C. 15, 67.

Aakjær, Svend 56, 120.
Aarestrup, Emil 35, 42, 60, 75.
Århus, Jakob Madsen 401 f.
Aasen, Ivar 110.